

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 15

VENLA KIISKI

TEKLA HULTIN, POLIITIKKO

SUMMARY

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1978

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 15

VENLA KIISKI

TEKLA HULTIN, POLIITIKKO

SUMMARY

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1978

URN:ISBN:978-951-39-7956-0
ISBN 978-951-39-7956-0 (PDF)
ISSN 0081-6523

ISBN 951-678-010-5
ISSN 0081-6523

Tampereen Pikakopio Oy
Tampere 1978

Omistettu karjalaisille vanhemmilleni

SAATESANAT

Mieluisa tehtäväni on kiittää sekä lisensiaatti- että väitöskirjatutkimukseni ohjaajaa ja tarkastajaa, professori *Mauno Jokipiitä*. Hänen kannustava apunsa on tehnyt mahdolliseksi saattaa päätökseen tutkimustyö, jonka kestäessä perhe ja koko ajan täysipäiväisenä jatkunut viranhoidto ovat olleet muodostaa ajankäytöllisesti ylivoimaisen yhdistelmän.

Tervetullutta oppia olen saanut myös lisensiaattitutkimukseni tarkastajalta, dosentti *Jussi T. Lappalaiselta*, lisensiaattitutkimuksesta väitöskirjaksi kehitellyn käsikirjoituksen tarkastajalta, professori *Aimo Halilalta* ja Jyväskylän yliopiston Suomen historian lisensiaattiseminaarilta.

Kiitos kuuluu myös lis. *Heikki Rantatuvalle*, joka on piirtänyt puhtaaksi kartat, ja lehtori *Hilppa Hilesille*, joka on kääntänyt englanninkielisen referaatin.

Taloudellisesta avusta olenerityisen kiitollinen *Suomen Kulttuurirahastolle*, *Emil Aaltosen Säätiölle* ja *Opetusneuvos Hilja Vilkemaan Säätiölle* kuin myös *Suomen Kulttuurirahaston Keski-Suomen rahastolle*, *Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiölle*, *Suomalaiselle Naisliitolle* ja *Jaakkima-säätiölle*. Painatustyötä varten olen saanut avustusta *Suomalaisen kirjallisuuden edistämisvaroista*, ja *Jyväskylän yliopiston julkaisutoimikunta* on oleellisesti helpottanut taloudellisia ja sitä tietä tutkimuksellisia vaikeuksia ottamalla teoksen kustannusohjelmaansa.

Suurin kiitos kuuluu vanhemmilleni, *Martta* ja *Arvi Sainiolle*, jotka niin usein ja niin mielellään ovat ottaneet vastuun äidinvelvollisuuksistani, ja pojalleni *Panulle*, joka on suhtautunut lapsen valoisuudella hiekkalaatikkoleikkien jatkuvaan keskeytymiseen yhteisten kirjasto- ja arkistomatkojen takia ja joka kaikkine kavereineen on ollut yhteisessä työhuoneessamme terveellinen muistutus elämän kokokuvasta, johon kuuluu myös ja ennen kaikkea *elämä tässä ja nyt*.

Kuusankoskella pyhienpäivänä 1977

Venla Kiiski

SISÄLLYS

I	JOHDANTO.	13
TEKLA HULTIN		
II	JAAKKIMA.	17
III	SAVANDERIT JA HULTINIT.	19
IV	JULIUS JA EDLA HULTININ PERHEESSÄ	25
	A Lapsuusvuodet	28
	B Kouluvuodet	
	1. Jaakkimalainen kotikoulu	30
	2. Sortavalan yksityinen tyttökoulu	30
	3. Haminan yksityinen tyttökoulu	33
V	OPISKELUVUODET ELI "— — LUKEA HÄN VAAN TAHTOO."	37
	A Helsingin suomalainen jatko-opisto	37
	B. Ylioppilastutkinto	40
	C. Hämeenlinnan yksityisen suomalaisen tyttökoulun opettaja.	42
	D. Filosofian maisteri.	43
	E. Filosofian lisensiaatti ja filosofian tohtori.	46
VI	TILASTOLLISEN PÄÄTOIMISTON TOINEN AKTUAARI	51
"POLITIikka FAVORITHOBBYKSI"		
I	KOTITAUSTA	57
II	KOULUT.	59
III	POLITIIKAN TEORIAN OPETTAJAT	
	A. Kahdensankymmentälukulaiset	63
	B. Leo Mechelin	65
	C. Julius Anshelm Lyly (Bergh)	72
	D. Jonas Castrén	74
IV	POLITIIKAN KÄYTÄNNÖN OPETTAJAT	
	A. Savo-karjalainen osakunta.	76
	B. De kvinnliga.	79
	C. Muut opiskeluajan yhdistykset.	82
V	PUOLUEVALINTA.	85
"FAVORITHOBBY" TYÖKSI		
I	LEHTINAINEN	
	A. Päivälehti.	87
	B. Isänmaan Ystävä	94
II	VALTIOPÄIVIEN VALIOKUNTA-SIHITEERI	100
III	JÄRJESTÖTYÖTÄ	
	A. Suomen työväenvaltuuskunta	103
	B. Naisjärjestöt	
	1. Suhden naisjärjestöihin.	108
	2. Unioni ja äänioikeustaistelu.	110

	C. Nuorsuomalainen puolue	118
	D. Nuorsuomalainen naisklubi	123
IV	PASSIIVISEEN VASTARINTAAN KASVAMINEN 1880- JA 1890- LUVUILLA	126
V	VUODET 1899–1907	
	A. Helmikuun manifesti ja laitton asevelvollisuuslaki	134
	B. Naiskagaali	139
	C. Suurlakko	144
	D. Suomalainen naisliitto	152
VI	VUODET 1907–1917	
	A. Kansanedustajaksi	
	1. Nuorsuomalaisten ja Tekla Hultinin vaalivalmistelut vuosina 1906–1907 . . .	158
	2. Vaalien tulos	165
	3. Valinnat vuosina 1908–1917.	167
	B. Kansanedustajana	
	1. Yksi kahdestasadasta	173
	2. Autonomian rakentaja	179
	– Naisen siviilioikeudellisen aseman parantaminen 179 – Siveellisyytyön edistäminen 183 – Naisten yötyökysymys 184 – Naisen oikeuttaminen valtion virkoihin 186 – Naisen kelpuuttaminen asianajajaksi ja tuomariksi 189 – Senaatin oikeusosaston muuttaminen korkeimmaksi oikeudeksi 190 – Opetus- ja sivistystyötä koskevia asioita 191	
	3. Autonomian puolustaja:	193
	– Kansalaisten laillisten oikeuksien puolustaminen 193 – Virasta pidätykset vuosina 1912 ja 1913 196	
	4. Itsenäisyyden ajaja:	201
	– Jääkäri liikkeen ja itsenäisyysajatuksen synty 201 – Heinäkuun valtalaki ja itsenäistyminen 211	
VII	ITSENÄISYYDEN RAKENTAJA	
	A. Suhtautuminen vuoden 1918 sotaan ja sen osapuoliin.	229
	B. Hallitusmuoto-ongelma.	235
	C. Itä-Karjalan kysymys ja Tarton rauha	242
	D. ”Poliittinen Rubicon”	252
	E. Kansallisen kokoomuspuolueen kansanedustajana vuosina 1919–1924	256
	F. Presidentin vaali vuonna 1925	267
	G. Helsingin kaupunginvaltuutettu vuosina 1925–1930	269
VIII	POLIITTINEN KIRJAILIJA	271
IX	YKSITYISHENKILÖ	275
X	LOPPUTARKASTELU	280
	LIITTEET 1–15	283
	LÄHTEET	301
	SUMMARY	317

Tekla Hultin kypsässä iässä.
Valokuva Museoviraston kokoelmassa.

I JOHDANTO

Tutkimusaihe

Hyvin tietoisena siitä, että henkilöhistoria kuuluu historiallisen tutkimuksen vaikeimpiin ja vaativimpiin tehtäviin, tämän tutkimuksen tekijä tullessaan tammikuussa 1971 professori Mauno Jokipiin luo neuvottelemaan tutkimusaiheesta toivoi sellaista, mieluiten karjalaista, henkilöhistoriallista aihetta, jonka avulla ja rinnalla voi tarkentaa naisten poliittisten oikeuksien ja mahdollisuuksien kehittymistä Suomessa.

Tutkimuksen ohjaajan ehdotuksena oli Tekla Hultin, eräs niistä harvoista naisasialiikkeen läpimurtoajan merkittävistä naisista, joista elämäkerta vielä puuttuu. Tutkimuksen tekijä löysi ensimmäiset kirjalliset tietonsa Tekla Hultinista vasta aiheen saannin jälkeen tietosanakirjasta.

Tietämättömyys tutkimuksen kohteesta mahdollisti ennakkoluulottoman liikkeellelähdon: tarkoituksena ei ollut puolustaa eikä parjata, ei kaunistella eikä mustamaalata. Tutkija ei etukäteen ole tuntenut sen paremmin myötä- kuin vastenmielisyyttäkään tutkimuskohteeseen.

Tekla Hultin syntyi henkikirjoittajan tyttärenä Jaakkimassa vuonna 1864, kävi Sortavalan ja Haminan yksityiset tyttökoulut ja Helsingin suomalaisen jatko-opiston, mikä koulunkäynti ei vielä sinänsä ollut kovin tavatonta 1870- ja 1880-lukujen Suomessa. Varsinainen pioneeri-vaihe alkoi yliopistossa ylioppilastutkinnosta vuonna 1886 ja jatkui aina filosofian tohtorin arvon saavuttamiseen vuonna 1896; vastaava pioneerityö lehtimaailmassa alkoi vuonna 1888 Dagbladetin tilapäisellä avustuksella ja päättyi Päivälehdessä vakinaiseen toimittamiseen vuosina 1893–1901 ja Isänmaan Ystävän päätoimittamiseen vuonna 1900. Näiden kahden osittain päällekkäin menevän uranuurrin kanssa tapahtui yksilöllinen valmentautuminen valtiolliseen politiikkaan Leo Mechelinin koulussa.

Mitä ilmeisintä on, että hänen aktiivinen kiinnostuksensa politiikkaan syntyi Leo Mechelinin vaikutuksesta; ja Leo Mechelin oli riittävän arvovaltainen henkilö tasoittamaan hänen tietään aikana, jolloin naisten mahdollisuudet päästä mukaan yhteiskunnalliseen toimintaan olivat sekä heidän omien ennakkoluulojensa että yhteiskunnan ennakkoluulojen ja perinnäistapojen vuoksi olemattomat. — Tekla Hultin oli valkoinen varis yliopistossa, lehtimaailmassa, politiikassa.

Tekla Hultinin toimintaa ja pyrkimyksiä tämän päivän näkökulmasta katsottuna leimaa sinnikkyys, rohkeus ja puolensa pitäminen; mutta on toki mahdollista, että hänen aikalaisensa saattoivat käyttää näiden sanojen paikalla termejä härkäpäisyys, uhkarohkeus ja kynnärpääpolitiikka.

Ensimmäisen sortokauden alkaminen merkitsi puolivälissä neljääkymmentä olevalle Tekla Hultinille ensimmäistä selvää valtiollista haastetta. Vuonna 1914 hän kirjoitti Hufvudstadsbladetissa:

”Att kämpa för en idé ger värde åt lifvet. Ju högre idén är, ju hårdare kampen blir, dess större är bragden. Hvad är ädlare än att kämpa för sitt lands frihet eller medborgarnas frihet mot tyranni och förtryck.”¹

Hänen neljännesvuosisadan kestänyttä poliittista toimintaansa leimaa pyrkimys taistella Suomen ja suomalaisten oikeuksien puolesta itää vastaan. Varsinaisten sortovuosien alettua hän omien sanojensa mukaan valitsi aina sen linjan, jonka käsitti mahdollisimman ”venäjänvastaiseksi”. Edellisen perusteella on hyvin ymmärrettävää, että hänen tiensä vei passiiviseen vastarintaan ja kagaaliin sekä lopulta aktivismiin ja jääkäriiliikkeeseen. Autonomian puolustaminen oli vähintä, mihin suomalaisten piti pystyä, ja itsenäisyys enintä, mihin suurvaltojen suosiolla, suurlakolla ja ensimmäisellä maailmansodalla voitiin päästä. Hänen suhtautumisensa muihin puolueisiin määräsi niiden venäjänvastainen aktiivisuus. Hän oli lähellä varhaisemman aktivismin porvarillista kärkiryhmää ja kuului vuonna 1917 ns. itsenäisyysmiehiin, jotka olivat kannattamassa yhteistyötä sosialistien kanssa.

Ensimmäinen maailmansota karisti Tekla Hultinista ihanteet ja sota 1918 vasemmistoystävällisyyden. Havainto, ettei itsenäisyydellä olekaan ihmeitä tekevä voima, että kateus ja riita jatkuu, kehitti poliittista väsymystä, joka johti vapaaehtoiseen poisjäämiseen eduskunnasta vuonna 1924, vain 59-vuotiaana.

Tutkimuksen tarkoitus

Tässä tutkimuksessa on pyritty valaisemaan historiallisesti Tekla Hultinin poliittista toimintaa ja sen kautta koko hänen aikaansa ja naisten julkisen toiminnan edellytyksiä ja tuloksia. Ensin on esitetty tutkittavan elämän yksilölliset ulkonaiset puitteet, sitten ne vaikuttajat ja vaikuttajapiirit, jotka ovat olleet muokkaamassa häntä tiedenäisenä, sanomalehtinäisenä, naisasianaisena, poliitikkona, poliittisena kirjailijana ja yksityishenkilönä, kypsyttämässä sitä ainutlaatuisuista yksilöä, jonka otsakkeena ei ole mecheliniäinen, svinhufvudilainen tai jonascastrénilainen Tekla Hultin, vaan v a i n Tekla Hultin, joka juuri omana itsenään on ainutkertainen, omaleimainen ja jäljittelemätön. On myös pyritty osoittamaan, että hän ei elänyt yksin nuoruudessa saamiensa virikkeiden varassa, vaan oli valmis myöhemminkin – esimerkiksi vuonna 1918 – vastaanottamaan uutta ja muuttamaan mielipiteitään.

Tekla Hultinin taustan tutkiminen on katsottu välttämättömäksi hänen toimintansa ymmärtämisen kannalta, ja hänen toimintansa tutkiminen on vuorostaan perusteltua sen kokonaiskuvan laajentamiseksi ja syventämiseksi, joka meillä sortovuosien ja itsenäisyyden ajan alun tutkimuksista on hahmottunut. Tekla Hultin on tämän kokonaiskuvan merkittävä täydentäjä ainakin niiltä osin, jotka koskevat naisten mahdollisuutta päästä paikoille, joiden kautta ns. kansan tahtoa kanavoidaan lakeihin, asetuksiin ja käyttäytymisnormeihin. Hän taisteli mahdollisuuksista ja käytti mahdollisuuksia ja suri, miten eripuraisesti ja miten vähän varsinkin naiset näitä mahdollisuuksia hyödynsivät. Hän oli nainen, joka ei vaiennut seurakunnassa; hän oli naisten äänitorvi muissakin kuin ns. naisten perinteisissä kysymyksissä; hän edusti en-

-----

1. Th.H. (Tekla Hultin), Idé och realitet, Hufvudstadsbladet 16.2.1914.

nen muuta niitä laajoja kansalaispiirejä, jotka eivät voineet, eivät halunneet tai eivät uskaltaneet ilmaista omaa tahtoaan.

Julkisessa toiminnassa Tekla Hultin oli ensin suomalainen ja sitten karjalainen; yksityiselämässä hän oli ensin karjalainen ja sitten suomalainen. Hänen luonteensa kuvaus on jätetty tutkimuksen loppuun, ja tarkoitus on ollut tosittaa esitetyt väittämät hänen toimintansa avulla, mutta tutkija ei ole edes yrittänyt selvittää tutkittavan mahdollisia sielullisia ongelmia suhteessa itseensä ja ympäristöönsä.

Historian kirjoittamiseen katsotaan tarvittavan välimatkaa, aikaperspektiiviä, jotta tapahtumat voitaisiin nähdä oikein ja niiden merkitys ymmärtää oikein. Kuitenkin välimatka peittää ulkonaisten tapahtumien inhimillisen sisällyksen, ja on mahdotonta asettua niiden ihmisten asemaan, jotka kussakin epäselvässä tilanteessa tekevät historiaa.

Yksilöt helposti hukkuvat ”historian äärettömälle lakeudelle, ja vain suurten massojen alituinen ponnistaminen ylöspäin sivistykseen, parempiin ehtoihin ja vaikutusvalttaan näyttää pitävän tuon lakeuden pintaa jatkuvasti kohoavassa suunnassa.”¹ Vaikka siinä kehityksellisyys, joka tarvitaan kokonaisen kansakunnan kasvamiseen tietoisiksi omasta itsestään, omasta valtiollisesta ja sivistyksellisestä tehtävästään — sanalla sanoen suverenisuudestaan muiden rinnalla — näyttää suurimmankin yksilön työ vähäiseltä, on kuitenkin selvästi havaittavissa, että jotkut muita tietoisemmin ja muita varhemmin oivaltavat kansallisen identiteetin vaatimukset. Suomen 1800- ja 1900-lukujen historian kokonaiskuvan kannalta on perusteltua tutkia niiden miesten ja naisten toimintaa, jotka ovat ratkaisevalla tavalla vaikuttaneet suomalais-kansallisen aatteen kehitykseen ja sen konkreettiseen voitollepääsyyn.

Tutkimusaineisto

Lähteistön keräämisessä on ollut kaksi päälinjaa: on kerätty aineistoa itse tutkittavasta, ja on kerätty aineistoa tutkimuskohteen kulloisestakin ympäristöstä. Edellisessä ryhmässä Tekla Hultinin omat poliittiset, tieteelliset ja kaunokirjallisetkin kirjoitukset ja oma arkistokokoelma ja siinä erityisesti päiväkirjat ovat olleet lähtökohtana. Päiväkirjojen käytössä on lähdetty siitä, että kirjoittaja ei edes yrittänyt — kuten hän sen suoraan sanookin — olla objektiivinen omalta kohdaltaan ja puolueen kohdalta esitti sen, mitä nuorsuomalaisella ja kokoomuslaisella puolella kulloinkin totuutena pidettiin. Jälkimmäisen lähteistötahon kohdalla on päähuomio kiinnitetty eri viranomaisien, koulujen, seurojen, yhdistysten, puolueiden ja valtiopäivien autenttiseen materiaaliin ja ko. aikaa koskeviin tieteellisiin tutkimuksiin. Tekla Hultinin vuosikymmeniltä on runsaasti muistelma-ainesta, mutta sitä on pyritty käyttämään varovasti. Käytössä ovat myös olleet Tekla Hultinin ja häntä lähellä olleiden henkilöiden kirjekokoelmat ja hänen lehtiensä, Päivälehdien vuosien 1889–1901, Isänmaan Ystävän vuosien 1897–1900 ja Karjalan vuosien 1906–25, vuosikerrat.

1 Punttila, Elämäkerta historiallisena tutkimuksena, Suomalainen Suomi 6, 1936, s. 346.

TEKLA HULTIN¹

II JAAKKIMA

Viime vuosisadan puolivälissä oli Jaakkiman pitäjässä kaksi johtajaa: kirkon ja kruunun edustajat, rovasti Johan Fredrik Bergh² ja kruununvouti Pehr Gabriel Savander, ”vihollisia”, kun kirkon paikkaa määrättiin, ja melkein ystäviä, kun pitäjän vaivahoito-oloja järjestettiin.³

Kruununvouti Savanderin kotina oli muutaman kilometrin päässä Laatokasta olevan sisäjärven, Paikjärven, rannalla sijaitseva Rantala: yksikerroksinen, mahdollisesti jo ennen isoa-vihaa rakennettu, Savanderien kotiseudun ”Pieksämäen herrastalojen tyyppinen” rakennus, joka alunperin oli ollut venäläisen sotilaspäällikön asuntona ja jonka kruununvouti oli siirtänyt Jaakkiman satamasta Lahdenpohjasta varsinaiseen kirkonkylään. — Tässä talossa, joka ikänsä ja kokemustensa voimalla ruokki mielikuvitusta, tuli kasvamaan Savanderien nuorimman tyttären Edlan ja henkikirjoittaja Julius Hultinin viisipäinen lapsiparvi;⁴ ja tämä talo oli sisarusten tukikohta ja varsinainen k o t i — missä ikinä heidän asuntonsa sijaitsikaan — aina 1930-luvulle asti.⁵

Rouva Hultin myi maatöiden hoitamiseen väsyneenä Rantalan vuonna 1896 naapurilleen, Rauhalan kartanon omistajalle tohtori Karl Johan Winterille, mutta pidätti pitkäaikaisella sopimuksella asuinrakennuksen ja puutarhan itselleen ja lapsilleen. Tohtori ja rouva Winterin kuoltua Rauhalan maat joutuivat kaupan kautta valtiolle, joka — kun heti itsenäisyyden alusta oli kiinnitetty huomiota Laatokan merkitykseen ja sen puolustamiseen — sijoitti sinne vuonna 1930 Rannikkotykistörykmentti 3:n. Kartanon 1 100 hehtaarin alue antoi mahdollisuudet Haminassa ahtaissa oloissa toimivan Viipurin rykmentin siirtämiseen sinne myös, sitäkin suuremmalla syyllä, kun Jaakkiman kunta maksoi eräiden tarpeellisiksi katsottujen lisäalueiden pakkolunastuksen. Tällaisen lunastuksen yhteydessä Hultinit menettivät Rantalan lopullisesti vuonna 1932.⁶

1 Tekla Hultin sai kasteessa ensimmäisen nimensä muodossa Thekla, mutta tässä esityksessä kuutta poikkeusta lukuunottamatta (s. 25, 29, 34, alaviite 9, s. 60 alaviite 4, s. 176 alaviite 1, s. 306) käytetään vain muotoa Tekla, joka jo hänen jatko-opistoaikanaan tuli yleiseen käyttöön. — Kuitenkin ystävästäkin esim. P.E. Svinhufvud käytti kahta poikkeusta lukuunottamatta jokaisessa T.H.:lle osoittamassaan 15 kirjeessä ja kortissa etunimeä muodossa Thekla. P.E.S.:n kirjeet T.H.:lle. TH XX.

2 J.Fr. Bergh toimi vv. 1843—57 Jaakkiman kirkkoherrana ja katsoi olevansa pakotettu jättämään seurakunnan lähinnä kruunun edustajien kanssa syntyneiden erimielisyyksien vuoksi. Hän oli pyhäkoulun isä ja mm. Henrik Renqvistin läheinen ystävä. — Yhteensattuma on, että kruununvouti Savanderin ”vihollisen” veljen, teol. tri J.I. Berghin poika J.A. Lyly oli kruununvoudin tyttärentyttären Tekla Hultinin ihanne, esikuva ja opettaja. (Tarkemmin mm. s. 72—74). Otavan Iso Tietosanakirja 1, 1961, s. 1179; *Salminen*, Jaakkiman pitäjän historia I, 1967, s. 135—137.

3 *Jaakkima*, 1955, s. 137, 320—321, 504; *Salminen*, 1967, s. 92—93, 137—138.

4 TH LIII Mor och mors släkt II vihko.

5 *Hultin*, Päiväkirjani kertoo 1914—1918 II, 1938, s. 173. Harvennus on T.H.:n.

6 *Hultin*, 1938, s. 172—173; *Kiuru*, *Lumivaara*, 1952, s. 25—26; *Jaakkima*, 1955, s. 758—759.

Jaakkima entisenä Laatokan Karjalan lahjoitusmaapitäjänä oli tyypillistä lännen ja idän, suomalaisuuden ja venäläisyyden, luterilaisuuden ja ortodoksisuuden raja-aluetta, josta tulevilla oli perityn ja opitun perusteella luonteva taipumus ohjautua niihin ryhmittymiin, joiden kannanottoja leimaavat jyrkkyys, radikaalisuus ja realismi.¹ – Tekla Hultin tulee osoittautumaan Karjalan tyypilliseksi edustajaksi.

---

1 Väitteet tulevat tarkemmin perusteltaviksi sivuilla 57–58, 85.

III SAVANDERIT JA HULTINIT¹

Savanderien suku on lähtöisin Savosta. Mahdollisesti nimikin oli alunperin Savolainen. So-tilasura oli perhetraditio. Poikkeuksellista on tavata heistä siviiliammatin edustaja, jollainen nyt kuitenkin edellä mainittu Jaakkiman vahva mies oli; ja hänkin oli poikkeus suvustaan vain isänsä tahdosta, sillä Pehr Gabriel karkasi vain 11-vuotiaana Kustaan sodan aikana isänsä joukkoihin, mutta palautettiin kiireimmiten kotiin iältään alamittaisena.²

Pehr Gabriel Savander palveli Viipurin lääninkansliassa ja Ruskealan nimismiehen virassa ennen tuloaan Jaakkimaan Kurkijoen kihlakunnan kruununvoudiksi vuonna 1826. Tästä virasta hän sai pyynnöstään eron vuonna 1858 ja kuoli samana vuonna.³

Kruununvouti Savanderin ensimmäinen puoliso oli ruotsalaissyntyisen tanssimestari, kirjainpajaja ja kirjapainonnomistaja Anders Cedervallerin (aikaisemmin myös muodossa Cedervall) ja tämän puolison, hollantilais-saksalaista syntyperää olevan Johanna Tovnbergin tytär Johanna Viipurista.⁴ Cedervallerit kuuluivat syntyperänsä puolesta Viipurin kansainväliseen porvaristoon, mutta tulivat mukaan suomalaisuusliikkeeseen: Anders Cedervallerin poika ja työn jatkaja Adolf Fredrik Cedervaller oli vuonna 1846 perustamassa Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa ja painoi vuosina 1833–36, 1840–41 Sanan Saattaja Viipurista -lehteä ja vuosina 1845–47 Kanavaa, ensimmäistä suomenkieliselle sivistyneistölle tarkoitettua lehteä, jonka perustajasta ja toimittajasta Pietari Hannikaisesta oli tuleva hänen sisarentyttärensä Emilie Savanderin puoliso. Huomattakoon, että lehden painatusoikeuden omistaja, siis A.F. Cedervaller isänsä kuoltua yhdessä äitinsä kanssa, oli virallisen näkemyksen mukaan myös lehden toimittaja, joka vastasi lehden sisällöstä.⁵

Cedervallerien valveutuneisuus näkyi myös siinä, että he huolehtivat ainoan tyttärensä koulutamisesta käyttäen hyväksi Vanhan Suomen pääkaupungin hyviä mahdollisuuksia: jo 1700-luvulla tuli Vanhassa Suomessa tyttöjen julkinen koulutus tavaksi, ja alue oli naissivistyksen tasollaan edelläkävijän asemassa muuhun Suomeen verrattuna.⁶ Viipurin tyttökoulun matrik-

1 Vrt. liitteet 1 ja 2 s. 284–285, 286–287.

2 TH LIII Mor och mors släkt I vihko.

3 Tjenste-förteckningar för Embets-och tjenstemännen vid Landsstaten i Wiborg. s. 38, VA.

4 Johanna Tovnbergin isä oli amsterdamilainen urkujenrakentaja Carl Tovnberg ja äiti Bremenistä kotoisin oleva Catharina Margareta Krietten. TH LIII Mor och mors släkt I vihko. Vrt liite 1, s. 284–285. *Gardberg*, Kirjapainotaito Suomessa Turun palosta vuoteen 1918, 1973, s. 88.

5 TH LIII Mor och mors släkt I vihko; Ruuth, Viipurin kaupungin historia II, 1908 s. 750, 897; Kansallinen elämäkerrasto II, 1929, s. 350–351; Kohtamäki, Pietari Hannikaisen "Kanava", 1959, s. 19, 22, 30, 208, 212; Tommila, Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1960, 1963, s. 201–210; Teperi, Vanhan Suomen suomalaisuusliike I, 1965, s. 30, 63–64, 116, 125; Teperi, Vanhan Suomen suomalaisuusliike II, 1967, s. 58–59; Gardberg, 1973, s. 91–92.

6 Rajainen, Vanhan Suomen koulut I, 1940, s. 116, 120–121; Vrt. s. 31–32.

kelissa vuoden 1816 kohdalla mainitaan Johanna Cedervaller, joka kävi tämän kaksiluokkaisen koulun 10. ja 12. ikävuosiensa välillä.¹

Juuri Johanna Cedervaller toi jähmeään ja vakaaseen sotilassukuun monipuolista taiteellista lahjakkuutta, joka periytyi erityisesti hänen nuorimpaan lapseensa, sisarusarjan seitsemäntenä² syntyneeseen Edlaan, josta oli tuleva Tekla Hultinin äiti.³

Johanna Cedervaller kuoli nuorimmaisensa syntyessä. Vuotta myöhemmin kruununvouti nai pitäjän silloisen kirkkoherran Henrik Johan Mechelinin tyttären Johannan, joka tämäkin kuoli pari vuotta myöhemmin synnytykseen.⁴ Tämä avioliitto lyhydestään huolimatta ehti tehdä Savanderit ja Mechelinin sukulaisiksi ja ystäviksi aina toiseen ja kolmanteen polveen asti.⁵ Sukulaisuutta vaalittiin eritoten Edla Savanderin ja Leo Mechelinin, Johanna Mechelinin veljenpojan, toimesta, ja kun Tekla Hultin tuli Helsinkiin opiskelemaan, hän oli ennen pitkää Mechelinien perheenjäsen ja ”Leo-sedän” poliittinen sihteeri ja uskottu.⁶

Kruununvouti ennätti vielä kolmannenkin kerran naimisiin. Kaikkien kummastukseksi valinta ei osunut kihlakunnan tavoitelluimpiin mamselleihin, vaan jo varsin iäkkääseen upseerin leskeen Ebba Johanssoniin. Tästä äitipuolesta Tekla Hultin antaa klassisen äitipuolikuvausten, äitinsä kuvausten pohjalta arvatenkin: äitipuoli oli vakuuttunut siitä, että lukeminen on päitsi turhaa — myös melkein syntiä. Lienee turha mainita, että hän itse ei osannut lukea eikä kirjoittaa.⁷ Mutta koska mormor Cedervaller pystyi poikansa kanssa hoitamaan ja laajentamaan kirjapainoa miehensä kuoleman jälkeen,⁸ hän pystyi myös huolehtimaan siitä, että kaksi tyttärentyttäristä sai käydä muutaman vuoden tyttökoulua Viipurissa.⁹

1 TH LIII Mor och mors släkt I vihko; Dahl, Svenska Fruntimmersskolan i Wiborg 1904–1905. Förteckning öfver elever, som varit inskrivna i Töchterschule zu Wiburg samt Svenska Fruntimmersskolan i Wiborg 1805–1905, 1905, s. 7; Borenus, Flickskolan i Wiborg 1788–1937, 1937, s. 7, 32.

2 Johanna ja Pehr Gabriel Savanderilla oli kaikkiaan seitsemän lasta, mutta näistä kaksi kuoli lapsena. TH LIII Mor och mors släkt I vihko.

3 TH LIII Mor och mors släkt II vihko.

4 TH LIII Mor och mors släkt I vihko; Jaakkima, 1955, s. 69.

5 Vrt. liite 3 s. 288.

6 TH LIII Mor och mors släkt I vihko, 7 vihko; T.H. kertoo äitinsä ja Leo Mechelinin vaihtaneen mm. runomuotoisia kirjeitä.

7 TH LIII Mor och mors släkt I vihko.

8 Cedervallerit perustivat kirjapainon v. 1846 myös Mikkeliin. Kohtamäki, 1959, s. 110, 212; Tommila, 1963, s. 209–210.

9 TH LIII Mor och mors släkt I vihko mainitsee, että kaikki kolme vanhinta tytärtä, Johanna Florentina (Flora) Alexandra Amalia ja Emilie Johanna saivat käydä Viipurin tyttökoulua muutaman vuoden isoäidin luona asuen, mutta Dahl, 1905, s. 18–19 ja Borenus, 1937, s. 44–45 mainitsevat vain Johanna ja Emilie Savanderin (Dahl, 1905, s. 19 Emilie Savanderin muodossa Emelie Savander), joten T.H:n antama tieto on väärä. — Sen sijaan Biograafisia tietoja Suomen naisista eri työaloilla, 1896, s. 149, kertoo, että Alexandra Savander opiskeli 10–13-vuotiaana isänsä tahdosta kotona kotiopettajan johdolla. Hän innostui sattumalta sairaanhoidosta, jota hän sitten opiskeli Pietarissa, ja lääkintävoimistelusta, jota hän opiskeli Ruotsissa vuosina 1862–63 saaden jälkimmäisenä vuonna päästötodistuksen Ling’in laitoksesta. Syksyllä 1863 hänet nimitettiin Helsingin yliopiston sairastoimiston opettajaksi, josta virasta hän luopui terveydellisistä syistä v. 1877. — Varsinaisen virkansa ohella hän toimi (Godenhjelm, Suomalaisen naissivistuksen työmailta I, 1912, s. 16) v. 1869–76 ”melkein koko tämän ajan” Helsingin suomalaisen tyttökoulun voimistelunopettajana. A.S. kuolee v. 1878. Vrt. liite 1, s. 284–285. Flora Savander toimi Pohjoismaiden Yhdyspankin pääjohtajan, vapaaherra Jean Cronstedtin kodin ja neljän äidistään orvoksi jääneen lapsen hoitajana. Hän hoiti tehtäviään vielä senkin jälkeen, kun J.C. avioitui uudelleen. TH LIII Mor och mors släkt 3 vihko; Otavan Iso Tietosanakirja 2, 1961, s. 235.

Kruununvouti itse piti huolen siitä, että hänen ainoa poikansa Robert sai seurata perhetraditiota ja lähetti tämän Haminan kadettikouluun.¹ Ainoaksi vain kotikoulun käyneeksi jäin näinollen lapsista nuorin, jonka kasvatuksesta sekä tiedoissa että taidoissa vastasivat vanhemmat sisaret ja lähinnä oppilastaan vain kahdeksan vuotta vanhempi Emilie, josta sittemmin tuli Edla Savanderin läheisin sisar.² – Jos Tekla Hultinin kohdalla Robert-enon toimiminen Haminan kadettikoulussa vaikutti koulukaupungin valintaan 1870-luvun lopulla,³ niin yhtä varmasti seuraavan koulun, Helsingin suomalaisen jatko-opiston, ratkaisi Emilie-täti yhdessä miehensä Pietari Hannikaisen kanssa, sillä koko Hannikaisen perhe toimi pääkaupungissa suomalaisuuden pioneerina ja oli innolla luomassa ja käyttämässä suomenkielisille tarkoitettuja jatko-opiskelumahdollisuuksia.⁴

Kotikoulu oli riittävä herättämään monipuolisen lahjakkaassa ja kaikesta innostuneessa Edla Savanderissa koko iän kestävästi mielenkiinnon kirjoihin ja kirjoittamiseen. Rantalan päärakennuksen palaessa Karjalan radan rakentamisen aikoihin tuhoutui suurin osa hänen kirjallisista tuotteistaan, joihin kuului runoja, satuja, näytelmiä, asiatekstiä, jopa romaani- luonnos.⁵ Kirjoittamista kohtaan hän tunsikin suurta mielenkiintoa, että toimitti yhdessä serkkunsa, Jaakkiman vilkkaan ja vireän postineidin Thilda Cedervallerin⁶ ja Jaakkiman vt. kappalaisen Emil von Herzenin⁷ kanssa käsin Jaakkimavaara Posten -nimistä pitäjänlehteä, joka sisälsi runoa ja proosaa, tunteellista ja asiallista tekstiä, yhtä hyvin kroniikkaa Jaakkiman ruustinnan kahvikutsuista kuin selostusta Suezin kanavayrityksen erinomaisuudesta; kaikkea tätä ruotsiksi, mutta joskus myös suomeksi.⁸ Lahden naispuolisten toimittajien kynänjälkiä

1 TH LIII Mor och mors släkt I vihko; Schulman-Nordenstreng, Finska kadettkårens elever och tjänstemän 1812–1912, 1912, s. 182.

2 TH LIII Mor och mors släkt 4 vihko; Biograafisia tietoja. . . , 1896, s. 79–80.

3 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

4 TH LIII Mor och mors släkt 3 vihko; TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko; Kansallinen elämäkerrasto II, 1929, s. 350–351; Kohtamäki, 1959, s. 15; Teperi II, 1967, s. 51, 61, 77. Pietari Hannikaisesta käytettiin kotioloissa nimeä Pekka (Kohtamäki, 1959, s. 11), ja niinpä myös T.H. käyttää tätä nimeä rinnan Pietari-nimen kanssa. Mm. TH LIII Mor och mors släkt II vihko.

5 Edla Savanderin kirjallista tuotantoa on jonkin verran säilynyt. TH XLV Biografica 202–209, 279–280, 283–284, 297–315, 325–334. T.H. mainitsee (TH LIII Ungdomsminnen till 1900 a-vihko) Virginia-nimisestä romaani- luonnoksesta. Vrt. s. 276.

6 Mathilda Gustava Cedervaller oli H.J. Mechelinin jälkeen Jaakkiman vt. kirkkoherrana toimineen Edla Savanderin enon Karl Reinhold Cedervallerin seitsemästä lapsesta nuorin. TH LIII Mor och mors släkt I vihko. Vrt. liite 1, s. 284–285.

7 TH LIII Mor och mors släkt I ja II vihko. Lehden numeroista vain 1. ja 2. numero tammikuulta ja toukokuulta 1875 ovat säilyneet (TH XLV Biografica 290–293), mutta niistä toimittajat eivät käy selville. Jos T.H.:n antama tieto toimittajista pitää paikkansa, niin ainakin von Herzen on tullut mukaan vasta myöhemmin, sillä hän tuli Jaakkiman vt. kappalaiseksi vasta v. 1879. (Jaakkima, 1955, s. 185) Lehti antoi kyllä vihjeen toimittajista ilmoittamalla ottavansa avustukset vastaan postikonttorissa, jossa toimi ”Jaakkimavaara Postens Redaktiön”.

8 TH XLV Biografica 290–293, Jaakkimavaara Postenin numerot 1 ja 2 vuodelta 1875.

ilmestyi joskus Pietari Hannikaisen kehoituksesta Finland-lehteen,¹ joka jo ensimmäisessä numerossaan julisti edustavansa kristillistä, vaan ei kirkollista katsantokantaa.²

Edla Savander pystyi lukemaan suomalaista, ruotsalaista ja saksalaista kirjallisuutta alkukielellä ja lisäksi kirjoittamaan suomeksi ja ruotsiksi.³ Hän oli erittäin kiinnostunut historiaa, jossa hänen tosin täytyi tyytyä naisille riittäväksi katsottuun anekdoottihistoriaan, ja kasvitieteestä, jota ei tytöille opetettu edes koulussa. On mainitsemisen arvoista, että hänen vanhimman tyttärensä lempiaine koulussa oli historia, jolla tämä väitteli tohtoriksi, ja että kaikkien hänen lastensa kohdalla rakkaus eläimiin ja rakkaus luontoon oli pohjaa luova koko maailmankatsomukselle. Äidin varhaisesta vaikutuksesta kielii mm. se, että kun Tekla kymmenvuotiaana osti ensimmäisen kirjansa säästettyään rahat kahvinjuonnista kieltäytymällä, niin kirja oli – kasvioppi.⁴

Herrojen puute oli maaseudulla kroonista: nuoret miehet olivat useita vuosia koulussa ja opiskelemassa, ja mahdolliset kesäiset ihastukset unohtuivat helposti. Sikäli kuin vapaita miehiä maaseudulle ilmaantui, nämä nopeasti avioituivat. Ja Julius Hultin ei ole poikkeus: vuonna 1862 kesällä hän siirsi kirkonkirjansa Sortavalasta Jaakkimaan ja kihlautui ja avioitui vaille vuotta myöhemmin Edla Savanderin kanssa.⁵

Julius Hultinin suku oli lähtöisin Karjalasta, Kiteeltä ja Tohmajärveltä, jossa suku oli asunut vuosisatojen ajan. Suvun edustajat olivat, kuten rajan miehille sopii, pääasiallisesti tullivirkamiehiä – näyttääpä virka suorastaan periytyneen isältä pojalle, apelta vävyllä – mutta joukkoon mahtuu myös pappeja, nimismiehiä ja kartanonomistajia. Tämän perheen ”Rantalana” oli Tohmajärven komeimpiin taloihin kuulunut Hovila, jonka kanssa seudulla vain yksi talo pystyi kilpailemaan, nimittäin Karjalan kuninkaaksi mainitun kruununvouti Gabriel Walleniuksen Jouhkola.⁶ Hovila näki Julius Hultinin isän aikana sekä kukoistuksensa että kuolemansa.

1 TH LIII Mor och mors släkt I ja II vihko. T.H.:n antama tieto Thilda Cedervallerin kohdalta on väärä tai sitten hänen tuotteensa julkaistiin hänen kuolemansa jälkeen, sillä T.C. kuolee jo vuonna 1882 (vrt. liite 1, s. 284–285), ja Finland aloittaa ilmestymisensä vasta vuonna 1885 (Virkkunen, Agathon Meurman III, 1957, s. 162; Hyvämäki, Suomalaiset ja suurpolitiikka, 1964, s. 36).

Edla Hultinin kohdalta T.H.:n tieto pitää paikkansa. Myös Biografisia tietoja. ., 1896, s. 79–80 tuntee E.H.:n avustukset Finlandiin: nimimerkillä E-a E.H. kirjoitti 42 numerossa väliillä 24.6.–5.9.1888 novellin Stackars Sally ja heti tämän päätyttyä 6.9., 7.9. ja 9.9.1888 En öfvervunne. En saga ur blomornas värld.

2 Sirenius, Elis Bergroth, 1954, s. 385, 387; Virkkunen, 1957, s. 166–171; Steinby, Suomen sanomalehdistö, 1963, s. 56–57. Vv. 1885–92 ilmestynyt Finland syntyi v. 1884 korvaamaan nuorfennojen lehteä Morgonbladet, Tidning för Politik och Litteratur.

3 Hän käytti myös ranskalaisia fraaseja: esim. kirjeessään Aldyth -tyttärelleen muodossa Me chère petite Fille. Edla Hultinin kirje Aldyth Hultinille 9.8.1896. TH XXIII.

4 TH LIII Mor och mors släkt I ja II vihko.

5 Jaakkiman kirkonarkisto/historialkirjat. Lakkautettujen seurakuntien arkisto. Savo-Karjalan maakunta-arkisto (SKMA), Mikkeli.

6 TH LIII Far och fars släkt I vihko; Relander, Pohjois- ja Itä-Karjala, 1903, s. 131; Suomen maatilat IV Kuopion lääni, 1932, s. 507. 510.

Liiallisella kotipoltolla lienee ollut osuutensa siihen, että se jouduttiin myymään veloista,¹ että ainoan pojan koulunkäynti katkesi taloudellisiin vaikeuksiin ja että samasta pojasta tuli raittiusmies, jos kohta ei absolutistia.²

Julius Hultin joutui luomaan uransa kansliatietä käyttäen, ja ehkä tästä johtuen hän katsoi taloudellisten mahdollisuuksien sallivan naimisiin menon niinkin myöhään kuin vasta vuonna 1863, eli 45 vuoden ikäisenä. Ratkaisevaa askelta oli varmasti osaltaan siirtänyt velvollisuus, joka hänelle isän kuoltua ilman muuta lankesi: kahden naimattoman sisaren elättäminen.³ Kolmaskin naimaton sisar hänellä oli, mutta tämä – veljentyttären Hovin mamselli -nimisessä novellissa ikuistama harras pietisti – elätti itse itsensä.⁴

Ennen Hovilan myymistä Julius Hultin ennätti käydä kolmivuotisen Savonlinnan piirikoulun,⁵ joka oli lähin oppikoulu. Ura alkoi Kuopion lääninhallituksen kanslistina ja jatkui Viipurin lääninhallituksen kanslistina, Viipurin läänin lääninarkistonhoitajana, Käkisalmen keski-
sen kihlakunnan, sittemmin Kurkijoen kihlakunnan henkikirjoittajana ja sen ohessa Sortavalan järjestystuomarina.⁶ Hän toimi tässä viimeksi mainitussa virassa vain vuosina 1860–62 ja näyttää siltä, että hän joutui jättämään virkansa lähinnä maaherra Ramsayn halutessa tähän kaupungin taloutta, hallintoa ja sisäistä järjestystä johtaneeseen järjestysoikeuden virkaan lainopillista koulutusta saaneen henkilön; ja sellaista koulutustahan Julius Hultinilla ei ollut.⁷

1 Hovilan omisti Hultinien jälkeen vv. 1831–38 Karjalan alisen kihlakunnan kruununvouti Gustaf Adolf Järnefelt, jonka kuoltua v. 1838 Hovila joutui jälleen pakkohuutokauppaan. G.A.J:n poika oli Hovilassa v. 1833 syntynyt Alexander J. ja tämän poikia olivat Arvid, Armas ja Eero J. Tohmajärven rippikirjat ja Ilomantsin kruununvoudin veronkantakirjat koskien Tohmajärven Kemien kylän taloa n:o 25. SKMA; Kansallinen elämäkerrasto III, 1930, s. 63–65; Häkli, Arvid Järnefelt, 1955, s. 11–12.

2 TH LIII Far och fars släkt I ja II vihko.

3 TH LIII Far och fars släkt II vihko. Vrt. liite 2 s. 286–287.

4 Hultin, Hovin mamselli, Nuori Suomi, Päivälehdessä joulualbumi V, 1895, s. 181–195. Kirjoittaja suree tässä novellissa sukulaisten laimeaa, sovinnasta ystävyyttä, johon ei persoonallinen tuttavuus, yhteiset riennot ja harrastukset tuo syvyyttä ja lämpimyyttä. T.H. n vertauskohtana lienevät olleet Savanderien ja Hultien suhteet ja havainto, että äidinpuoleisten sukulaisten vaikutus oli hallitseva. Vrt. Manninen, Tekla Hultin poliittikkona, Poliittisen historian pro gradu Helsingin yliopistossa, 1966, s. 2. — Tämä Hovin mamsellissa kuvattu sisar Fredrika Katarina toimi Jaakkimassa rovasti Berghin perheen apulaisena, muutti perheen mukana Rantasalmelle ja Berghien kuoltua elätti itsensä viipurinrinkeleiden paistamisella. TH LIII Far och fars släkt II vihko.

Yksityiskohtien samankaltaisuudesta Hovin mamsellin ja Fredrika Hultinin välillä kertoo mm. se, että Fr. Hultinin kantoivat hautaan hänen toivomuksensa mukaisesti pietistiset uskonsisaret – Hovin mamsellin kantoivat hautaan hänen toivomuksensa mukaisesti körttiläiset uskonsisaret. TH LIII Far och fars släkt II vihko; Hultin, Hovin mamselli, 1895, s. 184–185. Vrt. liite 2, s. 286–287.

5 Saarenheimo, Savonlinnan kaupungin historia II, 1963, s. 350 käyttää tästä vv. 1805–41 toimineesta koulusta nimitystä piirikoulu; TH LIII Far och fars släkt II vihko käyttää nimitystä triviaalikoulu.

6 Tjenste-förteckningar för Embets-och Tjenstemännen vid Landsstaten i Wiborg, s. 19. VA. Julius Hultinin ansioluettelo käyttää nimitystä järjestystuomari. — Järjestysoikeus ei vastannut varsinaisesta oikeudenkäytöstä, joka järjestysoikeuden aikana kuului kihlakunnantuomarille. Hultinin tullessa tähän virkaan v. 1860 Sortavala oli ainoa Suomen kaupunki, joka tyytyi järjestysoikeuteen. Kuujo-Tiainen-Karttunen, Sortavalan kaupungin historia, 1970, s. 124–125.

7 Kuujo-Tiainen-Karttunen, 1970, s. 124–125.

Kurkijoen kihlakunnan henkikirjoittajan ja Sortavalan järjestystuomarin virasta muutto Jaakkimaan tapahtui vuonna 1862.¹

---

¹ Jaakkiman kirkonarkisto/historiakirjat, Lakkautettujen seurakuntien arkisto. SKMA; Jaakkima, 1955, s. 505–506.

IV JULIUS JA EDLA HULTININ PERHEESSÄ

Kymmenen ensimmäisen avioliittovuoden aikana tähän perheeseen syntyi viisi lasta: Thekla 1864, Elis 1866, Helfrid 1867, Aldyth 1870 ja Oskar 1874.¹ Kuopuksen syntyessä isä valitti, ettei hän koskaan tule näkemään lastaan täysi-ikäisenä eikä voi turvata lapsensa koulunkäyntiä. Isä osui aivan oikeaan: hän kuoli Oskarin ollessa vähän toisella kymmenellä vuonna 1885, ja paitsi että hänen koulutuksensa jäi kesken, jäi myös kaikkien muiden lasten itsenäiseksi saattaminen äidin huoleksi.² Perheessä, jossa äiti oli ikänsä kiinnostunut kirjatiedosta ja valitti, ettei saanut aikanaan käyttää aikaansa koulunkäyntiin,³ ja jossa isä jatkuvasti toisti, että ainoa perintö, jonka hän saattoi lapsilleen jättää, oli koulunkäynti⁴ – olihan Hovilan kartanon pojalla omakohtaisia kokemuksia aineellisen omaisuuden katoavaisuudesta – kiinnitettiin huomiota ja uhrattiin kaikki lasten ammatinsaantiin riippumatta näiden sukupuolesta – kuten Vanhassa Suomessa oli yleistä.⁵

Isä jäi lapsille vanhaksi herraksi – olihan hän vaimoaan 17 vuotta vanhempi – joka oli hyvä ja ystävällinen, mutta jota ei sopinut häiritä, ei varsinkaan hänen työskennellessään suuren kirjoituspöytänsä ääressä. Ja isän oli pakko työskennellä tavallista enemmän, sillä suuri perhe ja henkikirjurin pieni palkka olivat vaivalloisesti yhteen sovitettavissa. Parantaakseen tilannetta Julius Hultin toimi kreivi Aleksei Mussin-Puškinin donaatiotilojen veronkantajana.⁶ Tyttären muistelmien mukaan tämä tehtävä antoi työtä ja huolta enemmän kuin varsinainen virka, ”ei vähiten isän tunnetun hyväsydämyyden ja hienotunteisuuden takia”.⁷ Jaakkiman historia kertoo kuitenkin, että Julius Hultin oli läheisessä suhteessa kreivi Besborodkon (Mussin-Puškin oli hänen vävyensä) lahjoitusmaiden hoitajaan Johan Gripenbergiin ja jopa laati hänen puolestaan valituksia niistä pitäjänkokousten päätöksistä, jotka eivät menneet lahjoitusmaaherran mielen mukaan, ”Mutta m u u t e n (harv. V.K.) Hultin oli tunnollinen virkamies, joka pyrki noudattamaan oikeamielistä toiminnan ohjetta.” – Tiedot ovat jossain määrin ristiriitaiset: tyttären näkemys on varmasti subjektiivinen, ja Jaakkiman historian kir-

1 Jaakkiman kirkonarkisto/historiakirjat. Lakkautettujen seurakuntien arkisto, SKMA.

2 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 a-vihko.

3 TH LIII Mor och mors släkt I vihko.

4 TH LIII Far och fars släkt II vihko.

5 Rajainen, 1940, s. 116, 121–122. Vrt. s. 30–31, 57–58.

6 TH LIII Far och fars släkt II vihko. T.H. mainitsee isänsä toimineen ”hoitajana eli veronkantomiehenä”, josta sanonnasta vain jälkimmäinen osa on totta. Tilojen hoitajana oli J.U.S. Gripenberg, ”14 frälssin hallitsija”. Jaakkima, 1955, s. 219, 506. – Gripenberg oli Aleksandra Gripenbergin isä. Tuulio, Aleksandra Gripenberg, 1959, s. 15.

T.H. mainitsee myöhemmin kiitollisuudella isänsä, joka huolimatta vähistä varoistaan antoi hänen lukea ja käydä koulua. T.H.:n kirje Cely Mechelinille 22.6., vuosi puuttuu, mutta ilmeisesti kirje on kirjoitettu 1890-luvulla. Cely Mechelins samling 5, VA.

7 TH LIII Far och fars släkt II Vihko.

joittaja saattaa nähdä epäilyttävää kaikissa venäläisten palveluksessa olevissa. Tosiasia nimitäin kumminkin oli, että Julius Hultin toimi kuntakokouksen ensimmäisenä puheenjohtajana.¹

Isän suku ja kotiympäristö jäi lapsille vieraaksi, ja vasta vuonna 1914 he ensi kerran näkivät Hovilan, Tohmajärven silloisen kunnalliskodin,² ja saattoivat omiin havaintoihinsa luottaen uskoa, että Hovila todella oli ollut sellainen kuin faster Carolina oli antanut veljenlasten ymmärtää: Hovilan rinnalla Rantala ei ollut mitään, pieni peltoineen ja rakennuksineen, ja ennen kaikkea Rantalassa ei ollut torppareita, joita Hovilassa oli parikymmentä.³ Ehkä faster Carolina kärjistetyn tahallisesti vertasi Hovilaa ja Rantalaa, sillä hän ei koskaan jaksanut unohtaa syntyneensä vauraassa Hovilassa ja tanssineensa Jouhkolan suuressa salissa. Ehkä hän ei myöskään halunnut unohtaa, että Edla Savander oli ottanut sen paikan, jota hän jo oli tottunut pitämään omanaan. Kälysten välit olivat hyvin kireät, ja lapsille tuli, arvattavasti taas hyvin subjektiivisista lähteistä johtuen, vakaumus, että kälysten ei pidä asua samaa taloutta; kaikkein vähiten niin eriluonteisten kuin mitä Julius Hultinin puoliso ja sisar olivat, kuin – Tekla Hultinia lainaten – ”romantiikka ja proosa yhdessä”.⁴

Jos isän kotitausta jäikin vieraaksi, niin sitä läheisemmäksi tuli laaja sukulaispiiri, johon kuuluivat mm. Winterit, Elfvengrenit, Arppet, Sireliukset, Lojanderit, Hartlinit, Furumarkit, de Freset, von Knorringit, Molanderit, Svahnit ja Relanderit. Näistä erityisesti Sortavalassa asuvat Relanderit olivat läheisiä, ja heidän suuri kotinsa tarjosi mitä parhaimman koulukodin koko Hultinien sisarjoukolle.⁵

Perheen hengen luoja oli äiti, romanttinen, mielikuvituksekas, kirjallisia, piirustuksellisia ja soitannollisia lahjoja omaava nainen.⁶ Hänen merkityksensä tuli lapsille erityisen korostuneeksi, koska isä kuoli heidän ollessaan vielä kasvuiässä. Perheen taloudellinen asema ei ollut koskaan vahva, mutta isän kuoleman jälkeen se oli suorastaan heikko.⁷ Erikoista on, että lapsista vanhin koulutti itse itsensä Haminan tyttökoulun jälkeen, eli 19-vuotiaasta; ja se oli sen ajan perhetyölle uskomattoman paljon.⁸

Lapsista vain yksi meni naimisiin, nimittäin tytär Helfrid apteekkari Nestor Gabriel Lindströmin kanssa. Heidän kotinsa oli sitten muidenkin koti, varsinkin suurina juhlapyhinä, ja hei-

1 Jaakkima, 1955, s. 290–291, 506.

2 TH LIII Far och fars släkt I vihko; Hultin, 1938, s. 40.

3 TH LIII Far och fars släkt I vihko.

4 TH LIII Far och fars släkt II vihko.

5 TH LIII Far och fars släkt II vihko; TH LIII Ungdomsminnen 1900 b-vihko; vrt. liite1 ja 2, s. 284–285, 286–287.

6 TH LIII Mor och mors släkt I ja II vihko.

7 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b- ja c-vihko.

8 TH LIII Far och fars släkt I vihko; E. Forsmanin kirje T.H.:lle 25.1.1903; TH IV, vrt. s. 39–40.

dän lapsensa olivat koko sisarusjoukon lapsia.¹ Naimattomiksi jäivät siis Tekla, Elis ja Aldyth. Sisaret asuivat yhdessä muodostaen kaikesta päätellen sopusointuisen ja samoin ajattelevan parivaljakon. Kumpikin sisarista oli itsenäinen virkanainen, yhteiskunnallisista asioista vakavasti kiinnostunut ja hyvin aatteellis-ihanteellisella pohjalla ratkaisunsa päivän politiikkaan tekevä. Varsinainen suunnan määrääjä oli Tekla, joka lienee ottanut tämän aseman jo alusta lähtien esikoisen oikeudella² ja jonka jalanjälkiä muut sisarukset kulkivat mitä tulee mm. poliittisiin mielipiteisiin ja poliittiseen toimintaan.

Aldyth Hultin kävi Sortavalan yksityisen tyttökoulun, Helsingin suomalaista tyttökoulua ja valmistui vuonna 1894 Sortavalan seminaarista ”Kymölän hengen” omaksuneena³ kansakoulunopettajaksi, jona hän toimi Helsingin kaupungissa vuosina 1895–1924, elikä valmistumisestaan aina kuolemaansa asti.⁴ Hän oli perustamassa Suomalaista naisliittoa ja piti puheita ja esitelmiä sen tilaisuuksissa, hän oli perustamassa Naisasialiitto Unioninäänenkannattajaa Naisen Ääntä ja esiintyi silloin tällöin kirjoituksillaan sen palstoilla, hän oli naiskagaalin jäsen, nuorsuomalaisen raittiusseuran Soihdun kantavia voimia ja poliittisilta mielipiteiltään nuorsuomalainen ja vuodesta 1919 kokoomuslainen. Jos verrataan häntä sisarensa, niin hän oli lähinnä tämän aktiivinen myötäilijä.⁵

Elis Hultin oli Savandereille uskollinen ja antautui sotilasuralle, mutta joutui heikon terveytensä vuoksi eroamaan armeijasta vuonna 1900, vain 34-vuotiaana. Sen jälkeen hän toimi Sassnitz-Trelleborg -matkatoimiston johtajana Berliinissä, Konetehtas Ludvig Nobelin kirjeenvaihtajana Pietarissa, Suomen Matkailijayhdistyksen matkatoimiston johtajana, elintarpeiden tuontia Venäjältä järjestävässä komiteassa puheenjohtajana ja viimeiset parikymmentä vuottaan Keskuskauppakamarin kaupallisen tiedotustoimiston päällikkönä. – Kuin itsestään Berliinin kauteen kuului toimiminen kagaalin asiamiehenä ja Pietarin kauteen osallistuminen Venäjän vallankumouksellisten kokouksiin. Odottamaton ei myöskään ole ”oleskelu” Spalernajassa vuonna 1904. Hän toimi ulkomailla ollessaan Helsingfors Tidningarin kirjeenvai-

1 TH XLV Biografica 316; TH XLVIII 54 T.H.:n puheesta Helfrid Lindströmille tämän täydessä 50 vuotta.

Helfrid ja Nestor Lindströmillä oli kaksi lasta: Maija Silene, s. 1898 ja Karl Olavi Jaakkima 1899–1902. Jaakkima-nimen käytöllä on selvä tunneperäinen syy. – Maija Räihä (o.s. Lindström) tuli aikanaan perimään sekä tätinsä että enonsa. Siintola, Suomen apteekkarit, 1937, s. 133; Päivälehti 11.6.1902; Rouva Maija Räihän haastattelu 4.7. ja 18.10.1971 Pornaisten Jokimäessä.

2 Tämän havainnon tekee silminnäkijän ominaisuudessa mm. Alma Söderhjelm. Söderhjelm, Min värld II, 1930, s. 122.

3 Elisabeth ja Herman Hallonbladin lahjoituksen turvin mahdollistui Suomen toisen seminaarin perustaminen v. 1880 Sortavalan pitäjän Kymölän kylään. ”Kymölän henki” tarkoitti ”kristillis-siveellistä uupumatonta työtä monissa asioissa takapajuiseksi jääneen Karjalan alueella. – Ja koko Sortavalan kaupungin henkinen suuntaus vastasi niitä periaatteita, joita seminaarissa juurrutettiin opettajiksi valmistuvien mieleen.” Kempainen, Sortavalan seminaarin historia, 1969, s. 21–31, 121–122; Kuujo-Tiainen-Karttunen, 1970, s. 216–217, 221.

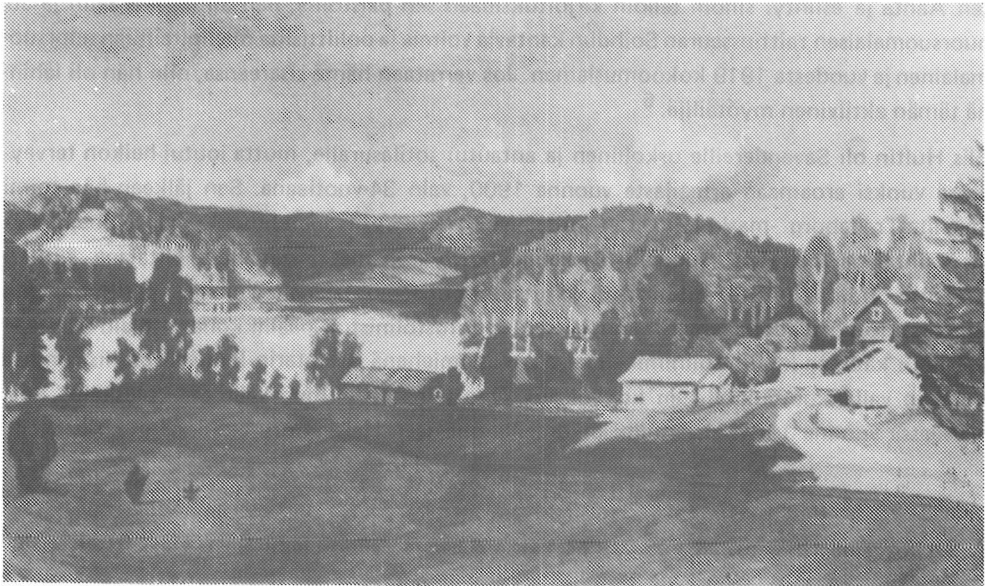
4 Godenhjelm, Suomalaisen naissivistuksen työmailta II, 1912, s. 262; Kempainen, 1969, s. 121–122; Karjala 4.6.1924.

5 Puhe. Pitänyt Aldyth Hultin. Suomen nainen 5, 1919; Kansallisen kokoomuspuolueen naisten kokous, Suomen nainen 5, 1919; Naisten Ääni 11–12, 1924, s. 169–170. Lehti käyttää etunimeä muodossa Aldyt.

tajana. Lehtiartikkeleissaan hän käsitteli erityisesti turismiin liittyviä kysymyksiä. Hän kuoli Helsingissä vuonna 1942.¹

Perheen nuorin lapsi Oskar aloitti koulunkäyntinsä Viipurin klassillisessa lyseossa, erosi kuudennelta luokalta ja siirtyi Helsingin suomalaiseen normaalilyseoon, josta hän pääsi ylioppilaaksi vuonna 1892. Hän ehti aloittaa opiskelunsa yliopiston fyysis-matemaattisessa tiedekunnassa, mutta oli pakotettu heikentyneen terveytensä takia eroamaan; samoin kävi Mustialan maanviljelys- ja meijeriopistossa. Ruotsista tohtori Westerlundin luota haettu apu ei auttanut, ja hän kuoli Enköpingsissä vuonna 1894, vain 20-vuotiaana.² – Elämänsä lyhydestä huolimatta hän oli ennättänyt löytää sille muiden sisarusten suunnan: hän oli ”luonnonrikkaiden ihailija, outojen kasvien etsijä, kevään ja Karjalan ihailija.”³

A. Lapsuusvuodet

Kuva 1. Tekla Hultinin akvarelli Jaakkiman Rantalasta. Alkuperäisen omistaa rouva Maija Räihä.

¹ Schulman-Nordenstreng, 1912, s. 441; Hultin, Päiväkirjani kertoo 1899–1914 I, 1935, s. 91, 93, 109, 158, 184 ym.; Copeland, *The uneasy alliance, collaboration between the Finnish opposition and the Russian underground 1899–1904*, 1973, s. 94, 108, 176; Rantatupa, *Elintarvikkeiden säännöstely Suomessa vuosina 1914–1919*. Lisensiaattitutkimus Jyväskylän yliopistossa 1974, s. 52.

Tekla Hultin kävi useamman kerran tapaamassa veljeään Pietarissa, myös tämän vankeuden aikana. Mm. T.H.:n kirjeet Leo Mechelinille 19.2. ja 26.2.1904. L.M.:n kokoelma 26, VA. – Huomattakoon, että teoksissa Pekkola-Auer, *Kalterijääkärit I–III, 1931–35* ja *Parmanen, Taistelujen kirja I–IV, 1936–41* ei mainita Elis Hultinia.

² Musriala 1840–1908, 1928, s. 390; Viipurin klassillinen lyseo 1879–1929, 1929, s. 269.

³ TH XLV 105–214. Lainaus on luultavasti Aldyht-sisaren kirjoittamasta runosta v. 1894. Helsingin suomalainen normaalilyseo 1887–1937, 1937, s. 154.

Julius ja Edla Hultinin esikoinen syntyi huhtikuun 18.1864 ja sai kasteessa noin viikkoa myöhemmin nimet Thekla Johanna Virginia.¹ Kolme nimeä oli rikkaus, jonka vanhemmat katsoivat voivansa suoda jokaiselle lapselleen, ja eritoten tyttärien nimet kielivät valitsijoidensa romanttisesta mielenlaadusta.² – Ensimmäisenä syntymäpäivänä isä lahjoitti tyttärelleen lyyran mallisen kultaisen rintaneulan, ja varhain kehittyneen lapsen ensimmäinen mielikuva liittyi käyntiin Helsingin yliopiston eläintieteellisessä museossa. Jälkiviisuus on helppoa, mutta tyttären myöhempää uraa ajatellen edellinen tuntuu enteelliseltä.³

Tekla oli poikatyttö, tosin ilman lyhyttä polkkatukkaa. Ehkä asiaan vaikuttivat leikkiverit, veli Elis ja Hökkölän kappalaisen talon pojat Johannes ja Martti Lyra. Isä ei hyväksynyt tyttären tapaa kantaa puukkoa vyöllä, ja niinpä tämä – koska puukko nyt oli kertakaikkiaan välttämättömyys – teki siihen niin pitkän kantolenkin, että puukko ylettyi hameen tasuun.

Maailmanpoliittinen tilanne kuvastui lasten leikeissä, ja Rantalankin mailla sodittiin, niin kaukana kuin Jaakkiman Rantala ja Saksan-Ranskan -sota toisistaan olivatkin. Aikuisten kannotto oli lapsille hyvin selvä: sympatiat olivat ranskalaisten puolella, ja saksalaiset olivat täysii barbaareja. Tekla Hultin on myöhemmin kertonut siitä kauhusta, jota lapsissa herätti aikuisilta kuultu puhe, että Pariisissa ihmisten oli syötävä eläimiä: kissoja, koiria ja rottia ja että p i a n o j a oli hakattava polttopuiksi.⁴

Sehän tuntui suorastaan ”pyhimmän loukkaukselta”, sillä Rantalalan valoisassa salissa oli koko salin keskipisteenä kruununvouti Savanderin joskus 1840-luvulla Pietarista ostama taffelipiano, jonka tahdissa oli tanssinut koko Jaakkiman säätyläisväki ja jolla vielä aikojen kuluessa kolmaskin polvi oli ehtivä opetella pianonsoiton alkeet.⁵

Ainakin lasten näkökulmasta katsottuna äiti oli se, joka teki kodin kodiksi, lastenkutsut varsinaiseksi juhlaiksi. Eloisana ja nuorekkaana hän sopi hyvin lapsijoukkonsa johtajaksi. Hän saattoi jouluna ja eri merkkipäivinä muistaa itse tekemillään satukirjoilla ja paperinukkearkeilla, hänen soittonsa tahdissa laulettiin, leikittiin ja tanssittiin, hänen kirjoittamiaan runoja ja näytelmiä esitettiin, hänen satujaan keräännuttiin joukolla kuulemaan, ja lapset eivät osanneet varmuudella sanoa, kumpi oli parempi sadunkertoja, Jaakkiman kuulu Valpuri vai oma äiti.⁷ – Ja Valpuripa ei ollutkaan kuka tahansa, vaan koko pitäjän lasten yhdistäjä, suurimman

1 T.H. on kertonut saaneensa ensimmäisen etunimensä Thecla von Wallensteinin tai Thekla Knösin mukaan, toisen etunimensä äidinäidin ja isänäidin mukaan ja hänet naimattomaksi predestinoineen Virginia-nimen äidin kirjoittaman romaanin sankarittaren mukaan. Jaakkiman kirkonarkisto/historiakirjat, SKMA; TH LIII Ungdomsminnen till 1900 a-vihko.

Tekla, Jumalan ylistetty, on varhaisen legendan mukaan Paavalin käännättämä nainen, josta tuli ensimmäinen naismarttyyri. Wilkuna, Oma nimi ja lapsen nimi, 1960, s. 122.

2 Vrt. liite 2 s. 286–287.

3 TH LII Ungdomsminnen till 1900 a-vihko.

4 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 a-vihko.

5 Hultin, 1938, s. 75–76. Harvennus on T.H.:n.

6 TH LIII Mor och mors släkt II vihko ja 3 vihko; rouva Maija Rähän (o.s. Lindström) haastattelu 4.7. 1971 Pornaisten Jokimäessä.

7 TH LIII Mor och mors släkt I ja II vihko; TH LIII Ungdomsminnen till 1900 a-vihko.

osan elämästään Rantalaä palvelut armoitettu luonnonlahjakkuus, josta Jaakkiman Sanomat julkaisi myöhemmin Aldyth Hultinin kirjoittaman elämäkerran.¹

B. Kouluvuodet

1. Jaakkimalainen kotikoulu

Teklan ensimmäiset muistikuvat liittyivät siis äidin ja hänen Viipurin ja Haminan kautta tahtuneeseen Helsingin matkaan keväällä 1867. Perillä he asuivat Alexandra- ja Flora-täidin luona. Tekla oppi puhumaan ruotsia² ja oli ainakin tätiensä mielestä vilkas ja varhain kehittynyt lapsi, josta näkyi maaseudun monipuolinen virikeympäristö.

Kirjaimet Tekla oppi kolmivuotiaana äidiltään, joka piirsi pienet ja suuret kirjaimet kuvittaen ne esineellä, jonka nimi alkoi ao. kirjaimella. Varsinaisten lukuharjoitusten alettua ensimmäisinä oppikirjoina olivat tavalliset tuon ajan oppikirjat, Topeliuksen Luonnonkirja ja Leinbergin Kirkkohistoria.

Syksyllä, kun hän keväällä oli täyttänyt kahdeksan vuotta, saivat naapurissa asuvan kappalaisen A.W. Lyran³ lapset kotiopettajan, ja Tekla sai luvan käydä koulua naapurin lasten kanssa. Opettajana oli musiikista innostunut⁴ vain 17-vuotias Naemi Ingman, ja ainakin laulutunteja oli joka päivä. Pianonsoitto tuli myös ohjelmaan, mutta Tekla ei – ainakaan omien sanojensa mukaan – päässyt ikäviä etydejä pitemmälle. Tanssinkin opetusta Hökkölän kotikoulussa oli. Seuraavana talvena Teklan katsottiin olevan valmis isojen kouluun.⁵

2. Sortavalan yksityinen tyttökoulu

Vanhassa Suomessa olivat jo 1700-luvulla kouluolot huomattavasti paremmin järjestetyt kuin muualla Suomessa. Merkittävää on, että naissivistyksen puolella alue joutui edelläkävijän asemaan, koska täällä tyttöjen julkinen koulutus tuli tavaksi samaisella vuosisadalla, jonka puolivälissä Katariina II oli perustanut Smolnan instituutin aatelis- ja porvaristyttöjen salonkikelpoisuuteen kouluttamiseksi.⁶

-----

1 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 a-vihko; Hultin, Aldyth, Varpu. Elämäntarina, Jaakkiman Sanomat 10.7., 21.8. ja 28.8.1929. Kirjoitus on julkaistu kirjoittajan kuoleman jälkeen.

2 Vrt. s. 58.

3 Hökkölän kappalaisen talon isäntä oli Aleksander Wilhelm Lyra, joka oli Jaakkiman kappalainen vv. 1872–78 ja sen jälkeen mm. Helsingin kirkkoherra vv. 1878–1904, pappissäädyn valtiopäiväedustaja vv. 1877–1900, Suomen pyhäkouluyhdistyksen perustajajäsen jne. Kuka kukin oli, 1961, s. 318; Salminen I, 1967, s. 146.

4 Naemi Ingman syntyi v. 1855, sai päästötodistuksen Kuopion tyttökoulusta v. 1871, opiskeli laulua Tukholmassa vv. 1873–74, Pariisissa vv. 1874–76 ja sai kiinnityksen Suomalaiseen Oopperaan v. 1876. – Hän avioitui lääkäris. V.J. Starckin kanssa v. 1880 ja muutti Sortavalaan, jossa hän johti ja innosti kaupungin musiikkielämää. Biografisia tietoja...1896, s. 164; Kuujo-Tiainen-Karttunen 1970, s. 160–161.

Naemi Starck liittyi Sortavalan nuorsuomalaisiin naisiin ja oli ajamassa Tekla Hultinia valtiopäiväedustajaksi vv. 1906–07 ja lohduttamassa tiedon tultua tuloksesta. Naemi Starckin kirjeet T.H.:lle 22.9., 26.10. ja 3.12.1906, 11.1. ja 12.4.1907. TH XX. Vrt. s. 166.

5 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 a- ja b-vihko.

6 Rajainen, 1940, s. 116; Sortavalan tyttökoulu ja Sortavalan tyttökoulun jatkoluokat 1857–1944, 1962, s. 13.

Uusi vaihe alkoi 1780-luvulla, jolloin koulujen yleisen järjestelyn yhteydessä tarjoutui tytöille tilaisuus opiskella niissä kouluissa, jotka varsinaisesti oli tarkoitettu pojille; koululaki jätti selvästi määrittelemättä, mitkä koulut olivat tytöille avoimina.¹ – Aleksanteri I:n koulujärjestelyn yhteydessä Viipurin läänin koulut joutuivat Tarton yliopiston alaisuuteen, ja Saksassa syntynyt kouluharrastus uusine virtauksineen pääsi vaikuttamaan,² eli seuraelämäsviivästystä antavasta ranskalais-ävyisestä pensionaattityylistä siirryttiin saksalaisporvarilliseen puolisoi-perheenemäntä -kasvatukseen.³ – Vuodesta 1812 koululaitos jatkoi entiseen tapaan, kunnes vuoden 1843 asetus määräsi valtionavun loppuvaksi muilta paitsi Viipurin ja Haminan tyttökouluilta.⁴

Viipurin tyttökoulua pidettiin jo Vanhan Suomen ajalla sekä opettajavoimiltaan että tuloksiltaan parhaana, ja se sai osakseen suurta suosiota ja toimivaakin myötätuntoa kaupungin saksankielisen virkamiehistön ja varakkaan porvariston taholta.⁵ – Aikaisemmin on jo tullut esille, että Cedervallerien ainoa tytär kävi tämän koulun, ja tarjosivatpa Cedervallerit vielä tyttärentyttärilleenkin, Tekla Hultinin tädelle, saman mahdollisuuden. Tyttärentyttären tyttäret sensijaan tulivat kuulumaan sortavalalaiseen koulukuntaan.

Joulukuussa 1857 keisarillinen senaatti antoi neiti Charlotta Maria Lydeckenille, Viipurin tyttökoulun entiselle oppilaalle,⁶ luvan perustaa Sortavalaan oppilaitoksen alaikäisiä tyttöjä varten. Tosiasiassa koulu oli alkanut jo saman vuoden syyskuussa noin kolmenkymmenen eri-ikäisen ja eritasoisen oppilaan voimalla kolmiluokkaisine, viisivuotisine kursseineen.⁷ Perustajan toimiaika jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä neljä vuotta myöhemmin neiti Lydecken lähti Uno Cygnaeuksen aloitteesta opiskelemaan ulkomaille muuttaakseen sitten Jyväskylään seminaarin opettajaksi ja ennen pitkää johtajattareksi.⁸ – Koulu siirtyi senaatin lupakirjalla koulun entiselle oppilaalle, vain 18-vuotiaalle Hilda Fabritiukselle ja oli hänen johdossaan kokonaista 41 vuotta, eli koko sen ajan, jolloin koulu virallisesti kulki nimellä Sortavalan yksityinen tyttökoulu⁹ ja epävirallisesti nimellä Hilda Fabritiuksen koulu.¹⁰

Siihen, että ruotsinkielinen suomenmielinen¹¹ koulu valittiin Hultinin perheen esikoisen ensimmäiseksi kouluksi, vaikutti varmasti sukulais- ja tuttavapiiri: apteekkari Oskar Relanderin tytär Viola, Teklan pikkuserkku, oli käynyt kotikaupunkinsa koulun¹² ja Jaakkiman kirkkoherran, Teklan kummin,¹³ Gustaf Wilhelm Jägerholmin poika ja molemmat tyttäret niin ikään.¹⁴ Sitä paitsi kirkkoherra Jägerholm oli toiminut tuomiokapitulin määräämänä koulun

1 Rajainen, 1940, s. 117; Ketonen, Suomen tyttöoppikoulut autonomian aikakaudella, 1977, s. 11.

2 Sortavalan tyttökoulu.. 1962, s. 13; Ketonen, 1977, s. 11.

3 Wilkama, Naissivistuksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840–1880-luvuilla, 1938, s. 29.

4 Sortavalan tyttökoulu.. 1962, s. 13.

5 Rajainen, 1940, s. 120–121.

6 Biograafisia tietoja.. 1896. s. 111; Borenius, 1937, s. 48.

7 Wilkama, 1938, s. 49; Sortavalan tyttökoulu.. 1962, s. 14; Kuujo-Tiainen-Karttunen, 1970, s. 156–157.

8 Sortavalan tyttökoulu.. 1962, s. 93; Halila, Jyväskylän seminaarin historia, 1963, s. 69–71.

9 Huolimatta tyttökoulu-nimestä tavataan matrikkeliä v. 1863–1904 148 poikaa. Sortavalan tyttökoulu.. 1962, s. 23. Esimerkiksi v. 1874, jolloin T.H. tuli kouluun, kirjoitettiin matrikkeliin ensimmäiselle luokalle 12 uutta oppilasta, joista puolet poikia. Sortavalan yksityisen tyttökoulun koulumatrikkeli 1863–1904. SKMA.

10 Sortavalan tyttökoulu.. 1962, s. 15–17.

11 Nim. T.H. (Tekla Hultin), Mietteitä maailman menosta I. Miten minusta tuli nuorsuomalainen. Karjala 30.6.1916. Vrt. 58.

12 Sortavalan yksityisen tyttökoulun koulumatrikkeli 1863–1904. SKMA.

13 Jaakkiman kirkonarkisto/historiakirjat. Lakkautettujen seurakuntien arkisto. SKMA.

14 Ylöskanto - luettelo sisäänkirjoitus - ja lukukausi - maksuista Sortavalan suomalaisessa tyttökoulussa, "Skola för minderåriga barn" – koulun oppilaat 1857–1863, SKMA.

tarkastajana, ja hänen puoltolauseensa perusteella koulu oli saanut ensimmäisen valtionapunsa vuonna 1864.¹

Hilda Fabritiuksen koulu oli valittu, mutta faster Carolinan muodossa kohtalo toisin määräsi: täti oli viemässä tyttöä kouluun, poikkesi visiitille vanhojen tuttujensa, Sireliuksen neitien² luo ja yhtä kaikki sijoittikin tytön näiden kouluun.³ Varsinaista valittamista ei ollut, mutta seuraavana syksynä Tekla siirtyi alunperin suunnitellun koulun toiselle luokalle.⁴ Hän kävi koulua neljä vuotta, oli pois päästessään 14-vuotias ja omasi hyvät pohjatiedot, sillä koulu oli tunnetusti hyvä. Opetus oli monipuolista ja perusteellista usein toistuvine kertauksineen ja kuulusteluineen ja uusine työtapoineen; mm. havainto-opetuksen kokeilu oli ollut itsestäänselvyys.⁵ Opettajat olivat kitsaita numeroistaan, ja vasta paljon kouluajan jälkeen Tekla sai tietää olleensa hyvä oppilas.⁶

Tekla asui – kuten sisarensakin, vuonna 1883 kouluun kirjoittautuneet Helfrid ja Aldyth⁷ – koko kouluaikinsa tunnetun fennomaanin,⁸ kumminsa ja isänsä serkun, Oskar Relanderin luona.⁹

Tämä suuri, säntillinen talo teki hyvää hultinmaisen järjestyksen jälkeen, ja poikamaisuudet alkoivat vähitellen karista – mitä nyt joskus kelkkamäessä tuli rähistyksi.¹⁰ Orastavaan naisellisuuteen oli varmasti osuutensa perheen pojalla, Teklaa vähän toista vuotta vanhemmalla Karl Adolf Oskarilla, ”Rellulla”, joka oli vuosia pikkuserkkunsa ihailun ja palveluksen kohde ja jonka vaikutusta Tekla Hultinin myöhempisiin vaiheisiin selvittää jäljempänä.¹¹

Charlotta Lydecken oli suunnitellut koulunsa kurssit niin, että oppilaat saattoivat Sortavalasta siirtyä Viipurin tyttökouluun tai Helsingissä olevan valtion tyttökoulun viimeiselle eli neljännelle luokalle, jota myös opettajatarosastoksi kutsuttiin.¹² – Charlotta Lydecken oli omalla työllään elävä, ja Uno Cygnaeuksen puuttuminen hänen uraansa aikaisemmin mainitulla tavalla on tuskin sattumaa, sillä juuri Uno Cygnaeuksen ansiosta alkoi Suomen naiselle ”ansiotyötä edellyttävän sivistysihanteen kausi”,¹³ jolloin maailman emansipaatioliike julisteli vaihtoehtovaatimuksen siihen asti yksinomaisen Hausfrau -koulutuksen rinnalle.

1 Sortavalan tyttökoulu.. 1962, s. 18.

2 Vrt. liite 2 s. 286–287.

3 Ketonen, Suomen tyttöoppikoulut autonomian aikakaudella, 1977, ei mainitse ko. koulua.

4 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko; Sortavalan yksityisen tyttökoulun koulumatrikkeli 1863–1904. SKMA.

5 Sortavalan tyttökoulu.. 1962, s. 15.

6 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

7 Sortavalan yksityisen tyttökoulun koulumatrikkeli 1863–1904. SKMA.

8 Oskar Relander antoi lapsilleen täysin suomenkielisen kotikasvatuksen ja vaikutti samansuuntaisesti myös koulukotilapsiin. TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c-vihko. Vrt. s. 61, 276–277.

9 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

10 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko. Vrt. s. 42 alaviite 8.

11 Vrt. s. 276–277.

12 Sortavalan tyttökoulu.. 1962, s. 14.

13 Wilkama, 1938, s. 110–111.

Ei ole tietoa, missä määrin Tekla Hultinin vanhemmat suunnittelivat itsenäistä ammattia vanhimmalle tyttärelleen, mutta mahdollisesti oli Haminasta Robert-enon kautta kantautunut huhu, että kaupungin tyttäriensä tulevaisuudesta huolestuneet isät olivat päättäneet perustaa tyttärilleen kaikki vaatimukset täyttävän koulun, koska näille tyttärille ”ei enää riitä avio, vaan he tahtovat fysiikkaa ja geometriaa”.¹ – Ainakin Haminan yksityisen tyttökoulun jälkeen Tekla Hultinin omien muistelmien mukaan vanhemmat pitivät opettajatarkutsumusta jo itsestään selvänä.²

3. Haminan yksityinen tyttökoulu

Seuraavaksi opinahjoksi valittiin siis vuonna 1873 perustettu Haminan yksityinen tyttökoulu, Privata flickskolan i Fredrikshamn, joka pensionaatteineen teki mahdolliseksi tytön lähettämisen näinkin kauas kotoa.³ Robert-eno oli ollut perustamassa koulua, hän oli johtokunnan jäsen, koulun tuntiopettaja ja hänen kaksi tytärtään oli tullut kouluun jo sen perustamisvuonna.⁴

Tekla Hultinin vanhemmat olivat varmasti selvillä koulun tasosta – sitähan on myöhemmin kutsuttu peninkulmapatsaaksi Suomen naisten opetushistoriassa huolimatta siitä, että se toimi vain 16 vuotta ja että sen kokonaisoppilasmäärä jäi 203:een⁵ – ja he olivat valmiit uhraamaan 800 markkaa vuodessa,⁶ mikä oli paljon; sitä enemmän, koska perhe samaan aikaan koulutti vanhinta poikaa Viipurin ruotsalaisessa lyseossa.⁷ Mutta kuten aikaisemmin on tullut mainituksi, perhe oli valmis suuriinkin uhrauksiin lasten koulunkäynnin turvaamiseksi.

Koulu muistutti monessa suhteessa kadettikoulua, eikä ihme, sillä perustavan kokouksen kahdestatoista osanottajasta kymmenen oli kadettikoulun opettajia, koulun johtoon valittiin kadettikoulun johtaja, kenraalimajuri Fritiof Neovius, joka sai nyt isänmaanrakkaudelleen ja huolenpidolleen ”käraste skötebarnin”, koulun tuntiopettajista monet olivat kadettikoulun opettajia, ja koulut käyttivät osittain samoja tiloja ja välineitä.⁸

1 TH XLV 277–278. Tekla Hultinin Haminan tyttökoulun entisten oppilaiden toverijuhlissa Helsingissä 24.9.1898 pitämästä esityksestä, joka on myös painettu julkaisussa *Minnesblad från festen den 24 sept. 1898*, 1898, s. 16.

2 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

3 *Minnesblad*. 1898, s. 21–22; Nordenstreng, Haminan kaupungin historia III, 1912, s. 882–883.

4 Eversti Robert Savander oli johtokunnan varajäsen vv. 1873–76 ja vars.jäsen vv. 1876–81. *Minnesblad*. 1898, s. 24. Hänen tyttäristään Aina S. oli koulussa vv. 1873–78 ja Edit S. vv. 1873–79. *Minnesblad*. 1898, s. 28.

5 Nordenstreng III, 1912, s. 886; Hultin, Vår skola. Något om Privata flickskolan i Fredrikshamn 1873–89. *Astra* 3, 1933, s. 51.

6 Tieto on T.H.:n muistelmista TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko. – Nordenstreng III, 1912, s. 886 esittää mainitsematta tarkkaa vuotta, että ”täysihoitolaiset suorittivat ennakolta koko lukuvuodelta 275 markkaa.”

7 Svenska Lyceum i Wiborg 1874–1917, 1917, s. 61.

8 *Minnesblad*. 1898, s. 8–9, 22–23; Nordenstreng III, 1912, s. 882; Hultin, 1933, s. 50; Ketonen, 1977, s. 81.

Se, missä koulut olisi haluttu pitää erillään, koski oppilaiden toveripiiriä ja vapaa-ajan viettoa. Erityisesti tyttökoulun opettajien huolena oli estää kadettiflirtit, mutta mitäpä opettajatkaan mahtoivat kaupungin erikoiselle rakentamistavalle, joka selvästi suosi päiväpromenaadilaisten salaisia toiveita¹ eli Tekla Hultinin muistosäkein sanottuna:

”Wahrlich! und denken welch’ Schelmerei – immer man kommt – am Kadett-corps vorbei!”²

Tosiasia kuitenkin oli, että kielletty oli houkuttelevaa juuri siksi, että se oli kielletty ja että tytöillä oli paljon enemmän unelmia kadeteista kuin kihlauksia kadettien kanssa³ eli Tekla Hultinia edelleen lainaten:

”Heimlich wohl wechselt man Blick und Gruss. Ach du mein Lieber, welch’ himmlisch Genuss.”⁴

Tavallisten kouluaineiden lisäksi ohjelmassa oli englantia, kirjanpitoa, fysiikkaa, kemiaa, anatomiaa, kosmografiaa ja kadettikoulun opettajakuntaan kuuluneen matematiikan opettaja Uno Kurténin johdolla matematiikkaa laajemmin ja perusteellisemmin kuin missään muussa 1870-luvun tyttökoulussa, sillä algebraa ja geometriaa oli huomattavat oppimäärät mukana. Koulun viikkotuntimäärät olivat liikarasituksen välttämiseksi vain 24–26 tuntia, mutta toisaalta alunperin viisivuotiseksi suunniteltu koulu muuttui jo vuonna 1877 kuusivuotiseksi.⁵ – Tekla Hultin tultuaan suoraan neljännelle luokalle kävi tämän koulun kolmessa vuodessa.⁶ Joissakin aineissa hänellä olivat täydet kurssit jo Sortavalan ajalta, joitakin aineita hän ei ollut lukenut lainkaan. Opetus suomessa ja venäjässä oli vapaaehtoista, ja on turha mainita, että Tekla Hultin, joka jo täällä oli vakiintuneen fennomaanin maineessa, opiskeli suomea, mutta myös – venäjää.⁷

Tekla Hultin oli vain 17-vuotias lopettaessaan koulun vuonna 1881 erinomaisilla arvosanoilla eli suorana lainauksena:

”efter slutad lörokurs, afgår från skolan, varder här med intygadt, äfvensom att hon jämte ett berömlig uppförande, berömlig flit och berömlig uppmärksamhet ådagalagt i 6 tte klassens kurs följande framsteg i religion, svenska, finska, tyska, franska, engelska, ryska, naturalhistorie, kosmografi, historie, handarbete berömliga, i räkning goda framsteg.”⁸

Että luokan priimus,⁹ asema, johon Tekla Hultin oli päässyt jo heti ensimmäisenä vuonna,

1 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko; Hultin, 1933, s. 51.

2 Minnesblad... 1898, s. 17.

3 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

4 Minnesblad.. 1898, s. 18.

5 Instruktion för Pensionatet vid Privata flickskolan i Fredrikshamn, HYK; Hultin, 1933, s. 51; Wilkama, 1938, s. 189; Ketonen, 1977, s. 81.

6 TH XLV 95 Afgångsbetyg från Privata Flickskolan i Fredrikshamn. T.H.:n aikana koulussa opiskeli myös Mathilda Wrede, joka päätti koulun 15-vuotiaana v. 1879. – T.H. teki vuosien 1914 ja 1917 valtiopäivillä aloitteet vankiloiden tarkastuksen lisäämisestä. Vrt. liite 7 s. 292. T.H. sanoo keskustelleensa asiasta ystävänsä ja entisen luokkatoverinsa Mathilda Wreden kanssa. Hultin, 1938, s. 12–13. – Yllättävästi Ester Ståhlberg teoksissaan Mathilda Wreden testamentti, 1951, ja Mathilda Wrede, 1966, ei mainitse lainkaan Tekla Hultinia. Vrt. s. 259 alaviite 2.

7 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko; Nim. T.H. (Tekla Hultin) Miten minusta tuli.. Karjala 30.6.1916. Vrt. s. 61.

8 TH XLV 95 Afgångsbetyg från Privata Flickskolan i Fredrikshamn.

9 TH XLV 231. Opettajatar ja pensionaatin johtajatar Helene Alfthan omistaa 5.2.1879 IV luokan priimukselle Thekla Hultinille J.L. Runebergin elämäntyötä kunnioittavan runonsa.

harrasti muutakin kuin lukemista, näkyy pienen pienestä, tuskin tulitikkulaatikon kokoisesta päiväkirjasta, jolle on uskottu tunnelmia kävelyretkiltä ja tanssiaisista.¹ Tekla oli siis huomannut kadetit, mutta kaikesta päätellen myös päinvastoin, koskapa hänet yleisesti tunnettiin Savanderien loistomajakana nimellä.² Nimityksen selitys oli yhtä luonnollinen, kuin se oli Teklasta kiusallinen: hänellä oli punainen tukka, ja kadetit väittivät hänen istuvan joka sunnuntai Savanderien ikkunassa.³

Kuitenkaan kukaan kadeteista ei ollut se, joka syvällisimmin vaikutti nuoreen koulutyttöön, vaan tämä oli – jos on uskominen koulutyttöä itseään – sanomalehtimies, joka istutti kaikinpuolisen vapaamielisyytensä lemmittyynsä. Tekla Hultinin Päivälehdessä joulualbumiin Nuoreen Suomeen vuonna 1892 kirjoittamassa novellissa Bertta on siinä määrin omaelämäkerrallisia piirteitä,⁴ että novelli tulee myöhemmin seikkaperäisesti tarkasteltavaksi.⁵

Tekla Hultin palasi Jaakkimaan. Taloudelliset mahdollisuudet jatko-opiskeluun olivat varsin vähäiset, ja niinpä hän ryhtyi valmistamaan kolmea nuorinta sisarustaan suurten kouluun; ottipa vielä omien lisäksi neljä muutakin oppilasta. Koti piti opettajatarkutusmista itsestään selvänä – kuten aikaisemmin on mainittu – ja ilmeiset vahvat todisteet vakaumukselleen saaden: kolme oppilaista siirtyi Sortavalaan Hilda Fabritiuksen kouluun, yksi seminaariin ja kolme myöhemmin lyseoon.⁶

Nuori opettaja kävi vielä itsekkin koulua, nimittäin yksityisen rippikoulun. Kävi, vaikka vastahakoisesti, sillä kahdeksankymmentäluvun kehitysoppi oli saanut hänessä voiton Raamatun

1 Päiväkirja on Tekla Hultinin sisarentyttären, rouva Maija Räihän omistuksessa.

2 Koulun järjestyssäännön mukaan ainoastaan pyhä- ja juhlapäivinä ja näiden päivien aattoiltoina saivat oppilaat erityisestä pyynnöstä käydä sellaisissa perheissä, joista oppilaiden vanhemmat olivat antaneet johtajattarelle tiedon. Instruktion för Pensionatet vid Privata flickskolan i Fredrikshamn, HYK; Nordenstreng III, 1912, s. 884.

T.H. mainitsee muistelmissaan käyneensä joka sunnuntai enonsa, eversti Robert Savanderin luona ja tavanneensa siellä jatkuvasti kadetteja. TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

3 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko; Minnesblad från Festen den 18. okt. 1913, 1913, s. 8–9.

4 Hultin, Bertta. Eräs tyyppi. Nuori Suomi. Päivälehdessä joulualbumi II, 1892, s. 109–118.

5 Vrt. s. 59–60.

6 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

dogmeista. Hän kävi ehtoollisella isän elinaikana "pakosta, halusta olla tuottamatta tälle huolta".¹

1 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko; Juva, Rajullman alle, 1956, s. 11–12.

V OPISKELUVUODET ELI ” – – LUKEA HÄN VAAN TAHTOO.”

A. Helsingin suomalainen jatko-opisto

”En tiedä, miksi hän oikein tahtoo tulla, mutta lukea hän vaan tahtoo”, myhäili isä Hultin Haminan tyttökoulun johtajattarelle Hulda von Schoultzille,¹ joka oli tullut puhumaan lahjakkaan oppilaansa jatko-opiskelusta peräti oppilaan kotiin Jaakkimaan. – Jo kaksi kertaa sukulaispiirillä oli ollut osuutensa koulun valintaan ja tuli olemaan vielä kolmannenkin kerran: opettajan uralla kilpailu vaati erikoiskoulutusta, ja Emilie ja Pietari Hannikaisen suosituksesta Tekla Hultin lähti syksyllä 1883 Helsingin suomalaiseen jatko-opistoon.²

Jos ”Haminan papat” olivat vuonna 1873 osoittaneet oma-aloitteisuutta tyttäriensä koulunkäynnin turvaamiseksi, niin pääkaupungin suomenkieliset sivistysperheet olivat olleet heitä edellä, sillä Helsingin suomalainen tyttökoulu ilmoitti jo vuonna 1869 voivansa ”suomenkielellä toimittaa oppilaille kaikki ne tiedot, jotka kuuluvat ajanmukaiseen korkeampaan nais-sivistykseen, ja on voimiansa myöden koettava edistää heidän sekä tieteellistä että siveydellistä kasvatustaan”.³ Haminan Fritiof Neoviusta vastasi Helsingissä yliopiston saksankielen lehtori Bernhard Fredrik Godenhjelm ja kadettikoulun opettajia professorit Yrjö Sakari Forsman (Yrjö-Koskinen) ja Z. J. Cleve, maanmittari, P. J. Hannikainen, talonomistaja G. Stigell ja pastori K. J. Tötterman.⁴ Tekla Hultinia ajatellen kouluilla oli merkittävää samankaltaisuutta: Haminan Robert-enoa vastasi Helsingissä Emilie-täti. Erojakin kouluilla toki oli! Haminan koulu oli perustajiensa ideologian mukaan ruotsinkielinen – maankielellinen suomalaistumisliike ei vielä vaikuttanut Haminan korkeimpiin sivistyslaitoksiin⁵ – ja Helsingin koulu oli nimensä mukaisesti suomenkielinen, niin ikään perustajiensa ideologian mukaan. Haminan koulu oli virkamiesten ja muiden sivistyneiden vanhempien tyttäriille tarkoitettuna aristokraattinen pensionaatteinen ja kalliine maksuineen,⁶ Helsingin koulu valikoimatta oppilaitaan näiden syntyperän perusteella oli raja-aitoja kaatava.⁷ Helsingin koulu oli Haminan koulua emansipoituneempi: se ei ”tahtonut pusertaa häntä (naista) määrättyihin kaavoihin, pidättää häntä, kun hän pyrki eteenpäin, selittää kuinka pitkälle hän sai mennä, minne hänen tuli pysähtyä.”⁸ Ja Helsingin koulun emansipoitumiseen on hyvin luonnollinen syy: B. F. Godenhjelmän puoliso Ida Godenhjelm oli niin kiinteästi mukana luomassa ja kehittämässä koulua, että puolisoitten työtä on vaikea erottaa tois-

1 Minnesblad.. 1898, s. 25; Nim. E-n, Tekla Hultin, Naisten Ääni, 1914, s. 176.

2 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko. Lisäksi Godenhjelmien perustama tyttökoulu oli Hultinille tuttu Julius Hultinin sisaren, Helsingin suomalaisen tyttökoulun voimistelunopettajana toimineen Alexandra Hultinin kautta. Vrt. s. 20 eläviite 9.

3 Helsingin suomalaisen tyttökoulun perustamisanomus. Sen. tal.os. AD 330/29 1869. VA; Tuulio, Ottilia Stenbäck ja hänen aatemaailmansa, 1950, s. 125–126; Uusi Suometar 20.5.1869.

4 Helsingin suomalaisen tyttökoulun perustamisanomus. Sen. tal.os. AD 330/29 1869, VA.

5 Nordenstreng III, 1912, s. 872.

6 8.8.1872 asetuksessa määräys vanhempien säädystä poistettiin, Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus = Kokous 1872, 1873, n:o 26; Nordenstreng III, 1912, s. 893.

7 Tuulio, 1950, s. 126.

8 Bernhard Fredrik.. Naisten Ääni 1912, s. 265.

taan,¹ koulun ensimmäisenä johtajattarena oli rouva Godenhjelm in sisar ja professori Julius Krohnin toinen puoliso Mimmi Lindroos,² ja hänen jälkeensä johtajattarena oli 43 vuotta Ottilia Stenbäck, Lauri ja Fredrik Kivekkään sisar.³

Helsingin suomalainen tyttökoulu ehti toimia kaksitoista vuotta, ennen kuin se sai rinnalleen ison sisaren, jatko-opiston, eli yksinkertaisesti vain jatkon. Tyttökouluihanne oli kasvanut oman itsensä ohi ajan käytännöllisten tarpeiden ja uusien naissivistysaatteiden vaatimuksesta. Oltiin siirtymässä varsinaisen tyttökoulun ulkopuolelle. – Vanhan linjan ensimmäinen murros oli tapahtunut kaikessa hiljaisuudessa jo vuonna 1861, jolloin Elisabeth Blomqvist, äitinsä ja sisarensa perustaman yksityisen koulun opettajatar, alkoi sunnuntaisin antaa pedagogista opetusta kahdelle Helsingin Rouvasväenyhdistyksen lastentarhassa opettavalle nuorelle naiselle. Opastettavat olivat Ida ja Mimmi Lindroos, jotka suorittivat edellä selostetun merkittävän työn samalla saralla kuin opettajansa.⁴

Kaksikymmentä vuotta edellä kuvatun pienen pedagogiikkakurssin jälkeen syntyi siis Godenhjelm-puolisoiden yksityisen tyttökoulun yhteyteen jatko-opisto, jolla oli ”kahdenlainen tarkoitus: korkeamman yleisen sivistyksen antaminen nuorille naisille, jotka tahtovat jatkaa opintojansa ja opettajattarien valmistaminen suomalaisia tyttökouluja varten.”⁵ – Se oli jo syntyessään määrätietoisesti suunniteltu kokonaisuus: opetus tapahtui ohjaamalla ja totuttamalla oppilaita omavaraiseen työhön, puolittain kouluopetuksen, puolittain luentojen tapaan kunkin aineen luonteen mukaisesti. Välttämättömiksi katsottiin opettajiksi aikoville ainoastaan suomen kieli ja kirjallisuus sekä siihen kuuluva ainekirjoitus, sielutiede ja kasvatustoppi; näiden lisäksi oppilaiden tuli ottaa osaa yhteen tai useampaan oppijakssoon oman mielensä ja harrastustensa mukaan. Koko jatko-opiston suunnitelma perustui ajatukseen, että paneudutaan muutamiin erityisaineisiin ja päästään näissä syvemmälle kuin päästäisiin, jos voimat hajotettaisiin useampiin oppiaineisiin. Oppijaksot järjestettiin kaksivuotisiksi. Toisena vuonna oli lukemisen ohella tilaisuus käytännölliseen opetusharjoitukseen.⁶

Godenhjelmit hyvin intensiivisesti painottivat kummankin koulun, mutta jatko-opiston luonteesta ja tehtävästä johtuen erikoisesti sen kohdalla, naisten oikeutta ja velvollisuutta omistautua oman kansan, ihmisyyden ja kasvatuksen jaloille päämäärille.⁷

Tekla Hultin tuli opistoon syksyllä 1883, ja koska opisto tilanahtauden vuoksi voi ottaa oppilaita vain joka toinen vuosi, kuului hän toiseen, 34 oppilaan vuosikurssiin.⁸ – Kolleganvirkojen järjestely ja opettajatarvaatimukset olivat vielä epäselvät, ja näiden kehittymistä miesopettajien säädöksiin päin toivottiin. Vuonna 1879 valtiopäivät olivat asettaneet koulukomitean, joka mietinnössään esitti, että tyttökoulujen kollegan- ja opettajattaren virkojen pätevyysvaatimuksiksi määrättäisiin samanlainen kirjallinen koe opetuskielillä kuin opettajakandidaattitutkinnoissa, yksityiset tutkinnot asianomaisille professoreille opetusaineissa ja

1 Biograafisia tietoja.. 1896, s. 61–62; Godenhjelm I, 1912, s. 9; Wilkama, 1938, s. 199.

2 Godenhjelm I, 1912, s. 10, 13.

3 Godenhjelm I, 1912, s. 47; Tuulio, 1950, s. 146, 148, 342.

4 Biograafisia tietoja.. 1896, s. 19–20; Wilkama, 1938, s. 191, 200, 202, 205; Tuulio, 1950, s. 118–121.

5 Godenhjelm II, 1912, s. 97.

6 Godenhjelm II, 1912, s. 98, 104, 105, 108; Wilkama, 1938, s. 210–211; Ketonen, 1977, s. 59–60.

7 Helsingin suomalainen jatko-opisto, 1929, s. 14.

8 TH XLV 103; Godenhjelm II, 1912, s. 107; Helsingin suomalainen jatko-opisto 1881–1929, 1929, s. 17–18; Ensimmäisellä, v. 1881 alkaneella kurssilla oli 31 oppilasta. Godenhjelm II, 1912, s. 98.

kasvatusopissa sekä käytännöllinen opetusnäyte.¹ Vuoden 1885 tyttökouluasetuksessa tällainen määrittely tapahtuikin, ja jatko-opiston kurssin suorittanut voi saada hakukelpoisuuden tyttökoulun johtajattaren ja opettajattaren virkoihin.²

Tekla Hultin suoritti määrätyt oppijaksot pedagogiikassa, psykologiassa, matematiikassa sekä suomen, ruotsin, saksan ja ranskan kielessä. Koska kielet ja pedagogiikka oli jaettu erikseen arvosteltaviin osa-alueisiin, niin hän suoritti kaikkiaan neljästätoista aineesta vaaditun oppimäärän – näistä kymmenen ainetta korkeimmalla arvosanalla hyvin kiitettävä ja loput neljä ainetta seuraavaksi korkeimmalla arvosanalla kiitettävä.³ Lisäksi hän suoritti yliopistossa lehtori B. F. Godenhjelmille yksityisen tutkinnon saksan kielessä ja kirjallisuudessa tutkinnon vastatessa arvosanaa laudatur opettajakandidaattitutkinnossa⁴ ja dosentti Emil Böökille tutkinnon logiikassa ja pedagogiikassa tutkinnon vastatessa arvosanaa cum laude approbatur opettajakandidaattitutkinnossa.⁵ Kevätlukukaudella 1885 hän antoi harjoitus- ja ”näyttötunnit” suomalaisessa tyttökoulussa saaden suomen ja ruotsin kielessä ja maantieteessä arvosanan kiitettävä ja ranskassa arvosanan hyvin tyydyttävä.⁶

Varsinainen opiskelu ei yksin riittänyt, vaan tiivis taideharrastus näkyy todistuksesta, joka on päivätty Suomalaisen Taideyhdistyksen piirustuskoulussa keväällä 1884 ja jossa todistetaan Tekla Hultinin opiskelleen koulussa syys- ja kevätlukukauden osoittaen ”erinomaista ahkeruutta ja hyvää edistystä”.⁷ Tältä kaudelta on peräisin osa niistä tiedoista, joiden varassa hän Päivälehdessä toimittajana ollessaan saattoi toimia taidenäyttelyiden arvostelijana ja myöhemmin koti- ja ulkomaanmatkoillaan taiteen harrastajana omaksi ilokseen.

Jatko-opistolaisen taloudellisista vaikeuksista kielii velkakirja, jossa isä Hultin tammikuussa 1885 takaa valtioneuvos C.F. Forsmanin myöntämän 500 markan lainan kuuden prosentin vuotuisella korolla. Tästä lainasta ensimmäinen erä, 200 markkaa, on nostettu heti helmikuussa ja loput jo huhtikuussa.⁸ – Lainan suuruus asettuu oikeaan valoon, jos vertaamme sitä professori Martti Ruudun Savo-karjalaisen osakunnan historiassa esittämään tietoon, että 1870-luvulla ylioppilaan kokonaiskulut lukukauden aikana olivat ”kohtuullisesti laskien” 800–900 markkaa⁹ ja että 27.11.1885 annetulla asetuksella opettajattaren peruspalkaksi määrättiin 1800 markkaa vuodessa.¹⁰

Opiskelun jatkuminen opettajatartutkinnon jälkeen on varmasti ollut selvillä nostettaessa loppuerää valmistumisen kynnyksellä, ja vielä enemmän se on ollut selvillä seuraavan vuoden toukokuussa, jolloin lainan antaja myönsi lisää lainaa 300 markkaa.¹¹ – Velan takaisinmaksun yhteydessä paljastui asianomaisten tohmajärveläinen tausta: Jouhkolan kartanon omisti-

1 Wilkama, 1938, s. 268–273.

2 Tämä asetus on annettu 27.11.1885. Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus = Kokous 1885, 1886, n:o 27.

3 TH XLV 1–2.; Godenhjelm II, 1912, s. 106.

4 TH XLV 94. Todistus on päivätty 13.9.1885.

5 TH XLV 100. Todistus on päivätty 19.12.1885.

6 TH XLV 104.

7 TH XLV 96.

8 TH IV. Velkakirja on liitteenä valtioneuvos Forsmanin veljen Emil Forsmanin 6.10.1902 päiväämässä kirjeessä T.H.:lle.

9 Ruutu, Savo-karjalaisen osakunnan historia II, 1857–1887, 1939, s. 87.

10 Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus = Kokous 1885, 1886, n:o 27.

11 TH IV Emil Forsmanin kirje T.H.:lle 6.10.1902.

vat Walleniusten jälkeen Forsmanit,¹ ja ystävyys Jouhkolasta Hovilan väkeen säilyi. Niinpä valtioneuvos ei todellisuudessa perinyt korkoa lainkaan, ja vuonna 1902 veljensä jälkeen lainaa hoitanut Emil Forsman antoi anteeksi loppuerän, hieman toistasataa markkaa, ”rakkaan lapsuudenystävänsä Julius Hultinin” tyttärelle.²

B. Ylioppilastutkinto

Toukokuussa 1870 kauppaneuvoksen tytär Maria Tschetschulin suoritti ylioppilastutkinnon ensimmäisenä naisena Suomessa. Ei ole tietoja siitä, että hän olisi tietoisesti halunnut uranuurtajaksi tai käyttää tätä tutkintoa myöhemmässä opiskelussa hyväksi; pikemminkin näyttää siltä, että hän suoritti sen ”noin vain kuin ohimennen”.³ Kolme vuotta myöhemmin Suomi sai toisen naisylioppilaansa, Emma Irene Åströmin, jolle ylioppilastutkinto ei ollut vain satunnainen episodi, vaan vuosien työn ja unelmien tulos, ei päämäärä sinänsä vaan välivaihe eteenpäin.⁴

Keväällä 1870 – jo ennen Maria Tschetschulinin ylioppilastutkintoa – senaatti oli pyytänyt yliopiston konsistorilta lausuntoa naisten ylioppilastutkinto- ja opiskeluoikeuksien järjestelyistä. Konsistori suositti molemmille sukupuolille samanlaisia oikeuksia⁵ ylioppilastutkinnon suorittamiseksi.

Konsistorin myönteisestä ehdotuksesta huolimatta Pietarista saapui vuotta myöhemmin kielteinen ratkaisu sisältäen tosin myönnytyksen, että naisella on oikeus nauttia opetusta yliopiston lääketieteellisessä tiedekunnassa, oikeus, jota Rosina Heikel ensimmäisenä naisena käytti hyväkseen. – Ylioppilaaksi pyrkivien naisten oli edelleenkin pyydettävä erikoislupa kanslerilta.⁶

Kiellon jälkeen ei kukaan nainen vuosikausiin pyrkinyt edellä mainittujen jäljille; ei siitäkään huolimatta, että konsistori myönsi Emma Irene Åströmille stipendin vuonna 1878 ja että samaa vuonna Rosina Heikel valmistui lääkäriksi. Konsistori anoi vuonna 1878, kuten vuonna 1870, naisille dispensista oikeutta yliopisto-opintoihin. Vastaus tuli vasta syksyllä 1882 – jälleen kielteisenä: jos nainen haluaa suorittaa ylioppilastutkinnon, hänen oli sitä varten hankittava erikoislupa.⁷

Edelliseen, mutta myös 1880-luvun noorakysymykseen liittyi naislyseo-hanke. Keskustelun aloitti naisasialiikkeen kuopiolainen ”pesäke”.⁸ Hanketta vastusti odottomaton, mutta sitä

1 Suomen maatilat IV, Kuopion lääni, 1932, s. 507.

2 TH IV Emil Forsmanin kirje T.H.:lle 6.10.1902.

3 Enäjärvi-Haavio, Emma Irene Åström, 1933, s. 80–81; Wilkama, 1938, s. 221; Klinge, Ylioppilaskunnan historia III, 1968, s. 143.

4 Enäjärvi-Haavio, 1933, s. 85–92; Wilkama, 1938, s. 223–224.

5 Wilkama, 1938, s. 224–226; Klinge III, 1968, s. 144.

6 Wilkama, 1938, s. 220, 227–228.

7 Wilkama, 1938, s. 228–232; Klinge III, 1968, s. 145.

8 Hagman, Minna Canthin elämäkerta I, 1911, s. 146–151; Ketonen, 1977, s. 62.

näkyvämpi taho: Helsingin suomalaisen tyttökoulun ja jatko-opiston B.F. Godenhjelmin mielestä jatko-opistoa "ei saa alentaa miksiäkään ylioppilastutkinnon valmistavaksi kouluksi", joskin "nekin nuoret naiset, jotka mahdollisesti tahtovat syystä tai toisesta suorittaa ylioppilastutkinnon, voivat tällaisessa opistossa saada siihen tarpeelliset tiedot."¹

Godenhjelmin myönnytys mahdollisti Tekla Hultinille hänen toisen opiskeluvuotensa loppulla, siis keväällä 1885, yhdessä Aino Pereniuksen (myöh. Malmberg) kanssa kutsun johtajatar Ottilia Stenbäckin luo. Johtajatar ehdotti, että tytöt ryhtyisivät valmentautumaan ylioppilastutkintoon. Tärkein syy ehdotukseen – ja sen tytöt itsekin tiesivät – oli se, että ruotsalaisen Fortbildningsläroverketin oppilaat Karolina Eskelin ja Ina Rosqvist olivat juuri mitä parhaiten suorittaneet ylioppilastutkinnon. Suomalainen oppikoulu ei halunnut jäädä jälkeen!² Lehtori Godenhjelmhän oli sanonut "syystä tai toisesta".

Suoritettuaan loppututkinnon jatko-opistossa Tekla Hultin matkusti Rantalaan, josta isä oli kuollut toukokuussa³ saamatta nähdä esikoistaan valmiina opettajattarena. – Syksyllä hän palasi Helsinkiin lukeakseen seuraavan talven Aino Pereniuksen kanssa lähinnä pitkää matematiikkaa Helsingin suomalaisen alkeisopiston etevän ja innostuneen matematiikan opettaja Alex Strengin johdolla ja muita aineita omin päin, tai ainakin melkein omin päin, sillä esimerkiksi luonnontieteen opiskelua johti Emil Malmberg, Aino Pereniuksen tuleva puoliso.⁴

Ylioppilastutkintoon liittyvät tentit ja kirjalliset kokeet olivat Suomalaisessa alkeisopistossa, silloisen Helsingin ainoassa suomenkielisessä yliopistoon johtavassa oppikoulussa. Tekla Hultinin lopputulos oli 30 ääntä eli laudatur.⁵ – "Ylioppilashattu (p.o. baretti⁶) ostettiin kaikessa hiljaisuudessa, mutta sitä käytettiin heti." Varsinaisia ylioppilasjuhlia tällä kaksikolla ei ollut, mutta tutut oli kutsuttu Hesperian kesäravintolaan. Tekla Hultinin lähimpänä oli hä-

1 Godenhjelm, Naissivistys ja naisopistot, Valvoja n:o 6, 15.3.1883, s. 181.

2 TH XLV 64 lupa ylioppilastutkinnon suorittamiseen; TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

3 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko sisältää ilmeisen virheen, sillä T.H. mainitsee isänsä kuoleman ylioppilaaksi tulon yhteydessä, eli vuoden 1886 puolella, mutta Julius Hultin on kuollut jo keväällä 1885 kirkonkirjojen, oman ansioluettelon ja Uuden Suomettaren (20.5.1885) mukaan. Kirkonkirjat ovat J.H.:n kohdalla osoittautuneet epävarmoiksi: ne mainitsevat vaihdellen hänen syntymävuosiin vuodet 1813 ja 1818 ja syntymäpäiviksi heinäkuun 11. ja 12. päivän. Syntymäpäivien vaihtelusta perhe laskee harmitonta leikkiä, mm. TH X Elis Hultinin kirje T.H.:lle 11.7.1914.

4 TH XLV 64, 85; TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko; Helsingin suomalainen alkeisopisto 1871–1887, 1921, s. 54, 63.

5 TH XLV 64, 85; TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko. Suomalaisen alkeisopiston säilynyt arkisto-osa ei sisällä, kuten eivät myöskään koulun vuosikertomukset, mitään ensimmäisiin naisylioppilaisiin liittyvää. Suomalaisen alkeisopiston arkisto, Helsingin I normaalikoulu, Helsinki; Helsingin suomalainen alkeisopisto, 1921, s. 54, 63.

6 Hällström, Naisylioppilaat, "De kvinnliga" 1893–1895, Muistikuvia III, 1956, s. 340–343: "myrsky vesilasissa" syntyi, kun keväällä 1894 erästä Helsingin ruotsalaisesta yhteiskoulusta ylioppilaaksi tulleet tytöt olivat hankkineet samanlaisen hatun kuin poikatoverinsa. He olivat hyljänneet useita vuosia käytössä olleen naisylioppilaille tunnusmerkillisen "baretin", "jonka leveän mustan samettireunuksen yli valkea sametti laskeutui vasemmalla puolella sievästi poimuteltuna hiukan yli reunan." Asia otettiin naisylioppilaiden keskuudessa käsiteltäväksi 1.11. ja 17.11.1894, mutta muodin suunta ei enää ollut muutettavissa. – Vanhimmat naisylioppilaat olivat valinneet barettimallin neiti Grapen, ylioppilaslakini tunnetun valmistajan, esittelemistä malleista.

T.H.:n baretti on hänen sisarentyttärensä, rouva Maija Rähän omistuksessa.

nen ”pikkuserkkunsa”¹ ja ”pääkaupungin elegantein kavaljeeri” Oskar Mechelin, joka oli hänen puolestaan anonut luvan ylioppilastutkinnon suorittamiseen.² Aino Pereniuksen lähimpänä oli edellä mainittu Emil Malmberg. — Nuori opettajatar-ylioppilas palasi Rantalaan Lappeenrannan kautta, josta ”vanha Don Juan” vei edelleen.³

C. Hämeenlinnan yksityisen suomalaisen tyttökoulun opettaja

Tekla Hultinin ensimmäiseksi ja ainoaksi⁴ käytännön kokemukseksi opettajan ammatista muodostui talvi 1886–87. Hämeenlinnan yksityinen suomalainen tyttökoulu tarvitsi sijaista ruotsin ja ranskan opettajalleen,⁵ Tekla Hultin otti tarjotun paikan vastaan. Lähtö Helsingistä oli pakollinen, sillä jos ja kun mieli teki jatkaa opiskelua, oli pakko saada rahaa — alunperinhän oli ollut selvää, että hän seuraa Emma Irene Åströmin eikä Maria Tschetschulinin jälkiä. Ja lähtö oli vastenmielinen, sillä hän ja Aino Perenius olivat ensimmäisinä suomenkielisestä oppikoulusta tulleina ylioppilaina ehtineet kirjoittautua yliopistoon 9. kesäkuuta.⁶

Hämeenlinnassa ”odotettiin” naisylioppilasta ja sellaisenaan jotain tavattoman epänaisellista olentoa. Kummastus olikin melkoinen, kun tulija oli mitä naisellisin sukankutimiseen, ryijysommitelmineen, maalausharrastuksineen ja keittiöresepteineen. Tulijan omista muistelmista ei käy selville, ketkä odottivat, mutta on ilmeistä, että nämä olivat niitä Hämeenlinnan toimekkaita naisia, joille suomalainen tyttökoulu oli lempilapsi ja jotka ”osoittivat nuorelle opettajattarelle äidillistä ystävällisyyttä.”⁷

Vasta-alkaja koki omien sanojensa mukaan itse opetustyön mielenkiintoiseksi, mutta pikkukaupungin henkisen ilmapiirin ummehtuneeksi, eli omaelämäkerrallisen Bertta-novellin mukaan elämä oli ”kuin kansiniekkaissa kaivossa”⁸, sillä ”suomalaisissa koulupiireissä oli rait-

1 Oskar Mechelin oli senaattori Adolf Mechelinin poika eikä siis T.H.:n pikkuserkku. Vrt. liite 3 s. 288; TH XLVIII 63 8.3.1919.

2 TH LIII Ungdomsminnen tili 1900 b-vihko; Helsingin yliopiston konsistorin pöytäkirja 23.5.1885 s. 3, HYA.

3 TH Ungdomsminnen tili 1900 b-vihko.

4 TH XLV 61; TH LXI Luentomuistiinpanoja. Syksyllä 1892 T.H. hoiti kaksi viikkoa ruotsin opetusta Hämeenlinnan klassillisessa lyseossa; lyhyempiä sijaisuuksia hänellä oli Helsingissä.

5 Kyseessä on luultavasti Hanna Croudstroemin viransijaisuus. Teos Hämeenlinnan suomalainen tyttökoulu ja yhteiskoulu 1878–1928, 1928, ei mainitse lainkaan Tekla Hultinia; teos ei myöskään erittele opettaja Croudstroemin viransijaisuuksia, mutta mainitsee niitä olleen ”ajoittain”. Hämeenlinnan suomalainen.. 1928, s. 49–50.

6 TH XLV 72 Opintokirja; Keisarillisen Suomen Aleksanterin yliopisto. Luettelo. Syyslukukaudella v. 1886, 1886, s. IV.

7 TH LIII Ungdomsminnen tili 1900 b-vihko; Hämeenlinnan suomalainen.. 1928, s. 8, 21.

8 T.H. vapaamielisenä saattoi kokea myös koulukurin ja yleisen ilmapiirin kollegoiden parissa painostavaksi. Hänen Nuorena Suomessa v. 1901 julkaisemassaan koulumaailmaa koskevassa novellissa Se on anteesiantamatonta on omakohtaisen suojea suhtautuminen nuorten viattomaan ilonpitoon. — Hänen ymmärtävä suhtautumisensa kepposiin juontaa juurensa mahdollisesti omasta poikatyttö-lapsuudesta, mahdollisesti Haminan pensionaatista, jossa Ester Ståhlbergin Mathilda Wreden elämäkerran mukaan (Ståhlberg, 1966, s. 48) tehtiin runsaasti kepposia. Tekla Hultin säilytti polkatyttömentallteettinsä läheisiään hymyilyttävällä tavalla vielä varttuneena kansanedustajana. Hultin, 1938, s. 104.

tiusasia kaikkea hallitseva ja suomalaisuus liian kiinni konservatismissa".¹ – Myöhemmin Tekla Hultin kutsui Hämeenlinnan vuottaan "maankarkoituvuudeksi".²

Kaupungissa oli kolme ilonaihetta: sieltä pääsi rautateitse mukavasti lähtemään, lomapäivät satutettiin kaikissa kaupungin kouluissa sunnuntain yhteyteen opettajien tuulettumistoi-
den mukaisesti, ja siellä oli normaalilyseon apulaislehtorina J.A. Lyly, mies, joka huolimatta ammatistaan vanhojen kielten opettajana – Tekla Hultin tutustui häneen saadakseen ohjau-
sta latinan pro exercitiota varten³ – oli omienkin sanojensa mukaan radikaali-suomenmieli-
nen.⁴ – Vaikka Tekla Hultin ei enää Leo Mechelinin pöydässä usein istuneena ollutkaan po-
liittisesti tabula rasa, niin voimakkaasti ohjaava vaikutus tällä Kaiku-lehden entisellä apu-
toimittajalla nuoreen opettajattareen oli. Asia tulee puheeksi vielä sivuilla 72–74.

D. Filosofian maisteri

Tekla Hultin aloitti siis yliopisto-opiskelunsa syksyllä 1887, ja hänellä, kuten niin monella muulla, on luentosarjamerkintöjä eniten opintokirjan ensimmäisellä ja vähiten opintokirjan viimeisellä aukeamalla: syyslukukaudella 1887 hän seurasi kuutta luentosarjaa "erittäin ahkerasti" ja kevätlukukaudella 1890 kahta – vähintä mahdollista – "säännöllisesti". Hän kuunteli suomen kielen, Suomen historian ja yleisen historian luentoja, E.N. Setälää,⁵ J.R. Danielson-Kalmaria ja M.G. Schybergsonia. Erikoista, mutta aikaisempia harrastuksia ajatellen ei odottamatonta, oli, että hän jokaisena lukukautena nautti opetusta piirustuksessa tai kuunteli taidehistorian luentoja. Sitä paitsi luentomuistiinpanoista tapaa merkintöjä selaisiltakin luennoilta, joiden sarjaa hänen ei opintokirjan mukaan pitänyt seurata.⁶ – Opettajista Setälä ja Danielson-Kalmari tulivat sittemmin lähemmin tutuiksi opettaja-oppilas-suh-
teen vaihtuessa puoluetoveruudeksi.

Tekla Hultin suoritti 4. huhtikuuta 1891 filosofian kandidaattitutkinnon arvosanalla admodum dignus.⁷ Professori M.G. Schybergsonille tehty yleisen historian laudaturtutkielma "Englannin amerikkalainen siirtomaapolitiikka 18:n vuosisadan keskikaikoille" pohti Pohjois-Amerikan siirtokuntien syntyä Englannin taloudellisesta ahdingosta ja ihmisluonnon yrittämisen halusta johtuvana. Loppusanoissaan laudatur-arvosanan⁸ saanut tutkija tuli siihen tulokseen, että siirtomaiden perustaminen ja omistaminen ei yleensä ole valtiolle tarpeellista eikä aina edes edullista. "Ainoastaan väki- ja raharikas kulttuurimaa ja – tulee lisätä

1 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

2 TH L 90 11.4.1923.

3 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

4 Suomalaisia sanomalehtimiehiä I, Nuori Suomi, Päivälehdessä joulualbumi IV 1894, 1894, s. 81–83; Tohtori J.A. Lylyn muistolle 21. VI 1903, 1903, s. 38; Kansallinen elämäkerrasto III, 1930, s. 496.

5 E.N. Setälä, joka oli T.H.:n ikätoveri, hoiti professori Ahlqvistin ollessa yliopiston rehtorina tämän virkaa.

6 TH XLI Luentomuistiinpanoja; TH XLV 72, 78, 85; Keisarillisen Majesteetin Armollisen Opinnon ja Järjestyksen Ohjesääntö Suomen Aleksanderin Yliopiston oppilaille (9. kesäkuuta 1873) s. 2. – T.H. kuunteli pääaineittensa ohella mm. Th. Reinin ja A. Granfeltin filosofian ja E. Westermarckin sosiologian luentoja.

7 TH XLV 13.

8 TH LIX, Laudaturtutkielma "Englannin amerikkalainen siirtomaapolitiikka 18:n vuosisadan keskikaikoille", 120 sivua, hyväksynyt M.G. Schybergson 19.12.1889 arvosanalla laudatur.

teollisuusmaa – saattaa menestyksellä perustaa siirtomaita”, sillä perustajamaalle siirtokunnat ovat paitsi kalliita, myös kovin edesvastuullisia alueita.¹ Tutkimuksen lähdeluettelo on kovin vaatimaton, 17 teosta, ja tutkimuksen suorien lainausten suuresta määrästä päätellen se on Adam Smithin ja William Canninghamin taloustieteellisten teosten pohjalle melko suoraan rakentuva.²

Ilmeisiä virikkeitä nuori tutkija kuitenkin aiheestaan sai,³ sillä jo vuotta ennen tutkielman valmistumista, siis 1888, hän kirjoitti *Dagbladetissa* Englannin valtiomiesten tullipolitiikkaa esimerkkinä pitäen samaa aihepiiriä sivuavan ensimmäisen poliittisen artikkelinsa *Spanmåls-tull eller fri införsel*.⁴

Tuore filosofian kandidaatti ei surukseen ennättänyt kevään 1890 promotioon,⁵ vaan vasta 31.5.1894 koitti se päivä, ”jota niin monet nuorukaiset niin kauan olivat odottaneet”, kuten *Päivälehd*en toimittaja promotiopäivän jälkeisessä numerossa kirjoitti muistamatta tai haluamatta muistaa, että oma ainoa naispuolinen kollega yhdessä viiden muun naisen kanssa kuului promovoitavien joukkoon. Tai kyllähän kirjoittaja naisetkin muisti kuvatessaan juhlaan kuuluneen ”Laakereita, viiniä ja naisia”...⁶

Odotetun päivän iltana pidettiin juhlapaikalla Kaivuhuoneella moniaita puheita; mm. Tekla Hultin puhui, kuten *Päivälehti*⁷ kertoi; ja mm. Tekla Hultin puhui ihastuneille miestovereilleen pöydällä seisoen lasi kädessä, kuten huhu kertoi. — Eräs huhun kuulija vielä seuraavan promotion kynnyksellä jaksoi muistaa tapauksen ja ennusti synkän tuotuneena, miten sen kevään (1896) 75 ”tytöntynkää” yliopistoon päästessään liittyy kapakkapuolueeseen, jonka asema yhä enenevien naisylioppilaiden voimalla pääsee taatusti voitolle.⁸

Tekla Hultin itse tiesi huhusta, joka kaupungilla kiersi, ja hyvin siitä oli selvillä perhekin, koska Edla Hultin lähetti leikkeen Pohjalaisen edellä mainitusta kirjoituksesta tyttärelleen ilman sen kummempia kommentteja.⁹ Voi tietysti kuvitella, millä tavoin vaasalaisen lahden leike joutui karjalaiseen Hultinin perheeseen. — Oli miten oli huhun, toden ja mielipahan

1 TH LIX, Hultin, *Laudaturtutklelma*, 1889, s. 118.

2 TH LIX, Hultin, *Laudaturtutklelma*, 1889, s. 1–120.

3 T.H. sai smithiläisiä ajatuksia varmasti myös Leo Mecheliniltä, smithiläisyyttä kannattaneen ylioppilaspolven edustajalta, jolle kokemus pian osoitti, että smithiläinen vapaamielisyys ei pannut tarpeeksi painoa tosiasioihin ja että valtiovallan oli säädettävä yhteiskunnallisia lakeja ruumiillista työtä tekevien luokkien suojelemiseksi ja näiden taloudellisten etujen turvaamiseksi. Rein, Leo Mechelinin elämä, 1915, s. 27–28. Vrt. L.M.:n suhteesta työväestöön s. 69, 103.

4 *Dagbladet* 21.2.1888.

5 TH LIII *Ungdomsminnen till 1900 c-vihko*. Kandidaattitutkinnon arvosanat olivat: yl.historia ja suomen kieli laudatur, filosofia cum laude approbatur, estetiikka ja botaniikka lubenter approbatur ja suomenkiellessä pro gradussa cum laude approbatur. T.H.:n ansioluettelo, *Tliastoiisen Päätoimiston arkisto*, *Tliastokeskus*. (TPA)

6 *Päivälehti* 1.6.1894. T.H.:n seppeleensitojana oli hänen veljensä Ellis Hultin. TH XXXI Ellis Hultinin kirjeenvaihto. T.H.:n kirje E.H.:lle 20.5.1894; TH XXXII Edla Hultinin kirjeenvaihto, *Helfrid Lindströmin* (o.s. Hultin) kirje E.H.:lle 18.5.1894.

7 *Päivälehti* 1.6.1894; *Suomalainen* 8.6.1894.

8 Nim. Ääni syvistä riveistä, ”75 tytöntynkää”, *Pohjalainen* 5.5.1896, *Yleisönosasto*.

9 TH VIII Edla Hultinin kirje T.H.:lle 4.5.1896. Pälväyksessä on virhe tai sitten leike on alunperin ollut toisen, ei-säilyneen kirjeen mukana lähetetty.

laita, Tekla Hultin ei osallistunut vuoden 1897 promotioon, vaikka hän ehtikin siihen mennessä valmiiksi filosofian tohtoriksi – ensimmäisenä naisena Suomessa.¹

Tämän tutkimuksen lähteistö ei anna aihetta olettaa,² että Tekla Hultin olisi suunnitellut yliopistollista uraa. Tosin hän sai yliopistolta tammikuussa 1890 1 500 markan lainan takaajina B.F. Godenhjelm ja P.W. Hannikainen³ ja anoi keväällä ja syksyllä 1891 stipendiä jatko-opintoja varten tullen – vaikka omasikin historiallis-kielitieteellisen osaston mukaan tieteellisiä taipumuksia – vanhempien ja kokeneempien sivuuttamaksi molemmilla kerroilla.⁴ Huomattakoon kuitenkin, että hän auskultoiti Helsingin normaalilyseossa lukuvuoden 1891–92 pitäen siten kiinni alkuperäisestä suunnitelmasta valmistua opettajaksi, ja mahdollista on, että laina käytettiin ja anotut stipendit oli tarkoitus käyttää tähän. – Sikäli kuin hän suunnitelti yliopistollista uraa, hän varmasti huomasi joutuvansa ottamaan huomioon Carl von Bonsdorffin, Kustavi Grotenfeltin ja Väinö Voionmaan taholta tulevan kovan kilpailun.⁵

Kuva 2. Tekla Hultin maisteripromootion jälkeen. Valokuva Museoviraston kokoelmassa.

-
- 1 Kutsumuskirje Maisterin- ja tohtorin promootiooneihin toukokuun 31.P. 1897.
  - 2 Naisystävien runo 11.11.1896 tohtoriksi valmistumisen yhteydessä antaa vihjeen, että T.H.:n tulevaisuuden suunnitelmiin kuului dosentin ja professorin paikka; toisaalta ehkä ystävien oli vaikea kuvitella muuta uraa naistohtorille. TH XLV 238.
  - 3 Helsingin yliopiston talousosaston pöytäkirjat 24.1.1890 § 4. Helsingin yliopiston arkisto. P.W. Hannikaisen osalta vrt. liite 1 s. 284–285.
  - 4 Helsingin yliopiston konsistorin pöytäkirjat 15.5.1891 § 4 ja 11.12.1891 § 6. HYA.
  - 5 Carl von Bonsdorff oli valmistunut tohtoriksi v. 1888, Tommila, Carl von Bonsdorff, Suomalaisia historiantutkijoita, 1965, s. 97; Kustavi Grotenfelt oli valmistunut tohtoriksi v. 1888, Pohjolan-Pirhonen, Kustavi Grotenfelt, Suomalaisia historiantutkijoita, 1965, s. 75; Väinö Voionmaa oli valmistuva tohtoriksi v. 1894, Halila, Väinö Voionmaa, Suomalaisia historiantutkijoita, 1965, s. 118. Von Bonsdorff ja Grotenfelt olivat T.H.:lle tuttuja mm. Filosofisesta yhdistyksestä (Filosofisen yhdistyksen jäsenluettelo, Filosofisen yhdistyksen arkisto, Filosofian laitos, Helsingin yliopisto) ja Historiallisesta yhdistyksestä, jossa von Bonsdorff oli puheenjohtajana ja Grotenfelt varapuheenjohtajana. (Historiallisen yhdistyksen pöytäkirjat 24.10.1890 § 2 ja 3. Historiallisen yhdistyksen pöytäkirjat 1890–1897. HYK). Vrt. T.H.:n jäsenyyss mainituissa yhdistyksissä s. 83–84.

E. Filosofian lisensiaatti ja filosofian tohtori

”Vi delat din *möda* i tankarna blott
Vi dela din *fröjd* i rikaste mått!

De ”kvinligas hopp” har du kallats med rätt
De kvinligas doktor du är Nr 1.”¹

Tekla Hultin suoritti siis filosofian kandidaattitutkinnon huhtikuussa 1891. Milloin hän sai Suomen vuoritoimen historian tutkimusaiheekseen, ei ole käynyt mistään selville,² mutta koska hän saa työnsä valmiiksi melkein kuukaudelleen viisi vuotta kandidaattitutkintonsa jälkeen³ – ollen suurimman osan ajasta Päivälehden vakinainen toimittaja – ja koska hän toteaa väitöskirjansa Lukijalle-osassa, että jo ”joitakin vuosia sitten” hän päätti valita ko. aiheen,⁴ niin tuskin erehtyy olettaessaan, että pian kandidaattitutkinnon jälkeen aihe on ollut selvillä.

Tutkijan kiinnostus taloudellisiin aiheisiin juonsi juurensa jo ainakin niiltä ajoilta, jolloin hän vietyään Dagbladetin päätoimittajalle, maisteri Anders Chydeniukselle kaunokirjallisen tuotteensa kävi seuraavanlaisen keskustelun:

”Miksi te naiset aina kirjoitatte kaunokirjallisuudesta?”

”Mitä pitäisi?”

”No, vaikka viljatulleista.”

”Minä en osaa.”

”Minä annan aineistoa.”

”Kaunokirjailija” sai taloudellista aineistoa ja kirjoitti, ja Chydenius painoi, ja tuloksena oli jo aikaisemmin mainittu viljatulleja ja vapaakauppaa koskeva artikkeli.⁵

Oma osuutensa taloudelliseen väitöskirja-aiheeseen oli Leo Mechelinillä,⁶ suurimman osan kandidaattitutkinnon ajasta vireillä olleella Paul Leroy-Beaulieun teoksen Yleisen kansantalouden pääpiirteet – käännökseällä,⁷ Kansantaloudellisen yhdistyksen jäsenyydellä⁸ ja ennen kaikkea opettajalla ja ohjaajalla E.G. Palménilla, joka ”ohjatesaan oppilaitaan tutkimustyö-

1 TH XLV 238, De kvinlligan runo 11.11.1896 (tohtorin arvo on myönnetty vasta 11.12.1896). De kvinnliga tarkoittaa naisylöppiläiden yhdistystä (vrt. s. 79–102.), jonka olkeinkirjoitus on eri lähteissä horjuva.

2 27.12.1892 on VA:n tutkijaluettelossa ensimmäinen merkintä T.H.:n käynnistä tämän omaan tutkimusaiheeseen liittyen; viimeinen merkintä on 22.5.1896. Syksyllä 1894 ja talvella 1894–95 hän on vierailut VA:ssa tiheimmin. Kaikkiaan käyntejä on 86. Tutkijain luettelot 1.1.1888–31.12.1895, 1.1.1896–30.8.1902. VA.

3 Hultin, Historiska upplysningar om bergshandteringen i Finland under svenska tiden, I, Jernbruken. Helsingfors 1896. Nimilehden mukaan tutkimus piti esittää julkisesti tarkastettavaksi 27.5.1896, mutta se esitettiin vasta 29.5.1896.

4 Hultin, 1896, s. V. T.H. suoritti opetusharjoittelun lukuvuonna 1891–92 ja tuli syksyllä 1893 Päivälehden toimittajaksi.

5 Th LIII Ungdomsminnen till 1900 c-vihko; Spanmålstull eller fri införsel, Dagbladet 21.2.1888. Vrt. s. 44.

6 Vrt. mm. s. 44 alaviite 3 ja s. 69.

7 Vrt. s. 130.

8 Vrt. s. 84.

hön aivan suunnitelmallisesti valitsi näille taloushistoriallisia aiheita.”¹ Samankaltaisuutta opettajalla ja oppilaalla oli taloushistorian ulkopuolellakin: E.G. Palmén oli ylioppilasaikanaan ollut Valfrid Vaseniuksen ”paras ystävä” ja topeliaanisen maltillista kieli- ja kansallisuuslinjaa edustava, jolle 80-luku merkitsi voittoa idealismista, fennomaanista herätystä ryhtyä soveltamaan historiaa oman ajan yhteiskunnalliseen ja poliittiseen ohjelmaan.²

Edellisen rinnalla yllättävältä tuntuu, että Tekla Hultin anoi³ ja sai vuoden 1892 lopulla yliopiston konsistorin käyttövaroista 300 markan matka-apurahan⁴ tutkiakseen Suomen Historiallisen Seuran toimeksiannosta Pietarin arkistoissa olevaa kenraali Sprengtportenin ja kreivi Rumjantsevin kirjeenvaihtoa vuodesta 1808 alkaen.⁵ — Suomen valtiosihteeristön vt. johtajan W. von Daehnin ulkoasiainministeriölle tekemään anomukseen myöntää Tekla Hultinille lupa päästä kyseistä tehtävää varten Venäjän arkistoihin, tuli kielteinen vastaus, koska Venäjällä nainen arkistosääntöjen mukaan ei saanut tutkia arkistoja. Sääntöjä sovelsi taantumuksellisuudestaan tunnettu N.P. Shishkin.⁶ — Yliopisto siis myönsi apurahan ja mistään ei käy ilmi,⁷ että se olisi peruutettu, ja Tekla Hultinin viralliset ansioluettelot kertovat hänen suorittaneen arkistotutkimuksia Pietarissa.⁸ Kuitenkaan venäläisen tutkija V. Pohljobkinin mukaan näin ei tapahtunut. Ongelma olisi Neuvostoliiton arkistojen avulla ratkaistavissa,⁹ vaikka hyvin todennäköistä on, että ansioluettelot ovat oikeassa: Tekla Hultin ei elämänsä ensimmäisen ulkomaanmatkan kohdalla ole voinut erehtyä, mutta mahdollista on, että hän on työskennellyt esimerkiksi valtiosihteerinviraston arkistossa. Sitä paitsi Suomen Historiallinen Seura teki professori Danielsonin johdolla vuonna 1893 kokoelmaa Suomen historian todistuskappaleista, ja ilmeisesti juuri tämän teoksen keräystyössä Tekla Hultin oli mukana.¹⁰

Noin vuotta ennen väitöskirjansa valmistumista tähän aikaan päätoimisesti lehtialalla työskentelevä Tekla Hultin anoi yliopistolta 600 markan matka-apurahaa kolme kuukautta kestä-

1 Rommi, Ernst Gustaf Palmén, Suomalaisia historiantutkijoita, 1965, s. 41.

2 Rommi, 1965, s. 25–27.

3 Helsingin yliopiston konsistorin pöytäkirja 20.12.1892 § 8, liitteenä on Tekla Hultinin anomus 12.12.1896. HYA.

4 Helsingin yliopiston konsistorin pöytäkirja 20.12.1892 § 8. HYA.

5 Pohljobkin, Suomalaiset historiantutkijat Venäjän arkistoissa viime vuosisadalla ja tämän vuosisadan alussa. HAik 1 1958 s. 5. — T.H. ei mainitse apuraha-anomuksessaan tutkimuskohdettaan.

6 Pohljobkin, 1958, s. 5.

7 Konsistorin pöytäkirjat eivät kerro mahdollisista muutoksista ko. apurahan kohdalla, ja kertomusvöllisyyttä näin pieniin apurahiin nähden ei ollut. Suomen Historiallisen Seuran pöytäkirjat 15.12.1892–4.6.1894, HARk. 13, 1893, eivät mainitse Tekla Hultinia.

8 T.H.:n ansioluettelo, TPA; T.H.:n ansioluettelo, Memoriaalipöytäkirjat yl. anomusvaliokunnassa valtiopäivillä 1897, Eduskunnan kirjasto. — Tutkimuksen vuosiksi mainitaan kyllä lähteissä vaihdellen vuodet 1892 ja 1893. Mitä ilmeisemmin kyseessä on vuosi 1893, sillä loppuvuodesta 1892 T.H. työskenteli VA:ssa ”för Danielson” niin, ettei hän ehtinyt Pietariin. Tutkijain luettelo 1.1.1888–31.12.1895. VA.

9 Tämän tutkimuksen tekijän anomukseen päästä suorittamaan ko. asian vuoksi tutkimusmatka NL:oon, on ulkoasiainministeriön Suomen ja Neuvostoliiton välinen Tieteellis-Teknillinen Yhteistoimintakomitea Helsingissä 12.9.1975 päivätyssä kirjeessä n:o 562 ilmoittanut, että ”kysymyksessä ei ole sen laatuinen historiallistieteellinen tutkimusmatka, että se voitaisiin hoitaa yhteistoimintakomitean ohjelmien puitteissa.”

10 Tuloksena keräyksestä oli Todistuskappaleita Suomen historiaan IV, Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa 1808 I, 1893, II, 1895. T.H. työskenteli VA:ssa vv. 1892–93 ”för Danielson” 35 kertaa. Tutkijain luettelo 1.1.1888–31.12.1895. VA.

vää tutkimusmatkaa varten Tukholman arkistoihin.¹ Historiallis-kielitieteellisen osaston ja professori Danielsonin suosituksesta hän sai 500 markkaa,² konsistorin päätöksen virallinen vahvistus tosin ehti Tukholmaan anojan oltua siellä jo kuukauden.³

Minkälaisia vaikeuksia tutkijalla oli itse aiheen, lähdemateriaalin, ajan riittämisen ja mahdollisten ennakkoluulojen vuoksi, ei käy selville edes kirjeenvaihdosta; ei myöskään kirjoittajan itsensä valottamana se kiista, joka sukeutui lisensiaattityön tarkastuksen yhteydessä kieli-kysymyksestä.

Jyväskylässä ilmestyvä Suomalainen julkaisi kesäkuun 5.1896 Helsingissä 30.5. päivätyyn kirjeen, joka kertoi, että edellisenä päivänä Tekla Hultin filosofisesta tiedekunnasta väitteli ensimmäisenä naisena tohtoriksi,⁴ ja jatkoi: ”Hänen väitöskirjansa, joka käsittelee Suomen vuorikaivoksia, on kylläkin etevä, vaan omituista on, että tekijä on kirjoittanut sen ruotsinkielellä.” Virallinen vastaväittelijä toi julki paheksumisensa, koska tiesi neiti Hultinin osaavan hyvin suomea.⁵ Mutta tätä hänen ei olisi pitänyt tehdä, sillä nyt hän on joutunut pahasti viikinkilehtien vihoihin. ”Hufvudstadsbladet tekaisi pääkirjoituksenkin asiasta ja vaati, että mainittu vastaväittelijä ei saisi tästä lähtien enää ollenkaan tarkastaa ruotsinkielisiä väitöskirjoja. — Vaan varmaa on, että moni muukin kuin virallinen vastaväittelijä, on kummeksunut ja paheksunut, että neiti Hultin tässä paikassa on käyttänyt ruotsinkieltä, varsinkin kun hän on kansallismielinen ja kuuluu Päivälehdessä toimittajiin.”⁶

Hufvudstadsbladet oli jo tarkastusta seuranneena päivänä ehtinyt kirjoittamaan ”merkillisestä väitöksestä”. Merkillistä ei ollut se, että Tekla Hultin oli ensimmäisenä naisena puolustamassa lisensiaattityötään, ei sekään, että hän käytti ruotsia, vaan se, että julkinen vastaväittäjä, dosentti ”G.” Grotenfelt⁷ toi julki valituksensa — tosin ruotsin kielellä — että kirjoittaja oli valinnut ruotsin eikä kansan enemmistön kieltä; ja tämän hän teki itse väitöstilaisuudessa. Väriä väitökseen antoi sekin, että ylimääräisenä esiintynyt opposentti, tohtori August Ramsay puolestaan kiitti tutkimuksen tekijää kielen valinnasta ja perusteli kiitostaan sillä,

— — — — —

1 T.H.:n anomus Helsingin yliopiston konsistorin pöytäkirjan 10.6.1895 liitteenä. Anomuksessa mainitaan kyseessä olevan väitöskirjan aineiston keruun. HYA.

2 Helsingin yliopiston konsistorin pöytäkirja 10.6.1895 § 18. HYA.

3 Jo 11.5.1895 T.H. pyytää lupaa Ruotsin valtionarkistolta saada suorittaa tutkimuksia ”hörande bergbruket, järnhandteringen i Finland under tiden för svenska väldet för att begagna dithörande arkivalier”. Skrivelser till Kongl.Riksarkivet 1894—1895, Ämbetsarkivet, Ruotsin valtionarkisto. Tukholma.

Välillä 11.5.—27.7.1895 T.H.:n nimi löytyy 27 kertaa Ruotsin valtionarkiston tutkijapäiväkirjasta. Diarium öfver Forskare i Riksarkivet och arkivalier som af dem begagnas 1895 Jan.—1897. Ruotsin valtionarkisto, Tukholma.

4 Väittely merkitsi lisensiaattitutkimuksen tarkastamista ja tämän jälkeen tiedekunta voi anomuksesta antaa tohtorin arvon, Hjelt, Det finska universitetets Disputations- och program-litteratur under åren 1828—1908, 1909, s. VI.

5 Vrt. s. 58 alavilte 8.

6 Suomalainen 5.6.1896.

7 Hufvudstadsbladet 30.5.1896. Lehti käyttää vastaväittäjän nimestä väärää lyhennettä, sillä etunimensä dosentti Grotenfelt jo ilmeisesti ylioppilasaikanaan —savo-karjalaisiin kun kuului! — muutti muodosta Gustaf muotoon Kustavi. Grotenfeltin tunteita periaatteellisista syistä tässä tilaisuudessa voi vain arvailla, sillä hän oli keltanokkana julistanut oppineen naisen olevan kodin kauhu. Pohjola-Pirhonen, 1965, s. 62—63.

että nyt ruotsalaisillakin on mahdollisuus tutustua siihen. — Tällä muuten Tekla Hultinkin perusteli ruotsiaan.¹

Päivälehti tyytyi toimittajansa saavutuksesta lyhyen puolueettomaan ja sanavalinnaisesti tarkkaan ilmoitukseen: "Eilen tarkastettiin fil.maist. Tekla Hultinin lisensiaattiarvoa varten julkaisema väitöskirja "Historiska upplysningar om bergshandteringen i Finland under svenska tiden I. Järnbruken." Virallisena tarkastajana oli dosentti "G." Grotenfelt ja ylimääräisenä esiintyi tri Aug. Ramsay.² Lehti ei ottanut kantaa kielikysymykseen myöhemminkään, vaikka sen oma näkemys oli periaatteessa Hufvudstadsbladetin vastainen.

Kieliasia tuli vielä viralliseenkin käsittelyyn historiallis-kielitieteellisen osaston kokouksessa 3. lokakuuta. Dosentti Grotenfeltin luettua lausuntonsa maisteri Hultinin lisensiaattityöstä osasto hyväksyi sen vaadituksi opinnäytteeksi. Tämän jälkeen professori Gustafsson pyysi pöytäkirjaan merkitsemään mielipiteenään, että virallinen vastaväittäjä oli ylittänyt valtuutensa ja — joskin tietämättään — käyttänyt väärin asemaansa, kun hän julkisessa aktissa esityksensä lopussa toi julki tyytymättömyytensä ("något slags missbelåtenhet") kirjoittajan kielivalintaan. Professori Gustafssonin mielestä sellaiset opinnäytteet, jotka eivät kiinnosta suurta yleisöä, on tarkoituksenmukaista kirjoittaa kielellä, joka palvelee mahdollisimman laajaa tieteenharjoittajien piiriä. Tähän lausuntoon yhtyivät professori Heikel ja dosentti Westermarck. Professori Danielson osaston määräämänä kustoksena toi esiin kunnioituksensa professori Grotenfeltia kohtaan. Hänen mielestään opponenti esitti mielipiteensä varsinaisen tarkastustilaisuuden jälkeen lausuessaan henkilökohtaisia onnittelujaan, ja näin ollen lausunnollakin oli yksityinen luonne; minkäänlaista syytä huomautukseen ei ollut. Dekaanin yhtyi häneen, mutta huomautti, että sittenkin olisi ollut parempi, jos vastaväittäjä olisi pidättäytynyt lausunnosta näin arkaluontoisessa asiassa.³

Itse tutkimuksen arviointi jäi lehdtä sivuseikaksi. Se ei herättänyt keskustelua osaston kokouksessa, ja se on jäänyt viimeiseksi myös tässä tutkimuksessa. — Dosentti Grotenfeltin lausunnossa on tutkimuksen kunkin kappaleen kohdalla huomautettu lähinnä vain painetusta materiaalista — tutkimus perustui valtaosin painamattomiin lähteisiin — ja melkein prosemi-

1 Hufvudstadsbladet 30.5.1896; Hufvudstadsbladet kirjoitti asiasta vielä pääkirjoituspalstalla 31.5.1896. T.H.:n tutkimuksen lähteistö on ruotsinkielinen, ja tämäkin seikka on voinut vaikuttaa kielen valintaan.

2 Päivälehti 30.5.1896. Päivälehtikin käyttää dosentti Grotenfeltin etunimestä väärää lyhennettä. Vrt. s. 48 alaviite 7.

Kaikkiaan aineistoa karttui niin paljon, että kun kirjoittaja vasta painatusvaiheessa havaitsi, kuinka paljon "tavallista" laajemmaksi väitöskirja paisuu, hänen ainoa mahdollisuutensa oli jättää pois kaksi viimeistä lukua, noin 90 sivua, ja niiden mukana mm. liitteet.

Kesällä 1897 ilmestyi Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja, 26. vihko sisältäen myös väitöskirjasta pois jääneet sivut eli yhteensä 344 sivua. Suomentajaa ei mainita, mutta suomentaja on tekijä itse.

Vuonna 1897 ilmestyi edellinen myös ruotsiksi, saman sarjan 27. vihkona, 340 sivua. — Sekä suomalaisessa että ruotsalaisessa täydennetyssä painoksessa on väitöstilaisuudessa esitetyt virheet oikaistu. T.H.:n kirje E.G. Palménille 4.6.1897, E.G. Palménin kokoelma. Kirjeenvaihto. Helsingin yliopiston kirjasto.

Väitöskirjassa on kansilehdellä I, mutta täydelliset tutkimukset eivät merkinneet I ja II osia, kuten Nikander, Finlands äldre järnindustri, HArk. XXXV, 1926, s. alaviite 1 esittää.

3 Helsingin yliopiston historiallis-filologisen osaston pöytäkirja 3.10.1896 § 2. HYA.

naarimaisen tarkasti lainausmerkkien välttämättömyydestä lainausten yhteydessä ja näiden lainausten sanatarkkuudesta. Opponentti ei epäillyt esityksen vastaavan tällaiselle tutkimukselle asetettavia vaatimuksia, vaikka siinä pieniä puutteita ja epätarkkuuksia olikin.¹ – Tutkimuksen tekijä oli toivonut saavansa väitöstilaisuudessa myös E.G. Palménin arvostelun. Tämä oli ulkomaanmatkansa vuoksi estynyt osallistumasta väitöstilaisuuteen, mutta koetti kuitenkin kirjeitse kokonaisuuden merkitystä tähdentäen rauhoittaa tutkimuksen puutteita suurennellutta tutkijaa.² Yliopiston ulkopuolella esittämässään arvostelussa Carl von Bondsdorff kiitti arkistolähteiden määrää, laatua ja käyttötapaa, mutta kaipasi enemmän tietoa niistä olosuhteista, joissa hallitus ja säädyt päätöksensä tekivät.³

Joissakin Tekla Hultinin omissakin ansioluetteloissa⁴ ja eräissä kirjallisissa lähteissä⁵ on tohtorin arvon saavuttamisvuodeksi mainittu vuosi 1897, mikä on väärin: Tekla Hultin sai filosofian tohtorin arvon ilman juhlallista vihkimistä 11.12.1896.⁶

Väitöskirja jäi Tekla Hultinin ainoaksi tieteelliseksi tutkimukseksi, ja ainakaan käytettyjen lähteiden mukaan hän ei suunnitellut jatkoa tutkijan uraan. Tieteellisen tutkimuksen metodeille oli jatkuvaa – joskin varsin samanlaisena toistuvaa – käyttöä Tilastollisen Päätoimiston toisen aktuaarin virassa,⁷ ja vankan asiantiedon käyttötottumus perusteltujen mielipiteiden pohjana näkyy kansanedustajana käytetyistä puheenvuoroista.⁸

Tekla Hultinin väitöskirja on edelleen käytetty lähde tutkittaessa Suomen Ruotsin vallan aikaisten ruukkien historiaa: 30 vuotta myöhemmin professori Gabriel Nikander kiitti sen lähteitä hyväksi, joskin totesi sen rajoittuneen vuoroimen taloudellisiin ja teknisiin puoliin jättäen pois sen luomat sosiaaliset olosuhteet,⁹ puoli vuosisataa myöhemmin Eevert Laine suurteoksessaan Suomen vuoroimi 1809–1884 käytti katsauksessaan ruukkien Ruotsin vallan aikaisista vaiheista ”hyväkseen etupäässä Tekla Hultinin tutkimusta”,¹⁰ ja lukuisat paikallishistoriat ja ruukkikuvaukset ovat ammentaneet teoksesta Tekla Hultinin tutkimustuloksia.¹¹

1 Helsingin yliopiston historiallis-filologisen osaston pöytäkirja 3.10.1896 § 2, jonka liitteenä on dosentti Grotenfeltin lausunto HYA. – Dosentti Grotenfeltillä oli yleensä ”kyky hakea esiin teoksen ansiopuolekset, se positiivinen, mitä niissä oli.” Blomstedt, K., Kustavi Grotenfelt, Valvoja-Aika, 1928, s. 71.

2 E.G. Palménin kirje T.H.:lle 25.V. 1896, TH XLVII; T.H.:n kirje E.G. Palménille 4.6.1897, E.G. Palménin kokoelma, Kirjeenvaihto. HYK.

3 C.v.B. (onsdorff), Svensk Historisk Tidskrift, 1896, s. 352. (HAIk. alkaa ilmestymisensä v. 1903.)

4 TH XLV 8, ansioluettelo päivätty 6.XI 19; TH XLV 11–12, ansioluettelo ilman päiväystä; oikea vuosi on mm. TPA:ssa olevassa ansioluettelossa.

5 Mm. Kansallinen elämäkerrasto III, 1930, s. 515 (kirjoittajana Jenny af Forselles); Hällström, 1956, s. 331; Otavan Iso Tietosanakirja 3, 1962, s. 903 (ei mainintaa kirjoittajasta).

6 TH XLV, tohtorin arvo on myönnetty ”die XI mensis decembris anni MDCCCXCVI”.

7 Vrt. s. 51–56.

8 Vrt. s. 173–179.

9 Nikander, 1926, s. 2.

10 Laine, Suomen vuoroimi 1809–1884, II Ruukit, 1948. Kolmiosaiseksi suunnitellun teoksen II osa julkaistiin ensin ja siksi II osan esipuheessa kirjoittajan kiitos T.H.:lle. I osa ilmestyi v. 1950 ja III osa v. 1952.

11 Annala, V. Suomen varhaiskapitalistinen teollisuus Ruotsin vallan aikana, 1928; Luukko, Armas, Etelä-Pohjanmaan historia III, 1945; Hoving, Viktor, Juantehdas 1746–1946, 1946; Antell, Kurt, Pernå sockens historia I. 1956; Jokipii, Mauno, Satakunnan historia IV, 1974.

VI TILASTOLLISEN PÄÄTOIMISTON TOINEN AKTUAARI

Tekla Hultin tuli Päivälehdessä vakinaiseksi toimittajaksi vuonna 1893.¹ Lehti vastasi hänen vapaamielistä poliittista näkemystään, jolle liberaalinen puolue ei enää ollut antamassa toimintakenttää, ei liioin Dagbladet palstatilaa.²

Arveluttavalla askeleella toimittajan arveluttavaan ammattiin hän yhdellä kertaa kompromettoi soveltuvuutensa kasvattajan ammattiin. Vanhoillisten mielestä ylioppilastutkintokin teki naisen naisellisuuden kyseenalaiseksi, ja se, mitä vapaamielisten mielestä vielä oli jäljellä, meni, kun nainen ryhtyi lehtimieheksi.³ Ja vielä toisessa polvessa, sillä Edla Hultinhan oli kirjoittanut Finlandiin ja ollut peräti perustamassa käsinkirjoitettua Jaakkimavaara Postenia.

Kuuden vuoden toimittajan kokemuksella hän uskalsi ottaa vastaan vuoden 1899 lopulla Isänmaan Ystävän päätoimittajan tehtävät,⁴ jotka päättyivät kuitenkin jo seuraavana vuonna "ainiaaksi" Bobrikovin tekemällä päätöksellä.⁵ Elinikäistä toimittajaa hänestä ei tullut, vaikka lehtikirjoittelu oli vakinaista ja politiikka "favorithobby" ja valtiopäivien koolla ollessa suorastaan kokopäivävirka seuraavat kaksikymmentä vuotta.

Päivälehdessä vuosinaan hän useampaan otteeseen opiskeli ulkomailla: 1893 hän suoritti arkitutkimuksia Pietarissa,⁶ 1895 arkitutkimuksia Tukholmassa, ja 1898 hän opiskeli 80-lukulaisten henkisen pääkaupungin Pariisiin⁷ yliopistossa,⁸ opiskelun ohella hän toimi mainituissa kaupungeissa lehtensä kirjeenvaihtajana.⁹

Sanomalehtialalta poishakeutuminen alkoi ainakin jo vuonna 1899, jolloin hän helmikuun 6. sai anomuksesta erivapauden sukupuolestaan ja oikeuden hakea ja tulla nimitetyksi avoimena olleeseen Tilastollisen Päätoimiston toisen aktuaarin virkaan.¹⁰ Kymmentä päivää myöhemmin hän suoritti ko. virkaa varten tilastotieteen approbaturin dosentti J.V. Tallqvistille.¹¹ – Hän

1 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c-vihko; Päivälehti 5.9.1893. T.H. mainitsee virheellisesti Päivälehdessä vuosikseen vuodet 1892–1901.

2 Dagbladet oli "suomenmielisiä lähestyessään menettänyt kannatustaan Nya Pressenille ja Hufvudstadsbladettille" ja lakkasi vuoden 1889 alussa. Numminen, Vuoden 1880 liberaalisen puolueen ohjelman alikirjoittajat. HAik. 1951, s. 91, 95, 103; Hyvämäki, 1964, s. 137–138; Steinby, 1963, s. 48–49.

3 Suomen sanomalehtimiehet 1900, 1900, s. 1–60, T.H. on kirjan luettelemasta 146 toimittajasta ainoa nainen; Hultin, Me ja meidän ystävämmme, Päivälehdessä muisto 1889–1929, 1929, s. 55.

4 TH XLV 62; Isänmaan Ystävä 15.12.1899.

5 Isänmaan Ystävä 21.12.1900.

6 Vrt. s. 47 alaviite 8.

7 Juva, Mikko, Suomen kansan historia IV, 1966, s. 485. Vrt. s. 63–65.

8 TH XLV 11, 12; TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c-vihko.

9 Vrt. s. 90 alaviite 4, s. 92, 130.

10 TH XLV 14.

11 TH XLV 84. T.H.:n ansioluettelo, TPA, sanoo, että hän suoritti tutkinnon tilastotieteessä arvosanalla approbatur.

oli ensimmäisellä ehdokassijalla,¹ mutta tällä kertaa hän ei saanut virkaa,² johon hänen mielenkiintonsa oli saattanut hyvinkin herättää Leo Mechelin.³ Tämä oli nimittäin opintomatkaltaan Tukholmassa vuonna 1864 tutustunut Tilastolliseen Toimistoon, sen työjärjestykseen ja toimintaan, ja se kiinnosti häntä "suuresti".

Vuonna 1900 tuli taas Tilastollisen Päätoimiston toisen aktuaarin virka viranhaltijan kuoltua auki.⁴ Virkaa hakivat Tekla Hultinin lisäksi haettavana olevaa virkaa vt:nä hoitanut fil.lis. Theodor Dillner, Suomen rautateiden tilastollisen konttorin kirjanpitäjä Kustavi Saari ja varatuomari Johannes Könönen. — Kaikki hakijat olivat päteviä, tosin Kustavi Saari saatuaan pätevyyyteen ja Tekla Hultin sukupuoleen nähden erivapauden. Tilastollisen Päätoimiston johtaja A.J.A. Boxström⁵ asetti Tekla Hultinin ensimmäiselle, Dillnerin toiselle ja Saaren kolmannelle ehdokassijalle. Dillner valitti virkaehdotuksesta: Hultinilla, huolimatta valtiopäivien valiokuntasihteeriydestä, ei ollut hallinnollista eikä tilastollista kokemusta, ja hän ei ollut väitöskirjassaan osoittanut "större vetenskaplig förmåga eller skarpare omdöme" kuin valittaja itse. Omaksi ratkaisevaksi edukseen valittaja katsoi puolen vuoden "kiitettävän" palvelun viran vt. hoitajana.⁶ Johtaja Boxström selitti vastineessaan, jonka hän antoi senaatin siviilitoimituskunnan vaatimuksesta, Tekla Hultinin erityiseksi eduksi sen, että hän jo vuonna 1899 täytettäessä avoinna ollut toisen aktuaarin virkaa oli ollut ensimmäisellä ehdokassijalla ja että olosuhteet eivät olleet siitä olennisesti muuttuneet; sitäpaitsi Dillner oli hakuajan päättyessä ollut vain kolme kuukautta virkaa tekemänä toisena aktuaarina, ja palvelusta annettu arvosana "kiitettävä" saattoi tarkoittaa palveluajan lyhyiden vuoksi vain kiitettävää "intoa" työhön, ei kiitettäviä "tuloksia" työstä. Boxström pysyi alkuperäisessä päätöksessään hakijoiden paremmuusjärjestyksestä,⁷ ja tähän järjestykseen tuli myös virallinen vahvistus.⁸

-----

1 T.S. Dillnerin valitus, Sen.tal.os. VD 568/21 1900. VA.

2 Viran sai FK Harald Dalström, Suomenmaan Valtio-Kalenteri 1899, 1898, s. 183; Suomenmaan Valtio-Kalenteri 1900, 1899, s. 184.

3 Rein, 1915, s. 31.

4 Kyseessä on toisen aktuaarin, fil.maist. August Ervastian virka. Suomenmaan Valtio-Kalenteri 1900, 1899, s. 184; Suomenmaan Valtio-Kalenteri 1901, 1900, s. 185.

5 Valtioneuvos Boxströmin ehdotuksensa puolesta esittämät perustelut eivät ole ehdottoman selvät (vrt. s. 60) hakijoiden ilmeisen tasaveroisuuden vuoksi, ja niinpä tarjotaan vapaata johtopäätösten tekoa varten valtioneuvos Boxströmistä seuraavat tiedot Tekla Hultinin suuntaan yhtymäkohtia esittäen: A.J.A. Boxström oli syntynyt Uukunlemellä, hänen äitinsä on omaa sukuaan Winter (vrt. s. 26), hän on käynyt Hämäläisen kadettikoulun ja opettanut Hämäläisen kadettikoulussa vv. 1874–80 (Schulman-Nordensström, 1912, s. 290; Kuka kukin oli, 1961, s. 58). — Tavallista oli, että kadettikoulun opettajat opettivat tyttökoulussa ja mahdollista on, että T.H. on ollut B.:n oppilas (vrt. s. 33), ja ainakin B. on tuntenut opettajaveroinaan T.H.:n enon, kadettikoulun opettajan, eversti Robert Savanderin. Todennäköistä on, että B. on tuntenut myös Leo Mechelinin.

6 T.S. Dillnerin valitus. Sen.tal.os. VD 568/21 1900. VA. T.S. D.:n väitöskirja oli myös taloudellisesta aiheesta: Studler rörande Finlands handel under tidrymden 1570–1622 I, 1897.

7 A. Boxströmin vastine. Sen.tal.os. KD 6/233 1900. VA.

8 Senaatin siviilitoimituskunnan konseptipöytäkirjat 1901; Senaatin siviilitoimituskunnan kirjekonseptit 1901, JMA; Statistiska Centralbyråns Utgående Diarum I, Januari-Oktober 1901, 20/88 01; Statistiska Centralbyråns, Ankomma Bref 1901, 9/59 1901. TPA.

Tekla Hultin sai valtakirjan Tilastollisen Päätoimiston toisen aktuaarin virkaan 18.7.1901. Valtakirjan ohella hän sai "ne etuudet, jotka vuosirahasäännön ja asetusten mukaan mainittua virkaa seuraavat."¹ – Etuudet olivat melkoiset, ja lanko, apteekkari Nestor Lindström saattoi täydellä syyllä kehottaa häntä viimeistään nyt hankkimaan miehen, koska taloudellisia vaikeuksia tämän elättämiseen ei enää ollut.² – Lopullisen ammattiuran löytämiseen oli kulunut 37 vuotta!

Tilastollinen Päätoimisto oli perustettu vuonna 1884 lakkautetun Tilastollisen Pääneuvoston sijaan. Siihen kuului johtaja, ensimmäinen aktuaari ja kolme toista aktuaaria, Se keräsi, täsmensi ja valmisti viralliseen tilastoon tulevat tiedot, se kehitti virallisia tilastoja, antoi hallitukselle tilastollisista asioista lausuntoja ja ehdotuksia, huolehti tilastollisten julkaisujen kansainvälisestä vaihdosta ja antoi tarpeelliset tiedot kansainvälisiin julkaisuihin. Se toimitti tilastollisia katsauksia seuraavista kokonaisuuksista: "maan väkiluvun suhteista, maanviljelyksestä sekä kylvön ja sadon määrästä, eläintenpidosta, kaupasta ja merenkulusta, liikenteestä rautateilla, teollisuuksien ja käsittehdasten lukumäärästä, enentymisestä, työväestöstä ja valmistuksenarvosta, vuoroiteollisuudesta ja metallintuotosta, metsästyksestä ja kalastuksesta, metsänhoito-toimesta, terveydenhoidosta, köyhäinhuollosta, opetuslaitoksista, postitoimesta, varallisuudensuhteista, mikäli ne tulevat ilmi tulo=suostuntaverosta, kaupunkien tuloista ja menoista, pankkitoimesta, säästöpankeista, palovakuutus=yhtiöistä ja tulipaloista."³

Päätoimiston toisilta aktuaareilta vaadittiin, että he olivat suorittaneet" – joko filosofian kandidaatti=tutkinnon taikka jonkun lainopillisia ja kameraali=virkoja varten säädetystä tutkinnoista sekä siinä" näyttäneet "tietoa varsinkin niissä aineissa, jotka ovat yhteydessä tilastotieteen kanssa ja virantoimitukselle Toimistossa erittäin hyödylliset."⁴ Johtajan tekemän työnjaon mukaan toiset aktuaarit avustivat johtajaa kotimaisten viranomaisten kanssa käytävässä kirjeenvaihdossa, huolehtivat viranomaisilta vaadittavien tietojen saapumisesta ja tarkastamisesta, hoitivat kirjastoa, arkistoa ja tilastollisten julkaisujen kansainvälistä vaihtoa.⁵

1 TH XLV 21.

2 Helfrid Lindströmin kirje T.H.:lle 11.6.1899, jolloin T.H. ensimmäisen kerran haki toisen aktuaarin virkaa. TH XIII.

Tilastollisen Päätoimiston vuoden 1901 vain osittain säilyneistä palkkalistoista ei tavata tietoa T.H.:lle maksetusta palkasta; vain tieto, että toisen aktuaarin vuosipalkka oli 4 500 mk. Ensimmäinen tieto T.H.:lle maksetusta palkasta on vuoden 1902 tammikuun palkkalistassa. Hänen nettopalkkansa tammik. 1902 oli 203.16 mk, mikä käyttäen vuoden 1902 kerrointa vuoden 1977 tasoon nähden, kerroin 796, tekee kuukauspalkaksi 1 617 markkaa. Statistiska Centralbyrån, palkkalistat 1901 ja 1902. TPA.

3 Asetus n:o 21 1884. Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus=Kokous 1884, Johdanto ja §:t 1, 2, 3, 21. Etupäässä kuvernöörin kertomusten perusteella tehtyjen, läänien tilaa ja hoitoa koskeneiden viisivuotiskertomusten laatimisesta T.P. vapautettiin senaatin päätöksellä 8.11.1911: esim. teollisuus-, rautatie-, oppikoulu- ja kansanopetustilasto ei ollut T.P.:n työtä. Kauppa- ja merenkulutilasto oli poistettu 21.10.1891, maataloustilasto 29.6.1907 ja köyhäinhuoltotilasto 22.5.1917; nämä tilastot ilmestyivät edelleen SVT:n sarjassa, mutta a.o. virastojen itsensä toimittamina. Toisaalta T.P. sai tehtäväkseen sosiaalitalaston 30.12.1922, kouluhallituksen tilastotoimen 31.5.1923 ja kauppa- ja teollisuushallituksen tilastotoimen 23.12.1925.

T.P.:oa koskeva asetus n:o 21 vuodelta 1884 oli voimassa vuoteen 1928, jolloin annettiin uusi asetus: asetus n:o 182 Asetuskokoelma 1928, 1929. Uuden asetuksen 23 §:n mukaan tarkemmat ohjeet "päätoimiston toiminnasta annetaan ohjesäännössä, jonka valtioneuvoston kanslia vahvistaa." Diareiden mukaan ohjesääntöä ei ole otettu käyttöön ennen T.H.:n eläkkeelle siirtymistä vuoden 1929 lopussa.

4 Asetus n:o 21. Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus=Kokoelma 1884, § 6.

5 Asetus n:o 21, Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus=Kokoelma 1884, § 10.

Ilmeisesti Tilastollisen Päätoimiston työ ei alunalkaenkaan¹ tyydyttänyt Tekla Hultinia, ja toisaalta hänellä oli kiinnostusta taloudellisiin kysymyksiin edelleen; muuten tuskin selittyy, että jo marraskuussa 1901 – toisen aktuaarin tehtävien ollessa vielä opettelua – hän lupautui Suomen teollisuusvaliokunnan keskuskomitean² sihteeriksi sen ensimmäiseksi kolmivuotiskaudeksi 1901–04.³ Tänä aikana keskuskomitea piti 15 kokousta, joista 14:ssä hän toimi pöytäkirjanpitäjänä.⁴ Keskuskomitean sihteerin tehtävänä oli laatia lyhyt ja selvä pöytäkirja kustakin keskuskomitean kokouksesta, pitää asianmukaista diaariota lähteneistä ja tulleista asiapapereista ja toimittaa kaikki ne tehtävät, jotka keskuskomitea erityisen ohjesäännön mukaan määräsi.⁵

Vuoden 1912 alussa Takla Hultinanoi erivapautta⁶ ensimmäisen aktuaarin virkaan,⁷ jota hän juuri viransijaisena oli hoitanut.⁸ Vastaus oli kielteinen,⁹ ja vastausta perusteltiin sillä, että ensimmäisen aktuaarin virkaan kuului tiettyjä edustusvelvollisuuksia.¹⁰ Kömpelömpää veruketta ei ole koskaan kuultu, julisti Naisten Ääni.¹¹ Vika on perustuslainsäännöksissä, julisti Tekla Hultin eduskunnassa vuonna 1919.¹² Ilmeistä onkin, ettei hänelle uskallettu antaa mahdollisuutta kilpailla paikasta,¹³ sillä hänellä oli erinomaiset ansiot, hän nautti yleistä luottamusta ja oli eduskunnan jäsen, siis hakija, jonka sivuuttaminen oli varsin vaikeaa.¹⁴

1 Vrt. s. 101.

2 Yleinen teollisuudenharjoittajien kokous 31.7.1901 valitsi Suomen teollisuusvaliokunnan keskuskomitean, joka piti perustavan kokouksensa 8.11.1901. Sen tarkoituksena oli saattaa täytäntöön niitä päätöksiä, joita yl.teollisuusvaliokunnan kokouksissa jätettiin, valvoa teollisuudenharjoittajien yleisiä etuja, neuvotella heitä koskevista päivänkysymyksistä, tarpeen vaatiessa tehdä esityksiä ja antaa lausuntoja virastoille ja laitoksille ja käsitellä käsityö- ja tehdasyhdistysten pohjustettuna lähettämiä asioita. Kertomus Suomen teollisuusvaliokunnan keskuskomitean toiminnasta vuosina 1901–1904, 1904, s. 5, 24 ja Säännöt §:t 1, 5.

3 T.H.:n ansioluettelo. TPA; Kertomus Suomen teollisuusvaliokunnan.. 1904, s. 24.

4 Kertomus Suomen teollisuusvaliokunnan.. 1904, s. 24.

5 Kertomus Suomen teollisuusvaliokunnan.. 1904, Säännöt § 9. – T.H. sai palkkaa kolmivuotiskaudelta 1 211.45 mk.

6 Lähetetyt kirjeet 1912, 61/139 1912. TPA; Hultin, 1935, s. 480.

7 Kyseessä oli fil.tri. A.G. Fontellin virka. Suomen valtiokalenteri 1911, 1910, s. 206 ja 1912, 1911, s. 208.

8 TH XLV 63; T.H.:n ansioluettelo, TPA; Lähetetyt kirjeet 1912, 61/139 1912, TPA; Hultin, 1935, s. 480; Nya Pressen 3.2.1912; Karjala 8.12.1912.

T.H. oli jo joskus aikaisemminkin toiminut johtajan sijaisena eli tavallaan hoitanut ensimmäisen aktuaarin tehtäviä. T.H.:n kirje Aug. Hjeltille 21.6.1901, Aug. Hjeltin kokoelma 8, VA.

9 Tilastollinen Päätoimisto kyllä suositti erivapauden myöntämistä. T.H.:n ansioluettelo. TPA.

10 T.P.:n johtosäännön mukaan ensimmäinen aktuaari on johtajan poissaollessa tämän sijainen ja auttaa – johtajan tekemän työnjaon mukaan – johtajaa T.P.:n ulkomaisessa kirjeenvaihdossa ja tietojen lähettämisessä kansainvälisiin tilastoihin. Asetus n:o 21 1884, Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus=Kokous §:t 8 ja 9. Ensimmäinen aktuaarin edustusvelvollisuuksista ei T.P.:n johtosääntö mainitse mitään. Alfthan von, Seitsemän vuosikymmentä, 1966, s. 143; Karjala 8.12.1912.

11 Naisten Ääni, 1912, s. 29.

12 VP 1919 ptk I, s. 807.

13 Asetus n:o 21 1884, Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus=Kokous § 6 mainitsee ensimmäisen aktuaarin vaatimukseksi, että hän on julkaissut väitöskirjan "tilastotieteestä tahi valtiotalous-opista".

14 Alfthan von, 1966, s. 143. – Viran sai v. 1911 toiseksi aktuaariksi tullut vain 29-vuotias FT Martti Kovero. Martti Koveron ansioluettelo TPA. Suomen valtiokalenteri 1913, 1912, s. 217.

Toisena aktuaarina Tekla Hultin toimitti seuraavat julkaisut: SVT, Sarja XXI A Köyhäinhuoltotilasto, osat 6–16 vuosilta 1898–1908 ja osat 19–22 vuosilta 1911–1917 (hän oli ollut Tilastokomitean sihteerinä sen laatiessa ehdotuksen köyhäinhuoltotilaston uudistamisesta). Hän laati tekstiosan SVT, Sarja XXIX Eduskuntavaalit osiin 10, 11 ja 13 vuosilta 1922, 1924 ja 1927 ja samoin osaan 12, Tasavallan presidentin valitsijamiesvaalit vuonna 1925. Hän kirjoitti artikkelin Avioerot Suomessa v. 1922, joka on julkaistu Tilastokatsauksissa 1924 n:o 10. Hän toimitti naisasialiitto Unionin aloitteesta ja keisarillisen senaatin määräyksestä naisten yötyötä koskevan tilastollisen tiedustelun ja julkaisi sen tulokset vuonna 1911 sarjassa Työtilasto XI, Yötyöntekijättäret Suomen teollisuudessa. Hän laati Suomen Maantieteellisen Seuran julkaisemaan teokseen Suomen kartasto 1925 (1925–28) lukuun ”Rajat. Oikeuslaitos. Kirkko. Talous. Vaalit.” kartat 6–15, joista kartat 6–14 kuvasivat eduskuntavaaleja vuonna 1924 ja kartta 15 kunnanvaltuustoja vuonna 1925. Hän kirjoitti teokseen Suomen kartasto 1925, Tekstiosa (1929) edellisistä kartoista sanalliset selitykset sivuilla 286–292.¹ Edellisten lisäksi hän hoiti Tilastollisen Päätoimiston ulkomaisen kirjeenvaihdon ranskan, saksan ja englannin kielellä.²

Hän oli aivan ilmeisesti virkaansa ylikoulutettu, mutta palveli kuitenkin Tilastollisessa Päätoimistossa melkein 28 vuotta jääden eläkkeelle vuoden 1929 lopussa.³ Hän oli virastaan vapaana kansanedustajakaudellaan valtiopäivien ajan⁴ ja virantoimituksesta pidätettynä puoli vuotta vuosina 1912 ja 1913 ulkomailla Suomen asemasta antamiensa lausuntojen perusteella.⁵ – Virantoimituksessa hän sai kiitosta asiantuntemuksestaan sekä kotimaassa että ulkomailla,⁶ vaikka hän omien sanojensa mukaan kokikin työnsä konemaisen yksitoikkoisena, joka pani yhtä vähän koetteelle hänen voimiaan ja kykyjään kuin antoi todellista tyydytystä.⁷

Jokapäiväisen työn yksitoikkoisuus, vaatimattomuus ja vaikutuksettomuus sai energisen ja lehtimaailman julkisuuteen ja monipuolisuuteen tottuneen Tekla Hultinin hakeutumaan poliitiikkaan, jossa karriäärin luomista oli omiaan helpottamaan kuuluminen sekä opillisen uran että virkauran puolesta Suomen ensimmäisiin naisiin. Poliittisesta urasta tulikin niin paljon virkauraa tärkeämpi, että mm. merkkipäiväkirjoitukset ja negrologit katsovat tarpeelliseksi vain ohimennen mainita melkein kolme vuosikymmentä kestäneen palvelun Tilastollisessa

1 T.H.:n ansioluettelo. TPA; Suomen kartasto 1925, 1925–1928 ja Suomen kartasto 1925, Tekstiosa, 1929.

2 T.H.:n ansioluettelo. TPA; 8.12.1891 hän oli saanut suomen kielen ja kirjallisuuden vt.prof. Kaarle Krohnilta ja 9.12.1891 ruotsin kielen ja kirjallisuuden prof. A.O. Freudenthalilta todistuksen taidosta käyttää suomea ja ruotsia suullisesti ja kirjallisesti niin kuin asetuksen mukaan valtion virkaan valittavalta vaadittiin. TH XLV 99, 101.

3 T.H.anoi itse oikeutta pysyä virassa v. 1929 loppuun, vaikka hän jo 18.4.1929 täytti 65 vuotta. Valtioneuvosto suostui anomukseen. TP:n kirjeet A Valtioneuvostolle 11.1.1929 n:o 329, 28.10.1929 n:o 6079, 15.XI 1929 n:o 6429. TPA.

4 T.H.:n ansioluettelo. TPA; TH XLV 45, 46, 53, 54, 56. Autonomian aikaiset varsinaiset valtiopäivät kestivät keskimäärin 90 päivää ja itsenäisyyden aikaiset valtiopäivät keskimäärin 180 päivää vuodessa.

5 Vrt. s. 196–201.

6 Naisten Ääni, 1912, s. 29.

7 Hultin, 1935, s. 385. Vrt. s. 101.

Päätoimistossa.¹ – Kansanedustajakauden yhteydessä tullaan lähemmin tarkastelemaan niitä vaikutuksia, joita jokapäiväisellä työllä oli jokapäiväiseen politiikkaan.²

---

¹ Helsingin Sanomat, Iltalehti ja Karjala 18.4.1914; Karjala 18.4.1924; Jaakkiman Sanomat 14.4.1943; Karjala 2.4.1943; Uusi Suomi 2.4.1943. Vrt. Manninen, 1966, s. 7.

² Vrt. s. 178 alaviite 2.

”POLITIikka FAVORITHOBBYKSI”¹

I KOTITAUSTA

Ihmiset ”tulevat siksi, miksi syntyvät, s.o. millaisia ovat luonteeltaan, kyvyiltään, taipumuksiltaan, minkälaisesta ympäristöstä ja minkälaisen vaikutuksen alaisena elävät. Vain harvojen elämässä sattuu sellaisia mullistuksia, jotka saavat heissä aikaan äkillisen kokokäänteen, ja sekin on selitettävissä vain siten, että heidän sisin ja alkuperäisin olemuksensa itse asiassa vasta silloin ilmoille purkautuu.”²

Onni Rantala tutkimuksessaan Suomen poliittiset alueet I jakaa maan väestön poliittisten asenteitten perusteella kahteen poliittiseen ”perusilmastoon”: radikaalimpaan itään ja pohjoiseen ja vanhoillisempaan länteen ja etelään; edellisissä valitaan vasemmiston ja porvariston piiristä radikaalimpi vaihtoehto, ja jälkimmäisissä valinta osuu useammin ryhmittymien vanhoilliseen siipeen.³ Pekka Nyholmin tutkimus Suomen eduskuntaryhmien koheesiosta vahvistaa, että itäsuomalaiset asennoituvat länsisuomalaisia radikaalimmin eduskunnassa käsiteltäviin asioihin,⁴ ja Eino Jutikkala Suomen talonpojan historiassa osoittaa, miten talonpoikaissäädyn itäsuomalaiset valtiopäiväedustajat ovat olleet suhtautumisessaan käsiteltäviin asioihin aloitekykyisempiä, vapaamielisempiä, jopa suorastaan radikaaleja verrattuna säädyn länsisuomalaisiin jäseniin, jotka ovat yleensä edustaneet vanhoillista suuntaa. ”Mutta kansanluonnekin on tietenkin vain historiallisen kehityksen vähitellen muodostunut tulos ja muutoksen alainen sekin.”⁵

Itä-Suomessa naiset ovat sekä aikaisemmin että yleisemmin kuin Länsi-Suomessa olleet mukana poliittisissa elimissä. Tämä lienee yhteydessä itäsuomalaisten suurempaan vapaamielisyyteen, joka tulee ilmi heidän poliittisissa ja muissakin asenteissaan. Itäsuomalaiset miehet eivät suhtaudu naisten osallistumispyrkimykseen patriarkaalisen tuomitsevasti, vaan väljien sukupuoliroolien vallitessa antavat naisten toimia vapaasti vapaamielisen ilmapiirin vallitessa.⁶ Osuutensa tilanteeseen on naiskasvatuksen suotuisilla perinteillä ja tuloksilla Viipurin läänissä,⁷ erityisesti Itä-Suomeen heijastuneella Minna Canthin kuopiolaisella radikalismilla⁸

1 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c-vihko. T.H. mainitsee, että opiskelu- ja päivälehtivuosina politiikka muodostui hänelle ”favorithobbyksi”.

2 Nim. TH (Tekla Hultin), Mietteitä maailman menosta I., Karjala 30.6.1916.

3 Meurman, Muistelmia, 1909, s. 280; Jutikkala, Poliittisia ilmastoja ja ilmastonvaihteluita, Suomalainen Suomi 2, 1955, s. 79; Jutikkala, Säätymäntöjen valitsijakunta, vaalit ja koostumus. Suomen kansanedustuslaitoksen historia IV, 1962, s. 140–141; Rantala, Suomen poliittiset alueet I, 2.p. (s.a.).

4 Nyholm, Suomen eduskuntaryhmien koheesio vuosien 1948–1951 vaalikaudella ja vuoden 1954 valtiopäivillä, 1961, s. 116.

5 Jutikkala, Suomen talonpojan historia, 1958, s. 406. Tolvanen, Karjalainen osakunta 1905–1954, 1955, s. 11, 55 esittää, että Helsingin yliopiston savo-karjalaisen osakunnan karjalaisten ylioppilaiden ”ehdoton enemmistö” oli mielipiteiltään nuorsuomalainen (suomalaisen puolueen jyrkempää siipeä kannattava).

6 Haavio-Mannila, Suomalainen nainen ja mies, 1968, s. 84–87.

7 Rajainen, 1940, s. 282–286; Veharanta, Maalaiskoulujen johtokuntien sosiaalinen rakenne lukuvuosina 1874–75 – 1880–81, Suomen historian pro gradu Helsingin yliopistossa, 1958, s. 62. Vrt. s. 30.

8 Soikkanen, Kunnallinen itsehallinto. Kansanvallan perusta, 1966, s. 340–341.

ja Viipurin läänin suurella itsenäisten tilallisten määrällä, sillä näiden tyttäret olivat toisella tavalla kuin esimerkiksi torpparien tyttäret tilaisuudessa hankkia oppia.¹ — Niinpä naisjäsenien valitseminen maalaiskoulujen johtokuntiin oli ”huomattavasti tavallisempaa” itäisen kuin läntisen Suomen lääneissä: koko maan maalaiskoulujen johtokuntien jäsenistä oli lukuvoonna 1874–75 naisia 6.3 %, Viipurin läänissä vastaava luku oli 10.2 ja Turun ja Porin läänissä vain 1.0.²

Toisaalta Tekla Hultinin omakohtaisen kokemuksen mukaan vuonna 1907: ”Naisemansipation ei Karjalassa kansannaisten keskuudessa vielä ole raottanut silmiänsäkään.”³ Ja totta oli, että mm. naisehdokkaiden määrä vuoden 1907 eduskuntavaaleissa oli Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä maan alhaisin, vain 3.7 %; seuraavalla tilalla oleva Turun läänin pohjoinen vaalipiiri pääsi sentään 6.7 %:iin.⁴

Tämän tutkimuksen alkuosassa on mainittu, että viime vuosisadan puolivälissä oli Jaakkimassa kaksi vahvaa miestä, joista toinen oli kruununvouti Savander, Tekla Hultinin äidinisä, että Jaakkiman kuntakokouksen ensimmäisenä puheenjohtajana oli Julius Hultin, Tekla Hultinin isä, että Viipurin vanhinta kirjapainoa johti miehensä kuoleman jälkeen yhdessä poikansa kanssa Johanna Cedervaller, Tekla Hultinin äidinäiti ja että Finlandin palstoilta tavataan tekstiä, jonka takana on Edla Hultin, Tekla Hultinin äiti. — Näyttää siltä, että perheessä harrastettiin kodin ulkopuolelle suuntautuvaa toimintaa sukupolvista ja sukupuolista riippumatta. Eikä aina tasaista tietä kulkien, sillä kruununvoudin tiedetään ”tapansa mukaan” moniaita kertoja olleen vastakkain pitäjän toisen mahtimiehen, rovasti Berghin kanssa,⁵ ja Julius Hultinin tiedetään auttaneen Mussin-Puškinin tilojen tilanhoitajaa, eikä ainakaan Jaakkiman historian vihjailujen mukaan kaikkien yksimielistä kannatusta yhteistyölle saaden.⁶ Merkittävää on sekin, että edelliset uskalsivat vastustaa pitäjän isoisia.

Tietysti voidaan sanoa, että kruununvouti yhtä vähän kuin henkikirjoittaja ei kerrassaan voinut jäädä kunnan asioiden ulkopuolelle. Mutta olipa mukanaolon syynä pakko tai harrastus, niin tosiasiaksi kumminkin jää, että perheessä yhteiset asiat tulivat esille. Ja ainakaan kirjapainon johtoon yhtä vähän kuin lehtikirjoitteluun ei naisen ollut pakko osallistua, joten äidinäidin ja äidin kohdalla on kysymys puhtaasti omasta suuntautuneisuudesta.

Tekla Hultin sanoo kotinsa olleen suomenmielinen, ruotsin kieltä ja ruotsalaista kirjallisuutta arvostava.⁷ Kotikieli oli ruotsi, mutta suomalaisella seudulla kosketus suomen kieleen oli jatkuva, ja niinpä Tekla Hultin itse oli täysin kaksikielinen.⁸ Kodin vapaamielisyyttä osoittaa

1 Soikkanen, Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia, 1970, s. 205.

2 Veharanta, 1958, s. 59–60.

3 Hultin, 1935, s. 399–400. Lausunto on annettu puhujamatkalla Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä. Jaakkima kuuluu myös tähän vaalipiiriin.

4 Salmi, Valtiöpäivävaalien edustajaehdokkaat vuonna 1907, Suomen historian pro gradu Helsingin yliopistossa, 1962, s. 42, 44, 46.

5 Jaakkima, 1955, s. 156, 322, 504–505.

6 Jaakkima, 1955, s. 506–507.

7 Nim. TH (Tekla Hultin) Mietteitä maailman menosta I.. Karjala 30.6.1916. Kirjoitus on julkaistu vaalien alla ja saattaa olla, että ”perinnöllisen” suomenmielisyyden korostaminen on tarkoituksellista.

8 TH LIII c-vihko. T.H. mainitsee nuoruuden muistelmissaan puhuneensa kolmivuotiaaksi vain suomea. Vrt. s. 30.

Kaksikielisyyden täydellisyydestä kielii mm. se, että hän saattaa päiväkirjassaan vaihtaa kieltä kesken virkkeen. Myös Manninen, 1966, s. 1.

mm. se, että siellä luettiin Östra Finlandia, joka kannatti liberaalisia aatteita ja samalla suomalaiskansallisia pyrintöjä.¹

Tekla Hultinin niin monella alalla osoittaman pioneeriuden yksi syy on varmasti osallistuva koti, koti, joka ei lasten sukupuolen mukaan predestinoinut heidän leikkejään, harrastuksiin ja elämänuraansa. Tyttö sai kantaa puukkoa vyöllä – tai ihan tarkkaan ottaen v a i n taskussa – leikkiä ryöväriä ja sotaa, jatkaa koulunkäyntiään niin pitkälle kuin lukuhaluja ja varoja suinkin riitti, kehittyä ihmiseksi, jossa joku sota-ajan päätyttyä vuonna 1920 näki ainesta Suomen sotaministeriksi.² – Jotain kodin antamasta vapaudesta kielii sek in, että Elis Hultin kirjoitti lehtinimimerkillä ”Inkeri”³ ja Tekla Hultin vastaavasti nimimerkillä ”Tahvo”.⁴

Perheen muut lapset ovat julkisuudessa jääneet esikoisen varjoon, mutta Aldyth ja Elis Hultin kulkivat samoja ihanteita noudattaen, samoja epäkohtia ja epäoikeudenmukaisuuksia vastaan taistellen kuin vanhin sisarusista, ja kaikki palasivat yhdessä taistelukentältä ainoan perheellisen, äidin paikan perineen Helfrid-sisaren luo.

II KOULUT

Päivälehden toisessa joulualbumissa vuonna 1892 on Tekla Hultinin kirjoittama novelli Bertta. Eräs tyyppi,⁵ joka on voimakkaasti omaelämäkerrallinen.

Bertta on leikkotukkainen, pystynäinen, etevä, asiasta kuin asiasta kovin innostunut viisipäisen sisarusparven jäsen, jonka lempiaineina koulussa ovat historia, maantiede ja kasvitiede, johon viimeksimainittuun hän on hankkinut oppikirjankin niukoilla säästövaroiltaan; laskentoa hän ei voinut sietää ja kuullessaan, että harvoilla henkilöillä on taipumusta sekä matematiikkaan että historiaan, hän ei viitsinyt vaivata asialla enempiä päätään. – Bertta kävi ruotsalaista tyttökoulua hyvällä menestyksellä, laski jo 16-vuotiaana ”flammonsensa” lukumääräksi yksitoista ja päätti samalla jäädä ikuisesti naimattomaksi. Sitten hän tuli elämänsä käännekohtaan: hän tapasi ylioppilaan, joka kahdessa viikossa muutti hänet

1 TH LIII c-vihko; Steinby, 1963, s. 59; Manninen, 1966, s. 1.

2 TH XLIX 74 29.2.1920. Vrt. s. 262–263.

3 Elis Hultini kirje T.H.:lle 9/22 Jan. 1905 (T.H.:n lisäyksenä korjaus vuodesta, po. 1906) TH X; Hultin, 1935, s. 336.

4 Tällä nimimerkillä T.H. pakinoi Isänmaan Ystävässä v. 1900.

5 Hultin, Bertta. Eräs tyyppi, Nuori Suomi, Päivälehden joulualbumi II, 1892, s. 109–118.

Novellin nimeen on voinut vaikuttaa se, että edellisenä vuonna, siis 1891, T.H.:n nuoruuden ihailun kohde K.A.O. Relander oli avioitunut Bertha Wiigerin kanssa. Kansallinen elämäkerrasto IV, 1932, s. 516.

T.H. oli harrastanut kaunokirjallisia kirjoitelmia jo pitempään ja mm. hänen novellinsa Runonhaussa oli ilmestynyt Päivälehden ensimmäisessä joulualbumissa. Vrt. s. 243. Hän oli pyytänyt myös Minna Canthilta arvosteluapua, koskapa M.C. kirjeessään 21.1.1891 ilmoittaa Helsingin matkan takia töittensä viivästyvän, mutta ”Että muuten mielelläni olisin koettanut olla avulias harrastuksessanne.” Minna Canthin kirjoittamia kirjeitä 382, Suomalaisen kirjallisuuden Seuran arkisto (SKS), myös Minna Canthin kirjeet, 1973, s. 442.

vapaa-ajattelijaksi, suomenmieliseksi ja naisasianharrastajaksi. Tapaamiset tapahtuivat ilta-päivisin Pitkälläsillalla.¹ Hän alkoi kirjoittaa nimensä muotoon Pertta, suomalaisittain. — Ylioppilas vaati rakkautta, Pertta tarjosi ystävyyttä ja tuloksena oli ero IÄKSI. — Se vaati unohdukseksi jatko-opistoon lähdön, joka perheen varattomuuden vuoksi järjestyi ystävän lupaamalla korottomalla, mutta Perttan ehdottomasta vaatimuksesta korollisella lainalla. Jatko-opiston jälkeen toiset suunnittelivat hänestä ylioppilasta, mutta "valoa kansalle"-ihanteen mukaisesti hän lähti opettajaksi havaitakseen pikkukaupungin tyttökoulussa vuoden toimittuaan, että siellä oli niin ummehtunutta kuin "kansaniekkaisessa kaisvossa". — Lehtimies oli mennyt, mutta kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin oli jäänyt, ja se innostus, joka oli tytölle "olomuoto",² sai nyt ulospäin suuntautuneen muodon.

Edellinen sopii Tekla Hultiniin ulkonäköä³ ja etunimen muutosta myöten.⁴ Omakohtaista on myös "valoa kansalle" -päämäärä Otilia Stenbäckin signeeraamana. Ei-teklahultinimaisuuskiakin on: Berttan suku on aatelinen, hän on syntynyt ja kasvanut maaseutukaupungissa, käynyt tyttökoulun päätettyään kiltisti rippikoulun, toiminut kahden pyhäkoulun opettajanakin ja vasta tämän jälkeen tutustunut lehtimieheen, josta erottuaan taas palannut kuuliaiseksi kirkossakävijäksi.

Päällimmäiseksi kysymykseksi nousee kysymys lehtimiehestä. Oliko häntä edes olemassa, sillä nuoruuden ihailun kohteen edellisenä vuonna solmima avioliitto⁵ on hyvinkin voinut kirvoittaa happamia-ovat — balsamin tarpeen ihastuksien yhteenlaskemisen muodossa, ja yhteiskunnallinen herääminen oli hyvä alibi naimattomuuspäätökselle. — Edellinen mahdollisuus jättää kuitenkin avoimeksi kysymyksen, kuka tai mikä aiheutti heräämisen, sillä 1800-luvun perhetyttö oli yhteiskunnallisesti katsoen prinsessa Ruusunen, jonka herättämiseen tarvittiin prinssi — tai lehtimies ainakin.⁶ Henkilötiedot lehtimiehestä ovat niukat: "virkaatekevä sanomalehden aputoimittaja", "ylioppilas, vapaa-aattelija, kiivas suomenmielinen ja naisliikkeen harrastaja", hän ja tyttö puhuivat aina keskenään suomea, ja hän innosti tyttöä lukemaan kaunokirjallisuutta.⁷

Kuvatusta heräämisestä osa sopii Tekla Hultiniin jo Haminan tyttökoulun aikoihin.⁸ Muistelmissaan hän kertoo olleensa jo siellä fennomaanin maineessa, ja rippikoulun käyminen oli hänelle pelkkä muodollisuus, kuten aikaisemmin on tullut esille. Suomen kirjakieleen ja kirjalli-

1 Mainittakoon, että Pitkäsilta oli tuohon aikaan rajana työläis- ja muiden kaupunginosien välillä. Waris, Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle, 1932, s. 71, 268; Wuolijoki, Kummituksia ja kajavia, Muistelmia Eino Leinosta ja Gustaf Mattsonista, 1947, s. 193, 196–197. Vrt. lukuja Julius Anshelm Lyly (Bergh) s. 72–74 ja Suomen työväenvaltuuskunta s. 103–108.

2 Tämä yhteiskunnallinen "olomuoto" tuotti jo seuraavana vuonna, siis 1893, Päivälehdessä joulualbumiin kirjoituksen Tasa-arvoisuutta kohti, joka on voimakas kannanotto mm. työväen kysymyksiin. Vrt. s. 104–105.

3 T.H.:n ulkonäöstä tarkemmin s. 278 alaviite 1.

4 Novellista käy ilmi, että nimi Bertta (Pertta) aluperin kirjoitettiin muodossa Bertha. — Haminan tyttökoulun todistus on annettu 'Tekla' Hultinille, jatko-opiston todistus 'Tekla' Hultinille.

5 Vrt. s. 59 alaviite 5.

6 Mm. Wuolijoki, Yliopistovuodet Helsingissä, 1973, s. 69.

7 Hultin, 1892, s. 114.

8 Nim. TH (Tekia Hultin) Mietteitä maailman menosta I.. Karjala 30.6.1916; T.H. sanoo tulleen suomenmieliseksi jo Sortavalan tyttökoulussa, mutta hän oli silloin vielä liian nuori kokeakseen "Berttan" tapaukset.

suuteen hän tutustui ensi kerran Emilie ja Pietari Hannikaisen kotona serkkujensa parissa.¹ Samoihin aikoihin – siis jatko-opisto- ja ylioppilasaikana – politiikka tuli hänelle siinä määrin harrastukseksi, että hän h u v i t t e l i säätyjen koolla ollessa kuuntelemalla eri säätyjen valtiopäiväkeskusteluja.² Edellisen perusteella ei voida päätellä, että Haminan tyttökouluaika olisi ollut lehtimiehen aikaa, sillä näinkin kiihkeästä romanssista olisi jotain tyttökoululaisten muistelmissa ja koulun muistojulkaisuissa. Pikemminkin Helsinki oli niin suuri, että siellä tällainen ei herättänyt huomiota ja siellä kuvatunlaisilla tuntomerkeillä varustettuja lehtimiehiä oli varmasti useita. – Missään myöhemmässä yhteydessä lehtimies ei esiinny ja herää kysymys, oliko hän ”vain” ohimenevä kahdestoista ”flamma”. Asiaa käsitellään vielä sivuilla 73–74.

Tämän yksityiselämän yhteiskunnallistajan ohella on mainittava se vaikutus, joka Sortavalan ja Haminan tyttökouluilla ja Helsingin jatko-opistolla oli oppilaaaseensa sekä opetuksen että esimerkin muodossa.

Tekla Hultin kertoo Sortavalan koulussa olleen suomenmielisen hengen. Juuri tässä koulussa hänen poliittinen suomenmielisyytensä muotoutui niin, että kun hän 14-vuotiaana tuli Haminan, hän ”tunnustettuna fennomaanina” – Tekla Hultin itse ilmaisee kantansa myös termillä *desiderad fennoman*³ – kykeni pitämään puoliaan valtavaa ruotsinmielisten enemmistöä vastaan.⁴ Haminan koulun hengen määräsi kenr.maj. Fritiof Neovius. Hänen yhteiskunnallisuutensa tuloksellisimpina mittareina olivat hänen lapsensa, vuosisadan vaihteen vastarintapolitiikassa toimivat Dagmar ja Arvid Neovius.⁵ Koulun tukipyyläs, apulaisjohtajatar Helene Alfthan muutti vuonna 1884 Helsinkiin maamme ensimmäiseen yhteiskouluun opettajaksi, ja jo seuraavana vuonna hänestä tuli koulun johtajatar.⁶ Yhtä vähän kuin on epäiltävissä, että hänen ajatuksensa kasvattajan tehtävästä olisivat olleet ristiriidassa koulun uudenaikaisuuden, kokeilunhalun ja yhteiskuntäläheisyyden kanssa,⁷ yhtä vähän on epäiltävissä, että ne olisivat syntyneet vasta Helsinkiin siirtymisen yhteydessä.

Jatko-opiston perustajasta B.F. Godenhjelmista on jo aikaisemmin ollut puhe, mutta edelleen on korostettava hänen vakaumustaan, että naisenkin kohdalla sivistys on ”kokonaisen kansan ja välillisesti koko ihmiskunnan tuotetta”.⁸ Jatko-opiston johtajatar, 24-vuotiaana

1 Emilie ja Pietari Hannikaisella oli kaksi yhteistä lasta, Karl Onni Gerhard, 1865–1930, fil.tri ja Tauno Robert Alarik, 1868–1953, lääk.lis.; lisäksi perheeseen kuului neljä lasta Pietari Hannikaisen ed.avioitosta. Vrt. liite 1 s. 284–285.

2 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c-vihko; T.H.:n tiedon todistaa myös Söderhjelm II, 1930, s. 123.

3 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c-vihko. Söderhjelm II, 1930, s. 122 mainitsee, että T.H. ei kuulu-
nut ”fennomaanisiin propagandisteihin”.

4 Nim. TH (Tekla Hultin) Mietteitä maailman menosta I.. Karjala 30.6.1916. Vrt. s. 58 alaviite 7.

5 Kumpikin sisaruksista oli passiivisen ja sitten aktiivisen vastarinnan kannattaja. D.N. oli naiskagaalin perustajajäsen. A.D. ei ollut varsinaisesti kagaalin jäsen, mutta häntä ja hänen palveluksiaan kagaali käytti hyväkseen. Kansallinen elämäkerrasto IV, 1932, s. 166–168.

Fritiof Neovius oli ruotsinmielinen ja myöhemmin ”jyrkän perustuslaillinen”. Nevanlinna, Muistelmia, 1976, s. 13.

6 Minnesblad ..1898, s. 25: H.A. oli opettajana Haminassa vv. 1874–83, Läroverket för gossar och flickor, 1933, s. 163 ilmoittaa hänen Haminan vuosikseen vv. 1874–84.

7 Wilkama, 1938, s. 322–323, 337.

8 Bernhard Fredrik.. Naisten Ääni 1912, s. 266; Godenhjelm, Valvoja n:o 6 15.3.1883, s. 174.

Charlotta Lydeckenin seminaarista¹ valmistunut Otilia Stenbäck halusi tyttärillekin ”vahvistavaa ja voimakasta ravintoa”, kunnollista Hausfrau-koulutusta perheen menestyksen ja lasten kasvatuksen vuoksi.² Hänen erikoisalanaan ei ollut lahjakkaiden tiedenaisten ja taitelijoiden keksiminen ja kannustaminen,³ mutta omakohtaistenkin kokemusten kautta⁴ hän toki oli oivaltanut, että elämän hukkaanvaluminen on estettävissä ei vain ’jonkun’ so. aviomiehen vaan myös ’jonkin’ so. ammatin kautta ja että kutsumuksen täyttämiseksi on jatkuva oman itsensä kehittäminen yhtä tarpeen, kuin se on tarpeen voidaksemme tehdä jotain ”k a n s a n hyväksi”.⁵

Yhdeksi yhteiskunnalliseksi herättäjäksi aineen erityisen soveliaiden mahdollisuuksien perusteella odottaisi historiaa opettajaa, jona toimi maisteri K.F. Forsman.⁶ Historia oli aikaisemmin ollut Tekla Hultinin lempiaine, mutta jatko-opistoon tultuaan hän heti sen ollessa ”niin kuivaa” vaihtoi sen ruotsiin.⁷ Oliko historian ruotsin kieleen ja kirjallisuuteen vaihtamisen houkuttimena ruotsi vai ruotsin opettaja Valfrid Wasenius, ei käy muistelmista selville, mutta kylläkin se, että ruotsin tunnilla opetettu saattoi satoa: Tekla Hultin kertoo myöhemmin, että hänen fennomaanisuuutensa ei lähtenyt v i h a m i e l i s y y d e n pohjalta ruotsiin, sillä ”siitä pitivät Runeberg ja Topelius huolen”, ja Bertta julistaa ”Bertassa”, että ”Minusta on paljasta humbuugia koko ylioppilastutkinto. Mitä yleissivistystä niillä on, noilla ylioppilaskandidaateilla? Onko niillä aavistustakaan ulkomaan kirjallisuudesta? — tuskin omastamme — onko niillä minkäänlaista maailmankatsomusta?”⁸

Fennomaanin runebergilais-topeliaanisuus ja kirjallisuuden tuntemuksen ja oman maailmankatsomuksen edellyttäminen vaikuttaa kuin Valfrid Waseniuksen suusta lähteneeltä. Wasenius on, paitsi Topeliuksen kuusiosaisen elämäkerran kirjoittaja, myös syvällinen⁹ Ibsenin ja Runebergin tuntija, Euroopan kulttuurin yksi silta Suomeen, vapaamielinen valvojalainen¹⁰ ja ihmisoikeuksien puolustaja, jolla oli kaksi luonteenomaista piirrettä: sosiaalisuus ja individualismi. Edellinen vei hänet puoltamaan kansanvaltaa, työväenaatetta ja naisasiaa, jälkimmäinen pakotti hänet korottamaan äänensä mihinkään puolueeseen sitoutumattoman yksilön vapauden säilyttämiseksi. Kaiken työn päämääränä oli isänmaan ja yhteiskunnan hyvä.¹¹

-----

1 Halila, 1963, s. 218.

2 Tuulio, 1950, s. 59, 157.

3 Tuulio, 1950, s. 227.

4 Tuulio, 1950, s. 58–59. Nuoruuden avioliittounelmien kohteena oli Gustaf Johansson, tuleva arkkipiispa, ja yhtenä eron syynä tai seurauksena tutustuminen ajan emansipaatioliikkeeseen. — G.J. saaden ”piintyneen vanhoillisen ja kehityksen ahdashenkisen jarruttajan nimen” vastusti naisten pääsyä yliopistoon katsoen näiden siten menettävän jotain luonteenlaadulle tyypillistä. Alanen, 1947, s. 110.

5 Tuulio, 1950, s. 292. Lainaus puheesta eroaville oppilaille sortovuosina.

6 Godenhjelm II, 1912, s. 103.

7 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

8 TH Ungdomsminnen till 1900 c-vihko; Hultin, 1892, s. 110.

9 Laurent, Valfrid Wasenius. Idealisti ja tutkija, Valvoja, 1948, s. 225. — Ibsen itse kehotti draamojensa sanomaa tutkistelevia kääntymään tohtori Waseniuksen puoleen.

10 Juva, Mikko, Valvojan ryhmän synty, Turun HArk. XI, 1951, s. 190, 194, 205, 217, 219; Juva, Mikko, 1956, s. 174–176; Rommi, Myöntyväisyysuuntauksen hahmottuminen Yrjö-Koskisen ja suomalaisen puolueen toimintalinjaksi, 1964, s. 24–25; Koskimies, Suomen kirjallisuus IV, 1965, s. 15, 292–293.

11 Kansallinen elämäkerrasto V, 1934, s. 570; Laurent, 1948, s. 225–226; Juva 1951, s. 205, 219; Juva, 1956, s. 175–176; Rommi, 1964, s. 24–25.

Jatko-opiston psykologian opettajana oli Thiodolf Rein, yliopiston rehtori, filosofian professori ja sijaiskansleri, savo-karjalaisen osakunnan inspehtori, valvojalainen, Valvojan päätoimitaja ja Tekla Hultininkin käymän Filosofisen yhdistyksen puheenjohtaja.¹

Merkityksellistä oli, että Tekla Hultinin opettajiin kuului kaksi valvojaryhmän perustajajäsentä, sillä Valvoja oli "tuleva tärkeäksi välineeksi työskenneltäessä uuden naiskasvatusihanteen puolesta",² ja se, tunnustaen suomen ja ruotsin tasa-arvoisuusperiaatteen, halusi "kompromissihakuisella kielipolitiikalla" syrjäyttää kielikysymyksen valtiollista toimintaa hallitsevalta paikalta.³

III POLITIIKAN TEORIAN OPETTAJAT

A. Kahdeksankymmentälukulaiset

Eurooppa ja kristikunta olivat 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla yleisessä tietoisuudessa yksi ja sama asia. Valtiollinen elämä ja yhteiskunnallinen tapa noudattivat ainakin virallisesti kristillisiä periaatteita, ja uskonto oli kulttuurille kiistaton välttämättömyys.

Vuosisadan jälkipuoliskon kristinuskoon kohdistunut hyökkäys ei tyytynyt vaatimaan uskonnon uudistamista, vaan asetti kyseenalaiseksi koko uskonnon olemassaolon oikeutuksen. – Sekä kristinuskon puolustajien että vastustajien käsitys oli, että luonnontieteitten piirissä tapahtunut kehitys oli hyökkäyksen varsinainen aiheuttaja, vaikkakin väittelyn panivat alkuun radikaalit nuoret humanistit.⁴

Keski-Euroopan 1800-luvun puolivälin jälkeinen henkinen rajuilma ennätti Suomeen kahdeksankymmentäluvulla nostattaen sosiaalisen, poliittisen ja moraalisen väittelyn, joka ankarasti ravisti takapajulamaista konservatismia: kun rajuilma oli ohi, yhteiskunta ei ollut entisensä.

Maailemankatsomuksena darwinistinen naturalismi saavutti Suomessa kannattajia luonnontieteitä opiskelevan akateemisen polven keskuudessa jo 1860-luvulla.⁵ Seuraavalla vuosikymmenellä kirkon ja sivistyneistön välinen juopa kasvoi toisaalta Euroopasta tulevan radikalismien, toisaalta monissa käytännön kysymyksissä yhä selvemmin vanhoilliseksi osoittautuvan

1 Godenhjelm II, 1912, s. 103; Grotenfelt, Thiodolf Rein Filosofisessa yhdistyksessä, 1918, s. 241–253; Ruutu, Savo-karjalaisen osakunnan historia II 1857–1887, 1939, s. 336–338; Juva, 1956, s. 177, 189, 199, 206; Kuka kukin oli, 1961, s. 418; Rommi, 1964, s. 25, 50, 52. T.H.:n Filosofisen yhdistyksen jäsenyydestä sivuilla 83–84.

2 Wilkama, 1938, s. 260. Valvojan piirissä on oltu selvillä vanhasta naiskasvatuksesta, jota T.H. käsittelee vuonna 1892 kirjoituksessaan Kasvatusopillisia mietteitä viime vuosisadalta. Valvoja, 1892, s. 532–549. Vrt. 277–278.

3 Rytönen, Päivälehdien historia I, 1940, s. 27; Juva, 1951, s. 192–199; Rommi, 1964, s. 57.

4 Björklund, Suomen papisto 1800-luvulla, 1939, s. 167–170; Juva, 1951, s. 199–201; Juva, 1956, s. 9–11, 83–92; Koskimies IV, 1965, s. 13–15.

5 Ensimmäisinä darwinisteinamme on pidettävä vv. 1864–65 opintonsa aloittaneiden luonnontieteitten ylioppilaiden ryhmää, jonka keskeisinä henkilöinä olivat J.A. Palmén, A.J. Mela ja F.W. Fabritius. Ruutu, 1939, s. 267–270; Lappalainen, Aukusti Juhana Mela, 1959, s. 95–98; Lappalainen, Realistisen valtavirtauksen aatteet ja niiden kontinuitiivisuus Suomen kirjallisuudessa vuosisadan alkuun saakka, 1967, s. 75, 119–124.

kirkon vuoksi.¹ Kielikysymys oli kuitenkin seitsemänkymmentäluvulla se, joka veti erityisesti äidinkielenä asemasta taistelevan ruotsinkielisen ylioppiläs vähemmistön huomion puoleensa voimatta kuitenkaan ajanmittaan tyydyttää henkisesti lahjakkaimman ja itsenäisemmän nuorisoston ajattelun ja toiminnan tarvetta.²

Keskeisin taistelukohta 1880-luvulla oli perinnäinen kristillis-platonilainen maailmanselitys, jonka puolustajaksi kirkko itsensä katsoi. Vastakkain tulivat olemaan kristillinen perinne ja uusi tieteellinen maailmankatsomus.³

Tutkimusaiheesta johtuen on syytä lyhyesti mainita ne kahdeksänkymmentäluvun aateuutuudet, jotka mahdollistivat naisen toimimisen itsenäisenä ja miehen rinnalla tasa-arvoisena ammatinharjoittajana ja yhteiskunnan kansalaisena ja kansan valtaosan edustajien mukaantulon poliittiseen toimintaan ja valmentautumisen toimimaan parlamentaarisesti ja suomen kieltä käyttäen jo täällä ajassa ilmenevien epäkohtien poistamiseksi. Uutuuksien taisteluaseena olivat realismi, naturalismi ja osin ohjelmanaturalismi, jotka saapuivat Suomeen osittain suoraan, osittain Skandinavian – ja kirjallisuudessa varsinkin Norjan – kautta.⁴

Tunnetuin kahdeksänkymmentäluvun idoleistamme lienee Henrik Ibsen, jonka Noran suulla esittämä vaatimus, että naisellekin ihmisenä kuuluu oikeus persoonallisuutensa vapaaseen kehittämiseen,⁵ oli niin suurta evankeliumia sovinnaisuusien tyypistämille naisille, että Ibsenin kohtalona oli tulla väärinymmärretyksi: hän itse sanoi olevansa vain ihmisyyden asialla, vain haluavansa vapauttaa naisen sisäisesti, mutta hänestä tehtiin naisasian ajaja,⁶ hyvä ettei suorastaan lakien ja oikeuksien ampuja. Nukkekotiti oli esimerkki naisen yhdestä mahdollisuudesta, mutta siitä tehtiin emansipaation yleisase.

Ennen 1880-lukua sivistyselämäämme hallitsi Snellmanin luomalla teoreettisella pohjalla kansallinen idealismi. Hänen kansallisuusaatteeseensa sisältyi kansalliskulttuurin vaatimukseksi suomen kielen saattaminen maan oikeaksi kansalliskieleksi, varsinaiseksi kulttuuriväliseksi.⁷ Kielikysymys muodostui niin päällimmäiseksi, että Snellmanin vaatimukset kirkon ja yhteiskunnan uudistamisesta olivat hukkaa topeliaaniseen romantiikkaan. 1880-luvun realismi vaikuttaa realismilta ja suoranaiselta ohjelmalta juuri edellisen vuosikymmenen vastakohtana.⁸

Vuosisadan puolivälin suomalaista yhteiskuntaa hallinnut kristillisuus oli enemmän kuin pelkkä usko ja uskonto: se oli maailmankatsomus, sosiaalisten suhteiden käyttäytymistapa ja maailman ymmärtämisen edellytys. Tunnustajiensa hengellisen elämän perustus se ei suin-

1 Jokipii, *Sivistyneet ja kirkko*, 1937, s. 65–67, 139–143; Juva, 1956, s. 165.

2 Juva, 1956, s. 178–179; Juva IV, 1966, s. 482–488.

3 Juva, 1956, s. 5–6.

4 Koskimies IV, 1965, s. 12–13, 21; Lappalainen, 1967, s. 65–67, 139–143.

5 Wilkama, 1938, s. 255–256; Juva IV, 1966, s. 490–492.

6 Laurila, Ibsenin käsitys naisesta, 1924, s. 17–19.

7 Salomaa, J.V. Snellman, 1948, s. 275–279, 287–289; Koskimies IV, 1965, s. 7.

8 Saarenheimo, 1800-luvun realismi Suomessa, 1924, s. 55; Salomaa, 1948, s. 266–269; Koskimies IV, 1965, s. 10.

kaan aina ollut,¹ ja niinpä taistelu kristinuskosta oli taistelua kaikkea edellä lueteltua – tarkalleen ottaen uskon kylkiäisenä uskonnoksi kehittynyttä – vastaan.²

Sosialistiset aatteet olivat levinneet Saksassa, Skandinaviassa ja Venäjällä niin paljon, että tietoja niistä tihkui eri teitä Suomeen. Vuosikymmenen puolivälistä lähtien työväestöön kuuluvat perustivat lisääntynyttä aktiivisuutta osoittaen ammattiosastoja työväenyhdistysten yhteyteen. Sivistyneistöön kuuluneet N.R. af Ursin, Matti Kurikka ja A.B. Mäkelä toimivat sosialistiset aatteet omaksuneina aktiivisesti työväenliikkeen piirissä. Tämän esityksen kannalta merkitystä on silläkin, että kaksi viimeksi mainittua sai radikaalit herätteensä savo-karjalaisessa osakunnassa. – Vuosikymmenen alkupuoliskolla lehdistö suhtautui sosialismiin paheksuen, vuosikymmenen loppupuoliskolla laimeasti tuomiten, selostaen tai joskus jopa hyväksyen.³

Tekla Hultin tuli Helsinkiin syksyllä 1883, ja jos on luottaminen hänen muistelmiinsa ja ”Berttaan” omaelämäkerrallisena esityksenä,⁴ niin hän jo tullessaan oli kehitysopin kannattaja, jolle Jumala muuttui jumalaksi ja joka ei suinkaan käyttänyt yhtäläisyysmerkkiä kristillisen uskon ja maailmankatsomuksen, vielä vähemmän maailmankäsityksen välillä; ja tuskin jatko-opiston johtajattaren stenbäckimäisen perinnöllinen jyrkkä uskonnollisuus oli omiansa tätä vakaumusta muuttamaan.⁵ Kehitysopin kannattajan oli vaivatonta muuttua kahdeksankymmentäluvun myötä kahdeksankymmentälukulaiseksi, ihailta realisteja ja heidän rohkeita väitteitään, kuulla Björnsonin ja Geijerstamin vierailuluentoja ja seurata lehdistä niiden aiheuttamaa väittelyä, tutustua Daudet’hen, Zolahan ja Balzaciin alkukielellä ja nostaa Ibsen ja Björnson korkeimmalle.⁶

Seuraavalla vuosikymmenellä hänen kahdeksankymmentälukulaisuutensa vahvistui useamman eri tahon yhteisvaikutuksena: tuli Päivälehti ja nuorsuomalaisuus, työväenvaltuuskunta ja naisasialiitto Unioni ja ennen kaikkea vuosikymmenen lopulla mahdollisuus opiskella kahdeksankymmentälukulaisten Mekassa, Pariisissa.

B. Leo Mechelin

En tiedä, miksi näin oli, mutta että näin oli, se on ollut elämäni ”suurin onni”.

Tekla Hultin asemastaan Leo Mechelinin ”täyttä luottamusta” nauttivana.⁷

Tuskin on sitä yhteiskunnallisen toiminnan alaa, jossa valtio-oikeuden professori Leo Mechelin ei olisi ollut mukana. Hän oli mm. lukemattomien komiteoiden ja yhdistysten puheenjohtajana ja jäsenenä, maanviljelijänä, sanomalehtimiehenä, pankkimiehenä, Helsingin kaupun-

1 Juva, 1951, s. 200–201; Juva, 1956, s. 5; Lappalainen, 1967, s. 123–125.

2 Juva, 1956, s. 5.

3 Soikkanen, Sosialismin tulo Suomeen, 1961, s. 33–38, 41–46.

4 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko; Hultin, 1892, s. 114.

5 Tuulio, 1950, s. 86, 97, 230.

6 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko; Juva IV, 1966, s. 483, 496; Klinge III, 1968, s. 116–119.

7 TH LIII Mor och mors släkt 8. vihko.

ginvaltuuston jäsenenä ja puheenjohtajana, valtiopäiväedustaja-kansanedustajana, senaattorina ja senaatin varapuheenjohtajana. — Kaikissa näissä toimissa hän asetti yhteiseen käyttöön tietonsa ja kokemuksensa, yritteliäisyytensä ja järjestelytaitonsa, mutta ennen muuta isänmaallisuutensa ja luottamuksensa edistykseen ja oikeuden voittoon.¹

Leo Mechelin kirjoittautui yliopistoon vuonna 1856. "Edistys perustuslaillisella pohjalla" syöpyi jo ylioppilasaikana hänen ohjenuorakseen ja kesti sellaisena hänen koko miehuudentyönsä ajan.² Niin paljon kirkastumista kuin valtiollinen taivas osoittikin 1860- ja 1870-luvuilla, se tarjosi myös toimintavapautta erisuuntaisille sisäisille voimille, jotka keskittyivät vastakohta-asetelmiin kieli- ja kansallisuuskysymyksen ympärillä. Asiantilaa valittivat erityisesti liberaalit, jotka julkaisivat keväällä 1880³ Leo Mechelinin, R. Lagerborgin ja R. Castrénin työnä⁴ liberaalisen puolueen ohjelman tunnustaen molemmat kotimaiset kielet yhdenarvoisiksi ja yrittäen koota maltilliset ainekset valtiollisen ja yhteiskunnallisen edistyksen työhön.⁵ — Puolueen rivit harvenivat. Yksi uskollisimmista oli Leo Mechelin, joka jäi verrattain yksin kielipuolueiden välille: suomalaiset syyttivät häntä ruotsinmielisyydestä, ruotsalaiset suomenmielisyydestä.⁶

Mutta: "Velvollisuuden täyttäminen — kas siinä tärkein kansalaisvelvollisuus. Työn kunnia, siinä meidän päiviemme varsinainen aatelisleima. Eikä velvollisuuden täyttäminen ole ainoastaan yksilön oma asia, se on samalla vaatimus yhteiskunnan puolelta. Jokainen laiminlyönti siinä suhteessa lisää muiden kuormaa, jokainen erehdys tuottaa vahinkoa muillekin, sitä suurempaa, kuta laajempia ne velvollisuudet ovat, joihin olemme sitoutuneet."⁷ Yhteiskunnallisen elämän ja menestyksen ehtona on lainkuuliaisuus, lain, joka "ei synny mahtikäskyn kautta. Itse lain täytyy syntyä laillisella tavalla. Itse lainsäädännön täytyy noudattaa sääntöjä, jotka sitä sitovat, muuten se muuttuu mielivallaksi."⁸

Edellisessä on lainattu pääasiallisesti Tekla Hultinin vuonna 1899 Päivälehdessä Eero Erkon toivomuksesta kirjoittamaa pääpiirteistä elämäkertaa Leo Mechelinistä. Menettely on katsottu perustelluksi, sillä tämän tutkimuksen kannalta avain näiden kahden hengenheimolaisen väliseen suhteeseen on Tekla Hultinin Päiväkirjani kertoo -teoksen ensimmäisen osan Johdan-

1 Hultin, Leo Mechelin, Nuori Suomi, Päivälehdessä joulualbumi IX 1899, 1899, s. 70–109; Rein, 1915; Nordenstreng, Leo Mechelin I–II, 1936–37.

2 Hultin, 1899, s. 73. L.M. eli vv. 1839–1914.

3 Vuoden 1877–78 valtiopäivät aiheuttivat tavallaan uuden puolueyhityksen: ruotsalaisen puolueen maltillinen siipi (dagbladilaiset) yhtyi suomenmielisiin asevelvollisuusasiassa ja kielikysymyksessä saaden syytöksiä liiasta maltillisuudesta puolueen jyrkän siiven (viikinkien) taholta. Varsinkin Leo Mechelininä pidettiin kielikysymyksessä epävarmana. L.M. toivoi, että kaikkien puolueiden maltillisista aineksista muodostettaisiin uusi keskustapuolue. Sen ohjelmaluonnos julkaistiin 5.12.1879 Helsingfors Dagbladissa. Rein, 1915, s. 57.

4 Numminen, Vuoden 1880 liberaalisen puolueen ohjelman allekirjoittajat. HAik. 1951, s. 89–90.

5 "Liberaalisen puolueen ohjelma", Valvoja n:o 1 1881, s. 2–11; Rein, 1915, s. 57–60; Nordenstreng, 1936, s. 186–196; Rommi, 1964, s. 34.

6 Hultin, 1899, s. 84–85; Borg, Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964, 1965, s. 8–11. — Kielistä L.M. oppi kotonaan ruotsin, saksan, venäjän ja ranskan, suomea hän ei koskaan oppinut haluamallaan tavalla. Rein, 1915, s. 4.

7 Hultin, 1899, s. 99. Tämä on lainaus L.M.:n Turun laulu- ja soittojuhilla 21.6.1892 pitämästä puheesta, joka on myös julkaistu (Valda tal af L. Mechelin. Högtids- och minnestal utgifna af R.F. v. Willebrand, Hfors 1915). Samoja ajatuksia toisin sanoin L.M. esittää ystävänsä Robert Lagerborgin haudalla 1882, siis kymmentä vuotta aikaisemmin (Mechelin, Valda tal. 1915, s. 37).

8 Hultin, 1899, s. 101; Rein, 1915, s. 137.

non ensimmäinen lause: "Se mies, jolle olen suurimman kiitollisuuden velassa poliittisesta kasvatuksestani, on Leo Mechelin."¹ Tätä tunnustusta täydentää Lukijalle-kappaleessa maininta, miten Leo Mechelin tiesi hänet "samoin ajattelevaksi", joka "ei käsittänyt hänen mielenpurkaustaan väärin."²

Leo Mechelin oli valtiollisilta mielipiteiltään ehdottoman vapaamielinen. Hänen päämääränään oli kansan eduskuntansa kautta julkilausuman tahdon mukainen hallitusmuoto ja lainsäädäntö, joiden piti taata jokaiselle kansalaiselle niin suuri vapaus, kuin muiden vapaus sallii. Vapaus oli aineellisen ja henkisen kulttuurin elinehto! Eri yhteiskuntaluokkien ja -ryhmien olot oli järjestettävä lainsäädäntötoimin niin, että niiden oikeutetut vaatimukset täyttyivät.³

— Kansainvälisen vapaamielisyyperiaatteen mukaista oli, että jokainen valtiollisen kokonaisuuden muodostava kansa saa valtiollisen itsemääräämisoikeuden, sillä kansainvälinen oikeus-tila on uhanalainen niin kauan, kuin kansainvälisoikeudelliset perusaatteet eivät ole velvoittavana ja noudatettavana lakina kaikille, niin suurille kuin pienille valtioille niiden keskinäisissä suhteissa.⁴

Leo Mechelin oli Suomen puhemiehenä Euroopan valistuneen mielipiteen edessä; hän "selvemmin ja vakuuttavammin kuin kukaan muu" on puolustanut Suomen oikeuksia aikansa sivistyneen maailman edessä.⁵ Hän ajoi jo ensimmäisen sortokauden alussa kansainvälisen akademian ja sovinto-oikeuden perustamista lisäämään valtiotieteen vaikutusvaltaa poliittisessa johdossa.⁶ Hän suostui ranskalaisen, sorrettujen kansojen puolustamiseen keskittyvän *Le Journal Européen* poliittiseksi toimittajaksi.⁷ Hän ideoi vuonna 1908 — ehkä Elis Hultinin kahta vuotta aikaisemmin esittämältä pohjalta⁸ — Robert Hermansonin ja Adolf Törngrenin kanssa venäjänkielisen *Finljandijan*, jonka tarkoituksena oli välittää oikeita tietoja Suomesta venäläiselle yleisölle.⁹

1 Hultin, 1935, s. 9.

2 Hultin, 1935, s. 6.

3 Rein, 1915, s. 26, 28–29.

4 Mechelin, *Om en internationel domstol. Lectio praecursoria vid disputationens d. 17 Sept. 1873. Tidskrift utgifven av juridiska föreningen i Finland 1873, 1873–1874, s. 202–213; Rein, 1915, s. 38–39.*

5 Rein, 1915, s. 97, 210. Huomattakoon kuitenkin, että Reinin kirjoittama elämäkerta on valmistunut L.M:n kuolemaa seuranneena vuonna. Vrt. Torvinen, J.R. Danielson-Kalmari Suomen autonomian puolustajana, 1965, s. 31–33; Hyvämäki, 1964, s. 295.

6 Hultin, 1935, s. 23–27; Hultin, 1938, s. 15–17. T.H.:n todistuksen mukaan L.M. oli pitkään suunnitellut tällaista elintä, ja vuodesta 1900 hän ajoi sitä käytännössä rinnallaan mm. professorit von Bar Göttingenistä, Westlake Lontoosta, Anatole Leroy-Beaulieu Pariisista ja van der Vlugt ja Oppenheim Leydenistä. L.M. kävi neuvotteluja myös Nobel-säätiön kanssa Nobelin rauhanasian edistämiseen testamenttaamien varojen käyttämiseksi tämän suunnitelman toteuttamiseen.

Myös suomalaisen puolueen johtaja Yrjö-Koskinen oli 1890-luvun lopulla kiinnostunut rauhankonferenssien pienille kansoille tarjoamista mahdollisuuksista, niin vieras kuin hänelle olikin ajatus Venäjän painostamisesta ulkopuolisin voimin. Rommi, 1964, s. 226, 231, 235.

Haagin 1. rauhankonferenssissa v. 1899 oli perustettu Haagin välitystuomioistuin, jonka piti helpottaa välimiesmenettelyyn turvaantumista kansainvälisissä riidoissa. Otavan Iso Tietosanakirja 7, 1964, s. 10.

7 Hultin, 1935, s. 27–28; Nordenstreng II, 1937, s. 174–176. Lehden päätoimittajan paikasta L.M. kieltäytyi.

8 Nordenstreng II, 1937, s. 423.

9 Lehti ilmestyi vain parin vuoden ajan. Sen toimittajiin kuului mm. Protopopov (vrt. s. 132). Idman, *Maamme itsenäistymisen vuosilta, 1953, 40.* Huolimatta lehden ansiokkaista kirjoituksista Suomen kysymyksissä sitä ei — muutamaa harvaa suomalaista lukuunottamatta — lukenut kukaan. Ignatius, *Sortovuosista itsenäisyyteen, 1927, s. 63.*

Mechelin oli koko oikeustaistelun johtaja — myös oleskellessaan karkotettuna Tukholmassa vuosina 1903–05.¹ Suhteessa venäläisiin hän valtio-oppineena korosti järjen voimaa, ehkä osaamatta ottaa huomioon ja arvostella sielullisia syitä. Hänen kykynsä koota, välittää ja löytää oikeat sovittelumahdollisuudet päätöksiä tehtäessä oli teorian ja käytännön pohjalta kehittynyt.² Edellisen loogisena seurauksena hän ei hyväksynyt aktiivista vastarintaa, kagaalittua,³ ja kaikkein vähiten poliittisia väkivallantekoja.⁴ Ehkä mainitun tunnepohjalla kehittyneet taistelumuodot olivat hänelle luonnostaan vastenmielisiä.

Tarkalleen ottaen Mechelinin ja Hultinin eivät olleet sukua keskenään,⁵ mutta vuosien mittaan he olivat ainakin Tekla Hultinin perusteiden mukaan⁶ vielä enemmän ystäviä ja henkilöitä sukulaisia. Kun ”Pikku maalaistyttö” saapui Helsinkiin jatkamaan opintojaan, pidettiin selviönä tervehdyskäyntiä Mechelinien luona. Ja kun hän kerran uskaltautui, niin hänet nähtiin sitten hyvin usein Mechelinien ruokapöydässä, koti-illoissa ja juhlissa. Hän pääsi ”farbror Leon” työhuoneeseen milloin tahansa, sai nauttia täyttä luottamusta hänen kirjoituspöytänsä ääressä ja sai suullisesti ja kirjallisesti tietoa monista poliittisista toimista ennen ja jälkeen niiden toteutuksen.⁷ Hän oli, vaikka ei itse missään käytäkään tätä nimitystä, vuosia Leo Mechelinin yksityissihteeri.⁸

Tekla Hultin pystyy sukupuolestaan huolimatta esittämään niin samanlaisen ansiolistan Leo Mechelinin kanssa, että lähellä on ajatus esikuvan tahallisesta jäljittelystä. Samanlaisten poliittisten mieltymysten ohella on mainittava kummankin suuri taiteen harrastus. Leo Meche-

1 Zilliacus, Sortovuodelta, 1920, esittää ristiriitaisia näkemyksiä Mechelinistä. S. 84: Hän ”luuli olevansa koko vastarinnan johtaja”, mutta itseasiassa sitä johtivat Suomessa olevat. S. 122: ”Mechellin, jota yleensä pidettiin ja joka tosiasiaa olikin koko vastustusliikkeen johtajana — —,” — Zilliacus korostaa, että L.M. oli hyvin tarkkaasemastaan ja epäsuopea kaikkia toisista lähteviä aloitteita kohtaan. Zilliacus, 1920, s. 84–86.

2 Hjelt, Valherikkailta vuosilta I, 1919, s. 206.

3 Reinin mukaan L.M. ei ollut myötätuntoinen aktivisteille pitäen näitä ”äärimmäisiä keinoja” käyttävinä vastenmielisinä. Hänen mielestään Suomen piti saattaa laillinen järjestys voimaan eikä antautua valtakumouksen tielle. Rein, 1915, s. 158–159.

Kuitenkin Svinhufvud on mulstavaltaan, että siinä kagaalin kokouksessa, jossa hän oli ensimmäisen kerran mukana, oli myös ”ukko Mechellin”. Juva, P.E. Svinhufvud II, 1961, s. 239.

L.M.:n lähimmistä ainakin tytär Cely M. ja Takia Hultin kuuluivat kagaaliin, eikä T.H.:n muistelmista käy mistään ilmi, että kagaalius olisi ollut hänen ja L.M.:n välillä arka aihe, kuten kielikysymys oli.

4 L.M. ei hyväksynyt esimerkiksi Bobrikovin murhaa. Vrt. s. 203 alaviite 9. Huomattakoon, että pääasiallisesti L.M.:n ehdotuksen pohjalta syntyivät ns. Mechelinin 7 komiteaa, joiden johtajien piti muodostaa erit. keskuskomitea ja joiden piti organisoida Suomessa ja Suomesta käsin oikeustaistelu. Organisaatio jäi vain paperille suunnitellussa muodossa ja komiteat sulautuivat osittain kagaaliin. Reuter, Kagalen, ett bidrag till Finlands historia 1899–1905 I, 1928, s. 75; Nordenstreng II, 1937, s. 136–137.

5 Rein, 1915, s. 5; Hultin, 1935, s. 9. L.M.:n tati Johanna Mechelin ehti olla noin kaksi vuotta naimisissa T.H.:n äidinisän, kruununvouti Savanderin kanssa. Vrt. liite 1 s. 284–285.

6 T.H.:n mukaan (Hovin mamselli, 1895, s. 185–191) sukulaisuus oli vain sovinnasta ystävyyttä, ellei siihen liittynyt yhteisiä rientoja ja harrastuksia.

7 Hultin, 1935, s. 9. T.H. itsekin uskoutui L.M.:lle jopa kiusallisia tilanteita aiheuttaen. Mm. T.H. oli puhunut nuorsuomalaisen puolueen puoluehallinnon ”kokouksen jälkeen” esillä olleesta kysymyksestä koskien kreivi Mannerheimin nimittämistä finanssipäällikön virkaan. L.M. puhui Setälälle, ja T.H. näki aiheelliseksi selittää ja pyytää anteeksi Setälältä. E.N. Setälän kokoelma 48, VA.

8 T.H.:n kirje L.M.:lle 16.11.1901. L.M.:n kokoelma 41. VA; Aho II, 1951, s. 20; Östenson, Kvinnor under ofärdsår, Historiska och litteraturhistoriska studier 51, 1976, s. 238; Manninen, 1966, s. 41–42.

linillä oli filosofian kandidaattitutkinnossa laudatur estetiikassa ja nykykansain kirjallisuudessa, hän esiirtyi nuoruudessaan lausujana, laulajana ja näyttelijänä julkisissa tilaisuuksissa, hän kirjoitteli runoja ja toimi useampia vuosia Suomen Taiteilijayhdistyksen ja Suomen Taideyhdistyksen puheenjohtajana.¹ Tekla Hultin opiskeli jatko-opistoaikanaan Taideyhdistyksen piirustuskoulussa, teki koko ikänsä luonnosta öljy- ja vesivärimaalauksia,² toimi lehtinaisena ollessaan myös taidenäyttelyiden arvostelijana ja kirjoitteli lyriikkaa, proosaa ja draamaa ystäväpiirille, sanomalehtiin ja pöytälaatikkoon.

Julkisuudessa ei tiedetty kummankaan suuresta luonnonrakkaudesta. Tekla Hultinin kohdalla kodin herättävästä vaikutuksesta on jo ollut puhe, ja rakas Rantala Jaakkimassa piti huolen luonnonläheisyyden säilymisestä; miltei poikkeuksetta sisarusarjan Rantalasta kirjoittamiin kirjeisiin sisältyy tiedotus vuodenajan näkymisestä kotipihalla ja Paikjärvellä. Leo Mechelinillä Rantalaa vastasi Laitiala Hollolassa ja Löyttymäki Janakkalassa. Kummassakin hän toimi maanviljelijänä saaden siinä sivussa ihailla luonnossa vallitsevaa tarkoituksenmukaisuutta ja kirkkomaista hartautta.³

Yhteisenä on edelleen muistettava kiinnostus taloudellisiin asioihin. Leo Mechelin oli vakuuttunut siitä, että ”kansamme kyky säilyttää autonominen asemansa melkoiseksi osaksi oli sen varassa, voiko se perustua kyllin lujalle taloudelliselle pohjalle.”⁴ Hän oli liberaalimmin ja Adam Smithin innokas kannattaja ollen tosin valmis vanhemmiten jonkin verran tinkimään hyvän omalla voimallaan vaikuttavuudesta; sosiaaliliberalismin ja taloudellisuuden periaatteen pohjalta hän oli valmis ratkaisemaan työväenkysymyksen positiivisin keinoin.⁵ Hänet oli kutsuttu vuonna 1890 Helsingin työväenyhdistyksen jäseneksi,⁶ ja hän avusti Työväen Kalenteria.⁷ Tekla Hultin kirjoitti yleisen historian pro gradu – tutkielmansa adamsmithiläisessä hengessä, jatkoi *Dagbladetissa* – myös Leo Mechelinin avustama lehti⁸ – Anders Chydeniuksen ja Leo Mechelinin ohjaamana taloudellisten asioiden käsittelyä, teki väitöskirjansa taloudellisesta aiheesta, suoritti kansantaloudellisia tutkimuksia Pariisissa, oli valtiopäivillä mm. talousvaliokunnan sihteeri ja kansanedustajana ollessaan monta kertaa valtiovarainvaliokunnan jäsen. Esikuvasta poikkeavuutta ei tapahdu myöskään työväenkysymyksen kohdalla: hän oli Helsingin työväenyhdistyksen jäsen, työväenvaltuuskunnan jäsen, hän avusti Työväen Kalenteria ja oli suopea työväenliikkeen pyrkimyksille siihen asti, kunnes nämä yhteiskunnan muuttamiskeinot kehittyivät kumouksellisiksi.⁹

1 Rein, 1915, s. 13–14, 16–17, 22–23; Nordenstreng I, 1936, s. 20–21; Havu, Snellmaniana, 1970, s. 267.

2 TH LXV. – Lindman, Eduskunnan aseman muuttuminen 1917–1919. Suomen kansanedustuslaitoksen historia VI, 1968, s. 274 T.H.:n Iyijykynäpiirros Santeri Alkiosta.

3 Nordenstreng I, 1936, s. 137–138.

4 Hultin, 1899, s. 74, 78–79; Rein, 1915, s. 105.

5 L.M.:n näkemyksen mukaan kapitalistisen työnantajan on syytä yhä selvemmin käsittää, että huolenpito työläisistä tuottaa molemmipuolista hyötyä. Rein, 1915, s. 124. Vrt: 103, 131.

6 Helsingin työväenyhdistyksen toimintakertomus 1893. Jäsenluettelo. L.M.:n ohella ”yleisiä asioita harrastavina kansalaisina” kutsuttiin myös mm. J.R. Danielson, E. Erkko, M. Friberg, A. Gripenberg ja S. Ingman.

7 Mechelin, Kansalais-itsehallinto, Työväen Kalenteri I, 1893. L.M.:n ohella samassa kalenterissa avustajina mm. A. Hjelt, S. Ingman ja M. Canth.

8 Vrt. s. 128.

9 Vrt. mm. Suomen työväenvaltuuskunta s. 103–108.

Vuosien mittaan ilmeni kuitenkin periaatekysymyksiä, joissa Leo Mechelin ja Tekla Hultin eivät h y v ä k s y n e e t – jos kohta yrittivät y m m ä r t ä ä – toistensa mielipiteitä. 1890-luvulla kitkaa aiheutti kielikysymys. Tekla Hultinille se oli toiminnan kannalta toissijainen; ja vaikka hän ei halunnut rajoittaa ruotsin kielen oikeuksia, hän kannatti kumminkin – päivälehteläisiin kun kuului – suomen kielen oikeuksien laajentamista sosiaalisen oikeudenmukaisuuden pohjalta. Leo Mechelin ei halunnut kuitenkaan panna Hultinia vastuuseen päivälehteläisten kielipolitiikasta, joka hänestä oli ylimääräisillä mahtikeinoilla kehitystä kiirehtivänä yhteiskunnallisesti vahingollista ja valtiollisesti vaarallista. Hultin oli sekä pahoillaan kiistasta että vakuuttunut kumminkin tahon isänmaallisuudesta, ja keskinäisestä sopimuksesta päätettiin keskustelua kielikysymyksestä välttää.¹ 1900-luvun alussa oli erimielisyyttä vastarintakeinojen valinnasta: Tekla Hultinille kagaalius oli suorastaan sydämenasia, ja Leo Mechelin näki siinä vallankumouksen tielle lähden.² Jääkäriliikkeeseen Leo Mechelin ei enää ennättänyt ottaa kantaa. – Kiistakysymykseksi olisi ilmeisesti muodostunut, jos Leo Mechelin olisi elänyt pitempään, suhtautuminen rauhanliikkeeseen. Leo Mechelin tuli elämänsä viime vuosina ”hyvin aktiivisesti” mukaan rauhantyöhön katsoen, että aatteen oikeus ja arvo ei ole riippuvainen siitä, elävätkö ihmiset sen mukaan.³ Tekla Hultinilla taas oli vastenmielisyyttä rauhanliikettä kohtaan sen ”liian hempeämielisen” luonteen vuoksi,⁴ ja ensimmäinen maailmansota ja vuoden 1918 sota tekivät hänet vain entistä pessimistisemmäksi rauhanliikkeen mahdollisuuksien suhteen.⁵

Näiden kahden välillä vallitsee opettaja-oppilas –, esikuva-seuraaja –, ihanne-ihailija –, poliittinen isä-tytär -suhde. Perustuslaillisuuden, vapaamielisen edistykellisuuden, vapaamielisen kielipolitiikan ja aktiivisen isänmaallisuuden Leo Mechelin on Tekla Hultiniin eniten poliittisesti ”periytynyt”.

Leo Mechelinillä oli vain yksi tytär, Tekla Hultinia kaksi vuotta nuorempi Cely, jota isä Alma Söderhjelmn mukaan rakasti ”yli kaiken maan päällä”.⁶ Tämä ei ollut kiinnostunut politiikasta, vaan uhrasi aikaansa äitinsä tavoin hyväntekeväisyyteen.⁷ Koko perheen yli kolmenkymmenen vuoden ajan tunteneena Tekla Hultin kirjoittaa: ”Koskaan en ole missään perheessä nähnyt perheenjäsenten kesken niin hienotunteista, hellää ja huomaavaista suhdetta kuin Leo Mechelinin perheessä. Ei koskaan siellä kuullut epäystävällistä tai kiihtynyttä sanaa, ei koskaan ivaa.”⁸

1 L.M.:n kirje T.H.:lle 10.8.1895, L.M.:n kokoelma 70 a, VA; T.H.:n kirje L.M.:lle 8.3.1896, L.M.:n kokoelma 31, VA; Manninen, 1966, s. 19–20.

2 Rein, 1915, s. 159.

3 Rein, 1915, s. 210–215.

4 Hultin, 1938, s. 17.

5 Vrt. s. 261.

6 Söderhjelm, Min värld III, 1931, s. 242–243. Söderhjelm kertoo, että L.M. tuntui olleen kiinnostunut hänestä vain tyttärelleen sopivana seurana.

7 L.M.:n puoliso Alexandra M. (1844–1908) oli erityisesti sokeiden auttaja. Hän perusti vuonna 1887 Helsinkiin Sokeain yhdistyksen toimien sen puheenjohtajana 15 vuotta. Hän perusti omilla varoillaan myös pienen poikakodin. – Cely M. (1866–1950) perusti Kirjoja sokeille – yhdistyksen ja oli sen koossapitävä voima. Hän oli myös Martta- ja Sotilaskotiyhdistyksen perustajajäsen. Söderhjelm III, 1931, s. 239–240, 286–288; Kuka kukin oli, 1961, s. 334; Naisten Ääni 14, 1925, s. 219.

8 Hultin, 1935, s. 502.

Leo Mechelinin kirjeissä Tekla Hultinille puhuttelut vaihtelevat, joskin Leo Mechelin toteaa, että silloinkin kun hän kirjoittaa "Goda Tekla", hänen pitäisi ollakseen rehellinen (uppriktig) kirjoittaa "Käraste, bästa Tekla".¹ Hän oli vuonna 1903 karkotettuna ja kirjoitti Tukholmas-ta Tekla Hultinille: "Ja kuinka paljon minulla olisikaan sanottavaa sinulle — sinulle, joka aina ymmärrät minua ja jo muutamista sanoista voit arvata, mitä sisimmässäni liikkuu... Niin, si-nun täytyy pian tulla täällä käymään, niin että jälleen saan henkilökohtaisesti tuntea kirj-kaan henkesi ja lämpimän sydämesi. Minä vieläpä kaipaen saada kuulla sointuvaa nauruasi."²

Tekla Hultin käytti kirjeissään Leo Mechelinille mm. puhutteluja "Bästa Farbror",³ "Kära sagnade Farbror",⁴ "Kära Farbror Leo"⁵ ja "Kära älkade Farbror Leo".⁶ Hän kirjoitti kar-kotetulle Mechelinille Tukholmaan: "— — kuinka loputtoman paljon setä on ollut minulle. Tietoja, kun olen ollut tietämätön, neuvoja, kun olen ollut epäilevä, lohdutusta ja rohkaisua, kun olen ollut murheellinen, korkeita tavoitteita ja jaloja herätteitä ja ennen kaikkea esikuva palavasta, kaikenuhraavasta isänmaanrakkaudesta — kaikkea tätä olen monen vuoden aikana tottunut etsimään ja aina löytämään sedän luota. Ja sen ohella mitä lämpimintä persoonallis-ta ystävyyttä ja osanottoa, joka on korvannut isän varhaisen poismenon aiheuttamaa mene-tystä."⁷ Viimeisessä Leo Mechelinille lähettämässään kirjeessä hän — mahdolliset epäilyt kar-sien — kirjoittaa: "Ingen far hade kunnat gifva mig mera",⁸ ja tunnustaa 26.1.1914, Leo Mechelinin kuoleman jälkeisenä päivänä: "— — sinä rakas, rakas Leo-setä, isällinen ystäväni, opettajani, neuvonantajani sekä suurissa että pienissä asioissa, poliittinen omatuntoni ja esi-merkin antajani kaikkiihuraavassa isänmaanrakkaudessa ja lahjomattomassa oikeamielisyy-dessä. Kuten kirjoitin sinulle: elämäni parhaimmasta osasta on minun sinua kiittäminen. Nöyrällä kiittollisuudella vastaanotan tämän surun, sillä eihän se olisi niin suuri, jos menettä-mäni olisi ollut pienempi."⁹

1 L.M. T.H.:lle 24.9.1900, L.M.:n kokoelma 70 a, VA.

2 L.M. T.H.:lle 5.12.1903, L.M.:n kokoelma 70 a, VA.

3 T.H. L.M.:lle mm. 6.10.1896, 21.8.1897, 14.3.1898, 27.6.1899. L.M.:n kokoelma 31, 32, 33, 34. VA.

4 T.H. L.M.:lle 18.11.1901, L.M.:n kokoelma 41. VA.

5 T.H. L.M.:lle 16.12.1901, L.M.:n kokoelma 41. VA.

6 T.H. L.M.:lle 11.6.1903, L.M.:n kokoelma 44. VA.

7 T.H. L.M.:lle 18.5.1903, L.M.:n kokoelma 44. VA.

8 T.H. L.M.:lle 4.1.1914, L.M.:n kokoelma 67. VA.

L.M. oli puolivälissä viittäkymmentä tutustuessaan koulutyttö Tekla Hultiniin. Näyttää ilmeiseltä, että hän ei saanut vaimostaan ja tyttärestään kiinnostunutta uskottua poliittisissa kysymyksissä. — L.M.:n kuoleman jälkeen vuosina 1914–43 on Cely Mechelinin kokoelmassa (C.M.:n kokoelma 5, VA) vain 4 kirjettä ja 2 korttia T.H.:lta, mutta on otettava huomioon, että molemmat asuivat Helsingissä ja tapasi-vat mm. kagaalin piirissä. — Yllättävää on, että Sigurd Nordenstrengin kaksiosaisessa Mechelinin elämä-kerrassa (1936–37), jota tutkija ei itse ehtinyt viimeistelemään, ei esipuheessa mainita T.H.:ia ja koko teoksessa, myös kirjallisena lähteenä toimiminen mukaanlukien, hän on esillä vain 12 kertaa. T.H.:n toimiminen L.M.:n yksityissihteerinä ei käy mistään selville, ainoa edes tähän viittaava maininta on, et-tä T.H. nautti "hänen erityistä luottamustaan" (Nordenstreng II, 1937, s. 402). Ehkä Nordenstreng kunnioituksesta lähintä omaista Cely Mechelinia kohtaan, ehkä kielipoliittisista syistä "vieroksuu" T.H.:ia. — Huomattakoon, että Th. Rein Mechelin-elämäkerrassaan, 1915, kiittää esipuheessa T.H.:ia ja mainitsee käyttäneensä hyväkseen tämän Nuoressa Suomessa ollutta kirjoitusta Leo Mechelin. Muu-tamia ääripiirteitä. (Tästä oli tekijän itsensä kääntämänä ilmestynyt myös ruotsalainen painos "Leo Mechelin", 1900, 48 sivua.)

Mikään tämän tutkimuksen yhteydessä esille tullut tieto ei anna aihetta epäillä, että Tekla Hultinin ja Leo Mechelinin välillä olisi ollut kysymys mistään muusta kuin kahden samoista asioista kiinnostu-neen ihmisen ystävyydestä.

9 Hultin, 1935, s. 505.

Leo Mechelin oli poissa Suomen käydessä itsenäisyystaisteluaan ja Tekla Hultinin siirtyessä puoluekentän oikeaan reunaan. Pelkän mielenkiintoisen spekuloinnin varaan jää, olisiko näin tapahtunut, jos Leo Mechelin olisi elänyt, eikä hänen tilalleen olisi noussut P.E. Svinhufvud, joka uskoi kyllä Tekla Hultinille luottamustaan, mutta ei samassa määrin kuin Leo Mechelin.¹

C. Julius Anshelm Lyly (Bergh)²

Jos Leo Mechelin oli Tekla Hultinille isällinen neuvonantaja, niin J.A. Lyly oli isoveljellinen rinnallakulkija. Hänen poliittinen uransa alkoi vuosina 1882–83 Oulussa Kaiku-lehden³ apu-toimittajana, jatkui yliopiston pohjalaisessa osakunnassa ”radikaalisuomenmielisten” parisessa, Filosofisessa yhdistyksessä ”varsinaisena filosofina”⁴ ja nuorsuomalaisessa puolueessa intoiluna kansanvalistuksen ja vapaamielisyyden puolesta. Filosofian kandidaatti – toimittaja opetti Helsingin suomalaisessa alkeisopistossa ja Hämeenlinnan normaalilyseossa, suoritti filosofian lisensiaatin tutkinnon, sai tohtorin arvon ja siirtyi vuonna 1889 Viipuriin suomalaisen klassillisen lyseon lehtoriksi toimien siinä sivussa Viipurin Sanomain⁵ toimittajana, päätoimittajana ja omistajana.⁶ Hän oli suorittamassa tieteellistä työtä Berliinissä saadessaan tiedon karkotuksestaan ja teki tästä masentuneena itsemurhan vuonna 1903.⁷

Karjalan pääkaupungissa tohtori Lyly oli kaupunginvaltuuston nuorsuomalainen jäsen, työväenyhdistyksen perustajajäsen ja sen ensimmäinen puheenjohtaja ja edustaja kaikissa yleis-

1 Hultin, 1938, s. 249, 251.

2 J.A. Lyly oli syntynyt v. 1856 teoll. herännäisjohtaja J.I. Berghin ja Ollvlla Wilhelmiina Bergrothin poikana. Hän käytti nimeä Bergh vuoteen 1883. Kuka kukin oli, 1961, s. 31B.

3 Kaiku-lehti oli syntyessään v. 1878 radikaalisen suomenmielinen ja kuului Tampereen Sanomien ja Viipurin Sanomien ohella niihin maaseutulehtiin, joiden johdosta tuli ns. nuorsuomalaisen puolueen ydintä. Lehti siirtyi myöhemmin vanhasuomalaiseen leiriin ja lakkasi ilmestymästä v. 1949. Steinby, 1963, s. 51, 55, 67, 70.

4 Grotenfelt, 1918, s. 242–244.

5 Viipurin Sanomain työn jatkajana oli vuodesta 1903 T.H.:lle hyvin läheiseksi tuleva Karjala, joka vuoden 1904 lopussa julisti noudattavansa ”nuorsuomalaisten tunnettua jyrkästi kansanvaltaista parannusohjelmaa, mitä noudattaen ”Viipurin Sanomat” ovat Karjalan maassa jo niin syvät vaot kyntäneet.” Paavolainen, Sanomalehti Karjalan kohtaloita 1904–05, 1954, s. 7, 34–38; Tilausilmoltus vuodelle 1905, Karjala 3.12.1904.

6 J.A. Lyly oli päätoimittajana vv. 1893–1901 joutuen eroamaan poliittisista syistä. Suomalaisia sanomalehtimiehiä I, Nuori Suomi, Päivälehdin joulualbumi IV 1894, 1894, s. 81–83; Paavolainen, 1954, s. 8–15; Kuka kukin oli, 1961, s. 31B; Lyly, Jäähyväisiksi, Viipurin Sanomat 14.3.1901.

7 Kansallinen elämäkerrasto III, 1930, s. 496; Paavolainen, 1954, s. 25. J.A. Lyly oli hakenut vuodesta 1900 auki ollutta yliopiston filosofian professorin paikkaa ja oli tätä varten täydentämässä tietojaan Berliinissä. Paavolainen, 1954, s. 24.

sissä työväenedustajain kokouksissa, kansanopistoyhdistyksen asiamies ja Etelä-Karjalan nuorisoseuran johtokunnan jäsen, nuorsuomalaisen puolueen ohjelman laatija ja ehkä koko Itä-Suomen nuorsuomalaisen puolueen ja kagaalin johtaja.¹

Tohtori Lylystä ei ole ilmestynyt elämäkertaa, mutta muistelmista ja muistokirjoituksista saa sen vaikutelman, että kyseessä oli ”taistelun mies kiireestä kantapähän asti”,² että hänen kantansa merkittiin lyhyesti sanalla ”vapaamielinen”, että hän ”intohimoisesti rakasti kansaansa ja maatansa” uskoen valistukseen ja sivistykseen kansaa suojaavina voimina.³ Maaliskuun 11.1901 oli Viipurin Sanomissa tieto lehden lakkauttamisesta ainiaaksi; kolme päivää myöhemmin päätoimittaja kirjoituksessaan Jäähyväisiksi kiteyttää ohjelmansa: ”Mielipiteeni on alusta pitäen ollut, että yhteiskunnan pohjakerrokset, niin kutsutut alemmat kansanluokat, ovat saatettavat osalliseksi yhteiskunnalliseen työhön ja kansalliseen sivistykseen. Koska ilman sitä tapahtuu vääryys sekä heille että kansakunnalle.” Ja osallisuuteen saattaminen ei voi tapahtua minään armolahjana, vaan yksinkertaisesti tasaisten oikeuksien ja etujen antamisella kaikille.⁴

Muistelmiensa mukaan Tekla Hultin tutustui J.A. Lylyyn Hämeenlinnassa normaalilyseon apulaislehtorin ollessa ”ainoa virkistävä” tuttavuus yksityisen suomalaisen tyttökoulun opettajalle, joka halusi opetusta latinan pro exercitiota varten.⁵ Edellisen sivun tohtori Lylyn ansioluettelosta käy ilmi, että syrjäisessä maaseutukaupungissa olivat tavanneet niin samoista asioista kiinnostuneet henkilöt, että tuttavuutta ei tehnyt virkistäväksi yhteinen latinan harastus, vaan se että nuori naisylioppilas oli tavannut oman sukupolvensa innostavan⁶ voimamiehen. — Huomattakoon, että asianomaisten sukujen välillä oli kansakäymistä — jos ei ehkä kovin ystävällistä — ollut aikaisemminkin: tohtori Lylyn setä oli Jaakkiman kirkkoherra Johan Fredrik Bergh ja Tekla Hultinin äidinisä oli kruununvouti Savander, tämän tutkimuksen alussa mainitut Jaakkiman voimamiehet.

Herää e p ä i l y s, että Tekla Hultin oli tavannut Bertta-novellin yhteydessä aikaisemmin (s. 59–60) selostetun lehtimiehensä. Tuntomerkit suurelta osin sattuvat: aputoimittaja, kii-

1 Ensimmäisen Työväenyhdistyksen edustajain kokouksen pöytäkirja, 1894, s. 4, Toisen Työväenyhdistyksen edustajain kokouksen pöytäkirja, 1897, s. 5, Kolmannen Työväenyhdistyksen edustajain kokouksen pöytäkirja, 1899, s. 7, kaikki edelliset on painettu kokoomateokseen Puoluekokousten pöytäkirjat 1893–96–99, 1901–03. Tohtori J.A. Lylyn muistolle.. 1903; Kansallinen elämäkerrasto III, 1930, s. 495; Paavolainen, 1954, s. 7–15, 24–25; Salmelin, Järjestölehdessä puoluelehdistöön, 1967, s. 131–138, 166–167; Soikkanen, 1970, s. 53–68, 87–88; Markkanen, Juha Lallukka, 1976, s. 89, 91–94, 97–98, 100–101, 104, 106, 121–124; Karjala 21.6.1906, omistettu J.A. Lylylle.

2 Tohtori J.A. Lylyn muistolle.. 1903, s. 25, 26.

3 T.H.:n kirje rouva Ada Lylylle 9.6.1903, J.A. Lylyn kokoelma/Parmasen kokoelma XIX. VA. T.H. kirjoitti, että J.A. Lyly asetti ”kaikista elämän tarkoituksista korkeimmalle hyödyttää elämällään maataan.” Tohtori J.A. Lylyn muistolle.. 1903, s. 5–6; Paavolainen, 1954, s. 41, 56.

4 Lyly, Jäähyväisiksi, Karjala 14.3.1901. Lylyn kannan takana ilmenee pyrkimystä saada työväestökin tunnustamaan lehti äänenkannattajakseen, ja hän onnistui niin hyvin, että vasta hänen lehtensä lakkauttamisen jälkeen työväestö näki aiheelliseksi ryhtyä perustamaan omaa lehteä Viipuriin. Salmelin, 1967, s. 167.

5 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

6 Tunnettu sosialistinen kansanedustaja Hilja Pärssinen siirtyi jo kouluaikaanaan Oulussa sosialistien leiriin ja kerrotaan J.A. Lylyllä olleen tähän ratkaisevan osuuden. Kilpi, Hilja Pärssinen, Suomalaisia sosialisteja II, 1944, s. 166.

vas suomenmielinen, naisliikkeen harrastaja,¹ Helsingin Suomalaisen alkeisopiston opettaja samaan aikaan, jolloin Tekla Hultin kävi jatko-opistoa ja teki päätöksen tenttiä yksityisesti ylioppilaaksi juuri samaisessa alkeisopistossa. Aukoton todistelu ei ole, sillä "lehtimies" toteaa omassa elämäkerrassaan mm., että papin poikana saadusta kristillisestä kasvatuksesta "on ollut arvaamaton etu pitkin elämäni"² – siis aivan toisin kuin Bertta-novelli esittää – mutta saattaahan olla, että "nuori lehtimies" vanhetessaan huomasi olevan otollista korostaa kristillisen kasvatuksen etuja, ainakin yleisölle tarkoitettussa tekstissä. Merkittävää oli myös, että Lyly oli mennyt naimisiin vuonna 1885 Suomalaisen teatterin näyttelijän Ada Cajanderin kanssa.³

Avoimeksi jää kysymys, miksi Tekla Hultin muistelmissaan vain ohimennen mainitsee⁴ oman puolueensa maakunnallisen johtajan, kagaaliveljen, yhden näkyvimmistä työväenaatteen, valistusaatteen ja suomalaiskansallisen aatteen ja periaatteen miehistä, jonka traagisen lopun on täytynyt sattua ainakin samanmielisiin⁵ – siis myös häneen. – Vai päteekö tähän Berttasta ja lehtimiehestä tuttu eroaminen IÄKSI?

D. Jonas Castrén

Lauri Kivekäs oli 1880-luvun näkyvimpiä ylioppilaspoliitikkoja, ja hänen uskollisten ihailijoittensa joukosta erottuvat muita selvemmin J.A. Lyly ja Jonas Castrén. Kumpikin Kivek-

1 Nim. J.A.L. (J.A. Lyly?) kirjoitti Suomen naisyhdistyksen kalenteriin Excelsioriin v. 1889 (Excelsior, 1889, s. 36–47) kirjoituksen Eräs lausunto naiskysymyksessä 2000 vuotta sitten. Kirjoittaja tuo selvästi julki ihailunsa Platoniin tämän tyyneyden ja vapaamielisyyden vuoksi. – Samaisessa kalenterissa oli T.H.:n kirjoitus Muutama sana painovapaudesta. Vrt. s. 129.

2 Suomalaisia lehtimiehiä I., 1894, s. 84.

3 Ada Sofia Cajander (1864–1942) kävi Kuopion suomalaisen tyttökoulun, toimi vuoden opettajattarena ja näytteli Suomalaisessa teatterissa vv. 1883–85. Biograafisia tietoja..1896, s. 111.

4 T.H.:lta ovat löytyneet seuraavat Lylyä koskevat maininnat: TH XLIX 79 18.1.1921 T.H. mainitsee Lylyn ja Schaumanin arvokkaasta palveluksesta Suomen hyväksi puhuessaan Bobi Sivénin itsemurhasta vastalauseena Repolan ja Porajärven luovuttamiselle.

Hultin, Me ja meidän ystävämme, Päivälehdessä muisto 1889–1929, 1929, s. 58–59 maininta Lylystä ja Jonas Castrénista, jotka kävivät toimituksessa.

Hultin, 1935, s. 125–126 maininta käynnistä Lylyjen kesäkodissa Sulasalimella Jaakkimassa. (Paavolainen, 1954, s. 25 käyttää paikasta nimitystä Sulasaari.)

T.H. kirjoitti Juhani Aholle (Juhani Ahon kirjeet 5, SKS) 31.7.1902 ja kertoi olleensa liikkeellä Lylyn "pikku höyrylaivalla" etsien Ahon perheelle kesähuvilaa. T.H. löysi maalaistalon ja lupasi Aholle, että tämä tulee ihastumaan "Laatokkaamme". Kaupasta ei tullut mitään, ja Ahojen kotina oli vuodesta 1897 asti vuokrattuna ollut Ahola Tuusulan taiteilijayhdistyksen kunnassa. Aho II, 1951, s. 5, 13, 21.

Lylyn kuoleman jälkeen kesäkuussa 1903 T.H. kirjoitti Juhani Aholle, jonka tiesi tavanneen Lylyn Berliinissä, ja tiedusteli, oliko Lyly ollut masentunut. Katkerana kirjoittaja lisää, että "toki kuolleen pääsee" Lyly kotiin. T.H.:n kirje J.A.:lle kesäkuussa 1903, Juhani Ahon kirjeet 5, SKS.

T.H. kirjoitti myös rouva Ada Lylylle 9.6.1903 otsikoiden kirjeensä "Rakas Ada kulta!" Vrt. s. 73 alaviite 3.

5 Mm. Juhani Aho käytti J.A. Lylyn itsemurhaa aiheenaan näytelmässään Tuomio (1907). Koskimies IV, 1965, s. 119.

kään aseenkantajista suoritti elämäntyönsä Karjalan rintamalohkolla,¹ Lyly aseenaan Viipurin Sanomat ja Castrén aseenaan Karjala;² kummankin taistelulipussa tunnuksena oli yksi kieli ja yksi mieli = puhdas suomalaisuus; kummastakin on käytetty epiteettiä ”taistelun mies”, Tekla Hultin jopa vuonna 1927 ilmestyneen Castrénin elämäkerran otsikoikin tällä nimikkeellä.³ – Tekla Hultinilla näyttää olleen taipumus kohdata, tutustua ja ystävystyä tällaisten taistelun miesten kanssa: Lyly, Castrén, Svinhufvud – ja ehkä Leo Mechelinkin on laskeettava samaan joukkoon ainakin taistelua käymään joutuneena.

Tekla Hultinin ensimmäiset muistikuvat Jonas Castrénista liittyvät jo hänen koulutyttövuosiensa aikaiseen mieltymykseen käydä kuuntelemassa valtiopäivien koolla ollessa talonpoikaissäädyn valtiopäivämiesten kokouksia,⁴ joissa kaupunkikulttuuri ei vielä ollut massoitannut persoonallisuuksia, joissa talonpoikainen asu, kieli ja huumori tuntuivat kotoisen tutuilta⁵ ja joissa ennen kaikkea Ukko Meurman, vanhojen vakavammanlajisten länsisuomalaisten rusthollipohattojen kannattamana,⁶ ja Jonas Castrén, karjalaisenkin luonteen ymmärtävänä pohjalaisena⁷, ottelivat tavalla, josta ensin mainittu sanoi suorastaan uuden jakson alkaneen talonpoikaissäädystä.⁸ – Tekla Hultinin viimeiset muistot Jonas Castrénista liittyvät tämän kuolemaa edeltäneisiin päiviin lokakuussa 1922.⁹

Ainoa nainen, jonka Jonas Castrén hyväksyi kotiinsa poliittisiin illanistujaisiin, oli Tekla Hultin, ja ystäväpiiri silloin tällöin leikillään ja lie tosissaan kiusoitteli kummankin kiinnostuksesta politiikan ohella toisistaan. Tekla Hultinin mukaan ehdottomasti mistään henkilökohtaisesta ei ollut kyse,¹⁰ vaikka hän Castrénin kodissa saikin tuntea olevansa tasa-arvoinen muiden kanssa eikä ”vain nainen”; ruokaa ja kahvia hänelle sentään tarjottiin ensin!¹¹

Jonas Castrén syntyi Oulun läänin Pyhäjärvellä vuonna 1850 kappalaisen poikana ja sai etunimensä äitinsä enon, herännäisjohtaja Jonas Laguksen mukaan. Kuopion ja Oulun koulujen kautta opiskelu jatkui yliopiston historiallis-kielitieteellisessä osastossa filosofian, Suomen, Venäjän ja pohjoismaiden historian, suomen kielen ja suomalaisen kirjallisuuden parissa. Häntä ei tyydyttänyt filosofian kandidaattitutkinto, vaan yhteiskunnallinen herääminen vaa-

1 J.A. Lyly syntyi Kuopiossa v. 1856 ja Jonas Castrén Pyhäjärvellä (O.L.) v. 1850, joten kumpikin heistä oli alunperin vieras tulevalle kotimaakunnalleen. Rytkönen I, 1940, s. 34; Kuka kukin oli, 1961, s. 7, 318.

2 Lakkautetun Viipurin Sanomain työtä jatkoi vuodesta 1903 Karjala. Vrt. s. 72 alaviite 5. – Karjala siirtyi v. 1919 kannattamaan kokoomusta ja oli ennen talvisotaa maan suurin maaseutulehti. Ilmestyy nykyisin karjalaisen heimon viikkolehdenä. Steinby, 1963, s. 88.

3 Hultin, Taistelun mies. Piirteitä Jonas Castrénin elämästä ja toiminnasta, 1927, s. 406. Vrt. s. 271–272.

4 T.H.:n kirje J.C.:lle 29.12.1919, Jonas Castrénin kokoelma 2. VA. Tämä kirje on ainoa kokoelmassa oleva T.H.:n kirje.

5 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c-vihko.

6 Nim. Syrjästä katsoja (T.H.), Syrjästä katsoen I, Uusi Suometar 18.5.1888.

7 TH XLIX 73 29.12.1919.

8 Virkkunen III, 1957, s. 93. J.C. tuli säädyn jäseneksi v. 1885.

9 TH L 88 10.10.1922.

10 Hultin, 1927, s. 177.

11 TH XLIX 73 29.12.1919.

ti jatkamaan opintoja työn ohella lainopillisessa tiedekunnassa. Sen loppututkinnon hän suoritti koko "Nuoren Suomen" voittona 43-vuotiaana.¹

Vuoden 1885 valtiopäivillä Jonas Castrén aloitti poliittisen uransa, joka jatkui ensin itsenäisen Suomen luomiseksi ja sitten sen rakentamiseksi ihan viimeiseen asti. — Vuosien 1885—1922 väliin mahtuvat sortovuodet, itsenäisyystaistelut ja ensimmäiset onnistumiset ja epäonnistumiset itsenäisenä valtiona. Ja Jonas Castrénin tapasi aina tuulisilta paikoilta: hän oli passiivisen ja sitten aktiivisen vastarinnan kannattaja, hän oli kehittämässä jääkäri liikettä² ja henkilökohtaisesti mukana kansalaissota-vapaussodassa.³ Kaikessa tässä hän oli "kiireestä kantapähän taistelun mies. Hän oli semmoinen synnynnäisestä halusta ja harrastuksesta, arvostelussa ankara, vaatimuksissa jyrkkä ja auktoriteetteja pelkäämätön. — Häntä on syytetty vehkeilystä. Jos sillä tarkoitetaan agitaatiota omien mielipiteiden puolesta, kannattajien hankkimista niille ja toisin ajattelevien torjumista, on syytöksissä perää. — Itse asiassa hän oli vehkeilyssä peräti kömpelö, mikä vuoksi juonet eivät hänelle onnistuneetkaan. — Teeskentely ei hänelle luonnistunut. — Asiat ja ihmiset hän näki joko puhtaasti valkeina tai mustina. Vivahduksia hän ei huomannut eikä sovitteluista välittänyt."⁴ Jonas Castrén Tekla Hultininkin, tämän oman väitteen mukaan, politiikkaan komensi, ja Tekla Hultin sai alistua hänen komentoonsa saamatta rauhaa, ennen kuin asia oli hoidettu. Jonas Castrén oli aina ensi rivissä, ja juuri taistelu Suomen oikeuksien puolesta hankki hänelle suurta kannatusta Viipurin läänissä ja teki Tekla Hultinin hänen "uskolliseksi liittolaisekseen"⁵, vanhempain vain entistä luotettavammaksi molempien ollessa aikaisempaa taipuvaisempia jyrkkiin kannanottoihin.⁶

IV POLITIIKAN KÄYTÄNNÖN OPETTAJAT

A. Savo-karjalainen osakunta

Savo-karjalainen osakunta muodostui suomenkielisten osakuntien joukossa kaikkein voimak-

1 Hultin, 1927, s. 16, 18, 21, 24, 25. Lähteenä on käytetty T.H.:n Jonas Castrénin elämäkertaa, koska siten on oletettu saatavan esiin ne puolet, joilla on ollut eniten vaikutusta T.H.:iin. Huomioon ottaen kirjoittajan koulutuksen yllättävää on, että elämäkerta on kokonaan vailla lähdeviittauksia ja lähdekirjallisuuden viitteitä, jopa esipuhe lukijalle puuttuu.

2 Lauerma, Kuninkaallinen Preussin jääkäripataljoona 27, 1966, s. 66—67, 73, 161, 185, 249—252.

3 Hultin, 1927, s. 160—167. J.C. sai paettuana punaisten hallitsemasta Viipurista Vaasaan Mannerheimilta valtuutuksen toimia Tukholmassa yhteistoiminnassa Suomen virallisen edustajan A. Gripenbergin kanssa. J.C. ei luonteelleen tyypillisesti välittänyt muodollisuuksista, vaan haki apua Tukholman kuninkaan linnasta tavalla, josta tuli myöhemmin valituksia, koska "semmoista kohtausta ei vielä koskaan ole sattunut Tukholman linnassa."

4 Hultin, 1927, s. 44.

5 TH XLIX 73 29.12.1919.

6 Vrt. T.H.:n näkemystä hänen ja J.C.:n jyrkkyyden kehittymisestä s. 254, 271.

kaimmaksi kahdeksankymmentäluvun aatteiden tukikohdaksi.¹ Jo edellisellä vuosikymmenellä näkyi tulevan enteily, sillä vuoden 1872 vuosijuhlissa piti J.A. Mela² esitelmän Darwinin oppeja tunnustaen ja selittäen; ja hän oli tällä ja seuraavalla vuosikymmenellä kirkkoon ja sen oppeihin julkisen kielteisesti suhtautuvan tendenssin johtava voima ja uuden maailmankatsomuksen tienraivaaja osakunnassa. Yllättävää ei siis olekaan, että kun vuonna 1883 neljätoista vuotta kuraattorina toiminut väistyvän kansallisromantiikan idealisti Julius Krohn erosi, niin tilalle valittiin – J.A. Mela.³ Osakunnan inspehtorina toimi samaan aikaan Valvojan ryhmän edustaja Thiodolf Rein.⁴ Osakunnan radikalismien toisena lähteenä johtajien ohella oli Kuopion Kanttila, Kuopion naisintelligenssi ja primus motor Minna Canth, jotka kaikki vaikuttivat yhdessä ja erikseen Kanttilasta tartunnan saaneiden osakuntalaisten välityksellä, esimerkkinä vaikkapa Ahon veljekset. Kanttilalaisuus oli sotaa kaikkea sitä hengellistä ja maallista vanhoillisuutta vastaan, joka ylläpiti vanhaa yhteiskuntaa, ja sen aseena oli arvosteleva, hyökkäävä ja syyttävä suomalainen realismi.⁵ Liberaalisuutta oli omiaan lisäämään ”aatelisosakunnan” häviäminen kansanomaistuvan, kansanvaltaistuvan ja talonpoikaistuvan osakunnan tieltä.⁶

Hyökkäys kirkon dogmeja vastaan uskonvapausvaatimuksen muodossa oli savo-karjalaisessa alkanut jo 1860-luvulla uuden kirkkolain valmistelun yhteydessä useasti mainitun B.F. Godenhjelman johdolla, mutta vasta keväällä 1884 ruotsalaisen Carl von Bergenin pääkaupungissa pitämässä esitelmässä kristinuskoa vastaan esitetty kritiikki päästi kirkon arvostelun valloilleen. 1880-luvun arvostelu kohdistui dogmien ohella myös työntekijöihin, joita pidettiin suvaitsemattoman vanhoillisina ja jo alunalkaen muille urille kelpaamattomina.⁷ Seurauksetkin tuntuivat pian, sillä yleisesti jumaluusopin ylioppilaiden määrän kasvu kahdeksankymmentäluvulla alkoi tyrehtyä, ja savo-karjalaisessa ja uusmaalaisessa osakunnassa se vuodesta 1884 laski romahdusmaisella tavalla.⁸

John Stuart Millin kirjanen Naisen asema ilmestyi Englannissa vuonna 1869. Jo samana vuonna se julkaistiin ruotsiksi, ja niin ikään jo samana vuonna savo-karjalaisessa keskusteltiin naisen vapautumisesta, jolla kuitenkin vielä ymmärrettiin hänen oikeudellisen asemansa ja aineellisen toimeentulonsa ratkaisemista taloudellisesti uudelleen muotoutuneessa yhteiskun-

1 Ruutu, 1939, s. 340.

2 Ruutu, 1939, s. 119–120; Lappalainen, Aukusti Juhana Mela, 1959, s. 78–80. A.J. Mela (Malmberg) oli henkikirjoittajan poika Kuopiosta, Kuopion lukion kasvatti, luonnontieteilijä.

3 Ruutu, 1939, s. 267, 269, 273–275; Juva, 1956, s. 93, 96, 99–101; Lappalainen, 1959, s. 78–80, 218, 227–228.

4 Rein, Muistelmia elämän varrelta, 1918, s. 286; Ruutu, 1939, s. 275, 336, 340; Rytönen I, 1940, s. 76; Lappalainen, 1959, s. 227–228.

5 Hagman, Minna Canthin elämäkerta I, 1911, s. 58–60, 151; Ruutu, 1939, s. 275, 277; Rytönen I, 1940, s. 124; von Frenckell-Thesleff, Minna Canth, 1944, s. 101–104, 143, 180, 200; Koskimies, Elävä kansalliskirjallisuus I, 1944, s. 211–218; Koskimies IV, 1965, s. 10–13; Lappalainen, 1967, s. 131–133.

6 Ruutu, 1939, s. 53, 188; Lappalainen, 1959, s. 102–104.

7 Jokipii, 1937, s. 51–58; Ruutu, 1939, s. 284–289; Juva, 1950, s. 316; Juva, 1956, s. 29, 65, 203–208; Lappalainen, 1959, s. 233–234; Koskimies IV, 1965, s. 25–26; Lappalainen, 1967, s. 122; Klinge III, 1968, s. 119–121.

8 Björklund, 1939, s. 170–174; Ruutu, 1939, s. 341.

nassa.¹ – Viittä vuotta myöhemmin Matti Äyräpää ehdotti naisia kutsuttaviksi vuosijuhliin, mutta ehdotus hylättiin enemmistön pitäessä naisia ”tarpeettomina” ylioppilasjuhlissa. Matti Äyräpää ei hellittänyt, ja hänen kahta vuotta myöhemmin uudistamansa ehdotus hyväksyttiin yksimielisesti. Vuosikymmenen ehtivät savo-karjalaiset olla muita osakuntia edellä tässä asiassa.² Osakunnan mielenkiintoa naiskysymykseen piti yllä kuopiolainen emansipaatiope-säke, joka puuhasi mm. naislyseota. Jännitys tämän asian ympärillä alkoi laantua vasta ensimmäisen suomalaisen yhteiskoulun alkaessa toimintansa.³

1880-luvulla löydettiin keinot, joilla osakuntalaiset vedettiin yhteen. Alkusysäyksen antoi kuraattori Mela kehottamalla järjestämään vapaita keskustelutilaisuuksia, ja näistä sitten kehittyivät ”suurten keksintöjen joukkoon kuuluvat” klubi-illat.⁴ Samalla vuosikymmenellä osakuntalaisia yhdisti myös oma lehti Savo-Karjalainen, joka oli aloittanut ilmestymisensä vuonna 1864 ja koki ”osakunnan elämän astemittajana” toisen kukoistuskautensa juuri kahdeksankymmentäluvulla. Lehden palstoilla aloittivat muiden ohella Juhani Aho ja Arvid Järnefelt, jotka tapaamme sittemmin Päivälehestä, ja juuri savo-karjalaisessa 1880-luvulla radikaalit herätteensä saaneet Matti Kurikka ja A.B. Mäkelä, jotka tulemme tapaamaan Viipurin Sanomista.⁵ Sen paremmin Päivälehti kuin Viipurin Sanomatkaan ei vierastanut niitä aatteita, jotka itivät kahdeksankymmentäluvun savo-karjalaisissa, ja Viipurin Sanomat maakunnallisena valtalehtenä levitti ja ylläpiti savo-karjalaisesta osakunnasta kotimaakuntaansa elämänuralleen palanneen sivistyneistön radikalismia, jolla oli osuutensa koko maakunnan väestön yleiseen poliittiseen asennoitumiseen.⁶

1880-luvulla kutsuttiin myös naisylioppilaita osakunnan vuosijuhliin muiden jäsenten taapaan. Naisylioppilaiden lehti Lyran kertoo marraskuussa 1888, miten naisylioppilaiden edustaja totesi osakunnan osoittaneen ”meille (naisylioppilaille) juuri sitä kohtelua, jota me työtä tekevinä naisina arvostamme korkeimmalle ja jota me parhaiten tarvitsemme” ja toivoi, että naisylioppilaat voisivat tulla mukaan osakuntaa kehittävään elämään ja niiden harrastuksiin, jotka osakuntaelämää elähdyttävät.⁷

Vuonna 1890 savo-karjalainen osakunta – osakunnista ensimmäisenä – otti naisia jäsenikseen niin, että näillä oli puhe- mutta ei äänioikeutta: Tekla Hultin yhdessä Betsey Qvistin ja Thyra Ingmanin kanssa kirjoitautui ensimmäisenä.⁸ Osakunta oli Tekla Hultinille ennestään tuttu, sillä siellä oli inspektorina valvojalainen E.G. Palmén, kuraattorina päivälehteläisiin lukeutuva Th. Homén, jäsenenä Emilie-tädin vanhempi poika Onni Hannikainen, joka oli vihitty maisteriksi keväällä 1886, sinne tuli yhdessä hänen kanssaan tädin nuorempi poika Tauno Hannikainen, ja olihan siellä varhaisten kouluvuosien suuri ihanne, pikkuserkku K.A.O. Relander, kummisetä Relanderin poika Sortavalasta.⁹ Päällimmäiset aatteetkin olivat

1 Ruutu, 1939, s. 297–298; Lappalainen, 1959, s. 245.

2 Ruutu, 1939, s. 77–78.

3 Ruutu, 1939, s. 301, 305; Lappalainen, 1959, s. 244.

4 Ruutu, 1939, s. 67–68; Lappalainen, 1959, s. 219, 229, 232, 236.

5 Ruutu, 1939, s. 65–66; Rytönen I, 1940, s. 78–81; Lappalainen, 1959, s. 220, 236; Soikkanen, 1961, s. 45–46; Salomaa, A.B. Mäkelä, Tiennäyttäjät I, 1967, s. 216, 218; Soikkanen, 1970, s. 53, 56–57.

6 Ruutu, 1939, s. 340–342; Jutikkala, 1958, s. 406.

7 Lyran n:o 4 1888 28.11.1888, TH LXII.

8 Savo-karjalaisen osakunnan pöytäkirja 29.3.1890. HYK.

9 Savo-karjalaisen osakunnan nimikirja 1886–, s. 248, 324. HYK; Manninen, 1966, s. 15.

tutut tälle fennomaani-kahdeksankymmentälukulaiselle, ja entistä tutummiksi tulivat päätellen aatteiden muuttumisesta periaatteiksi nuorsuomalaisen vakaumuksen muodossa. Hän valmistui filosofian kandidaatiksi osakunnan jäsenyyttä seuranneena vuonna, mutta toiminta osakunnan piirissä jatkui, sillä hän kuului mm. komiteoihin, jotka pohtivat opintovaatimusten kehittämistä¹ ja uuden kansanopiston perustamista Karjalaan.² Kaikenkaikkiaan naiset olivat osakunnassa passiivisia sivustaseuraajia, ja sikäli kuin heille tehtäviä annettiin, ne vanhan roolijaon mukaisesti olivat emännän tehtäviä.³ Koska naisten "omassa osakunnassa" De kvinnligassa olivat esillä samat aatteet ja ajankysymykset kuin ainakin savo-karjalaisessa, niin tuskin mistään luontaisesta passiivisuudesta oli kysymys.⁴

Vuonna 1905 savo-karjalainen osakunta jakautui kahtia, savolaiseen ja karjalaiseen osakuntaan.⁵ Tekla Hultin seurasi karjalaista osakuntaa jatkuvasti ja sai henkilökohtaisesti mm. vuoden 1915 alussa todeta, että osakunnassa vallitsee "oikea henki" ja että ylioppilasnuoriso on taas kerran "isänmaan toivo".⁶ Hänen jouluksi 1915 ilmestynyt kirjoituksensa Osakunnassa,⁷ joka on kannanotto jääkäriliikkeeseen, otettiin karjalaisessa osakunnassa innostuneesti vastaan, ja kirjoittaja sai postikortilla "kiitoksen verrattomasta kertomuksesta".⁸

B. De kvinnliga⁹

"Toverit, toverisuus, tosiveruus, siinä voimanlähteet."

"Kaikki yhden ja yksi kaikkien puolesta."¹⁰

1 Savo-karjalaisen osakunnan pöytäkirja 6.2.1892. HYK.

2 Savo-karjalaisen osakunnan pöytäkirja 9.4.1894, HYK. Komiteaan kuuluivat 12 miesjäsenen ohella Tekla Hultin ja Anna Forsman (myöhemmin rouva J.K. Paasikivi). Joroisissa oli jo tähän aikaan toiminnassa savo-karjalaisten perustama kansanopisto.

3 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c-vihko.

4 TH LXII Naisylioppilaiden papereita.

5 Tolvanen, 1955, s. 15.

6 Hultin, 1938, s. 114, 170. "Isänmaan toivo" -nimitys tarkoitti jääkäriliikettä.

7 Vrt. s. 207–208.

8 Hultin, 1938, s. 170.

9 Aluksi ryhmän nimenä oli Naisylioppilaat, Kvinnliga Studenter. Käytännössä nimi vakiintui muotoon De kvinnliga, suomalaisittain puhuttiin myös naisosakunnasta. Savo-karjalaisen osakunnan ptk. 1.2.1888, HYK; Hällström, 1956, s. 328; Manninen, 1966, s. 15.

De kvinnligaan kuulunut prof. Alma Söderhjelm keräsi omasta aloitteestaan De kvinnligan arkistoa ja mm. Lyranin vuosikerrat. Bobrikovin aikana hän muutti arkiston Tukholmaan, jossa se oli Leo Mechelinin luona, toi sen myöhemmin Suomeen ja joutui 1. maailmansodan aikana polttamaan sen lukuunottamatta Lyranin 66 numeroa, joissa kirjoitukset olivat yleensä nimettömiä. Söderhjelm II, 1930, s. 139–140.

T.H.:n arkistoon (TH LXII) sisältyy De kvinnligaa koskevaa arkistoaineistoa ja Lyran vuosilta 1887–95. Saattaa olla, että hän suunnitteli 1920- ja 1930-luvuilla, jolloin muistakin osakunnista ilmestyi historioita, samanlaista myös De kvinnligasta.

10 Nim. Sisko, Lyran 30.1.1891, TH LXII.

Syyslukukaudella 1885 kirjoittautui yliopistoon kaksi naista, Helsingin ruotsalaisen jatko-opiston Karolina Eskelin ja Ina Rosqvist.¹ Vuotta myöhemmin he saivat seurakseen ensimmäiset suomenkielisestä koulusta valmistuneet, Helsingin suomalaisen jatko-opiston Aino Pereniuksen² ja Tekla Hultinin.³ Tämä ydinjoukko viisikymmenkertaistui kymmenessä vuodessa, sillä Tekla Hultinin päättäessä yliopisto-opiskelunsa vuonna 1896 naisylioppilaiden määrä oli jo 203.⁴

Naisilla ei ollut oikeutta kuulua osakuntiin ja yliopistonkin luetteloissa siinä, missä miesylioppilailla on sivunumero viittaamassa osakuntaan, on naisylioppilailla vain maininta "naisyliop."⁵ tai "nais".⁶ Koska kumminkin yhdistymistarvetta oli, "oli pakko yhdistyä muuten."⁷ Syntyi monessa suhteessa osakuntaa muistuttava⁸ *De kvinnliga*, josta suomalaisittain käytettiin nimitystä naisosakunta,⁹ ja syntyi Lyran, organ för kamratkretsen, jonka ensimmäinen numero ilmestyi 3.11.1887 ja vaati heti pääkirjoituksessa naisille vapaata pääsyä korkeampiin oppilaitoksiin.¹⁰ Tekla Hultin oli ensimmäisen numeron päätoimittaja ja pääkirjoituksen laatija.¹¹ – Lehti ilmestyi säännöllisen epäsäännöllisesti, osittain suomeksi, osittain ruotsiksi tekemättä johdonmukaista eroa kielten välillä ja välttämättä muita osakuntia kiihdyttänyttä kielikysymystä. Se vaikuttaa naisylioppilaiden kotoiselta keskustelu-, julistus- ja juorulehdeltä: siinä keskustellaan ajankohtaisista politiikan ja kulttuurin aiheista, siinä julistetaan naisten vaatimuksia suhteessa osakuntiin, ylempiin viranomaisiin ja omiin jäseniin, siinä juurutaan kihlauksista, häistä ja syntyvistä lapsista; siinä on runoa ja proosaa, selvää yksiselitteistä tekstiä ja epäselvää symboliikkaa ja yleensä vailla minkäänlaista merkintää kirjoittajasta.¹²

Lyran aktivoi toimimaan. Naisylioppilaiden huomiota herätti työläisnaisten alhainen palkka, jonka parantamiseksi he olivat valmiit liittämään voimansa "työnaisten" voimaan yhteisessä yhdistyksessä yhteisten asioiden ajamiseksi.¹³ Naisylioppilaiden huomiota herätti myös työläisnaisten alhainen sivistystaso, jonka nostamiseksi he omin kustannuksin pitivät kurseja perustietojen jakamiseksi.¹⁴ Heille ei riittänyt miehelän odotus, vaan heillä oli oma-aloitteinen halu olla "veljien keralla" siellä "Missä elämä eletään Kussa taistot taistellaan."¹⁵

1 Keisarillisen Suomen Aleksanderin yliopisto. Luettelo, slk. 1885, s. II, VII.

2 Keisarillisen Suomen Aleksanderin yliopisto. Luettelo, slk. 1886, s. VI; Kansallinen elämäkerrasto III, 1930, s. 539–540. Aino Perenius avioitui häntä ylioppilastutkintoon valmentaneen lehtori Emil Malmbergin kanssa. Tästä avioliitosta syntyi v. 1888 Lauri Malmberg, tuleva kenraaliluutnantti, Suomen va. sotaväen päällikkö v. 1925 ja puolustusministeri vv. 1924–25. Lauri Malmberg oli Tekla Hultinin kummipoika.

3 Keisarillisen Suomen Aleksanderin yliopisto. Luettelo, slk. 1886, s. VI, VII.

4 Keisarillisen Suomen Aleksanderin yliopisto. Luettelo, slk. 1896, s. 60–64.

5 Keisarillisen Suomen Aleksanderin yliopisto. Luettelot slk. 1888–1890; Klinge III, 1968, s. 147.

6 Keisarillisen Suomen Aleksanderin yliopisto. Luettelot slk. 1891–1896.

7 Lyran 17.11.1887, TH LXII.

8 Klinge III, 1968, s. 147. T.H.:n kirjoittautuessa yliopistoon rehtori Ahlqvist oli naisosakunnan inspehtori ja lähetti tässä ominaisuudessa T.H.:lle symboliikkaa sisältävän tervetuliaskirjeen. TH LXII.

9 Vrt. s. 79 alaviite 9.

10 Lyran 3.11.1887, TH LXII. Samansisältöinen kirjoitus T.H.:lta oli Lyranissa 11.4.1888, TH LXII; Söderhjelm II, 1930, s. 148–151; Hällström, 1956, sivulla 346 ilmeinen virhe: "Oma lehti, käsinkirjoitettuna, oli ilmestynyt joskus aikaisemmin naisylioppilaiden kokousiltoina. Lokakuun 25. päivänä päätettiin taas perustaa lehti — —." T.H.:n arkistossa on kumminkin Lyran vuosilta 1887–95.

11 Söderhjelm II, 1930, s. 141–143.

12 TH LXII Lyran 1887–95; Söderhjelm II, 1930, s. 99–200; Klinge III, 1968, s. 147.

13 Lyran 19.11.1888, TH LXII; Hällström, 1956, s. 349.

14 Lyran 4.12.1888, TH LXII; Hällström, 1956, s. 349.

15 Lyran n:o 17, 1889, TH LXII, tarkempi päiväys puuttuu.

Lehdestä käy ilmi, että sen toimittamiseksi oli olemassa ”ompelu tahi oikeammin luku seuraran tapainen yhdistyksemme”.¹ Naisylioppilaiden oma virallinen yhdistys perustettiin vasta 17. ja 24. huhtikuuta 1890 pidetyissä kokouksissa,² ja yhdistys laati ”järjestyssäännöt naisylioppilaille Suomen Keisarillisessa Aleksanterin Yliopistossa”.³ Yhdistys jatkoi toimintaansa löytyneiden lähteiden mukaan vuoteen 1895,⁴ johon mennessä naisylioppilaiden määrä oli kasvanut pariin sataan, ja nämä, tullessaan kovinkin erilaisista olosuhteista ja henkisistä ympäristöistä, edustivat erilaisia maailmankatsomuksia tavalla, joka oli omiaan hajottamaan toimintaa.⁵ Sitä paitsi vuonna 1897 naiset saivat oikeuden kuulua osakuntiin.⁶ — De kvinnliga sammui vähitellen, mutta ystävyysuhteet ”vanhojen” kesken jatkuivat: Tekla Hultin mainitsee muistelmissaan tavanneensa vanhoja naisylioppilaita illanistujaisissa,⁷ ja vielä vuonna 1934 Alma Söderhjelm kertoo, että ”— — — — — joitakin viikkoja sitten, kun me (naisylioppilaat) eräänä iltana olimme olleet yhdessä — — — — —”⁸

Yhdistys kokoontui pari kertaa kuussa milloin jäsenten kodissa, milloin vuokratiloissa. Puheenjohtaja ja sihteeri valittiin kolmeksi kokoukseksi kerrallaan, ja he saivat valita kokous- ja pöytäkirjakielen.⁹ Kun Tekla Hultin oli puheenjohtajana ja Hanna Asp sihteerinä, käytettiin pöytäkirjakielenä suomea — ensimmäistä kertaa; itse kokousten kielestä ei löydy merkintää.¹⁰ Illanistujaiset eivät olleet vain illan istumiseen tarkoitettuja, vaan ohjelmassa oli säännöllisesti yhdistyksen oman jäsenen tai yhdistyksen ulkopuolisen alustus, jonka pohjalta keskusteltiin. Harvinaista ei ole tavata pöytäkirjoista merkintää, että vilkkaan keskustelun vuoksi katsottiin aiheelliseksi jatkaa seuraavalla kerralla samasta aiheesta.¹¹ Yleensä aihe oli ajankohtainen poliittinen, taloudellinen, kirjallinen ja, niin kuin yhdistyksen nimikin edellytti, naisten ja erityisesti naisylioppilaiden ongelmia kartoittava. Jos ei oteta huomioon viimeksimainitun aiheen korostunutta asemaa, niin De kvinnligassa käsiteltiin aivan samoja aiheita kuin muissakin osakunnissa.

Epäselväksi on jäänyt, missä määrin oma jäsen alustajana sai itse valita aiheensa, mutta ainakin Tekla Hultinin kohdalla aiheet tuntuivat löytäneen innostuneen asiantuntijan. Hän alusti

1 Lyran 6.2.1890, TH LXII.

2 Naisylioppilaiden yhdistyksen säännöt, TH LXII.

3 Naisylioppilaiden yhdistyksen säännöt, TH LXII. Säännöt painatettiin suomennettuina vasta vuonna 1895. Hällström, 1956, s. 323.

4 TH LXII De kvinnligan arkistoa on vuosilta 1890–93, Lyranin numerot vv. 1887–95. Myös Hällström, 1956, päättää muistelmansa vuoteen 1895. Vrt. s. 79 alaviite 9.

5 Hällström, 1956, s. 350.

6 Klinge III, 1968, s. 7, 149.

7 Mm. TH L 94 18.4.1924.

8 Söderhjelm II, 1930, s. 125. Myös Hällström, 1956, s. 350 sanoo, ilmeisesti itse kuulumatta ”vanhoihin” ja tietämättä tarkoin tapaamisten tiheyttä, että ”Vielä muutaman kerran ensimmäisiä naisylioppilaita kokoontui muistuttelemaan mieliin entisiä aikoja.”

9 Naisylioppilaiden yhdistyksen säännöt § 8, TH LXII.

10 Naisylioppilaiden yhdistyksen ptk. 16.11.1891, 25.11.1891, 3.2.1892. TH LXII.

11 Mm. Naisylioppilaiden yhdistyksen ptk. 20.3. ja 3.4.1891 TH LXII; Söderhjelm II, 1930, s. 137–140; Hällström, 1956, s. 333–341, 349.

aiheesta "Kansansivistys",¹ kuten stenbäckiläisen kasvatuksen saaneelle hyvin sopi, kyseli "Tuoko lisääntyvä kulttuuri lisän ihmiskunnan onneen?"² niin kiinnostavasti, että aiheesta piti jatkaa vielä seuraavalla kerralla³ ja kehuja saaden kertoi Juhana III:n ja "Ivana Wasiljewitchin" kirjeenvaihdosta.⁴ Hänellä oli Alma Söderhjelmin mukaan taipumus saattaa poliittiset aiheet keskustelun alaisiksi, vaikka niistä hänen ohellaan oli kiinnostunut vain Karolina Eskelin ja "mahdollisesti" Ina Rosqvist.⁵

C. Muut opiskeluajan yhdistykset

Kotikielen Seura syntyi vuonna 1876 savo-karjalaisen osakunnan piirissä inspehtori Ahlqvistin aloitteesta⁶ kokoamaan kaikkea sitä, mikä tieteellisesti ja käytännöllisesti laajentaa suomen kielen tuntemusta ja kirjallista käyttöä.⁷

Tekla Hultin aloitti opiskelunsa yliopistossa syksyllä 1887, ja jo samana syksynä hänestä tuli seuran jäsen,⁸ sopivasti kun juuri edellisenä vuonna sääntöjä oli muutettu niin, että "jokainen Suomenkielen tuntemisen ja tutkimisen harrastaja" riippumatta sukupuolesta saattoi päästä jäseneksi.⁹ Poikkeuksellista tuo liittyminen ei ollut, sillä seuran hieman yli kahdestasadasta jäsenestä yli kolmannes oli savo-karjalaisia.¹⁰ Sitäpaitsi seurassa olivat uudelle jäsenelle vanhoina tuttuina sukulaiset Onni ja Tauno Hannikainen ja K.A.O. Relander,¹¹ esimies, rehtori Ahlqvist, varaesimies, professori E.N. Setälä¹² ja jäsenet Eero Erkko ja Kustavi Grotenfelt.¹³

1 Naisylioppilaiden yhdistyksen ptk. 2.10. ja 17.10.1890, TH LXII.

2 Naisylioppilaiden yhdistyksen ptk. 20.3. ja 3.4.1891, TH LXII. Saman kysymyksen muodossa "Medföer en ökad kultur tillskott i mänsklighetens lycka?" oli T.H. esittänyt Filosofisen yhdistyksen kokouksessa 29.11.1889, Filosofisen yhdistyksen ptk. 1873–1915, Filosofian laitos, Helsingin yliopisto. Vrt. s. 83.

3 Naisylioppilaiden yhdistyksen ptk. 3.4.1891, TH LXII.

4 Naisylioppilaiden yhdistyksen ptk. 23.9.1891, TH LXII. Samanaiheisen esitelmän T.H. piti Historiallisen yhdistyksen kokouksessa 16.10.1891, Historiallisen yhdistyksen pöytäkirjat 1890–1897, HYK. Vrt. s. 84.

5 Söderhjelm II, 1930, s. 152.

6 Ahlqvist oli yritettyään hoitaa suhteita ruotsalaisuuteenkin leimattu Yrjö-Koskisen taholta suomalaisuuden petturiksi. Seuran perustaminen saattoi olla Ahlqvistilta sopiva vastaveto, semminkin kun hän samoihin aikoihin joutui luopumaan Kielettärestä ja tarvitsi uuden areenan mielipiteittensä esittämiseksi. Ruutu, 1939, s. 171; Salminen, Vallattomilta vaellusvuosilta, 1946, s. 220; Paunonen, Kotikielen Seura 1876–1976, Virittäjä 3–4, 1976, s. 310–312.

7 Kotikielen Seuran 1. pöytäkirja 10.3.1876, Kotikielen Seuran pöytäkirjat vv. 1876–18–I. Kotikielen Seuran arkisto. Suomen kielen laitos. Helsingin yliopisto; Ruutu, 1939, s. 173, 181; Paunonen, 1976, s. 310–313; Kotikielen Seuran vuosikertomus v. 1885–1886 ynnä silmäys seuran vaiheisiin vv. 1876–86, Uusi Suométar 18.3.1886.

8 Kotikielen Seuran Nimikirja on puutteellinen eikä mainitse T.H.:n jäseneksi tuloa. Seuran kokouksessa 9.11.1887 hän käyttää puheenvuoron, ja hänen nimensä jäljessä on lyhennys s.j. (seuran jäsen), ja mahdotonta ei ole, että hän on ollut jäsen jo vuodesta 1886, vaikka olikin lukuvuoden 1886–87 opettajana Hämeenlinnassa. Kotikielen Seuran Nimikirja ja Kotikielen Seuran ptk. vv. 1886–1890 III, KSA; TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

9 V. 1886 tehtiin aloite, että sääntöjen mies-sana jäsenistä puhuttaessa korvattaisiin jollain muulla, ja päätökseksi tuli, että mies-sana korvattiin sanalla harrastaja. Paunonen, 1976, s. 317.

10 Paunonen, 1976, s. 315.

11 Kotikielen Seuran Nimikirja. KSA.

12 Kotikielen Seuran ptk. 9.11.1887, Kotikielen Seuran ptk. vv. 1886–1890 III, KSA; Kuka kukin oli, 1961, s. 98; Paunonen, 1976, s. 310, 320.

13 Kotikielen Seuran Nimikirja, KSA.

Tekla Hultinin hyvää suomen kielen taitoa todistaa se, että hän esiintyi kotiseutunsa Jaakkiman murteen taitajana¹ ja että hänet valittiin seuran pyrkiessä toimittamaan erityisen murteissanakirjan seitsenjäseniseen murrevaliokuntaan.² Viimeinen merkintä hänestä Kotikielen Seuran piirissä on 7.12.1889 pidetyn kokouksen pöytäkirjassa.³

Ja ensimmäinen merkintä hänen Filosofisen yhdistyksen jäsenyydestään on yhdistyksen 1.3.1889 pitämän kokouksen pöytäkirjassa.⁴ Mahdollista on, että jäsenyys on vanhempaakin tässä Tekla Hultinin jatko-opistoaikaisen psykologian opettajan, professori Thiodolf Reinin vuonna 1873 akateemisen nuorison filosofian harrastuksen herättämiseksi ja ylläpitämiseksi perustamassa yhdistyksessä,⁵ mutta sitä on yhdistyksen puutteellisen jäsenluettelon – se ei mainitse Tekla Hultinia lainkaan – perusteella vaikea todentaa.⁶ Yhdistyksen puheenjohtajana toimi alusta asti vuosisadan lopulle⁷ Thiodolf Rein, ja jäsenistä Tekla Hultinille olivat ennestään tuttuja tai tulivat muissakin yhteyksissä lähemmin tutuiksi mm. Carl von Bonsdorff, Jonas Castrén, Kustavi Grotenfelt, Onni Hannikainen, Arvid Järnefelt, J.A. Lyly ”varsinaisena filosofina”, Emil Murén, E.G. Palmén, E.N. Setälä, K.J. Ståhlberg ja Emma Irene Åström.⁸

Tapana oli, että jo edellisessä kokouksessa ilmoitettiin seuraavan kokouksen teesi ja keskustelun vilkastuttamiseksi valittiin teesin alustajan lisäksi vastaväittäjä.⁹ Tekla Hultin puolusti heti ensimmäisessä kokouksessa, jossa hän pöytäkirjojen mukaan oli läsnä, J.A. Lylyn ja Arvi Grotenfeltin rinnalla kirjallista realismia, joka puolustajien mukaan edellytti uskoa ideaalisuuteen.¹⁰ 15.11.1889 hän ehdotti seuraavan kokouksen aiheeksi keskustelua siitä, onko kulttuuritila vai luonnontila ihmisen onnen kannalta edullisempi. Seuraavassa kokouksessa 29.11.1889 hän itse alusti aiheen otsikolla Medför en ökad kultur tillskott i mänsklighetens lycka? ja väitti, että kulttuuri oli kasvattamalla ja laajentamalla hyvinvointia sekä lisäämällä viihtyvyyttä tasoittanut yhteiskuntaluokkien välisiä eroja.¹¹ Toisen kerran Tekla Hultin toimi teesin esittelijänä 22.4.1892 pidetyssä kokouksessa, jossa hän piti esitelmän nykyajan valtion tehtävistä ranskalaisen taloustieteilijän Leroy-Beaulieun vuonna 1890 ilmestyneen teok-

1 Kotikielen Seuran ptk. 9.11.1887 § 6, 4.11.1889 § 7, 7.12.1889 § 11, KSA.

2 Kotikielen Seuran ptk. 26.10.1889 § 6, KSA. Huomattakoon, että ajatus on osittain toteutunut: Virtaranta, Karjalan kielen sanakirja I–II, Hki 1968, 1974.

3 Kotikielen Seuran ptk. 7.12.1889 § 11, KSA.

4 Filosofisen yhdistyksen ptk. 1.3.1889, Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873–1915, Filosofisen yhdistyksen arkisto, Filosofian laitos, Helsingin yliopisto.

5 Filosofisen yhdistyksen säännöt § 1 (Säännöistä on tehty useita päätöksiä. Tämä lainaus on päätöksestä vuodelta 1915. Virallisesti yhdistys perustettiin vasta 1925, ja silloin se sai myös säännöilleen vahvistuksen.) Filosofisen yhdistyksen jäsenluettelo. FYA; Rein, 1918, s. 280; Sorainen, Filosofinen yhdistys 75 vuotta, Ajatus XV, 1949, s. 177.

6 Filosofisen yhdistyksen jäsenluettelo, FYA.

7 Filosofisen yhdistyksen ptk. vv. 1897–1905 ovat hävinneet. Jäsenluettelo sanoo, että Th. Rein oli pj:na vv. 1873–1900, mutta Sorainen, 1949, s. 192, toteaa, että Arvi Grotenfelt oli ainakin jo v. 1899 pj:na sattumalta säilyneen vuoden 1899 1. kokouksen pöytäkirjan mukaan.

8 Filosofisen yhdistyksen jäsenluettelo, FYA; Grotenfelt, 1918, s. 242–244; Rytönen I, 1940, s. 76.

9 Sorainen, 1949, s. 177–178.

10 Filosofisen yhdistyksen ptk. 1.3.1889, Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873–1915, FYA.

11 Filosofisen yhdistyksen ptk. 15.11.1889 ja 29.11.1889. Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873–1915. FYA. Vrt. s. 82.

sen L'etat moderne et ses fonctions pohjalta.¹ – Pöytäkirjojen mukaan Tekla Hultin oli läsnä kokouksissa, joissa puhuttiin mm. darwinismista, rauhan asiasta ja Nietzschestä.² Viimeinen osallistuminen yhdistyksen kokoukseen on pöytäkirjojen mukaan 17.4.1896,³ mutta huomattakoon, että pöytäkirjat vuosilta 1897–1905 puuttuvat.⁴

Varsin ohimenevältä jäsenyydeltä tuntuu Tekla Hultinin liittyminen vuonna 1890 yliopiston opettajille ja opiskelijoille perustettuun Historialliseen yhdistykseen.⁵ Pöytäkirjoissa hänet mainitaan vain kaksi kertaa: 16.10.1891 hän luki muutamia esimerkkejä Juhana III:n ja Ivan Vasiljevitsin kirjeenvaihdosta,⁶ ja 19.2.1892 hänet valittiin toimikuntaan, joka sai tehtäväkseen pohtia historian opintojen järjestämistä.⁷ Yllättävää on, että edes väitöskirjansa valmistamisen aikoihin hän ei ole ollut yhdistyksessä mitenkään esillä.

Vuonna 1895 Tekla Hultin pääsi⁸ ainoana naisena jäseneksi kolme vuotta aikaisemmin perustettuun Kansantaloudelliseen yhdistykseen, johon kuuluivat mm. J.R. Danielson, Leo Mechelin, E.G. Palmén ja Th. Rein.⁹ Uudet jäsenet valittiin johtokunnan ehdotuksesta ja jäsenyyden sai, jos kokouksen läsnäolevista jäsenistä 2/3 myöntyi ehdotukseen suljetuin lipuin suoritetussa vaalissa.¹⁰ Tässä yhdistyksessä Tekla Hultin piti esitelmän Nykyajan valtion tehtävistä siteeraten – kuten Filosofisessa yhdistyksessäkin – Leroy-Beaulieuta.¹¹

Neljästä tässä luvussa esitellystä yhdistyksestä Filosofinen yhdistys ja Kansantaloudellinen yhdistys aktivoivat Tekla Hultinia jatkossa kirjallisesti ja käytännöllisesti enemmän kuin Kotikielen Seura ja Historiallinen yhdistys, sillä valtiollis-taloudelliset kysymykset kiinnostivat häntä hänen aktiivisen poliittisen uransa loppuun asti, vaikka kiinnostus ei enää ollutkaan näiden yhdistysten antamien virikkeiden varassa.¹²

1 Filosofisen yhdistyksen ptk. 22.4.1892, Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873–1915, FYA. Vrt. s. 130–131.

2 Filosofisen yhdistyksen ptk. 14.2.1890, 12.2.1892, 17.4.1896, Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873–1915. FYA.

3 Filosofisen yhdistyksen ptk. 17.4.1896, Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873–1915. FYA

4 Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873–1915, FYA; Sorainen, 1949, s. 191.

5 Historiallisen yhdistyksen perustavan kokouksen pöytäkirja 22.10.1890, Historiallisen yhdistyksen pöytäkirjat 1890–1897, HYK, TH L III Ungdomsminnen till 1900 b-vihko.

6 Historiallisen yhdistyksen ptk. 16.10.1891, Historiallisen yhdistyksen pöytäkirjat 1890–1897, HYK; Vrt. s. 82.

7 Historiallisen yhdistyksen ptk. 19.2.1892, Historiallisen yhdistyksen pöytäkirjat 1890–1897, HYK. Toimikunnassa oli mm. Kustavi Grotenfelt mukana.

8 TH XLV 68.

9 Esitelmää Kansantaloudellisessa yhdistyksessä 1:nen osa, 1893, s. 1,2, 389–395. Epävirallisesti jo v. 1885 oli Helsinkiin perustettu kansantaloudellisten kysymysten keskustelua varten yhdistys.

10 Esitelmää. 1893, s. 389–395 Yhdistyksen säännöt §:t 4 ja 5.

11 Hultin, Nykyajan valtion tehtävistä, Esitelmää. 1893, s. 169–185. Vrt. s. 83.

12 Vrt. Passiiviseen vastarintaan kasvaminen 1880- ja 1890-luvuilla s. 126–133.

V PUOLUEVALINTA

Tähänastinen esitys selvittää Tekla Hultinin poliittisia koulutyttövuosia, joille puoluevalinta merkitsee pääteipistettä; jatko on aktiivista amatöörimaista tai ammattimaista osallistumista saaduilla ja saatavilla virikkeillä kulloinkin esille tuleviin tilanteisiin.

Tarkalleen ottaen sana valinta Tekla Hultinin puoluekannan selkiintymisen yhteydessä on väärä: hän ei epäillyt ja suorittanut vertailevaa tutkimusta eri kantojen välillä, käynyt vakauuskamppailua ja kokenut herätystä, hän ei voi sanoa, m i l l o i n hänestä tuli nuorsuomalainen, hän ei voi edes sanoa, että hänestä olisi t u l l u t nuorsuomalainen, hän oli sitä aina o l l u t, "mieleltään nimittäin".¹ Tekla Hultin ajautui hyväksymiensä aatteiden ja ulkonaisen olosuhteiden — lähinnä päivälehteläisen piirin — myötä siihen suomalaisen puolueen siipeen, jossa vallitsi uudistusystävällinen, suorastaan uudistusvaatimuksellinen näkemys² ja jonka piirissä sitten aikanaan syntyi aluksi epävirallinen ja sitten virallinen nuorsuomalainen puolue. Haluamatta enää toistaa edellä olleen soveltumista siihen palapeliin, joka valmiina Tekla Hultinin kohdalla merkitsi nuorsuomalaisuutta, todettakoon, että se i t ä s u o m a l a i s i t t a i n oli myös i t s e s t ä ä n s e l v y y s.³ Tämä itsestäänselvyys on kait käsitettävä luontevaksi samankaltaisuudeksi omien mielipiteiden ja nuorsuomalaisen puolueen periaatteiden välillä: koulutyttöjen fennomaanisuus ja opiskelijatyttöjen savo-karjalaisen osakunnan värittäjä ja vahvistama 80-lukulaisuus kasvoivat lehtinaisen 90-luvun periaatteiksi ja tulivat laajemmaltikin tunnetuiksi Päivälehdessä ja Isänmaan Ystävän palstoilla.⁴

Eräässä kirjoittelussa,⁵ joka katkelmallisuutensa ja kielellisen keskeneräisyytensä takia on ilmeisesti luonnos esitelmään tai puheeseen, jonka pitopaikka sen paremmin kuin pitoaikaakaan ei käy mistään selville,⁶ Tekla Hultin hyvin selvästi ilmaisee puolueensa ja poliittisen kantansa. Kirjoitelma voisi olla vaikka ote nuorsuomalaisen puolueen ohjelmajulistuksesta: "Kuulun siihen puolueeseen, joka alusta alkaen on pyrkinyt edistykseen. Edistys **laillisuuden pohjalla. Ei väkivaltaisesti** eikä vallankumouksella, siitä ei ole pysyvästä apua. Kansanvaltaiseen suuntaan. Kaikille oikeutta, tasa-arvoisuuteen pyrittävä. Kaikille valmistettava mahdollisuutta toimeentuloon. Köyhillä ja vähäväkisillä on suuremmat vaikeudet, heitä tuettava. Sopuuhyvästi edistettävä. — — Kaikki valtiollinen toiminta niin kotimaisen hallituksen kuin valtiopäivien ja yksityisten kansalaisten toiminta on tapahtuva perustuslain pohjalla ja siitä kiinni pitäen. Perustuslaki on näet kaiken valtiollisen järjestyksen pohjana ja perustana kuin kivijalan kulmakivet ovat talon perustana. — — Suomen kansan tulee olla isäntä

1 Nim. TH (Tekla Hultin) Mietteitä.. I, Karjala 30.6.1916.

2 Nim. TH (Tekla Hultin) Mietteitä.. I, Karjala 30.6.1916. Tässä eduskuntavaalien alla julkaisemassaan kirjoituksessa T.H. mainitsee nuorsuomalaisten tuntomerkeiksi vireyden, edistyshaluisuuden, mielen nuoruuden ja avomielisyyden.

3 Vrt. s. 57—58.

4 Nim. TH (Tekla Hultin) Mietteitä.. I, Karjala 30.6.1916 tähdentää, että juuri 80-lukulaisuus "itsestään" vei nuorsuomalaisuuteen.

5 TH LIV c.

6 Esityksen sävyn perusteella pääteltynä se on pidetty ennen vuosisadan vaihdetta: siinä on mecheliläiseltä kuulostavaa laillisuuden korostusta, joka T.H.:lta kagaalin myötä vuosisadan alussa alkoi karista ja sai ratkaisevat iskut Suomen ja Venäjän suurlakon ja ensimmäisen maailmansodan yhteydessä.

omassa talossaan, saada vapaasti järjestää ja päättää oma elantonsa. Varuilla Venäjän virkavallan suhteen. Riippumaton venäläisistä puolueista, ei kenenkään palveluksessa. — — Kieli- asia järjestettävä oikeuden mukaan, että suomi pääsee täysiin oikeuksiinsa virkakielenä kuin sivistyskielenä — mutta mitään toiskielisten sortoa harjoittamatta kansaa sen omalla kielellä palveltava.”

Poliittiset mieltymykset suomalaisen puolueen päivälehtäläiseen siipeen mahdollistivat joka-päiväisen työn Päivälehdessä toimittajana. Tekla Hultinin toiminnasta nuorsuomalaisessa puolueessa ja sen eri järjestöissä tulee myöhemmin puhe.

Kun Tekla Hultin vuonna 1918 edellisen ja mainitun vuoden tapahtumien satuttamana katsoi kansallisen kokoomuspuolueen parhaiten vastaavan omaa poliittista näkemystään, hän teki ratkaisunsa enemmän tietoisesti valikoiden ja punniten koko puoluekenttää ja omien aatteittensa soveltuvuutta siihen, kuin mitä hän teki ensimmäisellä kerralla, ja niinpä muistelmistakin tavataan jälkimmäisellä kerralla selityksiä ja vakuutteluja muille ja kait osin itsellekin tapahtuneen ymmärtämiseksi.¹

1 TH XLVIII 64 1.4.1919; TH XLIX 68 22.7.1919; Hultin, 1938, mm. s. 323, 395–397.

”FAVORITHOBBY” TYÖKSI

I LEHTINAINEN

A. Päivälehti

”Olen kuullut, sa että kumarrat pään
vain taivaan Luojaalle yksinään
ja hengelle vapaan kansan.”

Eino Leino Päivälehden lakkautuksen johdosta.¹

Tekla Hultin on toisen polven sanomalehtinainen ja lehtimaailmamme ensimmäinen vakainainen naistoimittaja. – Vuonna 1893 oli Päivälehdessä toimittajan paikka auki. Tekla Hultin rohkeasti haki ja Eero Erkki yhtä rohkeasti kiinnitti hänet lehden ulkomaanosaston vakinaiseksi toimittajaksi.² Vieras tämä tulokas ei ollut, kuten käy ilmi lehden sisäsivulla syyskuun viidentenä olleesta pienestä uutisesta: ”Päivälehden toimituksen jäseneksi astuu tänä päivänä fil.kand. Tekla Hultin. Neiti Hultin oli jo viime keväänä muutamia kuukausia väliaikaisena toimittajana lehdessämme, johon hän jo sitä ennenkin oli kirjoitellut.”³ Päivälehden joulualbumin Nuoren Suomen lukijoille hän oli tuttu kummastakin jo ilmestyneestä numerosta, jossa hänellä oli kaunokirjallisia sepitelmää.⁴

1 Leino, Mykkä laulaja (Vanha balladi), Päivälehden muisto 1889–1929, 1929, s. 46.

2 Eero Erkki oli T. H.:lle tuttu ainakin Kotikielen Seurasta. Vrt. s. 82. Juhani Aho oli pyytänyt T.H.:lta kirjoitusta jo lehden näytenumeroon (J.A.:n päiväämätön kirje T.H.:lle, TH I), mutta lehden näytenumeroissa (Päivälehti 16.11. ja 5.12.1889) ei ole tunnistettavissa olevaa T.H.:n kirjoitusta. Biograafisia tietoja.. 1896, s. 80 kertoo virheellisesti, että T.H. oli ”vuodesta 1893 virkaatekevänä ja syksystä -94 vakinaisena jäsenenä Päivälehden toimituksessa.”

T.H. oli kirjoittanut lehteen jo ennen tuloaan vakinaiseksi toimittajaksi mm.:

– nimimerkillä ”-n” Linjalla I 12.7.1891, Linjalla II 4.8.1891, Linjalla III 5.8.1891, Linjalla IV 2.9.1891,

– nimimerkittä arvostelut Koulukirjallisuutta 16.9.1891 ja 23.9.1891,

– nimimerkillä TH Sielutieteellistä I 25.9.1891, Sielutieteellistä II 16.10.1891, Sielutieteellistä III 24.10.1891, Puukauppa Laatokalla 14.2.1892, Ehdotus naisillemme 28.2.1892.

Tiedot on saatu T.H.:n muistiinpanoissa (TH LXI) olevien otsikoiden ja tulolaskelmien mukaan selvittämällä kirjoitusten ilmestymisajat. – T.H. vasta myöhemmin ajatteli nimityksensä erikoisuutta ja sen päätoimittajalta vaatimaa rohkeutta ja kirjoitti 36 vuotta myöhemmin: ”Mutta voinpa nyt jäljestäpäin ilmoittaa, että minunkin rohkeuttani ihmeteltiin sillä taholla, jossa Nuoren Suomen ryhmää pidettiin Jumalan maailmanjärjestystä vastaan kapinoivana joukkona ja sen äänenkannattajaa erikoisesti Belsebubin puhetorvena.” Hultin, 1929, s. 54–55.

3 Suomen sanomalehtimiehet, 1900, s. 20; Päivälehti 5.9.1893.

4 Hultin, Runonhaussa, Nuori Suomi, Päivälehden joulualbumi I, 1891, s. 145–153; Hultin, Bertta. Eräs tyyppi, Nuori Suomi, Päivälehden joulualbumi II, 1892, s. 109–119.

Syksyllä 1893 T.H.:lle tarjottiin sihteerin tointa Helsinkiin perustettavassa komiteassa, joka toimi ”nä-länhädän lieventämiseksi maan hallanpanemissa pohjoisosissa”. T.H. oli jo Päivälehden palveluksessa ja kieltäytyi tehtävästä. T.H.:n ansioluettelo avoimna ollut sihteerin virkaa varten. Memoriaalipöytäkirjat y.l.anomusvaliokunnassa valtiopäivillä 1897. Eduskunnan kirjasto (EK.)

Nyt hän oli alalla, johon viittasi äidiltä peritty kirjallinen taipumus, opiskeluaajan rahoituskeino. ”Berttan” sanomalehtimies ja ihanne ja esikuva Leo Mechelin. Tämä ammatti tuli vieämään entistä varmemmin yhteiskunnallisiin rientoihin, miesten rinnalle politiikkaan. Tämä ammatti oli ajan hermolla elämistä ja vaati kannanottoja; se vaati taustaksi sellaisen oppaan kuin farbror Leo oli ja rinnalle niitä 1880-luvun alussa yliopistoon kirjoittautuneen ”maailmanvalloittaja-sukupolven” lähinnä savolaisia ja pohjalaisia ystäviä, jotka Nuoren Suomen ryhmänä taistelivat omaksumansa maailmankatsomuksen puolesta ja tekivät Päivälehdessä päivälehteläisyyden äänenkannattajan.¹

Vuonna 1885 Lauri K’vekäs ja Jonas Castrén siirtyivät ylioppilaspolitiikasta valtiopäiväedustuksen myötä varsinaiseen puoluepolitiikkaan. Jälkimmäisen ympärille erityisesti talonpoikaissäädystä kertynyttä ryhmää alettiin kutsua ”nuoriksi” erotukseksi Meurmanin ”vanhoista”. Castrénin ryhmässä, johon myös innokas k.p.t. -läinen Juhani Aho kuului, neuvoteltiin jo vuoden 1885 valtiopäivien jälkeen toisen suomenkielisen – Uutta Suometarta jyrkemmin suomenmielisen – valtiollisen lehden perustamisesta pääkaupunkiin.

Kesällä 1886 Kuopiossa pidetyn yleisen raittiuskokouksen yhteydessä neuvottelivat mm. Juhani Aho, A.V. Forsman, J.H. Erkko, E.F. Jahnsson, Arvid ja Eero Järnefelt ja J.A. Lyly Helsinkiin perustettavasta uudesta suomenkielisestä lehdestä.²

Eero Erkko, joka Juhani Ahon ja Arvid Järnefeltin kanssa oli Keski-Suomi -lehden toimittajana vuosina 1887–89, vahvisti vuonna 1889 Uuden Suomettaren ”paljastuksen”, että Helsingissä todella tulee ilmestymään k u u d e s t i viikossa suomenkielinen Päivälehti. Lehden isistä ja toteuttajista tuntui, että ”lehti on m e i d ä n alotettava”³ ”kansamme toiveiden esiintuojaksi, sen tarpeitten vilpittömäksi tulkiksi.”⁴ – Mutta hehän olivatkin ”tuon 80-luvun naiivia optimistista k.p.t.-läispolvea, joka ei ollut tottunut tarkkoihin laskelmiin.” Mitään varsinaista puoluetta lehden toimittajilla ei ollut, sillä ”nuorsuomalainen puolue syntyi vasta vähitellen juuri Päivälehdessä vaikutuksesta” Oli ”vain kourallinen enimmäkseen nuorta väkeä ilman valtiollista merkitystä ja yhteiskunnallista asemaa”, kertoo päätoimittaja Eero Erkko muistelmissaan vuonna 1929;⁵ oli ”vain kourallinen räyhääviä poikanulikoita”, kertoi Uusi Suometar lehden syntyäikoihin näistä naimattomista, alle 30-vuotiaista miehistä.⁶

Elokuussa 1889 aikaisemmin mainitut kolme lehden perustajaa ilmoittivat salaisessa kiertokirjeessä, että lehti tulee olemaan puoluekannaltaan ”SUOMENMIELINEN” ja asettuu ajan kysymyksissä ”KAIKINPUOLISTA EDISTYSTÄ” puolustavalle, ”VAPAAMIELISELLE”

-----

1 Rytönen I, 1940, s. 31, 38–43, 84–85; Juva IV, 1966, s. 513–516.

2 Jukola, Juhana Heikki Erkko, 1939, s. 44; Rytönen I, 1940, s. 121, 179–183.

3 Erkko, Muistelmia Päivälehdessä perustamisesta, Päivälehdessä muisto 1889–1929. 1929, s. 6–10; Rytönen I, 1940, s. 180–181, 190; Aho I, 1951, s. 326–328; Häkli, 1955, s. 176; Tommila, Keski-Suomen lehdissä 2, 1973, s. 49–53.

4 Päivälehti 5.12.1889.

5 Erkko, 1929, s. 9; Rytönen I, 1940, s. 183.

6 Erkko, Nuori Suomi, Nuori Suomi, Päivälehdessä joulualbumi I, 1891, s. 2.

kannalle.¹ Näyttenumeroitien esittelyssä ja tilausilmoituksessa² edellinen ennakkotieto oli kypsynyt Päivälehdessä valtiolliseksi ja kirjalliseksi kokonaisuohjelmaksi: "— — että suomalainen kansa saatetaan tilaisuuteen vapaasti kehittää henkisiä ja aineellisia voimiaan, että se pääsee osallisuuteen suurten sivistyskansain henkisistä aarteista voidakseen kehittää niitä oman luonteensa mukaisesti." Eli täsmennettynä edellinen: valtiolliseen ja yhteiskunnalliseen elämään kansanvaltaista vapaamielisyyttä ja kansalliselle kulttuurielämälle täydellistä henkistä kehitysvapautta.³ Päivälehteläiset tarkoittivat kansanvalta-käsitteellä työskentelyä kansan KANSSA, ei työskentelyä kansan HYVÄKSI tai kansan PUOLESTA. Lehteä ei perustettu "nuorten" kielitaisteluunkin osallistuvaksi äänenkannattajaksi,⁴ mutta ensimmäisen näyttenumeron Esittelyssä ja toisen näyttenumeron pääkirjoituksessa on selvästi, että lehti ollen kielitaistelussa jyrkimpien suomenmielisten puolella katsoo, että "— — lopullisena päämääränä suomen kielen suhteen ei voi olla muu kuin tämän saattaminen sivistys- ja valtakieleksi."⁵

Kun Päivälehti aloitti ilmestymisensä vuonna 1890 "nuorten" opposition näkyvänä tuloksena, se herätti sekä pelkoa että epäilyä sekä suomalaisessa puolueessa että Uudessa Suomettarenissa. Kuten aikaisemminkin on mainittu, "nuoret" pysyivät suomalaisessa puolueessa, ja Uuden Suomettarenkin kohdalla kilpailija merkitsi aluksi vain aihekentän jonkinlaista jakautumista: Uusi Suometar oli johtava valtiollisissa kysymyksissä, ja Päivälehti tuli kirjallis-taiteellisen elämän keskipisteeksi lähinnä nimekkään avustajakuntansa myötävaikutuksella.⁶

Valtiollisen aseman muuttuminen vaaranalaiseksi merkitsi siihenastista laajempien kansankerosten poliittisen kiinnostuksen heräämistä. Tämä heijastui lehdistönkin palstoille. Tyydyttääkseen lukijakuntansa Päivälehdessä oli uhrattava valtiolliselle uutisaineistolle tilaa enemmän kuin alunperin oli suunniteltu; toisaalta tilanne oli mitä otollisin lehden ohjelman mukaisen aatteellisen vapaamielisyyden puolesta esiintymiseen. "Tulkoon mitä tuleekin, on meidän ainakin vireinä ja itsetietoisina pysyminen eikä antautuminen suolapatsaina idän sateita ja päivänpaisteita odottamaan", oli Päivälehdessä omaksuma selvä ja suora asenne syntyneessä tilanteessa.⁷

Lehden syntymisen aikoina sosiaalinen murros paljasti taloudellisen murroksen kehittämät sosiaalis-yhteiskunnallisessa suhteessa lapsipuolen asemassa olevat kansalaisryhmät: toisaalta maaseudulta kaupunkiin muuttaneet, joiden oli uusissa oloissa arvioitava ja osin omaksuttavakin itselleen siihen asti tuntemattomia arvoja, toisaalta maaseudulle jääneet tilattomat, joiden asema muuttui entistä epävarmemmaksi. Päivälehti otti näiden kansalaisten asian omakseen, ja niinpä 1890-luvulla lehden tapa käsitellä sosiaalisia kysymyksiä "— — sai selvästi propagandistisen luonteen, joten sitä työväen taloudellisten etujen ja valtiollisten oikeuksien aja-

1 Rytkönen I, 1940, s. 197; Mäkitalo, Nuorsuomalaiset päätoimittajat vuosina 1889—1917, Suomen historian pro gradu, Turun yliopisto, 1974, s. 5.

2 Päivälehdessä näyttenumerot ilmestyivät 16.11. ja 5.12.1889.

3 Rytkönen I, 1940, s. 226; Rommi, 1964, s. 21; Päivälehti 16.11. ja 5.12.1889.

4 Rytkönen I, 1940, s. 229, 241.

5 Päivälehti 16.11. ja 5.12.1889.

6 Laurila, Hajanaisia muistelmia kolmenkymmenen vuoden takaa, Päivälehdessä muisto 1889—1929, 1929, s. 157—159; Rytkönen I, 1940, s. 216—220; Rytkönen II, 1946, s. 15—16; Koskimies IV, 1965, s. 90—91.

7 Hultin, 1929, s. 53; Rytkönen II, 1946, s. 24.

jana voidaan pitää varsinaisen työväenliikkeen syntyyn ja kehitykseen ratkaisevasti vaikuttaneena välineenä.”¹

Tultaessa vuoteen 1893, jolloin Tekla Hultin astui Päivälehdessä palvelukseen, olivat olosuhteet laajentaneet ja täsmentäneet lehden alunperäistä edellä kuvattua ohjelmaa niin, että joulualbumissa lehden tilaustarjouksessa vuodelle 1894 sanotaan: ”Suomenmielinen ja vapaamielinen on lehti edelleenkin. Mutta suomen- eli kansallismielisyyteen luemme muutakin kuin pelkän kielikysymyksen.” Ja lehti luettelee lähemmin suomenmielisyyteen kuuluviksi mm. kansanvaltaisuuden, kansanvalistuksen, äänioikeuden laajentamisen, työväenkysymyksen, tapaturma- ja sairausvakuutuksen, parannetun ammattientarkastuksen ja uskonnollisten olojen saattamisen ajan vaatimusten mukaiselle tasolle. Lehti uskoo, että voimakkaalla edistystyöllä turvataan maan ja kansan tulevaisuus ahtaittenkin aikojen varalle paremmin kuin arkailevalla, kaikessa vanhassa riippumisella, ja lehti haluaa ottaa osaa tällaiseen työhön ”alitukseltaan pitäen silmällä KOKO yhteiskunnan menestystä ja hyvää.”²

Tekla Hultinin nimi on ylläolevan tilausilmoituksen allekirjoittaja-toimittajien luettelon viimeisenä, ja hän lupaa sen mitä muutkin toimittajat, vaikka hänen kynänsä jälki ulkomaan osaston toimittajana ei näkynyt muiden kynän tavoin, ei varsinkaan kun ”— — uutisten KOKOONPANOSSA silloisina aikoina tahdottiin nimenomaan välttää kysymyksessä olevien tapahtumien laajempaa kuvausta. Ne puettiin meillä poikkeuksetta kuivunutta luurankoa muistuttavaan muotoon.”³ Suuri yleisö — ja tässä tapauksessa tutkijakaan — ei ole voinut tietää, millaisesta aineistosta uutiset on valittu. Yhtä vähän jälkimmäinen taho on voinut selvittää, millä perusteella Päivälehdessä historia esittää Tekla Hultinista niin imartelemaan lausunnon kuin esittää,⁴ sillä lehden tuhatsivuisessa historiassa vain yhdessä kohdassa tämän lähdeviitteitä vailla olevan lausunnon lisäksi mainitaan edes Tekla Hultinin nimi.⁵ Ja lehden toimittajien ja ystävien Päivälehdessä muisto 1889—1929 -teoksessa v a i n lehden taloudenhoitaja Erkki Reijonen mainitsee Tekla Hultinin, ”— — jonka tulo vakinaiseksi toimittajaksi oli alussa outoa ja tavallaan vähän niinkuin pelottavaakin, mutta joka osottautui piankin yhtä hyväksi ja ymmärtäväiseksi työtoveriksi kuin miehetkin.”⁶ Kannattaa panna merkille, että tämäkin lausunto on Helsingin Sanomien toimituksen kokoamasta muistelmateoksesta.

1 Rytkönen II, 1946, s. 25—26. Lehden kannan mukaisesti T.H. kirjoitti Päivälehdessä joulualbumissa v. 1893 otsikolla Tasa-arvoisuutta kohti ja 1895 otsikolla Työväen toivomukset 1894 v. valtiopäivillä. Vrt. s. 104—105, 106.

Yleensä suomenkielinen sanomalehdistö ennen Työmiehen syntymistä v. 1895 poliittisesta sävystä riippumatta pyrki tarkasti seuraamaan työväenliikkeen tapahtumia. Alkio, Joitakin päivälehteläisen aikakauden muistelmia. Päivälehdessä muisto 1889—1929, 1929, s. 137—139; Salmelin, 1967, s. 61—62. Vrt. s. 107—108.

2 Nuori Suomi, Päivälehdessä joulualbumi III, 1893, Päivälehdessä tilaustarjous vuodelle 1894; Karvonen, Päivälehti yhteiskunnallisten kysymysten ajajana ensi vuosinaan. Päivälehdessä muisto 1889—1929, s. 144—152.

3 Rytkönen II, 1946, s. 118.

4 Rytkönen II, 1946, s. 89; fil.tri. Alli Rytkönen ei muistamansa mukaan ole käyttänyt muita T. H.:n Päivälehti-kautta valaisevia lähteitä kuin mitä tässäkin tutkimuksessa on käytetty. Fil.tri. Alli Rytkösen kirje 8.2.1977.

5 Rytkönen II, 1946, s. 130. Eri maissa toimineiden kirjeenvaihtajien luettelossa ovat kirjaimet T.H. Vrt. s. 51. Päivälehdessä johtokunnan pöytäkirjat ja Päivälehdessä kassakirjat vv. 1893—1901 eivät mainitse Tekla Hultinia. Päivälehdessä johtokunnan pöytäkirjat 1893—1901 ja Päivälehdessä kassakirjat 1893—1901. Sanoma Osakeyhtiön Historiallinen arkisto, Helsinki.

6 Reijonen, Muisteloita Päivälehdessä ensi vuosikymmeneltä, Päivälehdessä muisto 1889—1929, 1929 s. 113.

Vaikka siis ulkomaanosaston toimittajan "tusinatyössä"¹ päivälehteläisyyteen ei ollutkaan suoria ja selviä mahdollisuuksia, niin Tekla Hultin hyvin mielellään viljelee sanoja "me" ja "meidän" toimittajakunnasta ja sen aatemaailmasta puhuessaan.² "Nuoren versovan suomalaisen taiteen menestyshän on meidän "nuorten" ja lehtemme päharrastuksia. Sen kehittäminen kansalliselle pohjalle, mutta samalla suuren sivistysmaailman vaatimuksia vastaavaksi on pyrintömme. Millä riemulla tervehdimmekin "Lemminkäisen sotaanlähdön". — — Miten innokkaasti pohdimme kaan Ibsenin ja Björnsonin aatteiden rinnalla Minna Canthin dramatisoimia poliittisia pulmakysymyksiä. Ja Juhani Aho, jonka erikoisesti lueimme omiemme joukkoon, lausui mielestämme jokaisen sanansa meidänkin puolesta. Ida Aalbergin esitys oli meistä maailman näyttämötaiteen korkein saavutus — —." — — "Maailmankatsomuksemme oli puhtaasti kansanvaltainen. Kansallissomaisuuttamme oli mielestämme pidettävä arvossa ja sivistyneistönkin sitä viljeltävä. — — ja me tunsimme, että meillä oli Suomen kansan parhaimmisto puolellamme."³

Itse toimituksessa valitsi "meillä"-henki jo olosuhteiden pakosta, sillä toimituksen Fabianinkatu 21:n piharakennuksen kolmesta pienestä huoneesta päätoimittaja ja toimitussihteeri olivat saaneet oman huoneen, ja kolmannen huoneen jakoivat vakinaiset ja tilapäiset toimittajat, ystävät ja vieraat, joiden ansiota oli, että "Toimisto vähitellen muuttui poliittiseksi klubiksi — —."⁴ Tämän merkitystä tuskin voidaan tarpeeksi korostaa Tekla Hultinin kohdalla aikana, jolloin naisten luontevat tilaisuudet politiikan kouluun olivat aivan satunnaisia. Tämä oli — niin kuin nim. Leikari Helsingin Sanomissa Tekla Hultinin täyttäessä 60 vuotta 18.4.1924 kirjoitti — "sitä uljasta aikaa, jolloin maailma oli nuori" ja lännestä tulivat vapaa-mieliset huomentuulet.⁵ Tähän aikaan nuorsuomalaisuutta ei vielä ollut patentoitu, ja klubi-illoissa istui myös vastapuolen miehiä.⁶

Tekla Hultin sivuuttaa muistokirjoituksessaan Me ja meidän ystävämmen ulkomaan osaston toimittajan työn ja uutislähteet sillä lyhyydellä, jonka yli kolmenkymmenen vuoden karsiva etäisyys itse tapahtumiin antaa: "Keskiyön aikaan saapui toimitukseen viimeinen posti. Sen mukana tuli "St Petersburger Zeitung", josta minun asiani ulkomaanosaston toimittajana oli poimia viimeiset uutiset. Muina ulkomaan uutisten lähteinä oli alussa vain tanskalainen "Politiken", jonka suomisuosiollinen, radikaalinen suunta parhaiten vastasi Päivälehdessä ja meikä-

1 T.H. kirjoitti 14.3.1898 Pariisista, että "— — monen vuoden tusinatyön jälkeen" on ihanaa saada oppia uutta. T.H. Leo Mechelinille 14.3.1898, L.M.:n kokoelma 33, VA.

2 T.H. teoksessaan Päiväkirjani kertoo 1899–1914, 1935, mainitsee vain kerran toiminnastaan Päivälehdessä: johdannossa s. 10 T.H. mainitsee Eero Erkon pyytäneen häneltä Leo Mechelinin lyhyttä elämäkertaa: Päivälehdessä joulualbumiin v. 1899. Teoksessa Päivälehdessä muisto 1889–1929, 1929, on T.H.:n kirjoitus Me ja meidän ystävämmen, mutta siihen on suhtauduttava teoksen syntytavasta johtuen varauksin.

3 Hultin, 1929, s. 58–59. Harvennukset V.K.

4 Hultin, 1929, s. 53, 59. Vrt. s. 93 alaviite 3, 122.

5 Nimim. Leikari, Tekla Hultin 60-vuotias, Helsingin Sanomat 18.4.1924.

6 Hultin, 1929, s. 59; Reijonen, 1929, s. 122. Päivälehdessä sisärenkaaseen kuului mm. A.H. Karvonen, josta tuli Työmies-lehden ensimmäinen päätoimittaja (Laurila, 1929, s. 157), ja jo viimeisinä ylioppilasvuosinaan klubin nuorimpana jäsenenä Onni Talas (Talas, Muistelmia, 1960, s. 16). Myös K.J. Ståhlberg ja Th. Hömön kuuluivat päivälehteläisiin. Blomstedt, K. J. Ståhlberg, 1969, s. 61–62, 66, 69; Manninen, 1966, s. 18. Vrt. s. 122.

läisten "nuorten" mielipiteitä. Silloinen uutistoimisto¹ vaivasi aniharvoin – vain sodanjulistusten ja tärkeimpien kuolemansanomien johdosta – itseään ja meitä yötyöllä."² Sana "poimiamia" on lainauksessa varmasti työtappaa hyvin kuvaava, sillä uutiset syötettiin painoon sellaisina, kuin ne eri sanomalehtitoimistojen välityksellä toimitukseen saapuivat.³

Jo vuodesta 1890 lehti sijoitti uutiset itsenäisten, paikallisuutta rajoittavien otsakkeiden alle, ja niinpä tuoreimmat ulkomaan tiedot ovat "Uusin ulkomaan posti"–, "Uusin ulkomainen posti" – tai "Yöllinen posti" – otsakkeiden alla.⁴ Nämä tiedotusten luontoiset uutiset eivät kuitenkaan tyydyttäneet yleisön uutisnälkää, ja toimitus oli pakotettu käyttämään mm. ulkomaisten sanoma- ja aikakauslehtien artikkeleita ja omien kirjeenvaihtajien ja toimittajien selostuksia.⁵

Niinpä päivälehdessä historia kertoo osittain edellisen kanssa ristiriidassa ollen, että Tekla Hultin " – – ei tyytynyt vain kääntämään ulkomaanlehtien uutisia omaan lehteensä, ei liioin yksinomaan referoimaan niistä löytyviä ulkopoliittisesti mielenkiintoisia artikkeleita, vaan hän laati itse monia pieniä tutkielmia kulloinkin kiinnostavista poliittisista henkilöistä ja tapahtumista."⁶ Edellistä on vaikea todentaa, koska Päivälehdessä arkistossa ei ole selvitystä 1890-luvun kirjoitusten tekijöistä ja koska mainitun kauden Päivälehdessä palstoilta⁷ ei löydy

Tekla Hultinin nimeä tai nimikirjaimia poliittisten artikkeleiden alta.⁸ Mitä taas tulee hänen toimimiseensa lehden kirjeenvaihtajana Tukholmassa vuonna 1895 ja Pariisissa vuonna 1898, niin nekin kirjeet supistuivat kolmeen.⁹

Päivälehdessä "tytärjulkaisun"¹⁰ Nuoren Suomen avustaja Tekla Hultin oli alusta asti, siis jo ennen tuloaan Päivälehdessä vakinaiseksi toimittajaksi, ja hän pysyi uskollisena tälle julkaisulle toimiessaan jo Tilastollisen Päätoimiston toisena aktuaarina.¹¹ Pääsy Nuoreen Suomeen vuonna 1891 merkitsi pääsyä seuraan, jolle suomalaisessa kirjallisessa maailmassa ei löydy

1 Suomen ensimmäinen sähkösanomatoimisto oli Suomalainen sähkösanomatoimisto vv. 1887–1897. Toinen "Suomalainen uutistoimisto" aloitti toimintansa v. 1897. Ulkomaan uutisia välitti venäläinen uutistoimisto, jonka toimintaan oltiin usein tyytymättömiä. Rytkönen II, 1946, s. 122.

2 Hultin, 1929, s. 54.

3 Rytkönen II, 1946, s. 118.

4 Rytkönen II, 1946, s. 118, 123; Päivälehti 1893–1901.

5 Rytkönen II, 1946, s. 122–130; Päivälehti 1893–1901.

6 Rytkönen II, 1946, s. 89.

7 "Meidän yhdistyksemme" Päivälehti 17.1. ja 18.1.1900 ja "Lehtiä Itä-Suomen historiasta" Päivälehti 11.10., 12.10. ja 14.10.1900 on T.H.:n arkiston avulla voitu todentaa hänen kirjoittamukseensa. Huomattakoon, että vuonna 1900 T.H. oli Isänmaan Ystävän päätoimittaja.

8 Päivälehti 1893–1901. Vrt. s. 130.

9 T.H.:n kirje Tukholmasta, Päivälehti 18.5.1895 (T.H. todettu kirjoittajaksi Elis Hultinin T.H.:lle (TH X) 28.5.1895 lähettämän kirjeen perusteella).

T.H.:n kirjeet Pariisista, Päivälehti 5.4. (erheellisesti alla nimikirjaimet H.T.) ja 3.5.1898.

Jo ennen tuloaan lehden vakinaiseksi toimittajaksi T.H. kirjoitti kirjeen Pietarista, Päivälehti 15.2.1893. Vrt. s. 130.

10 Anttila, Muistelmia Nuoren Suomen taipaleesta, Nuori Suomi XXXIII, 1923, s. 15.

11 Vrt. s. 93 alaviite 10.

T.H. toimitti Eero Erkolle antamansa lupauksen mukaan Nuoren Suomen v. 1903. T.H.:n kirje Leo Mechelinille 16.10.1903. L.M.:n kokoelma 46, VA. – Eero Erkko oli karkotettuna Yhdysvalloissa vv. 1903–05.

vastinetta: Juhani Aho,¹ Ilmari Calamnius (Kianto),² Minna Canth,³ J. H. Erkko,⁴ Santeri Ingman (Ivalo),⁵ Arvid Järnefelt,⁶ Eino Leino,⁷ Kasimir Leino,⁸ Maila Talvio,⁹ ja monet muut, joihin tutustuminen lähemmin sitten tapahtui Päivälehdessä "me ja meidän ystäväme" -piirissä.

Koska Nuori Suomi oli lähinnä kaunokirjallinen julkaisu, ovat Tekla Hultininkin Nuori Suomi -tuotteet kaunokirjallisuuteen ja sellaisinaan tämän tutkimuksen ulkopuolelle kuuluvia.¹⁰ Poikkeuksena ovat vuoden 1893 albumiin kirjoitettu Tasa-arvoisuutta kohti, vuoden 1899 albumiin päätoimittaja Eero Erkon toivomuksesta kirjoitettu Leo Mechelinin lyhyt elämäkerta, vuoden 1906 Kirjeitä - niminen poliittinen kannanotto, josta sensuuri oli vuonna 1903 poistanut niin oleelliset osat, että katsottiin tarpeettomaksi julkaista sitä silloin Suomessa lainkaan,¹¹ ja kertomus Osakunnassa, joka ilmestyi 1915 mielipiteenä jääkärikysymyksestä.

1 Ivalo, 1929, s. 40–41; Rytönen II, 1946, s. 186–196, 235–268; Aho I, 1951, s. 326–328.

2 Laurila, 1929, s. 157; Rytönen II, 1946, s. 201, 347–352.

3 Reijonen, 1929, s. 123: "Minna Canth kävi harvoin Helsingissä, mutta oli aina säännöllinen vieras toimituksessa — —."

T.H.:n mielestä Minna Canthin elämäntyön pitäisi olla kaikille Suomen naisille tuttu. T.H. Ester Hällströmille (myöh. rouva J.K. Ståhlberg) 12.5.1909. Ester Ståhlbergin kokoelma. VA.

4 Ivalo, 1929, s. 42; Jukola, 1939, s. 44; Rytönen II, 1946, s. 328–336.

5 Laurila, 1929, s. 157; Rytönen II, 1946, s. 201, 271–291.

6 Ivalo, 1929, s. 40–41; Rytönen II, 1946, s. 319–328; Häkli, 1955, s. 203, 176–178.

7 Onerva, Eino Leino I, 1932, s. 121–129, 243; Rytönen II 1946, s. 295–318.

8 Laurila, 1929, s. 157; Rytönen II, 1946, s. 186–193.

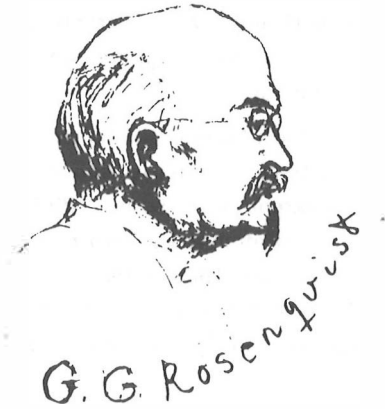
9 Laurila, 1929, s. 157; Rytönen II, 1946, s. 342–347; Koskenniemi, Maila Talvion vuosikymmenet I, 1963, s. 138, 140–145, 151, 158, 165, 170–176, 187.

10 T.H. avusti Nuorta Suomea seuraavasti: 1891 Runonhaussa, 1892 Bertta. Eräs tyyppi, 1893 Tasa-arvoisuutta kohti, 1894 Tarina kummallisesta kukosta, 1895 Hovin mamselli, 1897 Liian paljon hattuja, 1899 Leo Mechelin, 1901 Se on anteeksiantamatonta, 1906 Kirjeitä, 1915 Osakunnassa ja 1933 30 vuotta sitten.

T.H.:lla oli vielä tultuaan Tilastollisen Päätoimiston toiseksi aktuaariksi "ilo ja kunnia", kuten Eero Erkko otaksui, saada avustaa Päivälehteä ja Nuorta Suomea. T.H. Eero Erkolle 19.7. (s.a., ehkä 1901, jolloin T.H. juuri oli saanut nimityksen virkaansa). J.H. Erkon kokoelma. VA.

11 Hultin, 30 vuotta sitten, Nuori Suomi XLIII, 1933, s. 15–18. T.H. palasi tässä aiheeseen esittäen omin kommentein sensuurin v. 1903 ylipyyhkimät kohdat. — T.H.:n tiedon mukaan kirjoitus ilmestyi Yhdysvalloissa, jossa karkotettu Eero Erkko oli Amerikan Kaiku -nimisen lehden päätoimittaja. Hultin, 1933, s. 16.

Tekla Hultinin piirroksia vuoden 1894 valtiopäiväedustajista.
TH LXV, VA.

B. Isänmaan Ystävä

"Me karjalaiset, me ylpeilemme siitä,
että sinä olit se, joka hänen nuoren
elämänsä oikealle tolalle ohjasit ja
hänestä kunnan suomalaisen kasvatit.
Olet oikea Karjalan tyttö, meidän omaa
heimoamme, sillä hyvin tunnet turman tavat
ja osasit oikeaan paikkaan ...
Me olemme ylpeät, että hän kuitenkin
heitti henkensä sinun sylissäsi,
vaikka olikin kuolemansa väkivaltainen
ja kamala ...
Ota siis vastaan suora kiitoksemme
toimekkaasta ja jalosta työstäsi!
Luokoon se lohtua surussasi! ...¹

Poliittisesti ja ammatillisesti opettavia Päivälehdessä vuosia seurasi vastuullinen vuosi oman lehden päätoimittajana, vaikka päätoimittaja kulkikin vaatimattomasti tittelillä "vastaava toimittaja".² Päivälehti oli vuosisadan vaihteen molemmin puolin kolmesta kuuteen kuukauteen lakkautettuna joka vuosi ainakin kerran, joskus kaksikin kertaa,³ ja etsi tuon ajan mui-

1 Oskari Karhe, Karjalan tyttö (Pari muistosanaa) 22.12.1900, Päivälehti 1.2.1901. T.H.:n arkistossa säilyneeseen lehtileikkeeseen (TH XLV) on tehty huomautus, että tämä runo aiheutti Päivälehdelle painoesteen.

2 Vastaavan toimittajan ja päätoimittajan välillä on vaikea tehdä eroa, joskus nämä henkilöt olivat lehdessä erikseen, joskus tittelit kuuluivat samalle henkilölle. Mäkitalo, 1974, s. 2.

3 Laurila, 1929, s. 155. Laurila mainitsee, että lakkautusaikoina ilmestyi "Ilmoittaja" tai "Ilmoituslehti", johon suomennettiin ilmoituksia.

den lehtien tapaan "hätävää".¹ Pastori Emil Murén,² joka oli Tekla Hultinille tuttu ainakin Filosofisesta yhdistyksestä,³ oli vuonna 1896 perustanut kirkollisen eli "evangelisluterilaiseen tunnustukseen" pohjautuvan ja yhteiskunnallisen eli "isänmaalliskansallisen" kerran viikossa ilmestyvän lehden,⁴ josta hän nyt vuoden 1899 lopulla muiden töiden vuoksi halusi luopua.⁵ Lehtikuolema oli maassamme niin usein nähty vieras, että Päivälehdessä haluttiin itsekkäistäkin syistä estää sen tämänkertainen vierailu.⁶ Tekla Hultinista tuntui, että "— — kun lehden elossa pysyminen tarjoutui mahdolliseksi minun myötävaikutukseni avulla, yksinkertainen velvollisuuteni Suomen sanomalehtistöä kohtaan, jonka palveluksessa olen toiminut useita vuosia, vaati minua antamaan siihen apuani."⁷ Ja joulukuun 7. 1899 hän sai painoasiain ylihallituksen päätöksensä tiedon, että kenraalikuvernöörin suostumuksella pastori Emil Murénin viikkolehti Isänmaan Ystävä 1.1.1900 siirtyy hänen omistukseensa ja hän jatkaa lehden painamista edeltäjänsä tavoin.⁸

Päivälehdessä isänmaan ystävät olivat edelleen kiinnostuneita Isänmaan Ystävästä, sillä se painettiin Päivälehdessä kirjapainossa,⁹ sen avustajakuntakin oli osittain sama kuin Päivälehdellä,¹⁰ ja mm. tilausilmoitusten painamisen toistuva vastavuoroisuus on silmiinpistävä.

Nyt Tekla Hultin sai ensimmäistä kertaa julkaista omia ajatuksiaan vapaasti — siis v a i n

1 Vainio Ludviginkadulta, Nuori Suomi XXV, 1915, s. 173. Vainion mukaan Isänmaan Ystävä oli Päivälehdessä "hätävää". Vastaavanlaisena hätävarana oli mm. nuorsuomalaisella Viipurin Sanomilla "Supistutus", joka jatkoi ilmestymistään varsinaisen lehden ollessa lakkautettuna useampaan otteeseen. Paavola, 1954, s. 17—19, 22—23.

2 Emil Murén kuului ns. pappiskagaaliin, joka työskenteli estääkseen laittoman asevelvollisuuslain mukaisten kutsuntojen kuuluttamisen. Järjestöllä ei ollut kiinteää organisaatiota. Murtorinne, Papisto ja esivalta routavuosina 1899—1906, 1964, s. 112—116.

3 Vrt. s. 83.

4 Isänmaan Ystävä 12.12.1896 ja 2.1.1897, Tilausilmoitus.

5 Isänmaan Ystävä 15.12.1899, näyttenumero. Tilausilmoitus.

6 Isänmaan Ystävä 15.12.1900 näyttenumero. Tilausilmoitus; TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c-vihko T.H. toteaa, että päätoimittajan paikka "uskottiin" hänelle.

Isänmaan Ystävä ilmestymistä ei Murénin aikana painoeste ollut kertaakaan häirinyt. Isänmaan Ystävä 21.12.1900 51 A.

7 Isänmaan Ystävä 15.12.1899, näyttenumero. Tilausilmoitus. — Huomattakoon, että T.H. haki syksyllä 1900 toistamiseen Tilastollisen Päätoimiston toisen aktuaarin virkaa. Vrt. s. 52.

8 TH XLV 62; Murtorinne, 1964, s. 116, 129, 186, 321. Mäkitalo, Nuorsuomalaiset päätoimittajat vuosina 1889—1917, Suomen historian pro gradu, Turun yliopisto, 1974, ei mainitse nuorsuomalaisten lehtien joukossa Isänmaan Ystävää eikä nuorsuomalaisten päätoimittajien joukossa Tekla Hultinia. Mutta jos verrataan Tekla Hultinia Mäkitalon tutkimuksen pohjana oleviin päätoimittajiin, niin ikänsä puolesta hän oli sekä toimittajaksi (52 % alle 30 vuotta) että päätoimittajaksi (77 % syntynyt vuosien 1860—90 välillä) tullessaan enemmistöön kuuluva ja koulutuksensa puolesta (1890-luvulla päätoimittajaksi tulleista 54:stä 15 oli suorittanut yliopistollisen tutkinnon; tutkija ei tarkemmin erittele tutkintoja) vähemmistöön kuuluva. Mäkitalon mukaan yhden miehen toimituksia oli vuosisadan vaihteessa runsaasti. Mäkitalo 1974, s. 11—12, 15, 25, 56—57, 75.

9 TH XLV 62. Kenraalikuvernöörin antamassa luvassa nimenomaan mainitaan, että lehti painetaan Päivälehdessä kirjapainossa.

10 Lehteä ovat avustaneet Päivälehdessä mm. Juhani Aho 22.6., 14.12. 50 A; Ilmari Calamnius 22.6.; Santeri Alkio 18.5.; J.H. Erkkö 16.2., 22.6.; Maria Furuhejm 11.5.; Saima Grönstrand 25.5.; Santeri Ingman 21.12. Joululehti; Larin Kyösti 21.12. Joululehti; Eino Leino 21.12. 51 B; L. Onerva 21.12. Joululehti; Otto Manninen 21.12. Joululehti; Leo Mechelin 6.7. ja A.F. Soldan 21.12.1900 Joululehti.

sensuuriviranomaisten valvomana – ja näytteenä hänen vakaumuksestaan, joka vuosien mitaan oli kasvanut päivälehteläisyydeksi Päivälehdessä ja sen poliittisen klubin myötä, näytenu-merossa 15.12.1899 julkaistu ohjelma ja vetoamus lukijakunnalle: ”Isänmaan Ystävä on v a p a a m i e l i n e n , s u o m e n m i e l i n e n l e h t i . I s ä n m a a n Y s t ä v ä a s e t t a a i s ä n m a a n t u r v a l l i s u u d e n j a o n n e n t o i m i n t a n s a y l i m m ä k s i o j e n n u s n u o r a k s i .¹ – Kansallisuutemme ja vahvistetun oikeutemme suojeleminen on siis korkein isänmaallinen velvollisuutemme samoin kuin sen kautta noudatamme Korkeimman kaikkivaltiasta johdatusta, joka on Suomen kansan kansakunnaksi kasvattanut määräten sille oman tehtävän muiden kansakuntien rinnalla.”² Voisiko oppilas päivälehteläisempi ollak Se mikä edellisessä puhumisena Suomen kansasta Herran valittuna kansana viittaisi 80-luvun luopiolaisuuteen, on mitä luultavimmin ”hinta” halusta säilyttää vanhat tilaajat. Emil Murénin lukijoille lienevät tarkoitettuja myös ne uskonnolliset mielelmät, joita lehti viljeli, tosin ilmoittaen valinneensa sellaisia, jotka tarkoittavat kristinopin sisällyttämistä jokapäiväiseen elämään.

Päivälehti oli 90-luvun lopulla vähäväkisten asialla. Myös Isänmaan Ystävä julistaa näytenu-merossa osoittavansa erityistä huomiota kaikille vähäväkisten aineellista ja henkistä kohottamista tarkoittaville pyrinnoille, sillä valtiolliseen ja kansalliseen yksimielisyyteen pääsemiseksi on eri kansankerrosten välisiä juopia pyrittävä poistamaan ja yhteisestä isänmaasta tehtävä sanan laajemmassa mielessä sarka- ja verkatakkisten yhdistäjä.³

Lehden päätoimittaja käyttää virallista kieltä pääkirjoituksissa ja epävirallista kieltä nimimerkki Tahvon pakinoissa,⁴ jotka kirjeen muotoon laadittuina muistuttavat Päivälehdessä Tuomaksen⁵ Helsingin kirjeitä.

Vuotta 1900 sävyttävät oikeustaistelu ja tammikuusta kesäkuuhun koolla olleet lakimääräiset valtiopäivät. Vaikka hallitsija oli kieltänyt säätyjä puuttumasta asioihin, ”joilla oli yleinen valtakunnallinen merkitys”, niin ne käsitelivät laajastikin ajankohtaisia valtiollisia tapahtumia ja lopuksi yksimielisesti hyväksyivät lakivaliokunnan mietinnön mukaisen anomuksen hallitsijalle. Tässä anomuksessa sekä arvosteltiin että tuomittiin Bobrikovin johtama politiikka ja pyydettiin keisari-suuriruhtinasta poistamaan ”Suomen hallinnon johtamisessa ilmenevät epäsuunnat” ja saattamaan maan hallinto ”maan lakien ja yhteiskuntajärjestyksen kanssa

1 Isänmaan Ystävä 15.12.1899, näytenu-mero. Tilausilmoitus.

2 Isänmaan Ystävä 15.12.1899, näytenu-mero. Vanhoille ja uusille lukijoille.

3 Isänmaan Ystävä 15.12.1899, Tilausilmoitus, Vanhoille ja uusille lukijoille. Vieras tämä asia ei ollut myöskään Murénin Isänmaan Ystäväille: suurlakon jälkeen Helsingissä pidetyssä yl. pappeinkokouksessa E.M. esitti, että työväenliike on kansan heräämistä ajatteluun, toimintaan ja tietoisuuteen omasta itsestään. Murtorinne, 1964, s. 321.

4 T.H. itse ei mainitse käyttäneensä nimimerkkiä Tahvo, mutta päätoimittaja ja ”Tahvo” käsittelevät usein samana päivänä samassa sävyssä samaa asiaa, joten erehtymisen mahdollisuutta henkilöstä tuskin on. Mm. T.H. kävi Pariisin maailmannäyttelyssä v. 1900 (Aldyth Hultinin kirje T.H.:lle Pariisiin 24.7.1900, TH VII) ja ”Tahvon” selostus näyttelystä ilmestyy 17.8.1900. – Manninen, 1966, s. 33 sanoo, että nimimerkki Tahvo on tunnistamaton.

5 Nimimerkillä Tuomas pakinoi Santeri Ivalo. Rytkönen II, 1946, s. 423.

yhtäpitäväksi." — Hallitsija näki hyväksi käskää, että säätyjen anomus on jätettävä huomioonottamatta.¹

Perustuslaillinen Isänmaan Ystävä antoi runsaasti palstatilaa valtiopäivien kokousselostuksille, keskusteluille ja puheenjohtajien puheille. Tekla Hultin tilitti sekä päätoimittajan että "Tahvon" kynällä tekemäänsä, näkemäänsä ja kuulemaansa: olihan hän hyvin työllistetyin talousvaliokunnan sihteeri,² ja istuihan talonpoikaissädyssä edelleen, tosin viimeisiä valtiopäiviään, Ukko Meurman, koulutyttövuosien mieluisan säädyn jännittävä jäsen.

Alkuvuodesta 1900 oli liikkeellä huhuja postimerkkien venäläistämistä ja venäjän saattamisesta maan virastokieleksi. Päätoimittajan suulla Isänmaan Ystävä kieltäytyi uskomasta huhuihin, koska niiden mukaiset toimenpiteet olisivat olleet laittomia. Tosiasioiden edessä lehden kanta pian muuttui: "Suomen kansan täytyy vapautua tuudittautumasta sellaisiin valheunelmiin, että kysymys olisi vain jonkun yhteiskuntalaitoksemme erikoisalan venäläistyttämisestä", kuten monet myöntöväisyysuuntaa kannattavat uskovat.³ Kun senaatti julkaisi kielimanifestin, päätoimittaja Sittenkin! — kirjoituksessa huomautti ristiriidasta maan hallituksen enemmistön ja maassa yleisesti vallitsevan oikeuskäsityksen välillä.⁴

Pääkirjoitusten ohella Isänmaan Ystävän muussakin aineistossa on oikeustaisteluun liittyvää: ulkomailta Suomen oikeuksien puolesta esitettyjä lausuntoja selostettiin tarkasti,⁵ ja kotimassa pidettyjä laillisuushenkisiä puheita julkaistiin usein kokonaisuudessaan; niinpä lehti painoi mm. E.N. Setälän kesäkuussa laulu- ja soittojuhlilla pitämän esitelmän, Leo Mechelinin puheen Axel Lillelle Nya Pressenin lakkauttamisen johdosta ja rehtori Edv. Hjeltin yliopiston syksyisen avajaispuheen.⁶

Lehdessä oli artikkeleita elänsuojelusta,⁷ palvelijoiden asiasta⁸ ja kansanvalistuksesta,⁹ työväenkysymyksestä yllättävän paljon¹⁰ ja kieli-¹¹ ja naiskysymyksestä¹² yllättävän vähän kannanottoja. Erityisesti viimeksi mainitusta olettaisi Tekla Hultinin kansan keskuudessa kulkevan naisasianaisen maineen perusteella olevan paljon enemmän selostusta; nyt lehti tyytyy asialliseen artikkeliin naisten erivapausanomusten oikeutuksesta¹³ ja toteaa, että estämällä naiset valtiollisesta ja kunnallisesta toiminnasta estetään itseasiassa yhteisten voimien kaksinkertaistaminen.¹⁴

1 Juva V, 1967, s. 31.

2 Vrt. s. 101.

3 Isänmaan Ystävä 1900: Postimerkit 27.4.; Eräiden huhujen johdosta 22.6.; Mistä on kysymys? 29.6.; Manninen, 1966, s. 33.

4 Sittenkin! Isänmaan Ystävä 13.7.1900.

5 Isänmaan Ystävä 1900: Suomen asia ulkomailta 27.4.; Ulkomailta 6.4.; Georg Brandesin puhe Suomelle 29.6.; Suomen puolesta 23.11.; Manninen 1966, s. 34.

6 Isänmaan Ystävä 22.6., 6.7., 14.9.1900; Manninen, 1966, s. 34.

7 Isänmaan Ystävä 12.1., 20.4.1900.

8 Isänmaan Ystävä 11.5., 18.5., 19.10.1900.

9 Isänmaan Ystävä 19.1., 1.6.1900.

10 Isänmaan Ystävä 26.1., 2.2., 9.2., 23.2., 20.4., 25.5., 1.6., 24.8.1900.

11 Isänmaan Ystävä 26.10., 7.12.1900.

12 Isänmaan Ystävä 23.3., 19.10.1900.

13 Isänmaan Ystävä 12.1.1900.

14 Isänmaan Ystävä 23.3. (pääkirjoitus), 19.10.1900.

Kun viranomaiset lokakuun lopulla lakkauttivat Päivälehdien kolmeksi kuukaudeksi, sen tilaajille jaettiin huomattavasti kasvaneiden ilmoitusten myötä ulkonäöltäänkin muuttunutta Isänmaan Ystävää, joka nyt usein ilmestyi A- ja B-painoksin.¹

Marraskuun lopulla Isänmaan Ystävä kertoi, miten Helsingin raastuvanoikeus sakotti painoasiamies Vainiota liiallisesta virkainnosta, miten Nya Pressenin ja Aftonpostenin lakkauttamisen jälkeen ruotsinkieliset kaipasivat uutta äänenkannattajaa, mutta miten anottua painolupaa tahallisesti viivytettiin.² Punainen kynä kävi, ja lehti pääsi ilmestymään vasta Tahvon Kuulumisia Helsingistä -kirjoituksen poistamisen jälkeen.³

7.12. Isänmaan Ystävä pääkirjoituksessaan otsikolla Perustuslain määräämä järjestys arvosteli asevelvollisuuslain säätämisyjärjestystä ja puolusti säätyjen siitä esittämää alamaista lausuntoa, että suuriruhtinaanmaan perustuslakien mukaan hallitsija voi antaa vain säätyjen hyväksymän lakitekstin kanssa yhtäpitäviä asetuksia.⁴ 14.12. numerossaan 50 A Isänmaan Ystävä artikkelissaan Vanhuksen ohjelma selosti ja arvosteli Yrjö-Koskisen avointa kirjettä.⁵ Päätoimittajan kynällä lehti kertoi, miten yksinäinen ja kaiuton tämä kirje oli ja miten suuri juopa oli sen ja yleisen mielipiteen välillä ajankohtaisissa elinkysymyksissä. "Jos tämä on ohjelma, niin se ei ole ohjelma elämää, vaan kuolemaan valmistumista varten. Se voi sopia ohjelmaksi 70-vuotiaalle vanhukselle, mutta ei elinvoimaiselle, nuorelle kansalle." — Punainen kynä kävi, sitä varmemmin, koska samassa numerossa otsikolla Kansliasalaisuus kerrottiin senaatin päättäneen kenraalikuvernöörin lähettämän kirjelmän perusteella, että kanslian virkamiehet eivät saa ilmaista sanomalehdille mitään, mitä on pyydetty pitämään salassa.⁶ Lehti pääsi ilmestymään myöhästyneenä "Vanhuksen ohjelman" ja "Kansliasalaisuuden" poistamisen jälkeen.⁷

Tekla Hultin tiedusteli 17.12.1900 "Painotoimen ylihallitukselta" ja lähinnä painoasiamies Liliukselta, mikä kohta "Vanhuksen ohjelmassa" loukkasi painoasetuksia, vai oliko vanhuksen ohjelma julistettu "— kuuluvaksi niihin asioihin, joita ei ole lupa sanomalehdissä arvostella?"⁸ Tiedusteluun ei tullut vastausta, ja syykin selvisi ennen pitkää: 18.12. kenraalikuvernööri määräsi, että Isänmaan Ystävä lakkautetaan ainoa, koska se edustaen "vahingollista suuntausta" oli "erittäin räikeästi ilmaissut mielipiteensä artikkelissa Perustuslain määräämä järjestys."⁹

1 Esim. 14.12.1900 lehti ilmestyi A-, B- ja C-painoksin.

2 Isänmaan Ystävä 28.11.1900.

3 III Painoasiain ylihallitus, KD 782/150/1900, istunto 30.11.1900, VA.

4 Isänmaan Ystävä 7.12.1900.

5 T.H.:n suhtautumisessa itse Yrjö-Koskiseen voi olla vaikutusta silläkin, että Mechellin ja Yrjö-Koskisen välillä oli mielipide-eroavuuksia ja valtataistelua koko 1890-luvun, vaikka "suuria asiallisia eroja ei siis vielä Venäjän-poliittisissa kysymyksissä näkynyt." Rommi, 1964, s. 110, 253–254.

6 Isänmaan Ystävä 14.12.1900 50 A; III Painoasiain ylihallituksen kirjekonseptit Da 29 1535, 20.12.1900; III Painoasiain ylihallitus, istunto 20.12.1900 KD 782/159/1900. VA.

7 Isänmaan Ystävä 14.12.1900 50 A.

8 T.H.:n kirje "Painotoimen ylihallitukselle" 17.12.1900, joka kirje on liitteenä asiakirjassa III Painoasiain ylihallitus, istunto 20. 12.1900 KD 281/155/1900. VA. T.H.:n kirjeessä osoite on väärin, po. Painoasiain ylihallitus.

9 Isänmaan Ystävän lakkautuspäätös. III Painoasiain ylihallitus KD 48/14/1900. VA.

21.12. oli lehdestä luettavissa, että kenraalikuvernööri on lakkauttanut sen ainiaksi.¹

Viimeisessä numerossa päätoimittaja kirjoituksissa ”Joulumietteitä” ja ”Lukijoillemme” läh-tee sitä, miten kaukana maan päällä ollaan joulun sanomasta, rauhasta ja hyvästä tahdosta; vain suurilla ja väkevilla kansoilla on ilman muuta oikeus itsenäisen kansan elämään, pienten voimakkuuden täytyy rakentua sisäiseen eheyteen. Kylmäverisen kiihkottomasti päätoimit-taja lausuu jäähyväiset lukijoille, sillä ”— — itse asiassa on vähäpätöistä — jos Isänmaan Ystävä kuolee, kunhan isänmaan ystävät elävät.” Tarkoituksellisena kontrastina edelliselle lehti mai-nittujen kirjoitusten alla toivottaa lukijoilleen ”Iloista Joulua ja onnellista uutta vuotta”.²

Isänmaan Ystävän ei tarvinnut kuolla yksin: vuonna 1900 lakkautettiin sen lisäksi ainiaksi Nya Pressen ja sen viikkopainos, Uleåborgsbladet, Aftonposten, Vasa Nyheter, Kristinestads Tidning ja 14 muuta lehteä lakkautusajan vaihdellessa yhdestä neljään kuukauteen.³

Isänmaan Ystävän loppu teki varmasti lehden naispuolisen päätoimittajan laajemmillekin pii-reille tutuksi ja antoi tälle todellisen isänmaan ystävän gloriaa. Mutta myös kääntäen: kun maastakarkotukset alkoivat, Tekla Hultin odotti ”vuoroaan”⁴ ja pyysi Yhdysvalloissa kar-kotettuna asuvaa Eero Erkköä etsimään ”— — sellaisen maapaikan, joka Suomea muistuttaa — —. Siinä pitää olla järvi ja metsä ja vuori ja niitty ja graniittikallioita ja koivuja ja katajia ja puolukanvarpuja.”⁵

Päivälehti otti lämpimästi vastaan entisen toimittajansa, joka kuitenkin oli enää alkuvuoden 1901 päätoimisesti lehtialalla:

”Tää on tupa... isän tupa.
Nyt on meidän tämä tupa!
Täss’ on meillä oma lupa.

— —
Teemme täällä yhteistyötä
Meill’ on RAKKAUS, RAUHA myötä:
Poistamme näin hengen yötä!”⁶

1 Isänmaan Ystävä 21.12.1900 51 A. — Ainakin osa päätöksestä tuli julkisuuteen: mm. Jaakkiman Sa-nomat 9.3.1907 T.H.:n edustajaehdokkuuden yhteydessä mainitsee Isänmaan Ystävän tulleen lakkau-tetuksi ”vahingollisen suuntansa vuoksi”.

2 Isänmaan Ystävä 21.12.1900 51 B.

3 Homén, Passiivinen vastarintamme, 1907, s. 200.

4 Santarmiston arkiston epäiltyjen henkilöiden arkistosta osa on luovutettu NL:oon ja jäljellä olevissa (Salaisia ansioluetteloita suomalaisista virkamiehistä 1900-luvulla N-1-2410/KKK Bh 1—9 ja Salaisia ansioluetteloita suomalaisista virkamiehistä 1900-luvulla, Numeroimattomia /KKK Bh 10—27, VA) ei mainita T.H.:ia.

5 T.H.:n kirje Eero Erkölle 18.5.1903. Erkkö-suvun arkisto. Sanoma Osakeyhtiön Historiallinen arkisto. Helsinki

6 Eetu Lohipoika, Ystävysten yhtyessä 28.1.1901. Päivälehti 1.2.1901; myös TH XLV. Päivälehti lakkautettiin ainiaksi vuonna 1904.

II VALTIOPÄIVIEN VALIOKUNTASIHTEERI

Tekla Hultin oli muistelmiensa mukaan jo koulu- ja ylioppilasvuosinaan innokas lehtien lukija. Kotiin tuli Laguksen Östra Finland, ja se vaihdettiin naapurissa asuvien Hannikaisten kanssa Finlandiin.¹ Näinä aikoina hänelle hahmottuj yleiskuva säädyistä: pappissääty oli "— — kuin musta seinä kehityksen tiellä, erityisesti naiskysymyksen kohdalla", ja mielellään sen jäsenet pitivät omaa maailmanjärjestystään Jumalan maailmanjärjestyksenä; aatelissäädyn kokouksissa oli arvokas mieliala ja siellä kuuli hyviä puheita; porvarissäädyn liberaalisuus oli miellyttävää, mutta sitä pilasi liiallinen ruotsinmielisyys; kotoisin oli kansanomaisen talonpoikaissäätyn.²

Läheinen kosketus valtiopäiviin syntyi vuonna 1897,³ jolloin Tekla Hultin toimi yleisen anomusvaliokunnan sihteerinä 1 1/2 kuukautta, seikka, joka on ilmoitettu virallisessa ansioluettelossa,⁴ vaikka valtiopäivien kalenteri mainitsee, siis erheellisesti, sihteeriksi filosofian maisteri, kouluhallituksen notaari Albin Järvisen.⁵

Yleisen anomusvaliokunnan puheenjohtajana toimi pappissäätyn edustava rehtori H. Melander.⁶ Valiokunta käsittelee 71 kokouksessaan mietintöasteelle 35 säätyjen anomusta,⁷ ja sihteeriksi sai varmasti lehtityönsä ohella tiivistä kasvatusta valtiopäiväuraa varten. Huomiotta ei jäänyt sekään, että hän oli ensimmäinen valiokuntasihteerinä toiminut nainen.⁸

1 Rouva Edla Hultin asui Helsingissä lastensa luona talvisin pitempiä aikoja ja viimeiset kaksi talveaan ennen kuolemaansa v. 1897 kokonaan. TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c-vihko; Hultin, 1938, s. 172—173.

2 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c-vihko.

3 Tasan kolmekymmentä vuotta aikaisemmin Leo Mechelinin ensimmäinen kosketus valtiopäivätoimintaan oli syntynyt yhdistetyn valtio- ja suostuntavaliokunnan sihteeriyden kautta. Rein, 1915, s. 32.

4 T.H.:n ansioluettelo. TPA.

5 Kalender för Landtdagen i Finland år 1897 — Suomen valtiopäivien kalenteri vuonna 1897, 1897, s. 84.— Sihteerin tointa hakivat fil.maist. H. Granqvist, fil.lis. Knut Svanljung, fil.tri Tekla Hultin ja fil.maist. Albin Järvinen, joka valittiin. Hän sai rinnalleen toiseksi sihteeriksi jo 3.3. fil.maist. Torsten Hartmanin ja pyysi 12.3. lääkärin todistuksen perusteella eroa toimestaan. Tilalle tuli 13.3. Tekla Hultin ja toisena sihteerinä oli edelleen maist. Hartman. — Valiokunnan ensimmäinen kokous oli 2.2. ja viimeinen 24.5.1897. Memoriaalipöytäkirjat yl. anomusvaliokunnassa 1897, EK.

6 Suomen Pappissäädyn Pöytäkirja Valtiopäiviltä 1897 I, 1897, s. 64, 230.

7 Memoriaalipöytäkirjat yl. anomusvaliokunnassa 1897. EK; Asiakirjat valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1897, 1897 V₁ s. 1—6, V₂ s. 1—6.

8 Innala, Suomen naisen alkutaival lainsäätäjänä 1907—17, 1967, s. 265.— Seuraava valiokuntasihteerinä toiminut nainen oli Hilma Jahnsson, josta tuli keväällä 1919 työväenasiain valiokunnan sihteeriksi. "Taas uraa auottu" Suomen nainen 17, 1919. Sekä otsikossa että sisällössä oli virhe: Tekla Hultin oli varsinkin uranavaaja. Tämän lehtikin ilmoitti myöhemmin.

Vuoden 1900 valtiopäivillä Tekla Hultin taas joutui työllistetyimmän valiokunnan sihteeriksi,¹ ja tällä kertaa hänet tuntee valtiopäiväkalenterikin.² Hän toimi 20 mietintöä valmistaneen talousvaliokunnan sihteerinä,³ ja tämä sihteerisy yhdistyneenä taloudellisten asioiden teoreettiseen tietämykseen ja työväenvaltuuskunnan monivuotiseen jäsenyyteen oli omiaan mahdollistamaan Teollisuusvaliokunnan keskuskomitean sihteerinä toimimisen vuosina 1901–04.⁴

Aivan ilmeisesti valtiopäivätyöskentely tuotti Tekla Hultinille tyydytystä, koskapa hän oli ”vaikeassa kiusauksessa” joutua siihen myöhemminkin Leo Mechelinin ehdotuksesta. Leo Mechelin toimi vuosien 1904–05 valtiopäivillä valtiovarainvaliokunnan puheenjohtajana ja halusi Tekla Hultinin sihteerikseen. Rouva Mechelin ja tytär Cely Mechelin varoittivat tietäen, ettei Leo Mechelin vielä kertaakaan ollut ollut täysin tyytyväinen sihteerinsä, vaan oli joutunut tavallisesti kirjoittamaan itse ”kaiken uudelleen”. Ehdotus oli mairitteleva, semmin-kin koska Tekla Hultin oli kauan kaivannut työtä, joka olisi pakottanut hänet ponnistamaan kaikki kykynsä, josta ei olisi selvinnyt vaikka ”unissaan”. Uskoihan hän myös, että tämä oli hänen kohdallaan ainoa mahdollisuus ottaa osaa valtiopäivätyöskentelyyn!⁵ – Jostain syystä asia jäi: valtiopäiväkalenterin mukaan valtiovarainvaliokunnan sihteerin paikka on avoin, ja pöytä- ja asiakirjoista käy selville, että sihteerin tehtäviä hoitivat G. Granfelt ja R. Erich.⁶

Seuraavana vuonna Tekla Hultin suorastaan pyysi kiusausta Leo Mecheliniltä:

”Anna minulle jotakin työtä, jotakin tehtävää ja oikein vaikeata! – Kuka tahansahan voi suorittaa sen työn, mikä minulla nyt on.”

”No niin”, sanoi hän, ”annan sinulle ensi syksynä tehtävän, joka on OIKEIN vaikea.”

”Kunpa hän ei vain unohtaisi tätä lupausta, sillä muuten tulen aivan tvlsäksi yksitoikkoisen konemaisesta työstäni, joka ei vähimmässäkään määrässä vaadi voimieni ponnistamista. Tiedänhan voivani tehdä parempaa ja vaikeampaa työtä, mutta minulta puuttuu kyllin tarmoa luodakseni itse itselleni sellaisen tehtävän.”⁷

Syksyn 1906 päiväkirjamerkinnot eivät puhu mistään ”OIKEIN” vaikeasta, selvästi määrätystä tehtävästä, mutta Tekla Hultin oli edelleen Leo Mechelinin hoitaessa senaatin talousosaston varapuheenjohtajan tehtäviä tämän sihteerin, eli asemassa joka vastaisi nykyisin lähinnä pääministerin poliittisen sihteerin asemaa.⁸ Ehkä Leo Mechelin lupauksellaan tarkoitti, että hänellä juuri Tekla Hultinia esikuvana pitäen tuli olemaan oiva mahdollisuus perustellusti

1 T.H.:n ansioluettelo. TPA; Memoriaalipöytäkirjat talousvaliokunnassa v. 1900. EK.

2 Kalender för landtdagen i Finland år 1900 – Suomen valtiopäivien kalenteri vuonna 1900, 1900, s. 64.

3 Asiakirjat valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1900, 1900, I s. 1–3, II s. 1–2. III s. 1–3, IV s. 1–3. V s. 1–7.

4 Vrt. s. 54.

5 Hultin, 1935, s. 117–119.

6 Pöytä- ja asiakirjat valtiovarainvaliokunnassa 1904–05, EK; Kalender för landtdagen i Finland år 1904–05, Valtiopäivien kalenteri v. 1904–1905, 1905, s. 77.

7 Hultin, 1935, s. 385, 30.5.1906.

8 Aho II, 1951, s. 20: ”Tohtori Tekla Hultin, intomielinen poliitikko ja Leo Mechelinin monivuotinen yksityissihteerin –.”

vaatia naisille äänioikeutta¹ ja luoda sitä tietä sihteerilleen mahdollisuus ottaa henkilökohtaisesti vaikuttaen osaa valtiopäivien työskentelyyn, johon harvalla edustajalla on ollut sellainen lehteri- ja valiokuntasihteerikoulutus kuin juuri hänellä.²

---

1 Hultin, 1935, s. 382–383. Vrt. s. 117–118.

2 Hultin, 1935, s. 409. T.H:n omakin mielipide oli, että hän oli, ” — edustajan tehtäviin enemmän valmistunut kuin monet niistä, jotka nyt tulevat eduskuntaan valituiksi (24.3.1907). Mutta onhan samalla useita monta vertaa ansiokkaampia, jotka jäävät valitsematta.”

III JÄRJESTÖTYÖTÄ

A. Suomen työväenvaltuuskunta¹

”Porvarit”, ”Toverit” Tohtoriltamme,
vaikeimmat pulmansa kysyy ja kysyy,
ja kun ne muut siellä horjuvat,
kuin honka hän lujana pysyy.”²

”Wrightiläisen kauden työväenyhdistystoimintaa ei voida pitää varsinaisena työväenliikkeenä, vaan sivistyneistön ja porvariston toimintana työväestön keskuudessa”,³ sillä wrightiläiset olivat lähteneet liikkeelle, jotta sosialismi, ”turmiollinen liike” ja ”yhteiskunnallinen tauti”, voitaisiin torjua rakentamalla vastaliike.⁴

Julius von Wrightin mukaan ”— on parasta ajoissa ryhtyä yhteisiin toimiin ja keskustelulla poistaa se tietämättömyys, joka useinkin on ainoana todellisena syynä riitojen syntymiseen ja sellaisten parannusten viivytykseen, jotka ajoissa toimeenpantuina olisivat voineet poistaa aiheet katkeruutta ja vihaa synnyttävään tietämättömyyteen.”⁵ Leo Mechelinin mukaan ei edes ”— sana työväki ole sikäli paikallaan, että kaikkien on tehtävä työtä ja eri luokkien väliset rajat ovat hävinneet.”⁶

Vuonna 1893 Helsingin työväenyhdistys kutsui jäsenekseen ”kirjailija” Tekla Hultinin,⁷ jonka suhtautumisessa työväestöön on nähtävissä ihmisystävyyttä ja ulkopolitiikkaa, Snellmanin, von Wrightin, Mechelinin ja Lylyn, Päivälehdien ja Viipurin Sanomien vaikutusta.

Jo vuonna 1889 syntyi ajatus, että yhteisvaikutuksen aikaansaamiseksi eri työväenyhdistysten kesken oli tarpeellista perustaa työväenvaltuuskunta, jolle kuului työväen pyrintöjen ylin johto. Työväenyhdistysten edustajainkokouksessa vuonna 1893 päätettiin yksimielisesti perustaa Suomen työväenvaltuuskunta, johon kuului viisi varsinaista jäsentä ja kolme varajäsentä, valittuina työväenyhdistysten edustajainkokouksessa joka kolmas vuosi, ja yksi neuvotteleva jäsen jokaisesta jäsenyhdistyksestä. Tämä valtuuskunta hoiti kaikki juoksevat ja valmistavat työt, antoi lausuntoja ja asian ollessa laajakantoinen pyysi neuvottelevan jäsenen kautta ao. jäsenyhdistyksen mielipidettä.⁸

Ensimmäiseen valtuuskuntaan valittiin J. v. Wright, A. Hjelt, K. Lindroth, J. Pehkonen ja ainoana naisena — alunperin valitun, mutta kieltäytyneen kirjansitoja Järvenpään tilalle —

1 Nimen kirjoitustapa on horjuva niin, että esim. Työväen Kalenteri V, 1897, käyttää sekä erikseen että yhteenkirjoittamista.

2 TH XLV 341. Vuonna 1914 Helsingin nuorsuomalaisen naisklubin T.H.:lle omistamasta juhlarunosta tämän täyttäessä 50 vuotta. Viittaus T.H.:n eduskuntatyöhön.

3 Hyvönen, Suomen vanhan työväenpuolueen historia, 1959, s. 20.

4 Soikkanen, Sosialismin tulo Suomeen, 1961, s. 27; Suomen työväenliikkeen historia, 1976, s. 39–40.

5 Wright von, Työväenpyrintöt Suomessa v. 1892. Työväen kalenteri I, 1893, 1893, s. 36.

6 Mechelin, Kansalais-itsehallinto, Työväen Kalenteri I 1893, 1893, s. 5.

7 Helsingin työväenyhdistyksen toimintakertomus, 1893, jäsenluettelo.

8 Brander, Katsaus ensimmäiseen työväenyhdistysten edustajainkokoukseen Helsingissä 18–20 p:nä syyskuuta 1893. Työväen Kalenteri II, 1894, s. 9–10. — Tästä kalenterista lähtien työväenvaltuuskunta oli myös kalenterin toimitustyössä mukana. Salmelin, 1967, s. 75.

Tekla Hultin.¹ Näistä von Wright oli puheenjohtaja, Hjelt varapuheenjohtaja ja rahastonhoitaja ja Tekla Hultin sihteeri kahdessa ensimmäisessä kokouksessa.² Kolmen ensimmäisen vuotensa aikana valtuuskunta piti 25 kokousta, joissa kaikissa von Wright oli läsnä, mutta Tekla Hultin läsnä vain kahdeksassa,³ syynä jälkimmäiseen lienee ollut Päivälehdien toimintustyon ohella opintojen jatkaminen ja siitä johtuen esimerkiksi opintomatka Tukholmaan vuonna 1895.⁴ Näinä vuosina valtuuskunta otti esille mm. lehdistön kautta työväestön tapaturmavakuutusasian ja työnvälityksen, ja jopa se keräsi jäsenyhdistystensä kautta valtiopäivätoivomuksia, joista Tekla Hultin laati ”Työväen toivomukset 1894 v. valtiopäivillä”.⁵ Kokoaja huomasi, ”— ettei työväenohjelma⁶ vielä kaikilla ole kyllin selvillä, ettei se vielä ole muuttunut omaksi lihaksi ja vereksi, jonka edestä on ponnisteltava ja uhrattava voimansa niinkuin oman henkensä edestä.”⁷ Ilahduttavaa yhdensuuntaisuutta työväenyhdistysten toivomuksissa pääkysymysten, kunnallisen ja valtiollisen äänivallan laajentamisen ja työpäivän pituuden uudelleen määrittämisen, suhteen oli kuitenkin havaittavissa.⁸

Tekla Hultinin toinen, edellistä voimakkaampi ja itsenäisempi kannanotto työväenkysymykseen ensimmäisen työväenvaltuuskunnan kaudella ilmestyi Nuoressa Suomessa vuonna 1893 otsikolla Tasa-arvoisuutta kohti:

”19:s vuosisata on koettanut toteuttaa VALTIOLLISEN TASA-ARVOISUUDEN aatetta, jos kohta se ei ole sille vielä kaikin puolin onnistunut. Voipiko sen seuraaja ummistaa korpansa YHTEISKUNNALLISEN TASA-ARVOISUUDEN vaatimuksille? Monet merkit ennustavat, ettei se sitä voi. Meidän maassa vaatimukset tosin vielä eivät ole olleet erittäin äänekkäitä, mutta kysyä sopii: eikö yhteiskunnan ole viisaampaa tarjota velkojilleen hyvitystä ennen kuin varsinainen vararikko on uhkaavana edessä?

Yhteiskunnallinen yhdenvertaisuus ei ole ikinä saavutettavissa, vastataan kylmän järjen kannalta, se on vain harhakuva, joka kuvittelee muutamain intoilijain mielessä. Oikoon niin; mutta niin kauvan kuin ideaalit eivät ole kaikkea oikeutusta vailla ja niin kauvan kuin onnellisuuteen pyrkiminen kuuluu ihmisen oleellisimpiin ominaisuuksiin, ei ainakaan yhteiskunnan parempiosaisten sovi asettua vastustavalle kannalle pyrintöjen suhteen, jotka tarkoittavat yhteiskunnallisen juovan tasoittamista ja kovaonnisten surkean kohtalon lievittämistä. Älköön sanottako, että yhteiskunnan on mahdollon tässä suhteessa muuttaa järjestystään, että tämä järjestys muka on luonnon itsensä määräämä. Ajattelevan kansalaisen täytyy myöntää, että sekä lainsäädännön avulla että tapoja muuttamalla on mahdollista vielä suu-

1 Ensimmäisen työväenyhdistysten edustajainkokouksen pöytäkirja 37, Työväen arkisto (TA).

Tekla Hultinia ei mainita alkuperäisissä eikä painetuissa työväenyhdistysten edustajainkokouksen pöytäkirjoissa v. 1893 läsnäolleeeksi, joskin painetuissa pöytäkirjoissa kerrotaan 18.3.1893 hänet yhdessä Aleksandra Gripenbergin kanssa asetetun ehdolle valtuuskuntaan. Ensimmäisen Työväenyhdistysten ... 1894, s. 46.

2 T.H. määrettiin sihteeriksi siksi, kunnes lehti-ilmoituksella saatiin varsinainen sihteeri. Työväenvaltuuskunnan ptk. 23.9.1893. Työväenvaltuuskunnan pöytäkirjat 1893–1899. TA.

3 Työväenvaltuuskunnan pöytäkirjat 1893–1896. TA.

4 Vrt. Manninen, 1966, s. 23.

5 Hultin, Työväen toivomukset 1894 v. valtiopäivillä. Työväen Kalenteri III 1895, 1895, s. 76–87.

6 T.H. tarkoittaa tässä Helsingissä pidetyiltä ”työväenvaltiopäiviltä” eli ensimmäiseltä työväenyhdistysten edustajainkokoukselta saatua ohjelmaa, joka oli tärkeä ”— jos ei muuhun, niin ainakin työväenpyrintöjen selvittämiseksi työväelle itselleen.” Hultin, 1894, s. 76.

7 Hultin, 1895, s. 77.

8 Hultin, 1895, s. 77. ”Suomen työväen ohjelma laadittu työväenyhdistysten edustajainkokouksessa Helsingissä 18–21 p:nä syyskuuta 1893 ja muodosteltu Tampereella 9–11 p:nä heinäkuuta 1896 pidetyssä työväenyhdistysten edustajain kokouksessa” on säilynyt T.H.:n arkistossa (TH XLVIII)

ressa määrin edistää yhteiskunnallista tasa-arvoisuutta ja vähentää sitä juopaa, joka erottaa yhteiskunnan ylimmät kymmenen tuhatta varsinaisesta kansasta, tarvitsematta silti turvautua mihinkään sosialistisiin tai kommunistisiin mullistuksiin." Kirjoittajan mielestä alempien kansanluokkien asemaa parantaa eniten¹ tiedon lisääminen ja sen rinnalla progressiivinen verotus, työajan lyhentäminen, asuntotuotannon edistäminen, ammattientarkastajat, kaikkinaiset tapojen kansanvaltaisempaan ja tasa-arvoisempaan suuntaan kehittäminen. "Juurinsa poistettava on etupäässä se perin väärä käsitystapa, että ruumiillinen työ alentaa tekijäänsä." Työväestö vaatii ELÄMISEN eikä ainoastaan OLEMISEN oikeutta, ja eikö ole oikeutettua vaatia, että "— — ainakin ne, jotka ovat kirjoittaneet KANSALLISMIELISYDEN tunnussanan lippuunsa, esiintyisivät myös KANSANVALTAISUUDEN ja KANSANMIELISYYDEN tienraivaajina?"²

Suomen työväenyhdistysten edustajain toinen yleinen kokous, jossa nuorsuomalaiset olivat enemmistönä,³ oli Tampereella kesällä 1896. Valtuuskunta oli valmistanut "taidolla ja huolellisesti" kokouksen, jossa puheenjohtajana oli af Ursin. Selvästi tuli esille, lähinnä äänioikeuskysymyksen kohdalla, jyrkempi uusi suunta ja maltillisempi vanhoillinen suunta. Edellinen, Ståhlbergin suunta, voitti ratkaisevassa äänestyksessä 40—13, ja kokouksen enemmistö asettui mies ja ääni-periaatteen taakse.⁴

Tampereen jyrkemmän suunnan voittoa "— — pidettiin aikanaan ja pidetään osittain vieläkin rajana kahden erilaisen suunnan välillä työväenliikkeessä."⁵ Tämän vaiheen Tekla Hultin kuitenkin kesti, vaikka mm. von Wright jyrkkää suuntaa hyväksymättä kieltäytyi jäsenyydestä, ja hänet valittiin seuraavaksi kolmeksi vuodeksi valtuuskunnan jäseneksi.⁶ Ehkä syy oli sama kuin ensimmäiselläkin kerralla: "Kun työväenvaltuuskunta asetettiin, katsoi jokainen aivan luonnolliseksi, että sen jäseneksi valittaisiin joku nainenkin. Sillä tahdottiin, että työväenliike tarkoitti yhtä paljon naispuolisten kuin miestyöntekijäinkin tilan kohottamista ja että nainen olisi luonnollisin valvomaan oman sukupuolensa etuja ja harrastuksia. Tätä silmällä pitäen valitsi edustajakokous Päivälehdessä toimittaja maisteri neiti Tekla Hultinin valtuuskunnan jäseneksi. — Vaikka hänen toiminnastaan työväkemme luottamushenkilönä ei olekaan paljon tullut suuren yleisön tietoon, on se kuitenkin valtuuskunnan keskuudessa ollut huomattava ja tunnollisesti hän on täyttänyt tämän luottamuksen."⁷

Toinen työväenvaltuuskunta keskittyi aluksi niihin kysymyksiin, jotka edustajainkokouksen mielestä tarvitsivat valmistelua tullakseen esille seuraavilla valtiopäivillä. Niinpä Tekla Hultinin ja A. Johanssonin tuli laatia anomus kansakoulun tekemisestä pohjakouluksi. Kun anomus-

1 Hultin, 1895, s. 87 sanoo, että äänirajoituskysymys "on" ja "sen täytyy olla työväen ohjelmassa ensimmäisenä."

2 Hultin, 1893, s. 152—155. Vertaa tasa-arvoisuusvaatimuksen valtio-oikeudellisesta taustasta s. 88—90.

3 Hyvönen, 1959, s. 30; Suomen työväenliikkeen historia, 1976, s. 49; Manninen, 1966, s. 23.

4 Toisen työväenyhdistysten edustajainkokouksen ptk. 88. TA; Manninen, 1966, s. 23. Myös Suomen työväenyhdistysten edustajain toinen yleinen kokous Tampereella 1896, Työväen Kalenteri IV 1896, 1896, s. 54—63.

5 Katsaus maamme työväenliikkeeseen viimeisimpinä vuosina 1898—1903, Työväen Kalenteri VI 1898, 1899, s. 19.

6 Toisen työväenyhdistysten edustajainkokouksen ptk. 88. TA. Tässä kokouksessa valtuuskunnan jäsenmäärä nostettiin yhdeksään ja T.H:n ohella muut valitut olivat: E. Castrén, H. Gebhard, O. Groundstroem, S. Ingman, A. Johansson, A. Järvenpää, A.H. Karvonen ja A. Usenius. Hyvönen, 1959, s. 32; Soikkanen, Kohti kansan valtaa, 1975, s. 33.

7 Wright von, Muutamia työväenpyrintöjen suurimpia edistäjiä, Työväen Kalenteri III, 1895, s. 7.

ehdotus oli valmis, talonpoikaissäädyn edusmiehet Oittinen ja Pietikäinen suostuivat esittämään asian säädysään.¹

Useiden työväenyhdistysten aloitteesta talvella 1898 valtuuskunnassa ehdotettiin kiertävän esitelmöitsijän välittämistä luennoimaan maaseudun yhdistyksille ”työväenasiasta”. Tekla Hultin vastusti enemmistön päätöstä ja ilmoitti erivän kantansa pöytäkirjaan.² mahdollisesti hän pelkäsi luennoitsijan kiihottavan kansaa, sillä olivathan sosialistiset opit levinneet ainakin jo Helsinkiin, Turkuun ja Tampereelle.³

Syksyllä 1898 pidettävien valtiopäivävaalien edellä Matti Kurikka kehotti työväkeä ryhtymään vaalilakkoon, elleivät porvarilliset puolueet ottaisi listoilleen sen ehdokkaita. Työväenvaltuuskunnassa ehdotettiin vastalauseetta Kurikan⁴ toimenpiteen johdosta. Tekla Hultinin mielestä tämä oli perusteltua, vaikkei hän halunnutkaan epäillä lakkoa suunnittelevien isänmaallisuutta, sillä työväenvaltuuskunnan tehtävänä oli äänioikeusasian ajaminen, ja sitä vaalilakkoilu olisi suuresti vahingoittanut. Äänin 5–2 valtuuskunta päätti julkaista vastalauseensa Helsingin aamulehdissä ja Työmieheissä.⁵

Jo Tampereen kokouksen tärkeimmäksi kysymykseksi puheenjohtajana toiminut af Ursin oli nähnyt oman puolueen perustamisen, mutta asia ei tullut kokouksessa esille, eikä työväenvaltuuskuntakaan siitä keskustellut. — Kun valtuuskunta valmisti esityslistan kesäksi 1899 kolmanteen yleiseen edustajainkokoukseen Turkuun, se merkitsi ehdotuksen itsenäisen työväenpuolueen perustamisesta kahdeksanneksi kohdaksi. Asia tultiin käsittelemään ensimmäisenä! Turun kokouksessa selvitettiin lopullisesti porvarillisen ja sosialistisen työväenliikkeen välit: työväenvaltuuskunta lakkautettiin, oma puolue perustettiin äänin 55–3, ja oma ohjelma laadittiin käyttäen esikuvana saksalaisten sosialidemokraattien Erfurtin ohjelmaa.⁶

Tekla Hultin ei osallistunut kokoukseen, mutta hän laati siihen alustuksen aiheesta Lainmääräyksiä työpäivän pituudesta, jossa hän käsittelee sekä työajan pituuden määrääviä tekijöitä että pitkän työajan haittavaikutuksia. Loppuponnessaan hän esitti kymmentuntista työpäivää, josta poikkeukset rajoitettaisiin ja tarkoin määriteltäisiin, ja sunnuntai- ja yötyökieltoa lukuunottamatta välttämättömiä vuorotyötapauksia.⁷ Maltillisimmat kannattivat

1 Työväenvaltuuskunnan ptk. 10.9.1896, 19.1.1897. TA.

2 Työväenvaltuuskunnan ptk. 29.1.1898. TA; Soikkanen, 1975, s. 33.

3 Soikkanen, 1961, s. 54; Soikkanen, 1975, s. 33; Manninen, 1966, s. 24.

4 Kurikka oli tähän aikaan työväenvaltuuskunnan jäsen. Soikkanen, 1975, s. 35–36.

5 Työväenvaltuuskunnan ptk. 5.10.1897. TA. Kurikka ja Johansson puolsivat vaalilakkoa, vetosivat siihen, että ääniasteikon vuoksi ”eduskunta ei edusta Suomen kansaa,” ja sanelivat pöytäkirjaan vastalauseen enemmistön päätökselle.

Valtuuskunnan vastalause oli lehdissä 7.10.1898. Soikkanen, 1975, s. 36; Manninen, 1966, s. 24–25.

6 Kolmannen työväenyhdistysten edustajain kokouksen ptk. TA; Kolmannen yleisen Suomen Työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja, 1899, s. 97. Tähän liittyy myös katsaus Suomen työväenvaltuuskunnan toiminnasta toimikaudella 18 15/7 96 – 18 15/7 99. Rytönen III, 1949, s. 192; Hyvönen, 1959, s. 33–44; Soikkanen, 1961, s. 66; Suomen työväenliikkeen historia, 1976, s. 51–52; Manninen, 1966, s. 25.

7 Hultin, Lainmääräyksiä työpäivän pituudesta, Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja, 1899, s. 28–33; Soikkanen, 1975, s. 43.

ehdotusta. Enemmistö vaati 8 tunnin työpäivää,¹ ja se tuli myös lopulliseksi päätökseksi, vaikkakin väliaikaisesti katsottiin voitavan tyytyä 10-tuntiseen työpäivään.²

Tekla Hultinin omista muistelmista ei löydy selitystä hänen toiminnalleen työväenvaltuuskunnassa, ei liioin vetäytymiselle pois siitä, mutta kärjistetysti ainakin osan totuutta sanoi Käkisalmen Sanomat vuonna 1914: "Kun sittemmin työväenliike asettui jyrkästi luokkataistelun kannalle ja kaikki n.s. "porvarilliset" ainekset siitä työnnettiin pois, joutui Tekla Hultinkin syrjään."³ – Mutta syrjään joutumisen jälkeenkin hän suhtautui myötämielisesti työväestöön. Helmikuussa 1900 hän Isänmaan Ystävän pääkirjoituksessa valitti, että työväestö osoitti kasvavaa epäluuloa sivistyneistöä ja sen pyrkimyksiä kohtaan, jos kohta tällainen oli vain terveen itsenäistymisen merkki;⁴ suurlakon ja ensimmäisen maailmansodan aikaisten ongelmien ratkaisua etsittäessä hän oli valmis yhteistyöhön työväestön kanssa; vasta sodan 1918 aikana työväestön pyrkimysten motiivitkin tulivat hänelle täysin vieraiksi, kuten myöhemmin tulee puhe.

Yksi johtolanka Tekla Hultinin toimintaan työväenliikkeessä ja myötämielisyyteen työväestöä kohtaan toiminnan päättymisen jälkeenkin on karjalaisuus, eritoten Viipurin, Lylyn ja Viipurin Sanomien (myöhemmin Karjalan) välittämässä muodossa. Rajan ihmisen Tekla Hultinin koko pitkän uran ulkopoliittisena päämääränä oli tehdä Suomi vahvaksi itää vastaan. Tämä oli mahdollista vain, jos meillä oli sisäistä lujuttua ja keskinäistä solidaarisuutta,⁵ jotka olivat voimiemme maksimoinnin avainsanat ja selittävät hänen motiiviaan vetää työväestö ja naiset mukaan yhteisten asioiden hoitoon. Työväestön tiedon ja talouden tasoa oli nostettava, heidät oli saatava kiintymään maahan ja kiinnostumaan maasta, heille oli annettava vastuuta oikeuttamalla heidät omalla kielellään ja omine luokkapyrkimyksineen mukaan kunnalliseen ja valtiolliseen politiikkaan. – Totta toki suopeus työväestöä kohtaan ei hänelläkään ole vailla puoluetaktikointia!⁶

J. A. Lylyn ja Viipurin Sanomien työläisyystävällisyys kytkeytyi kiinteästi kielikysymykseen: työväestö oli Viipurin suomalaisuusliikkeelle voimareservi,⁷ ja vastavuoroisesti suomalaisuusliikkeellä, jota Viipurissa poikkeuksellisesti johti suomalaisen puolueen radikaalimpi siipi, oli ohjelmassaan vahva sosiaalinen panos.⁸ Lyly, joka suomalaisissa piireissä lukeutui "kaikkein

1 Vappuna 1890 Helsingin työväestö esitti kansainvälisen työväenliikkeen ohjelmaan kuuluvan 8 tunnin työpäivävaatimuksen, edustajain kokouksessa 1893 tavoitteeksi asetettiin työajan lyhentäminen, 1896 10 tunnin työpäivä, vaikka 8 tunnista jo puhuttiin, ja 1899 8 tunnin työpäivä. Soikkanen, 1961, s. 41, 114–115.

2 Kolmannen työväenyhdistysten edustajain kokouksen ptk. TA.

3 Käkisalmen Sanomat 18.4.1914. Tämän syyn tosittaa myös Hyvönen (1959, s. 45) toteamalla, että heti Turun kokouksen jälkeen alkoi työväenyhdistyksissä ja ammattiosastoissa tilinteko porvarillisten aineiden kanssa, vaikka ohjelmallisesti puolue ei vielä ollut tunnustautunut avoimesti sosialismin kannattajaksi ja Soikkanen (1961, s. 66): "Nuorsuomalaiset radikaalit eivät siis enää nauttineet paljonkaan kannatusta työväenliikkeen radikaalisten keskusten piirissä."

4 "Enemmän luottamusta" Isänmaan Ystävä 9.2.1900. Vrt. s. 97.

5 Hultin, 1893, s. 151; Klinge, Bernadotten ja Leninin välissä, 1975, s. 74–75; Soikkanen, 1975, s. 40.

6 Salmelin, 1967, s. 61–62. Sekä lehdistö että puolueet olivat työväestön saavuttaman tasapainottajan aseman vuoksi siitä kiinnostuneita.

7 Salmelin, 1967, s. 132–134, 137. Nelikielisen Viipurin ruotsinkielisen väestön osuus oli kaupungissa vähentynyt suomenkielisen väestön kasvaessa, mutta sillä oli edelleen vaalijärjestelmän suoma ääniylioima.

8 Salmelin, 1967, s. 131–132.

vapaamielisimpiin” ja joka venäläisissä hallintopiireissä todettiin vallankumoukselliseksi juuri hänen työläisten keskuudessa nauttimansa suuren arvovallan perusteella, vaikutti ratkaisevasti siihen, että Viipuri, maan suurista kaupungeista ainoana, pysyi työväenliikkeen radikaalustumistendenssin ulkopuolella¹ ja sosialistit ja nuorsuomalaiset muodostivat yhdessä perustustaillisten rintamaa.² – Vaikka Viipurin työväenyhdistyksen puheenjohtajana toimineen Lylyn ja yhdistyksen ”jyrkkien” välit huononivat keväällä 1900 ja välirikko tapahtui vuotta myöhemmin, Lyly pysyi edelleen johtokunnan jäsenenä, ja Viipurin Sanomat riitti lakkautukseensa asti työväestöllekin.³ Karjala jatkoi Lylyltä ja Viipurin Sanomilta saatuna perintönä läheistä yhteyttä työväestöön ja piti tavoitteena luokkavastakohtien tasoittamista ja ”valtiollisen tajunnan” lujittamista.⁴

B. Naisjärjestöt

1. Suhde naisjärjestöihin

”Naisasia on sokea mielipiteen ilmaisu, taistelu keino-tekoisia tuulimyllyjä vastaan, kodin ja yhteiskunnan hajottamisyritys. Koko naisten sorto, josta alituisen puhutaan ja johon haetaan esimerkkejä muinaisuuden tutkimisesta, on hapan omena, joka on kasvanut ryöstämättä jääneiden katkeruudesta.”

Fil.tri August Ramsay ritari- ja aatelissäädystä valtiopäivillä 1897.⁵

Tekla Hultinista käytetään nimitystä naisasianainen,⁶ mutta hän ei ole v a r s i n a i n e n naisasianainen:⁷ hän oli mukana toiminnassa, mutta ei sillä kaikkiihruavalla tavalla, jolla niin monet nimitykseen paremmin oikeutetut. Ensiksikin hänellä oli liian monta viehättävää ja innostavaa ja vaativaa asiaa ennättääkseen paneutua vain yhteen. Hänellä oli ollut onni omistaa Julius Hultinin tapainen mies isänään ja Leo Mechelinin tapainen mies poliittisena isänään.⁸ Hänen piti hakea lupa saada suorittaa ylioppilastutkinto, yliopistoon kirjoittautuminen ei tuottanut hänelle samoja oikeuksia kuin miespuolisille opiskelutovereille, hänen oli

¹ Salmelin, 1967, s. 96, 131–133; Markkanen, Juho Lallukka, 1976, s. 123.

² Paavolainen, 1954, s. 57; Soikkanen, 1970, s. 53–56, 85–87, 96, 248–251; Markkanen, 1976, s. 122–123. Vrt. s. 224.

³ Salmelin, 1967, s. 167. Työväestö ryhtyi perustamaan omaa lehteä Viipurin Sanomien lakkautuksen jälkeen v. 1903.

⁴ Paavolainen, 1954, s. 57

⁵ Protokoll förda hos Finlands ridderskap och adel vid Landtdagen år 1897 I–II, s. 879.

⁶ Mm. Kansallinen elämäkerrasto II, 1929, s. 515–516; nimim. Leikari, Tekla Hultin 60-vuotias, Helsingin Sanomat 18.4.1924.

⁷ Mm. Manninen, 1966, s. 48; Uusi Suomi 18.4.1934 Tekla Hultinin täyttäessä 70 vuotta: ”Harrastus ei pääasiallisesti ole kohdistunut naisen tasa-arvoisuuden saavuttamiseen.”

⁸ T.H. muisteli kiitollisuudella isäänsä, joka salli opiskelun ja oli henkisenä tukena, vaikka tuskin ymmärsi laaja-alaisia poliittisia kysymyksiä. T.H. lausuu ilonsa siitä, että Cely Mechelinillä on Leo Mechelinin kaltainen isä ja hänkin (T.H.) on saanut nauttia Leo-sedän isällistä ohjausta. T.H.:n kirje C.M.:lle 22.6. (s.a.) Cely Mechelins samling 5, VA.

haettava dispensia virkaan, johon mies olisi päässyt ilman vapautusta sukupuolestaan, häntä kummeksuttiin, koska hän oli ylioppilas ja maisteri ja tohtori ja sanomalehtinainen. Mutta: hän o l i p ä ä s s y t eteenpäin, vaikeudet olivat tehneet päämäärän vain entistä tavoitellummaksi. Ei ollut jäänyt katkeruutta, ei ohimenneiden tilaisuuksien synnyttämää taistelumieltä.

Toki monen monta ja tärkeätä kertaa hän tunsu, että hän oli "vain nainen",¹ että hän oli tasa-arvoinen miesten kanssa, mutta ...,² että "Jos olisin ollut mies, olisin ehkä sellaisella kasvatuksella (Leo Mechelinin antamalla) voinut tulla siksi valtiomiesainekseksi, jollaista nyt etsitään. Valitettavasti olin vain tyttö",³ että lehdetkin syntymäpäiväselostusten yhteydessä painottivat hänen tehneen "miehen työtä",⁴ että hänen työnsä oli merkittävää, koska "nainen" oli siihen pystynyt.⁵

Hänelle naisasiakysymys ei ollut vain naisten kysymys, se oli i h m i s k u n n a n kysymys,⁶ se oli h u m a a n i n e n kysymys,⁷ se oli v a l t i o l l i n e n kysymys,⁸ ja se oli syntynyt niin suuren epäoikeudenmukaisuuden pohjalta, että se nostatti oppositioon predestinoidun lehtinaisen taistelumielen.⁹

Tekla Hultinin mielestä naiset eivät muodosta yhtenäistä, samoilla ajatuksilla varustettua joukkoa. Kun yleisen äänioikeuden tullessa puuhattiin naisten puoluetta, hän asettui ehdottomasti sitä vastaan perustellen kantaansa mm. sillä, että naisetkin ovat ensin yksilöitä ja vasta sitten naisia, ensin kansalaisia ja vasta sitten puolueiden jäseniä.¹⁰ Amatoniajatus on mahdollisimman kaukana. Valistuksen ja poliittisen kasvatuksen kautta tapahtuva tasavertaistuminen oli oikea tie, sillä oikeuksia ei saada, ne ansaitaan, ja niiden käyttämiseksi on tiettyjä velvollisuuksia kuten mm. opiskeluvollisuus ja aktiivisuusvelvollisuus.¹¹ Hänen mielestään hyvä esimerkki tästä tiestä oli naisten äänioikeuden saanti: ensimmäisen sortokauden ja var-

1 TH XLIX 73 29.12.1919; Hultin, 1938, s. 18, 7.3.1914.

2 Hultin, 1938, s. 17–18, 7.3.1914.

3 T.H. Leo Mechelinille 4.1.1914. L.M.n kokoelma 67. VA. L.M. kuolee 26.1.1914.

4 Uusi Suomi 18.4.1934.

5 TH L 94 18.4.1924.

6 T.H. tunsu henkilökohtaisesti Minna Canthin ja arvosti tämän elämäntyötä. Vrt s. 59 alaviite 5, s. 93 alaviite 3. Minna Canth kirjoitti (Mikä on naisasian lopullinen ohjelma? Päivälehdessä joulualbumi Nuori Suomi III 1893, 1893, s. 91–96): "Naiskysymys ei ole ainoastaan NAISKYSYMYS, se on IHMISKUNNAN kysymys. — — Naiset ja työkinsä vaativat itselleen oikeuksia, että voisivat omia etujaan valvoa."

7 Leo Mechelin lausui Suomen Taideseuran vuosijuhlassa 5.2.1899: "TULEVAISUUDEN asevelvollisuus on oleva velvollisuus suojella kaikkea mikä on OIKEAA ja JALOA inhimillisessä yhteiskuntaelämässä, VELVOLLISUUS suojella heikkoja, köyhiä, osattomia heidän pyrkimyksessään ihmisarvoiseen elämäntilaan." Lucina Hagman lainasi Leo Mechelinin Suomalaisen Naisliiton vuosikokouksessa 29.2.1920 esitelmässään Tarkoitus ja tie. Naisten Ääni n:o 8, 1920, s. 89.

8 TH LIX "Naiset ja valtiollinen toiminta".

9 Söderhjelm II, 1930, s. 124 Tekla Hultinia tarkoittaen: "Ingen har så av naturen varit predestinerad att sälla sig till oppositionen som hon."

10 TH LIV c. Vrt. s. 154–155.

Samanlaisia ajatuksia on T.H.n arkistossa (TH LXV) olevassa Tal af John Stuart Mill. Hållet i Edinburgh i Januari 1871 vid ett möte till förmån för kvinnornas rösträtt. Helsingfors 1904, s. 3–8.

11 TH LXIX 37 Suomen äänivaltaisille naisille, 1910. Suomalaisen naisliiton keskushallinnon lentolehtinen. T.H.n mielestä tyttöjen vanhanaikainen kasvatus ja koulutus oli varsinainen lähtökohta naisten passiivisuudelle ja älyllisten harrastusten vähäisyydelle. Hultin, Kasvatusopillisia ... 1892, s. 532–549.

sinkin suurlakon aikana naiset osoittamalla pystyvyytensä ja halunsa kaksinkertaistaa isänmaan puolesta taistelevien rivit ansaitsivat oikeuden päästä pitkäjänteisesti vaikuttamaan valtiollisiin asioihin, ja vaikka naisten äänioikeus ei aiheuttanut yhtäkkistä maailmanmullistusta, niin oli kuitenkin astuttu askel oikeaan suuntaan, harjoitettu oikeutta laajentamalla vastuuntunnetta, lisäämällä yhteishyvän harrastusta ja yhteiskunnallista työvoimaa varsinkin niillä aloilla, jotka miehiltä uhkasivat unohtua epähuomiossa tai – tahallisesti.¹

Tekla Hultinin ihanteena oli nainen, jonka rakkaus on voimakasta ja toimeliasta² ja jolle valistuksen kautta syntyy mahdollisuus valita joko avioliitto – ei hätävarana vaan elämäntehävänä – tai antautuminen taipumuksia vastaavalle työalalle.³ Hän itse totutuista perinteistä poiketen valitsi⁴ työelämän ja sen ohella poliittisen toiminnan. Mutta hän, P a r i i s i n k i n⁵ opiskelleen filosofian tohtorin tiedoilla ja kokemuksella, näkikin koko naisasian tavallisten rivinaisten näkemystä huomattavasti laajemmassa yhteydessä.

2. Unioni ja äänioikeustaistelu

”Meille ei annettu mitään, me otimme sen (ääni- ja vaalioikeuden).”

Aino Malmberg Englannissa 16.1.1909.⁶

Suomen naisyhdistys, maamme ensimmäinen naisjärjestö,⁷ perustettiin alkuvuodesta 1884. Keskeisenä sen ohjelmassa oli valistuksen vaatimus eli ”Sama oikeus ja tilaisuus naiselle kuin miehelle hankkia itselleen sekä yleissivistystä että ammattitaitoja.” Tämä vaatimus käytännössä toteutuakseen edellytti naisille oikeutta suorittaa akateemisia ja muita tutkintoja ja oikeutta nauttia näiden tuottamia etuja samasta työstä sama palkka -periaatteella. Naisten oli

1 TH LIX ”Naiset ja valtiollinen toiminta”; T.H.:n kirje Aino Malmbergille (s.a., sisällön perusteella päätellen kirjoitettu vv. 1908–1909), Aino Malmbergin kokoelma, Parmasen kokoelma II/36. VA. Kirje oli osoitettu myös ”to my English sisters”.

2 Tämän näkemyksen T.H. esittää voimakkaasti mm. 2.2.1894 Päivälehdessä arvostellessaan suorastaan ironisesti hyvin tuntemansa Juhani Ahon Papin rouvan Elliä. Aho vastasi tähän Päivälehdessä 4.2.1894. – Ehkä T.H.:n kannanottoon oli vaikuttamassa tilanteen projisoituminen omaan elämään. Vrt. s. 59–60 ja Rajainen, Naisliike ja sukupuolimoraali, 1973, s. 56–57.

3 TH LXI.

4 Vrt. lukua Yksityishenkilö s. 275–278.

5 Ahon ehkä näkyvimmin edustama nuori polvi viljeli keskuudessaan eräänlaista boheemisuutta, joka vain vahvistui tiheiden Euroopan ja etenkin Pariisin matkojen ansiosta. Mm. Ahon ensimmäisen ulkomaanmatkan tulokset, Yksin, Papin rouva ja lastu Kosteikko, kukkula, saari, olivat sensaatioita ja Aho itsekin piti matkaa kehitykselleen käännteentekevänä. Varsinkin vanhoillisissa piireissä Pariisissa käymiseen uskottiin liittyvän eroottisia seikkailuja, sensaatiomaisia ranskalaisia romaaneja ja maailmankansalaisten kokemuksia. Aho I, 1951, s. 340–348; Koskimies IV, 1965, s. 91–95.

6 Aino Malmbergin lausunto, The British Journal of Nursing 16.1.1909, TH XIV Leikkeet.

7 Jo tammikuussa 1883 oli pääkaupunkiin syntynyt naisten keskusteluyhdistys niille, jotka ”tunsivat mielenkiintoa naisasiaan ja harrastavat samanmielisten naisten yhteenliittymistä.” Puoli vuosisataa naisasiatyötä, 1934, s. 18–19; Tuulio, Suomen naisyhdistyksen yhdeksän vuosikymmentä, HArk. 67, 1975, s. 331–332.

saatava myös äänioikeus ja vaalikelpoisuus valtiollisiin, kunnallisiin ja kirkollisiin luottamus-toimiin.¹

Yhdistyksen puheenjohtajan Aleksandra Gripenbergin nimeen läheisesti yhdistettiin ne erimielisyydet, joiden seurauksena vuodenvaihteessa 1891–92 seitsemän yhdistyksen jäsentä erotettiin ja parikymmentä erosi omasta tahdostaan. Tästä skismasta eivät naisyhdistyksen vanhemmat historiikit² mainitse mitään, mutta erotettujen ja eronneiden perustaman uuden yhdistyksen Unionin historia kertoo Suomen naisyhdistyksen johdon osoittaneen suvaitsemattomuutta toisin ajattelevia kohtaan, tulkinneen mielivaltaisesti yhdistyksen sääntöjä ja toimineen diktatorisesti osoittaen vallanhimoa ja ahdasmielisyyttä.³ Suomen työläisnaisliikkeen historia toteaa ajoittamatta lausuntoaan, että Suomen naisyhdistys vähitellen muuttui ”– – valtaosaltaan sovinnaiseksi, vanhoilliseksi, perinnäistapoja kunnioittavaksi ja epäluuloiseksi edistyksellisiä pyrkimyksiä kohtaan.”⁴

Näiden lausuntojen perusteella voi hyvin ymmärtää, miksi Tekla Hultin ei ottanut osaa – kuten Aleksandra Gripenbergin mukaan eivät myöskään ”Suomen ensimmäinen ja edelleen ainoa naislääkäri, akateemiset naiset, koulujen johtajat, pedagogit ja muut virkanaiset”⁵ – Suomen naisyhdistyksen toimintaan: hänhän korosti edistyksellisyyttä jo paljon ennen Päivälehti-kauttaan jouduttuaan opiskelun takia useampaankin otteeseen kokemaan yhteiskunnan vanhoillisuuden, ja häntä ei miellyttänyt missään yhteistyömuodossa vapaata mielipiteiden vaihtoa sallimaton oligarkkinen henki, sillä hän oli ”vapaammassa oloissa kehittynyt”.⁶ Näin siitä huolimatta, että naisyhdistyksen ohjelman hän ilman muuta hyväksyi ja oli valmis toimimaan sen puolesta; näin siitä huolimatta, että hänen läheisistään yhdistykseen kuuluivat mm. Helene Alfthan, Maikki Friberg, Hedvig Gebhard ja Lucina Hagman.⁷

Naisyhdistyksestä erotetut ja eronneet ja huomattava joukko muita, naisiasiasta kiinnostuneita miehiä ja naisia, perusti helmikuussa 1892 uuden yhdistyksen, Unioni Naisasialiitto Suomessa – Unionen Kvinnosaksförbund i Finland. Tekla Hultinin läheisistä tähän kuuluivat perustajajäseninä mm. Venny Soldan-Brofeldt, Ester Elfving (myöhemmin rouva K. J. Ståhlberg), Maikki Friberg, Hedvig Gebhard, B.F. ja Ida Godenhjelm, Lucina Hagman, Rosina Heikel, Uno Kurtén, Cely Mechelin ja Valfrid Vasenius.⁸ Missään tapauksessa hän ei ollut tietä-

1 Puoli vuosisataa.. 1934, s. 15–20. Lainaus on yhdistyksen säännöistä.

2 Uranuurtajanaisia, Suomen naisyhdistyksen 40-vuotisjuhlajulkaisu 1884–1924, 1924; Puoli vuosisataa.. 1934; Tuulio, Aleksandra Gripenberg, 1959, s. 145–148; kriisin tuntee Tuulio, 1975, s. 342.

3 Alfthan von, 1966, s. 27–30.

4 Kilpi, Suomen työläisnaisliikkeen historia, 1953, s. 9.

5 Alfthan von, 1966, s. 27–28. Nämä piirit Aleksandra Gripenberg mainitsee skisman aiheuttaneessa kirjoituksessaan tanskalaisessa *Kvinder, och Samfundet* -lehden loka-marraskuun numerossa 1891. A.G.:n mukaan naiset eivät uskaltaneet tulla mukaan peläten vaikuttavansa epämiellyttäviltä miesten silmissä. – Tähän skismaan puuttui A.G.:n vastustajana Minna Canthkin kirjeessään Lucina Hagmanille 21.2. 1892, Minna Canthin kirjeet, 1973, s. 540–543.

6 TH L 84 11.3.1922.

7 Alfthan von, 1966, s. 29.

8 Alfthan von, 1966, s. 31–35 mainitsee perustajajäseniin kuuluvaksi myös Leo Mechelinin, mutta mm. Unionen, Kvinnosaksförbund i Finland. *Tioårsberättelse 1892–1902, 1903*, Perustajajäsenluettelo s. 2–3 ei mainitse Mechelinia, ei liioin samassa teoksessa oleva vuoden 1902 jäsenluettelo s. 53–57.

mätön heti alusta lähtien yhdistyksestä, ja missään tapauksessa hänellä ei nytkään ollut mitään yhdistyksen päämäärää vastaan: "Liiton tarkoituksena on miesten ja naisten yhteistyön kautta vaikuttaa naisen kasvatuksen parantamiseksi, hänen työalojensa laajentamiseksi ja hänen asemansa korottamiseksi kodissa ja yhteiskunnallisessa elämässä, silmällä pitäen koko yhteiskunnan raitista kehitystä."¹ Unionin näkökulmasta katsottuna ns. naisasia oli ihmisyden asia, jonka tuli kiinnostaa kaikkia, niin miehiä kuin naisia,² ja se koski koko yhteiskuntaa eikä vain puolta siitä. Niinpä 83 perustajajäsenestä runsas neljännes on miehiä, joiden ei — sic! — tarvinnut hakea vapautusta sukupuolestaan päästäkseen mukaan³ niin kuin naisten päästäkseen valtion virkoihin.

Tekla Hultin liittyi jäseneksi vuonna 1901 yhdistyksen ihmisyys- ja yhteiskunnallisuusaateen⁴ innoittamana. Unionin vetämä naisten äänioikeusvaatimus antoi mahdollisuuden olla aktiivisesti kehittämässä yhteiskuntaa, mahdollisuuden ansaita oikeuksia yhteiskunnassa vastuussa olevien piirien laajentamiseksi. Häntä varmasti miellytti Unionin myötätuntoinen suhtautuminen työväenyhdistysten toimintaan ja äänioikeustaistelun aikainen yhteisrintamahenki, jota ainakin porvarillisen naisliikkeen mielestä työläisnaisliikkeen kanssa oli.⁵ Tosin oli Suomen naisyhdistykselläkin vaatimuksena naisten äänioikeus,⁶ ja oli sillä vaatimatonta yhteydenpitoa pääkaupungin työväenyhdistykseenkin,⁷ mutta vasta Unionin varapuheenjohtaja Annie Furuhjelm pani naisten äänioikeustaistelun tosissaan alulle, ainakin Unionin his-

1 Alfthan von, 1966, s. 31–35. Lainaus on Unionin sääntöjen 1 §.

2 Furuhjelm, Gryningen, 1939, s. 78; Alfthan von, 1966, s. 31.

3 Furuhjelm, 1939, s. 24; Naisasioliitto Unioni 25-vuotias, Naisten Ääni 5, 1917, s. 52–53.

4 Kvinnosaksförbundet Unionens årsberättelse för 1903, 1904, s. 1–2; Rajainen, 1973, s. 55–57. Unioni teki aloitteen mm. naisten yötyötä koskevasta tutkimuksesta. Vrt. s. 184–186.

5 Esitelmien muodossa naisten äänioikeus oli Unionissa esillä vv. 1892–1903 ainakin seuraavasti:

Adelaine Ehrnrooth:

Naisten äänioikeuspyrkimyksistä Norjassa

Maikki Friberg:

Naisten äänioikeuskamppailu Belgiassa

Lucina Hagman:

Naisten lämmin kiitollisuuslausunto sen. Mechelinille tämän esitettyä valtiopäivillä täyttää kunnallista äänioikeutta kaupungeissa

Katsaus naisasian huomattavimpiin tapahtumiin vuoden 1903 puolivälissä sen johdosta, että Australian naiset ovat saavuttaneet äänioikeuden

Ida Molander:

Referaatti naisten poliittisen äänioikeuskysymyksen tilasta ulkomailla

Poliittinen äänioikeus naiselle porvari- ja talonpoikaissäädystä samoilla ehdoilla kuin miehelle

Äänioikeus ja vaalikelpoisuus naiselle kolmeen säätyyn.

Unionen, Kvinnosaksförbund i Finland, Tioårsberättelse 1892–1902, 1903, s. 21–22, 27, 30; Kvinnosaksförbundet Unionens årsberättelse för 1903, 1904, s. 3.

Unionilla oli jatkuvasti keskuudessaan komiteoita, joiden tehtävänä oli valmistella valtiopäiville anomusehdotuksia keskeisiksi koetuista aiheista. Niinpä Unionin komiteat käsittelivät mm. seuraavat asiat: 1893–94 naisen oikeus toimia holhoojana, naisen avioliittoain nostaminen, 1894–95 samanpalkkaisuus, 1895–96 naisen oikeudellisen aseman parantaminen, 1896–97 aviottomien lasten oikeudellisen aseman parantaminen. Unionen .. 1903, s. 5–7, 9, 15.

6 Jo v. 1897 porvarissäädystä Kuopion naisyhdistyksen toimesta Kuopion valtiopäivämiehet esittivät naisille äänioikeutta samoilla perusteilla kuin miehille. Puoli vuosisataa ... 1934, s. 24–25.

7 Unionen, Kvinnosaksförbund i Finland 25 år 1892–1917, 1917, s. 5–8; Kilpi, 1953, s. 10–11. Aleksandra Gripenberg kerran puhuikin työväen kävelyretkellä, Aurora Karamzin kävi pari kertaa yhdistyksen kokouksessa, ja Suomen naisyhdistys perusti työvälytystoimiston lähinnä ompelijattaria ja palvelijattaria varten.

torian mukaan,¹ ja "Unionista tuli johtava orgaani, kun naisten äänioikeus oli ratkaisuvaiheessaan."² Tässä yhteydessä kannattaa panna merkille työläisnaisliikkeen edustajan Hilja Pärssisen lausunto: "Heille – yläluokan naisille – onkin äänioikeus 'naisasia', jolla tahtovat saman luokan naiset tehdä täysin tasa-arvoisiksi saman luokan miesten rinnalla, mutta meille se on 'työväenkysymys', jolla tahdomme nostaa sorretut taloudellisesti korkeammalle. Ero heidän ja meidän pyrkimystemme välillä ei siis ole muodollinen, vaan oleellinen."³ Työläisnaisille oli selvää sekin, että hattu- ja huivipäisillä oli eroa ja että huudolla ansioalojen avaamisesta naisille sen paremmin unionilaiset kuin naisyhdistykseläisetkään eivät tarkoittaneet tiilenkantoa ja pyykinpesua.⁴

Aktiivisesti Tekla Hultin oli Unionissa mukana käytännön äänioikeustaistelun alkamisesta vuonna 1904.⁵ Hän kuului mm. komiteaan,⁶ joka sai Unionin puolesta vapaat kädet yhdessä Suomen naisyhdistyksen kanssa järjestää äänioikeuskokoukset, joiden vaatimukset piti toimittaa valtiopäiville äänioikeuden laajentamisen tullessa käsiteltäväksi. Naisyhdistys oli kuitenkin jo ehtinyt laatia oman samaa asiaa koskevan ohjelmansa, josta se ei halunnut poiketa, ja niin Unionin yksin kutsumana oli 7. marraskuuta 1904 Vanhalla ylioppilastalolla naisten yleinen äänioikeuskokous.⁷

Tekla Hultin vaati kokouksessa naisille äänioikeutta samoilla ehdoilla kuin miehille, ja hänestä jyrkästi poiketen Työläisnaisliiton edustaja Miina Sillanpää vaati yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta kaikille sukupuoleen ja tulotasoon katsomatta, sillä edellinen ehdotus käytännössä toteutettuna olisi merkinnyt useimpien työläisnaisten äänioikeudesta osattomaksi jäämistä. Työläisnaisten taholla paheksuttiin ja oudoksuttiin Tekla Hultinin ehdotusta, olihan hän sentään kuulunut työväenvaltuuskuntaan. Tekla Hultinin kanta tuli kuitenkin Unionin kannaksi, ja se toimitettiin anomuksena säädyille.⁸ – Kokous oli kutsuttu päättämään äänioikeustaistelun ponsista, mutta kun keskusteluun päästiin, kokous yllättävästi sopi myös naisten vaalikelpoisuuskysymyksen esilleottamisesta ja maailmanennätyksellistä ennakkoluulottomuutta osoittaen – siitä Suomen naisyhdistys Unionia julkisesti moitti⁹ – kokous päätti lähettää säädyille anomuksen niiden esteiden poistamiseksi "– jotka siviilioikeus asettaa naidun naisen vaalikelpoisuuden tielle."¹⁰

1 Alfthan von, 1966, s. 189.

2 Furuhjelm, 1939, s. 36.

3 Innala, 1967, s. 48 (Kilpi, 1967, s. 133 esittää ko. H.P.:n lainauksen muodollisesti erilaisena, joskin sisällöllisesti samanlaisena); Polttila, Herta Kuusinen – ihmisen tie, 1975, s. 14–15; Palvelijatar 5–6, s. 59–60. V. 1905 ilmestymisensä aloittaneen Palvelijatar-lehden päätoimittaja oli Miina Sillanpää.

4 Palvelijatar 5–6 1906, s. 59–60.

5 Unionen.. 1917, s. 8; Alfthan von, 1966, s. 190, T.H. liittyi jäseneksi 29.3.1901; Rajainen, 1973, s. 55–57; Tuulio, 1975, s. 349.

6 Komitean muina jäseninä olivat mm. Lucina Hagman, Annie Furuhjelm, Hedvig Gebhard ja Maikki Friberg. Naisliiton kieltäytyttyä yhteistyöstä komiteaa täydennettiin kymmenellä henkilöllä, joiden joukossa olivat työläisnaisia edustaen Miina Sillanpää, Ida Ahlstedt ja Maria Laine. Unionen.. 1917, s. 9; Alfthan von, 1966, s. 191.

7 Furuhjelm, 1939, s. 59; Alfthan von, 1966, s. 191. – Työläisnaisliikkeen historia (Kilpi, 1953, s. 69) esittää kokouksen ajaksi syyskuun 7:n ja paikaksi Helsingin Seurahuoneen.

8 Kilpi, 1953, s. 11, 69; Alfthan von, 1966, s. 193–194.

9 Hufvudstadsbladet 9.12.1904. Aleksandra Gripenberg moitti äänioikeuskysymyksen liittämistä vaalikelpoisuuteen, koska nämä kaksi asiaa oli kaikkialla maailmassa pidetty erillään toisistaan.

10 Alfthan von, 1966, s. 193–194.

Tekla Hultin toimi asian ajajana myös omassa puolueessaan. Syyskuussa 1905 nuorsuomalaisen puolueen puoluekokousta valmistelleen valtuuskunnan kokouksessa esiintyi kysymyksestä vastakkaisia mielipiteitä. Tekla Hultinista tilanne ei näyttänyt valoisaalta, sillä jopa Leo Mechelin esitti lausunnossaan, että asia lykättäisiin siksi, kunnes miehille on ensin saatu yleinen äänioikeus;¹ mutta ei tilanne Tekla Hultinista aivan toivottomaltakaan näyttänyt, sillä hänen tietonsa mukaan Leo Mechelinin esittämä lausunto ei vastannut tämän o m a² henkilökohtaista kantaa. Tekla Hultinin antaman tiedon puolesta puhuu mm. se, että Leo Mechelin oli valmis esittämään valtuuskunnalle Tekla Hultinin laatiman ponsiehdotuksen: kyseessä olevan valtiollisen vaalioikeuden pitää käsittää naiset, ja kokouksen on asetettava komitea selvittämään, miten tämä uudistus voidaan toteuttaa vaatimatta voimassa olevan siviililain säännösten muutosta. Valtuuskunta ei hyväksynyt ponsiehdotusta. Tekla Hultin valmistautui i t s e esittämään sen ja hankkimaan sille kannatusta, mutta tilaisuutta tähän ei tullut, sillä poliisi hajotti kenraalikuvernöörin käskystä puolueen suljetun puoluekokouksen 13.9.1905 ennen kuin kysymystä päästiin käsittelemään.³

Marraskuun manifesti palautti Suomelle sen lailliset oikeudet. Valtiopäivät kokoontuivat laatimaan uutta valtiopäiväjärjestystä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden pohjalta. Perustuslaillisen hallituksen päämies Leo Mechelin käydessään keisarin luona esitti toivomuksen, että tämä hyväksyisi äänioikeuden ulottamisen naisiin. – Unioni ei uskaltanut luottaa keisarin periaatteelliseen suostumukseen naisten äänioikeudesta, vaan päätti käyttää ajan ennen asian lopullista ratkaisemista tehokkaasti hyväksi ja asetti komitean – johon Tekla Hultinkin kuului – joka ”– – työskenteli kiihkeästi yötä päivää kirjoittaen, painaen, lukien oikolukua ja lähettäen keskustelu- ja puheohjelmia äänioikeuskokouksiin, joita pidettäisiin 26. marraskuuta ja joita seuraisi edustajakokous Helsingissä.”⁴ Olihan Unionilla sitä paitsi vuonna 1905 perustettu, vuoden 1906 alusta ilmestymisensä aloittanut oma äänenkannattaja Naisten Ääni⁵ ja oma palsta Päivälehdessä.⁶

Marraskuun 26. kokoontui sadoilla paikkakunnilla miehiä ja naisia laatimaan kaikkien yhteiskuntaluokkien ja molempien kieliryhmien puolesta ponnet naisten äänioikeuden saamiseksi. Allekirjoittajien luku oli noin 25 000.⁷

Kaikkiaan 123 kuntaa oli edustettuna Helsingin suuressa edustajakokouksessa 2. joulukuuta 1905. Unionin ponsi Lucina Hagmanin esittämänä ja edellisestä vuodesta kansanvaltaistune-

1 Hultin, 1935, s. 217–218, 224–225; Innala, 1967, s. 53.

2 Aleksandra Gripenberg 20.4.1906; ”Mutta Mechelin on aina ollut naisasian vastustaja, vaikka hän on poseerannut sillä, kun se on sopinut koristeeksi. Hänen asenteensa on ollut suunnilleen sama kuin Gladstonen...”

Rein Mechelinin elämäkerrässä: ”Naisten laillisten oikeuksien laajentamista koskevia kysymyksiä hän aina harrasti...” Rein, 1915, s. 70–71. Vrt. Rein, 1915, s. 117, 145.

3 Hultin, 1935, s. 226–230; Innala, 1967, s. 54.

4 Alfthan von, 1966, s. 197–198.

5 Naisten Ääni 10-vuotias. Juhlajulkaisu, 1915, s. 3–5.

6 Unionen.. 1903, s. 35.

7 Hyvönen, 1959, s. 116; Alfthan von, 1966, s. 198.

na¹ kuului: "Äänioikeus ja vaalikelpoisuus on myönnettävä kaikille 21 vuotta täyttäneille naisille, naiduille ja naimattomille, yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden pohjalla."² Kokous valitsi Maikki Fribergin, Ester Hällströmin ja A. Vesterisen lähetystöön, jonka piti käydä esittämässä senaatille³ tämä ponsi ja lisäksi toivomus, että naisia valittaisiin äänioikeuskysymystä käsittelevään komiteaan.⁴ Jälkimmäiseen vaatimukseen nähden senaatin kanta oli kielteinen,⁵ vaikka ainoastaan Tekla Hultinin muistelmista on tavattu tieto, että Leo Mechelinin tytär sai isänsä, senaatin talousosaston varapuheenjohtajan, ainakin periaatteessa suostumaan naisien ottamiseen komiteaan asiantuntijajäseniksi. Tekla Hultin oli yksi esitetystä ja myös "hyväksytyistä".⁶ Edustajakokouksen varsinaiseen ponteen nähden senaatti asettui myönteiselle kannalle kuten äänioikeuskomiteakin, joka oli huomannut, että reformilla oli mahdollisuus toteutua Venäjän vallankumousliikkeen ansiosta.⁷

Toinen suuresta edustajakokouksesta valittu Unionin lähetystö, johon kuuluivat Tekla Hultin, Ester Hällström ja U. Kupiainen, kävi viemässä tervehdyksen samana päivänä Helsingissä koolla olevaan järjestäytyneiden työläisnaisten suureen äänioikeuskokoukseen, joka myös omana pontenaan esitti naisten äänioikeusvaatimuksen.⁸ Tekla Hultinin valintaan vaikuttivat

-
- 1 Työväenliikkeen johtomiehet olivat valmiit sulkemaan naiset pois äänioikeuden piiristä, jos sillä olisivat saaneet takeet yleisestä äänioikeudesta miehille. Kvinnosaksförbundet Unionens årsberättelse för verksamhetsåret 19¹⁰₂ 05 – 19¹⁰₂ 06, 1906, s. 7–11. Työläisnaisliikkeen historia ei mainitse edellistä, mutta toteaa kitkaa miesten ja naisten välillä tästä kysymyksestä olleen. Kilpi, 1953, s. 77–81. Vanhan työväenpuolueen historia sanoo työväenliikkeen piirissä olleen henkilöitä, jotka eivät antaneet naisten äänioikeudelle tarpeellista arvoa tai suorastaan vastustivat sitä. Hyvönen, 1959, s. 116. Soikkanen, 1976, ei puutu miesten ja naisten äänioikeutta koskeneeseen erimielisyyteen.
  - 2 Unionen.. 1906, s. 8–9; Alfthan von, 1966, s. 199. Seitkari, Suomen kansanedustuslaitoksen historia V, 1958, ei käsittele naisten omaa toimeliaisuutta poliittisten oikeuksien saavuttamiseksi.
  - 3 Lähteissä on kirjavuutta ponnien esityspaikan suhteen: Unionen.. 1906, s. 10 kertoo, että ponsi esitettiin "senaatille", Hultin, 1935, s. 306: "senaatin varapuheenjohtajan luona", Alfthan von, 1966, s. 199: "Hallitukselle" ja Innala, 1967, s. 64: "äänioikeusuudistusta tutkineelle komitealle".
  - 4 Hultin, 1935, s. 306; Alfthan von, 1966, s. 199.
  - 5 Äänioikeuskysymystä käsittelevässä, professori Hermanssonin puheenjohtajana toimineessa komiteassa "Huomiota herättävintä oli komitean NAISILLEKIN ehdottama äänioikeus. Tässä oli "Ukko Pekalla" osuutta asiaan, hän taivutti puolelleen vastahakoisen puheenjohtajankin. Alkion halukkuuteen tällaisen ratkaisun aikaan saamiseksi viittaa se, että hän oli jo ennen varsinaisten kokousten alkamista 8.12.1905 ehdotti, että komitea kutsuisi täydennysjäsenikseen sellaisten ryhmien, kuten torpparien, pappien ja naisten edustajia, joita siinä ei entuudestaan ollut." Alanen, Santeri Alkio, 1976, s. 363. J.K. Paasi kiven muistelmat sortovuosilta I, 1957, s. 159 kertoo, että komitean ensimmäisessä istunnossa Alkio ehdotti kutsuttavaksi asiantuntijoiksi edustajia niistä kansanluokista, jotka eivät olleet komiteassa edustettuina. Syntyneessä keskustelussa tuotiin esiin, että mm. naisten piiristä olisi komiteaa vahvistettava neuvottelevilla jäsenillä; toisaalta pelättiin ehdotetun menetelyn viivyttävän työtä. Asia lykättiin. Kun se kolmen päivän kuluttua otettiin uudelleen esille, ei sitä enää kannatettu, ja Alkio luopui ehdotuksestaan. Kysymys lykättiin otettavaksi esille tarpeen vaatiessa. "Sellaista tarvetta ei mielestämme esiintynyt."
  - 6 Hultin, 1935, s. 309. T.H. ja Cely Mechelin pohtivat, keitä he ehdottaisivat Leo Mechelinille kutsuttaviksi komiteaan ja päätyivät T.H.:n lisäksi Maikki Fribergiin, Emma Saltzmaniin ja Helena Westermarckiin. C.M. ei pitänyt tarpeellisena kutsua Aleksandra Gripenbergia ja työläisnaisten edustajia kuten T.H. ehdotti.
  - 7 Seitkari, 1958, s. 114.
  - 8 Hultin, 1935, s. 307; Alfthan von, 1966, s. 199.

varmasti hänen vanhat mieltymyksensä työväenliikettä kohtaan, vaikka – ja sen täytyi olla unionilaistenkin tiedossa – arvostelua siltä puolelta häntä kohtaan oli kuulunut.¹

Työläisnaiset halusivat pysyä irti koko Unionista, porvareista, epäilyttävän syötin asettajista,² jo silloin, kun Unioni vielä korosti puolue-, luokka- ja kielirajojen unohtamista.³ Railo oli revennyt ”naisrintamaan”, ja julkiseksi se tuli äänioikeusvoiton myötä. Unionilaiset katsoivat olleensa ratkaiseva ryhmä.⁴ Työläisnaiset katsoivat yleisen ja yhtäläisen saannin omaksi ansiokseen, sillä heidän mielestään porvarisnaiset olivat suorastaan pelänneet työläisnaisten äänioikeutta. Äänioikeuden eteen he olivat tehneet jotain, mutta alunperin vain työläisnaisten kannattaman vaalioikeuden eteen ei mitään. Työläisnaiset olivat olleet valmiit äänestyslakkoon ja ”kaikkien mahdollisuuksien varalta” Aristofaneen Lysistraten tapaan Miina Siljanpään kehottamina – hänellä itsellään ei ollut vaaraa rikkuruudesta – lakkoon omia miehiä vastaan, jos vaalioikeutta ei saada.⁵

Pari viikkoa myöhemmin Unionin kokouksessa valittiin naisten äänioikeuden keskuskomitea, jossa puheenjohtajana oli Annie Furuhjelm ja jäsenenä Tekla Hultin, Anna Lundström, Lyyli Churberg, Emma Saltzman ja Mathilda von Troil. Kun työväenyhdistysten naisosasto ei halunnut käyttää sille varattua kolmea paikkaa, keskuskomitea valitsi tilalle Aleksandra Simolan, Ida Branderin ja Maria Holmgrenin.⁶ Keskuskomitean mielestä oli tärkeää herättää naisissa voimakas mielipide äänioikeusvaatimuksen puolesta, ja se alkoi viipymättä lähettää kiertokirjeitä eri puolille maata äänioikeuskomiteoiden perustamiseksi.⁷

Osana taktiikkaa oli sekin, että Tekla Hultin ja Emma Saltzman kävivät maaliskuussa 1906 muutamaksi päiväksi pääkaupunkiin tulleen uuden ministerivaltiosihteeri Langhoffin luona⁸ ”tunnustelemassa”, millä kannalla hän oli naisten äänioikeuteen nähden ja millaisia toiveita hänen mielestään tällä ehdotuksella oli mennä läpi Pietarissa. Aiheen ajankohtaisuutta kuvaa hyvin se, että kun Tekla Hultin palatessaan ministerivaltiosihteerin luota, josta käynnistä Leo Mechelin ei ollut tietoinen, poikkesi Mechelineille, hän kuuli vaitiolon ehdolla, että Mechelin, jonka mielestä äänioikeuskysymykseen kielteisesti asennoituminen oli vain heikkojen, traditionaalisen auktoriteettiasemansa säilyttämään pyrkivien miesten oikku,⁹ oli pari viik-

1 Kilpi, 1953, s. 11, 69.

2 Hultin, 1935, s. 309; Kilpi, 1953, s. 80, Alma Malanderin kirjoituksesta Kansan Lehdessä hänen palatuaan Unionin järjestämästä äänioikeuskokouksesta Helsingissä.

3 Alfthan von, 1966, s. 198; Palvelijatar 1–2, 1906, s. 3–4, 5–6, 1906, s. 60.

4 Alfthan von, 1966, s. 201.

5 Palvelijatar 1906: 1–2, s. 3–4, 12; 3–4 s. 41–43; 5–6 s. 59–60, 67–69; 7–8 s. 83–84; 11–12 s. 147–148.

6 Unionen.. 1906, s. 14; Alfthan von, 1966, s. 199.

7 Alfthan von, 1966, s. 200.

8 Ilmeisesti ministerivaltiosihteeri mieltyi tunnustelijan tyyliin, koska noin vuotta myöhemmin, kun hän näki aiheelliseksi ilmaista käsityksensä erinäisistä ajankohtaisista asioista, hän halusi julkistaa ne haastattelun muodossa ja esitti, että ainoa haastattelijamahdollisuus oli T.H. Hultin, 1935, s. 413–418. Haastattelu julkaistiin Helsingin Sanomissa 7.4.1907.

9 Was die Männer Finnlands von Frauen Stimmrecht sagen. Zur Beleuchtung der Frauenstimmrechtsfrage dem VII Internationalen Frauenstimmrechtskongress in Budapest gewidmet. The International Woman Suffrage Alliance, Report of Seventh Congress Budapest, Hungary June 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 1913. Manchester, s. a.

koa aikaisemmin yksityisessä audienssissa keisarin luona puolustanut naisten äänioikeutta ja saanut sen käsityksen, että keisarilla ei ollut mitään uudistusta vastaan.¹

Toukokuun 28. ja 29.1906 säädyn päättivät korvata säätiedustuksen yksikamarijärjestelmällä, yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen rakentuvalla kansanedustuksella. Tekla Hultin kirjoittaa päiväkirjaansa 28. toukokuuta: "Eduskuntauudistusta koskeva esitys oli tänään ensi kerran säädössä käsiteltävänä. Tuskin tarvinnee lisätä, että lehteriltä seurasin asian käsittelyä. Jo viikkoja aikaisemmin olin tilannut itselleni pääsyliiput. Tärkeä kysymys oli kuitenkin edeltäpäin niin varma, — — etteivät säätäjien keskustelut enää voineet tarjota jännittävää mielenkiintoa. — — Naisten äänioikeutta ja vaalikelpoisuutta vastaan ei missään säädössä kohonnut ainoakaan ääni, yhtä vähän kuin oli kohonnut perustuslakivaliokunnassakaan. — — Tuskinpa on milloinkaan näin suuri uudistus päätetty näin yksimielisesti."² Hänestä tuntui, että päätös maallisessa mielessä oli melkein yhtä tärkeä kuin kirkolliskokouksen päätös, että naisellakin on sielu.³

Monarkki hyväksyi säätäjien esityksen uudesta vaalilaista ja valtiopäiväjärjestyksestä 20. heinäkuuta 1906, jolloin oli jo päätetty seuraavana päivänä toteutettavasta duuman hajotuksesta ja jolloin Venäjän johtomiesten mielestä pääasia oli Suomen pysyminen rauhallisena valtakunnalle kriittisen vaiheen yli.⁴ Suomen edustantareformi oli joutunut ratkaisuvaiheeseen Venäjän kuohuessa. Kenraalikuvernööri Gerardin ehdotuksesta uudistus joutui erityisen neuvottelukunnan valmisteltavaksi ennen keisarin ratkaisuun alistamista. Keisarin asettaman venäläis-suomalaisen neuvottelukunnan työ, huolimatta senaatin, kenraalikuvernöörin ja ministerivaltiosihteerin kiirehtimisestä, viipyi huolestuttavan kauan. Venäjän vallankumousliikkeen ansiota on osaltaan Venäjän ensimmäisen kansanedustuslaitoksen synty ja sen ansiota on myös osaltaan, että Suomen kysymys jäi taka-alalle, ohimenevästi, ja saattoi saada ratkaisunsa keisarilta taantumuksellisten piirien pystymättä vaikuttamaan suoraan asiaan.⁵

Unioni juhli päämääränsä saavuttamista ja esitti mukana olleelle Leo Mechelinille julkisen kiitoksen tämän suuresta osuudesta naisten äänioikeuden saantiin.⁶ — Tekla Hultin oli saanut oman kiitoksensa jo toukokuussa. jolloin kagaalin juhlassa "Lopuksi Cely Mechelin käänsi leikinlaskun vakavaksi vakuuttaen puheessaan tovereille, että muka minun (Tekla Hultinin) poliittiset harrastukseni ja kansalaistoimintani monen vuoden kuluessa olivat vaikuttaneet niihin, jotka ratkaisevat⁷ poliittisen vaalioikeuden ja vaalikelpoisuuden myöntämistä naisille. — Tunnustan, että tämä todistus ilahduttaa minua, sillä Celyhän on todistuskelpoinen tässä asiassa, hän vastaa ainakin isänsä puolesta, jonka sanalla on ollut ratkaiseva vaikutus perustuslaillisiin johtomiehiin ja myöskin korkeimmalla määrävällä taholla.⁸ Tämä todistus on

1- Hultin, 1935, s. 350–355.

2 Hultin, 1935, s. 383–385; Rajainen, Yleiset äänioikeusteoriat ja naisten äänioikeusliike Suomessa, HAik. 1959, s. 11–12.

3 TH LIV Esitelmä naisasiasta 20.7.1906; Manninen, 1966, s. 51.

4 Teljo, Suomen valtioelämän murros 1905–1908, 1949, s. 80; Seitkari, 1958, s. 157.

5 Paasikivi I, 1957, s. 172–173; Seitkari, 1905, s. 99–114.

6 Naisiasialiitto Unionin vuosikertomus vuodelta 1906, 1907, s. 7; Hultin, 1935, s. 347–348.

7 Preesens-aikamuoto johtuu siitä, että kagaalin juhla oli 27.5., siis juuri ennen kuin säädyn käsittelivät asian.

8 Naisiasialiitto Unioni päätti 27.1.1914 perustaa rahaston "Leo Mechelinin muisto" kunnioittaakseen sen miehen muistoa "— — jota oikeudenrakkautensa alati ajoi puoltamaan laajennettujen oikeuksien myöntämisestä naisille — —." Naisiasialiitto Unionin vuosikertomukset vuosilta 1914 ja 1915, 1916, s. 5.

mielestäni korkein palkinto siitä vähästä, minkä olen kyennyt tekemään. Että minä aina täysi-ikäiseksi tultuani olen elävästi ja palavasti harrastanut isänmaan yhteisiä asioita, sen ainakin voin tyynesti vakuuttaa.”¹ – Kun E.N. Setälä kirjoitti Helsingin Sanomissa 18.4.1914 Tekla Hultinin täyttäessä 50 vuotta, että tämän osanotto ”– poliittiseen elämään oli ravannut tietä naisten äänioikeudelle”, niin päivänsankari antoi syntymäpäiväkirjoituksistaan suurimman arvon juuri tälle lausunnonle.²

C. Nuorsuomalainen puolue

Tekla Hultinin Päivälehti-kauden yhteydessä on jo ollut esillä, miltä pohjalta ja millaisin päämäärin suomalaisen puolueen piirissä syntyi se vapaamielisten nuorten ryhmä, joka loi Päivälehdin, joka vuorostaan loi uuden puolueen. – Vuoden 1894 kuluessa alkoi hahmottua nuoren puolueen oma ohjelma: J. A. Lyly luonnosteli yksityiskohtaisen ohjelman, joka joutui keskustelun alaiseksi pääkaupungin nuoren puolueen piirissä, aluksi luultavasti Nuorsuomalaisessa Klubissa ja sitten Jonas Castrénin, Erkon, Rudolf Ereniuksen,³ Th. Homénin,³ Ståhlbergin ja mahdollisesti myös Valvojan ryhmään kuuluneen Thiodolf Reinin⁴ muodostamassa erityisessä valiokunnassa. Koska suurin osa valiokunnan jäsenistä kuului Päivälehdin sisäpiiriin, ei ihme, että ohjelmasta tuli nimenomaan päivälehteläinen. Lopullisen muotonsa ohjelma sai 25.11.1894 Ylä-Kämpissä parin-kolmenkymmenen miehen ja yhden naisen – Tekla Hultinin – voimalla:⁵ ”Puolue tulee edelleen niin kuin tähänkin asti, toimimaan valtiollisten ja yhteiskunnallisten olojemme kehittämiseksi vapaamieliseen ja kansanvaltaiseen suuntaan. Ennen kaikkea on tärkeä Suomen sisäisen itsenäisyyden säilyttäminen, perustuslakien loukkaamattomina pitäminen ja muuttaminen ainoastaan laillisessa järjestyksessä.”⁶ Kielikysymyksen puolue oli jo tässä vaiheessa valmis sivuuttamaan.⁷ Huolimatta omasta ohjelmasta nuorsuomalainen ryhmä osallistui suomalaisen puolueen kokouksiin aina 1900-luvulle asti.⁸

1 Hultin, 1935, s. 382–383.

2 Hultin, 1938, s. 22; Helsingin Sanomat 18.4.1914. Saman tunnustuksen tuli antamaan T.H.:n kuoleman jälkeen Karjala 2.4.1943 ja Karjalaa lainaten Jaakkiman Sanomat 14.4.1943.

Tosin T.H.:n (Hultin, 1938, s. 22) päiväkirjasta saa sen käsityksen, että tämän lausunnon rinnalla yhtä suuren arvon hän antoi Karjalan vakuutukselle: ”Häneen luotetaan täällä ja hän luottaa karjalaisiinsa.”

3 Molemmat olivat Päivälehdin johtokunnan jäseniä, lisäksi Erenius senaatin protokollasihteeri ja Homén yliopiston dosentti. Blomstedt, 1969, s. 69.

4 Helsingin nuorsuomalainen yhdistys 1906–1916, 1916, s. 4 sanoo Reinin ottaneen osaa tarkastukseen. Blomstedt, 1969, s. 69 sanoo, että Rein ”tavalla tai toisella” oli tämentämässä ohjelmaa.

5 Helsingin nuorsuomalainen ... 1916, s. 3–4 mukaan perustavassa kokouksessa oli noin 50 henkeä; Hultin, 1935, s. 363; Blomstedt, 1969, s. 69; Puntila, Suomen poliittinen historia 1809–1966, 1971, s. 62, 77. Torvinen, Nuorsuomalainen sanomalehtimiesyhdistys liberaalisessa toimintakentässä 1906–1966, 1966, s. 23: ”Erkon kutsusta pidettiin Viipurissa marrask. 25 p:nä 1894 ”nuoren suomenmielisen puolueen” perustava kokous – ...” Ilmeisesti Torvisen tieto on väärä, sillä mm. Viipurin Sanomat, Lylyn lehti, ei kirjoita kokouksesta.

6 Torvinen, 1966, s. 23. Nuorsuomalaisen puolueen arkistoa tältä ajalta ei ole.

7 Puntila, 1971, s. 77. Vrt. s. 89–90.

8 Suomalaisen puolueen kokous 12.–13.12.1899 ptk. Suomalaisen puolueen arkisto. VA. Mm. Juhani Aho, Eero Erkkö ja J. A. Lyly olivat kokouksessa mukana. Rommi, 1964, s. 170–171; Torvinen, 1966, s. 23; Blomstedt, 1969, s. 103–105.

Helmikuun manifestiin nähden Päivälehti omaksui perustuslaillisen linjan ja julisti, ettei pidä kysyä, ”— — mikä on asianhaarojen mukaan viisasta, vaan mikä on ehdottomasti oikein.” Nuorsuomalaiset, suomalaisen puolueen liberaalit ja ruotsalaiset yhtyneinä perustuslaillisella pohjalla passiivista vastarintaa kannattavaksi ryhmittymäksi hyväksyivät vuonna 1902 itselleen nimen perustuslaillis-suomenmielinen puolue.¹

Tämä ”tilapäisestä suurpoliittisesta” tarpeesta syntynyt ryhmittymä sisälsi ”sangen erimielisiä aineksia”.² Ensisijaisen tärkeässä Venäjän politiikassa ryhmittymä toimi kyllä yhtenäisesti ja kärsi sen mukaisesti bobrikovilaisperäistä mieshukkaa, mutta esimerkiksi sosiaalisessa uudistusohjelmassa päivälehteläiset erottuivat — suomalaisen puolueen peruako?³ — perustuslaillisten aktiivisimmaksi ryhmäksi.⁴ Ensimmäisen sortokauden ja suurlakon jälkeen huolimatta sisäisen politiikan etualalle noususta perustuslaillisten ryhmät jatkoivat yhteistyötä vielä hallitustasolla. Koska heidän edustamansa suunta oli edellisissä vaaleissa saavuttanut valtiopäivillä enemmistön, nimitettiin myöntäväisyysenaatin tilalle joulukuun ensimmäisenä 1905 Leo Mechelinin perustuslaillinen senaatti, jonka jäsenistä suunnilleen puolet oli nuorsuomalaisia ja puolet ruotsalaisia.⁵

Eduskuntauudistus, yleinen ja yhtäläinen äänioikeus ja noin miljoona uutta äänestäjää pakotti porvarillisetkin puolueet järjestäytymään kiinteästi ja laatimaan seikkaperäiset ohjelmat. Nuorsuomalainen puolue, jonka nimi oli suurlakon jälkeen vakiintunut yleiseen käyttöön, laati ohjelmansa ensimmäisenä huhtikuussa 1906. Kun muiden puolueiden ohjelmat ilmestyivät, havaitsi se itsensä muihin puolueisiin verrattuna siinä määrin uudistusepäystävälliseksi, että katsoi edulliseksi paikkailla ohjelmaansa saman vuoden joulukuussa pidetyssä puoluekokouksessa.⁶

Ohjelma perustui vuonna 1894 julistettuun linjaan. Puolue oli laillisuuden ja suomenmielisyiden kannattaja, kansanvaltainen ja vapaamielinen, jonka ohjelmassa ensimmäisellä sijalla oli perustuslaillisessa muodossa noudatettava Venäjän politiikka ja toisella sijalla uusi halli-

1 Torvinen, 1966, s. 24; Blomstedt, 1969, s. 116; Puntila, 1971, s. 77. — Vaaleissa 1907 myös maalaisliitto esiintyi perustuslaillis-suomenmielisenä, mikä osaltaan selittää nuorsuomalaisten vaalitappiota. Teljo, 1949, s. 139.

2 Hultin, 1935, s. 239.

3 Rantala, Konservatismi ja sen kannattajat, 1960, s. 14–15. Vanhasuomalaisen puolueen kuva kansan keskuudessa muuttui konservatiivisemmaksi vasta nuorsuomalaisen puolueen tultua kuvaan mukaan. ”Vielä tämänkin jälkeen puolue pysyi kuitenkin melkoisen radikaalisena.” Eskola, Sosiaalipolitiikka suomalaisen puolueen ohjelmassa vuonna 1906. *Historica I*, 1962, s. 394–396, 403–404. Ainakin suomalaisen puolueen johtajat 1870-luvulla asettuivat taloudellista liberalismia vastaan ja asettivat puolueelle selvät sosiaalipoliittiset päämäärät katsoen mm. kielikysymyksenkin osaksi sosiaalista kysymystä.

4 Torvinen, 1966, s. 25.

5 Puntila, 1971, s. 77–78.

6 Nuorsuomalaisen puolueen ohjelmat 6. ja 7. huhtikuuta ja 9. ja 10. joulukuuta 1906, 1906; Nuorsuomalaisten kokous Palokunnan talolla Helsingissä 6–7 p. huhtikuuta v. 1906, 1906, s. 80, 98; Borg, Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964, 1965, s. 38.

tusmuoto. Suomi oli kohotettava sivistyskieleksi ja viralliseksi pääkieleksi, ja maahan oli saatava yleinen oppivelvollisuus ja uskonnonvapaus.¹

Korjattunakin ohjelma oli siinä määrin eri mielipidesuuntien epämääräinen kompromissi, että se osaltaan selitti seuraavan vuoden vaalitappiota. ”Puolue oli kaikkea muuta kuin yksimielisesti edistysmielinen”;² oikealla olivat pääskysyet johtajinaan kagaaleihin kuuluneet Jonas Castrén, Th. Homén, Heikki Renvall ja P. E. Svinhufvud, ja vasemmalla olivat varpuset johtajinaan Eero Erkko, Rudolf Holsti, E. N. Setälä ja K. J. Ståhlberg. Edelliset pitivät tiukasti kiinni maan perustuslaillisista oikeuksista ja katsoivat sisäisten uudistusten ajan olevan vasta sitten, kun laillisuustaistelu on viety voittoon; jälkimmäiset pitivät sosiaalisten uudistusten aikaansaamista niin tärkeänä, että toimintamahdollisuuksien säilyttämiseksi myönnytykset Venäjän suhteen ainakin jossain määrin olivat mahdollisia.³ Helsingin Sanomista tuli niin selvästi vasemmistonuorsuomalaisten lehti päätoimittaja Heikki Renvallin jättäessä paikkansa Severi Nuormalle kesällä 1906,⁴ että oikeistonuorsuomalaiset perustivat omaksi äänenkannattajakseen Suomalaisen Kansan, joka ilmestyi vuosina 1907–11.⁵ Painomusteella näkyvää taistelua käytiin sen jälkeen ”sanomalaisten” ja ”kansalaisten” kesken.

Tekla Hultinista tohtori Torvinen sanoo, että hän ”— — ei kuulunut nuorsuomalaisten radikaaliin siipeen”,⁶ ja professori Blomstedt vuorostaan, että hän oli ”— — heitä (pääskysiä) varsin lähellä”.⁷ — Tekla Hultinin luokittelu on sikäli vaikeaa, että hän kannatti jyrkkää suhtautumista Venäjään pääskysten tavoin ja samalla sosiaalisia uudistuksia varpusten tavoin. Koska oikeustaistelu toisen sortokauden alettua tuli hallitsevaksi ja koska hänen lähimpinä puoluetovereinaan olivat pääskysten johtajat Castrén ja Svinhufvud, niin hänet laskettiin pääskysiin; itsekin hän vuonna 1919 kokoomuspuolueeseen jo liittyttyään sanoo kuuluneensa pääskysiin.⁸

Omissa muistelmissaan Tekla Hultin seikkaperäisesti tilittää huhtikuun puoluekokouksen jälkeen vastenmielisyyttään siihen kevytmieliseen tapaan, jolla hänen mielestään puolueen vaikuttava merkitys valtiolliseen elämään tukahdutetaan kansallisilla helmasynneillä, riitaisuuksilla ja keskinäisellä epäsovulla.⁹ Jo pitkin syysy 1905 oli ilmennyt karsautta suh-

1 Nuorsuomalaisen puolueen ohjelma 9. ja 10. joulukuuta 1906, 1906, s. 1–12; Teljo, 1949, s. 134–135; Rommi, 1964, s. 170–171; Borg, 1965, s. 39. Ohjelman muotoutumisen aikoihin Yhdysvalloissa karkotettuna ollut Eero Erkko selosti päiväämättömässä ja otsikoimattomassa luonnoksessaan niitä vaatimuksia, joita erityisesti amerikkalainen yhteiskunta asettaa puolueelle ja sen ohjelmalle. Eero Erkon kirjeenvaihto, Parmasen kokoelma XXXIII. VA.

2 Torvinen, 1966, s. 27. Lausunto on Rudolf Holstin.

3 Hultin, 1935, s. 365–367; Torvinen, 1966, s. 27; Blomstedt, 1969, s. 217–218; Manninen, 1966, s. 68–69.

4 Hultin, 1935, s. 366–367; Verho, Severi Nuormaa, 1956, s. 137–141; Blomstedt, 1966, s. 217.

5 Ilta-lehtenä ilmestynyt Suomalainen Kansa oli ”perustuslaillisen suomenmielisen puolueen lehti”, joka ajoi ”kansainvaltaista, suomenmielistä edistysohjelmaa”. Toimitus ilmoitti keskittyvänsä yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Suomalainen Kansa 18.5. ja 28.5.1907 näytenumerot; Steinby, 1963, s. 61–62; Manninen, 1966, s. 69.

6 Torvinen, 1966, s. 25.

7 Blomstedt, 1969, s. 267.

8 TH XLIX 73 29.12.1919.

9 Hultin, 1935, s. 366.

teessa niihin nuorsuomalaisiin, jotka olivat kuuluneet kagaaliin tai katsoivat, että hyvien suhteiden ylläpitäminen ruotsalaisiin perustuslaillisiin oli yhtä tarpeellista. Tällä syyllä puoluekokouksessa haluttiin Jonas Castrén, Th. Homén, Heikki Renvall ja Werner Söderhjelm sulkea pois puoluehallituksesta, johon tilalle piti tulla Onni Talaan, Oskar Liliuksen, Helmi Setälän ja Lucina Hagmanin. Riita päättyi siihen, että kaikki mainitut herrat valittiin ja "pelkkänä koristeena" olleet naiset pudotettiin "kaipauksetta" pois, tosin kyllä Helmi Setälä ilmoitti ja Lucina Hagman osoitti ei-olevansa kiinnostunut politiikasta.¹ Tekla Hultin, joka oli ollut kummankin ryhmän ehdokkaana hallitukseen, valittiin — omaksi ihmeekseen.²

Puoluekokous jätti riitoja enteilevästi epäilyksen maun: kielikysymyksessä kiihkoiltiin kuin vanhasuomalaiset, kieltolakikysymyksessä kuin sosialistit, "persoonalliselle vapaudelle, vakaumukselle ja asiatiedolle" ei annettu yhtä paljon arvoa kuin ennen; kuin aavistelua "uudesta yksikamarisesta ja että siinä radikaalisimmat ja vähemmän sivistyneet ainekset tulevat olemaan määräävinä?"³ Joulukuun puoluekokous oli edellistä masentavampi. Kielikysymyksessä kiihkoiltiin jäämättä vähääkään jälkeen "suomettarelaisesta suvaitsemattomuudesta" ja ainakin Päiväkirjalleen Tekla Hultin uskoo, että jos kiihkoilijain mielipide olisi päässyt voitolle, hän ei "— — enää olisi voinut kuulua koko puolueeseen, se kun olisi silloin luopunut oikeuden periaatteesta." "Nuorimmat" yrittivät syrjäyttää Jonas Castrénin, Robert Lavoituksen ja Heikki Renvallin puolueen johdosta. Tekla Hultinin he "ritarillisesti, naisten vuoksi", "armosta" olisivat valinneet uudelleen. Kaappausyritys epäonnistui nytkin.⁴

Tekla Hultin kuului puolueen keskusjohtoon puoluekokouksen valitseman keskustoimikunnan jäsenenä vuosina 1906—1910,⁵ jolloin jälkimmäisenä vuonna hän jäi valitsematta kaikkien muiden pääskysten tavoin.⁶ Tässä mm. helsinkiläiset—maalaiset -skisman tulehduttamassa kokouksessa Viipurin läänin edustajat arvostelivat varpusten laatimaa listaa, koska

1 Hultin,, 1935, s. 365—367. Sekä Helmi Setälä että Lucina Hagman oli Maikki Fribergin ja Tekla Hultinin ohella valittu edellisessä perustuslaillisten suomenmielisten kokouksessa puolueen keskustoimikuntaan, vaikka Lucina Hagman ei sitten kokouksiin ottanutkaan osaa ja vaikka hän sanoi suorastaan halveksivansa politiikkaa. Perustuslaillisten suomenmielisten kokous Helsingissä marraskuun 16 päivänä 1905 (1895, painovuodessa ilmeinen virhe) s. 21. Hultin, 1935, s. 366; Hultin, 1938, s. 181.

Puolueen keskusjohdon nimessä ilmenee horjuvuutta: T.H. käyttää nimityksiä "puoluehallitus", "keskuskomitea" ja "keskushallitus", Hultin, 1935, s. 366, 398, 419, Blomstedt, 1969, s. 217 käyttää nimitystä "keskuskomitea" ja Manninen, 1966, mm. s. 69 nimitystä "keskustoimikunta". Nuorsuomalaisen puolueen arkistossa johdon nimenä on "keskustoimikunta".

2 Hultin, 1935, s. 366.

3 Hultin, 1935, s. 363—365.

4 Hultin, 1935, s. 398—399. Ilmeisesti kielikysymys kiihdytti T.H.:ia niin, että hän vain ohimennen mainitsee päiväkirjassaan uskontokysymyksen, joka oli kumminkin kokouksen toinen tärkeä aihe. Juva, 1961, s. 364—366.

5 Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokouksen 6.—7.4.1906 ptk. § 254, s. 185; Nuorsuomalaisen puolueen edustajain kokous 20.5.1907 § 7; Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokouksen 26.4.1908 ptk. s. 16, 62; Luettelo edustajista nuorsuomalaisten puoluekokouksessa joulukuun 12 päivänä 1909; Luettelo puoluekokousta varten Viipurissa 10.4. 1910 keskustoimikunnan jäsenistä. Nuorsuomalaisen puolueen arkisto (NSPA), VA.

Ainakin v. 1907 T.H. pyysi itse vapautusta keskustoimikunnan jäsenyydestä. Hultin, 1935, s. 419.

6 Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokouksen keskustelupöytäkirja 10.4.1910. NSPA. Puoluekokouksessa varpuset vaativat ja saivat läpi enemmistövaaliperiaatteen, joka mahdollisti pääskysten syrjäyttämisen. — T.H. oli ensimmäisenä pudonneiden listalla, lähinnä oleva ja siis keskustoimikuntaan päässyt oli yo. Arvo Inkilä, joka sai 323 ääntä. T.H. sai 94 ja Jonas Castrén 88 ääntä. "Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokous Viipurissa", Karjala 12.4.1910.

siitä puuttui mm. Hultinin nimi, ja vaalin jälkeen Suomalaisen naisliiton edustaja esitti vastalauseensa Hultinin syrjäyttämisestä, sillä tällä oli takanaan naisten yksimielinen kannatus.¹ Vuonna 1912 hänet taas valittiin – ainoana oikeistolaisena,² vuoden 1914 kokouksessa hän oli läsnä vain kansanedustajan ominaisuudessa,³ vuosilta 1915–1917 tiedot puuttuvat, ja vuonna 1918 hänet on mainittu parvekkeella olleena, jotka heidätkin on siis luetteloidu.⁴ Tekla Hultinin syrjäänvetäytyminen tuskin selittyy pelkästään vuoden 1918 poikkeuksellisuudella. Osuutensa asiaan lienee halulla vetäytyä puolueesta lopullisesti.

Puolueen keskustoimikunta piti puoluekansliaa, joka hoiti raha-asiat, kirjeenvaihdon, puhujien välittämisen maaseudun nuorsuomalaisiin kokouksiin ja jopa 100 000 kappaleen painoksin ilmestyvien puoluekirjasten levittämisen.⁵

Puoluejärjestön muodosti Nuorsuomalaisten yhdistysten liitto, johon kuului yli 400 yhdistystä.⁶ Näistä merkittävin sekä sijaintinsa että pioneeriasemansa vuoksi oli Helsingissä Päivälehdessä ympärillä olevien muodostama Nuoren Suomen Klubi.⁷ Sitä on pidettävä ensimmäisenä nuorsuomalaisena järjestönä, jos ei oteta 1880-luvulla esiintynyttä K.P.T.:tä huomioon. – Klubi sai alkunsa lehden toimistokokouksista, joita alettiin pitää jo vuonna 1890. Toimitus kutsui lehden avustajia lauantai-iltaisain toimistohuoneistoon, jossa tarjottiin virvokkeita ja illallinen ja ”keskusteltiin vahvasti”. Ensimmäisessä kokouksessa oli puhe lehden kielellisestä asusta, mutta sitten otettiin käsiteltäväksi kulttuurikysymyksiä ja siirryttiin vähitellen politiikkaankin. Kun toimisto kävi ahtaaksi, siirryttiin pitämään kokouksia Ylä-Kämpiin tai varsinkin lämpimänä vuodenaikana Alppilaan. Kokoukset saivat vähitellen poliittisen luonteen. Nuoren Suomen Klubin keskuudessa pantiin alulle varsinaisen uuden puolueen perustaminen. – Klubilla oli useita kokouksia vuosittain, ja niissä kävi aikaisemmin mainittujen ohjelman laatijoiden lisäksi mm. Juhani Aho,⁸ Eino Leino,⁹ J. H. Erkko,¹⁰ Järnefeltit,¹¹ Santeri Ingman,¹² Kasimir Leino,¹³ Akseli Gallen-Kallela,¹⁴ Pekka Halonen,¹⁵ ja last but not least Tekla Hultin – ainoana naisena.¹⁶

1 Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokouksen keskustelupöytäkirja 10.4.1910. NSPA.

2 Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokouksen ptk. 21.4.1912. NSPA. T.H. oli silloisilla valtiopäivillä nuorsuomalaisen puolueen ainoa naisedustaja.

3 Luettelo keskustoimikunnan jäsenistä puoluekokouksessa Helsingissä 19 20/4 13; Luettelo nuorsuomalaisista kansanedustajista puoluekokouksessa Lahdessa 19 5/4 14; Luettelo keskustoimikunnan jäsenistä puoluekokouksessa Lahdessa 19 5/4 14. NSPA.

4 Puoluekokous 8.12.1918. Osanottajaluetteloita. NSPA.

5 Nuorsuomalaisen Perustuslaillis-Suomenmielisen puolueen Keskustoimikunnan syys- ja kevättoimintakausilta vv. 1907–1908. (Esitetty puoluekokouksessa huhtikuun 26. p. 1908.) NSPA.

6 Kytömaa, Nuorsuomalainen puolue. Yhteiskunnallinen käsikirja, 1910, s. 333.

7 Hultin, 1935, s. 53. T.H. käyttää muistelmissaan nimitystä Nuorsuomalainen Klubi.

8 Rytkönen II, 1946, s. 235–237; Aho I, 1951, s. 358.

9 Onerva I, 1932, s. 121–129; Rytkönen II, 1946, s. 295.

10 Jukola, 1939, s. 43–46; Rytkönen II, 1946, s. 371–372.

11 Rytkönen II, 1946, s. 371–372; Häkli, 1955, s. 176–178.

12 Rytkönen II, 1946, s. 320, 371–372.

13 Rytkönen II, 1946, s. 371–372.

14 Rytkönen II, 1946, s. 320, 371–372.

15 Rytkönen II, 1946, s. 320, 371–372.

16 Helsingin nuorsuomalainen ... 1916, s. 3–5.

Vuosisadan lopun vaikean poliittisen tilanteen takia ravintoloitsijat pelkäsivät luovuttaa tilojaan valtiollisia asioita pohtivalle kokoukselle. Tilanteen helpottamiseksi klubi haki säännöilleen vahvistusta. Turhaan. Parempi menestys oli taitavasti laaditulla Nuoren Suomen Klubi Oy:n yhtiöjärjestyksellä, joka mahdollisti ”yhtiökokousten” pidon.¹ Suljettu klubi ei vuosien 1905 ja 1906 jälkeen enää riittänyt, ja syyskuussa 1906 pidetyssä kokouksessa asetettiin toimikunta perustamaan Helsinkiin nuorsuomalaista yhdistystä. Perustamistilaisuus oli kuukautta myöhemmin, ja jo tässä yhteydessä jäseneksi liittyi noin 250 henkeä.²

Edellisen perusteella vaikuttaa siltä, kuin Tekla Hultinilla olisi ollut jatkuvasti voimassa oleva dispanssi sukupuoliensa. Naisten mukaantulo politiikkaan ei ollut itsestäänselvyys, jos ei niin tarkoituksellisen estelyn kohdekaan. Se johtui siitä, ”etteivät he (miehet) aikaisemmin tulleet ajatelleksikaan, että naiset saattaisivat yhtä palavasti harrastaa isänmaan asioita kuin miehet konsanaan”³ ja ”että naisilla on poliittinen kypsyytensä, mikä on suurempi ja yleisempi kuin luullaankaan.”⁴

Erikoisasemansa vuoksi Tekla Hultin sai lievän pahansuopiakin kysymyksiä, miten hän NAISENA tulee toimeen MIESTEN kokouksissa. Vastajan lohdutus pahasuopaisuuteen oli, etteivät miehet tuntuneet edes huomaavan hänen jotenkin poikkeavan joukosta, ja vastaus itse kysymykseen, että ainoa häitä oli kokousmainen tupakansavu, jota hänen tupakoimattomana oli joskus vaikea kestää.⁵

D. Nuorsuomalainen naisklubi

Maissi Erkko ehdotti ystävilleen Tekla Hultinille ja Hedvig Ståhlbergille,⁶ että perustettaisiin perustuslaillisten suomenmielisten naisten seura poliittiseksi keskustelupiiriksi niille, joita kuohuttivat samat valtiolliset tapahtumat: helmikuun manifesti, laittomat kutsunnat, kotitarkastukset, virkamiesten laittomat erottamiset ja niin edelleen. Ja Nuorsuomalainen naisklubi syntyi huhtikuussa 1902 Kaisaniemen ravintolassa: ”Nuorsuomalaisen naisklubin tarkoituksena on työskennellä valtiollisen valistuksen levittämiseksi ja nuorsuomalaisen Perustuslaillis-suomenmielisen puolueen ohjelman toteuttamiseksi. Yhdistys on yhteistoiminnassa

1 Helsingin nuorsuomalainen ... 1916, s. 3–5. ”Nimellä ’Osakeyhtiö N S K’, jolla on tarkoituksena edistää taloudellisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä käsittelevien kirjasten toimittamista ja välittää kustantajien hankkimista niille” anovat Eero Erkko, E. O. Sjöberg ja E. W. Walden todistajinaan Tekla Hultin ja K. K. Nord vahvistusta säännöille. Keisarillisen Senaatin hyväksymiskirja Osakeyhtiö N.S.K.:n yhtiöjärjestyksestä. Sanoma Osakeyhtiön Historiallinen arkisto.

2 Helsingin nuorsuomalainen ... 1916, s. 6–7.

3 Hultin, 1935, s. 131. 9.3.1905.

4 Hultin, 1935, s. 134. 14.3.1905.

5 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c-d - vihko; Hultin, 1938, s. 151. T.H. sanoo mieskagaalin jäsenten pitäneen naiskagaalin kahdesta näkyvimmästä naisesta, T.H.:sta ja Dagmar Neoviuksesta, jälkimmäistä enemmän ”neitinä”. Tärnä käy hauskaasti ilmi mm. Svinhufvudin kirjeestä T.H.:lle 29.10.1915 Koli-vanista Siperiasta: S. lähettää terveisiä ”ystävälle, Neiti Dagmar heihin luettuna.” P.E.S.:n kirje T.H.:lle 29.10.1915. TH XX.

6 Maissi Erkko oli Päivälehdessä päätoimittajan Eero Erkon puoliso ja Hedvig Ståhlberg lakitieteen tohtori K. J. Ståhlbergin puoliso. Nämä perustajat mainitsee myös Katri Bergholm. Käsikirjoituksia. Nuorsuomalaisen naisklubin historiikki. Naiskagaali v. 1902. Ignatius-Bergholmin kokoelma, 5. VA.

piirin Nuorsuomalaisten yhdistysten liiton keskustoimikunnan kanssa.”¹ Yhdistyksen asioita hoiti 11-jäseninen kolmeksi vuodeksi kerrallaan valittava johtokunta, ja vuosikokous oli 19. maaliskuuta, Minna Canthin syntymäpäivänä.²

Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Tekla Hultin. Hänen jälkeensä puhetta johti Ellinor Ivalo³ lukuunottamatta talvia 1905–06 ja 1908–09 aina vuoteen 1924,⁴ niin että hän oli samalla tavalla Nuorsuomalainen naisklubi,⁵ kuin Maikki Friberg oli Unioni,⁶ Lucina Hagman Suomalainen naisliitto⁷ ja Aleksandra Gripenberg Suomen naisyhdistys.⁸

Klubi kokoontui kerran kuussa milloin jäsentensä luona, milloin vaihtelevasti eri puolilla kaupunkia, kunnes sai Nuorsuomalaisten talon valmistuttua oman, itse sisustamansa kodin Päivölässä.⁹ Kokouksilla olivat etukäteen määrätty emäntänsä, jotka huolehtivat ohjelmas- ta: laulua ja soittoa siltä varoin, että santarmit sattuisivat myös paikalle ja esitelmää siinä tarkoituksessa ja siltä varoin, että näin ei tapahdu.¹⁰

Perustajien lisäksi tunnetuimpia klubin jäseniä olivat Katri Bergholm,¹¹ Ida Godenhjelm,¹² Ester Hällström,¹³ Ellinor Ivalo ja Venny Soldan-Brofeldt,¹⁴ jotka kaikki elivät nuorsuomalai- sissa avioliitoissa, ja Maikki Friberg, Lucina Hagman ja Aldyth Hultin, jotka vain itse edusti- vat nuorsuomalaisuutta. Jäseniä oli ainakin 80–90, mikä on erittäin paljon, kun ottaa huo- mioon, että kokoukset tapahtuivat salaakin.¹⁵

Klubissa pohdittiin etupäässä valtiollisia kysymyksiä ja niin, että joku jäsenistä alusti illan aiheen, ja siitä sitten keskusteltiin. Huolimatta siitä, että seura oli perustettu samanmielisten keskuuteen, se ainakin osallistujien myöhempien muistojen mukaan osoittautui keskustelu- herkäksi.¹⁶ Niinpä Tekla Hultin esitelmöi mm. Suomen valtiollisesta asemasta ja naisten ää- nioikeudesta ja varsinaisen aktiivisen toimikautensa jälkeenkin ainakin vuonna 1913 osallis- tumisestaan Budapestissa pidettyyn naisten kongressiin.¹⁷ Katri Bergholm sai sen käsityksen, että hän oli ”innostunut, valmis kaikkeen, mikä saattoi koitua maamme vapauden eduksi, ja hänen harkitut lausuntonsa olivat aina kuulemisen arvoisia, vaikkakaan hän ei oikeastaan ollut mikään puhuja.”¹⁸

1 Bergholm, Paljon toivoa, paljon toteutumista, 1946, s. 143–145. Lainaus on klubin sääntöjen 1 §.

2 Bergholm, 1946, s. 145, klubin sääntöjen 4 §.

3 Ellinor Ivalo oli Päivälehdän toimittajan, kirjailija Santeri Ivalon puoliso.

4 Bergholm, 1946, s. 145.

5 Bergholm, 1946, s. 145–146.

6 Hjelt, Lannistumaton. Maikki Fribergin elämäkerta, 1945, s. 285; Alfthan von, 1966, s. 53.

7 Suomalaisen naisliiton perustamiskokous kesäk. 2. P. 1907, Naisten Ääni 1907, 6–7, s. 93.

8 Alfthan von, 1966, s. 27–30.

9 Bergholm, 1946, s. 142, 147. Nuorsuomalaisten talo sijaitsi Kasarminkatu 25:ssä. V. 1910 nuorsuoma- lainen naisklubi sai sieltä omat kokoontumistilat. Käsikirjoituksia. Nuorsuomalaisen naisklubin histo- riikki. Naiskagaali v. 1902. Ignatius-Bergholm kokoelma, 5. VA.

10 Bergholm, 1946, s. 142.

11 Puoliso Herman Bergholm. Bergholm, 1946, s. 11.

12 Puoliso leht. B. F. Godenhjelm, Kansallinen elämäkerrasto II, 1929, s. 230.

13 Puoliso apteekkari Karl Theofron Hällström, tuleva puoliso K. J. Ståhlberg. Blomstedt, 1969, s. 389.

14 Puoliso kirjailija Juhani Aho, Aho I, 1951, s. 384–393.

15 Bergholm, 1946, s. 141.

16 Bergholm, 1946, s. 142, 154.

17 Bergholm, 1946, s. 150–152.

18 Bergholm, 1946, s. 147, 155. Muistelmissa virheellisesti mainitaan T.H.:n olleen eduskunnan jäsen vuoteen 1920, po. vuoteen 1924.

Sortovuosina klubi oli jäsentensä tuki ja vapaa keskustelufoorumi. Kun ensimmäinen sortokausi oli ohi, valtiolliset asiat jäivät osittain sivuun, ja klubi muuttui seurusteluperiaatteelle rakentuvaksi ompeluseuraksi.¹ — Tekla Hultin tunnetusti piti käsistöistä,² ja yhtä tunnetusti hän ei harrastanut ompeluseuroja.³

Vuosi 1918 merkitsi puolueiden uudelleen ryhmittymistä. Klubin jäsenet hajaantuivat koomukseen ja edistyspuolueeseen. Erimieliset eivät sopineet samanmielisten seuraan. Klubia ei virallisesti hajotettu, mutta klubin viimeinen puheenjohtaja Ellinor Ivalo kutsui sanomalehti-ilmoituksella alkuvuodesta 1924 jäsenet päättämään jäljelle jääneiden varojen käytöstä.⁴ — Varsinaisen yhteistyön klubin muotoisena päätyttyä yhteistyö jatkui rakentuen niille henkilökohtaisille suhteille, jotka vaikeina vuosina olivat kehittyneet.⁵

Klubin ulospäin näkyvästä toiminnasta kannatta mainita, että se osaltaan oli valitsemassa nuorsuomalaisen puolueen ehdokkaiksi ensimmäisen yksikamarisen vaaleissa Lucina Haggmanin, Alli Nissisen, Mathilda von Troilin, Maikki Fribergin ja Tekla Hultinin, joista kaksi ensimmäistä pääsi eduskuntaan vuonna 1907 ja viimeksi mainittu seuraavana vuonna.⁶

1 Bergholm, 1946, s. 148. Mm. v. 1907 klubi keräsi rahaa Raja-Karjalan hyväksi. Käsikirjoituksia. Nuorsuomalaisen naisklubin historiikki. Naiskagaali v. 1902. Ignatius-Bergholmin kokoelma 5, VA.

2 Vrt. s. 42.

3 Vrt. s. 278.

4 TH L 95 23.4.1925. Rahoilla päätettiin perustaa stipendiorahasto. Käsikirjoituksia. Nuorsuomalaisen naisklubin historiikki. Naiskagaali v. 1902. Ignatius-Bergholmin kokoelma 5, VA.

5 Bergholm, 1946, s. 157.

6 Bergholm, 1946, s. 147.

IV PASSIIVISEEN VASTARINTAAN KASVAMINEN 1880- ja 1890-LUVUILLA

Tekla Hultin tuli Helsinkiin jatko-opistoon syksyllä 1883, mutta "maalaismaisesta ujoudesta johtuen" hän ei kokonaiseen vuoteen käynyt viemässä Mechelineille perheensä tervehdystä.¹

— Kun hän sitten meni, hän sai ystävällisen vastaanoton ja hänet luettiin vähitellen lähimpään sukulaisperheeseen kuuluvaksi.²

Leo Mechelinistä tuli Tekla Hultinin poliittinen kasvattaja, eikä tämä osannut myöhemminkään selittää kasvatuksen alkua muulla kuin sillä, että Leo Mechelin huomasi hänen palavan mielenkiintonsa politiikkaan ja tunsii tarvetta avoimesti purkaa huolensa poliittisesta tilanteesta.³ Mechelineillä jatko-opistolainen oppi, ettei pelkkä voimassaolevien lakien ja säännösten noudattaminen vielä ole politiikkaa; politiikkaa on saavutettujen oikeuksien valvominen ja puolustaminen, yhteishyvää tarkoittavien lakialoitteiden tekeminen ja läpivieminen. Poliitikassa ei valtio- ja hallinto-oikeudellinen laintuntemus yksin riitä, vaikka siihen toiminnan tulee perustua. Poliittisen tieteen avulla on opittava huomioimaan, milloin maaperä on otollinen ehdotetuille uudistuksille ja toimenpiteille. Poliittinen kyvykkyys on arvostelukykyä, tietoa, älyä, kestävyyttä ja antautumista asiaan yhtyneenä synnynnäiseen kyvykkyYTEEN. Mechelineillä hän oppi myös, että valtiollisen arvostelukykyyn kehittäminen on naisellekin vaikeudestaan huolimatta tavoittelemisen arvoista.⁴

Ruotsinkieliset liberaalit epäonnistuivat yrityksessään tasoittaa kielitaistelua vuonna 1880 julkaistulla liberaalien ohjelmalla. Nuorten fennomaanien suomalaisinto pysyi ennallaan, mutta sen perustana olevat käsitykset muuttuivat: suomen kielen aseman parantamisessa oli kysymys sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumisesta. Tekla Hultin oli omien sanojensa mukaan "desiderad fennoman", kuten aiemmin on ollut puhe, ja ilmeisesti juuri Mechelin sai hänet kiinnostumaan liberalismista, taloudellisesta, sosiaalisesta ja kulttuuriliberalismista, kansallisesta ja kansainvälisestä liberalismista, joka viimeksimainittu vei hänet jo hyvin varhaisessa vaiheessa näkemään Venäjän ja Suomen välisen vastakohtaisuuden.

1880-luvun puolivälissä Venäjän ulkopoliittinen asema vaikeutui Venäjän ja Englannin etupiirikilpailun Afganistanin luoteisrajalla näyttäessä johtavan yhteenottoon. Venäjän oli turvattava myös Itämeri ja tarkistettava Suomen asema. Suomen ja Venäjän välisiä suhteita

1 TH LIII Mor och mors släkt 6. vihko.

2 TH LIII Mor och mors släkt 6. vihko; Hultin, 1935, s. 9–10.

3 TH XLV 238; Hultin, 1935, s. 9. De kvinnliga runo 11.11.1896 antaa ymmästyä, että T.H. 20. ikävuoden paikkeilla eli juuri Mecheliniin tutustumisensa aikoihin kiinnostui vakavasti politiikasta.

4 Mechelin, Om de politiska studierna. (Anledande föreläsning höstterminen 1875.) Album utgifvet af nyländingar 1872–1875, 1875, s. 202; Rein, 1915, s. 41–42, 70–71.

koskevien kirjoitusten määrä lehdistössä lisääntyi jyrkästi vuonna 1885.¹ – Leo Mechelin aloitti Suomen autonomisen aseman puolustuksen valtio-oikeudellisilla perusteilla julkaisemalla vuonna 1886² kuuluisaksi tulleen kirjasensa *Précis du droit public du Grand-Duché de Finland*; historiallisilla perusteilla käytävää puolustusta johti Tekla Hultinin opettaja J. R. Danielson-Kalmari,³ ja Tekla Hultin pääsi läheltä seuraamaan ”Suomen historian kuuluisimman väittelyn”, johon osallistuivat Leo Mechelin, J. R. Danielson-Kalmari ja K. F. Ordin, ”koko Suomen lehdistö ja ainakin kaikki merkitsevimmät Venäjän lehdet.”⁴

Tekla Hultin piti Mechelininä poliittisena omanatuntonaan, mutta ei alunalkaenkaan omaksunut tämän mielipiteitä sellaisinaan. Niinpä hänen 1880-luvun jälkipuoliskon näkemyksensä oli selkiytymätön sekoitus liberalismia, fennomaniaa ja yhteiskunnallista uudistushalua. Jos rinnastetaan toisiinsa nuori jaakkimalainen jatko-opistolainen-ylioppilas ja vanhempi helsinkiläinen senaattori-valtiopäivämies-professori, niin ei lainkaan ihmettele, että Tekla Hultinin ensimmäisten opiskeluvuosien merkittävin – mutta ei siis ainoa – opettaja oli juuri Leo Mechelin.

Tekla Hultinin ylioppilasaikaisten 1880-luvun lehtikirjoitusten jäljille on päästy nimimerkeistä H ja TH,⁵ kirjasen ”Biograafisia tietoja Suomen naisista eri työaloilla” avulla⁶ ja suorittamalla nimeäminen Tekla Hultinin omassa kokoelmassa oleviin lehtileikkeisiin tehtyjen kirjoittajan ilmaisevien merkintöjen avulla.⁷ Tulos on varmaan puutteellinen, sillä tuskin muuten on selitettävissä, että 1880-luvulla vain vuodelta 1888 ja vain sen 7 ensimmäiseltä kuukaudelta tavataan 12 kirjoitusta, joista 8⁸ ilmestyy *Dagbladetissa*⁹ ja 4 *Uudessa Suomettaressa*.

1 Hyvämäki, 1964, s. 143–147, 284–287; Torvinen, 1965, s. 30–31.

2. Jo v. 1884 ministerivaltiosihteeri Th. Bruun oli kehottanut senaattia valmistuttamaan laajahkon tutkimuksen Suomen valtio-oikeudellisesta asemasta ja valtiosäännöstä. Senaattorien Leo Mechelinin ja C. G. Ehrströmin ja prokuraattori R. Montgomeryn tutkimus v. 1885 oli Bruunin mielestä sopimaton, ja myös kenraalikuvernööri Heiden kielsi sen levittämisen. Niinpä L.M. päätti ryhtyä työhön omalla vastuulla ja julkaisi mainitun teoksen. Nordenstreng I, 1936, s. 110–111; Hyvämäki, 1964, s. 179; Torvinen, J. R. Danielson-Kalmari Suomen autonomian puolustajana, 1965, s. 40–41.

3 Torvinen, 1965, s. 3, 8–9.

4 Hyvämäki, 1964, s. 288; Torvinen, 1965, s. 31–35.

5 Kyseeseen tulleet lehdet ovat *Dagbladet* ja *Uusi Suometar*.

6 *Biograafisia tietoja* ... 1896, s. 80.

7 TH LXIII-LXIV, *Sanomalehtileikkeitä*.

8 Tekstissä käsiteltävien kirjoitusten lisäksi T.H. kirjoitti *Dagbladetissa* 1.1.1888 ”Ett Middagsbröllop” ja 18.3.1888 ”Till hemslöjden och gårdfarihandeln”.

9 Lehti lakkasi ilmestymästä alkuvuodesta 1889. Hyvämäki, 1964, s. 301.

Liberaalisen Dagbladetin kirjoituksissaan Tekla Hultin tunnustaa lehden liberaalista väriä.¹ Artikkelissaan Spanmålstull eller fri införsel hän kirjoitti, että ”suurin mahdollinen nautinto suurimmalle mahdolliselle joukolle on toki hyvää kansantaloutta”, eli hän puolsi viljan vapaakauppaa, josta hyötyy kansan suuri enemmistö. Esimerkkinä hän piti Englantia, jossa sillä hetkellä oli tulleeja vain muutamille nautintoaineille. Vapaakauppa oli kirjoittajan mielestä demokraattista, suojatullijärjestelmä, protektionismi, taas aristokraattista ja täydellisyyteen vietyä kommunismia.² Liberaalien ohjelman mukaisia³ olivat myös Ett byråkratiskt samhälle⁴ ja Om ambulatoriska folkskolor,⁵ joissa lähtökohtana oli senhetkisen yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuus ja vanhoillisuus. Naisylioppilaiden De kvinnliga oli myötä artikkeleissa Akademisk medborgarrätt för kvinnan,⁶ jossa kirjoittaja käsitteli naisten oikeutta opiskella yliopistossa, ja En akademisk reform-fråga,⁷ jossa aiheena oli yliopiston pro exercitio-uudistus. Valtiomies Leo Mechelinin rohkeutta lisäävä vaikutus näkyy uskaltautumisessa, vaikka kaiken aikaa peläten nimimerkki H:n paljastumista,⁸ arvostelemaan J. R. Danielsonin tutkimusta Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751.⁹ Arvostelija tuo korostetusti julki tutkimuksen antamien tietojen sovellutuksen Suomen senhetkiseen tilanteeseen: Suomen kysymys on kiinteässä yhteydessä yleiseurooppalaisiin oloihin – mukaanlukien ennen muita Venäjän. Tämä realiteetti oli niin vieras silloiselle ylioppilaspolvelle,¹⁰ että tekee mieli nähdä keltanokka-arvostelijan kypsyyden taustalla Leo Mechelin, joka osasi kyllä opastaa näkemään, miten Venäjän ja Englannin väliset ongelmat vuonna 1885 aiheuttivat Venäjän kasvavaa painostusta Suomea kohtaan ja miten Venäjän Balkanilla vuosina 1885–86 alka-

1 Mechelin avusti Helsingfors Dagbladia sen syntymästä vuodesta 1862. Lehden päätoimittajina olivat peräkkäin hänen hyvät ystävänsä Robert Lagerborg 1865–1882, Robert Castrén 1882–1883 ja Anders Chydenius 1883–1887. Kun Mechelinistä v. 1882 tuli senaatin jäsen, Lagerborg valitti lehden menetyksi. Mechelinin yhteys dagbladilaisiin säilyi, ja hän pyysi saada julkaista omia taloudellisia kirjoituksiaan lehden toimituksen omina. Rein, 1915, s. 9, 15, 24, 65–67; Otavan Iso Tietosanakirja I 1961, s. 1719; 2 1961, s. 87; 5 1963, s. 170.

Hyvämäki, 1964, s. 163–164, 170, 177, 216, 310, 348; Torvinen, 1965, s. 25: perlaateopolittikko Chydenius pysyi uskollisena nuoruutensa liberaalille johtoejutuksille, kuten puolueettomuus- ja reaaliunioniteorialle, ja mm. Finland ja Nya Pressen paheksuivat DagbladIn kannanottoja Suomen suhteesta Venäjään. Lehti osaltaan vaikutti painoasetusten jyrkkemiseen.

Hyvämäki, 1964, s. 250, 301; lehti jatkoi vuosina 1887–89 nimellä Dagbladet.

2 Dagbladet 21.3.1888. Kirjoitus ilmestyi pääkirjoituspalstalla. Vrt. s. 46.

3 ”Liberaalisen puolueen ohjelma”, Valvoja 1881, s. 3, 9.

4 Dagbladet 22.3.1888. Pääkirjoituspalsta.

5 Dagbladet 16.2.1888. Pääkirjoituspalsta.

6 Dagbladet 1.3.1888. Pääkirjoituspalsta. Sama aihe jo Lyranissa 3.11.1887. Vrt. s. 80.

7 Dagbladet 7.3.1888. Pääkirjoituspalsta.

8 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 c - vihko.

9 Litteratur. Danielson, Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751. Helsingfors 1888, 455–215 sivua. Dagbladet 31.3.1888.

10 V. 1904 Helsinkiin tullut virolainen ylioppilas Hella Wuolijoki kuvaa ylioppilaspiirejä vuosisadan alussa: ”— — mitä se meille kuuluu, mitä Venäjällä tapahtuu — siinä olivat sekä nuor- että vanhasuomalaiset samaa mieltä, ja välinpitämättömyys Venäjän suhteen kohosi huippuunsa tuossa tunnetussa ruotsalaisten ylioppilaiden rallatuksessa: Vad har Bobban här att göra, på vår finska fosterjord .../Vi är finnar, vi må bra,/vi vill ingen surkål ha.” Wuolijoki, Yliopistovuodet Helsingissä, 1973. s. 16.

neet vaikeudet antoivat sille niin paljon ajattelemisen aihetta, että Suomi sai vuosina 1886–87 nauttia ”Elysonian rauhaa” joskin mukanaollen suurvallan osana Euroopan kriisissä vuosikymmenen lopulla.¹ Tämän Suomen politiikan lähtökohdan omaksuneena Tekla Hultin aikanaan monia muita nopeammin oivalsi Venäjän–Japanin sodan ja ensimmäisen maailman-sodan Suomelle antamat mahdollisuudet.

Omaperäisimmiltä vuoden 1888 kirjoituksista vaikuttavat nimimerkillä Syrjästä katsoja Uudessa Suomettaressa ilmestyneet valtiopäiväpakinat.² Pakinoitsijan asennoitumisen kuhinkin säätyyn määräsi säädyn kielipolitiikka ja yhteiskunnallinen uudistuspolitiikka. Pakinoitsija esitti myös ajatuksen kaksikamarijärjestelmän toteuttamisesta yhdistämällä porvaris- ja talonpoikaissäätyn toiseksi kamariksi. Ajatus on sama kuin Valvojan ryhmällä, joka puolsi tällaista niin voimakkaasti, että sen mielestä oli nopeasti anottava siitä esitystä valtiopäiville.³

Tekla Hultin ei kuulunut Suomen naisyhdistykseen, mutta naisyhdistyksen kalenterissa Excelsiorissa ilmestyi vuonna 1889 hänen kirjoituksensa Muutama sana painovapaudesta,⁴ jota voidaan pitää lähtökohtana hänen Venäjän ja Suomen välistä politiikkaa koskevien kirjoitustensa sarjassa. Se alkaa varsin yksityiskohtaisella selostuksella painovapaudesta aina 1500-luvulta asti, jatkuu vuonna 1867 jätetystä ehdotuksesta painovapauslaiksi, esittää painovapauden vaaran ja hyödyn ja siteeraa K. F. Ordinin Suomen valloitus -teoksen ilmestymisvuonna, vuonna 1889, John Stuart Millin teosta Vapaudesta: ”Se mikä tekee mielipiteen tukehuttamisen erittäin vahingolliseksi on se, että tämä tukehuttaminen on ryöstö ihmiskunnalta, sekä tulevalta että nykyiseltä sukupolvelta, ryöstö vielä enemmän niiltä, jotka eroavat tästä mielipiteestä kuin niiltä, jotka hyväksyvät sen.”⁵

1880- ja 1890-lukujen vaihde merkitsi Tekla Hultinille sekä vaikutus- että vaikuttajakentän huomattavaa laajentumista: Mechelinin, valvojalaisten ja De kvinnligan rinnalle tulevat savo-karjalainen osakunta, Filosofinen yhdistys, Kansantaloudellinen yhdistys ja työväenvaltuuskunta, Dagbladetin ja Uuden Suomettaren tilapäinen avustajuus vaihtuu Päivälehdessä vakinaiseen toimittamiseen ja ylioppilaasta tulee filosofian kandidaatti. 1890-luvulla edellisen vuosikymmenen liberaalisuuden tilalle tulee päivälehteläisyys, joka merkitsee yhteiskunnallisten uudistusten ajamista kielikysymyksen ohella ja vuosikymmenen loppua kohti yhä tiukempaa pitäytymistä maan perustuslaillisiin oikeuksiin suhteessa Venäjään. — Tekla Hultin tuli olemaan 1890-luvulla naispuolinen pioneeri yliopistossa, sanomalehdistössä ja politiikassa.

1 Hyvämäki, 1864, s. 212–213, 223, 239, 257, 275; Steinby, 1963, s. 79–80. L.M:n apu oli T.H:lle merkittävä siksi, että suomalainen sanomalehdistö painoesteen pelosta käsitteli ulkopolitiikkaa varovasti.

2 Nim. Syrjästä katsoja. Syrjästä katsoen I–IV, Uusi Suometar 29.4., 18.5., 7.6., 7.7.1888.

3 Nim. Syrjästä katsoja, Syrjästä katsoen II, Uusi Suometar 18.5.1888; Osmonsalo, Suomen historian käsikirja II, 1949, s. 239; Männinen, 1966, s. 14. — TH:n valtiopäiväsäätyjä esittelevä pakina myös Lyränissa 11.4.1888. TH LXII.

4 Hultin, Muutama sana painovapaudesta. Suomen naisyhdistyksen kalenteri Excelsior, 1889, s. 72–80. Liberaalien ohjelmassa lueteltaessa tärkeimpiä valtiollisia tehtäviä mainitaan 2. kohtana painovapauslain säätäminen. ”Liberaalisen puolueen ohjelma”, Valvoja, 1881, s. 2

5 John Stuart Millin teosta ”On Liberty” (suom. 1859) pidetään liberalismin katekismuksena. Otavan Iso Tietosanakirja 5, 1963, s. 1650.

1890-luvulla yhteistyö Leo Mechelinin kanssa sai uusia muotoja; tämä aivan ilmeisesti hankki väitöskirjaa tekeväälle toimittaja-maisterille taloudellisestikin tervetulleita käännös-, tutkimus- ja selostustehtäviä ja kasvatti hänestä itselleen työtoveria sikäläkin, että sen, minkä vastarintakirjoittelussa Mechelin sanoo *sivistyneistölle* valtiomiehen ja oikeusoppineen kielellä, Hultin sanoo usein *tavalliselle kansalle* kansan omalla kielellä, havainnollisesti ja selvästi.

Venäjän nationalistien suurhyökkäys Suomea vastaan alkoi vuonna 1890. Toukokuussa pääseparatistin maineen saaneelle Leo Mechelinille annettiin eroamiskäskey. Kesäkuussa keisari allekirjoitti postimanifestin, ensimmäisen autonomian aikaisen asiakirjan, jossa keisari-suuriruhtinas tietoisena polki Suomen perustuslakeja. Suomeen kohdistetut hyökkäykset näyttivät muuttuvan Venäjän viralliseksi, keisarin hyväksymäksi Suomen politiikaksi, joka toimi Suomen valtio-oikeudellisen aseman perusteista piittaamatta. Venäjän-politiikka alkoi Suomessa aikaisempaa selvemmin määrätä puoluepoliittista taistelua.¹

Tekla Hultinin venäjänpoliittisia kirjoituksia on 1890-luvun alkupuolelta tavattu vain kaksi: keväällä 1892 ilmestyi Päivälehdessä kaksiosainen selostus professori Edw. Freemanin Macmillan's Magazine-lehdessä julkaisemasta Venäjän Suomen-politiikkaa käsittelevästä kirjoituksesta, jossa Freeman puolusti Suomen oikeuksia ja totesi olevan jalompaa tehdä Venäjä Suomen kuin Suomi Venäjän kaltaiseksi;² helmikuussa 1893 Tekla Hultin oli Pietarissa ja lähetti sieltä Päivälehteen matkakirjeen "Pikakuva Pietarista", jossa hän kuvaa, miten pieni suomalainen hevonen valjastettuna venäläiseen tapaan liian raskaan kuorman eteen pyrki pysähtelemällä vastustamaan liian lujaa menoa eli "Se oli jotakin, jota sopii sanoa 'passiiviseksi vastarinnaksi'."³

Tekla Hultinin suomentamana ilmestyi vuonna 1891 ranskalaisen taloustieteilijän Paul Leroy-Beaulieun⁴ taloustieteen perusteos nimellä Yleisen kansantalouden pääpiirteet.⁵ Lukiakuntaansa ajatellen suomentaja alaviitteissä vertasi esimerkkinä käytettyjä ranskalaisia oloja suomalaisiin ja osoitti teosta selventäen ja laajentaen tuntevansa myös kirjoittajan

1 Hyvämäki, 1964, s. 299; Juva IV, 1966, s. 538; Rommi, 1964, s. 62, 71, 75–76, 89.

2 "Suomi ulkomaan sanomalehdissä", Päivälehti 9.–10.3.1892.

3 "Pikakuva Pietarista", Päivälehti 15.2.1893. Viittaus passiiviseen vastarintaan on yllättävän varhainen, sillä passiivisen vastarinnan toimintamuodot alkoivat hahmottua vasta helmikuun manifestin jälkeen. Rommi, 1964, s. 265.

4 Leroy-Beaulieu oli vapaamielisen koulukunnan edustaja ja vuodesta 1880 Collège de Francen professori. Ainakin jo ko. suomennoksen valmistumisen aikoihin L.M. oli tuttu L.–B.:n kanssa ja tämän toimittama L'Économiste Français otti vastaan L.M.:n kirjoituksia. Nordenstreng I, 1936, s. 494; Ota-van Iso Tietosanakirja 5, 1963, s. 542.

Kun T.H. lähti v. 1898 Pariisiin opiskelemaan, L.M. antoi hänelle kirjeen (Suosituksenko?) vietäväksi L.–B.:lle. T.H. kuunteli L.–B.:tä, joka luennoi T.H.:n ilmoituksen mukaan Kansojen rikkautta. (Kyseessä on Smithin pääteos An Inquiry into the Nature and Causes of Wealth of Nations; suom. ositt. Kansojen varallisuus I, 1933.) L.M.:n kirje T.H.:lle 5.3.1898, L.M.:n kokoelma 70 a, VA; T.H.:n kirje L.M.:lle 14.3.1898, L.M.:n kokoelma 33, VA.

5 Alkuperäinen teos oli Précis d'économie politique. Suomennoksessa on 467 sivua.

muun tuotannon.¹ Leroy–Beaulieun teosten pohjalta syntyi seuraavana vuonna Päivälehteen artikkeli Eräs ilmiö taloustieteen alalta² ja Kansantaloudelliseen yhdistykseen esitelmä Nykyajan valtion tehtävistä.³ Rinnan taloudellisia asioita käsittelevän väitöskirjan kanssa syntyi myös suomennos Gustaf Cygnaeuksen teoksesta K.Suomen talousseura 1797–1897.⁴

Mechelinin ja Leroy–Beaulieun vahvistaman näkemyksen mukaisesti Tekla Hultin katsoi valtiovallan puuttumisen taloudelliseen elämään tiettyyn rajaan asti tarpeelliseksi, ja niinpä valtion piti lainsäädäntöteitse ottaa huomioon työväestön järjestöjensä kautta esittämät vaatimukset. Tämän näkemyksen julkituomiseen hänellä oli mahdollisuuksia sekä työväenvaltuuskunnassa että ajankohtaisessa kirjoittelussa.⁵ Hän sai myös mahdollisuuden verrata suomalaista ja keskieuropalaista yhteiskuntaa toisiinsa laatiessaan Ranskaa ja Belgiaa koskevan osan liitteeseen ”Tietoja elinkeinolainsäädännöstä Ranskassa, Belgiassa, Saksassa, Tanskassa, Ruotsissa, Norjassa ja Englannissa”, joka kuului Leo Mechelinin puheenjohdolla työskennelleen Elinkeinokomitean mietintöön vuodelta 1899. Tekla Hultinin osuus koko liitteen 151 sivusta on 88 sivua.⁶ Hän hankki ajanmukaisia tietoja selostustaan varten ollessaan edellisenä vuonna opiskelemassa Pariisissa: hän kuunteli lainopillisessa tiedekunnassa meneillään olevaa luentosarjaa Ranskan teollisuuslainsäädännöstä, ja hänellä oli professori Leroy–Beaulieun suositus kauppaministeriöön, joka saattoi antaa alansa viimeisimmät tiedot.⁷

Vuosina 1894–98, eli hallitsijan vaihdoksesta Bobrikovin nimitykseen, vallitsi Suomessa suhteessa Venäjään ”optimismin aika”. Suomalaiset ja ruotsalaiset tiivistivät rivejään, ja vaikka suomalaisen puolueen sisällä nuorten ja vanhojen kesken liberaalisuus-konservatiivisuus -vastakohtan mukaisesti syntyi kärkevää polemiikkaa mm. suhtautumisesta äänioikeuteen ja työväenkysymykseen, ”on todella merkkejä siitä, että kompromissi nuorten ja vanhojen

- 1 Selvennöksillä tarkoitetaan ranskalaisten, meillä tuntemattomien käsitteiden selittämistä. Laajentamisesta mainittakoon mm. Suomen Pankkia koskeva lisäys, johon suomentaja esipuheen mukaan sai apua senaattori Mecheliniltä. Alaviitteissä suomentaja viittaa kirjoittajan muihin teoksiin. Ilmeinen osuus teoksen suomentamiseen oli epävirallisen ja sitten virallisen Kansantaloudellisen yhdistyksen jäsenellä, senaattori Y. S. Yrjö-Koskisella, joka tarkasti käännöstyön kääntäjälle lisäpalkkion antaneen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vaatimuksesta. SKS:n ptk. 5.12.1888 § 9 ja 6.5.1891 § 4, SKS; Leroy–Beaulieu, Yleisen kansantalouden pääpiirteet, 1891, s. III–IV.
- 2 Päivälehti 20.2.1892.
- 3 Hultin, Nykyajan valtion tehtävistä. (Esitelmä pidetty Toukokuussa 1892), Esitelmiä Kansantaloudellisessa yhdistyksessä 1.nen osa, 1893, s. 169–185. — Saman esitelmän T.H. oli pitänyt 22.4.1892 Filosofisessa yhdistyksessä. Vrt. s. 83–84.
- 4 Sekä itse teos että suomennos ilmestyivät v. 1897. Suomennoksessa on 480 sivua. — Kansilehdellä kirjoittajan nimi muodossa ”Gygnaeus”. Mechelin oli tähän aikaan seuran puheenjohtaja. Rein, 1915, s. 105.
- 5 Mm. Työväen toivomukset 1894 v. valtiopäivillä, 1895; Lainmääräyksiä työpäivän pituudesta, 1899, Vrt. s. 104–105, 106.
- 6 Senaatin kaupp- ja teollisuus-toimituskunta asetti komitean v. 1898 ja sen tehtävänä oli tutkia 31.3. 1879 annetun elinkeinoja koskevan asetuksen muuttamista. Mietintö valmistui v. 1899, VP 1899, Komiteamietinnöt 1899/9. — T.H:n nimeä liitteen Ranskaa ja Belgiaa koskevassa osassa (s. 121–195, 196–208) ei mainita. Tieto T.H:n virallisesta ansioluettelosta, TPA, ja T.H:n ja L.M.:n kirjeenvaihdosta, sillä L.M. antoi ohjeita käsiteltävistä kysymyksistä. L.M:n kirje T.H:lle 25.4.1898, L.M:n kokoelma 70 a, VA.
- 7 T.H:n kirje L.M:lle 14.4.1898, L.M:n kokoelma 33, VA.

välillä mahdollisesti oli syntynyt.”¹ Muutos tuli vuonna 1898: kesäkuussa von Daehn jätti paikkansa ministerivaltiosihteerinä, heinäkuussa tuli kutsu ylimääräisille valtiopäiville asevelvollisuuskysymystä varten, ja elokuussa nimitettiin Bobrikov Suomen kenraalikuvernööriksi. Isku seurasi toistaan.²

Mechelinin, joka 1880- ja 1890-lukujen vaihteessa liberaaleineen ministerivaltiosihteerinä von Daehnin ja häntä myötäilleen Yrjö-Koskisen mielestä oli saanut kantaa päävastuun Venäjän paineesta,³ metodin mukaista oli taas saattaa Suomi ja sen oikeustaistelu kansainvälisesti tunnetuksi. Tekla Hultin oli vapaa väitöskirjatyöstään ja tuli kirjalliseen taisteluun mukaan.

”Venäläinen isänmaan ja Suomen ystävä” D. Protopopov⁴ toimitti vuonna 1898 Suomen kehitykseen vaikuttaneista seikoista venäläisille venäläisten ja suomalaisten kirjoittajien yhteistyönä teoksen *Finlandija*. Tekla Hultin kirjoitti tähän maaseudun väestöä esittelevän 21-sivuisen artikkelin *Selskoje naselenije*, jossa hyvin tarkasti⁵ kuvataan Suomen väestöä, maanomistussuhteita, maaseudun väestön sosiaalista jakautumista ja toimenpiteitä maaseudun väestön hyväksi.⁶ Kahta vuotta myöhemmin Suomen teollisuushallitus halusi antaa Pariisiin maailmannäyttelyn Suomen paviljongin kävijöille kirjan, joka lyhyesti johdatti heidät Suomen kulttuuriin, politiikkaan, hallinnon organisaatioon ja yhteiskuntaelämään.⁷ Tähän Leo Mechelinin toimittamaan ja osin kirjoittamaan teokseen Tekla Hultin laati 39-sivuisen artikkelin *Etat social*, jossa selostetaan mm. kansalaisten oikeuksia, valtiopäiviä, naisten asemaa, juhlia, asuntoja ja vaatetusta.⁸

Tekla Hultin toimi myös Leo Mechelinin oikeusopillisen tuotannon kansanomaistajana. Vuonna 1891 Mechelin julkaisi neljätoista vuotta aikaisemmin ilmestyneestä teoksestaan ”Suomen Suuriruhtinaskunnan perustuslait liitteineen” uudistetun painoksen.⁹ Vuonna 1893 Hultin julkaisi jo aikaisemmin työväenvaltuuskunnan yhteydessä esillä olleen kirjoituksensa *Tasa-arvoisuutta kohti*, jossa lähtökohtana on havainto, miten ristiriitoja aikaansaaden Porvoossa vuonna 1809 hyväksyttiin rinnan säätyjen erioikeudet ja yhdistys- ja vakuuskirja, jonka 2 §:ssä sanotaan: ”Niinkuin kaikki olemme yhtä vapaita alamaisia, niin plttää meidän myös lain turvissa kaikkien nauttia yhtäläistä oikeutta.”¹⁰ Vuonna 1896 Meche-

1 Rommi, 1964, s. 174–176, 186–188.

2 Rommi, 1964, s. 83, 194–208.

3 Rommi, 1964, s. 83.

4 Kadettipuolueen jäsen Protopopov oli Leo Mechelinin, Robert Hermansonin ja Adolf Törngrenin Pietariin perustaman, Suomen oikeustaistelua tukevan *Finlandija*-lehden toimittaja. Idman, 1953, s. 40. – Arvid Järnefelt oli Protopopovin ystävä ja suositti tälle T.H.:ta yhdeksi teoksen kirjoittajaksi. A.J.:n päiväämätön kirje T.H.:lle. TH XII.

5 Arvid Järnefelt oli suostuttaessaan T.H.:ia kirjoittajaksi toivonut kirjoituksessa käytettävän tilastotietoja. A.J.:n päiväämätön kirje T.H.:lle. TH XII.

6 Hultin, *Selskoje naselenije*, D. Protopopov, *Finlandija*, 1898, s. 209–230. Käsiteltyjä aiheita teoksen toimittaja ja artikkelin kirjoittaja pohtivat yhdessäkin. D. Protopopovin kirje T.H.:lle 30.11.1897. TH XVII.

7 *Notices sur la Finlande Publiées à l’occasion de l’exposition universelle à Paris en 1900*, Esipuhe s. III–V.

8 Hultin, *Etat social*, *Notices sur la ... 1900*, s. 1–39. Leo Mechelin kirjoitti artikkelin *Organisation politique et administrative* ja artikkelissa *Culture materielle* osan *Monnaie, Banques, Caisses d’épargnes*.

9 Rein, 1915, s. 42–43.

10 Hultin, 1893, s. 144–145, 148. Kaikkien kansalaisten yhdenvertaisuudesta T.H. puhui myöhemmin. VP 1919 ptk. I, s. 807.

lin julkaisi 88-sivuisen teoksen Suomen Perustuslakien sisälllys.¹ Kolme vuotta myöhemmin Hultin julkaisi 11-sivuisen kirjasen ”Mikä on perustuslaki? Vuoropuhelua lautamiehen tuvassa”, jossa lautamies selostaa torpan isännälle Mechelinin viimeksi mainittua teosta käyttäen jopa Mechelin teoksen sisällysjakoa: Suomen yhteiskunta- ja valtiolaitoksen perusteet, keisari-suuri-ruhtinaan, ministerivaltiosihteerin, kenraalikuvernöörin, senaatin ja senaattorien tehtävät, valtiopäivien tehtävät ja työskentely, kirkolliset asiat ja raha-asiat.² Teoksen tarkoitus oli lautamiehen ja torpan isännän vuorokeskustelun muodossa torjua kansan keskuudessa kulkevat huhut uudesta maanjaosta, johon liittyi Tekla Hultininkirjoittama – vuorokeskustelussa mainittu – kirjanen Maanjakosuhteet Venäjällä.³ Tähän kirjoittaja oli saanut asiatietoja ainakin Leroy-Beaulieun teoksista ja Kustavi Grotenfeltin Kansantaloudellisessa yhdistyksessä pitämästä esitelmästä ”Venäläisestä mir-laitoksesta ja sen taloudellisista vaikutuksista”.⁴ Tummennetut väliotsikot kertoivat tottumattomallekin lukijalle keskeisimmän: ”maaorjuus”, ”Jalomielinen Keisari Aleksanteri II”, ”Vapauttaja”, ”kyläkuntien yhteiseksi omaisuudeksi”, ”Pysyväisesti ei kukaan omista peltojaan”, ”Kyläkunta yhteisesti suorittaa kruunulle veronsa”, ”Ilman kyläkunnan lupaa ei kukaan saa lähteä pois kylästä” ja ”kyläläisten täytyy suorittaa veroa toistensakin puolesta.”⁵

Uuden vuosisadan alussa Tekla Hultin siirtyi Päivälehdestä Tilastolliseen Päätoimistoon. Hänen opiskeluun ja taloudellisesti tarpeellisiin suomennoksiin, kirjoitelmiin ja valiokunta-työskentelyyn käyttämänsä aika vapautui nyt käytettäväksi politiikkaan. Hän oli Mechelinin opettamana ja kannustamana hankkinut ne valtio- ja talouselämän tiedot, periaatteet ja metodit, jotka molempien mielestä tarvittiin poliittisten mahdollisuuksien taitamiseen. Hän oli ulkomaisilla ja kotimaisilla opinnoillaan ja lehtityöllään luonut itselleen mainetta ja mahdollisuutta olla ajamassa ja ansaitsemassa yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Hän käytti 1880- ja 1890-luvuilla niitä niukkoja mahdollisuuksia, joita naisella politiikkaan oli, ja valmentautui siten vuosisadan alussa alkavaan miesten ja naisten poliittiseen tasa-arvoisuuteen.

1 Mechelin, Suomen Perustuslakien sisälllys, 1896. Suom. K. J. Ståhlberg. Toinen painos tästä ilmestyi sarjassa Otavan kansankirjasia, n:o 1, Kuopio, 1899. – V. 1903 Mechelin julkaisi Tukholmassa teoksen Suomen itsehallinto ja perustuslait, joka oli arvostelu prof. N. D. Segejeffskyn Pietarissa julkaisemasta samannimisestä kirjasesta.

2 Nim. T.H. Mikä on perustuslaki? Vuoropuhelua lautamiehen tuvassa. N:o 7. Kirjasia kansalaisille. N.S.K.:n toimittamia. 1899. Mechelin, Suomen Perustuslakien sisälllys, 1896, Sisällysluettelo.

3 Hultin, Maanjakosuhteet Venäjällä. N:o 1. Kirjasia kansalaisille. N.S.K.:n toimittamia. (Ylipainos Päivälehdestä) – Hultinia ei mainita kirjoittajaksi. Tunnistus T.H.:n virallisen ansioluettelon mukaan. TPA. Kirjoitus ilmestyi Päivälehdessä pääkirjoituspalstalla 7.–8.3.1899.

4 Grotenfelt, Venäläisestä mir-järjestelmästä ja sen taloudellisista vaikutuksista. Esitelmiä Kansantaloudellisessa yhdistyksessä, 1:nen osa, 1893, s. 144–154. G. käyttää lähteenä Leroy-Beaulieun teoksia. Kysymys mir-järjestelmästä oli ainakin taloudellisissa piireissä vilkkaan mielenkiinnon kohteena 1890-luvulla. Esitelmiä Kansantaloudellisessa ... 1893, s. 144.

5 Hultin, Maanjakosuhteet Venäjällä, 1899, s. 9–15.

V VUODET 1899–1907

A. Helmikuun manifesti ja laitton asevelvollisuuslaki

Ainakin nuorsuomalaisella taholla katsottiin, että helmikuun manifesti pakotti sukupuolieroja tekemättä kokoamaan kaikki voimat yhteisiin vastalauseisiin.¹ Naiskagaalin yhteydessä tulee tarkemmin puheeksi, miten kansalaisadressin lähettämistä päättäneeseen kokoukseen ei ollut kutsuttu yhtään naista, mutta miten adressia valmistettaessa hyväksyttiin jo naistenkin apu. Itsestään selvältä tuntui, että naiset saivat olla mukana maaliskuun 13. Aleksanterin patsaan kukituksessa ja suuren kansalaislähetystön tervetuliaisjuhlassa.² Kun seuraavina vuosina adressien kerääminen, lähettäminen ja vastalauseen esittäminen tuli suorastaan vakiintuneen kaavamaiseksi tavaksi, naiset hyväksyttiin työhön mukaan.³

Naisten oma mielenosoitus, surupukuun puettujen joukkomielenosoitus senaatin portailla, oli harkittavana, mutta jäi toteutumatta.⁴ Kuitenkin parina seuraavana vuonna pääkaupungin naiset käyttivät julkisissa juhlatilaisuuksissa surupukua niin yleisesti, että esimerkiksi ”— — jos yliopiston juhlasalissa pidetyssä konsertissa näki jonkun kirjavassa puvussa tai hatussa, niin voi olla varma siitä, että hän oli ulkomaalainen.”⁵

Helmikuun manifestiin ja seuraavan vuoden kielimanifestiin suhtautumisessa Päivälehti omaksui heti alusta alkaen ehdottoman perustuslaillisen linjan. Tällä pohjalla nuorsuomalaiset ja puolueensa valitsemaa menettelytapaa hyväksymättömät vanhasuomalaiset omaksuivat passiivisen vastarinnan.⁶ Se järjestäytyi vuonna 1900 pohjanaan ns. Mechelinin seitsemän

1 Nim. Isänmaanystävä, Passiivinen vastarinta 1900. Homén, Passiivinen vastarintamme. Poliittisia kirjoituksia 1899–1904, 1907, s. 16–21.

2 Hultin, 1935, s. 15–16; Murtorinne, 1964, s. 57–59; Tommila, Kenraalikuvernööri ja suuri edressi, HAik. 1964, s. 209–211; Östenson, Kvinnor under ofärdsår, Historiska och litteraturhistoriska studier 51, 1976, s. 220–222. Vrt. s. 179.

3 Tommila, 1964, s. 217–222. Tapa oli käytössä jo 1800-luvulla: v. 1861 esitettiin hallitsijalle ns. tammikuun valiokunnan johdosta adressi, v. 1894 valtiopäivien alussa ilmeisesti Mechelinin laatima adressi vastalauseena Suomen oikeuksien vastaisesta menettelystä, ja v. 1872 valtiopäivät päättivät lähettää kiitosadressin v. 1869 valtiopäiväjärjestyksen vahvistamisen johdosta. Rein, 1915, s. 24, 34, 114.

4 Hultin, 1935, s. 14. T.H.n mukaan Arvid ja Dagmar Neoviuksen luo kokoontui ”joukko naisia”, joiden keskuudessa ajatus tällaisesta mielenosoituksesta syntyi. Päiväys lähteestä puuttuu.

5 Hultin, 1935, s. 14–15; Östenson, 1976, s. 216–218. Hella Wuolijoki (1973, s. 68) kertoo, että ”kaikki intohimoiset perustuslailliset” naiset pukeutuivat mustiin, jopa jokunen vastoin vanhasuomalaisen aviomiehensä tahtoa. Dagmar Neovius (Dagmar Neoviuksen muistiinpanot. Parmasen kokoelma I/1 Naiskagaali. VA.) kertoo, että 15.2.1899 hänen luokseen kokoontuneet naiset päättivät toimia niin, että koko maan naiset pukeutuvat mustiin. D.N.n mukaan joinakin päivinä koko Helsinki pukeutui mustiin.

6 Torvinen, 1966, s. 24; Punttila, 1971, s. 77.

komiteaa, joiden tehtävänä oli torjua maalle vihamielistä propagandaa ja harjoittaa Suomelle myönteistä valistustyötä Venäjällä ja muualla ulkomailla.¹ Komiteoiden jäsenistä monet kuuluivat Tekla Hultinin läheiseen tuttavapiiriin: Mechelinin ohella mm. Eero Erkko, Th. Homén, Arvid Neovius, E. N. Setälä ja K. J. Ståhlberg.²

Heinäkuussa 1901 keisari antoi asevelvollisuuslain, joka merkitsi kansallisen sotaväen lakauttamista ja mahdollisti suomalaisten lähettämisen venäläisiin joukko-osastoihin Suomen ulkopuolellekin. Julkaisisiko senaatti lain? Siitä käytiin keskustelua.³ Eikä vain keskustelua, sillä yli 90 000 kansalaista allekirjoitti senaatille tarkoitetun, jokaiselle senaattorille henkilökohtaisesti osoitetun julkaisemista vastustavan adressin, joka kuitenkin jäi tuloksettomaksi:⁴ senaatti julkaisi lain – neljän senaattorin äänestäessä julkaisemista vastaan ja saadessa saman tien eron. Syyskuussa lähetettiin keisarille adressi, jonka johdannon kirjoitti Leo Mechelin⁵ ja suomensi Tekla Hultin.⁶

Johdannossa Mechelin esitti, miten Venäjällä vallitsevan sensuurin takia sikäläisellä lehdistöllä ei ole totuudenmukaista kuvaa Venäjän Suomeen kohdistamasta politiikasta, ei myöskään siitä valtiollisesta ajattelutavasta, joka ei ole eilispäivän lapsi, vaan imee ravintonsa ”— — maan valtiosäännön tuntemuksesta, suurten ajattelijaimme ja runoilijaimme kirjoituksista, isänmaanrakkaudesta ja siitä vakuudesta, että oikeus on pyhempi mielivaltaa ja väkivaltaa. Kun julkaistaan Suomen lakeja loukkaavia käskyjä, ei Suomen kansa katso voivansa salata sitä surua ja tyytymättömyyttä, jota semmoinen menettely synnyttää — —.”⁷ Ja Mechelin jatkaa, miten adressi on lähes puolen miljoonan kansalaisen omakätinen vastalause, jota ei saa jättää saattamatta Venäjän kansan tietoon.⁸

Passiivisen vastarinnan ensimmäiseksi suureksi voimainkoetuksiksi muodostuivat vuoden 1902 kutsunnat.⁹ Vastarinnan käytännölliseksi toteuttajaksi perustettiin vuonna 1901 salainen neuvosto, jota venäläiset ja sitten suomalaisetkin kutsuivat kagaaliksi.¹⁰ Seuraavana vuonna syntyi tälle naisten keskuuteen rinnakkaisjärjestö, naiskagaali, joka oli asevelvollisuuslain

1 Reuter, Kagalen, ett bidrag till Finlands historia 1899–1905 I, 1928, s. 74; Nordenstreng II, 1937, s. 136–137; Manninen, 1966, s. 36.

2 Reuter I, 1928, s. 74; Nordenstreng II, 1937, s. 136–137. Mechelinin suunnittelemassa muodossa komiteoiden työ jäi vain paperille.

3 Juva, Laiton asevelvollisuuslaki, kutsuntalakko ja virkamiesten erottamiset. HA XIV, 1960, s. 64–65.

4 Nironen, Asevelvollisuuslakia koskeva suuri kansalaisadressi maaliskuussa 1901, Suomen vapaussota 2, 1954, s. 34.

5 Juva, 1960, s. 65.

6 TH LV; Hultin, 1935, s. 31–38. T.H. tapasi päiväkirjansa mukaan Mecheliniä tähän aikaan hyvin säännöllisesti.

7 Samanlaisia ilmaisuja L.M:llä on kahdessa varhaisemmassa puheessa: v. 1892 Vid Folkupplysnings sällskapets sång- och musikfest i Åbo ja v. 1899 Vid den medborgerliga festen i Helsingfors på L. Mechelins 60 årsdag. Mechelin, Valda tal ... 1915, s. 60, 135–136; TH LV Suuradressin johdantoluonnoksen suomennos, josta vain osa on säilynyt.

8 TH LV Suuradressin johdantoluonnoksen suomennos.

9 Lauerma, Kuninkaallinen Preussin jääkäripataljoona 27, 1966, s. 24.

10 Juva, 1960, s. 66; Lauerma, 1966, s. 23.

vastatoimista asti mukana politiikassa, virallisesti yhtä kauan kuin kagaali¹ ja epävirallisesti vuoteen 1944.²

Mechelin julkaisi vuonna 1901 kirjasen Uusi asevelvollisuus,³ Hultin julkaisi samana vuonna valtiopäivämiesdelegaation⁴ toimeksiannosta 100 000 kappaleen painoksena kirjasen Keskustelu kirkonmäellä⁵ ja vuoden 1902–03 tienoilla 31 000 kappaleen painoksena edellistä rakenteeltaankin muistuttavan kirjasen ”Poikien päätös. Keskustelu kunnantuvassa”.⁶ Idea on sama: Mechelin selittää perustuslain loukkausta valtiomiehen tavalla, Hultin kirkonmäelle ja kunnantupaan kerääntyneen väen vuorokeskustelulla. Perusteet asevelvollisuuslain vastustamiseksi ovat samat: se on laitton, se on syntynyt laittomassa järjestyksessä.⁷ Päämääräkin on sama. Mechelin kirjoittaa: ”Ehkäpä Pietarissa on luultu, että näillä uusilla määräyksillä voidaan pettää yksinkertaisia ihmisiä Suomessa ja saada heidät uskomaan, ettei koko uusi asetus niin kovin vaarallinen ole.”⁸ Hultin antaa vuorokeskusteluun osallistuneiden sanoa:

- Mutta sittenhän koko puhe helpoituksesta on vaan petollista puhetta. Pataljooniemme lakkauttamisestahan seuraa silloin, että sitä useampia meikäläisiä asevelvollisia tullaan sijoittamaan venäläisiin joukkoihin.
- Aivan niin! Petospuhetta se onkin. Nyt kai älyt, että on parasta pitää silmänsä auki, eikä uskoa, mitä siltä taholta tulee.⁹

Kurista puhuttaessa Mechelin käyttää ilmausta ”ryssän ruoska”,¹⁰ Hultin puhuu ”selkäsauhasta”,¹¹ ja molemmat puhuvat ”ryssän hapankaalista”.¹² Hultin herra- ja naiskagaalin yhteistyön kannattajana lisää Poikein päätös -kirjaseen myös tyttöjen päätöksen: ”– me tytöt päätämme olla menemättä naimisiin semmoisten poikien kanssa, jotka ovat kutsuntaan ilmoittautuneet –”.¹³

Asevelvollisuuslain boikotointi, varsinkin kevään 1902 kutsuntalakko, osoittautui passiivisen vastarinnan voimannäytteeksi. Kagaalin laadittutaman tilaston mukaan vuoden 1902 kutsuntaan velvoitetuista jäi saapumatta 58,4 % ja – huolimatta hallituksen kovenevista otteista

1 Reuter I, 1928, s. VIII, 66, 131; Hultin, 1935, s. 51, 381–382. Vrt. s. 139. Nordenstrengin (II, 1937, s. 136–139) mukaan kagaali oli sekä tilvistelmä että jäännös Mechelinin seltsemästä komiteasta.

2 Naiskagaalin arkisto, 2. Kagaalin arkisto. VA.

3 Mechelin, Uusi asevelvollisuus, 1901, 6 sivua. Kirjanen ilmestyi myös ruotsiksi. Molempien painopaikkana Tukholma.

4 Mechelin kutsui asevelvollisuuslain julkaisemisen jälkeen joukon valtiopäivämiehiä neuvotteluun, jossa valittu delegaatio julkaisi mm. Hultinin ”Keskustelu kirkonmäellä”. Reuter I, 1928, s. 130; Manninen, 1966, s. 36.

5 Hultin, Keskustelu kirkonmäellä, Tukholma 1901, 6 sivua. Painoksesta 80 000 kappaletta oli suomenkielistä ja 20 000 ruotsinkielistä. Reuter I, 1928, s. 130.

6 Nim. Karjalainen (Tekla Hultin), Poikien päätös. Keskustelu kunnantuvassa. Isänmaallista lukemista N:o 7. Berlin 197 (painovuoden kohdalla virhe, ajoitus sisällön perusteella vuosiin 1902–03), 13 sivua. Painoksesta 25 000 kappaletta oli suomenkielistä ja 6 000 ruotsinkielistä. Reuter I, 1928, s. 130.

7 Hultin, 1901, s. 8; Mechelin, 1901, s. 3–4; Hultin, 197, s. 9.

8 Mechelin, 1901, s. 3–4, 7.

9 Hultin, 1901, s. 5, 9.

10 Mechelin, 1901, s. 8.

11 Hultin, 1901, s. 6.

12 Hultin, 197, s. 13; Mechelin, 1901, s. 8.

13 Hultin, 197, s. 9. Miehet käyttivät tästä hyväksymästään naisten taistelumuodosta nimitystä naimalakko. Vrt. Miina Sillanpään ehdotusta vaalioikeustaistelun aikoina s. 116.

lakkolaisiin – seuraavinakin keväänä olivat prosentit vielä 32.1 ja 22.6.¹ Selvää kehitystä pessimismin oikeutukseen luvuista päätellen oli. Niinpä passiiviseen vastarintaan ilmaantuikin kaksi suuntaa: jyrkempi kannatti väkivallalla–väkivaltaan -vastaamisen periaatetta, aktivismia,² ja maltillisempi tiivistä rivejään avoimemman ja rohkeamman agitaation puolesta.³

Mukdenin rintaman tietojen rohkaisemana kokoontui puolivälissä maaliskuuta 1905 kagaali vaatiin tehostettua toimintaa sen vuoden kutsuntojen mitätöimiseksi. Saapuvilla oli seitsemän naista – ilmeisesti naiskagaalista, joka juuri oli sopinut asevelvollisuuslakkoagitaatioon osallistumisesta.⁴ – ja Tekla Hultin käytti tilannetta realistisesti arvioivan puheenvuoron: ”Täällä on valitettu, että monissa paikoin maassamme vallitsee pelonalainen mieliala. Minä en saata käsittää muuta, kuin että tämä johtuu tietämättömyydestä. Sillä mitä syytä meillä nyt olisi pelkoon? Kaukaisessa idässä lepää Venäjän laivasto meren pohjassa, sen sotajoukot ovat voitettut ja pirstaleina. Itse Venäjällä seisovat tehtaot ja kansa vaatii vapautta ja oikeutta. Entä meillä täällä kotimaassa? Mitä aihetta täällä olisi pelkoon? Onhan Bobrikoff kuollut. Eihän missään läänissä ole enempää kuin yksi kuvernööri. Joka kunnassa ei ole kuin yksi nimismies ja 2–3 poliisia. Näitkö sitten pelkäisivät tuhannet ja kymmenet tuhannet kuntalaiset!”⁵ Kokouksen maaseutuedustajat vaativat, että osanottajien oli allekirjoitettava agitaatiota helpottava kirjallinen lausunto yhtymisestä säätyjen käsitykseen asevelvollisuuslain laittomuudesta ja oikeudesta olla noudattamatta sitä. Vielä samassa kokouksessa tällainen kirjallinen, 150 allekirjoittajan lausunto syntyikin.⁶ ”– myötävaikuttaminen kutsunnan menestymiseen millä tavalla se tapahtuukin, on samalla myötävaikutusta laittomuuteen ja laillisen järjestyksen syrjäyttämiseen.” Päinvastainen menettely taas oli omiaan ”– edistämään laillisen järjestyksen palauttamista tänne.”⁷ Tämä oli niin avointa kieltä, että siihen maaseutulaiset saattoivat varmasti nojautua, mutta myös niin avointa kieltä, että syystä ja jälkien pelottamana Tekla Hultin allekirjoittajiin kuuluu saattoi pelätä virkansa menettämistä.⁸

Vaikka liikkeellä oli huhuja, että Obolenski kannatti kutsuntojen peruuttamista ja yritti taivuttaa venäläisiä ministereitä puolelleen,⁹ työskenteli kagaalin koneisto lakon puolesta: painettiin kirjallisuutta, pidettiin kokouksia, naiset julkaisivat naisille 5 000 kappaaleen painoksena vetoomuksen tukea miehiä, veljiä ja poikia laittomuuden vastustamiseksi.¹⁰ Tieto

1 Bergholm, Kagaalin arkistoa, 1939, s. 596–602; Juva, 1960, s. 67; Lauerma, 1966, s. 24; Jutikkala, Laittomat asevelvollisuuskutsunnot ja torpparikysymys. Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1969, 1970, s. 182–185. – Juva ilmoittaa vuoden 1902 kutsuntoihin saapuneiden määrän ja Lauerma saapumatta jääneiden määrän ja prosentit ovat yhteenlasketusti 0.2 %:n verran virheelliset.

2 Lauerma, 1966, s. 25–26; Copeland, 1973, s. 49–51.

3 Hultin, 1935, s. 130; 9.3.1905 karjalaisten perustuslaillisten kokouksessa sovittiin juuri mainitunlaisesta menettelystä, Muiden maakuntien perustuslaillisilla oli vastaavanlaisia kokouksia. Bergholm, 1939, s. 440–443.

4 Hultin, 1935, s. 128 8.3.1905.

5 Hultin, 1935, s. 132–133.

6 Hultin, 1935, s. 134 14.3.1905; Bergholm, 1939, s. 567. Kokouksessa oli ilmeisesti paljon enemmän osanottajia, mutta näistä pääkaupunkilaiset eivät yleensä allekirjoittaneet lausuntoa, eivät myöskään valtiopäivämiehet, jotka jo säädyissään olivat tehneet vastaavan.

7 TH LXVI.

8 Hultin, 1935, s. 134–135. Allekirjoittajiin kuului myös Aldyth Hultin.

9 Hultin, 1935, s. 144–147. T.H. oli Leo Mechelinin kautta selvillä L.M:n ja Obolenskin luottamuksellisista neuvotteluista.

10 TH XLV 259; Hultin, 1935, s. 144–145. Vetoomus on päiväämätön, otsikkona on ”Suomen naiset” ja allekirjoittajina ”Suuri joukko naisia.” Bergholm, 1939, s. 435–437, 440–443. Vetoomuksesta 4 000 kappaletta oli suomenkielistä ja 1 000 ruotsinkielistä.

kutsuntojen peruuttamisesta tuli 29.3., ja ainakin perustuslaillinen taho tunsi, että "— — kiitos perustuslaillisen puolueen ponnistusten valtiopäivillä ja Tukholmasta palanneiden kansalaistemme tarmon — —." Mutta miten mainion kutsunnoista poisjääneiden "asevelvollisuus-kartan" kagaali menettikään!¹

Passiivisen vastarinnan toiseen suureen saavutukseen, suurlakkoon, oli aikaa seitsemän kuukautta. Tämä aika oli täynnä "odotusta ja epävarmuutta".² Odotusta Tekla Hultinin kohdalla lyhensi Erkköjen paluu Yhdysvalloista,³ Norjan matka,⁴ osallistuminen sananvapauden puolesta järjestettyihin kokouksiin,⁵ osallistuminen perustuslaillisten puoluekokoukseen, joka sai nyt—seuraa—toimen—aika ihanteen syntymään niissäkin, jotka ennen poliisin suorittaman suljetun puoluekokouksen hajotusta olivat tyytyneet lähinnä vain puhumaan,⁶ osallistuminen naiskagaalin kokouksiin,⁷ asioiden seuraaminen valtiosäätyjen lehtereillä⁸ ja ennen kaikkea läheinen kosketus ylimpään poliittiseen tahoon Leo Mechelinin kautta.⁹ Tämä aktiivinen "virkainto" palkittiin havainnolla, että "Vain työväen kokouksissa ihmiset meillä innokkaasti ottavat osaa keskusteluun. Sivistyneiden keskuudessa kainous ja arvostelunpelko tukahduttavat innostuksemme. Meiltä puuttuu eloisa temperamentti. Hetken tunnelma ei jaksaa saada meitä valtoihinsa. Tunneherkkyyttä ei meillä saa syntymään ilman alkoholia."¹⁰ Jos mahdollista, niin vielä tuskallisemman vaikutuksen häneen teki kiittämättömyys, jolla suomalaiset suhtautuivat Eugen Schaumanin muistoon, jopa naiskagaali, jonka hän oli uskonut tuntevan vastuunsa ja velvollisuutensa.¹¹ — Temperamentin puute, kiittämättömyys ja keskinäinen eripuraisuus tulivat suorastaan kansallisaiheina vielä monta kertaa masentamaan häntä. Ehkäpä hän vertasi suomalaisia gallialaisiin, joihin hänellä oli läheisen kirjeenvaihtoystävän kautta jo monivuotinen yhteys?¹²

1 Hultin, 1935, s. 145; Juva, 1960, s. 73.

2 Hultin, 1935, s. 152. 6.4.1905, s. 238. 13.10.1905.

3 Hultin, 1935, s. 169—170, 174, 176, 179.

4 Hultin, 1935, s. 213. Vrt. s. 205—206.

5 Hultin, 1935, s. 185, 188.

6 Hultin, 1935, s. 223, 226—228.

7 Hultin, 1935, s. 174, 193, 209, 233, 237—238.

8 Hultin, 1935, s. 159—160, 162—168, 218.

9 Hultin, 1935, s. 135, 146, 152—153, 162, 200, 205, 212, 214, 215, 220—221.

10 Hultin, 1935, s. 187.

11 Hultin, 1935, s. 208—211.

12 TH III. Kyseessä on Ranskaan v. 1898 tehdyn opintomatkan tuttavuus Lucien Dantier. Vrt. s. 277—278.

B. Naiskagaali¹

”Minä kun tuskin voin kuvitella taivaan
autuuttakaan ilman kagaalia!”

Tekla Hultin Päiväkirjassaan 10.12.1905.²

Suomenkielisten perustuslaillisten nuoremmat muodostivat syksyllä 1901 kagaalin puheenjohtajanaan tohtori Th. Schvindt.³ Vanhemmat eivät kagaaliin liittyneet, mutta heidän mielipidettään kysyttiin ja he muodostivat ”vanhempain neuvoston”. Kagaali toimi ensin laitonta asevelvollisuuslakia vastaan ja lähti sitten mukaan monen muun järjestön tavoin herätys- ja kansansivistystyöhön. Pääasia kagaalin mielestä oli, että toimitaan OIKEIN, vaikka siitä olisivat seurauksena henkilökohtaiset kärsimykset. Yhteiseen rintamaan oli pappien, virkamiesten ja työläisten tultava mukaan. Vallitsevana piti olla veljeyden ja tasa-arvoisuuden, ja vallitsevaksi piti tulla vapauden, jossa laillisuus hallitsee.⁴

Organisaatio lakkasi syksyllä 1905 ensimmäisen sortokauden päättyessä, mutta muodollisesti sitä ei purettu koskaan.⁵

1 Tämä luku perustuu pääasiallisesti viiteen lähteeseen: Reuter, Kagalen, ett bidrag till Finlands historia 1899–1905, I–II, 1928–30, Hultin, Päiväkirjani kertoo 1899–1914, 1935, Bergholm, Kagaalin arkistoa, 1939, ja Östenson, Kvinnor under ofärdsår, 1976, ja valtionarkistossa olevaan Naiskagaalin arkistoon, jossa on kaksi kansiota pääasiallisesti poliittisesti vaaratonta tilinpitoa.

Jonkin verran on VA:ssa Ebba Östensonin kokoelmassa (järjestämättä kesällä 1977) hajanaisia muistiinpanoja ja päiväkirjamerkintöjä Jenny af Forsellesilta, Elsa Reiniltä, Anna Åkessonilta ja Dagmar Neoviukselta, jonka T.H. sai pitämään päiväkirjaa 29.7.–1.11.1905. T.H. onkin ilmeisesti ainoa, joka säilytti edes jotain kirjalliseen muotoon jo naiskagaalin aktiivisimpina aikana. — Kun T.H.:lle v. 1919 tarjottiin naiskagaalin historian kirjoittamista, hän myös valitti lähteiden saannin vaikeutta, osin suorastaan mahdottomuutta: ”Se on aika vaikea juttu, siltä ajalta kun on olemassa hyvin harvoja kirjallisia muistiinpanoja. — — Älä mainitse nimiä, oli ensimmäinen ohjeemme.” (TH XLIX 66 11.5.1919) — Lähteiden puuttuminen selittyy siis tietoisella halulla olla jättämättä todisteita. Tämä on onnistunut sekä hämmästyttävän että varsinkin harmittavan hyvin!

Naiskagaalin kirjanpito päättyy Cely Mechelinin kirjaamana 8.4.1938. Säilyneiden pöytäkirjojen mukaan viimeiset kokoukset ovat olleet huhtik. 1941 ja 12.1.1944. Pöytäkirjojen mukaan naiskagaalin historiikin kirjoittaminen oli ensin annettu Dagmar Neoviukselle, hänen kieltäytyttyään Helena Westermarckille ja hänen kieltäytyttyään naiskagaali lahjoitti arkistonsa valtionarkistolle. — Oikeusministeriön päätöksellä 19.5.1938 perustettiin säätiö Från ofärdsår till självständighet ja sen toimesta ”Naisten osuus itsenäisyysliikkeessä” -toimituskunta, joka oli yhteistyössä Itsenäisyshistoria - lautakunnan kanssa: tarkoitus oli julkaista laajahko selonteko naisten osallisuudesta valtiolliseen elämään. ”Naisten osuus itsenäisyysliikkeessä” -toimikunnan pöytäkirjojen mukaan maisteri Ebba Östenson 25.10.1938 otti ko. kirjoitustehtävän vastaan ja 19.3.1943 luopui siitä. Naiskagaalin arkisto. Kagaalin arkisto. VA.

Huomattakoon, että edellä mainittu Ebba Östensonin kirjoitus on ilmestynyt v. 1976.

2 Hultin, 1935, s. 311–312.

3 Tohtori Th. Schvindt (1851–1917) oli kansatieteen tutkija. Haltsonen, Theodor Schvindt, 1947, s. 272–273; Otavan Iso Tietosanakirja 7, 1964, s. 1194–1195. — P. E. Svinhufvud liittyi kagaaliin v. 1903, jolloin hänet valittiin johtoon. Juva, P. E. Svinhufvud II, 1961, s. 175, 239.

4 Reuter I, 1928, s. VIII, 131; Bergholm, 1939, s. 251–256; Juva, II, 1961, s. 175–177. Juva ei mainitse naiskagaalia lainkaan.

5 Reuter I, 1928, s. VIII.

Alusta alkaen naiset olivat tarjonneet kagaalin käytettäväksi apuaan, suorastaan ”intiimiä” suhdetta,¹ eikä tätä avuntarjousta torjuttu, sillä: Ateneumin kokouksessa päätettäessä saada aikaan kansalaisadressi hallitsijalle ei katsottu tarvittavan naisia, mutta adressia valmistettaessa jo kyllä. Tekla Hultin kertoo itsellään olleen ”onni ottaa osaa sekä adressilehtien monistamiseen ja nimien keruuseen Helsingissä että viimein tuhansien nimikirjoituksilla varustettujen lehtien lopulliseen järjestelyyn.”² Naisia oli mukana myös maaliskuun 13. Seurahuoneen juhlasalissa, jossa Jonas Castrén tulkitsi ”yksi mieli, vaikka kaksi kieltä” -ponsilauseeseen päättyneessä puheessaan yksimielisyyden ja jossa Tekla Hultinin muistaman mukaan naispuhujia esiintyi ensi kerran julkisella puhujalavalla.³

Tekla Hultin kertoo naiskagaalin perustamisesta: ”Eräänä kevätpäivänä v. 1902 kokoontui sitten kotiin⁴ eräitä samanmielisiä naistuttaviani ja päätimme perustaa naisjärjestön, joka ottaisi tehtäväkseen auttaa kagaalia levittämään ja ylläpitämään oikeata vastarintahenkeä kodeissa ja yhteiskunnassa. Aikaa myöten laajentui piirimme, jota nimitimme naiskagaaliksi, ja järjestäytyi samaan tapaan kuin edellinen, niin että sillä oli keskuskomitea Helsingissä ja muilla paikkakunnilla paikalliskomiteoja, joiden johtaja oli kirjeenvaihdossa keskuskomitean jonkun jäsenen kanssa, jonka taasen tuli olla yhteistoiminnassa saman maakunnan johtajan kanssa varsinaisessa kagaalissa. Tämä järjestys ei kuitenkaan koskaan tullut täysin toteutetuksi, syystä, että meiltä puuttui tarpellisia varoja ja riittävää henkilötuntemusta kaikkialla maaseudulla.”⁵

Dagmar Neovius oli luonteenpiirteittensä perusteella naiskagaalin ”itseohjeutettu” puheenjohtaja. Hänen oleskellessaan maasta karkotetun veljensä Arvid Neoviuksen luona Tukholmassa puheenjohtajuutta hoiti Tekla Hultin.⁶ Rahastonhoitajana toimi ensin Agnes Ziliacus, sitten Elin Malin ja Cely Mechelin.⁷ Varoja kertyi vuosittaisista rahankeräyksistä, lahjoituksista ja testamenteista,⁸ ja ne käytettiin kagaalin menoihin, avustuksiksi ”sorron uhreille” – Tekla Hultin oli yksi heistä vuonna 1913 – ja jääkäriiliikkeeseen. Itsenäistymisen jälkeen varoja lahjoitettiin sodan 1918 invalideille, erityisesti jääkäri-invalideille.⁹

1 Hultin, 1935, s. 382.

2 Hultin, 1935, s. 15.

3 Hultin, 1935, s. 15–16.

4 Dagmar Neovius muistaa, että kokous pidettiin Maissi Erkon kotona ja että aloitteen tekijänä oli joko Tekla Hultin tai hän itse. Dagmar Neoviuksen muistiinpanot. Naiskagaali, Parmasen kokoelma I/1. VA; Dagmar Neoviuksen päiväkirja 21.5.–7.6.1905. Damkagalén, Ebba Östensonin kokoelma. VA. – Ennen varsinaista naiskagaalia oli jo olemassa salaisen kirjallisuuden pakkaamista varten ”packningskagalén”. Östenson, 1976, s. 238.

5 Hultin, 1935, s. 51; Östenson, 1976, s. 240.

6 Dagmar Neoviuksen päiväkirja 21.5.–7.6.1905. Damkagalén. Ebba Östensonin kokoelma. VA; Hultin, 1935, s. 52.

7 Naiskagaalin arkisto 2, VA; Östenson, 1976, s. 239.

8 Varoja kerättiin mm. ompeluseuroissa ja kahvikutsuilla vähentämällä tarjottavia lajeja, päivällisillä vähentämällä viinejä, määräprosentilla palkasta, voitoista, talousrahoista jne. Naiskagaalin arkisto 2, VA; Bergholm, 1939, s. 244–245.

9 Käsikirjoituksia. Nuorsuomalaisen naisklubin historiikki. Naiskagaali v. 1902. Ignatius-Bergholmin kokoelma 5, VA; Hultin, 1935, s. 52, 483, 484, 489; Bergholm, 1939, s. 244–245. – T.H.:n päiväkirjasta saa sen käsityksen, että järjestö lahjoitti kaikki varansa jääkäri-invalideille; näin ei ilmeisesti tapahtunut, sillä kirjanpito päättyy 8.4.1938 ja samana vuonna perustettiin toimikunta selvittämään naisten osuutta itsenäisyysliikkeessä (vrt. s. 139 alaviite 1). Vaikka toimikunnan työ ei tuottanutkaan tulosta, sille ilmeisesti oli jäänyt varoja suunnitelman toteuttamiseen; näiden varojen kohtaloa ei naiskagaalin arkisto kerro.

Kokouksissa ei salaisuuden paljastumisen pelosta pidetty pöytäkirjaa — herraskagaalin kokouksissa J. N. Reuter piti pöytäkirjaa sanskritin kielellä tai kirjaimilla¹ — ja puhelimessa käytettiin jonkinlaista salakieltä: puhuttiin ruokaresepteistä ja ompelumalleista, jos lentolehdististä oli kysymys, tavaroiden hinnoista jos numeroita oli mainittava; ihmisiä ei kutsuttu enää kokouksiin, vaan kahvi- ja teekekereihin, ja luonnollisesti tällöin käytettiin vain risti-mänimiä, ei-sinutkin sinuttelivat toisiaan, harvinaiset etunimet vaihdettiin tavallisempiin. Tekla Hultin esimerkiksi käytti kolmatta etunimeään Johanna kagaalinimenään.²

Yhteistyö yhteisen asian, laillisuuden palauttamisen, puolesta ja tavallisuudesta poikkeavat olot kehittivät järjestöön vahvan yhteishengen, joka säilyi senkin jälkeen, kun yhteistyö poliittisesti tuli tarpeettomaksi.³ Yhteishenki vaati myös tietynlaista luonnetta, ja vaikka ihan-teellista kagaaliluonnetta ei voikaan määritellä, niin ainakin Tekla Hultinin mielestä se oli jotain muuta, kuin mitä Jonas Castrénin luonne oli, koskapa hän tämän elämäkerrassa toteaa: "Jonas Castrén ei kuulunut varsinaiseen kagaaliin, — hän ei olisi ehkä luonteensa puolesta siihen sopeutunutkaan käskijänominaisuksiensa ja omapäisyytensä vuoksi, ja kun hänen oli vaikea mukautua kollegiaaliseen toimintaan — —."⁴

Vuosisadan vaihteen molemmin puolin yleiset lehtikuolemat pakottivat luomaan maanalaisen lehdistön, joka arvosteli bobrikovilaista järjestelmää jopa maanpäällistä lehdistöä ankarammin. Perustuslaillisten huomattavimpana propagandalehtisenä ilmestyi Tukholmassa vuosina 1901—05 Fria Ord, jonka toimittamisesta, salakuljettamisesta ja jakelusta huolehti ensimmäisen vuoden Konni Zilliacus ja sitten Arvid Neovius. Vastaava suomenkielinen lehti oli Vapaita lehtisiä. "Vapaiden lehtien" toimiston johtajana oli naiskagaaliin kuuluva Alma Boisman, ja on hyvin mahdollista, että toimisto oli naiskagaalin keskuspaikka.⁵

Luonnollisesti kirjoitukset Vapaissa lehtisissä olivat harvoja poikkeuksia lukuunottamatta nimettömiä, mutta esimerkiksi Tekla Hultin Herman Bergholmin mukaan kirjoitti siihen toukokuussa 1902 kaksiosaisen kirjoituksen, jossa hän piti passiivisen vastarinnan suuremmoisimpana ajatuksena halua puolustaa suomalaisen kansan koko kulttuuria, joka pohjasi lakiin ja oikeuteen; hän muistutti Puolan ja Itämerenmaakuntien kohtalosta⁶ ja kehotti yksimielisyyteen saman kohtalon välttämiseksi.⁷

Muita perustuslaillisten lehtiä olivat vuonna 1903 ilmestynyt Viikon varrelta ja vuosina

1 J. N. Reuter toimi sanskritin ja vertailevan indo-eur. kielitieteen ylim. professorina Helsingin yliopistossa vv. 1906—31. Juva II, 1961, s. 241; Otavan Iso Tietosanakirja 7, 1964, s. 446.

2 Hultin, 1935, s. 48.

3 Vrt. s. 201—205.

4 Hultin, 1927, s. 62.

5 Gummerus, Konni Zilliacus, 1933, s. 90—91; Hultin, 1935, s. 289; Juva II, 1961, s. 177; Östenson, 1976, s. 230—231; Manninen, 1966, s. 37.

6 D. Protopopov (vrt. s. 168) sai ainakin jo v. 1899 T.H:n tiedostamaan Puolan, Itämerenmaakuntien ja Suomen kohtaloiden mahdollisen samankaltaisuuden tulevaisuudessa. Hultin, 1935, s. 12—13. Vrt. Torvinen, 1965, s. 21.

7 Bergholm, 1939, s. 681; Hultin, Till Finlands medborgare — Allmänna uttalanden om det passiva motståndet. Fria Ord den 29 Maj 1902.

1901–02 Saksassa ilmestynyt Finnländische Rundschau, joka sisälsi kirjoituksia mm. Suomen kirjallisuudesta, taiteesta, koululaitoksesta ja yhteiskuntaelämästä.¹ Kagaali julkaisi suuripainoksista kirjasarjaa ”Isänmaallista lukemista”, joka pyrki sekä antamaan yleisölle tietoja tapahtumista että vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen.² Mm. aiemmin esillä ollut Tekla Hultinin ”Poikien päätös. Keskustelu kunnantuvassa” ilmestyi tässä sarjassa.

Tärkeä – Konni Zilliacuksen mukaan suorastaan ratkaisevan tärkeä³ – osuus naisilla oli salaisten painotuotteiden levittämisessä, lajittelussa, postittamisessa, jopa painamisessa. Zilliacus teetti erikoispiirustusten mukaan huvialuksen, joka salakuljetti tuotteet niiden tärkeimmästä painopaikasta Tukholmasta Turun saaristoon naisten edelleen postitettavaksi.⁴ Naiset toivat Tukholmasta suoraankin salaista kirjallisuutta pakattuna hattuihin, kukkakoreihin, kakkuihin, erikoisvalmisteisiin matkalaukkuihin⁵ ja ylipäänsä ”Kukaan luottamusta nauttiva henkilö, joka siihen aikaan matkusti Tukholmasta Suomeen, ei päässyt kirjallista salatavaraa kuljettamatta.”⁶

Huhtikuun 8. 1903 oli Helsingissä naiskagaalin suuri kokous, josta Tekla Hultin laati yhteenvedon: ”Muodostakaamme kuhunkin kuntaan, jopa kuhunkin kyläänkin, toimikuntia henkilöistä, jotka ovat valmiit uhraamaan aikaa ja voimia katoavan oikeutemme hyväksi. Muodostakaamme nämä komiteat niin, että niihin kuuluu henkilöitä eri säädyistä ja sukupuolista, jotta he voisivat vaikutuksensa ulottaa mahdollisimman laajoihin piireihin. — — hyvää ja yksimielistä yhteistyötä on koetettava ylläpitää naisten ja miesten kesken.”⁷ Siis ainakin vuoden puolentoista kuluttua perustamisesta rinnakkaisjärjestöt hyväksyivät toisensa ja yhteistyön, johon myös kiertokirjeillä toistuvasti kehoitettiin.⁸

Arvaamattoman suuri merkitys oli herra- ja naiskagaalin jäsenten ystävyys- ja tuttavuusuh-teilla. Niinpä Tekla Hultin oli jo ensimmäisinä sortovuosina tullut kosketuksiin ”useimpien” herrakagaalin jäsenten kanssa, ja Päivälehdessä piiri ja olo nuorsuomalaisen klubin ainoana naisjäsenenä olivat mukauttaneet häntä neuvotteluihin miesten kanssa. Yksistään kagaalin 13-jäsenisestä hallituksesta olivat hänelle kagaalin ulkopuolellakin läheisiä ystäviä Adolf von Bonsdorff, Eero Erkko, ”Karjalan kuningas” ja koko Itä-Suomen vastarinnan johtaja Theodor

1 Yksi Mechelinin 7 komiteasta sai prof. Werner Söderhjelmän johdolla huolehdittavakseen tämän julkaisun painamisen. Lehti ilmestyi Leipzigissa vv. 1901–02. Nordenstreng II, 1937, s. 136.

T.H. oman ilmoituksensa mukaan suunnitteli avustaa lehteä, mutta siitä ei löydy hänen kirjoittamakseen tunnistettavissa olevaa artikkelia. Finnländische Rundschau 1901–02, I–IV; Hultin, 1935, s. 33.

2 Bergholm, 1939, s. 240, 243. Kagaali julkaisi tuotteistaan myös pieniä painoksia, jotka olivat tarkoitettut lähinnä passiivisen vastarinnan työntekijöille, lisäksi kiertokirjeitä ”maaseutuseraaleille” ja kirjeitä Helsingin kirjeenvaihtajille. — Myöhemmin T.H. oli sitä mieltä, että kagaali julkaisi liian suuria painoksia, joista osa meni hukkaan. Östenson, 1976, s. 228–229.

3 K. Zilliacus, Sortovuosilta. Parmasen kokoelma I/3. VA.

4 Dagmar Neoviuksen päiväkirja 21.5.–7.6.1905. Damkagalen, Ebba Östensonin kokoelma. VA; Zilliacus, Sortovuosilta, 1920, s. 53; Gummerus, 1933, s. 94–95; Hultin, 1935, mm. s. 39.

5 K. Zilliacus, Sortovuosilta. Parmasen kokoelma I/3. VA.

6 Hultin, 1935, s. 47; Bergholm, 1939, s. 237, 242, 245, 252.

7 Reuter II, 1930, s. 75; Bergholm, 1939, s. 246–256.

8 Kiertokirjeet 12.2., 12.3. ja huhtikuu 1903, Bergholm, 1939, s. 242–245; Manninen, 1966, s. 39.

Homén, Theodor Schvindt, P.E. Svinhufvud ja Adolf Törngren,¹ puhumattakaan että kagaaleja lähellä olevista piireistä ystäviä olivat Leo Mechelin ja Jonas Castrén. Samaa ei voida sanoa kaikista naiskagaaleista. Dagmar Neovius huomasi, että osa ”herrakagaalin jäsenistä ei hyväksynyt naisten sekaantumista politiikkaan”,² ja Maissi Erkko valitti, että herrakagaali syrji naiskagaalia, vaikkei Tekla Hultin asioiden keskellä touhutessaan sitä muka huomannut.³ Yllättävän mutta Maissi Erkon lausuntoa vahvistavan havainnon Tekla Hultin tekikin marraskuussa 1920 kutsuttuaan kotiinsa ”yksityisen” herra- ja naiskagaalin kokouksen: monet tapasivat toisensa ensi kerran ja miehet-naiset -rintama säilyi edelleen.⁴

Kagaalikauden muistokkain tapahtuma sattui 18:een marraskuuta 1905, Eero Erkon järjestämään erojaisjuhlaan, jolloin kagaali oli ”— — oikeutettu ylpeydellä ajattelemaan hyvin suoritamaansa tehtävää sekä iloitsemaan siitä, että laillisuuden palauttaminen, jonka se oli asettanut toimintansa päämääräksi, nyt on kaikista vastuksista huolimatta päässyt voitolle.” ”Kagaali juhlii” otsikoi Tekla Hultin tapahtuman päiväkirjaansa, ja otsikon predikaatin kestomuoto on hyvin paikallaan, sillä jos komea oli juhlan aihe, niin komeat oli juhlatkin. Juhla-aamiaiselle oli kutsuttu kaikki asiamiehet,⁵ maaseudultakin, ja kuusi naista, heidän joukossaan Dagmar Neovius ja Tekla Hultin.⁶ Pelkkiä iloisia kasvoja, joille ruokalistan kertoma oli osa voitettua taistelua: kutsuntavoileipiä sekä silliä paistettuna lakkautetussa sanomalehtipaperissa, lientä laittomista asetuksista sekä pasteijaa satoa oikeuden tuomion mukaan, kalaa sameasta vedestä ja kastikkeena yleistä halveksuntaa, jälkiruokana karkotuskäskey kaikille ikäville ajatuksille ja tietysti olutta ja porteria — tällä kertaa ilman maltillisten politiikkaa, madeiraa ja bourgogne — tällä kertaa kokoontumisvapauden edistämiseksi. Ja kun sana oli vapaa, se oli fria ordia vapaasti eikä salakuljetetusti.⁷ Sana oli vapaa aamupäivän ja illan mittaan ainakin 35 kertaa. Sen verran Tekla Hultin laski olleen juhlapuheita, maljapuheita ja vastauspuheita. Puhui P.E. Svinhufvud, kagaalilaisittain ”Tukeva”, puhui Adolf von Bonsdorff ja T.A. Heikel ja V.N. von Born ja Kustavi Grotenfelt ja Mauno Rosendal ja Ernst Estlander. Puhui pa Kalle Brofeldt naisellekin, nimittäin kagaalilaiselle, ja Tekla Hultin vastasi puheeseen todeten yhteistyön ja osoitetun luottamuksen olleen kagaalilaisien suurimman onnen.⁸

”Suurin hyöty naisten kagaalitoiminnasta oli varmaan, että naistenkin keskuudessa heräsi kansallishenki ja että venäläistyttämissuunnan vastustaminen heidänkin keskuudessaan virisi ja voimistui. Varmaankin oli suuri merkitys monessa tapauksessa, jolloin miesten oli vaikeis-

1 Reuter I, 1928, s. II; Hultin, 1935, s. 53; Juva II, 1961, s. 239–241. T.H. käyttää nimitystä ”Karjalan kuningas” lainausmerkeissä, myöhemmin juhlaselostuksessa myös nimitystä ”Karjalan ruhtinas”. — Tohmajärven Gabriel Wallenius kulkee yleisesti nimellä Karjalan kuningas. Mm. Hultin, 1935, s. 291. Vrt. s. 22.

2 Dagmar Neoviuksen muistiinpanot. Naiskagaali. Parmasen kokoelma I/1, VA.

3 Maissi Erkon kirje T.H.:lle 13.1.1905. TH IV.

4 TH XLIX 77, 16.11.1920.

5 Luettelo ns. kagaalin maaseutuasiemiestistä. Parmasen kokoelma VII/13. VA. (Luettelosta puuttuvat mm. naispuolisten asiemiesten nimet.) Eero Erkon kirjeenvaihto. Karkotusta koskevat paperit. Parmasen kokoelma XXXIII. VA; Hultin, 1935, s. 289–290.

6 Reuter II, 1930, s. 374; Hultin, 1935, s. 289–290.

7 TH LXVI. Kagaalin juhla-aamiaisten esityslista 18.11.1905.

8 Hultin, 1935, s. 289–290.

sa tilanteissa päätettävä, oliko pysyttävä laillisuuden kannalla vai taivuttava kostonuhan pelosta, jos perheen naiset silloin miehiä rohkaisivat, eivätkä heittäytyneet pelon ja valitusten valtaan.”¹

Kagaaliudessa on ilmeisesti ollut jotain poikkeuksellista, koskapa se vielä vuosien jälkeen herrätti jäsenissään superlatiiveilla kuvattavia muistoja. Anna Åkesson kirjoitti Tekla Hultinille vuonna 1930, että ”Kagaaliaika oli kyllä onnellisinta elämässä ja sen aikana tulin ystäväksi teidän kahden kanssa”,² ja Tekla Hultin lausui ”Päiväkirjani kertoo” I:n osan ”Lukijalle”-kirjoituksessa: ”Käytän tätä tilaisuutta lausuakseni kiitollisen tervehdyksen kaikille vielä elossa oleville kagaalin hengessä ja yhteisymmärryksessä toimineille aikalaisilleni, vakuuttuneena siitä, että heille, niinkuin minullekin, tämä yhteisymmärrys oli se, mikä parhaiten auttoi meitä synkkiä aikoja kestämaan.”³

”Vanhan kagaalin” tie oli se, joka ”vei itsestään itsenäisyys- ja vapaustaisteluun”⁴ ja jääkäriliikkeeseen, joka oli aktivismin hyväksyneille naiskagaaleille naiskagaalin suora järjestöllinen jatko.

C. Suurlakko

”Suurlakon aikana olivat naiset parhaita miehiämme.”⁵

Uudenvuoden kirjeessään 1904 Mechelineille Tukholmaan Tekla Hultin kirjoittaa: ”Mitä te siellä suuremmassa ja vapaammassa maailmassa ajattelette nykyisestä suurpoliittisesta tilanteesta? Tuleeko sota vai ei? Kaikki ihmiset täällä toivovat ensinmainittua, niin että tietty kansa saisi jotain muuta askaroimista kuin meidän toimintamme ja niin että he myös saisivat kunnolla selkäänsä.”⁶ – Toive toteutui: helmikuussa alkoi Venäjälle epäonninen sota Japania vastaan, ja tsaarin ote heikkeni sekä omaan maahan että ”rajamaahan”.

Kesäkuussa 1904 Eugen Schauman ampui Bobrikovin. Uudeksi kenraalikuvernööriksi nimettiin ruhtinas Obolenski, jonka oli toiminnassaan pakko ottaa huomioon sotatappiot ja sisäisen vallankumouksen uhka. Valtiopäiväkutsu annettiin jo elokuussa, ja karkotetut säätyjen jäsenet saivat palata maahan. Vaalien tulos oli musertava tappio myöntyväisyyspuolueelle: perustuslailliset saivat voiton ritaristossa ja aatelissa, porvaris- ja talonpoikaissäädystä ja olivat pappissäädystä yhtä ”vahvoja” kuin myöntyväisyyspuoluelaiset.⁷ – Keskeiseksi joulukuussa kokoontuneilla valtiopäivillä tuli vaatimus laillisten olojen palauttamisesta. Joulukuun viimeisenä jätettiin kaikkien säätyjen puolesta ”suuri anomus” ”perustuslainmukaisen hallitustavan uudelleen voimaan saattamiseksi ja laillisen järjestyksen palauttamiseksi Suomeen.”⁸

1 Hultin, 1935, s. 53.

2 Anna Åkesson T.H.:lle 25.11.1930. TH XXII. ”Teidän kahden kanssa” viittaa Tekla Hultiniin ja Dagmar Neoviukseen.

3 Hultin, 1935, s. 8.

4 T.H.:n kirje Jonas Castrénille 29.12.1919. Jonas Castrénin kokoelma 2. VA.

5 Hultin, Miten ja miksi. Etelä-Savo 12.12.1936. T.H. siteeraa nimeltä mainitsematonta poliitikkoa.

6 T.H.:n kirje Cely Mechelinille ”Nyårsdagen” 1904. Cely Mechelins samling 5. VA.

7 Juva V, 1967, s. 49–54; Manninen, 1966, s. 41.

8 Juva V, 1967, s. 54–55.

Leo Mechelin oli täysin selvillä siitä, mikä merkitys tällä sodalla oli koko Suomelle. Sen lopputuloksesta riippui, oliko perustuslakitaistelu turha vai ei.¹ Tämän näkemyksen johdonmukaista jatkoa oli, että hän jo kesällä 1904 varustautui ”ratkaisevan hetken varalle” eli suunnitteli valmiiksi, miten Pietarissa pitää olla varalla suomalainen lähetystö valvomassa Suomen etuja hetkellä, jolloin Venäjällä joko vapaaehtoisesti tai pakottamalla kutsutaan koolle kansalliskokous säätämään parlamentaarista valtiosääntöä.²

Vastaus suureen anomukseen viipyi; tai tavallaan yhteen kohtaan tuli vastaus: maaliskuun 29. 1905 hallitsija armollisessa julistuskirjassa ilmoitti nähneensä hyväksi ”toistaiseksi lakkauttaa” heinäkuussa 1901 annetun Suomen asevelvollisuuslain.³ Kansan liikehdintä voimistui. Venäjällä joukot olivat jo varsin kapinallisia. Tammikuussa 1905 Pietarissa oleskeleva Elis Hultin kirjoitti sisarelleen: ”Täällä elämme joka tunti maailmanhistoriaa. Sellaista lakkoa itse Pietarissa eivät sosialistit v. 1903 uskaltaneet uneksiakaan, ja nyt se on toteutunut jättiläiskokoisessa suuruudessaan.”⁴ Keisarin tekemät myönnytykset eivät tyydyttäneet joukkoja. Terrorin aalto kulki yli Venäjän.

Venäjän suurlakko puhkesi 25. lokakuuta 1905. Välttömästi meillä perustuslaillisten, aktivistien ja sosialistien taholla ryhdyttiin toimintaan tilanteesta hyötymiseksi. Nyt aktivoitui sellainenkin väestönosa, joka aikaisemmin ei ollut kiinnostunut tai jolla ei ollut mahdollisuutta olla kiinnostunut yleisistä ja yhteisistä asioista. Saavutetut tulokset vain helposti houkuttivat uskomaan, että syy menestykseen oli joukkoesiintymisessä, kun tosiasiaa myönnytysten selittäjänä oli Venäjän silloiselle hallitusvallalle uhkaavaksi kehittynyt ulko- ja sisäpolitiikka.⁵

Tekla Hultin oli selvillä korkeimman venäläisen ja suomalaisen johdon asenteesta tilanteeseen Leo Mechelinin kautta, ja Pietarin tunti tunnilta kasvavasta kansanliikkeestä hän sai tilannetiedotuksia vallankumoukselliseen toimintaan osallistuvan veljensä kautta.⁶ Uutislähteisiinsä nojaten hän saattoi kirjoittaa päiväkirjaansa 28. lokakuuta: ”En voi ajatella mitään muuta kuin puhkeavaa vallankumousta.”⁷ Ja seuraavana päivänä, 29. lokakuuta, hän

1 Ignatius, Sortovuosista itsenäisyyteen, 1927, s. 43.

2 Hultin, 1935, s. 136–137, 216–217. T.H:n mukaan Mechelinillä olivat kesällä 1904 valmiina yksityiskohtaiset vaatimukset Venäjän kansalliskokoukselle ja valtioiden välistä ”keskinäistä suhdetta määräävä asiakirja”. Kesällä 1905 hänellä oli valmiina hallitusmuotoesitys.

3 Hultin, 1935, s. 144–146; Juva V, 1967, s. 55–56.

4 Elis Hultin T.H.:lle 22.1.1905. TH X. Kirjeestä osa lainauksena Hultin, 1935, s. 91–92; Manninen, 1966, s. 42.

5 Roos, Nationalstrejken i Finland I, 1906, s. 7, 24–27; Hultin, 1935, s. 242–244; Parmanen, Taistelujen kirja IV, 1941, s. 94–96; Laine I, 1946, s. 213, 217–219; Suurlakkovuosi 1905, 1955, s. 13–16; Soikkanen, Suurlakko, HA XIV 1960, s. 174–176; Murtorinne, 1964, s. 294–295; Juva V, 1967, s. 60; Jussila, Vuoden 1905 suurlakko Suomessa venäläisten silmin, HAik 3, 1975, s. 210–211.

6 TH X: Elis Hultinin kirjeitä T.H.:lle 9/22.1.1904 (T.H:n korjaus ”1905”), 23.1.1905, 1/14.3.1905 (myös Hultin, 1935, s. 127), 5.3.1905, 29.10.1905 matkustajien mukana tullut kirje, jota ei ole T.H:n arkistossa, mutta josta maininta Hultin, 1935, s. 241.

7 Hultin, 1935, s. 241.

saa jo esimakua alkavan viikon kokouksien määrästä: "Kello 3 — 1/2 5 välillä olin kagaalin eräiden herrain kokouksessa Harald Neoviuksen luona —. Vajaan tunnin päivällisloman jälkeen riensin klo 6 eräeseen "aktivistien" järjestämään kokoukseen. — Tästä kokouksesta menin muutamien läsnäolevien perustuslaillisten mukaan klo 8 Raatihuoneelle, jossa aamupäivällä¹ päättämämme kokous pidettiin kaupunginvaltuuston istuntosalissa."²

Kagaali pelkäsi, että kärsivällisyyden hallitukseen nähden ollessa monilla tahoilla loppumassa kehitys voi lähteä odottamattomaan suuntaan, ja "— perustuslailliset menettävät kaiken vaikutusvallan tapausten kehittymiseen."³ Todettakoon, että lähtökuoppia suurlakon tapaiseen tilanteeseen oli ilmeisesti kaivettu jo pitempään, koskapa Yrjö Mäkelin jo kesäkuun 1905 alussa Turussa pitämässään puheessa rohkenee sanoa: "— ja vastapuolue (suomettarelaiten vastapuolue eli perustuslaillinen puolue), joka on onnistunut saamaan taistelulleen jalon ja kauniin värityksen, on nyttemmin päteväällä tavalla osoittanut, että sen taistelun todellisena tarkoituksena on vallan saavuttaminen, jota valtaa ei missään tapauksessa tultaisi jakamaan varsinaisen kansan kanssa."⁴

Kagaali päätti, torjuakseen tilanteen luisumisen käsistään, saada aikaan vielä samana iltana (29.10) kokouksen valtiopäivädelegaation kanssa ja sopia siinä yleisestä kokouksesta hallitusta vastaan. Illalla Raatihuoneelle kokoontuneita johti Leo Mechelin, ja yhteistyö sosialistien kanssa oli ainakin tasamääräistä, sillä komiteaan, jonka tehtävänä oli valmistella ohjelma mm. eduskuntalaitoksen uudistamisesta ja hallituksen vaihtamisesta, valittiin 8 perustuslaillista ja 8 sosialidemokraattia.⁵

Varsinaisen suurlakon alettua Suomessa maanantaina, lokakuun 30., muuttui päiväkirjanpitäjän työtahti niin kiireiseksi — vaikkei hän käynyt virastossaan kertaakaan koko viikon aikana — että päivittäiset tapahtumat on kirjoitettu hiukan myöhemmin osaksi muistista, osaksi lakkoviikon aikaisten merkintöjen mukaan.⁶ — Tästä huolimatta suurlakko jälkikaikuineen on saanut peräti noin 10 % "Päiväkirjani kertoo" vuosien 1899—1914 507 sivusta.⁷ Tähän asiaan kiinnitti huomiota myös teoksen ilmestyessä vuonna 1935 Nya Arguksen arvostelija, nim. E.H., joka lasi sivujen jakautumisen ajanjaksoittain: vuodesta 1905 on 250 sivua, eli puolet teoksen koko sivumäärästä, ja vuosille 1909—14 on omistettu vain noin 40 sivua, eli vähemmän kuin suurlakolle.⁸

1 TH tarkoittaa kokousta, joka pidettiin 3 — 1/2 5.

2 Hultin, 1935, s. 242—244.

3 Hultin, 1935, s. 242.

4 Suurlakkovuosi 1905, 1955, s. 13—14.

5 Hultin, 1935, s. 242—244; Soikkanen, 1960, s. 177—178.

6 Hultin, 1935, s. 244—245. T.H:n suurlakosta antamat tiedot on pyritty tarkistamaan muista lähteistä.

7 Hultin, 1935. Sivut 244—289 (yhteensä 45 sivua) kertovat suurlakosta.

8 Nim. E.H., Nya Argus n:o 6, 1936, s. 82. Hultin, 1935, s. 281, 282, 287. Välittömästi suurlakon jälkeen syntyi ajatus, että T.H. keräisi eri puolilta maata suurlakkoa koskevat tiedot myöhemmin julkaittavaa teosta varten. Jonkin verran hän suorittikin keräystyötä (TH Suurlakkoa valaisevaa aineistoa, VA), mutta yhtenäistä teosta tästä aineistosta ei koskaan syntynyt. — Kuinka paljon Sigurd Roos käytti teoksessaan Nationalstrejken i Finland I (Hfors 1906) II (painovuosi ja -paikka puuttuu) hyväkseen T.H:n keräämää aineistoa, ei käy teoksesta selville, sillä Roosin teoksesta puuttuvat lähteet, lähdeluettelo ja henkilöluettelo.

Suurlakossa on monta sellaista piirrettä, jotka viehättivät Tekla Hultinia eri yhteyksissä: siinä on dramaattisuutta kuten vuosissa 1917 ja 1918, siinä on aktiivisuutta kuten kagaali- ja jääkäriiikkejä, sitä levottomuutta, joka on vallankumousta venäläisittäin¹ ja suurlakkoa suomalaisittain, sitä joukkovoimaa, joka enteilee rintaman levenemistä ja syvenemistä kuten hänelle tutuksi käyneesti työväenliikkeessä ja naisliikkeessä. Ja ainakin kymmenen vuotta suurlakon jälkeen hän vielä uskoi, että siinä oli häntä viehättäen yksimielisyyttä, jollaista ei koskaan ennen eikä jälkeen suurlakon. Heikki Turja sanoo "Osakunnassa": "Yhden ainoan kerran kansamme on toiminut yksimielisesti – neljä päivää. Viidentenä meni jo mielet ja toimet hajalle."²

K u v i t e l m a yksimielisyydestä on joko halua uskoa, että me e d e s k e r r a n olemme olleet jostain yksimielisiä, tai sitten mieluisaa elämystä kohtaan kehittyneitä sinisilmäisyyttä. Tekla Hultinhan oli toki selvillä – siitä on päiväkirjassa yksityiskohtainen selonteko kuitenkin ilman viittausta tiedon lähteeseen.³ – mitä Matti Kurikka sanoin lakon a l k a m i s p ä i v ä n ä edellisen illan perustuslaillisten ja sosialistien yhteisen kokouksen valitseman komitean ensimmäisessä istunnossa: "Yhteistoiminta on mahdoton, sillä Suomen kansa ei ole perustuslaillisten, vaan sosialidemokraattien takana."⁴ Perustuslailliset vaativat laillisten muotojen noudattamista ja valtiopäivien koollekutsumista. Sosialistien mielestä laillisista muodoista voitiin tinkiä, koska vallankumous nyt oli alkanut, ja he vaativat kansalaiskokousta, jolle annetaan tehtäväksi eduskuntauudistus. Vaatimusten ero oli näennäinen, mutta kokouksen osanottajat erosivat tekemättä päätöstä yhteistoiminnasta, ja perustuslailliset päättivät myöhemmin yleisen kokouksen pidosta seuraavan päivän iltana.⁵

Seuraavana päivänä, lokakuun 31., oli lehdistä luettavissa edellisenä päivänä Venäjällä julkaistu vapausmanifesti, joka sai innostumaan: "– – nyt on m e i d ä n vuoromme näyttää, mitä m e voimme aikaansaada. – – Jotakin on heti tehtävä."⁶

Ainakin kagaali oli aktiivinen; ja Tekla Hultin kagaalin mukana. Hän oli kutsumattomana, mutta silti tervetulleena kokouksessa, joka päätti kaikkien kagaalien puhelimien yhdistämisestä, siis taistelukytkennästä. Hän sai tehtäväkseen ilmoitusten levittämisen, mutta koska kirjapainot jo olivat tyhjentyneet, ainoa mahdollisuus oli ns. sandwichman. Hän oli tekemässä päätöstä, että koska illaksi kutsuttu perustuslaillisten kokous tulee post festum, se on pidettava jo aikaisemmin päivällä. Sovittiin klo 2:sta, mutta todellisuudessa kokous tuli olemaan jo kello 1 päivällä Palokunnan talolla, ja kagaali oli vahvasti edustettuna, sillä kagaali Svinhufvud oli puheenjohtajana ja kagaalit Renvall ja von Bonsdorff sihteereinä.⁷ Vaikka sosialistien ja perustuslaillisten yhteistyöstä ei siis enää edellisenä iltana ollutkaan sovittu, niin tultaessa valtiopäivien koollekutsumista koskevaan ponteen kävi ilmi, että sosialistejakin

1 Yleisimmin venäläiset puhuivat vain "lakosta" tai "lokakuun tapahtumista". Hallituksen tiedonannossa esiintyy myös termi "yleinen poliittinen lakko". Lehdistössä käytettiin myös nimitystä "kansallislakko" ja tapahtumia luonnehdittiin "vallankumoukselliseksi". Jussila, 1975, s. 210.

2 Hultin, 1935, s. 154.

3 Hultin, 1935, s. 246.

4 Hultin, 1935, s. 246.

5 Hultin, 1935, s. 246–247; Soikkanen, 1960, s. 178–179, 225–226; Soikkanen, 1975, s. 71, 79–81.

6 Hultin, 1935, s. 247.

7 Hultin, 1935, s. 247–248; Juva I, 1957, s. 316.

oli mukana. Juuri ennen keskustelun päättymistä Tekla Hultin ehdotti tehtäväksi päätöksen, että eduskuntaudistus rakennetaan yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden pohjalle ja että uudistuksen käytännöllinen toteutus jätetään nyt ratkaisematta ja neuvotteluja asiasta jatketaan sosialistien kanssa. Ehdotus ei tullut edes keskusteltavaksi! Yksinkertaisen huutoäänestyksen perusteella kokous puolsi valtiopäivien koollekutsumista, siis perustuslaillisten kantaa.¹ Kokouksen päätöstä lähti viemään kenraalikuvernöörille lähetystö, johon kokous valitsi von Bonsdorffin, Jonas Castrénin, Lavoniuksen, Renvallin, Georg Schaumanin, Svinhufvudin ja Tekla Hultinin. Lähetystö sai myös tehtäväkseen koettaa neuvotteluteitse päästä yhteyteen sosialidemokraattien kanssa, mutta ”-- -- työläiset asettuivat jyrkästi torjuvalle kannalle kaikkiin sovitteluyrityksiin.”²

Tunnussana ”perustuslaillinen lähetystö” avasi tien läpi sankan joukon, joka oli tullut Rautatientorin kokouksesta odottaen tuloksia omalta lähetystöltään, johon aktivisteista kuuluivat mm. Arvid Mörne ja Herman Gummerus ja sosialisteista Matti Kurikka.³ Perustuslaillisen lähetystön puhemiehenä oli von Bonsdorff, ja hän esitti Palokunnantalon kokouksen ponnet pyytäen kenraalikuvernööriä esittämään ne vaatimuksina hallitsijalle. Odottavan väkijoukon vaatimuksesta lähetystö valitsi vielä Svinhufvudin, Renvallin ja Castrénin esittämään senaattoreille vaatimuksen erota, vaatimuksen, jonka Mörnenkin lähetystö oli juuri esittänyt ja joka oli sikäli turha, että myöntäväisyysmielinen senaatti oli edellisenä päivänä päättänyt oman puolueensa aloitteesta erota.⁴ — Svinhufvud ja Renvall lähtivät vielä samana iltana laivalla Pietariin kertomaan tohtori Törngrenille, mitä Suomessa oli tapahtunut.⁵

Kaikki etiketti oli noina päivinä hävinnyt. Tekla Hultinista tuntui itsestään selvältä, että kun hän kotimatalla poikkesi Mechelineille, hän oli oikeutettu tulemaan mukaan Leo Mechelinin, Jonas Castrénin, R. A. Wreden ja Otto Donnerin käymään neuvotteluun.⁶ Neuvottelijoiden päivässä oli tietty yhteinen piirre: Wrede oli ollut päivällä Obolenskin luona, Castrén ja Hultin olivat olleet iltapäivällä ja Leo Mechelinin johtama lähetystö, johon Donnerkin kuului, lähti vielä käymään siellä. Manifesti-luonnos oli esillä.⁷

Marraskuun 1. päivänä kello 12 oli perustuslaillisten kokous Palokunnantalolla. Lähetystö esitti selonteon saamansa tehtävän suorittamisesta. Kokouksen jälkeen lähetystö — josta Tekla Hultin käyttää nyt nimitystä komitea — kokoontui Uusmaalaisen osakunnan talossa, josta tuli suurlakon loppuajaksi perustuslaillisten päämaja. Tekla Hultin kuului siihen ryhmään, jonka tehtävänä oli maisteri Theslöfin johdolla toimittaa yleisölle tiedonantotoimiston

1 Hultin, 1935, s. 249–250; Klinge III, 1968, s. 266; Soikkanen, 1975, s. 81.

2 Hultin, 1935, s. 250; Juva I, 1957, s. 316–317; Hyvönen, 1959, s. 100–103; Soikkanen, 1960, s. 179–180.

3 Gummerus, Aktiivisilta taisteluvuosilta, 1925, s. 179–180; Hultin, 1935, s. 251–253; Juva I, 1957, s. 317–318; Hyvönen, 1959, s. 98–100; Soikkanen, 1960, s. 179; Klinge III, 1968, s. 266.

4 Hultin, 1935, s. 251–253; Juva I, 1957, s. 316–319; Ruin, Arvid Mörne, 1946, s. 138–142; Soikkanen, 1960, s. 180.

5 Hultin, 1935, s. 257; Juva I, 1957, s. 319; Soikkanen, 1960, s. 180.

6 Rein, 1915, s. 170; Hultin, 1935, s. 255; Soikkanen, 1960, s. 180–181. Mechelinin johtamaan lähetystöön kuuluivat R. A. Wrede, J. Grotenfelt ja O. Donner.

7 Hultin, 1935, s. 258–259. — Obolenskin venäläiset arvostelijat syytivät häntä täydellisestä alistumisesta Mechelinin valtaan, ja kreivi Witten keisarille esittämän raportin mukaan Obolenski ”oli tullut itsekin vahingossa tunnustaneeksi, että Mechelin ja hänen puoluetoverinsa sanelivat manifestin ja siihen liittyvien asiakirjojen sisällön”. Jussila, 1975, s. 215.

hankkimia tietoja ja korvata siis lähinnä monistettujen lehtisten avulla sanomalehdet. Työ oli katkonaista, sillä komitean neuvottelut jatkuivat ympärillä koko ajan ja maaseudulta saapui lähetystä toisensa perästä.¹

Vielä samana iltana Tekla Hultin oli Lavoniuksen ja Sippolan² kanssa neuvottelemassa työväenlakkokomitean kanssa työväentalolla. Vastaus yhteisneuvottelupyyntöön oli ynseä. Myöhemmin sosialidemokraatit ilmoittivat tulevansa mukaan osakuntatalolla käytäviin neuvotteluihin ja tulivatkin — mutta vasta seuraavan päivän iltapäivällä.³

Valtiopäiväkutsu—vai—kansalliskokouskutsu -riita jatkui. Kun siihen sitten Svinhufvudin ja Renvallin palattua Pietarista sekaantui perustuslaillisten puolella näkemys, että Pietari on rauhoittumassa ja se pelastaa ”— — meidät seikkailusta, johon työväen ymmärtämättömyys oli meidät saattamaisillaan”,⁴ ja sosialistien taholla toisenlaisten tietojen perusteella epäilyä perustuslaillisten vilpittömyydestä ja vankka usko jatkaa lakkoa ja suorittaa väliaikaisen hallituksen vaali, niin ”— — Alkuperäisestä yksimielisyydestä ja innokkaasta mielialasta ei ole enää rahtuakaan jäljellä”.⁵ Epäselvää oli, miten venäläinen sotaväki suhtautuu siihen rauhatomuuteen, joka johtui Suomen sisäisistä erimielisyyksistä, mutta jonka se saattoi katsoa itseensä kohdistuvaksi. — Perustuslaillisten taholla uskottiin, että Mechelinin laatiman manifestin Pietarissa saama hyväksyminen rauhoittaa kansan.⁶

Tekla Hultin koki marraskuun 4:n kriittisimmäksi suurlakkopäiväksi ja myönsi, että häntäkin yleinen paniikki hämmensi.⁷ Hänestä tilanne ratkesi työväestön luovuttua hallituksen vaalin suorittamisesta ja enemmän venäläisten tykkien uhkaavan asennon kuin aktivistien ja Kurikan luopumisen takia.⁸

Illalla klo 5 saapui ”Eläköön” tuoden vastauksen kutakuinkin sellaisena kuin perustuslailliset olivat ehdottaneet: ”— — kääntyi uusi lehti Suomen historiassa.” Jonas Castrén ja von Bonsdorff ryhtyivät heti laatimaan siitä perustuslaillisten julkilausumaa, joka kumminkin sai osakseen ankaraa arvostelua. Vasta Leo Mechelinin puheenjohtolla laadittu uusi julkilausuma saavutti ainakin kansliassa olleiden perustuslaillisten hyväksynnän.⁹ Kun julkilausuma sisälsi vakuutuksen, että valtiopäivädelegaatio — siis alunperin perustuslaillisten ja sosialistien yhteinen — hyväksyi yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden, teki Tekla Hultin ”— — välikysymyksen,

1 Hultin, 1935, s. 257; Federley, R. A. Wrede ja Robert Hermanson, *Finländska gestalter I*, 1961, s. 113–115.

2 Pietariin matkustaneiden tilalle lähestyseen (komiteaan) valittiin kansakoulunopettaja Sippola ja G. Gadolin, joka oli T.H:n serkun mies. Hultin, 1935, s. 258–259. Vrt. liite 1 s. 284–285.

3 Hultin, 1935, s. 257.

4 Hultin, 1935, s. 257–261; Soikkanen, 1960, s. 183.

5 Hultin, 1935, s. 261–262.

6 Hultin, 1935, s. 262–263; Juva I, 1957, s. 319–321; Hyvönen, 1959, s. 102–103; Soikkanen, 1960, s. 184; Blomstedt, 1969, s. 194; Soikkanen, 1975, s. 83.

7 T.H. kirjoitti jo jäähyväiskirjeen sisaruksilleen. T.H:n kirje Helfrid Lindströmille 4.11.1905. TH XLI.

8 Hultin, 1935, s. 265–267; Juva I, 1957, s. 324–327; Hyvönen, 1959, s. 103–105; Klinge III, 1968, s. 272; Blomstedt, 1969, s. 194–195.

9 Hultin, Perustuslaillinen hallitus ja suomettarelainen hallitus. Esitelmä pidetty nuorsuomalaisten kokouksissa syksyllä 1906 (ei painopaikkaa eikä -vuotta), s. 9; Hultin, 1935, s. 268–269; Juva I, 1957, s. 324–325; Hyvönen, 1959, s. 103; Klinge III, 1968, s. 273; Blomstedt, 1969, s. 195.

mitä delegaatio ymmärsi yleisellä äänioikeudella, käsittikö se naisetkin? Kävi ikäänkuin olisin pistänyt tulta tappuroihin. O. Donner selitti, että tätä kysymystä oli tuntimääriä pohdittu delegaatioissa pääsemättä yksimielisyyteen eikä nyt ollut aikaa ottaa sitä jälleen puheeksi. Th. Rein¹ lausui, että vaikka hän itse kannatti naisten äänioikeutta, ei hän tahtonut painostaa toisten vakaumusta eikä sitoa muita lausunnolla, johon eivät kaikki voisi yhtyä j.n.e. Siis: tahdotaan käyttää niin epämääräistä sananmuotoa (itse olin ehdottanut sanottavaksi yleistä äänioikeutta ja vaalikelpoisuutta miehille ja naisille) kuin suinkin, jotta olisi mahdollista peräytyä samalla kuin yleisölle teeskennellään vapaamielisyyttä. Voimatta sietää moista kaksimielisyyttä poistuin mielenosoituksellisesti kokouksesta ja muassani seurasi samasta syystä Georg Schauman. — Kuinka kauan nämä herrat uskovat voivansa esiintyä muiden holhoojina. Täytyyhän heidän kuitenkin ennen vaaleja paljastaa korttinsa, sillä älkööt he luulko, että nyt enää tyydytään vain ”yhteiskunnalliseen arvovaltaan” vaatimatta valittavilta muita takeita. Tämä kohta koski minuun lakkoviikon aikana kipeimmin.”²

Perustuslaillisen komitean mielestä manifesti täytti asetetut vaatimukset niin, että lakon jatkaminen katsottiin aiheettomaksi. Manifesti painettiin työväestön lakkokomitean luvalla senaatin kirjapainossa, ja julkaistiin maanantaina 6.11.³ Se oli Tekla Hultinin mielestä ”— välittömästi perustuslaillisten johtomiesten — ansio.”⁴

Hallitsija ei peruuttanut helmikuun manifestia, mutta käski lakkautta siihen kuuluvien perussäännösten noudattamisen ”— siksi kunnes siinä mainitut asiat tulevat lainsäädäntötoimen kautta järjestetyiksi”, tehdä ehdotuksen uudeksi valtiopäiväjärjestykseksi yleisen ja yhtäläisen vaalioikeuden pohjalla ja ehdotuksen perustuslainsäännöksiksi, jotka antavat eduskunnalle oikeuden tarkastaa hallituksen jäsenten virkatointen lainmukaisuutta ja turvaavat kansalaisille sanan-, kokoontumis-, yhdistys- ja painovapauden. Mechelinin johdolla muodostettu uusi senaatti, joka nimitettiin 1.12.1905, ryhtyi välittömästi toimeen eduskuntaudistuksen aikaansaamiseksi.⁵

Venäjän-politiikan yhdistämä perustuslaillinen rintama joutui vaakalaudalle laillisuuden palttua. Jäsenistö jakaantui toisaalta suomalaisiin ja ruotsalaisiin, toisaalta maltillisiin ja radikaaleihin, joista viimeksimainituista jotkut olivat taipuvaisia yhteistoimintaan vuonna 1904 perustetun aktivistipuolueen kanssa.⁶ — Tekla Hultinille kielikysymys oli toissijainen; hän

1 Hultin, 1935, s. 246. Th. Rein ei kuulunut ainakaan alunperin valtiopäivädelegaation perustuslaillisiin.

2 Hultin, 1935, s. 269–270.

3 Hultin, 1935, 273–274; Juva I, 1957, s. 326–327; Hyvönen, 1959, s. 104–105; Klinge III, 1968, s. 274; Blomstedt, 1969, s. 194–195.

4 Hultin, Perustuslaillinen ..., s. 10. Harvennukset T.H. Vrt. T.H.:n myöhempää näkemystä sortovuosien saavutuksista, s. 228.

5 Juva V, 1967, s. 62–69; Manninen, 1966, s. 45.

6 Puolueet eivät olleet puolueita sanan nykyisessä merkityksessä, vaan poliittisen johtajiston muodostamia organisoimattomia ryhmiä, joilla ei ollut edes selvää toimintaohjelmaa. Kiinteytyminen puoluejärjestöiksi tapahtui suurlakon ja äänioikeustaistelun yhteydessä vv. 1905–08. Tiennäyttäjänä oli sosialidemokraattinen puolue. Nousiainen, Puolueet puntarissa, 1959, s. 11.

Nuorsuomalaisen puolueen historiaa ei ole, ja puoluearkisto ei anna valaistusta juuri tämän vaiheen erimielisyyksistä. Puolueen johtavien henkilöiden elämäkertoista ja muusta kysymystä sivuavasta kirjallisuudesta saa sen vaikutelman, että olivat ”perustuslailliset Mechelinin johdolla” ja ”perustuslaillisten suomenmielisten stählbergiläinen siipi” eli ”Stählbergin puolue”, ja nämä ryhmät menivät kannattajiensa puolesta ristiin mm. kysymyksen ollessa hallituspohjan laajuudesta, eduskuntaudistuksen toteuttamisesta jne. Hultin, 1935, s. 278; Juva I, 1957, s. 331–332; Klinge III, 1968, s. 283–284; Blomstedt, 1969, s. 195–199.

kuului radikaaleihin, suhtautui myötämielisesti aktivisteihin, kävipä joskus näiden kokouksissakin. Hän, kuten komitean jäsenistä von Bonsdorff, Jonas Castrén, Gadolin ja Georg Schauman, kannatti rintaman jakaantumista.¹ – Päätettiin pitää perustuslaillisten suurempi kokous. Marraskuun 17:nä pidetyssä kokouksessa asetettiin radikaalisen siiven kannattaman yksikamarisen eduskunnan kannalle, kuitenkin sillä lisäyksellä että vähemmistön oikeutta ei saa loukata ja täytyy olla takeet siitä, ettei hätiköityjä päätöksiä tehdä. Naisten äänioikeus ja vaalikelpoisuus hyväksyttiin varauksetta.² Jos ei olisi hyväksytty, Tekla Hultin olisi nyt esittänyt ne naisten äänioikeusponnet, jotka syyskuun 13:nä poliisin hajottaessa perustuslaillisen puolueen suljetun puoluekokouksen olivat jääneet esittämättä.³ Mahdollisesti naisyhdistys Unionin tarmokkaalla agitaatiolla oli osuutta tulokseen myös.⁴

Venäjän suurlakko vahvisti Tekla Hultinin optimistista näkemystä tulevaisuudesta tuudittamatta silti kuvitelmaan taistelun helppoudesta tai edes sen pikaisesta päättymisestä: ”Sillä Venäjällähän on nousemassa uusia voimia, on leviämässä mielipide, joka perustaa valtiolliset ihanteensa ei väkivaltaa ja kuolettavaan yhdenmukaisuuteen, vaan oikeuden, vapauden ja ihmisyyden periaatteisiin. Tällä suunnalla on myötätuntoisuutta Suomea kohtaan ja meillä on myötätuntoisuutta tämän suunnan pyrkimyksiä kohtaan. Me olemme vakuutetut, että ainoastaan siihen suuntaan käyvä kehitys on saava aikaan Venäjän uudestisyntymisen. Ja me toivomme, että uudestisyntyneessä Venäjän oikeusvaltiossa ei Suomen oikeuden epäilemiselle ole enää oleva mitään sijaa.”⁵

Summa summarum: monivuotinen meheliniläinen kotikoulu ja aktiivinen osuus helmikuun manifestin, asevelvollisuuslakkojen ja suurlakon aikaiseen toimintaan oikeuttivat Tekla Hultinin lopullisesti politiikan tekemisen sisäpiireihin.

1 Hultin, 1935, s. 196–197, 243, 278; Manninen, 1966, s. 46.

Jo maaliskuussa oli von Bonsdorffin aloitteesta suunniteltu molempien kieliryhmien vapaamielisten jäsenten muodostamaa perustuslaillista klubia ajamaan yhteiskunnallisia uudistuksia vapaamieliseen ja kansanvaltaiseen suuntaan. – Hultin kuului sääntökomiteaan, ja kun klubi joulukuussa perustettiin, hänestä tuli hallituksen varajäsen. Klubista ei kuitenkaan tullut niin vapaamielistä, kuin hän olisi toivonut, ja vanhat puolueuudostelmat nousivat v. 1906 uudelleen esille. Klubin toiminta lakkasi muutaman vuoden kuluttua. Perustuslaillinen klubi – Konstitutionella klubben 1905–06. Arkisto. VA; Lappeenrannan Kansanvaltais-Perustuslaillisen klubin arkisto. VA; Reuter II, 1930, s. 372; Hultin, 1935, s. 238–239, 283; Manninen, 1966, s. 46.

2 Hultin, 1935, s. 288.

3 Hultin, 1935, s. 226–229; Innala, 1967, s. 53–54.

4 Hultin, 1935, s. 278; Alfthan von, 1966, s. 196–197; Innala, 1967, s. 54.

5 Hultin, Suomen asema Venäjän valtakunnassa. Esitelmä pidetty Suomalaisen Naisliiton luentokursseissa 18 p. lokakuuta 1907. Suomalaisen Naisliiton kirjasia 3, 1907, s. 18–19.

D. Suomalainen naisliitto¹

Vuoden 1906 valtiopäiväjärjestys toi naisille äänioikeuden myötä raskaana koetun vastuun, joka vaati tietoja ja tietoista kasvamista yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen. Kun vaalit olivat ohi ja tulos koettiin tappioksi – eduskuntaanhan tuli vain 19 naista – nosti Lucina Haggman nuorsuomalaisen naisten keskuskomiteassa esiin kysymyksen naisten keräämisestä yhteisen lipun ympärille, lipun, johon on piirretty: valistusta ja kansalaiskasvatusta naisille.²

Keskuskomitea päätti kutsua pääkaupungin nuorsuomalaiset ja perustuslailliset naiset keskustelemaan yhteenliittymisestä.³

Kesäkuun 2. ja 3. 1907 Helsingissä koolla olleessa suomalaisten perustuslaillisten naisten kokouksessa syntyi Suomalainen naisliitto, jonka perustajajäsen, sääntöjen laatija ja ensimmäinen puheenjohtaja Tekla Hultin vuosina 1907–09 oli.⁴ Liiton toiminta perustui sääntöjen mukaan perustuslailliseen, kansanvaltaiseen ja edistysmieliseen henkeen päämääränään kansalaissivistyksen levittäminen ja kohottaminen naisten keskuudessa, harrastuksen herättäminen yleisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin, elämän eri aloilla tarvittavien parannusten edistäminen, eri kansanluokkien lähentäminen toisiinsa ja kansallisen yhteistunnon syventäminen.⁵

1. Suomalaisen naisliiton historiaa ei ole vielä kirjoitettu. Vuosikokouksessa v. 1917 valittiin kymmenvuotishistoriikkia kirjoittamaan (Naisten Ääni n:o 8 10.3.1917 s. 91) v. 1910 sihteeriksi tullut Hilja Vilkema (1887–1976), mutta ajankohdan poikkeuksellisuuden takia painatustyö jäi, vaikka valittu esittikin yhdistetyssä kesäjuhlassa ja kymmenvuotiskokouksessa yhteenvedon ensimmäisestä vuosikymmenestä (Naisten Ääni n:o 22 25.8.1917 s. 257) elokuussa 1917.

Ensimmäiset Suomalaisen naisliiton pöytäkirjat ovat hävinneet ja myöhemmät tuhoutuneet toisen maailmansodan aikana. Puhelinkeskustelu opetusneuvos Hilja Vilkemaan kanssa 9.4.1973. Myös Manninen, 1966, s. 73 alaviite 2. – Jäljellä oleva Suomalaisen naisliiton arkisto, johon nyt kuuluu myös opetusneuvos Vilkemaan arkisto, on ollut vielä kesällä 1977 järjestämättä.

Ainoa lähde liiton jäsenten muistelmien ohella on ollut Naisten Ääni, joka tarjosi (Naisten Ääni n:o 1 tammik. 1909 s. 13) palstatilaa liitolle ja sen osastoille ja jonka tarjousta on käytetty ahkerasti.

2. Suomalaisen naisliiton perustamiskokous 2.P. kesäkuuta 1907. Naisten Ääni 6–7 1907 s. 93; näin myös T.H. perustelee liiton syntyä vuosikokouksessa 1917, Naisten Ääni 11–12 1917 s. 140–141; yksi aloite liiton perustamiseksi tuli Karjalasta: nim.K.M. (Kaapro Moilanen) "Valistustyöhön", Karjala 24.4.1907 vaati järjestöä naisten valtiollisen ja yhteiskunnallisen kasvatuksen syventämiseksi.

3. Annie Furuohjelmin toimesta oli v. 1907 vähän ennen Suomalaisen naisliiton perustamista perustettu Svenska kvinnoförbundet, jonka jäsenistä suuri osa oli unionilaisia ja joka toimi samassa tarkoituksessa kuin Suomalainen naisliittokin tuli toimimaan. Hjelt, 1945, s. 217–218; Östenson, Svenska kvinnoförbundet 1907–1957, 1957, s. 8–9; Alfthan von, 1966, s. 207.

4. Suomalaisen naisliiton perustamiskokous 2.P. kesäk. 1907, Naisten Ääni 6–7 1907, s. 93; Suomalaisen naisliiton luentokurssit, Naisten Ääni 10 1907, s. 137; Lyhyt kertomus Suomalaisen naisliiton toiminnasta liiton perustamisesta 2. ja 3. P:stä kesäkuuta 1907 1. P:ään marrask. 1908, Naisten Ääni 7 1909, s. 87.

5. Suomalaisen naisliiton säännöt, 1907, s. 1 § 1; Karjala julkaisi säännöt 3.7.1907.

Tämä liiton tarkoituksesta käy ilmi myös T.H.:n tervehdyspuheesta Suomalaisen naisliiton luentosarjan yhteydessä syksyllä 1907 Helsingissä (Suomalaisen naisliiton luentosarja, Suomalainen kansa 17.10.1907) ja liiton sihteerin Hilja Vilkemaan selostuksesta liittonsa synnystä (The International Woman Suffrage Alliance. Report of Sixth Congress, Stockholm, Sweden, June 12, 13, 14, 15, 16, 17, 1911, London (s.a.), s. 95–96.)

Puutteellisten lähteiden vuoksi on vaikea selvittää, mitä liitto tarkoitti vuonna 1909, kun se avoimella kirjeellä osastoilleen totesi toiminnan olevan ”puolueetonta”,¹ sillä: opetusneuvos Hilja Vilkemaan² mukaan huomattava syy liiton perustamiseen oli se, että joukko nuorsuomalaisia naisia – ennen muita Tekla Hultin ja Maikki Friberg – oli jäänyt valitsematta eduskuntaan ja että toimintaa haluttiin tehostaa seuraavia vaaleja ajatellen.³ Myös nuorsuomalainen Karjala muistaa vuonna 1916, että liitto perustettiin ”– – nuorsuomalaisen puolueen naisten keskuuteen poliittiseksi järjestöksi ja vastapainoksi muitten valtiollisten puolueitten naisjärjestöille” ja vaikka liiton toiminta sitten alkuperäisestä laajenikin, se työskenteli edelleen ”nuorsuomalaisen puolueen yhteydessä”.⁴

Liitto jakautui piireihin ja piirit edelleen osastoihin,⁵ joissa tapahtui varsinainen työ.⁶ Yhdistävänä siteenä oli liiton vuosikokous ja ohjelmallinen kesäjuhla heinäkuun 20. pidettynä vuorotellen eri piireissä.⁷ – Useita kymmeniä osastoja syntyi eri puolille maata samankaltaisten toimintamuotojen ympärille:⁸ luentokursseja, esitelmä, liiton kustantamien kirjasten⁹ levittämistä ja tutkimista, iltamia, arpajaisia, ompeluseuroja, syntyipä Tampereen osaston työn tuloksena ”Lepo- ja virkistyskoti varattomille perheenäideille” ja Sortavalan osaston työn tuloksena ”Emäntäkoulu eli kasvatuslaitos” pienviljelijöitten vaimoja ja tyttäriä varten.¹⁰

Monilla tahoilla kysyttiin, oliko uusi yhteenliittymä tarpeen. Hilja Vilkema, joka vuonna 1910 tuli liiton sihteeriksi ja laati vuonna 1917 Jaakkimassa pidettyyn kesäkokoukseen ja kymmenvuotisjuhlaan yhteenvedon ensimmäisen vuosikymmenen toiminnasta, selittää näin: ”Oli Suomen naisyhdistys, veteraani naisorganisationsiemme joukossa, mutta juuri siksi ehkä nuoret, radikaalisemmat ainekset eivät sopineet sen puitteisiin, supistamatta vakaumustaan. Oli Marttayhdistys, mutta se oli liian käytännöllinen, Unioni taas oli liian kaupunkilainen ja aristokraattinen.”¹¹

Tekla Hultinin osallistumista puheenjohtajan innokkuudella liiton kahden¹² ensimmäisen vuoden toimintaan selittää osaltaan se – vai onko se pelkkä sattuma, josta voi vetää inhimillisesti ilkeän johtopäätöksen? – että hän jäi yksikamarisen ensimmäisissä vaaleissa valitsematta, vaikka oli saanut kansanedustajan tehtävään sekä omasta että muiden mielestä valmennusta enemmän kuin moni muu.¹³ Hänen laatimissaan säännöissä ei suoraan sanota liiton jaka-

1 Avoin kirje Suomalaisen naisliiton osastoille, Naisten Ääni 1 1909, s. 13.

2 Vrt. s. 152 alaviite 1.

3 Manninen, 1966, s. 57, alaviite 2.

4 ”Merkillinen vaalikehotus” (pääkirjoitus), Karjala 15.4.1916.

5 Suomalaisen naisliiton säännöt, 1907, s. 1 § 2.

6 Lyhyt kertomus.. Naisten Ääni 7 1909, s. 86.

7 Suomalaisen naisliiton säännöt, 1907, s. 3 § 11.

8 Hultinien Rantalassa syntyi 8.8.1908 Paigjärven naisliitto Sortavalan naisliiton alaosastona. Pian jäseniä oli niin paljon, että voitiin erota Sortavalan naisliitosta ja syntyi Jaakkiman naisliitto, joka aika ajoin jäsenmäärän noustessa yli 70 oli maan suurin osasto. Jaakkima, 1955, s. 696–698.

Huomattakoon, että Jaakkimä kuului Viipurin läänin it. vaalipiiriin ja T.H. oli edustajana Viipurin läänin länt. vaalipiiristä vv. 1908–1924.

9 Liitto julkaisi mm. T.H.:n ”Suomen asema Venäjän valtakunnassa”. Vrt. s. 156 alaviite 1.

10 Lyhyt kertomus.., Naisten Ääni 7 1909, s. 86–87.

11 Suomalaisen naisliiton kesäkokous ja 10-vuotisjuhla. Naisten Ääni 22 25.8.1917, s. 258; Suomalaisen naisliiton kesäkokous, Karjala 2.6.1917.

12 T.H. kieltäytyi v. 1909 puheenjohtajuudesta.

13 Hultin, 1935, s. 409.

man valistustyön tarkoituksena olevan saada naiset äänestämään naisehdokkaita, mutta käytännössä liitto toimi voimakkaasti tähän suuntaan. Ja tämä tarkoitus ei ollut yhtäkkiä keksitty, vaalitappiopettymyksen seuraus, vaan jo Unionissa – Svenska kvinnoförbundetin ja Suomalaisen naisliiton jäsenistä suuri osa oli unionilaisia¹ – oli ennen vaaleja ollut esillä pelkkä naisehdokaslistojen mahdollisuus. Silloin myöhästyttiin, ja naisten miehille antamat äänet laskettiin poliittisen kokemattomuuden aiheuttamiksi.² – Mainittakoon, että vuoden 1908 vaaleissa Tekla Hultin valittiin eduskuntaan ja valittiin siitä eteenkin päin, kunnes hän kaksikymmentäluvun puolivälin lähetessä kieltäytyi ehdokkuudesta.

Periaatteellista erimielisyyttä Tekla Hultinin ja Suomalaisen naisliiton muun johdon välillä täytyi olla, vaikkei siitä Naisten Äänen palstoilta selvää saakaan, sillä Tekla Hultin oli koko ajan ns. naisten listoja vastaan, ja tämä ajatus kyti liitossa eritoten häntä puheenjohtajana seuranneen Lucina Hagmanin ja Naisten Äänen päätoimittajan Maikki Fribergin ajamana kaksikymmentäluvulle asti.³

Jo ennen vuoden 1907 vaaleja Tekla Hultin oli korostanut, että riippumatta puolueista kaikilla naisilla oli ajettavana muutamia yhteisiä asioita johtuen voimassaolevasta siviililainsäädännöstä ja yhteiskunnan vanhoillisuudesta, mutta että oli paljon muita asioita, joissa naisten – niin kuin kaikkien muidenkin – kannat voimakkaasti poikkesivat toisistaan. Naispuolue sisälsi hänen mielestään hajaannuksen siemenen jo itsessään ja toi vielä sukupuoltakin koskevan riidan poliittisen elämän jo ennestäänkin riitaiseen kenttään. Tärkeintähän lopulta oli, että vaikka naiset toimivat eri puolueissa, he olivat järjestäytyneitä ja ylipäänsä toimivat, sillä juuri heistä riippui, saatiinko eduskuntaan naisia vai ei.⁴

Tämä periaatteellinen ero tuli esille kymmentä vuotta myöhemmin julkisestikin ja vain entuudestaan kärjistyneenä. Naisliiton vuosikokouksessa 1916 keskusteltiin Lucina Hagmanin ehdotuksen pohjalta, mitä voitaisiin tehdä, että naisten ajamat inhimilliset uudistukset saataisiin nopeammin eduskunnassa läpi. Virallisessa lausunnossaan liitto ilmoitti ryhtyvänsä ajamaan naisten puolueen perustamista naiskansanedustajien määrän lisäämiseksi.⁵ Tekla Hultin,

1 Alfthan von, 1966, s. 207.

2 Alfthan von, 1966, s. 204–205.

3 Maikki Friberg oli Naisten Äänen päätoimittaja vv. 1905–27 ja erittäin innokas naiskokoomuksen kannattaja; kun tätä ei tullut, hän koki pettymyksen, ”– joka kuului hänen elämänsä suurimpiin.” Hjelt, 1945, s. 218, 242; Hagman, Olisiko ajateltavissa. Esitelmä Suomalaisen naisliiton vuosikokouksessa Helsingissä maaliskuun 2. 1923. s. 7–8.

4 Hultin, Järjestykäämme! Sananen puolueeni naisille. Helsingin Sanomat 12.9.1906.

5 Suomalaisen naisliiton vuosikokous, Naisten Ääni 9 1916, s. 107–109; Erinäisiä kohtia naisliikkeen historiassa, Naisten Ääni 9 1916, s. 102–103.

joka omien sanojensa mukaan oli estynyt olemasta kokouksessa läsnä,¹ esitti Karjalassa ja Helsingin Sanomissa eriyvän kantansa.²

Tekla Hultin moitti naispuoluetta kannattaneita hätiköidysti tehdystä päätöksestä valmistelemattomassa asiassa: piti paikkansa, että naisilla oli yhteisiä, lähinnä humanitäaris-yhteiskunnallisia, kokemuksen mukaan hitaasti eteenpäin meneviä asioita hoidettavana, ja piti paikkansa, että naisehdokkaat mielellään asetettiin vaalilistoilla viimeisille sijoille, niin että he keräsivät ääniä, mutta eivät itse tulleet valituiksi – tästä kirjoittajalla oli omakohtaisia kokemuksia vuodelta 1907¹ – mutta tilanne ei parantunut naistenpuolueesta, sillä naiset eivät voi olla yksimielisiä kaikesta eivätkä toisaalta välinpitämättömiä niille ajatuksille, jotka ovat synnyttäneet valtiolliset puolueet. Naisten puolue käsitetään miesten taholla taisteluhaasteeksi, joka saa helposti rivit hajalle.⁴ – Kirjoitus vaikuttaa ainakin näin puolen vuosisadan jännevällillä hyvin maltilliselta ja perustellulta, ja siksi ihmetteleekin sitä vastakirjoitusta, jonka se nimimerkki H.E.V.:n (Hilja Vilkemaan) kynästä sai.⁵

Nimimerkki siteeraa Tekla Hultinin artikkelin ”Naispuolue” nimeä otsikossa ja täsmentää kokouksen kulkua niille, jotka eriyvästä mielipiteestä voisivat saada yksipuoliseksi katsottavan kuvan asioiden käsittelystä naisliitossa. Siellä ei siis leikitely ”pientä vallankumousta”, vaan kaikki olivat yksimielisiä naispuolueen periaatteellisesta hyväksyttävyydestä, joskin epäilystä herätti ”korkeana”, ”tavoiteltavana ihanteena” pidetyn päämäärän käytännöllinen toteuttaminen. Kuumin sana kummankin kirjoittajan artikkelissa tuntuu olevan sana naispuolue käsitettynä miehet-naiset -rintamajaon mukaiseksi sodanjulistukseksi. Tekla Hultin sanoi, että naispuolue oli sitä ja H.E.V. sanoi, että vaikka se sellaiseksi ”k ä s i t e t t i i n”, se ei vielä merkinnyt, että se sitä todellisuudessa oli. Tekla Hultin otti viileästi osaa keskusteluun haluten ilmeisesti välttää sitä vakaumuksen hehkua ja käsitteiden sekaannusta, joka naisten yltiöpäisestä intoilusta meillä ja muualla äänioikeustaistelussa syntyi ja sai asemansa uhatuksi tuntevat tahot puhumaan pilkallista sanansäilää käyttäen ryöstämättä jääneiden vanhojenpiikojen amatsoniarmeijasta ja sukupuolisodasta. Hän oli mukana hankkimassa naisille oikeuksia ja sitten korkeimmalla tasolla käyttämässä niitä, mutta hänen ei tarvinnut henkilökohtaisesti olla mukana naisliikkeen siinä osassa, joka syntyi lähtökohtanaan ristiriita naisen koti- ja äi-

1 Suomalaisen naisliiton vuosikokous, Naisten Ääni 9 1916, s. 108.

2 Karjala 28.3.1916; Helsingin Sanomat 31.3.1916.

T.H. sai kannalleen tukea mm. Leo Mecheliniltä, joka ei hyväksynyt naisten listoja (Ollaanko tyytyväisiä naisten äänioikeuteen? Senaattori L. Mechelinin lausunto. Naisten Ääni 3 1913, s. 31), ja P.E. Svinhufvudilta, joka kirjoitti Siperiasta hyväksyvänsä täydelleen T.H.:n kannan ja jatkoi: ”— samaan suuntaan näkyvät muutkin ajattelevaiset naiset kirjoittelevan. Jos Lucina muori nyt pääsee eduskuntaan, niin ehkä hän vähän talttuu.” (P.E. Svinhufvudin kirje T.H.:lle 24.5.1916, TH XX.) ”Lucina muori” pääsi eduskuntaan! (VP 1917 ptk. II s. 1175–1176.)

Karjala tuki T.H.:ia antamalla Yleisöltä-osastossa tilaa Jenny Elfvingin kirjoitukselle ”Naispuolue”-Naisasiapuolue (6.4.1916) ja toteamalla pääkirjoituksessaan ”Merkillinen vaalikehotus” (15.4.1916), että huolimatta merkillisestä vaalikehotuksesta nuorsuomalaiset Suomalaisen naisliiton jäsenet seisovat vaaleissa nuorsuomalaisten miesten rinnalla.

3 Hagman, Muutamia mietteitä vaalituloksien johdosta, Naisten Ääni 3 1907, s. 37; Hagman, Ensi vaalien johdosta, Naisten Ääni 12 1913, s. 151.

4 Hultin, Naispuolue, Karjala 28.3.1916 ja Helsingin Sanomat 31.3.1916.

5 Nim. H.E.V. Naispuolue, Naisten Ääni 13 1916, s. 158–160.

tikutsumuksen ja toisaalta yhteiskunnallisten oikeuksien ja velvollisuuksien välillä. Merkitystä vailla ei varmasti ollut sekään, että hän ei joutunut perheettömän osaan, vaan itse valitsi sen.

Lucina Hagman palasi tähän kiistaan vielä puoli vuotta myöhemmin paheksuen Tekla Hultin ja tätä Samtid-lehdessä puolustanutta Annie Furuhjelmia. Lucina Hagman totesi myös, että sosialistinaiset olivat osanneet pitää puolensa, koska heillä oli nälästä ja puutteesta syntyneenä yhdistävä aate, kun sitä vastoin porvarinaiset nukkuivat turvallisesti toimeentulevan huoletonta unta.¹

Kaikesta huolimatta Tekla Hultin oli mukana liiton toiminnassa puheenjohtajakautensa jälkeinkin kuuluen keskushallitukseen vuoteen 1911 saakka.² Kuitenkin itsellensä uskollisena hän jätti luento- ja kesäpäivillä muille naisliikkeen tyypillisinä pidetyt aiheet, kuten siiveellisyyskysymykset, raittiuden-, rauhan- ja ihmisyyden ongelmat,³ ja keskittyi valtiopäiväedustajan näkökulmasta laki- ja talousasioihin. Niinpä vuonna 1907 hän esitelmöi vastakkaisina Suomen oikeuksista ja Venäjän vaatimuksista¹ ja vuonna 1909 perustuslakeihin pitäytymisen tärkeydestä,² vuonna 1910 hänen ennakkotietojen mukaan piti puhua valtiopäivätyöstä,³ mutta koska varsinaisessa juhlaselostuksessa häntä ei mainita, hän ei ilmeisesti ollutkaan mukana,⁴ vuonna 1911 hän esitelmöi yötyöntekijättäristä Suomen teollisuudessa⁵ ja seuraavana vuonna ”— — vientiä ja tuontia määrittelevien numeroiden todellisesta sisällöstä.”⁶

Suomalainen naisliitto vei Tekla Hultinin myös kansainväliseen naisliikkeeseen, sitä suuremmalla syyllä koska näihin aikoihin suomalaiset naiskansanedustajat olivat vielä äänioikeustaisteluaan käyvien eurooppalaisten naisten esikuvia ja naiskongressien haluttuja vieraita.⁷ Vuonna 1909 hän yhdessä Aino Malmbergin kanssa oli luennoimassa Englannin suff-

1 Naisten Ääni 26 1916, s. 319–320. — L.H. esitti saman näkemyksen ainakin vielä v. 1923. ”Mitä naisten vaaliin puolesta sanotaan?”, Suomen nainen 9 1923.

2 Naisten Ääni 2 1911, s. 19.

Viipurin nuorsuomalaisten naisten rintama oli hajalla, ja T.H.:n mielestä Viipurin naisliitto oli pannut hänet pois liiton keskushallituksesta. Katkerasti hän toteaa, että luultavasti he panisivat hänet pois edustajan toimestakin, jos voisivat. T.H.:n kirje Siviä Ruotzille 22.2.1914. Siviä Ruotzin kokoelma. VA.

3 Friberg, Lukijalle. Naisten Ääni, näytynumero 1905, s. 1. — Friberg hahmottelee kirjoituksessaan naisten oman ohjelmaan kuuluviksi juuri mainitut asiat, joista T.H. oli kyllä valmis hankkimaan muita esitelmöitsijöiksi. Niinpä hän v. 1909 pyysi Ester Hällströmiä esitelmöimään Minna Canthista. Esitelmän tuli sitten pitämään Helmi Setälä. T.H.:n kirjeet Ester Hällströmille 12.5. ja 21.5.1910. Ester Ståhlbergin kokoelma. VA.

1 Hultin, Suomen oikeudesta ja Venäjän vaatimuksista. Naisten Ääni 21 1907, s. 249–250. — Tämä esitelmä julkaistiin nimellä Suomen asema Venäjän valtakunnassa. Suomalaisen naisliiton kirjasia, 3, 1907, 17 sivua.

2 Suomalaisen naisliiton kesä- ja vuosikokous Lappeenrannassa heinäkuun 18–20 p:nä, Naisten Ääni 14 1909, s. 168–169.

3 Naisliiton kesäjuhla, Naisten Ääni 10 1910, s. 117.

4 Nim. Mukana ollut, Selostus Suomalaisen naisliiton kesäjuhlasta Tampereella. Naisten Ääni 14 1910, s. 161–164.

5 Suomalaisen naisliiton luontopäivät Helsingissä maaliskuun 1–3 p:nä. Naisten Ääni 2 1911, s. 19. — Tämä tutkimus julkaistiin myös v. 1911 teollisuushallituksen toimesta: Työtilasto XI Yötyöntekijätret Suomen teollisuudessa.

6 Nim. Eräs joukosta, Suomalaisen naisliiton kesäkokous Viipurissa, Naisten Ääni 17 1912, s. 229.

7 Mm. The Christian World 7.1.1909. TH XLV.

ragettien ja erityisesti Womans Freedom Leaguen kutsusta Suomen naisten äänioikeudesta ja menettelystä, jolla äänioikeus oli saatu.¹ Koko brittiläinen lehdistö huomioi Tekla Hultinin, tämän "The Real Lady M.P. :n" ja "a charming personality:n", saapumisen ja kuvasi samalla Suomen käymää oikeustaistelua.² Vierailu toi ystäviä ja Suomen taisteluun myönteisesti suhtautuvia tuttavuuksia, joille tarkoitettut kannanotot Suomen poliittisesta tilanteesta vuosina 1912 ja 1913 johtivat virastapidättämissiin.

Naisten kansainvälisen äänioikeusliiton kokous oli kesällä 1911 Tukholmassa. Tekla Hultin oli Suomalaisen naisliiton edustajana ja asiantuntijana mukana keskustelussa, jossa selvitetiin, mitä tehtäviä naisilla on ollut naisille jo poliittiset oikeudet antaneissa maissa ja mitä neuvoja heillä oli annettavana niille naisille, joilla ei vielä ollut äänioikeutta.³ Tämän keskustelun pohjalta on saattanut lähteä itämään aloite, jonka Tekla Hultin teki kahta vuotta myöhemmin Naisten kansainvälisen äänioikeusliiton kokouksessa Budapestissa. Hän ehdotti, että muodostettaisiin komitea, johon kuuluisi kaksi edustajaa jokaisesta naisten äänioikeuden jo hyväksyneestä maasta, ja että tämä komitea kokoontuisi äänioikeusliiton varsinaisen kokouksen jälkeen tekemään tarpeellisiksi katsomiaan suunnitelmia. Toinen jokaisen jäsenmaan edustajista olisi sihteeri, joka hoitaisi äänioikeusliiton kokousten välillä kirjeenvaihdon komitean puheenjohtajaan ja sihteeriin. Ehdotus hyväksyttiin.⁴ Tekla Hultin ja Annie Furuhjelm valittiin Suomen edustajina ko. komiteaan.⁵

Ensimmäinen maailmansota syttyi. Sodan jälkeen naisten äänioikeus hyväksyttiin niin monissa maissa, että kysymys ei enää ollut mielenkiintoinen samassa laajuudessa kuin ennen so-
taa.

1 Mm. The Westminster Gazette 5.1.1909 ja The Christian World 7.1.1909. TH XLV. Vrt. s. 110 Aino Malmbergin lausunto.

2 TH XLV ja LIV a; Manninen, 1966, s. 66.

Aino Malmberg kirjoitti T.H.:lle: "Du är hjältinna, ohjälpligt och för alla tider hjältinna hos London folket." Aino Malmbergin kirje T.H.:lle 10.11.1909. TH XV.

3 The International..1911, s. 10, 16.

4 The International..1913, s. 15, 36.

5 Naisasialiitto Unionin vuosikertomus vuodelta 1913, 1914, s. 6.

VI VUODET 1907–1917

A. Kansanedustajaksi

1. Nuorsuomalaisten ja Tekla Hultinin vaalivalmistelut vuosina 1906–1907

Niin itse porvarillisten puolueiden kuin niiden naisjärjestöjenkin vaalivalmisteluihin kuului vaaliohjelman ja -koneiston luominen; sosialidemokraateillahan oli ennestään kiinteähkö puolue, ja työläisnaiset olivat jo järjestäytyneet.

Tekla Hultin oli huolestunut porvarillisten naisten mahdollisesta passiivisuudesta vaaleissa, ja koska hän oli puolueen keskushallituksen ainoa nainen ja jäsenenä toimikunnassa, joka järjesti puolueohjelmaa ja vaalilakia selittäviä kursseja puolueen vaalipuhujille, hän katsoi velvollisuudekseen saada naiset järjestäytymään. Syyskuun alussa 1906 hän kutsui nelisenkymmentä perustuslaillisten eri ryhmittymiin kuuluvaa naista neuvotteluun.¹ Koska hänen yksityiskohtaisesti valmistamansa ehdotus naisten vaalimenettelystä sai kylmän vastaanoton eikä johtanut minkäänlaiseen yhteistyöhön,² kokoontuivat hänen 12.9. Helsingin Sanomissa julkaisemansa yleisen kutsun perusteella nuorsuomalaiset naiset suunnittelemaan valistustyötä vain oman puolueen puitteissa.³

Nuorsuomalaisten naisten vaaliagitaatiota johtamaan perustettiin pääkaupunkiin 16-jäseninen keskuskomitea, jossa puheenjohtajana oli Tekla Hultin ja jäseninä mm. Maissi Erkko, Lucina Hagman, Aldyth Hultin, Ellinor Ivalo ja Heddi Ståhlberg.⁴ Jo syyskuun 16:ntena keskuskomitea päiväsi kiertokirjeen nuorsuomalaisen puolueen naisille. Juuri pidetyn kokouksen viitteiden mukaisesti keskuskomitea piti välttämättömänä, että jokaisen vaalipiirin keskuspaikkaan perustetaan piirikomitea, joka ulottaa toimintansa vaalipiirin jokaiseen kuntaan ja on yhteistoiminnassa puolueen yleisten vaalikomiteoiden kanssa. Keskuskomitea ilmoitti kiertokirjeessä niin ikään nuorsuomalaisen puolueen keskushallinnon panevan syyskuun 24.–30. Helsingissä toimeen luentokurssin ”vaalipuhujien valmentamista varten” ja toivoi naisiakin saapuvan mukaan.⁵ – Naiset saivatkin piirikomitean kaikkiin vaalipiireihin.⁶

1 Hultin, 1935, s. 394–395; Manninen, 1966, s. 53.

2 Hultin, 1935, s. 394–395.

3 Hultin, 1935, s. 396–397; Manninen, 1966, s. 53; Hultin, Järjestäytykäämme! Sananen puolueeni naisille. Helsingin Sanomat 12.9.1906.

4 TH LXVII Kiertokirje nuorsuomalaisen puolueen naisille; Hultin, 1935, s. 396.

5 TH LXVII Kiertokirje nuorsuomalaisen puolueen naisille.

6 Hultin, 1935, s. 396. Miehet T.H.:n mukaan asettuivat alusta asti ”— — sangen myöntyväselle kannalle naisten suhteen. Olimmehan me liian arvokkaita liittolaisia poistyönnettäviksi.”

Puolueen keskustoimikunnan¹ puolesta ehdotettiin Lucina Hagmania, Mathilda von Troilia ja Tekla Hultinia yleisehdokkaiksi, viimeksi mainittua tämän oman kotiseudun mukaisesti Viipurin läänin itäisestä vaalipiiristä. Tekla Hultin itse kertoo: "Mutta siinä lisätyn puolue-neuvoston kokouksessa, jossa tämä ehdotettiin, tuli ilmi, että Savonkin ukot olivat aikoneet pyytää minua ehdokkaakseen. Sain myöhemminkin vastaanottaa monta kirjettä ja pyyntöä, että rupeaisin ehdokkaaksi Kuopion läänin läntiseen vaalipiiriin. Minua kyllä ilahdutti, että ukot vielä muistivat minua kagaaliajan kokouksista, joissa olimme yhdessä innostuneet, ja houkuttelevaa olisi ollut suostuakin, kun minulle vakuutettiin, että Savossa ihan varmasti tulisin valituksi. Voitin kuitenkin kiusauksen ja vastasin, että niin paljon arvoa kuin paninkin tuolle kunnioittavalle tarjoukselle, kuitenkin mieluummin tahtoisin edustaa synnyinseutuani, Karjalaa. Saman vastauksen annoin myös Mikkelin naisille, erälle länsisuomalaiselle valitsija-yhdistykselle, joka minua niinikään pyysi ehdokkaaksi, sekä Helsingin nuorsuomalaisille naisille, jotka tahtoivat minua ensi sijassa. — Embarras de richesse."²

Edellä mainitulla nuorsuomalaisten puhujakursilla ja myös Viipurissa lokakuun alussa pidetyssä puolueuuvottelussa Tekla Hultin piti toimeksi saaneena³ esitelmän "Perustuslaillinen hallitus ja suomettarelainen hallitus", joka tekijän mukaan levisi painettuna kymmenin tuhansin kappalein.⁴ Kirjasessa Tekla Hultin perustuslaillisen hallituksen nimissä kantajana ja suomettarelaista hallitusta vastaajana pitäen kertoo ensimmäisen sortokauden laittomuusmahdollisuudet suomettarelaisen hallituksen siunaamina, suorastaan edesauttamina: "valevaltioviisaan" tavoin suomettarelainen hallitus pesi kätensä laittomien lakien julkaisemisesta ja selitti, että "— — j o k a i s e l l a y k s i t y i s e l l ä h ä n o l i t ä y s i v a p a u t e n s a kieltäytyä laittomia asetuksia noudattamasta, ja silloinhan lait jäisivät vain paperille. Mutta kuinka kävi? Senaatti ei ainoastaan itse tehnyt itsensä syypääksi perustuslain rikkomiseen, se vaati kohta myös alaisiaan virkamiehiä ja kansalaisia tekemään samoin ja käytti lopuksi mitä häikäilemättömiä ja ankarimpia rankaisukeinoja pakottaakseen heitä poikkeamaan laillisuuden tieltä."⁵ Kun suomettarelainen senaatti vihdoinkin lokakuun viimeisenä 1905 "kansan jyrkästä vaatimuksesta" suostui jättämään eroanomuksensa, oli tultu tilanteeseen, jossa "kansalaiset virkamiesten mielivallasta riippuvaisia — virkamiehet hallituksen käskyläisiä — venäjänkieli maan hallinnon pääkielenä — tärkeimmät virat venäläisten hallussa — kansalaisten puhe-, paino-, kokoontumis- ja yhdistysvapaus kuristettuna — laki poljettuna — mieltävalta ja pakko sen tilalla."⁶ Marraskuun 4. tilanne muuttui: keisarillinen julistuskirja peruutti laittomuudet, tarjosi Suomen kansalle entistä suuremmat vakuudet kansalaisvapauksien turvaamiseksi ja avasi laajan tulevaisuuden kaikkien yhteiskuntavoimien osanotolle lainsäädännön kautta tapahtuvaan itsehallintoon. Oli luonnollista, että senaatin jäsenet kutsuttiin niistä puolueyhdistä, jotka sortovuosina olivat seisoneet perustuslakien puolella.⁷ Yllättävästi kirjoittaja käyttää hallituksen jäsenen äänenpainoja kertoessaan, että lisättyä poliisi-

1 Hultin, 1935, s. 396 käyttää nimitystä "keskuskomitea". T.H.:lla horjuvuutta nimityksissä, vrt. s. 121 alaviite 1.

2 Hultin, 1935, s. 396—397.

3 T.H. ei mainitse, keneltä hän sai tehtäväkseen "— — pitää luennon ja kirjoittaa lentokirjasen "entisestä ja nykyisestä hallituksesta" "mieluummin rinnakkaispalstoilla toisiinsa verrattuina!" Hultin, 1935, s. 394.

4 Hultin, 1935, s. 397. T.H. piti esitelmänsä myös Sortavalassa, Lahdessa ja Helsingissä, muut pitivät sen hänen puolestaan mm. Kuopiossa ja Oulussa.

5 Hultin, Perustuslaillinen hallitus..1906, s. 3—4.

6 Hultin, Perustuslaillinen hallitus..1906, s. 9.

7 Hultin, Perustuslaillinen hallitus..1906, s. 9—10.

voimaa käytetään vain järjestyksen ylläpitämiseen ja ”muuhun mihinkään ei ole poliisivoimaa nykyisen hallituksen aikana käytetty eikä tulla käyttämään”, ja luvattessaan etukäteen, että jos ”— — vaalit antaisivat sellaisen valitettavan tuloksen, että hallituksen vastustajat muodostaisivat enemmistön, on nykyinen hallitus empimättä luopuva. Sillä t ä m ä hallitus ei tahdo pysyä vallassa vastoin kansanennemmistön tahtoa niinkuin edellinen suomettarelainen hallitus itsepintaisesti pysyi vallassa — —.”¹

Kirjanen synnytti suomettarelaisessa leirissä ”kiivaan kiukun” ja poleemisen vastakirjaisen ”Tekla Hultin ja suomettarelainen hallitus routavuosina”,² jonka kirjoittajana oli fil.tri A.H. Virkkunen³ nimimerkillä Suomenmielinen. Kirjoittaja luonnollisesti puolusti myöntymistä ja väitti Hultinin muuntaneen tosiasioita.⁴ ”Pitäisi kai vastata, mutta minua inhottaa kajota näihin sepustuksiin, kun kieli niissä on niin ruokotonta”, kirjoitti Tekla Hultin päiväkirjaansa, ja häntä painoi Mechelinin esittämä paheksunta esitelmän julkaisemisesta, koska se häiritäisi ”— — sovinnon aikaansaamista vetämällä esiin vanhoja erehdyksiä.”⁵

Ensin Tekla Hultin puolustautui Helsingin Sanomissa julkaisemallaan kirjoituksella ”Tottako vai valhetta? Tutkikaa itse”⁶ ja sitten laajentamalla vastauksensa uudeksi kirjaseksi ”Vielä kerran suomettarelainen hallitus. Vastaus sen nimettömälle asianajajalle”.⁷ Kirjoittaja toisti aikaisemman kantansa ja katsoi, että huolimatta hänen lentokirjasensa leimaamisesta ”pelkäksi panetteluksi ja valheeksi” ei ole ”— — kyetty kieltämään ainoatakaan niistä historiallisista tosiasioista”, jotka siinä esitettiin.⁸ — Niin paljon mielipahaa kuin edellä kuvattu kirjoittelu aiheuttikin eri osapuolille, kiistämätön on kumminkin sen vaalipropagandallinen arvo!

Nuorsuomalaisten naisten vaaliohjelma, joka hyväksyttiin joulukuun alussa 1906 Helsingissä koolla olleen puoluekokouksen yhteydessä, oli parhaasta päästä Tekla Hultinin laatima.⁹ Naiset vaativat kunnallista äänioikeutta samoilla perusteilla, kuin se miehilläkin oli, aviopuolisoiden oikeussuhteiden järjestämistä tasavertaisuusperiaatteen mukaan ja virkakelpoisuussäännösten muuttamista niin, ettei sukupuoli olisi esteenä virkanimityksille.¹⁰

Helmikuun 13.1907 puolueet jättivät hakemukset ehdokaslistojen ja vaaliliittojen julkaisemisesta keskuslautakunnille. Tekla Hultin oli ehdokkaana Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä seitsemällä nuorsuomalaisten listalla.¹¹ ”Valituksi tulen otaksuttavasti kuitenkin”,¹² hän kirjoitti samana päivänä päiväkirjaansa, vaikka tiesikin, että Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä oli ehdokkaita enemmän kuin muissa vaalipiireissä suhteessa väkilukuun¹³ ja nuorsuomalais-

1 Hultin, Perustuslaillinen hallitus..1906, s. 18, 22.

2 Suomenmielinen (A.H. Virkkunen), Tekla Hultin ja suomettarelainen hallitus routavuosina, 1906; Hultin, Vielä kerran suomettarelainen hallitus, 1907, s. 3, 6; Hultin, 1935, s. 401.

3 Artturi Virkkunen (1864—1924) oli historian tutkija ja kouluhallituksen tarkastaja vv. 1903—18, Turun yliopiston professori ja 1. rehtori v. 1924, suomalaisen puolueen ja kokoomuksen kansanedustaja vv. 1907—21. Otavan Iso Tietosanakirja 9, 1965, s. 1615.

4 Suomenmielinen (A.H. Virkkunen), 1906.

5 Hultin, 1935, s. 401.

6 Helsingin Sanomat 1.12.1906.

7 Hultin, Vielä kerran suomettarelainen hallitus. Vastaus sen nimettömälle asianajajalle, 1907, 32 sivua.

8 Hultin, Vielä kerran..1907, s. 6.

9 Hultin, 1935, s. 398. T.H. sanoo, että ohjelman hyväksyi ”naisten yleinen puoluekokous”.

10 Hultin, 1935, s. 398; Manninen, 1966, s. 54.

11 Hultin, 1935, s. 403. Laajennetun puoluehallinnon kokous oli esittänyt T.H.:n ehdokkuutta jo tammi-kuussa. Laajennettu puoluehallinnon kokous 20.1.1907, NSPA, VA; Manninen, 1966, s. 53.

12 Hultin, 1935, s. 403.

13 Vaalipiirissä oli 80 ehdokasta, eli 3.4 ehdokasta 10 000 asukasta kohti. Soikkanen, 1970, s. 207; Salmi, Valtiopäivävaalien edustajaehdokkaat vuonna 1907. Suomen historian pro gradu 1962, Helsingin yliopisto, s. 21.

Kartta 1. Nuorsuomalaisen puolueen saamat äänet Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä vuoden 1907 eduskuntavaaleissa.¹ Tekla Hultinin esiintymispaikat ja -kerrat merkitty ympyröillä. Piirtänyt Heikki Rantatupa.

¹ Karttapohjana Suomen kartasto 1909, 1910.

Tilaston lähteenä SVT XXIX. Vaalitulasto. Eduskuntavaalit vuonna 1907 taulut Ib ja IIb. T.H.:n esiintymispaikkojen lähteet: TH LIV c; TH XVII Kirjeenvaihto, Hilja Pirosen kirje T.H.:lle 4.1.1907; Hultin, 1935, s. 397, 399, 403. T.H. mainitsee puheenpitopaikkana Tulolan, joka on Impilahden pitäjää, ja Elisenvaaran, joka on Kurkijoen pitäjää. Vrt. liite n:o 5 s. 290.

tenkin täytyi jakautua kahteen vaaliliittoon, mikä osaltaan tuli pienentämään vertauslukuja.¹ Ehkä hän oli selvillä siitäkin, että naisehdokkaita oli vähiten hänen vaalipiirissään, vain 3.7 %, seuraavalla tilalla olevan Turun läänin pohjoisen vaalipiirin päässä melkein kaksinkertaiseen määrään.²

Käytettävissä olevien tietojen mukaa Tekla Hultin kävi puhumassa omassa vaalipiirissään 37 paikassa. Vaalitulosten antamien tietojen pohjalta tarkasteltuna paikkojen ”valinta” oli huono: nuorsuomalaiset saivat vaalipiiriin 32 kunnasta 13 746 ääntä, joista 44 % muodostui viiden kunnan, Antrean, Kirvun, Kivennavan, Kurkijoen ja Ruokolahden nuorsuomalaisten äänistä, ja näistä viidestä Tekla Hultin kävi puhumassa vain Kurkijoella ja vain kerran. Sitä vastoin hän kävi puhumassa 26 sellaisessa paikassa, jossa nuorsuomalaisten kannatus jäi alle 13 %:n annetuista äänistä.³ Vuoden 1907 vaalit olivat myös puolueiden kannatuksen alueellisen ennustettavuuden suhteen harjoitusvaalit.

Alueellinen erilaisuus luovutetulle Karjalalle tyypillisenä piirteenä⁴ selittää nuorsuomalaisten saamien äänien suurta prosentuaalista vaihtelua: Kaukolassa nuorsuomalaiset saivat 52 % ja Sortavalan maalaiskunnassa 2 % annetuista äänistä keskiarvon ollessa 19 %. Alueellinen erilaisuus näkyy myös osallistumisprosenttien suurena vaihteluna: Rautjärvellä nousi äänestysprosentti 87:ään ja Salmassa ja Mantsinsaareissa se jäi 26:een. Viipurin läänin läntisen vaalipiirin äänestysprosentti oli 4 % korkeampi kuin maan keskiarvo, 71 %, ja 10 % korkeampi kuin itäisen osan äänestysprosentti, 65 %.⁵ Vuoden 1907 vaalitulostossa ei ole eritelty miesten ja naisten osallistumista vaaliin, mutta Tekla Hultin pani vaalipiirissään merkille, että naisia oli miehiä vähemmän kuulijoina ja että – kuten aikaisemmin on jo mainittu – ”Naisemansipation ei Karjalassa kansannaisten keskuudessa vielä ole raottanut silmiänsäkään.”⁶

Tekla Hultin puhui myös oman vaalipiirinsä ulkopuolella mm. Sippolassa, Porvoossa, Viipurissa, Lahdessa ja Helsingissä.⁷ Kun puolueen naisagitaattori sairastui, Aldyth Hultin lähti hänen tilalleen ja kiersi ”Muolaat, Valkjärvet, Raudut, Sakkolat ja Pyhäjärvet.”⁸

Tekla Hultin puhui ”saarnamatkoillaan” sortovuosista, jotka ”ihmeitten ihme”, suurlakko, Venäjän vapaamielisten ja Japanin sotajoukon mahdollistamana oli katkaissut, naisten uudistusvaatimuksista, äänestysvelvollisuudesta ja nuorsuomalaisten ohjelmasta, joka on ”— — rakennettu oikeuden ja vapauden, laillisuuden ja edistyksen, kansanvaltaisuuden ja suomalaisuuden periaatteille. Sen pyrkimyksenä on luoda Suomesta sellainen maa, jossa jokaisen al-

1 Hultin, 1935, s. 403. T.H. käyttää vertausluvusta nimitystä suhdeluku.

2 Salmi, 1962, s. 44.

3 Tilaston lähteenä SVT XXIX Vaalitulasto. Eduskuntavaalit vuonna 1907 taulut I b ja II b. Prosentit ovat pyöristetyt. T.H.:n esiintymispaikkojen lähteet: TH LIV c; TH XVII Kirjeenvaihto, Hilja Pirosen kirje T.H.:lle 4.1.1907; Hultin, 1935, s. 397, 399, 403. T.H. mainitsee puheenpitopaikkana Tulolan, joka on Impilahden pitäjää ja Elisenvaaran, joka on Kurkijoen pitäjää.

4 Soikkanen, 1970, s. 209.

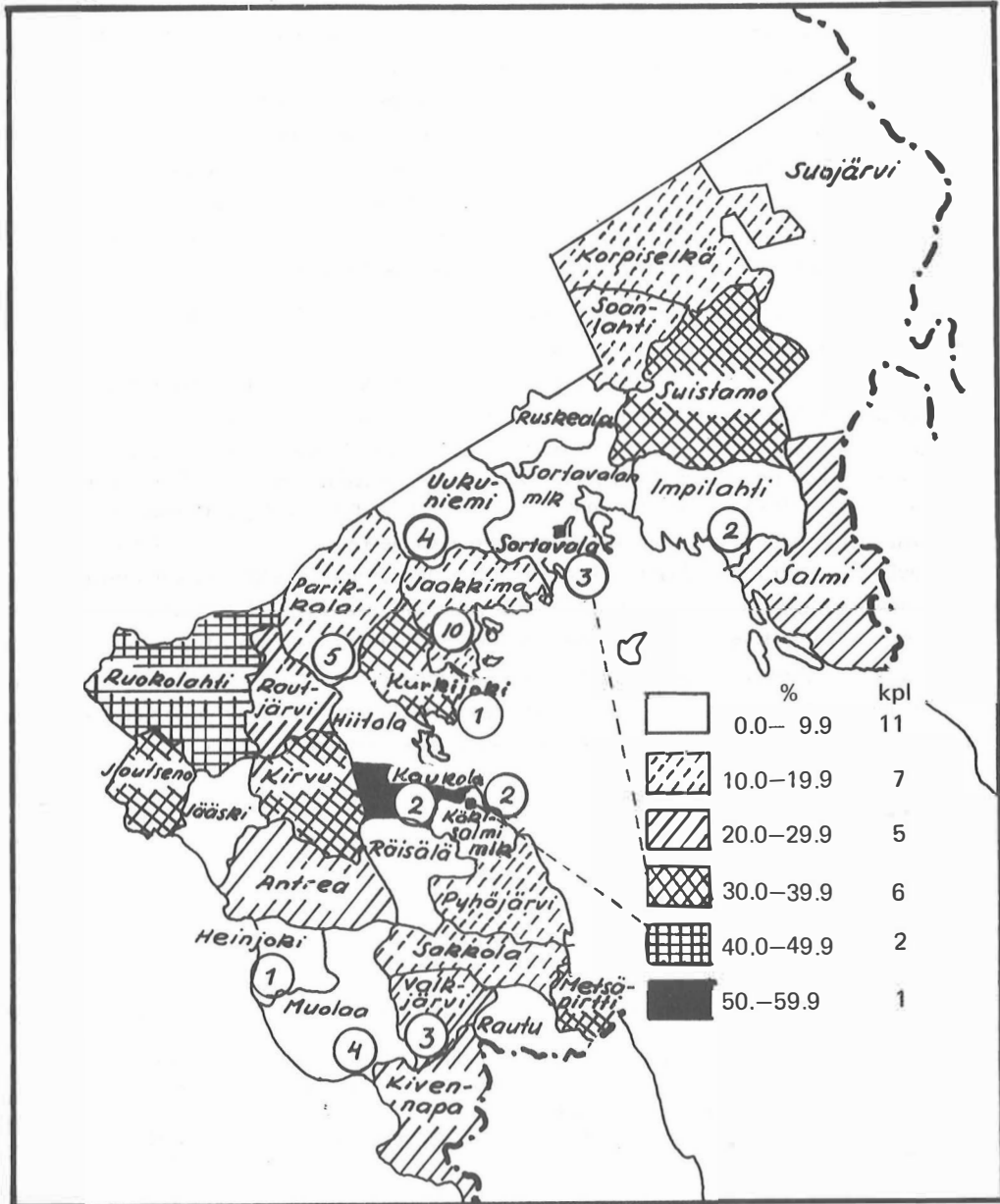
5 Vrt. liitteet 5 ja 6 s. 290–291.

6 Hultin, 1935, s. 399–400. T.H. oli virkavapaana 9.1.–9.2.1907 ”yksityisasioiden vuoksi”. T.H.:n ansioluettelo TPA.

7 Hultin, 1935, s. 397.

8 Hultin, 1935, s. 403–404. Lisäksi A.H. kävi mm. Oulussa esittämässä T.H.:n kirjasen Perustuslaillinen hallitus ja suomettarelainen hallitus.

Kartta 2. Nuorsuomalaisten saama prosentuaalinen kannatus Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä vuoden 1907 eduskuntavaaleissa.¹ Tekla Hultinin esiintymispai-
kat ja -kerrat merkitty ympyröillä. Piirtänyt Heikki Rantatupa.

1 Ks. edellinen sivu alaviite 3.

haisimmankin ja köyhänkin vapaus ja oikeus ja toimeentulo on turvattu ja luoda Suomen kansasta sellainen kansa, joka on toiminnassaan itsenäinen, aineellisesti toimeentuleva, lainkuuliainen, siveä ja sivistynyt kansa.” Erityisesti puhuja korosti, miten aina jaloissa oleva Karjala täyttääkseen rajanvartijan velvollisuudet on antanut vaikeina vuosina luottamuksensa nuorsuomalaisille, puhtaan suomalaisuuden säilyttäjille.¹

Puolueet kalastelivat samoilla vesillä. Mainostus oli kaikilla sokkomainostusta, jossa äänestäjiä maaniteltiin väljällä jokaiselle—jotakin -periaatteilla. Niinpä Tekla Hultin Käkisalmen Sanomien, Jaakkiman Sanomien, Karjalan ja lentolehtisten mielestä tunsu heikoimmat ja vähäosaisimmat kansasta, pienviljelijät ja talonpojat, ”keskuudessamme” kasvaneena, työväestön työväenvaltuuskuntakaudeltaan, pienyritykset teollisuusvaliokuntakaudeltaan ja muuten vain naisten oikeudet vaatimukset, vaikkei varsinainen naisasianainen ollutkaan. Hän tunsu ennestään valtiopäivätyöskentelyn hoidettuaan kahden valiokunnan sihteerin tehtäviä, ja ennen kaikkea hän tunsu nuorsuomalaisen suomalaisuuden ja laillisuuden.²

Agitaatio kiihtyi kiihtymistään. Hermostunut epätietoisuus lisääntyi. Eräänä päivänä Tekla Hultin luki ”kristillismielisten” kansalaisten vetoomuksen,³ jossa kehoitettiin äänestämään nimeltä mainittuja, kristillisistä harrastuksista tunnettuja ehdokkaita. Uuden Suomettaren ”verratomaksi hämmästykseksi” näihin kuului mm. Tekla Hultin. ”Kyllä on paksua!” totesi tuohtunut lehti.⁴ ”Olin tästä aika suutuksissani, koska jyrkästi paheksun uskonnon vetämistä alas agitaation välikappaleeksi ja että ihmisten ”kristillismielisyyttä” verrataan keskenään ja siitä ruvetaan atesteja antamaan”, kirjoitti tuohtunut edustajaehdokas, joka rauhoitui vasta sitten, kun havaitsi samassa asemassa olevan Heikki Renvallin ja Th. Homénin vähät välittävän koko jutusta.⁵ Vaalin jälkeenkin tuli vielä tietoja kyseenalaisesta mainostuksesta: Tekla Hultinin ensimmäinen opettaja ja ystävä Naémi Starck kirjoitti Sortavalasta kansakoulunopettaja Hilma Räsänen, joka ainoana naisena vaalipiiristä valittiin eduskuntaan, tehneen siellä kovaa raittiusagitaatiota ja vaatineen äänestämään täysin raitista; sopivasti samoihin aikoihin oli lähtenyt liikkeelle huhu — kirjoittajan arvelun mukaan suomettarelaisista piireistä — että Tekla Hultin kyllä ”kallistaa champagne-lasia”, jos niikseen tulee.⁶

1 TH LIV c, puhe on ilman otsikkoa ja päiväystä Jaakkimassa pidettyjen esitelmien luettelon perässä; Hultin, 1935, s. 399.

2 Jaakkiman Sanomat 2.11.1906; Käkisalmen Sanomat 6.3.1907; Karjala 10.3.1907; lentolehtiset (TH LXVII 7) ”Ylös naiset äänestämään” ja ”Jaakkiman naiset ylös kaikki äänestämään”.

3 Ilmoitus oli mm. Uudessa Suomettaressa 6.3.1907.

4 ”Uskontokalastus kaikessa alastomuudessaan”, Uusi Suometar 7.3.1907; Manninen, 1966, s. 56.

5 Hultin, 1935, s. 404–405.

6 Naémi Starckin kirje T.H.:lle 12.4.1907. TH XX.

Toki huhuja oli liikkeellä muistakin ehdokkaista. Niinpä Karjala kertoi sosialistien ehdokkaan, kansakoulunopettaja Hilja Pärssisen kansanomaiseksi tekeytymisestä ja väitti hänen harjoittavan ääntenkaalastusta oikein paikatussa hameessa. Kilpi, Hilja Pärssinen, Tiennäyttäjät I, 1967, s. 136.

2. Vaalin tulos

“— kun meidän puolueen ihmiset **vartoo, nukkuu** ja mitä he tekeekään, harva on, joka tekee työtä.”¹

Tekla Hultin päiväkirjassaan 19.3.1907: “Ensimmäiset tiedot vaalien tuloksista. — Mutta mitä numeroita! — Melkein puolet kaikista äänistä on annettu sosialisteille! Sen jälkeen on suomettarelaisilla tuhottoman paljon ääniä ja me nuorsuomalaiset, jotka niin monessa paikassa olimme varmat enemmistöstämme, olemme surkeasti pettyneet ja huomaamme joukkomme hyvin vähäiseksi. Mikä on kaikkeen tähän syytä? Osaksi sosialistien tarmokas ja kauan jatkunut agitaatio. Maalaistyöväestö on nähtävästi äänestänyt sosialisteja, jotka ovat esittäneet puolueensa yksinkertaisesti “köyhien puolueeksi”. Suomettarelaiset ovat taasen voittaneet ääniä esittämällä itsensä ainoaksi “suomalaiseksi puolueeksi”. Heidän agitaationsa on ollut sangen yksinkertainen. — Oletko suomalainen vai ruotsalainen? he ovat kysyneet yksinkertaisilta, ja jos olet suomalainen, niin äänestä siis meidän puolueettamme. — Suuri osa maalaisväestöä, joka muuten olisi nuorsuomalaisia äänestänyt, on taasen eronnut maalaisliitoksi ja siten heikontanut voimiamme. — Mutta sittenkin on tämä tulos hämmästyttävä ja masentava. Täytyy vielä toivoa numerojen parantuvan. Sillä mitä tästä muuten tulee kolmen vuoden ajalla!”²

24.3.1907: “Yhä samat suhdeluvut! Eivät parane ensinkään. Olen tilannut “Karjalan” ja siitä laskenut äänimäärät ja suhdeluvut. Jos Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä saamme valituksi neljäkin edustajaa, saamme kiittää onneamme! Ja me kun laskimme saavamme 9! Olen jo pari päivää ollut selvillä siitä, etten itse mitenkään voi tulla valituksi. Niillä paikallisehdokkailla, joiden listoilla olen ollut, näkyy olevan paljon vähemmän kannatusta kuin mitä luultiin. Niin on ainakin Muolaassa. Valkjärvellä voittavat kristillismieliset, jotka heidän johtajansa on vienyt mukanaan suomettarelaisien apajaan, Jaakkimassa, Uukuniemellä ja Sorvalassa maalaisliitto vie enimmät äänet.

En tahdo kieltää, että tämä on persoonallisestikin minulle sangen suuri pettymys. Luulen toki olevani edustajan tehtäviin enemmän valmistunut kuin monet niistä, jotka nyt tulevat eduskuntaan valituiksi. Mutta onhan samalla useita monta vertaa ansiokkaampiakin, jotka jäävät valitsematta.”³

29.3.1907: “Tänään saapunut “Karjala” sisältää lopullisen tiedon vaalin tuloksesta vaalipiirissäni. Me nuorsuomalaiset emme ole saaneet valituksi muuta kuin 3 ehdokasta, Huoposen, Kuisman ja Arokallion. Jos olisimme saaneet 4, olisin minä läpäissyt, kun meikäläisistä minun vertauslukuni oli lähinnä suurin.”⁴

Tekla Hultin ei päiväkirjassaan mitenkään selittele omaa häviötään, mutta kolmen hänen saamansa kirjeen perusteella voidaan valitsijayhdistyksiä syyttää sekä taitamattomuudesta että taktikoinnista. Helena Melanen Käkisalmen kirjoiitti, miten hän oli yrittänyt saada Tekla Hultinia Käkisalmen listoille, mutta miten “sikäläiset herrat” olivat vastanneet, että “kyllä tohtori Hultin tulee eduskuntaan muutoinkin” ja pitivät äännten tuhlauksena tämän

1 Kuusjärveläisen puutarhaneuvoja Anni Kankkusen kirje T.H.:lle 3.6.1907. TH XII.

2 Hultin, 1935, s. 408.

3 Hultin, 1935, s. 408–409.

4 Hultin, 1935, s. 410.

kannattamista.”¹ Naämi Starck Sortavalasta valitti jakautumista kahteen vaaliliittoon: ”Sehän on kerrassaan hullua. En ymmärrä, että olivat niin ajattelemattomat, ne jotka tuon päättivät! Jos olisimme olleet, niin kuin kaikki muut, yksi vaaliliitto, olisi tulos ollut toinen, se on varma.”² Edustajaksi valittu N. E. Huoponen kirjoitti: ”Toivoin viimeiseen asti, että Teidät olisi asetettu Jääsken kihlakunnan³ valitsijahdistyksen listalle, mutta viimeisessä kokouksessa Antrean miehet olivat ehdottomasti vaatineet Pietari Kuisman ottamista listalle Maalaisliiton tukahduttamiseksi paikkakunnalla. Ja niin tapahtuikin. Listalla oli vain paikkakunnallisia ehdokkaita ja etevät kyvyt saivat väistyä.”⁴ — Paljon myöhemmin Tekla Hultin katkeruutta äänessään viittaa tahalliseen syrjäyttämiseen, kansakoulunopettajiin, jotka pääsevät eduskuntaan, vaikka kukaan ei heistä aikaisemmin ole kuullut yhtään mitään,⁵ kansakoulunopettajiin, ”jotka katsovat olevansa kyllin viisaita kuulematta muiden mielipidettä.”⁶ Oma sävynsä on myös lausahduksessa, jonka hän seuraavana vuonna tultuaan valituksi kirjoitti päiväkirjaansa: ”Toista olisi ollut ensimmäisellä kerralla.”⁷

Tämmöisessä tapauksessa voi ilman muuta odottaa lohdutuskirjeitä,⁸ ja vaikka niiden mainesanoihin ei ole syytä suhtautua todistusvoimaisesti, niin tosiasiaksi kumminkin jää, että harvalla valituista 19 naisesta oli takanaan sellaista poliittista koulutusta ja lehterikokemusta kuin Tekla Hultinilla, ei ainakaan ainoana nuorsuomalaisina naisina valituilla Lucina Hagmanilla ja Alli Nissisellä.⁹

Viipurissa ilmestyvä nuorsuomalainen Karjala myönsi vaalin nuorsuomalaisten tappioksi¹⁰ — vaikka jo 12.2.1908 puhuikin ”ns. tappiosta”¹¹ — ja löysi syyn valistumattomuudesta,¹² jota vastaan oli heti ryhdyttävä toimenpiteisiin,¹³ vaalitekniikasta ja suomettarelaisten ja sosialistien propagandasta, joka onnistui leimaamaan nuorsuomalaiset ”puolisuomalaiseksi herrapuolueeksi”.¹⁴ Katkera lehti oli suomettarelaisille ja ruotsalaisille, jotka avoimesti vihjailivat puolueen sisäiseen hajanaisuuteen¹⁵ ja peiteltyä vahingoniloa tuntien ryhtyvät — varsinkin ruotsalaiset — ”täydelliseen häväistyssotaan meitä vastaan”.¹⁶ Työväenluokan ja maalaisväestön poliittista eristäytymistä vastustaneen lehden¹⁷ oli vaikea käsittää, että so-

1 Helena Melasen kirje T.H.:lle 30.1.1907, TH XV.

2 Naämi Starckin kirje T.H.:lle 12.4.1907, TH XX.

3 Vaalipiiri- ja vaalipiiri- ja vaalipiiriin määrätin Jääsken, Äyräpään, Käkisalmen, Kurkijoen, Sortavalan ja Salmin kihlakunnat. Tarkiainen, Eduskunnan valitseminen 1907–1963. Suomen kansanedustuslaitoksen historia IX, 1971, s. 72–73.

4 E. N. Huoposen kirje T.H.:lle 28.3.1907, TH XII.

5 Hultin, Miten ja miksi? Etelä-Savo 12.12.1936 — Mahdollisesti T.H. viittaa ainoana naisena Viipurin läänin it. vaalipiiristä valittuun — raittiusintoilijana aikaisemmin s. 164 mainittuun — opettaja Hilma Räsäseen. VP 1907 ptk. I–II s. 4.

6 Hultin, 1935, s. 205, 2.5.1917.

7 Hultin, 1935, s. 455.

8 T.H. sai lohdutuskirjeitä mm. seuraavilta (TH XII): E. N. Huoponen 28.3.1907, Naämi Starck 12.4.1907, 2.1.1908, Anni Kanckunen 3.6.1907.

9 Innala, 1967, s. 259–261, 276–278.

10 Karjala 8.5.1907.

11 Karjala 12.2.1908.

12 Karjala 22.3.1907.

13 Vrt. Suomalaisen naisliiton synty s. 152–153.

14 Karjala 31.3.1907.

15 Karjala mm. 12.4., 24.4., 27.4., 28.4., 30.4., 9.5.1907.

16 Karjala 6.4.1907.

17 Karjala 7.4.1906.

sialisteilla luokkasolidaarisuus meni perustuslaillisuuden ja kansallismielisyyden ohi¹³ ja että perustuslaillisenakin² itseään markkinoineelle maalaisliitolle oli syntynyt oma vahva alue Itä-Karjalaan.³

3. Valinnat vuosina 1908–1917

Huhtikuun 4. 1908 hallitsija hajotti valtiopäivät ja määräsi uudet vaalit pidettäväksi 1. ja 2. heinäkuuta.⁴

Seuraavana päivänä nuorsuomalaisen eduskuntaryhmän, senaatin nuorsuomalaisten jäsenten ja laajennetun puoluehallinnon kokouksessa Tekla Hultinia pyydettiin suostumaan yleisehdokkaaksi Viipurin läänin läntiseen vaalipiiriin. ”Vastasin vältellen, että vielä olen epävarma, tokko ensinkään haluan antautua koko uhkapeliin. Houkuttelevia eivät suinkaan ole nykyiset olot kamarissa, eikä poliittisissa piireissä sen ulkopuolellakaan. Pelottaa tahrautua.”⁵ Näissä virkkeissä on julkilausuttuna se arvostelu, jota päiväkirjan sivuilta löytyy jo paljon aikaisemmin: ensin yleisarvosteluna suomalaisista, sitten yleisarvosteluna nuorsuomalaisista ja nyt varsin selkein sanoin korkeimman lainsäädäntö- ja toimeenpanovallan käyttäjistä. Havaintonsa Tekla Hultin oli tehnyt eduskunnan lehterillä, puolueen keskushallituksessa ja Mechelinin kautta senaatin piirissä. Hän ei voinut olla vertaamatta tilannetta säätyvaltiopäivien aikaan, jolloin osattiin hillitä ”intohimoja”⁶ ja välttää jopa Bobrikovin aikana valtiopäivien hajotuspäätös.⁷

Tekla Hultinin asema puolueessa oli edelleen vahva: hän oli puheenjohtajana nuorsuomalaisten naisten kesäkuussa 1907 perustamassa Suomalaisessa naisliitossa⁸ ja huhtikuun 1908 puoluekokouksessa uudelleen valittuna jäsenenä puolueen keskustoimikunnassa.⁹

Tälläkin kertaa häntä pyydettiin useampaan vaalipiiriin – vaasalaiset jopa nimesivät hänet ehdokkaakseen etukäteen suostumusta kysymättä.¹⁰ Hän suostui ehdokkaaksi Viipurin läänin läntiseen vaalipiiriin, jonne häntä oli ensimmäiseksi pyydetty¹¹ ja jonka myös puoluehallinto asetti ensisijalle kuitenkin ”sillä edellytyksellä, että tri Hultinin asema varmasti turvataan, minkä Puoluehallinto katsoo Piirihallinnon velvollisuudeksi, kun tri Hultin sen edustajan pyynnöstä jätettiin Puoluehallinnon edellisessä kokouksessa vaalipiirin 2:ksi yleisehdokkaaksi, vaikka häntä oli toisiin vaalipiireihin 1:ksi yleisehdokkaaksi pyydetty.”¹²

1 Klinge, Bernadotten ja Leninin välissä, 1975, s. 52.

2 Teljo, 1949, s. 139; Alanen, 1976, s. 287, 373–377; Hakalehto, Mitä alkioalaisuus todella oli, Helsingin Sanomat 10.6.1976.

3 Suomen kartasto 1909, 1910, Valtiopäivävaalit 1909, kartta 47; Jutikkala, 1955, s. 79–81; Soikkanen, 1970, s. 210; Rantala, Suomen poliittiset ... I (s.a.) s. 37, 47, 55.

4 T.VP 1908 ptk I, s. 1; Seitkari, 1958, s. 190–191.

5 Hultin, 1935, s. 446.

6 Hultin, 1935, s. 443.

7 Hultin, 1935, s. 448.

8 Vrt. s. 152–153.

9 Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokous 26.4.1908, NSPA, VA; Manninen, 1966, s. 57.

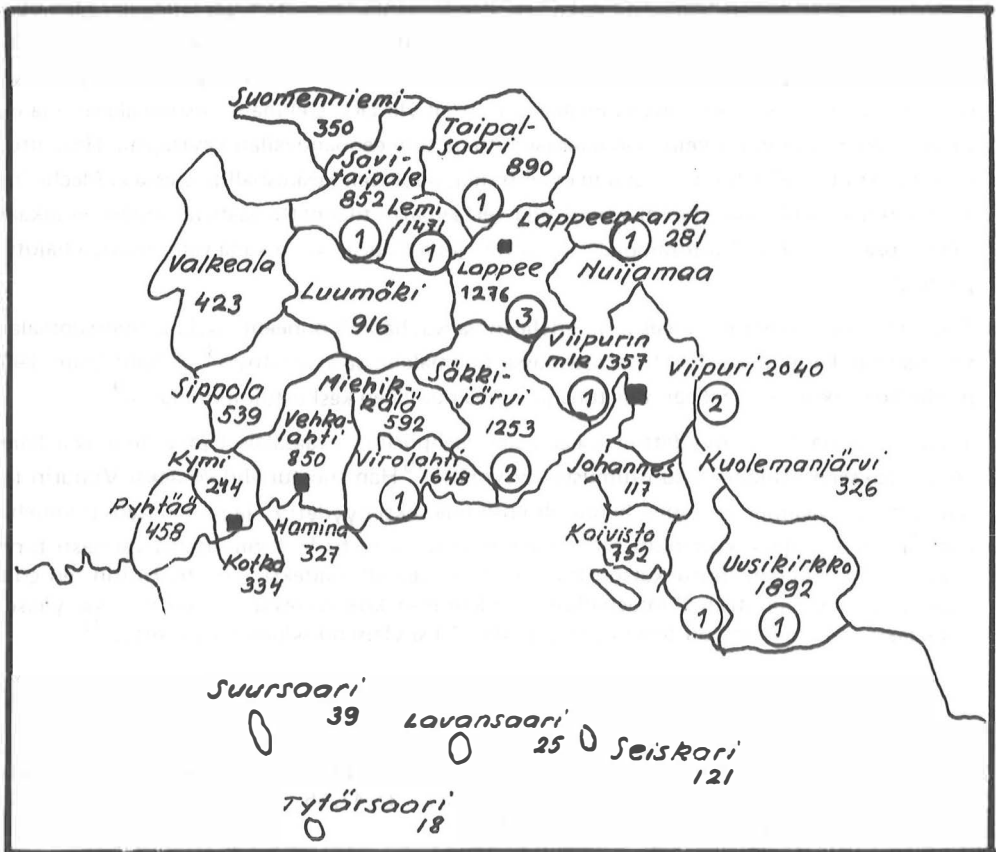
10 Hultin, 1935, s. 450–451.

11 Hultin, 1935, s. 451.

12 Nuorsuomalaisen puolueen puoluehallinnon kokous 19.5.1908, NSPA, VA; Manninen, 1966, s. 58.

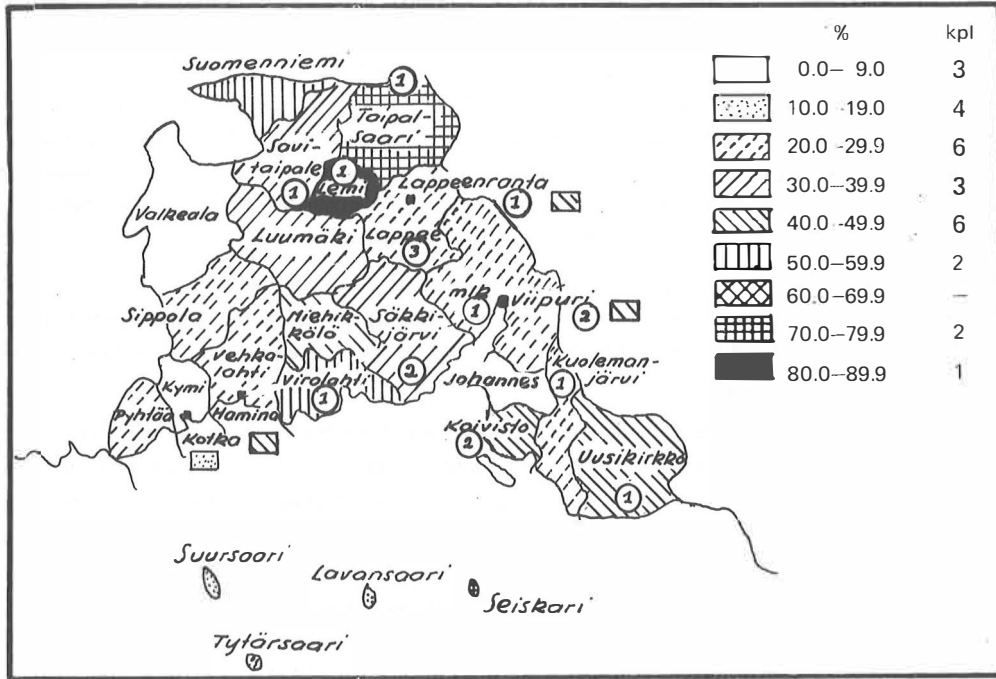
Tekla Hultin vaalisuoritus "virkalomalla"¹ ainakin² 16 paikassa 12 kunnan alueella.³ "Viro-
lahdella, Lemillä, Taipalsaarella, osittain Säkkijärvellä, Koiviston Humaljoella ja Uudenkir-
kon Anttalassa" hän oli "likeisimmässä suhteessa" kuulijakuntaan⁴ eikä ihme: mainituissa
pitäjissä nuorsuomalaisten kannatus tuli olemaan keskimäärin 56 %, vaihdellen kyllä Lemin
87 %:sta Säkkijärven 35 %:iin.⁵ Sattumaa ei varmasti ole, että Tilastollisen Päätoimiston
toinen aktuaari vieraillee kunnissa, joissa edellisissä vaaleissa nuorsuomalaiset saivat keski-
määrin 43 % äänistä ja tulivat nyt saamaan 46 % äänistä eli peräti 64 % koko vaalipiirin nuor-
suomalaisille annetuista äänistä.⁶

Kartta 3. Nuorsuomalaisen puolueen kunnittain saamat äänimäärät Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä vuoden 1908 eduskuntavaaleissa.⁷ Tekla Hultinin esiinty-
mispaikat ja -kerrat merkitty ympyröillä.⁸

¹ T.H. aivan ilmeisesti tarkoittaa vuosilomaa. Virkavapaudesta yksityisasioiden vuoksi ei ole ansioluettelossa merkintää tämän vuoden kohdalla kuten v. 1907. T.H.:n ansioluettelo, TPA. Jatkuu seur. sivulla

Kartta 4. Nuorsuomalaisen puolueen saama prosentuaalinen kannatus Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä vuoden 1908 eduskuntavaaleissa.¹ Tekla Hultinin esiintymispaikat ja -kerrat merkitty ympyröillä.²

Jatkoa edelliseltä sivulta

- 2 Mm. Karjala ja Itä-Suomen Sanomat ilmoittavat nuorsuomalaisten tilaisuuksista mainitsematta puhujaa tai saattavat todeta, että tieto puhujasta tuli "viimeisellä tunnilla", jolloin sitä ei enää ennätetty tiedottaa lehdissä. Karjala 18.6.1908, Itä-Suomen Sanomat 23.6.1908 ja 30.6.1908.
  - 3 Hultin, 1935, s. 454; Karjala 14.5.1908, 7.6.1908, 11.6.1908, 13.6.1908, 18.6.1908. T.H. esiintyi oman vaalipiirinsä ulkopuolella mm. Vaasassa (Hultin, 1935, s. 450–451) ja mahdollisesti Pietarissa: Karjala ilmoitti 31.5.1908 T.H:n, E. N. Setälän ja Severi Nuorman esitelmöivän Pietarissa Suomalaisen yhteiskoulun juhlasalissa, mutta tilaisuuden selostuksessa 3.6.1908 mainitaan vain Severi Nuorman puhuneen. — Aldyth Hultin kävi puhumassa ainakin 10 paikassa. Karjala 5.6., 11.6., 13.6. 1908.
  - 4 Hultin, 1935, s. 454.
  - 5 Vrt. liite 11, s. 296.
  - 6 Vrt. liite 6 s. 291 ja liite 11 s. 296.
  - 7 Karttapohjana on Suomen kartasto 1909, 1910. Tilaston lähteenä SVT XXIX. Vaalitulasto. Eduskuntavaalit vuonna 1908 taulu I b ja II b.
  - 8 Vrt. yllä alaviite 3.
- 1 Karttapohjana Suomen kartasto 1909, 1910. Tilaston lähteenä on SVT XXIX. Vaalitulasto. Eduskuntavaalit vuonna 1908, taulu II b, jossa eriteltyinä puolueiden saamat äänimäärät vaalipiireittäin ja kunnittain. Prosentit ovat pyöristettyjä.
  - 2 Vrt. yllä alaviite 3.

Tekla Hultinia ei enää mainosteta kaikkia yhteiskuntaluokkia ymmärtävänä kuten edellisen vuoden vaaleissa; hän on nyt naisten erikoisehdokas ja huomiota kiinnitetään hänen opiskeluunsa kotimaassa ja ulkomailla ja jokapäiväisiin tehtäviinsä, joiden tuloksena "tuskin lienee koko maassamme toista naista, joka olisi paremmin ansainnut tämän luottamuksen",¹ sillä pätevempää naista ei maastamme löytyne.² Ehdokas itse oli perin pessimistinen valitsemiseensa nähden.³

Tekla Hultin valittiin 4411 äänellä Viipurin läänin läntisestä vaalipiiristä neljäntenä ja samalla viimeisenä edustajana puolueestaan Jonas Castrénin, Tahvo Riihelän ja K. O. Wikmanin ohella.⁴ Kun tieto valinnasta tuli, se ei herättänyt kummempia tunteita — korkeintaan iloa niiden puolesta, jotka olivat työskennelleet hänen puolestaan,⁵ mutta: "Toista olisi ollut ensimmäisellä kerralla." — Hänen valtiopäiviin asettamiensa "rohkeimpien" toiveiden "huippuna" oli valinta Setälän ja Ståhlbergin yhteissuosituksella perustuslakivaliokuntaan.⁶

Tekla Hultin valittiin edustajaksi Viipurin läänin läntisestä vaalipiiristä aina vuoteen 1924, jolloin tammikuussa päättyvät vuoden 1923 valtiopäivät jäivät hänen viimeisikseen hänen omasta tahdostaan. — Vuoteen 1919 hän edusti nuorsuomalaista puoluetta ja siitä eteenpäin kansallista kokoomuspuoluetta.

Hänen nuorsuomalaisen edustajakautensa vaalimainostuksesta vuosilta 1909, 1910, 1911, 1913, 1916 ja 1917 tavataan toistuvaa samankaltaisuutta. Käytössä olleiden lähteiden mukaan hän vierailee vaalipiirissään v a r s i n a i s e n a vaalipuhujana v a i n kymmenen kertaa, eli kaksi kertaa Viipurissa ja Uudellakirkolla ja kerran Lappeenrannassa, Lemillä, Luumäellä, Savitaipaleella, Taipalsaarella ja Kuolemanjärvellä.⁷ Puolueen sisärenkaaseen kuuluvan kansanedustajan esiintymispaikkojen valinta on tarkoituksenmukaista: näissä kunnissa nuorsuomalainen puolue sai vuosien 1907–16⁸ eduskuntavaaleissa keskimäärin 50 % annetuista äänistä eli kaksi kertaa enemmän kuin mitä puolue sai vastaavana aikana koko vaalipiiristä.⁹ Vaalimatkoista viisi osuu ymmärrettävästi vuoteen 1917 ja kaksi vuosiin 1909 ja 1913, jolloin huhut Viipurin läänin ja Kivennavan ja Uudenkirkon pitäjien liittämisestä Venäjään olivat kuumimmillaan. Ennen vaaleja häneltä on ajankohtainen poliittinen artikkeli

1 Itä-Suomen Sanomat 30.6.1908.

2 Karjala 16.6.1908.

3 Hultin, 1935, s. 454–456.

4 Karjala 10.7. ja 12.7.1908. Castrén sai 6 436, Riihelä 5 550 ja Wikman 4 980 ääntä. Vrt. liite 4 s. 289.

5 Hultin, 1935, s. 455–456. 17.7.1908 kohdalla T.H. mainitsee saaneensa 4 408 ääntä.

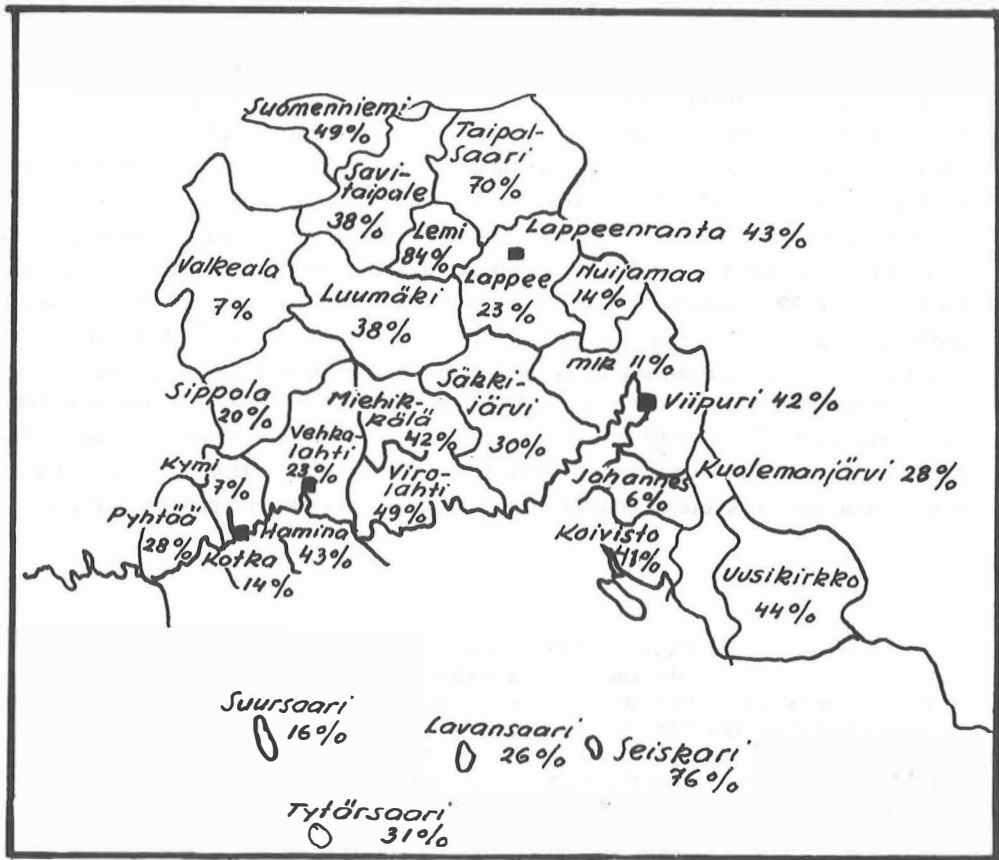
6 Hultin, 1935, s. 463; T.VP 1908 ptk II s. 2342. T.H. sta tuli myös suuren valiokunnan ja tarkastusvaliokunnan jäsen sekä työvaliokunnan varajäsen. Vrt. liite 8 s. 293.

7 T.H.n kirjeet Siviä Ruotzille 9.9.1917 ja 19.9.1917. Siviä Ruotzin kokoelma, VA; Karjala, 11.4.1909, 13.4.1909, 10.12.1910, 30.7.1913, 1.9.1917.

8 T.H. edusti nuorsuomalaista puoluetta myös vuoden 1917 eduskuntavaaleissa, mutta silloin nuorsuomalainen ja vanhasuomalainen puolue esiintyivät yhdessä nimellä yhdistyneet suomalaiset puolueet ja nuorsuomalaisten osuutta äänistä on mahdoton laskea.

9 Vrt. liite 11 s. 296.

Kartta 5. Nuorsuomalaisen puolueen saama prosentuaalinen kannatus Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä vuosien 1907–16 eduskuntavaaleissa.¹

¹ Vrt. liite 11 s. 296. Karttapohjana on Suomen kartasto 1909, 1910. Koska Nuijamaa ja Haapasaari itsenäisinä kuntina eivät ole ajallisesti vertailukelpoisia muiden vaalipiirin kuntien kanssa, niin niitä koskevat tiedot on jätetty pois kartasta.

Karjalassa.¹ Hänen valokuvansa on ensimmäistä kertaa mainoksissa vuonna 1909 ja sitten toistuen tammikuussa ja joulukuussa 1910 ja 1916.² Hänen puolestaan esitetään vetoomuksia.³ Häntä ei mainosteta kansan eri ryhmien edustajana, vaan "KANSANEDUSTAJANA",⁴ "KANSANedustajana",⁵ "KANSANedustajana",⁶ joka on "Suomen järkevin nainen",⁷ "Suomen valtiollisesti kypsyein nainen",⁸ "eduskunnan etevimpiä naisedustajia".⁹

Koska vaali- ja keskusvaalilautakuntien arkistot eivät ole säilyneet, on mahdoton selvittää, mistä kunnista Tekla Hultin äänensä sai. On tyydyttävä vaaliipiirin kokonaisuäänimääriin. Vuosien 1909, 1913 ja 1916 vaaleissa hän sai vaaliipiirinsä nuorsuomalaisista ehdokkaista eniten ääniä; jopa vuonna 1913 hän sai – vuosien 1912 ja 1913 virastapidätysten seuraustako? – 1506 ääntä enemmän kuin Jonas Castrén.¹⁰ Havainto, että kriisitilanteissa naisten kannatus jää normaalitilanteiden kannatusta vähäisemmäksi,¹¹ pitää tässäkin paikkansa: erityisesti Karjalalle kriittisinä vuosina 1910¹² ja 1911 hän sai toiseksi ja koko maalle kriittisenä vuonna 1917 "vain" kolmanneksi eniten ääniä puolueensa ehdokkaista.¹³ Merkittävää toiselle sijalle jääminen vuoden 1911 vaaleissa on sikäläkin, että puolue menestyi paremmin kuin koskaan: 32 % vaaliipiirin kaikista äänistä¹⁴ ja äänimäärät nousivat edellisen vuoden vaaleista vaaliipiirin 27 kunnasta – tiedot puuttuvat kahdesta – 19:ssä.¹⁵ Vuoden 1917 vaalien alla Karjala tiedotti äänestäjille selvästi, miten "näiden vaalien kautta valittava eduskunta laskee uuden, vapaan Suomen perustuksen" ja miten nyt on valittava itsenäisen kansan ja orjakansan välillä;¹⁶ äänestäjät olivat erinomaisesti Tekla Hultinin perustuslaillisesta kannasta selvillä, ja silti hän jäi puolueen ehdokkaista – kolmanneksi. – Huomattakoon vielä, että hän oli koko edustajakautensa edustamansa puolueen ainoa naisedustaja vaaliipiiristään.

- 1 "Nykyinen asemamme" Karjala 14.4.1909; "Lupauksien pyhyys" Karjala 14.12.1909 (vaalit olivat 1. ja 2.2.1910); "Tarvitaanko naisedustajia ja mikä on heidän tehtävänsä?" Karjala 25.7.1913; "Pettymyksien opetus" Karjala 19.8.1917; "Vaalien kynnyksellä" Karjala 30.9.1917.
- 2 Karjala 27.4.1909, 30.4.1909, 20.1.1910, 22.12.1910 (vaalit olivat 2. ja 3.1.1911), 23.6.1916; piirros T.H. sta vuoden 1917 vaaleja varten oli Karjalassa 22.9.1917.
- 3 "Vaaliin joka nainen" Karjala 29.1.1910; nim. Nuorsuomalainen nainen, "Mistä näissä vaaleissa on kysymys?" Karjala 1.2.1910; "Tekla Hultinin ehdokkuus" Karjala 15.11.1910; nim. Joukko nuorsuomalaisia naisia, "Karjalan naisille" Karjala 25.12.1910; "Äänivaltaiset naiset" Karjala 31.7.1913; "Eräs vaalikehotus" Karjala 15.6.1916.
- 4 Karjala 25.7.1913 ja 22.9.1917.
- 5 Karjala 25.4.1909.
- 6 Karjala 20.1.1910 ja 23.6.1916.
- 7 Karjala 25.4.1909; Itä-Suomen Sanomat 29.4.1909.
- 8 Karjala 20.1.1910 ja 23.6.1916.
- 9 Itä-Suomen Sanomat 29.7.1913.
- 10 Vrt. liite 4 s. 289.
- 11 Kaurinkoski, Naisehdokkaat Suomen eduskuntavaaleissa. Valtiotieteellisen tiedekunnan pro gradu Helsingin yliopistossa 1958, s. 29–30.
- 12 Huhut Viipurin läänin erottamisuudesta tulivat jo myöhäisyyksyllä 1909 ja vaikuttivat vaaleissa 1. ja 2.2.1910.
- 13 Vrt. liite 3 s. 288.
- 14 Vrt. liite 11 s. 296.
- 15 Vrt. liite 11 s. 296.
- 16 "Vaalit ovat pian käsissä" Karjala 23.9.1917.

Yhteys vaalipiiriin vaalien väliaikana säilyi mm. sanomalehti Karjalan kautta. Se oli nuorsuomalaisien aktivistien lehti ja Itä-Suomen luetuin lehti, joka kirjoitti ensin uskaliaasti venäläistämispoliittikkaa vastaan ja sitten ajoi päättävästi itsenäisyysasiaa.¹ Tekla Hultin väitti ”vaistomaisesti” tunteneensa, miten Viipurin puolesta asioista ajatellaan, ja sitten Karjalasta huomanneensa, että hän oli arvannut oikein.² Tähän vuoden 1924 väittämään on kuitenkin lisättävä, että hän kuului sekä Karjalan ystäviin että avustajiin,³ vuoden 1914 valtiopäivien aikana jopa vakinaiisiin avustajiin,⁴ ja että hän tapasi mm. Jonas Castrénin klubissa Karjalan miehistä ainakin Anto Södermania, Mikko Puhakkaa ja Matti Pietistä,⁵ joten pelkän vaiston varassa vaalipiirin asioiden tuntemus tuskin oli.

Vuoden 1909 toisilta valtiopäiviltä vuoden 1913 valtiopäiville asti Tekla Hultin kuului valtiovarainvaliokuntaan, vuosien 1908, 1909, 1914 ja 1917–18 valtiopäivillä hän kuului perustuslakivaliokuntaan, vuosien 1908 ja 1917 valtiopäivillä suureen valiokuntaan ja vuosien 1908 ja 1914 valtiopäivillä tarkastusvaliokuntaan. Työteliäimmiltä valiokuntatasolla näyttävät vuosien 1908, 1917 ja 1918 valtiopäivät, jolloin valiokuntien varsinaisia jäsenyyksiä kertyi kolme.⁶

Mahdollisuus täysipäiväiseen luottamusviran hoitoon varmistui virkavapaudella Tilastollisesta Päätoimistosta kaikkina eduskunnan istuntokausina.⁷

B. Kansanedustajana

1. Yksi kahdestasadasta

Eduskunnan pöytäkirjojen perusteella hahmottuu Tekla Hultinista kansanedustajana kuva, joka ei vastaa yleistä⁸ naisedustajaan hänen sukupuolensa perusteella kohdistettua rooli-

1 Ignatius, 1927, s. 40, 122.

2 TH L 94 24.1.1924.

3 TH XLVIII 61 7.1.1919; ”Tekla Hultin 50-vuotias” Karjala 18.4.1914.

4 Mikko Puhakka pyysi T.H.:ia kirjoittamaan kerran viikossa tai vaikka harvemmin eduskuntakirjeen lehteen. Lehti lupasi maksaa korkeimman taksan mukaan, Mikko Puhakan kirje T.H.:lle 4.3.1914, TH XVII. — Luonteva pyyntö oli sikäli, että mm. Heikki Renvall kirjoitti lehteen.

Nim. Selostaja kirjoittaa ”Eduskunnasta” Karjalassa 17.2.1914, 13.3.1914 ja 3.4.1914. Sekä asiasisälön että tyylin perusteella päätellen kirjoitukset ”Karjalan omalta kirjeenvaihtajalta” olivat T.H.:n kirjoittamia. Mahdollisesti ensimmäinen kirjoitus, joka ajallisesti ei täsmää Puhakan kirjeeseen, on syntynyt suullisen sopimuksen perusteella tai T.H.:n tavanomaisena avustuksena lehteen.

5 TH XLIX 73 29.12.1919.

6 Vrt. liite 8 s. 293.

7 Vrt. s. 55 alaviite 4.

8 Naisten mahdollisuudet osallistua ja käyttää oikeuksiaan törmäävät esteisiin, joista suurin osa johtuu heihin kohdistuvista erityisistä rooli-odotuksista, jotka eivät läheskään aina pohjaudu lakeihin ja virallisiin sääntöihin, vaan ovat suurelta osin syvään juurtuneita perinteisiä arvoja ja asenteita, joita perustellaan lähinnä miehen ja naisen biologiseen erilaisuuteen viitaten. Haavio-Mannila, 1968, s. 3.

tusta, eli hän ei edes oman perheen puuttuessa tyydy muuntamaan äidillisyyttään yhteiskunnalliseksi vähäväkisiin kohdistuvaksi hoivaamisvietiksi, ”yhteiskuntaäidillisyydeksi”.¹

Hän on naisena naisten rinnalla ajamassa naisten, lasten ja yleensä heikompiensa asemaa paremmaksi. Hän voi juonitellen ahdistaa miespuoliset edustajatoverinsa sanomaan yksiselitteisesti kantansa ns. naiskysymyksen eri vaatimuskohdista hyväksymättä usein käytettyä veruketta, että p e r i a t t e e s s a kyllä naiset ja miehet ovat tasa-arvoisia, m u t t a ...² Hän saattoi katkeruutta äänessään purkaa hetkellistä harmiaan siitä, että hän oli ”vain nainen”, jota kaikki eivät voineet hyväksyä poliittisiin sisäpiireihin.³ – Hänellä olivat 17 valtiopäivät takanaan,⁴ kun hän kirjoituksessaan ”Vaalikehotus naisille” vuonna 1924 tilitti kokeemaansa: ”On osoittautunut, että miesten silmissä paisuvat kaikki nekin, joilla on hyvin rajoitettu kantavuus, paljon suuremmiksi ja tärkeämmiksi kuin n.s. naisasiat, vaikkapa naiset niitä aivan yksimielisesti harrastaisivat, taikka kuin erinäiset muut kodille ja yhteiskunnalle suuriarvoiset kysymykset, joista naisilla yleensä on syvempi – usein katkera – kokemus kuin useimmilla miehillä. Tästä katsantokannasta on johtunut, että ne parannukset, joita naisedustajat ovat pyrkineet aikaansaamaan valtiopäivillä, ovat edistyneet hyvin hitaasti, jos ollenkaan.”⁵

Mutta: valtiollinen päivänpolitiikka, ensin autonomian puolustaminen ja sitten itsenäisyyden vakiinnuttaminen, oli sitä ja juuri sitä, johon hän katsoi olevansa valmistautunut ja yksilöllisesti valmennettu⁶ ja jolle hän uhrasi innostuksensa, voimansa, kykynsä ja usein yönensä.

Muistelmista tapaa valituksen poliittisten asioiden aikaavievyydestä naisasian kustannuksella⁷ ja vastapainoksi eduskunnan pöytäkirjoista aktiivista osallistumista naisedustajien riveihin.⁸ Muistelmien valtiopäiväaineena on vain jokin maininta naisasian ajamisesta eduskun-

1 Lainaus on Annie Furuhjelmilta (Pohjoismaista naisasiatyötä, 3. pohjoismainen naisasiakongressi Helsingissä kesäk. 3–5 päivinä 1924, s. 19–20), joka tarkoitti termillä sitä, että aikana, jolloin koti ei enää ole naisen koko maailma, hän pyrkiköön tekemään maailman ihmisille kodiksi, missä kaikilla on mahdollisuus kaikinpuolisesti kehittää taipumuksiaan. Yhteiskunnallisessa työssä nainen antakoon mahdollisuuden naisessa asuvalle äidillisyydelle.

2 Hultin, 1938, s. 17–19.

3 Hultin, 1938, s. 18, 223.

4 Luvussa eivät ole mukana vuosien 1910 ja 1918 ylimääräiset valtiopäivät.

5 Hultin, Vaalikehotus naisille, Karjala 30.3.1924. T.H. ei itse asettunut ehdokkaaksi vuoden 1924 eduskuntavaaleissa.

6 Hultin, 1935, s. 409.

7 Hultin, 1938, s. 13.

8 T.H.:n naisten oikeuksia koskevat puheenvuorot: T.VP 1908 2, T.VP 1909 6, VP 1910 3, VP 1911 3, VP 1912 3, VP 1913 4, VP 1914 1, VP 1917 5, T.VP 1917 4, VP 1918 1, VP 1919 1, VP 1920 –, VP 1921 3, VP 1922 –, VP 1923 4 eli yhteensä 40, mikä tekee mainittujen valtiopäivien kaikista puheenvuoroista (360) 9 %. T.H.:n vuosien 1908–1923 valtiopäivien 29 eduskuntaesityksestä ja anomusehdotuksesta 12 eli 41 % oli naisasiaa koskevia. Toisen sortokauden, itsenäisyystaistelun ja itsenäisyyden vakiinnuttamisen poikkeuksellisten olojen vuoksi johtopäätöksiä vuosista, jotka olivat edullisia tai tappiollisia naisiasialle T.H.:n aktiivisuuden perusteella päätellen, on vaikea esittää, mutta silmiinpistävää on, että vuosien 1918, 1919, 1920, 1921 ja 1922 valtiopäivillä T.H.:n 172 puheenvuorosta vain 5 eli 3 % koskee naisasiaa, ja vuoden 1923 valtiopäivillä 12 puheenvuorosta 4 eli 33 % koskee naisasiaa. Huomattakoon, että vuoden 1919 vaaleissa hänet oli valittu puolueestaan suurimmalla ja vuoden 1922 vaaleissa pienimmällä vertausluvulla Viipurin läänin länt. vaalipiiristä. Vrt. liitteet 4, 7 ja 9, sivut 289, 292 ja 294.

nassa,¹ ja muu onkin sitten eduskunnan ja nuorsuomalaisen puolueen eduskuntaryhmän työkentelyä. Naisasian ”unohtaminen” vaikuttaa sikäli tarkoituksenmukaiselta, että Tekla Hultin ei halunnut eläessään – eikä ilmeisesti siis kuoltuaankaan, sillä hänhän tiesi kirjoittavansa julkisuutta varten – esiintyä emansipoituneena naisedustajana, ja se vaikuttaa sikäli luonnolliselta, että hänellä oli taipumus lapsesta lähtien joutua ”poikasakkiin”, eli kuten hän itse sanoi: ”Minua herrat pitävät toverinaan.”²

Hän oli varhaisista kouluvuosistaan asti kuulunut mecheliniiläisiin ja ymmärsi ja useimmiten hyväksyikin oppi-isänsä menettelyn. Kuitenkin vuoden 1908 valtiopäivillä selvä muutos alkaa tapahtua. Kysymys oli ns. Nevan miljoonista, joista Hjeltin senaatti yritti saada hallitsijan esityksen eduskunnalle niin, että tämä voisi ottaa suosituksen huomioon budjettia laatiessaan. Nuorsuomalaisessa puolueessa tapahtui kahtiajakautumista, mm. Setälä ja Ståhlberg kannattivat ja Jonas Castrén vastusti hallituksen toimenpidettä.³ Tekla Hultin oli epävarma kannastaan ja kirjoitti Tukholmassa oleskelevalle Mechelinille.⁴ Ehtimättä saada tämän hallituksen toimenpiteen hyväksyvää kirjettä⁵ hän liittyi asian tullessa eduskunnassa esille Setälän ja Ståhlbergin kantaan ja sai Jonas Castrénilta läksytystä ja syytöksiä perustuslaillisuuden pettämisestä.⁶

Tekla Hultinin selvä siirtyminen Svinhufvudin johtamaan ryhmään tapahtui vuoden 1911 valtiopäivillä. Kysymyksessä oli valtiovarainvaliokunnassa Mechelinin ehdotuksen pohjalta tehty esitys kymmenen miljoonan markan varaamisesta sotilasrahastoon käytettäväksi maanpuolustustarkoituksiin hallitsijan ja eduskunnan yhtäpitävän päätöksen mukaisesti, jottei Venäjä voisi väittää Suomen elävän Venäjän kustannuksella.⁷ Mechelin oli loukkaantunut ehdotuksensa kohtaamasta vastarinnasta, sillä ”Pitäisihän ihmisillä toki olla jotakin luottamusta minuun.”⁸ Tekla Hultin oli onneton, koska hän ei voinut muuta kuin vastustaa Mechelinin ehdotusta, sillä se poikkesi siitä eduskunnan noudattamasta linjasta, jota erityisesti Svinhufvud oli kehittänyt: ”Ei kuitenkaan saa pelätä seurauksia, jos katsoo menettelyn oikeaksi. Täytyy uskaltaa. Se on velvollisuutemme.”⁹ – Svinhufvudilaisena hän kesti autonomian ajan loppuun ja muuttui yhdessä tämän kanssa nuorsuomalaisesta kokoomuslaiseksi.

1 Hultin, 1938, s. 12, 17–19.

Ilmeisesti T.H.:lla oli vankka maine naisasian ajajana: metsästyslain käsittelyn yhteydessä T.H. ehdotti, että naarashirviä pitäisi lainsäädännössä rauhoitusajaksi nähden kohdella eri tavoin kuin uroshirviä, jolloin ed. Lagerlöf pyysi puheenvuoron lausuen: ”Jos tämä neiti Hultinin ehdotus tarkoittaa sitä niin sanottua naisasiaa, niin minä pyydän saada kannattaa sitä.” Wuolijoki, Sulo, Yksikamarisen arkipäivää, 1934, s. 72.

2 Hultin, 1938, s. 151.

3 Hultin, 1935, s. 465–466; Juva V, 1967, s. 93–95.

4 T.H.:n kirjeet L.M.:lle 30.8. ja 5.9.1908, L.M.:n kokoelma 56, VA; Hultin, 1935, s. 467; Manninen, 1966, s. 61.

5 Hultin, 1935, s. 468. T.H.:n kokoelmassa ei ole tätä L.M.:n kirjettä.

6 Hultin, 1935, s. 466–468; T.H. oli ”lähellä äänestää Castrénin pontta” ja uskoi, että ”Jonas olisi epäilemättä voinut saavuttaa enemmän kannatusta, ellei hän olisi esiintynyt niin hyökkäävästi ja mestaroi-vasti.”

7 Hultin, 1935, s. 474; Nordenstreng II, 1937, s. 48, 508–510; Seitkari, 1958, s. 269–279.

8 Hultin, 1935, s. 475.

9 Hultin, 1935, s. 475, 477.

Mechelinin vaihtuminen Svinhufvudiin merkitsi poliittisen mestari-kisälli -suhteen muuttumista kahden samanikäisen, tasa-arvoisen poliitikon samanmielisyydeksi, jossa kumpikaan ei ollut toiselleen samalla tavalla henkilökohtaisestikaan ainutlaatuinen kuin vuorovaikutussuhteessa Mechelin-Hultin.¹ Todettava kuitenkin on, että Mechelin standardi oli ja pysyi muita korkeammalla, sillä hänen jälkeensä "Meillä ei ole laajanäköisiä valtiomiehiä, vain itsepäisiä juristeja."² Siis mukaanlukien myös juristi Svinhufvud?

Arvosteltaessa naisedustajia – ryhmänä tai yksittäisedustajina – lähtökohtana on pidettävä sitä, että he olivat omissa puolueissaan vain "poliittisia pisaroita",³ että heiltä puuttui poliittinen ja yhteiskunnallinen koulutus ja kokemus⁴ ja että naiset suuressa määrin olivat edelleen vakuuttuneita siitä, että "– – miehet omaavat kaiken poliittisen viisauden."⁵

Arvostelua Tekla Hultinin eduskuntatoiminnasta on lähinnä hänen merkkipäiviensä sanomalehtikirjoituksissa. Vuonna 1914 Karjala kirjoitti: "Eduskunnan huomatuin ja pätevin naisedustaja, johon Suomen ystävät ja viholliset maamme rajojen ulkopuolella ovat kiinnittäneet huomiota"⁶ ja Helsingin Sanomat: "Tuskin on toista naista tässä maassa, joka olisi osottanut sellaista valtiollista harrastusta kuin neiti Tekla Hultin."⁷ Kymmentä vuotta myöhemmin – merkkipäiväsankarin puolue oli vaihtunut sitten edellisten lausuntojen – Karjala kirjoitti, että Tekla Hultin on "eräs maamme huomatuimpia valtiolliseen elämäämme tehokkaasti ja menestyksellä osaa ottaneita naisia",⁸ ja Iltalehti vakuutti, että "– – hän ei koskaan toiminnassaan ole mennyt yksipuolisuuksiin, vaan kaikkea hänen työtään on ohjannut yhteinen paras, koko isänmaan ja eri kansankerrosten onni ja menestys".⁹ Kotiliesi puolestaan arvioi, että eduskunnan pöytäkirjojen valossa keskeisintä on ollut "– – vapautta ja itsemääräämisoikeutta isänmaalle, hellää hoivaa Karjalalle ja oikeutta naisille."¹⁰ – Vähiten merkkipäiväläusunnolta vaikuttaa Aune Innalan tutkimuksessaan "Suomen naisen alkutaival lainsäätäjänä 1907–1917" esittämä yksinkertainen toteamus, että Tekla Hultinin "hahmo kohoaa kaikkia muita korkeammalle tänä kautena."¹¹

1 Svinhufvud kirjoitti T.H.:lle mm. Siperiasta ainakin 10 kirjettä ja 2 korttia (TH XX) ja käytti puhutelmumuotoja "Hyvä Thekla", "Ystävänä Thekla", "Hyvä Theklaseni", "Hyvä Ystävä" ja "Hyvä Ystävänäni". Vrt. T.H.:n ja Leo Mechelinin kirjeenvaihto s. 71.

Mm. 2.6.1918 (TH XLVIII 54) T.H. ilmaisee kaipaavansa L.M.:n luottamusta ja kertoo, että Svinhufvud oli juuri kunnioittanut häntä luottamuksellaan; kuitenkin sanan "luottamuksellaan" edestä on pyyhitty yli sana "täydellä".

2 Hultin, 1938, s. 227 14.11.1917. Lausunto on annettu korkeimman vallan omistajakaksymyksen ollessa hankalimmillaan.

3 Gebhard, Suomen naiset eduskuntatyössä, Suomen naisyhdistyksen 50-vuotisjuhlaulkaisu, 1934, s. 77. Yksikamarisen eduskunnan ensimmäiset naisedustajat olivat saaneet esikoulutuksensa kansanedustajan tehtäviin suuremmissa määrin naisjärjestöissä kuin poliittisissa puolueissa. Rajainen, 1973, s. 154.

4 Gebhard, 1934, s. 94; Innala, 1967, s. 230, 238.

5 Gebhard, 1934, s. 94–95.

6 Karjala 18.4.1914. Mukana on vihjaus T.H.:n vuosiin 1912 ja 1913, vrt. s. 196–201.

7 Helsingin Sanomat 18.4.1914. (Kirjoittaja on E.N. Setälä. Hultin, 1938, s. 22.)

8 Karjala 18.4.1924.

9 Iltalehti 18.4.1924.

10 Kotiliesi, Pääsiäisnumero 1924, s. 224.

11 Innala, 1967, s. 239.

Eduskunnan pöytäkirjat todistavat edelliset arvioinnit paikkansa pitäviksi: vuosina 1908–18 oli k y m m e n e t varsinaiset valtiopäivät, ja naisetustajista Tekla Hultin on k u u s i l l a niistä käyttänyt e n i t e n p u h e e n v u o r o j a, ja kaikilla näillä valtiopäivillä hän on kuulunut kuuden ”puheliaimman” naisetustajan – kaikki opettajakoulutuksen saaneita! – joukkoon. Vain sosialidemokraattien Hilja Pärssinen pystyy tasavertaiseen kilpaan hänen kanssaan.¹ Sattumaako, että kumpikin on Viipurin läänin läntisen vaalipiirin edustaja ja kumpikin on tohtori Lylyn poliittisesti herättämä?² – Jos otetaan huomioon koko edustajakunta, niin Tekla Hultin kuului ensimmäisiä valtiopäiviään lukuunottamatta koko ajan 20–30 aktiivisimman edustajan joukkoon.³

Naiskagaaliin kuuluneen, Tekla Hultinin hyvin tunteneen professorin rouva Katri Bergholmin mielestä ”– – hän (Tekla Hultin) ei oikeastaan ollut mikään puhuja”;⁴ ja Tekla Hultin itsekin useammassa yhteydessä päiväkirjassaan selostaessaan ex tempore -puheitaan kertoo, että alkuunpääsy oli hänelle erityisen vaikeaa, mutta että vähitellen hän unohti jännityksensä ja sai yleensä kiitosta puheistaan.⁵ Toinen, De kvinnligan aikainen hyvä ystävä, professori Alma Söderhjelm kertoo muistelmissaan nuorena ihmitelleensä Tekla Hultinin kiinnostusta kaikesta ja vasta myöhemmin tajunneensa syyn tähän: tämä oli ”toimittaja sormenpäitään myöten.”⁶ Tekla Hultinin eduskunnassa käyttämät puheenvuorot ovat asiallisia, pilkallista puhetta niissä ei ole koskaan, innostuneisuutta ja tunteellisuutta niin harvoin, että varsinkin ottaen huomioon ajankohdan ja asioiden poikkeuksellisen jännittävyuden ne vaikuttavat – vertailevaa tutkimusta on vaikea suorittaa – suorastaan rauhallisen viileiltä. Hän ei vetoa puheenvuoroissaan Jumalan Johdatukseen, ei myöskään Kansan Tahtoon, korkeintaan uskollisena 80-luvulle Luonnon Lakiin. Ainoa poikkeus tästä säännöstä on, että s e n t ä ä n Uudenkirkon ja Kivennavan on Jumala yhdistänyt Suomeen ja Suomelle ne kuuluvat.⁷ Hänen puheenvuoronsa ovat lyhyitä, vaikka tietysti joukkoon mahtuu muutama valtiopäivien pöytäkirjoissa 3–4 sivua pitkä esitys.⁸ Hän käyttää täsmällistä suomen kieltä ja perustelee seikkaperäisesti kan-

1 Vrt. liite 9 s. 294.

2 Vrt. T.H.:n kohdalta s. 87–90; Hilja Pärssisen siirtymiseen jo kouluaikana Oulussa sosialistien leiriin väitetään tohtori Lylyllä olleen ratkaisevan osuuden; asianomaisten tiedot erkanivat myöhemmin. Kilpi, 1944, s. 166; Kilpi, 1967, s. 129–130; Soikkanen, 1970, s. 114.

3 Vrt. liite 9 s. 294.

4 Bergholm, 1946, s. 155. Virke kokonaisuudessaan kuului: ”Tekla Hultin taas oli innostunut, valmis kaikkeen, mikä saattoi koitua maamme vapauden eduksi, ja hänen harkitut lausuntonsa olivat aina kuulemisen arvoisia, vaikka hän ei oikeastaan ollut mikään puhuja.”

5 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 b-vihko; XLVIII 62 20.2.1919; Hultin 1935, s. 124. – Ensimmäisen julkisen puheensa T.H. piti 11.5.1888 Björnsonin kunniaksi järjestetyillä päivällisillä Helsingissä. Hultin, 1938, s. 33–34.

6 Söderhjelm II, 1930, s. 123.

7 VP 1912 ptk. II, s. 900.

8 Mm. VP 1911 ptk. I, s. 158–160 Siviiliavioliitto; VP 1912 ptk. I, s. 307–309 Lapsenmurhaa koskevien säännösten muuttaminen; VP 1919 ptk. I, s. 431–433 Sähkövoiman siirtäminen maan rajojen ulkopuolelle; VP 1920 ptk. II, s. 1482–1486 Rauhansopimus Suomen ja Venäjän välillä.

tansa mainiten lukuja ja prosentteja desimaalien tarkkuudella esityksensä tueksi.¹ Entisen toimittajan ja varsinkin valtiopäivätoimittajan ja Tilastollisen Päätoimiston silloisen aktuaarin opiksi otettu työkokemus näkyy selvästi.² Valtion budjetti ja valtion hallinto sekä naisasia ovat vaatineet häneltä eniten puheenvuoroja,³ selityksenä osaltaan edelliseen ryhmään nähden on hänen kuulumisensa miltei säännöllisesti valtiovarainvaliokuntaan ja usein perustuslakivaliokuntaan⁴ ja taas jälkimmäiseen ryhmään nähden kuuluminen naisjärjestöihin.

Oliko Tekla Hultin, ja jos oli niin missä määrin, edustamiensa valiokuntien ja oman puolueensa eduskuntaryhmän kellokas,⁵ on osoittautunut mahdolltomaksi selvittää erittäin yli-

1 Esimerkkejä.

- T.H.:n puheenvuorosta käsiteltäessä Ehdotusta asetukseksi teollisuusammattityöstä: "Puhuteltuja työyhteisöjohtajia oli tämän taulukon mukaan 1,809. Niistä 10 on kieltäytynyt kysymykseen vastaamasta, ja 86 on ilmoittanut, ettei heillä ole varmaa mielipidettä asiassa. 1,713:sta vastauksia antaneesta naisesta 354 eli 20,7 % puolsi ehdottomasti työyön kieltäoä mahdollisista seurauksista huolimatta. 176 eli 10,3 % sanoi tyytyvänsä työyöhön, jos säädetään 8-tuntiset työvuorot. 7 henkeä eli 0,14 % puolsi kieltäoä, mutta sillä ehdolla, että saavat päiöisin työtä. 93 eli 5,4 % tahtoi kyllä kieltäoä, mutta ehdolla, että yötyö samalla kielletään miehiltäkin ja lopuksi 1,083 eli 63,2 % vastusti työyön kieltämistä naisilta, tahtoen ennen tehdä yötyötä kuin mahdollisesti jäädä ilman ansiota." T.VP 1909 ptk. I, s. 442.
- T.H.:n puheenvuorosta käsiteltäessä Suomen ja Venäjän välistä rahan vaihtoa: "Sen jälkeen kun viljakauppa Venäjällä on muuttunut valtion monopoliksi, ja viljan ostot, sekä rautateillä kuletkset on kuukausittain järjestetty hallinnollisten kuljetussuunnitelmien mukaisesti, on Suomeen viettäväksi tämän vuoden kuluessa tammikuussa luvattu 23,8 miljoonaa kiloa, tuotu ainoastaan 5,1 miljoonaa kiloa, siis vain 21,5 % luvatussa määrästä. Helmikuussa luvattiin 14,7 miljoonaa, tuotiin vain 2,2 miljoonaa, luvatussa määrästä siis saatiin tuoduksi 15,2 prosenttia. Maaliskuussa luvattiin 10,000,000, tuotiin 900,000 kiloa, siis luvatussa määrästä vain vaille 9 prosenttia. Huhtikuussa oli luvattu määrä 11 miljoonaa, tuonti 3,400,000, mikä teki noin 31 prosenttia. Toukokuussa luvattiin 7 1/2 miljoonaa, tuotiin 900,000, siis prosenttimäärä 11,7. Kesäkuussa oli luvattu määrä 7 1/2 miljoonaa, tuonti 1,900,000, siis prosenttimäärä 25,3. Luvatussa 75,100,000 kilosta tämän vuoden ensimmäisten 6 kuukauden aikana saatiin tuoduksi vain 14,400,000 kiloa eli 19,2 prosenttia luvatussa määrästä." VP 1917 ptk. II, s. 929.
- 2 T.H.:lla on Tilastollisessa Päätoimistossa hankittu kokemus ja omakohtaiset tiedot pohjana ainakin 11 puheenvuorossa (T.VP 1909 ptk. I, s. 51, 441–442, 452, 457, ptk. II, s. 935–936, 1012; VP 1913 ptk. I, s. 500; VP 1919 ptk. III, s. 2378–2379, 2477–2478; VP 1920 ptk. III, s. 2474; VP 1921 ptk. II, s. 1850) ja Tilastollisen Päätoimiston julkaisemien tai sen sarjoissa ilmestyneiden tutkimusten tiedot pohjana ainakin 42 puheenvuorossa jakautuen niin, että näistä 10 koski koululaitosta ja kansansivistystä (T.VP 1908 ptk. II, s. 1935–1937; VP 1910 ptk. I, s. 462–463, ptk. II, s. 831–832; VP 1912 ptk. I, s. 362; VP 1913 ptk. I, s. 191, 339; T.VP 1917 ptk. I, s. 654–655; VP 1920 ptk. II, s. 999, 1002, 1383–1384), 15 vientiä, kaupan säännöstelyä, tullitariffeja ja -vapautta (VP 1914 ptk. II, s. 483–484; VP 1919 ptk. II, s. 1941–1943, ptk. III, s. 2624; VP 1920 ptk. II, s. 1167–1169, ptk. III, s. 2324–2326, 2382; VP 1921 ptk. II, s. 1075–1077, 1213–1214, 1427, 1436, 1546, 1575–1576, 1587, ptk. III, s. 2156–2157, 2187) ja 17 teitä, rautatietä ja kulkulaitosrahastoa (T.VP 1908 ptk. II, s. 1753–1755; T.VP 1909 ptk. II, s. 775, 1202; VP 1910 ptk. II, s. 738; VP 1912 ptk. I, s. 436–438, ptk. II, s. 830, 856; VP 1913 ptk. II, s. 917; VP 1914 ptk. I, s. 196, ptk. II, s. 884, 968–969; VP 1918 ptk. 242; VP 1919 ptk. III, s. 2567–2568; VP 1921 ptk. II, s. 1298; VP 1922 ptk. II, s. 1694; VP 1923 ptk. I, s. 235, 787–789). Vrt. Tilastollisen Päätoimiston tehtävät s. 53.
- 3 Vrt. liite 10 s. 295. Huomattakoon, että myös Leo Mechelin ensimmäisistä valtiopäivistään, vuodesta 1872, asti herätti huomiota laajoilla valtio-oikeutta ja raha-asioita koskevilla tiedoillaan ja edusti näitä käsitteleviä valiokuntia. Rein, 1915, s. 33–34, 36, 55–56, 63, 70, 105.
- 4 Hultin, 1938, s. 10; Vrt. liite 8 s. 293.
- 5 T.H.:n mukaan "Ryhmässä on yleensä aina otettu huomioon yksityisten jäsenten omat toivomukset valiokuntajäsenyyden suhteen (paitsi mitä Jonas Castréniin tulee)," Hultin, 1938, s. 11. – Toisaalta saattoi ainakin uuden jäsenen kohdalla suosituksin valiokuntajäsenyyttä määrättäessä olla tärkeä. Vrt. s. 170.

malkaisten tai kokonaan puuttuvien asiaa koskevien asiakirjojen vuoksi: valiokuntien pöytäkirjat ovat osin sihteereistä itsestään riippuen – mitää yleisohjetta ei näillä näytä olleen – hyvin niukkoja, osanottajat voidaan luetella tai jättää luettelematta, esillä olevista asioista on yleensä vain maininta, keskustelupöytäkirjoja ei ole yhdestäkään hänen edustamastaan valiokunnasta. Hänen omista muistiinpanoissaan vuosilta 1917–18 on katkonaisia selostuksia mm. eduskunnan perustuslakivaliokunnan, nuorsuomalaisen ryhmän, porvarillisten ryhmien ja monarkistien kokouksista, mutta hänen asemaansa nähden ne ovat varovaisesti johtopääteltävät.

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että aikalaisten edellä esitetyt yhtäpitävät lausunnot hänen asemastaan ja vaikutuksestaan oivalluksen omaisina osuvat oikeaan ainakin siinä, mikä perästä päin on ollut mahdollista todistaa. Ainoa eduskunnan pöytäkirjojen valossa täsmennyksen tarvitseva on Kotilieden lausunto Tekla Hultinista Karjalan hellänä hoivaajana: hän piti tunteellaan Karjalansa puolta, mutta järjellään hän ymmärsi, että *e n s i n* on puolustettava *k o k o m a a n* etua; esimerkiksi oli tärkeää, että Karjalaan rakennetaan rautateitä, mutta vielä tärkeämpää oli pitää huolta, ettei rakenneta rautahevolle mahdollisuutta muuttua ”troijalaiseksi puuhevoseksi”.¹ Tämän periaatteen mukaisesti hän käyttää autonomisen Suomen 10 varsinaisilla valtiopäivillä 1908–17² ja itsenäisen Suomen 6 ensimmäisillä varsinaisilla valtiopäivillä 13 puhtaasti³ Karjalaa koskevaa puheenvuoroa.⁴ – Kotilieden lausunto on sikäli ymmärrettävä, että se on vuodelta 1924,⁵ jolloin maan itsenäistyttyä maakunnallis-vaalipiirillisetkin intressit saattoivat tulla oikeutetusti esiin.

2. Autonomian rakentaja:

– *Naisen siviilioikeudellisen aseman parantaminen*

Suomen naiset tunsivat vuodesta 1906 eteenpäin erittäin selvästi, että heitä kohdeltiin epäoikeudenmukaisesti: naimisissa oleva naiskansanedustaja tuli laatimaan koko valtakunnan ta-

1 VP 1914 ptk. II, s. 970. Armollinen esitys Hiitolan–Raasulin rautatiestä. Vrt. Polvinen, Die finnischen Eisenbahnen in den militärischen und politischen Plänen Russlands vor dem ersten Weltkrieg, 1962, mm. s. 208–212.

2 T.VP 1909 ptk. II, s. 775; VP 1911 ptk. II, s. 847; VP 1912 ptk. I, s. 362–363, ptk. II, s. 589, 900; VP 1914 ptk. I, s. 196, ptk. II, s. 969–970. Puheenvuorot koskevat rautateitä, Terijoen suomalaisen yhteiskoulun valtionapua ja Kivennavan ja Uudenkirkon yhdistämistä keisarikuntaan.

3 Huomattakoon, että mm. hallitusmuotoa ja puolustusvoimia koskevat kysymykset olivat T.H.:lle tärkeitä juuri Karjalan turvallisuuden kannalta.

4 VP 1918 ptk. s. 242, 389–390; VP 1919 ptk. I, s. 174–175, 431–433, 989; VP 1920 ptk. I, s. 89–91, ptk. II, s. 1217–1218, 1289–1291, 1482–1486; VP 1921 ptk. I, s. 696–698, 864, ptk. II, s. 1673–1676, ptk. III, s. 2217–2220. Puheenvuorot koskevat rautateitä, koskivoimaa, Venäjän ja venäläisten aiheuttamaa pelkoa, lahjoitusmaiden järjestelyä ja rauhansopimuksen Karjalaa koskevaa osaa.

5 Vaalimainoksissa ehdokkaiden maakunnallisia intressejä luonnollisesti korostettiin. Mm. ”Tulevat edustajaehdokkaamme” Suomen Nainen 5 1922 sanoo T.H.:sta, että hänen ”erityinen myötätuntonsa” on ”aina kohdistunut maamme itäisen puolen asiain valvomiseen.”

lousarviota, mutta ei yleensä omistanut mitään laillista oikeutta määrätä kotinsa tuloista ja menoista, hän voi olla osaltaan antamassa epäluottamuslausetta hallitukselle, mutta tarvitsi miehensä suostumuksen yksinkertaisimpiinkin oikeustoimiin.¹

Eduskunnan ensimmäisen kymmenvuotiskauden aikana autonomiaan liittyvät kysymykset veivät edustajien ajasta ja energiasta valtaosan, ja niinpä voitiin mm. naisasialiikkeen piiristä varsin suoraan ihmetellä, missä viipyivät naisedustajien tekemien naisten yksityisoikeudellisen aseman korjaamiseen tähtäävien monien aloitteiden ratkaisut.²

Naisen yksityisoikeudellisen aseman ja saavutetun valtiollisen täysivaltaisuuden välinen ristiriita velvoitti uuden eduskunnan naisedustajat yritykseen saattaa naimisissa oleva nainen³ yksityisoikeudellisestikin samaan täysivaltaisuuteen, joka hänellä julkisoikeudellisesti jo oli. — Yksikamarisen alkutaipaleen yhtenä ominaispiirteenä voidaan pitää samansisältöisten aloitteiden tekoa toisintoina eri eduskuntaryhmien taholta: ehkä syynä oli halu näyttävästi lunastaa vaalilupaukset,⁴ ehkä syynä oli luokkataistelu, joka tässä "nappipelissä" ulottui jokaiseen lakipykälään.⁵ Naisedustajien jakautumisesta eri puolueryhmiin seurasi, että heidänkin tekemiään samaan päämäärään pyrkiviä aloitteita kertyi samoillakin valtiopäivillä useita.

Lucina Hagmanin yksikamarisen eduskunnan ensimmäisillä valtiopäivillä tekemä anomusehdotus avioliittoa sekä aviopuolisoiden omaisuus- ja velkasuhteita koskevan lainsäädännön uudistamisesta⁶ oli ensimmäinen naisten taholta tehty aloite.⁷ Aloitteen allekirjoittajiksi Lucina Hagman sai kaikki nuorsuomalaiset edustajat lukuunottamatta eduskunnan puhemieheksi valittua P. E. Svinhufvudia.⁸ Suomalaisen puolueen Aleksandra Gripenberg⁹ ja sosialidemokraattien Anni Huotari tekivät samansisältöisen anomusehdotuksen.¹⁰ — Aloitteita ei ennätetty käsitellä näillä eikä seuraavillakaan valtiopäivillä.¹¹ Vasta eduskunnan hajotuksen jäl-

1 Hultin, Suomen avioliittolainsäädännön uudistus, Pohjoismaista naisasiatyötä, 3. pohjoismainen naisasiakongressi Helsingissä kesäk. 3–5 päivinä 1924, 1924, s. 72.

2 Alfthan von, 1966, s. 207–210; Innala, 1967, s. 87–88.

3 V. 1864 annetulla lailla naimaton nainen tuli täysi-ikäiseksi 25-vuotiaana ja ilmoitettuaan siitä tuomioistuimelle jo 21-vuotiaana. Naitu nainen oli tavallaan avioliitollaan saavuttanut täysivaltaisuuden, mutta häntä kahlehtivat miehen edusmiehydestä johtuvat lukuisat rajoitukset, joita ei poistettu v. 1889 osittain uusitulla avioliittolailla, vaan vasta v. 1929 annetulla lailla. Innala, 1967, s. 18–19.

4 Innala, 1967, s. 82.

5 Wuolijoki, Minusta tuli liikenainen (s.a.), s. 68.

6 VP 1907 ptk. I–II, s. 257, Liitteet III, s. 5–14; Seitkari, 1958, s. 318–319.

7 Jo 20.11.1906 Naisasialiitto Unioni esitti omat toivomuksensa tuleville valtiopäiville naisten aseman parantamiseksi ja naisten tasavertaistamiseksi miesten kanssa. Se asetti komiteat pohtimaan eri kysymyksiä ja tuomaan ne esille liiton kokouksissa muodossa, joka voi olla pohjana valtiopäiväanomuksille. — Niinpä T.H. kuului komiteaan, jonka tehtävänä oli pohtia kysymystä "Edusmiehyden poistaminen, naidun naisen omaisuussuhteiden järjestäminen sekä samojen oikeuksien myöntäminen lapsiin nähden niin hyvin äidille kuin isällekin." Naisasialiitto Unionin vuosikertomus vuodelta 1906, 1907, s. 3–4.

8 VP 1907 Liitteet III, s. 14. Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokouksessa joulukuussa 1906 oli hyväksytty T.H.:n ehdotuksen pohjalta Hagmanin anomusehdotuksen sisältämät vaatimukset. Vrt. s. 160.

9 VP 1907 Liitteet III, s. 15–19; Seitkari, 1958, s. 318–319.

10 VP 1907 Liitteet III, s. 23–25; Seitkari, 1958, s. 318.

11 VP 1907 ptk. I–II, s. 257–258; VP 1908 ptk. s. 181.

keen kokoontuneilla vuoden 1908 toisilla valtiopäivillä lakivaliokunta käsitteli ja antoi mietintönsä Gripenbergin ja Huotarin uudistettujen anomusehdotusten¹ ja Tekla Hultinin ja osaksi samaa asiaa koskevan Alma Jokisen aloitteiden pohjalta.² Aloitteet pääsivät eduskuntakäsittelyyn asti, mutta jäivät pöydälle pantuina lopullisesti käsittelemättä.³

Anomusten sarja asiasta jatkui. Vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä tehtiin viisi aloitetta.⁴ Vuoden 1910 valtiopäivillä tehtiin kaksi aloitetta, joista toisen tekijänä oli Tekla Hultin yhdessä Tilda Löthmanin ja 11 miesedustajan kanssa.⁵ Aloitetta lakivaliokuntaan evästettäessä Tekla Hultin puheenvuorossaan korosti, että anomusehdotus oli alkuaan tehty jo vuonna 1907, mutta että asia ei ollut tullut valtiopäivillä ratkaisun asteelle, ei, vaikka sitä odottivat "taajat kansalaisrivit, etusijassa kansamme koko naispuolinen osa".⁶

Kysymystä pohdittiin naisjärjestöjen kokouksissa,⁷ ja siitä jätettiin anomus senaatille, jota pyydettiin ryhtymään toimenpiteisiin päätöksen saamisen nopeuttamiseksi. Senaatti jätti asian lainvalmistelukunnalle, joka ehdotti, että se saisi ensin valmistaa mietinnön lain pohjaksi tarvittavista periaatteista.⁸

Vuoden 1911 valtiopäivillä Tekla Hultin ja lida Yrjö-Koskinen sekä Anni Huotari ja Alma Jokinen uudistivat aloitteensa.⁹

Melkein kymmenen vuotta ehti kulua ilman, että edellä mainitut aloitteet olisivat johtaneet käytännön tulokseen. — Asia oli vuoden 1916 vaaleissa jopa osana vaalitaistelua. Tekla Hultin piti nuorsuomalaisen puolueen puoluekokouksessa esitelmän "Aviovaimon oikeudellisen aseman parantamisesta", ja kokous esitti julkilausumassaan, että aviopuolisoiden tasa-arvoisuus on lailla toteutettava.¹⁰

Kun eduskunta kolmen vuoden tauon jälkeen vuoden 1917 huhtikuussa kokoontui, Tekla Hultin yhdessä 6 muun naisedustajan kanssa jätti anomusehdotuksen, että hallitus lähimmäs-

1 T.VP 1908 ptk. II, s. 2336–2343, Liitteet III s. 45, 46–48.

2 T.VP 1908 ptk. II, s. 2342, Liitteet III, s. 50–53, 54–56. — T.H.:n Turun yliopistolle 7.X.1940 lahjoittamassa kirjakokoelmassa on "Aviopuolisoiden omaisuussuhteita koskeva laki Englannissa 18 p:ltä elokuuta 1882" Helsinki 1908. Turun yliopiston kirjasto ei ole löytänyt ko. kirjaa (Turun yliopiston kirje 1.10.1976, D 2817), eikä siis ole voitu selvittää mahdollisten merkintöjen avulla sen hankinta-aikaa.

3 T.VP 1908 ptk. I, s. 98, 214, ptk. II, s. 1707.

4 Yhtenä aloitteen tekijänä oli Tekla Hultin 4 nais- ja 15 miesedustajan kanssa. T.VP 1909 Liitteet III s. 5–11.

5 VP 1910 Liitteet III s. 110–113.

6 VP 1910 ptk. I, s. 88

7 Alfthan von, 1966, s. 210.

8 Mietintö valmistui v. 1912, mutta siitä haluttiin pyytää vielä eräiden viranomaisten lausuntoja. Lainvalmistelukunta lakkautettiin v. 1914 ja aloite raukesi. Seitkari, 1958, s. 319; Innala, 1967, s.93. — Suomalaisen naisliiton ehdotuksesta kahdeksan naisyhdistystä asetti yhteisen komitean, joka kävi yksityiskohtaisesti lainvalmistelukunnan mietinnön läpi ja esitti siitä lausunnon, jonka mukaan tinkimätöntä tasapuolisuutta oli noudatettava. — T.H. henkilökohtaisesti paheksui mietintöä, joka toteutettuna ei olisi tuonut muutosta tilanteeseen. Hultin, Aviovaimon oikeudellisen aseman parantaminen I–II, Karjala 7.5. ja 9.5.1916.

9 VP 1911 Liitteet III, s. 39–41.

10 "Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokous", Karjala 18.4.1916; Hultin, Aviovaimon oikeudellisen aseman parantaminen I–II, Karjala 7.5. ja 9.5.1916.

sä tulevaisuudessa antaisi eduskunnalle esityksen ”— — sellaisiksi muutoksiksi voimassa olevaan lakiin, että 1. miehen edusmiehyys lakkautettaisiin, että 2. aviopuolisoiden varallisuusuoikeudelliset suhteet järjestettäisiin tasapuolisuuden periaatetta soveltamalla sekä että 3. aviovaimon määräämisoikeus lapsiinsa nähden selvästi laissa tunnustettaisiin.”¹ Laki-valiokunta myönsi kesäkuun 22. antamassaan lausunnossa, että uudistuksen tarve oli yleisesti tunnustettu ja esitti, että hallitus ryhtyisi valmistamaan ehdotusta avioliittolainsäädännön uudistamiseksi.²

Eduskunta hyväksyi valiokunnan mietinnön.³ — Suomi itsenäistyi.

Asia tuli seuraavan kerran esille 16.1.1919, jolloin Tekla Hultin ja kahdeksan muuta nais-edustajaa kirjallisesti kysyi, ”Mihin toimenpiteisiin Hallitus on ryhtynyt tai aikoo ryhtyä Eduskunnan anoman avioliittolainsäädännön uudistusta koskevan esityksen valmistamiseksi, jotta esitys mahdollisimman pian voidaan Eduskunnalle antaa?”⁴ Oikeusministeri Söderhjelm totesi vastauksessaan, että muuttuneet valtiolliset olot ja järjestyksen vakiinnuttaminen ovat vaatineet kaiken huomion, joten ”— — hallitusta tuskin voidaan katsoa syyppääksi siihen tyytymättömyyteen ja paheksumiseen varsinkin naisten piireissä, jota kysymyksenteikijät ovat väittäneet tämän asian viivytyksen herättäneen.”⁵ Tekla Hultin kirjoitti päiväkirjaansa, miten naisasia otetaan puolueohjelmiin pelkäksi vaalisyötiksi ja miten ”Katkeroituu sitä vähemmästäkin.”⁶

Hallituksen Ruotsin mallin mukainen esitys laiksi aviopuolisoiden omistussuhteista annettiin vuoden 1922 valtiopäiville, mutta lakivaliokunta ehti pohtia siitä vain kuusi ensimmäistä pykälää.⁷ Hallitus uusi esityksensä vuoden 1923 valtiopäivillä,⁸ mutta lakivaliokunta käytyään esityksen alustavasti läpi hylkäsi sen juristijaostonsa kehotuksesta valiokunnan naisjäsenten vastalauseista huolimatta.⁹ Esitys oli listalla ensimmäistä käsittelyä varten 7. joulukuuta — tavanomaisesti listalla viimeisenä. Tekla Hultin kertoo: ”Kello löi 2 ja se löi 3, läsnä oli enää vain kourallinen edustajia, mutta me naiset odotimme uskollisesti asiaamme. ”Pidätekö pitkiäkin puheita?” kysyi edessäni istuva ministeri Ryti. — ”Pidän kyllä”, uhkasin minä. Kello 3 aikaan tuli äänestysloman aikana itse puhemies kysymään aiommeko me puhua. — ”Aiomme”, vastasin taas. — ”Mutta minä en jaksa kauemmin”, valitti hän. (—Suomen pankista oli juuri äsken puhuttu enemmän kuin tunti, ilman että kukaan miehistä oli väsymystä valittanut) — ”Eikö saa poistaa tätä asiata päiväjärjestyksestä?” kysyi puhemies edelleen. — ”Puhemies tekee niinkuin tykkää”, vastasin minä, mutta me naiset pidämme puhe-oikeudestamme kiinni, niin kauan kuin asia on päiväjärjestyksessä.”

Vihdoin tuli meidän asiamme vuoro.

Silloin kuului puhemiehen ääni: ”11^{nes} asia poistetaan päiväjärjestyksestä.”

1 VP 1917 Liitteet III, s. 162–164.

2 VP 1917 Asiakirjat V:2, anomusmietintö n:o 16.

3 VP 1917 ptk. II, s. 609–611.

4 VP 1918 ptk. s. 477–478.

5 VP 1918 ptk. s. 478–481, 27.1.1919.

6 TH XLVIII 62, 28.1.1919

7 VP 1922 ptk. I, s. 22, 27, 31; Hultin, Vaalikehotus naisille, Karjala 30.3.1924.

8 VP 1923 ptk. II, s. 1598.

9 TH L 93 15.12.1923.

Niin oli saatu se uudistuskysymys, joka naisten taholla pidetään kiireellisimpänä, jälleen viivytetyksi seuraaviin valtiopäiviin.”¹

Syysistuntokausi päättyi. Seuraavan vuoden kevästuntokaudella valtiopäivät hajotettiin ja Tekla Hultin jäi pois eduskunnasta. Avioliittolainsäädäntö uudistettiin vuoden 1929 valtiopäivillä – 22 vuotta sen jälkeen, kun kaikkien valtiollisten puolueiden naisedustajien taholta ensimmäiset aloitteet asiasta oli tehty.

– Siveellisyystyön edistäminen

Ohjesääntöinen prostituutio lakkautettiin Suomessa senaatin päätöksellä keväällä 1907. Sen varassa eläneiden naisten saattaminen toimeentulon takaavaan hyväksytyyn ansiotyöhön vaati monien naisjärjestöjen työtä vuosia. Tämän työn tukemista tarkoittivat naisten eri vuosina tekemät eduskunta-aloitteet.²

Vuoden 1908 valtiopäivillä Hilda Käkikoski anomusehdotuksessaan toivoi hallituksen ryhtyvän kiireellisiin toimiin niiden tahojen tukemiseksi, joiden huoleksi oli jäänyt prostituution uhrien auttaminen työhön ja säännölliseen elämään.³ Saman vuoden toisilla valtiopäivillä hän teki anomusehdotuksen, että eduskunta pyytäisi hallitusta aikaisempaa runsaammin myöntämään varoja siveellisyystyötä tekeville yhdistyksille ja laitoksille.⁴ Molemmat ehdotukset ennättivät sivistysvaliokuntaan asti.⁵

Vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä ja vuoden 1910 valtiopäivillä Hilda Käkikoski – ja Tekla Hultin häneen vuoden 1910 valtiopäivillä yhtyen – uudisti siveellisyystyöhön tarkoitettun määrärahan korotusanomuksen.⁶ Nyt sivistysvaliokunta ehdotti myönnettäväksi vuodeksi 1911 pääkaupungissa ja suuremmissa kaupungeissa anottua jonkin verran suuremman määrärahan yksityisille turva- ja suojakodeille. Ensimmäisen kerran eduskunta hyväksyi tämän asian piiriin kuuluvan anomuksen.⁷ – Laajempaan toimintaan tähtääväksi oli tarkoitettu Hilda Käkikosken ja mm. Tekla Hultinin vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä jättämä anomusehdotus, jossa esitettiin asetettavaksi komitea tutkimaan siveellisyysrikosten ja veneeristen tautien

1 TH L 93 15.12. T.H. oli varustautunut puhumaan siitä, miten voimassa oleva laki oli pääpiirteiltään 200 vuotta vanha ja miten yksikamarisen alusta asti naiset ovat riippumatta puolueesta yrittäneet ajaa jatkuvasti ”kuuroille korville” puhuen tärkeimpänä pitämäänsä lakia. – Myös hän aikoi esittää vastalauseen asian muodollisesta käsittelystä, sillä ”Lieneekö koskaan aikaisemmin tapahtunut, että valiokunta on tehnyt päätöksen hallituksen esityksen hylkäämisestä jo ennen kuin se on käsitelty loppuun edes ensimmäisessä lukemisessa.” TH LV.

2 Päätös astui voimaan 1.6.1908. Alfthan von, 1966, s. 123–131; Innala, 1967, s. 112; Rajainen, 1973, s. 153.

3 VP 1908 Liitteet VI, s. 51–56.

4 T.VP 1908 Liitteet VI, s. 114–117.

5 VP 1908 ptk. s. 716; T.VP 1908 ptk. II, s. 2413.

6 T.VP 1909 Liitteet VI, s. 179; VP 1910 Liitteet VI, s. 432–436.

7 VP 1910 ptk. II, s. 812, 836, Liitteet VI, s. 114–117, Asiakirjat V anomusmietintö 13. Sivistysvaliokunnan vähemmistö esitti ”vastalauseen” vaatien, että valtiovallan on ryhdyttävä huomattavasti ponnekkaampiin toimiin prostituoitujen auttamiseksi – pelkkä yksityinen armeliaisuus ei riitä. VP 1910 Asiakirjat V anomusmietintö 13.

leviämisen syitä ja ehdottamaan keinoja siveysolojen parantamiseksi.¹ Hilda Käkikoski uudisti vuoden 1910 valtiopäivillä² ja Frans Vilho Sipilä – Tekla Hultinin kuuluessa allekirjoittajiin – vuoden 1913 valtiopäivillä anomusehdotuksen.³ Kaikki ehdotukset ennättivät sivistysvaliokuntaan asti.⁴

Huolimatta senaatin vuoden 1907 määräyksestä ammattimainen haureus jatkui, ja varsinkin ensimmäisen maailmansodan vuosina tilanne kehittyi huolestuttavaan suuntaan sukupuolitautilien levitessä.⁵

Tekla Hultin oli tekemässä vuoden 1917 valtiopäiville anomusta, että eduskunta esittäisi senaatille komitean asettamista antamaan ehdotusta sukupuolitautilien ja ammattimaisen huoruuden estämiseksi.⁶ Näillä valtiopäivillä jätettiin nuorsuomalaisten naisedustajien toimesta myös ehdotus määrärahan anomisesta senaatilta yhdistysten ja kuntien turvakotien perustamiseksi ja ylläpitämiseksi.⁷ Edes sivistysvaliokunta ei ennättänyt käsitellä kumpakaan anomuksista ja niinpä jälkimmäinen – Tekla Hultinin ollessa mukana – uudistettiin saman vuoden toisilla valtiopäivillä.⁸ Anomus jäi käsittelemättömien asioiden joukkoon.

Itsenäisyyden ajan ensimmäinen siveellisyyssasiaa koskeva anomusehdotus on vuodelta 1923: Mandi Hannula esitti valtiopäiville määrärahan myöntämistä Suomen Naisten Kansallisuusliiton⁹ siveellisyysskomitealle valistustyötä varten siveellisyytyön alalla ja erityisen vastaanotokodin perustamiseen.¹⁰ Tekla Hultin kuului anomusehdotuksen allekirjoittajiin. Eduskunta hyväksyi anomuksen!¹¹

– Naisten yötyökysymys

Ensimmäisen kerran naisten yötyötä koskeva aloite tehtiin porvarissäädystä vuosien 1904–05 valtiopäivillä. Aloite jäi käsittelemättä. Vuonna 1906 asetettiin työväensuojelulainsää-

1 T.VP 1909 Liitteet VI, s. 169–178.

2 VP 1910 Liitteet VI, s. 431.

3 VP 1913 Liitteet VI, s. 614.

4 T.VP 1909 ptk. I, s. 203; VP 1910 ptk. I, s. 106; VP 1913 ptk. I, s. 118.

5 Åström, Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa, Helsingin kaupungin historia IV:2, 1956, s. 257–262.

6 VP 1917 Liitteet VI, s. 358–363.

7 VP 1917 Liitteet VI, s. 364–366. Anomuksen tekijöinä olivat Jenny af Forselles, Lucina Hagman ja Eveliina Ala-Kulju.

8 T.VP 1917 Liitteet VI, s. 602–603.

9 Suomen Naisten Kansallisuusliitto perustettiin Aleksandra Gripenbergin toimesta v. 1911 Kansainvälisen Naisten Liiton (The International Council of Women, ICW) Suomen osastona. Se toimi naisten aseman kohottamiseksi yhteiskunnan, perheen ja yksilön etua silmällä pitäen. Nimi muuttui v. 1947 Suomen Naisjärjestöjen Keskusliitoksi. Otavan Iso Tietosanakirja 8, 1964, s. 439.

10 VP 1923 Liitteet II, s. 171–174.

11 VP 1923 ptk. II, s. 1779.

dännön tarkastuskomitea, joka sai työnsä valmiiksi seuraavana vuonna ja jonka työn pohjalta vuoden 1909 toiset valtiopäivät saivat kesäkuun 3. armollisen esityksen asetukseksi teollisuusammattityöstä.¹

Jo ennen kuin esitys oli tullut eduskuntaan, naisasialiitto Unioni otaksuen, että voimassa olevan lain muutos tulee syvästi vaikuttamaan naisten taloudelliseen asemaan, anoi 29.3. 1909 päiväämällään kirjeellä teollisuushallitukselta 5000 markan suuruisia valtionapua tilastolliseen tutkimukseen, jonka liitto aikoi toimittaa niiden seurausten selville saamiseksi, jotka yötyön lailla kieltäminen naispuolisille työntekijöille saattoi aiheuttaa.² Teollisuushallitus huomauttaen, miten tärkeätä olisi saada täydellinen selvitys naisten asemasta teollisuudessa ja yötyössä erittäinkin, puolsi tehtyä anomusta senaatin kauppaja teollisuustoimituskunnalle.³

Senaatti hylkäsi 8.5. Unionin anomuksen, mutta sen yleinen tarkoitus saavutti senaatin hyväksynnän. Teollisuushallitus sai käskyn mahdollisimman pian toimittaa senaatille tarkan suunnitelman ja kustannusarvion teollisuushallituksen ylivalvonnan alaisena tehtävästä, samaa kysymystä koskevasta työtilastollisesta tutkimuksesta. Teollisuushallituksen työtilastollisen toimiston johtaja, maisteri G. R. Snellman laati ehdotuksen tutkimukseksi, jonka oli määrä selvittää, minkälaisissa oloissa ja missä määrin naisia toimi yötyössä eri teollisuushaaroissa ja mikä vaikutus naisten yötyön – joko täydellisellä tai osittaisella – kiellolla tuli olemaan heidän asemaansa. Edellisessä suhteessa uskottiin tietoja saatavan esittämällä asiaa koskevat kysymykset sekä työnantajille että työntekijöille, jälkimmäisessä suhteessa katsottiin voitavan tyytyä työnantajien ilmoituksiin, miten yötyökiellon mahdollisesti tullessa on tarkoitus järjestää naisten työntekeä. Koska kokemus oli osoittanut, että kirjallisiin kysymyksiin jätettiin yleensä vastaamatta, katsottiin tarpeelliseksi luotettavien tietojen saamiseksi käyttää matkustavia haastattelijoita.⁴

Teollisuushallitus ehdotti, että Tekla Hultin suorittaisi työn teollisuushallituksen valvonnassa ja yksissä neuvoin sen työtilastollisen osaston kanssa käyttäen senaatin kauppaja teollisuustoimituskunnan tarkastamia ja vahvistamia kaavakkeita.⁵ – Tekla Hultin otti tarjotun tehtävän vastaan, ja jo heinäkuussa 1909 hän teollisuushallituksen nimissä lähetti kiertokirjeet työnantajille ja työntekijöille saadakseen ”– – selville, kuinka suuressa määrin maassamme käytetään NAISIA YÖTYÖSSÄ TEOLLISUUDEN ALALLA, minkälaisissa olosuhteissa nämä työskentelevät ja mitkä tulisivat olemaan seuraukset, jos yötyö naisilta lain kautta kielletään.”⁶ Tutkija jätti joulukuussa 1910 saamansa tulokset otsikolla ”Yötyöntekijättäret Suomen teollisuudessa” teollisuushallitukselle ja edelleen luovutettavaksi senaatin kauppaja teollisuustoimituskunnalle.⁷

1 T.VP 1909 ptk. II, s. 20, 1438, 1498; Tuominen, Yötyön ongelma Suomen sosiaalipolitiikassa. HArk. 55, 1955, s. 181–184.

2 Hultin, Yötyöntekijättäret Suomen teollisuudessa, Työtilasto XI, 1911, s. 1; Vera Hjeltin ja Tekla Hultin lausunnot naisten yötyön kiellosta. Naisten Ääni 20 1909, s. 243.

3 Hultin, 1911, s. 1

4 Hultin, 1911, s. 2; Tuominen, 1955, s. 184–186.

5 Hultin, 1911, s. IX–X, 3–4.

6 Hultin, 1911, s. 8–10.

7 Hultin, 1911, s. IX–X.

Armollinen esitys asetukseksi teollisuusammattityöstä tuli työväenasiainvaliokunnan mietinnöllä lisättyä eduskunnan ensimmäiseen käsittelyyn lokakuussa 1909. Vaikka tutkimus naisten yötyöstä ei vielä ollutkaan valmis, Tekla Hultin käytti kysymystä valaisevan puheenvuoron eduskunnassa: 80 % siihen asti puhutelluista yötyöntekijättäristä asettui työväenasiainvaliokunnan mietinnön kannalle eli yötyö oli oleva kielletty, mutta yksityistapauksissa mahdollinen teollisuushallituksen myöntämällä luvalla. Tätä kantaa puhuja suositti suuren valiokunnan huomioon.¹ Eduskunnan pöytäkirjan mukaan puheenvuoron jälkeen kuului vassemmalta: "Oi, oi!"² Mahdollisesti siellä muisteltiin kymmenen vuoden takaista aikaa, jolloin jo puhuja valittaen oli todennut, "— ettei yötyötä kokonaan voida poistaa —."³

Eduskunnassa lausuttiin epäilyksen ja arvostelun sanoja armollisesta esityksestä, työväenasiainvaliokunnan mietinnöstä ja Tekla Hultinin keskeneräisestä tutkimuksesta.⁴ Viimeksimainitun kohdalla epäiltiin suoraan tutkijoita, esitettyjä lukuja ja tutkimuskaavakkeiden johdattelevuutta.⁵ Hilja Pärssisen (sos.dem.) "— olisi odottanut, että ed. Hultin olisi voinut esittää, että 99 % on ilmoittanut, etteivät tahdo yötyön kieltoa, kun sitä tuollatavoin on kysytty. Ed. Hultin on tässä ajavinaan näiden naisten etuja, mutta jos hän vanhana naisasianajajana olisi tahtonut työläisnaisten asiaa ajaa, niin hänen olisi tullut ajatella, kuinka juuri yötyön poistamisen kautta saatetaan naiset siihen asemaan, että he voivat paremmin puoltaa palkkojaan, ja voivat siis saada taloudellisesti paremman aseman."⁶

15.11.1909 eduskunta hyväksyi 1.1.1911 voimaan astuvaksi ehdotuksen asetukseksi teollisuusammattityöstä niin, että yötyö on yleensä naisilta kielletty, paitsi milloin työ on järjestetty säännöllisesti vaihtuviin kahdeksan tunnin vuoroihin.⁷

— Naisen oikeuttaminen valtion virkoihin

Monesti opillisen uran valinneille naisille ei opillinen ura sellaisenaan riittänytkään, vaan heidän oli saatava "vapautus sukupuolesta". Ymmärrettävästi tavoitteena oli haitallisen ja hankalan erivapaustien poistaminen ja naisen tunnustaminen tasaveroiseksi miehen rinnalla virkoihin, ja nimenomaan valtion virkoihin, pääsyyn nähden.

1 T.VP 1909 ptk. I. s. 441—442. Asiakirjat I—III työväenasiainvaliokunnan mietintö n:o 1; Hultin, Naisten yötyö teollisuusammattiteissa, Karjala 30.10.1909.

2 T.VP 1909 ptk. I, s. 442.

3 Hultin, Lainmääräyksiä työpäivän pituudesta, 1899, s. 30.

4 T.VP 1909 ptk. I, mm. s. 429—457, II mm. s. 909—945, 991—1017.

5 T.VP 1909 ptk. I, mm. s. 452—455, ptk. II, mm. s. 432—938.

6 T.VP 1909 ptk. I, s. 456; vrt. Tuominen, 1955, s. 186—187.

7 T.VP 1909 ptk. II, s. 1200, Asiakirjat I—III, Keis. M:tin armollinen esitys n:o 3 Armolliseksi Asetukseksi teollisuusammattityöstä: V. 1976 on Tasa-arvoasiain neuvottelukunta esittänyt yö- ja vuorotyön saattamista luvanvaraiseksi kaikkien työntekijöiden osalta. Myös Yötyötoimikunta pitää lupamenettelyä tarpeellisena, jotta yö- ja vuorotyön teettäminen ei leviäisi aloille, joilla se ei ole tarpeellista. — Neuvottelukunta yhtyy toimikunnan esitykseen, että naisten yötyökieltoa koskevan poikkeuslain voimassaoloa jatketaan vuoden 1977 alusta. "Yö- ja vuorotyö saatava luvanvaraiseksi", Helsingin Sanomat 6.9.1976.

14.12.1976 eduskunta hyväksyi naisten yötyökieltoa koskevien säännösten jatkamisen vuoden 1978 loppuun. Helsingin Sanomat 15.12.1976.

Vuoden 1907 valtiopäivillä Hilda Käkikoski esitti anomusehdotuksessaan voimassa olevaa lakia muutettavaksi siten, että nainen sukupuolensa estämättä olisi hakukelpoinen kaikkiin valtion virkoihin ja että naista, kuten miestäkin, virkaan nimitettäessä otettaisiin huomioon ainoastaan taito, ansio, kokemus ja koeteltu kansalaiskunto.¹ Lucina Hagman esitti anottavaksi, että naiselle, ehkä tarpeelliseksi havaittavin rajoituksin, säädettäisiin oikeus samoilla ehdoilla kuin miehelle päästä valtion virkoihin ja nauttia samoja etuja kuin mieskin.² — Kumpaakaan anomusehdotusta ei edes perustuslakivaliokunta ennättänyt käsitellä.

Käkikoski ja Hagman uudistivat anomuksensa vuoden 1908 valtiopäivillä³ ja Käkikoski vielä saman vuoden toisillakin valtiopäivillä.⁴ Tekla Hultin teki samoilla valtiopäivillä samansäätöisen anomusehdotuksen kuin Hagmanin anomusehdotus oli ollut,⁵ Hagmanhan itse ei ollut näillä valtiopäivillä.

Hilda Käkikoski uudisti anomuksensa vuoden 1909⁶ ja 1910 valtiopäivillä.⁷

Kun asia ei vieläkään edistynyt, jättivät Tekla Hultin ja Iida Yrjö-Koskinen samaa tarkoittavan anomusehdotuksensa vuoden 1911⁸ ja vielä vuoden 1912 valtiopäiville.⁹ Tämän anomuksen perusteluissa he korostivat, että vuosina 1880—1911 naiset olivat suorittaneet kaikkiaan 342 sellaista tutkintoa, jotka oikeuttavat pääsyyn erinäisille toimialoille ja valtion virkoihin, ja koska perustuslaki takaa kansalaisten tasa-arvoisuusperiaatteen, sen ulottamista naisiin vaatii kohtuus ja oikeus.¹⁰ — Kohtuus ja oikeus ei tapahtunut. Hultin ja Yrjö-Koskinen uudistivat anomusehdotuksensa vuoden 1913 valtiopäivillä,¹¹ ja ensinmainittu lähetekeskustelun puheenvuorossaan toivoi, että kun anomus oli ollut kuusilla valtiopäivillä ehtimättä perustusvaliokuntaa pitemmälle, niin eduskunta nyt osoittaisi päätöksellään, mitä uudistuksia maan yleinen mielipide katsoi oikeuden ja yhteiskunnallisen kehityksen vaativan.¹²

Asia ei mennyt eteenpäin vuoden 1913 valtiopäivillä, ei liioin vuoden 1914 valtiopäivillä, jolloin Tekla Hultin, Iida Yrjö-Koskinen ja Tilda Löthman tekivät asiaa koskevan anomusehdotuksensa¹³ ja jolloin Tekla Hultin oli perustuslakivaliokunnan jäsenenä hoitaakseen juuri tätä asiaa eteenpäin.¹⁴ Ja pyrittäään, suorastaan juoniteltuaan, itsensä valiokunnan jäseneksi hän sai havaita miesten taholta selvästi, että kyseessä oli ”vain naisasia” ja että vastaajana oli ”vain nainen”. ”Valiokunnan tapa käsitellä asiaa, jolla kuitenkin on suuri oikeudellinen ja yhteiskunnallinen merkitys, oli niin ylimielistä ja halveksivaa, että semmoista tosiaan ei olisi odottanut eduskunnassa, jonka maailmalla kehutaan kulkevan vapaamielisyyden ja naisva-

1 VP 1907 Liitteet III, s. 57—64.

2 VP 1907 Liitteet III, s. 65—70; Seitkari, 1958, s. 320.

3 VP 1908 Liitteet III, s. 31—32, 33—34.

4 T.VP 1908 Liitteet III, s. 47—48.

5 T.VP 1908 Liitteet I, s. 49—50; Seitkari, 1958, s. 320.

6 VP 1909 Liitteet I, s. 58—59; Seitkari, 1958, s. 320.

7 VP 1910 Liitteet I, s. 45; Seitkari, 1958, s. 320.

8 VP 1911 Liitteet I, s. 49; Seitkari, 1958, s. 320.

9 VP 1912 Liitteet I, s. 97—103; Seitkari, 1958, s. 320.

10 VP 1912 Liitteet I, s. 98—99; Innala, 1967, s. 149—150.

11 VP 1913 Liitteet I, s. 109.

12 VP 1913 ptk. I, s. 73.

13 VP 1914 Liitteet I, s. 76; Hultin, 1938, s. 26.

14 Hultin, 1938, s. 11—12; Lindman, 1968, s. 97.

pautuksen etunenässä. Sen verran kuitenkin vaikuttaa naisten äänivalta, ettei kukaan uskaltanut avonaisesti asiaa vastustaa. Mutta välillisesti vastustajat tulevat tekemään kaiken, minkä voivat, saadakseen asian haudatuksi ainakin näillä valtiopäivillä.”¹

Kun eduskunta vuoden 1917 keväällä kokoontui, oli aloitettava alusta. Naisasianaisten mielestä naisten oikeuttaminen hakemaan ja saamaan valtion virkoja samoin edellytyksin kuin miehetkin koitui yhtäläisesti kaikkien kansalaispiirien hyväksi puolueista ja ryhmyksistä riippumatta.² Ja taas Tekla Hultin kuuden muun naisedustajan kanssa oli tekemässä anomus-ehdotusta.³ Perustuslakivaliokunnalla oli aikaa, ja kesäkuussa allekirjoitetussa mietinnössään se yhtyi aloitteen tarkoitukseen ja katsoi, että naisten esteetön pääsy valtion virkoihin merkitsi yhteiskunnalle entistä parempaa tilaisuutta saada virkoihin sopivat henkilöt.⁴ Mietintöön liittyi kaksi vastalauseetta, joissa tähdennettiin, että uuden hallitusmuodon mukana poistetaan naisten keskuudessa epäoikeudenmukaisiksi koetut esteet ja erillistä anomusta yhtä vähän kuin erillistä lakia ei tarvita.⁵

Erityisesti näiden vastalauseiden takia naisedustajat näkivät välttämättömäksi puolustaa aloitetaan. Tekla Hultinin mielestä vastalauseet oli tehty asian jarruttamiseksi ja alta kuului ajatus, että naisia varten sittenkin aiotaan säätää poikkeuslakeja. Suorasukaisesti hän ilmaisi eduskunnassa mielipiteensä: ”Poikkeuslain säätäminen sisältäisi sitäpaitsi suuren vääryyden naisia kohtaan. Mutta se olisi käsittääkseni samalla myös miehille loukkaavaa, sillä edellyttäisihän se sen, että miehet juuri tärkeimpien virkojen suhteen (aikaisemmin T.H. on todennut, että naisia nimitettäisiin kyllä alempiin virkoihin, mutta että heitä ei katsota voitavan nimitää ilman erivapautta vakinaiisiin, vuosirahasäännössä palkalla varustettuihin virkoihin) kaipaisivat erikoista suojaa, ja vieläpä perustuslain suojaa, naisten vapaata kilpailua vastaan. Jo lähetekeskustelussa eräs miehinen edustaja⁶ täällä vastusti sellaista ajatusta, ja minä uskon, että useimmat täällä ovat hänen kannallaan, etteivät miehet tässä suhteessa mitään erikoista suojelulakia kaipa. Pääsyn avaaminen naisille valtionvirkoihin ei itse asiassa merkitse muuta kuin kilpailun julistamista vapaaksi.”⁷ Omasta puolestaan hän toivoi eduskunnan hyväksyvän valiokunnan mietinnön.

Hyväksymisen puolesta puhui myös lida Yrjö-Koskinen⁸ ja Lucina Hagman⁹ ja Eveliina Alakulju¹⁰ ja jopa sosialistien Alma Jokinen, joka tulkitsi koko puolueensa kannan kysymykseen: ”Meille ei ole edes voita puuron silmään tästä uudistuksesta, jos se hyväksyttäisiin, mutta sosialisteilla ei ole koskaan ollut mitään syytä pelätä yhteiskunnan etujen kärsivän siitä, josko kaikki yhteiskunnan kunnialliset kansalaiset saavat ottaa osaa yhteiskunnallisten epäkohtain poistamiseen ja korjaamiseen. — — Kaikeksi onneksi sosialistimiehet käsittävät asian toisin kuin porvarimiehet. He ovat aina nähneet toiminnassa, että mikäli naiset tehdään yhdenarvoisiksi miesten kanssa, mikäli ne saatetaan toimintaan mukaan, sikäli siitä on yhteis-

1 Hultin, 1938, s. 18–19.

2 Innala, 1967, s. 151.

3 VP 1917 Liitteet I, s. 9–115.

4 VP 1917 Asiakirjat V I, II. Prvm. n:o 8.

5 VP 1917 ptk. II, s. 629–634. Vastalauseiden esittäjät olivat Lauri Ingman (suom.) ja Ernst Nevanlinna (suom.).

6 Kyseessä oli nuorsuomalainen, kagaaleihin kuulunut Onni Talas, joka oli ollut mm. Leo Mechelinin ystävä. Talas, 1960, s. 14, 16, 28, 37, 45–47.

7 VP 1917 ptk. I, s. 78, ptk. II, s. 629–631.

8 VP 1917 ptk. II, s. 631.

9 VP 1917 ptk. II, s. 632.

10 VP 1917 ptk. II, s. 634.

kunnalle hyötyä, mutta siitä ei saa ed. Nevanlinna¹ ja monta muuta vanhoillista jarrua täällä vakuutetuksi.”² Viimeisen puheenvuoron asiasta käytti sosialistien Hanna Karhinen, jonka mielestä ”Kysymys ei nyt ole siitä, käsittävätkö nämä herrat naisasiaa vai ei, vaan kysymys on t a l o u d e l l i s i s t a e d u i s t a. Ne naiset, jotka pyrkivät virkoihin, ne tulevat tallamaan herrojen Nevanlinnojen y.m. varpaille — —.”³ — Eduskunta hyväksyi perustuslakivaliokunnan mietinnön.⁴

– *Naisen kelpuuttaminen asianajajaksi ja tuomariksi*

Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 2 pykälän alkuperäisen sanamuodon mukaan tuli henkilöiden, jotka toimivat toisen asiamiehenä tai oikeusavustajana, olla ”oberychtade, ärlige, redelige och förståndige män.”⁵ Vuoden 1898 asetuksessa pykälää muutettiin kieliasunsa mutta ei periaatteensa puolesta.⁶

Naisen saattaminen tasaveroiseksi miehen rinnalla myös oikeusavustajana, oikeudenkäyntiedustajana ja asianajajana oli opillisesti sivistyneiden naisten mielestä mitä ajankohtaisinta jo vuoden 1907 valtiopäivillä, jolloin käsiteltiin hallituksen esitystä laiksi oikeudenkäyntivaltuusmiehistä ja julkisista asianajajista.⁷ Hallituksen esitys tuli hyväksytyksi lakivaliokunnassa, suuressa valiokunnassa ja itse eduskunnassa siinä muodossa, että naimattomalla naisella, joka ei siis ollut edusmiehen alainen, oli oikeus toimia valtuutettuna ja avustajana oikeudessa. Lakiesitys ei saanut suuriruhtinaan hyväksyntää.⁸

Vuoden 1908 ensimmäisillä ja toisilla ja vuosien 1909 ja 1910 valtiopäivillä naiset uudistivat muutosityksensä. Turhaan.⁹

Vuoden 1911 valtiopäivillä Tekla Hultin neljän muun naisedustajan kanssa jätti eduskuntaesityksen, että OK 15 luvun 2 pykälä muutettaisiin siten, että ”Oikeudenkäynti=asiamiehenä tahi riitapuolen apulaisena” käytettäisiin ”ainoastaan hyvämaineista, rehellistä ja sellaiseen toimeen kykenevää henkilöä, joka ei ole edusmiehen alainen.”¹⁰ Lakivaliokunta päätyi mietinnössään esityksen mukaiseen asetusehdotukseen.¹¹ Tekla Hultin oli käyttänyt puheenvuoron, kun esitys lähetettiin lakivaliokuntaan, ja hän käytti puheenvuoron nyt, kun esitys oli

1 VP 1917 ptk. II, s. 633. Kyseessä oli Turun l.et.vp:n suom.puolueen edustaja Ernst Nevanlinna (1873–1932), joka oli Uuden Suomettaren päätoimittaja 1906–13, Uuden Suomen päätoimittaja 1919–22 ja Helsingin yliopiston finanssiopin professori 1924–32. Otavan Iso Tietosanakirja 6, 1963, s. 359.

2 VP 1917 ptk. II, s. 633.

3 VP 1917 ptk. II, s. 634.

4 VP 1917 ptk. II, s. 634.

5 V. 1865 julkaistussa Elias Lönnrotin tarkastamassa suomenkielisessä lakikirjassa sanaa män ei aina käytetä merkitsemään miestä vaan ihmistä yleensä, mutta tässä tapauksessa sen tulkittiin tarkoittavan vain miestä. Innala, 1967, s. 138.

6 Innala, 1967, s. 138–139.

7 VP 1907 ptk. I–II s. 27, 30, 106–127, III s. 1844–1868, IV s. 2135–2162.

8 VP 1908 Asiakirjat I–III lvm. 3, suurvm. 9, eduskunnan vastausesitys 3.

9 VP 1908 Liitteet III, s. 83; T. VP 1908 Liitteet III, s. 119; VP 1909 Liitteet III, s. 39; VP 1910 Liitteet III, s. 148; Seitkari, 1958, s. 321.

10 VP 1911 Liitteet III, s. 126–129. Myös ed. Annala jätti samansisältöisen eduskuntaesityksen. VP 1911 Liitteet III, s. 125; Seitkari, 1958, s. 321.

11 VP 1911 ptk. I, s. 488, 533, Liitteet III, s. 126–129.

ensimmäisessä käsittelyssä: saatesanana suurelle valiokunnalle oli mm. varsin yksityiskohtainen kuvaus ainoan oikeustutkinnon suorittaneen naisen, Agnes Lundellin, ammattillisista vastoinkäymisistä.¹

Suuri valiokunta asettui puoltamaan lakivaliokunnan ehdotusta,² mutta asiaa ei ennätetty käsitellä loppuun näillä eikä vielä seuraavillakaan valtiopäivillä, joilla se tuli esille mm. Tekla Hultinin eduskuntaesityksen pohjalta.³ – Lopullista ratkaisuaan kysymys naisen oikeudesta saada harjoittaa asianajajan ammattia joutui odottamaan vuoden 1917 toisiin valtiopäiviin asti. Eduskunnan julistauduttua korkeimman vallan haltijaksi se vahvisti hyväksymänsä muutokset oikeudenkäymiskaareen 14. päivänä joulukuuta 1917.⁴

Vuoden 1919 valtiopäiville Tekla Hultin teki eduskuntaesityksen, että nainen oikeutettaisiin pääsemään oikeuslaitoksen virkoihin ja kihlakunnanlautakunnan jäseneksi. Esitys pysähtyi lakivaliokuntaan eikä tullut enää hänen edustajakaudellaan esille.⁵

– *Senaatin oikeusosaston muuttaminen korkeimmaksi oikeudeksi*

Tekla Hultin teki Leo Mechelinin jo vuoden 1872 valtiopäiville esittämää ehdotusta toistaen⁶ vuoden 1909 toisille valtiopäiville anomusehdotuksen, jossa pyydettiin esityksen antamista hallitsijalle senaatin oikeusosaston muuttamisesta erityiseksi korkeimmaksi tuomioistuimeksi, jonka jäsenellä on tuomarille vakuutettu oikeus, ettei häntä ilman laillista tutkimusta ja tuomiota saa erottaa virastaan.⁷ Kun senaatin oikeusosaston jäsenet kesäkuussa 1909 olivat eronneet perustuslakien vastaisesti syntyneen Suomen asioitten käsittelyjärjestystä koskeneen riidan vuoksi, aloitteentekijät katsoivat ajankohdan sopivaksi oikeusosaston erottamiseksi senaatista ja muodostamiseksi itsenäiseksi korkeimmaksi tuomioistuimeksi. Perustelut olivat samat, joihin jo säätyvaltiopäivien vastaavissa yhteyksissä oli viitattu: oikeusosaston jäsenet joutuivat yhdessä talousosaston jäsenten kanssa osallistumaan lainsäädäntä- ja hallitusasioidenkin käsittelyyn, eivätkä siis voineet olla ”valtiollisten huolien ja niistä ehkä johtuvien selkkauksien ulkopuolella.” Toinen tärkeä, uudistusta puoltava näkökohta oli, että oikeusosaston jäsenet eivät silloisellaan olleet virastaan erottamattomia.⁸ Aloite ei ehtinyt tulla esille edes perustuslakivaliokunnassa.

Edellisen aloitteensa Tekla Hultin yhdessä Tilda Löthmanin ja 13 ryhmänsä miesedustajan kanssa uudisti vuoden 1910 valtiopäivillä.⁹ Anomusehdotus lähetettiin perustuslakivaliokuntaan, joka ei nytkään ennättänyt käsitellä sitä.

1 VP 1911 ptk. I, s. 90, ptk. II, s. 553–554.

2 VP 1911 Asiakirjat V:1, suurvm n:o 9.

3 VP 1912 ptk. I, s. 193–218, 235–236, Liitteet III, s. 102. Myös ed. Annala teki samaa asiaa koskevan eduskuntaesityksen. VP 1912 Liitteet III, s. 101.

4 T.VP 1917 ptk. I, s. 515.

5 VP 1919 ptk. I, s. 91, Liitteet III s. 304–306.

6 Rein, 1915, s. 36.

7 T.VP 1909 Liitteet I, s. 39–43, ptk. II, s. 1496. Uudistus oli tullut päiväjärjestykseen jo 1860-luvulla. Senaatin v. 1907 tekemän asiaa koskevan esityksen hallitsija oli hylännyt. Seitkari, 1958, s. 245.

8 T.VP 1909 Liitteet I, s. 39–43; Seitkari, 1958, s. 245.

9 VP 1910 Liitteet I, s. 24, ptk. II, s. 1202. Perusteluissa viitataan T.VP 1909 anomusehdotuksen perusteluihin.

Hallituksen esityksen perusteella asia tuli eduskunnassa käsiteltäväksi vasta vuoden 1917 ensimmäisillä valtiopäivillä.¹ Esitystä lakivaliokuntaan keskusteltaessa Tekla Hultin käytti puheenvuoron sanoen olevansa pakotettu koskettamaan naisasiaa, vaikka monen korvissa sillä oli huono kaiku. Koska esityksessä määriteltiin korkeimman oikeuden jäsenten ja muiden virkamiesten pätevyys ehdot siten, että heidän tuli olla oikeamielisiä ja lainoppineita miehiä, joilla on taitoa ja kokemusta tuomarin toimesta, niin hänestä sana "miehiä" oli vaihdettava sanaksi "henkilöitä", jottei naisia estettäisi kilpailemasta näistä viroista. Ja vaikka asian merkitys oli vain aatteellinen, koska voimassa olevien lainsäädännön mukaan naiset eivät päässeet tuomarinvirkoihin eivätkä siis voineet saavuttaa vaadittavaa tuomarinkokemusta, niin lait oli laadittava oikeustajun jo oikeaksi tunnustamaan muotoon.²

Lakiehdotuksen tultua toiseen käsittelyyn Tekla Hultin toisti edellä olevan ehdotuksensa 2. pykälän kohdalla. Hän suositti pykälää hyväksyttäväksi esitetystä muodosta lukuunottamatta viimeistä virkettä, jota hän ehdotti muotoon: "Näihin virkoihin nimittää senaatti, korkeimman oikeuden tehtyä siitä esityksen, oikeamielisiä ja lainoppineita henkilöitä, joilla on taitoa ja kokemusta tuomarin toimessa."³ Edustaja Iida Yrjö-Koskinen kannatti Tekla Hultinin muutosehdotusta.⁴ Sitä ei hyväksytty! Pykälä sai suuren valiokunnan ehdottaman muodon, ja lakiesitys hyväksyttiin kolmannessa käsittelyssä heinäkuun 30. 1917.⁵

– Opetus- ja sivistystyötä koskevia asioita

Yleisen oppivelvollisuuden aikaansaaminen oli päämäärä, joka ensimmäisen yksikamarisen aloittaessa toimintansa liittyi kaikkien suomalaisten puolueiden ohjelmaan ja josta eduskuntaesityksiä jätettiin aina vuodesta 1907 eteenpäin.⁶ Ensimmäisen yksikamarisen ensimmäisen aloitteen tässä asiassa teki sosialidemokraattien edustaja Santeri Nuorteva. Aloitetta ei ennetetty käsitellä näillä valtiopäivillä.⁷

Vuoden 1908 molemmilla valtiopäivillä tehdyt esitykset perustuivat senaatin vuonna 1906 asettaman, Mikael Soinisen puheenjohtolla toimineen oppivelvollisuuskomitean mietintöön. Aloitteen tekijöinä vuoden 1908 ensimmäisillä valtiopäivillä olivat Santeri Nuorteva (sos. dem.)⁸ ja Y. K. Yrjö-Koskinen (suom.)⁹ ja toisilla Mikael Soininen (suom.).¹⁰

1 VP 1917 ptk. I, s. 429.

2 VP 1917 ptk. I, s. 459.

3 VP 1917 ptk. II, s. 987.

4 VP 1917 ptk. II, s. 987.

5 VP 1917 ptk. II, s. 1138. Itsenäisyyden tultua varmennetuksi sekä korkein oikeus että korkein hallinto-oikeus perustettiin 22.7.1918 annetulla lailla huolehtimaan lainkäytöstä ylipäätänsä asteena. Honka, Prokuraattori-oikeuskansleri 1809–1959, 1959, s. 214.

6 Seitkari, 1958, s. 385; Borg, 1965, s. 32, 42–43, 62–63, 67–69, 83–85. Ruotsalaisen kansanpuolueen vuoden 1906 puolueohjelmaan yleinen oppivelvollisuus ei kuulunut.

7 VP 1907 Liitteet III, s. 115–125; Seitkari, 1958, s. 385.

8 VP 1908 ptk., s. 715, Liitteet VI, s. 59–66; Seitkari, 1958, s. 385; Innala, 1967, s. 177.

9 VP 1908 ptk., s. 715, Liitteet VI, s. 67–83.

10 T.VP 1908 ptk. II, s. 2408, Liitteet VI, s. 17–29.

Vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä tehtiin kaikkien suomalaisten puolueyhmiön taholta oppivelvollisuuteen tähtääviä eduskuntaesityksiä.¹ Nuorsuomalaisten esityksen teki Pekka Pennanen, ja Tekla Hultin oli yhtenä allekirjoittajana.² Näistä aloitteista sivistysvaliokunta sai mietintönsä valmiiksi samoilla valtiopäivillä.³

Vuoden 1910 valtiopäiville annettiin Väinö Jokisen (sos.dem.), Pekka Pennasen (nuorsuom.), Kyösti Kallion (maalaisl.), Mikael Soinisen (suom.) ja Hilda Käkikosken (suom.) eduskuntaesitykset oppivelvollisuuslaiksi.⁴ Tekla Hultin oli edelleen Pekka Pennasen esityksen allekirjoittaja.⁵ Eduskunta hyväksyi lakiehdotuksen,⁶ mutta se juuttui senaattiin.⁷

Seuraavat yritykset laiksi yleisestä oppivelvollisuudesta tehtiin vuoden 1917 toisilla valtiopäivillä Julius Sundblomin (ruots.)⁸ ja Hulda Salmen (sos.dem.)⁹ eduskuntaesityksinä ja vuosien 1918¹⁰ – 1919¹¹ valtiopäivillä hallituksen esityksinä. Kaikki ennättivät sivistysvaliokuntaan asti.¹²

Marraskuun 23. 1920 eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen laiksi yleisestä oppivelvollisuudesta ja laiksi kansakoululaitoksen kustannuksista.¹³ Hallituksen esityksen kolmannessa käsittelyssä Tekla Hultin toi selvästi julki tyytymättömyytensä lakiin – tyytymätön hän oli ollut myös vuoden 1910 valtiopäivillä säädettyyn lakiin¹⁴ – mutta: ”– – eduskunnassa koskaan ei saa aikaan sitä, mitä itsekin pitää parhaimpana. Täytyy tavallisesti tyytyä parhaaseen, mikä on saatavissa, jos ylipäänsä tahtoo jotakin aikaansaada.”¹⁵ Itse uudistuksen välttämättömyydestä hän oli ollut varma jo vuonna 1910¹⁶ ja oli nyt, kymmentä vuotta myöhemmin: ”Uuseaan kertaan on täällä tänään huomautettu, että kansanvallan välttämätön edellytys on läpeensä valistunut kansa. Tämä on kieltämätöntä. Äänilippu tietämättömän kädessä on suorastaan vaarallinen. Suomen kansa on tahtonut itselleen kansanvaltaisen hallitusmuodon. Siitä seuraa, että sen täytyy hankkia itselleen yleinen ja perusteellinen sivistys – –.” Uudistuksen lykkäämiseen tuonnemmaksi ei ole varaa, sillä ”Kansakoulukustannukset menevät itse asiassa

1 T.VP 1909 ehdotuksen tekijöinä Hilja Pärssinen (sos.dem.), Pekka Pennanen (nuorsuom.), Mikael Soininen (suom.) ja Kyösti Kallio (maalaisl.), T.VP 1909 ptk. II, s. 1492, Liitteet VI s. 5–74.

2 T.VP 1909 ptk. II, s. 1492, Liitteet VI, s. 45–60.

3 T.VP 1909 ptk. II, s. 1492, Asiakirjat V Sivm. n:o 4.

4 VP 1910 ptk. II, s. 1200, Liitteet VI, s. 327–398.

5 VP 1910 Liitteet VI, s. 363; Seitkari. 1958, s. 385.

6 VP 1910 ptk. II, s. 1031–1032.

7 Halila IV, 1950, s. 15; Lindman, 1968, s. 122, 324.

8 T.VP 1917 Liitteet VI, s. 496–529.

9 T.VP 1917 Liitteet VI, s. 530–550.

10 VP 1918 ptk., s. 63, 91.

11 VP 1919 ptk. I, s. 20, 26.

12 T.VP 1917 ptk. I, s. 298, 337; VP 1918 ptk., s. 91, 1081; VP 1919 ptk. I, s. 34, 1547.

13 VP 1920 ptk. II, s. 1409; Halila IV, 1950, s. 18–19.

14 VP 1910 ptk. I, s. 462–464; VP 1920 ptk. II, s. 999, 1002, 1383–1384. Kummallakin kerralla T.H. oli tyytymätön mm. oppivelvollisuuden alkamiseen 7–8 vuoden iässä, mikä maaseutua ajatellen oli liian varhaista; toisaalta hän puolsi kustannussyistä koululaitoksen asteittaista kehittämistä.

15 VP 1920 ptk. II, s. 1384.

16 VP 1910 ptk. I, s. 464.

tuottavaan tarkoitukseen, kansan sivistystason kohottamiseen, joka nykyoloissa ja kansainvälisessä kilpailussa on menestyksellisen yhteiskunnallisen ja valtiollisen elämän välttämätön edellytys.”¹

3. Autonomian puolustaja

– *Kansalaisten laillisten oikeuksien puolustaminen*

Yksikamarisen eduskunnan ensimmäisen kymmenen vuoden, ns. toisen sortokauden, tärkeimmäksi tehtäväksi muodostui puolustaa ja edistää mahdollisuuksien mukaan kansanvaltaista järjestelmää.

Kesäkuussa 1908 hallitsija vahvisti puhtaasti venäläisenä lainsäädäntötoimenpiteenä ministerineuvoston pöytäkirjan Venäjän etua koskevien asioiden esittelyjärjestyksestä. Sen mukaan kaikki hallitsijalle lähetettävät esitykset oli ensin toimitettava ministerineuvoston tarkastettaviksi, ja se harkitsi, mitkä suuriruhtinaskunnan asiat samalla koskivat keisarikunnan etua ja kuuluivat siis tällä perusteella Venäjän ministeriöiden ja yllhallitusten harkittaviksi. Ilman ministerineuvoston lausuntoa Suomen ministerivaltiosihteeri ei saanut esitellä hallitsijalle mitään. Jos Suomen viranomaisten ja ministerineuvoston välillä oli erimielisyyttä, ministerivaltiosihteerin esittelystä oli läsnä myös ministerineuvoston ao. ministeri.²

Samana vuonna eduskunta anoi ja senaatti esitti Suomen asioiden käsittelyjärjestyksen saattamista perustuslain mukaiselle kannalle. Turhaan. Vuoden 1909 ensimmäisillä valtiopäivillä tehtiin useita asiaa koskevia aloitteita, mutta valtiopäivien hajotus esti niiden käsittelyn.³ Samoin vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä jätettiin eri eduskuntaryhmien puolesta ehdotuksia adressiksi, joka olisi lähetettävä hallitsijalle Suomen asioiden valmistelusta ja esittelyn järjestämisestä. Tekla Hultin oli nuorsuomalaisten adressin allekirjoittajana. Perustuslakivaliokunnan antama mietintö oli pohjana käytäessä eduskunnan täysistunnossa keskustelua Suomelle vakuutettujen oikeuksien puolustamisesta.⁴ Sikäli tilanne oli nyt muuttunut, että suomalaisvenäläinen komitea oli jo asetettu harkitsemaan kysymystä yleisvaltakunnallisen lainsäädännön voimaansaattamisesta Suomessa.⁵ Tuloksena oli eduskunnan päätös lähettää hallitsijalle adressi, jossa vaadittiin laittoman esittelyjärjestyksen kumoamista ja ministerineuvoston Suomen asioihin sekaantumisen lopettamista.⁶ Turhaan.

¹ VP 1920 ptk. II, s. 1383–1384. Jo vuoden 1910 valtiopäivillä T.H. oppivelvollisuuslain 1. käsittelyssä päätti puheenvuoronsa: ”— — meillä ei ole varaa enää lykätä oppivelvollisuuden säätämistä tuonemmaksi.” VP 1910 ptk. I, s. 464.

² Seitkari, 1958, s. 260.

³ Seitkari, 1958, s. 261–262.

⁴ T.VP 1909 ptk. I, s. 243–248, 251–275, Liitteet I, Adressiehdotukset 1, 2, 3; Innala, 1967, s. 206.

⁵ Seitkari, 1958, s. 262.

⁶ T.VP 1909 Asiakirjat IV, Adressimietintö n:o 1; Juva I, 1957, s. 419–420; Seitkari, 1958, s. 262–263; Blomstedt, 1969, s. 277–278. Adressiehdotuksessa ei päästy porvarilliseen yhteisesiintymiseen niin kuin vuotta aikaisemmin, vaan vanhasuomalaiset laativat oman adressiehdotuksensa ja ns. perustuslailiset ryhmät (nuorsuom., maalaisl. ja ruots.) omansa, jota sosialidemokraatit tulematta mukaan ilmoittivat lähetekeskustelussa voimakkaasti kannattavansa. — Eduskunta asettui äänin 122–55 perustuslakivaliokunnan kannalle, joka vuorostaan oli hyväksynyt ns. perustuslaillisen adressiehdotuksen.

Huhtikuussa 1910 oli esillä armollinen esitys laiksi niiden Suomenmaata koskevien lakien ja asetusten säätämisyjärjestyksestä, joilla oli yleisvaltakunnallista merkitystä.¹ Ryhmissä oli etukäteen sovittu, ketkä tulisivat puhumaan esitystä perustuslakivaliokuntaan evästettäessä. Tekla Hultin käytti puheenvuoron naisten edustajana, vaikkei ollutkaan etukäteen neuvotellut asiasta muiden naisedustajien kanssa: "Suomen naiset eivät mielestäni vastaisi sitä suurta luottamusta, mikä heille on osoitettu, kun he ovat saaneet valtiollisen äänioikeuden, ellei heidänkin puoleltaan tässä tilaisuudessa julkilausuttaisi, että Suomen naiset ovat syvästi tietoiset siitä, että se väkivallan toimenpide, joka nyt on kysymyksessä, toteutettuna tuottaisi suunnattoman onnettomuuden koko isänmaalle ja jokaiselle sen yksityiselle kodille. Myöskin me naiset voimme vakuuttaa, että maamme perustuslaillinen oikeus on meille niin kallis aarre, että sen puolustamiselle tahdomme uhrata kaikki voimamme."² Istunto oli hänestä unohtumaton, sillä vaaran hetkellä rintama tuntui yhdistyvän ja istunto muodostui " — — kokonaisuudessaan yksimielisimmäksi mielenosoitukseksi, mikä koskaan on kamarissa tapahtunut."³ Huolimatta eduskunnan ehjästä rintamasta ja ministerivaltiosihteeri Langhoffin ponnisteluista duuma ja valtakunnanpuolustusneuvosto hyväksyivät lain, hallitsija vahvisti sen 30.6.1910, ja sitä ryhdyttiin viivyttelämättä soveltamaan käytäntöön.⁴

Hallitsija kutsui eduskunnan ylimääräisille valtiopäiville syyskuussa 1910 laatimaan tarkemmat määräykset siitä järjestyksestä, jolla Suomea edustavat jäsenet valitaan valtakunnanpuolustoon ja -duumaan, sekä suorittamaan tämän vaalin. Lisäksi eduskunnan piti antaa lausunto kahdesta Venäjän ministerineuvoston valmistamasta lakiehdotuksesta, jotka koskivat ns. sotilasmiljoonien maksamista ja Venäjän alamaisten saattamista oikeuksiltaan yhdenvertaisiksi Suomen kansalaisten kanssa.⁵ Puhemies Svinhufvud kieltäytyi antamasta esityksiä eduskunnalle, koska niitä ei ollut laadittu ja jätetty sille Suomen voimassa olevan lain mukaisessa järjestyksessä.⁶ Puhemiehen menettelystä keskusteltaessa Tekla Hultin lausui näkemyksensä, että keisarin esitykset olivat eduskunnan selvästi esittämän oikeuskäsityksen vastaisia ja toteutuneina ne eivät ole Suomen kansaa ja sen eduskuntaa laillisesti velvoittavia; jos kansanedustajat edesauttavat esityksen toteutumista, he "rikkovat edustajan ensimmäistä velvollisuutta, joka on noudattaa maan perustuslakia." Hän ilmoitti täydellisesti hyväksyvänsä puhemiehen menettelyn.⁷

Eduskunnan hajotus seurasi heti lokakuun alussa.⁸

Vuoden 1914 valtiopäivien alussa nuorsuomalaisten Pekka Ahmavaara ja ruotsalaisten Gösta Stenbäck tekivät aloitteen adressin lähettämiseksi hallitsijalle. Siinä piti korostaa, miten vält-

1 VP 1910 ptk. I, s. 208, II, s. 1193.

2 VP 1910 ptk. I, s. 242; Hultin, 1935, s. 473–474.

3 Hultin, 1935, s. 474.

4 Seitkari, 1958, s. 267.

5 Ylim. VP 1910 Pöytä- ja asiakirjat, s. 6 Puhemiehen tervehdyspuhe, s. 25–26 Puhemiehen tiedonanto; Seitkari, 1958, s. 267.

6 Ylim. VP 1910 Pöytä- ja asiakirjat, s. 25–26; Juva I, 1957, s. 426–429.

7 Ylim. VP 1910 Pöytä- ja asiakirjat, s. 43.

8 Ylim. VP 1910 Pöytä- ja asiakirjat, s. 61, 8.10.1910 Tiedonanto Eduskunnan hajottamisesta; Seitkari, 1958, s. 267.

tämätöntä oli, että Suomen oikeutta sortavat ja uhkaavat pyrkimykset pysäytetään ja Suomen olot saatetaan oikeuden pohjalle.¹ Perustuslakivaliokunnan mietinnön mukaisena eduskunta hyväksyi adressin lähetettäväksi hallitsijalle.² Mm. Tekla Hultin käytti puheenvuoron valiokunnan mietinnön johdosta ja itäsuomalaisena ja itäsuomalaisten edustajana ilmoitti olevansa tyytyväinen, että erityisesti hänen valtuuttajiensa keskuudessa vallitseva "ahdistuksen mieliala" pääsee adressissa selvästi esiin.³

Tekla Hultin ei katsonut voivansa vaieta myöskään paria kuukautta myöhemmin, kun käsiteltiin usean eri anomusehdotuksen pohjalta kysymystä laillisten olojen palauttamisesta maahan. Pitkässä puheessaan hän maalaavasti viittasi perustuslakivaliokunnan mietintöön, jossa oli selvitetty, kuinka paljon siveellistä rappeutumista, vääryyttä, väkivaltaa, onnettomuutta, mutta myös isänmaallista velvollisuudentunnetta syntyy, kun ne voimat, joiden tehtävänä on lakipohjaisen järjestyksen ylläpitäminen, ryhtyvät tämän järjestyksen perustaa järkyttämään ja kuinka Suomen eduskunnalla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin kääntyä hallitsijan puoleen anomuksella, "että Suomen laeille ja oikeusjärjestykselle uskolliset Venäjän yhdenvertaisuuslain nojalla tuomitut Suomen kansalaiset jälleen pääsevät perustuslain mukaisia oikeuksiaan nauttimaan."⁴

Elokuussa 1914 alkanut maailmansota merkitsi edellisten vuosien sortopolitiikan selvää jyrkenemistä Suomessa. Yleisvaltakunnallistuttamispolitiikkaa jatkaen hallitsija vahvisti syyskuussa 1914 ohjelman – ilmeisesti erehdyksessä se pääsi lehdistöön marraskuussa – jolla pyrittiin lujittamaan valtiovaltaa Suomessa ja toisaalta aikaansaamaan valtiollista ja taloudellista lähenemistä Suomen ja muun keisarikunnan välillä. Vaikka Venäjän hallitus ei ryhtynyt tätä ohjelmaa sellaisenaan toteuttamaan, se merkitsi venäläisen sortopolitiikan kiristymistä sillä perusteella, että Suomi julistettiin heti sodan alkaessa sotatilaan ja täällä tulivat voimaan sotatilaa koskevat säännökset.⁵ Suomen aseman uhanalaisuutta lisäsi ratkaisevasti jääminen kansainvälisesti katsoen aivan yksin.⁶

Valtiopäiviä ei kutsuttu koolle valtiopäiväjärjestyksessä edellytettynä normaalina ajankohtana 1.2.1915, ja vasta 14.12.1915 hallitsija ilmoitti valtiopäivien koollekutsumisen lykkääntymisestä, kunnes sota-ajan poikkeukselliset olot ovat menneet.⁷ Kuitenkin vajaata kuukautta myöhemmin kenraalikuvernööri Seyn ilmoitti senaatille, että eduskuntavaalit toimitetaan heinäkuun alussa 1916.⁸

Uusi eduskunta uusissa olosuhteissa kokoontui huhtikuussa 1917.⁹

1 Valtiopäivät alkavat 2.2.1914 ja jo 9.2.1914 on adressiehdotus esillä. VP 1914 ptk. I, s. 1, 30–33, Liitteet I, s. 5–11.

2 VP 1914 ptk. I, s. 90.

3 VP 1914 ptk. I, s. 100. T.H. kuului perustuslakivaliokuntaan.

4 VP 1914 ptk. II, s. 821–822.

5 Seitkari, 1958, s. 400–401; Polvinen, Maailmansodan vaikutus Suomen asemaan, HA XIV, 1960, s. 210–211.

6 Polvinen, 1960, s. 204–205.

7 Seitkari, 1958, s. 402, 405.

8 Seitkari, 1958, s. 405.

9 VP 1917 ptk. I, s. 1.

– *Virasta pidätykset vuosina 1912 ja 1913*

” – —

Uusikirkko seisoo, Kivennapa kestää,
Metsäpirtti auttaa, Rautu on rautaa,
vielä ei kaiveta Karjalan hautaa,
Karjalan kannas on teidän,
Karjalan kannas on meidän!”

Ote Eino Leinon marssista Karjalan kannas, joka on omistettu Uudenkirkon ja Kivennavan asukkailla 27.8.1911.¹

Aina vuodesta 1811, eli Vanhan Suomen muuhun Suomeen liittämispäätöksestä alkaen, oli Venäjällä ollut piirejä, joita tilanne Viipurin läänin alueella ei tyydyttänyt.² Viipurin läänin jälleen liittäminen Venäjään oli esillä 1800-luvun puolivälissä, mutta syrjäytyi läänin venäläisen kesäasutuksen syntyessä ja suurvaltapolitiikan ollessa Venäjän kannalta katsoen turvallisen tuntuista. Venäjän ulkopoliittinen asema huononi 1870-luvulta lähtien mm. Saksan yhdistymisen vuoksi. Luottamus Ruotsin puolueettomuuteen ja Suomen lojaalisuuteen alkoi horjua. Kysymys pääkaupungin turvallisuudesta nousi esiin.³

Vuonna 1902 Bobrikov ilmeisesti henkilökohtaisista tavoitteista johtuen ehdotti Viipurin läänin erottamista muusta Suomesta. Asia oli esillä huhujen ja lehtikirjoitusten muodossa yleisön keskuudessa myös vuosina 1905, 1907 ja 1908. Syksyllä 1909 alettiin aikaisempaa selvemmin puhua muutamien rajapitäjien erottamisesta.⁴ ”Olen asiasta melkein sairas. En voi sen vuoksi enää syödä enkä nukkua. Mikä kuulumaton rikoksenhanke!”⁵ kirjoitti Tekla Hultin päiväkirjaansa 20. lokakuuta 1909. Puolueista riippumatta kaikki Viipurin läänin 30 kansanedustajaa kokoontuivat yhteiseen neuvotteluun, asettivat delegaation – Tekla Hultin tuli siihen varajäseneksi – pohtimaan keinoja uhkaavan vaaran torjumiseksi⁶ ja esittivät lähinnä Tekla Hultinin ja Jonas Castrénin laatiman vastalauseen sekä duuman jäsenille suoraan lähetetyissä vetoamuksissa että kotimaisessa ja ulkomaisessa lehdistössä.⁷ Kansanedustajien vetoomuksen mukaan kansan yhden kuudenneksen erottaminen kokonaisuudesta ja jättäminen hallitsijavakuutuksella vahvistettua hallitussuojaa vaille oli vastoin perustuslakia; se oli inhimillisiä oikeuksia loukkaava väkivallanteko. Päätös ei myöskään ollut perusteltavissa Venäjän turvallisuuskysymyksellä, koska läänissä ei ollut tekeillä kapinahankkeita.⁸ Samana vuonna

1 TH LXIV; Helsingin Sanomat 30.8.1911.

2 Sirkiä, Uusikirkko, 1955, s. 94; Hämäläinen, Karjalan kannaksen venäläinen kesäasutus ja sen vaikutus Suomen ja Venäjän suhteiden kehitykseen autonomian ajan lopulla, 1974, s. 171.

3 Hämäläinen, 1974, s. 171–172.

4 Hultin, 1935, s. 468–469; Paavolainen, 1954, s. 112–116; Hämäläinen, 1974, s. 172–178; Hultin, Vanhan Suomen puolesta, Karjala 3.10.1907 (T.H.:n nuorsuomalaisien juhlassa 1.10.1907 pitämä esitelmä).

5 Hultin, 1935, s. 469.

6 TH LVI Muistiinpanot 20.10.1909 pidetystä julkilausumakokouksesta; Hultin, 1935, s. 468; Hämäläinen, 1974, s. 172–178.

7 TH LVI Muistiinpanot 20.10.1909 pidetystä julkilausumakokouksesta; TH XLIX 73. 29.12.1919; ”Viipurin läänin puolesta” -kirjoituksen (Karjala 30.10.1909) lopussa mainitaan, että se lähetetään duuman jäsenille ja eräille ulkolaisille lehdille – tarkemmin ei mainita, mille lehdille. T.H.:n arkistossa (TH LXVI vuoden 1917 tapahtumat) on Helsingissä 1909 painettu ”Ein lfinländischer Aufruf”, josta ei selviä tekijä, mutta jonka sisältö on sama kuin ”Viipurin läänin puolesta” -kirjoituksen. Mahdollisia levityskohteita ei mainita.

8 ”Viipurin läänin puolesta”, Karjala 30.10.1909.

Tekla Hultin yritti nuorsuomalaisen eduskuntaryhmän valtuuttamana suostuttaa ystävänsä Arvid Järnefeltin matkustamaan Leo Tolstoin luo ja vaikuttamaan tähän ja tämän kautta "avoimen kirjeen" muodossa Venäjän kansaan Viipurin läänin erottamisasiassa.¹ Järnefelt ilmoitti olevansa valmis lähtemään, mutta epäili Venäjän toimenpiteitä "nytkin" vain pelotellun hengessä aiotuiksi.² Tohmajärven Hovilan kartanon lastenlasten³ hankkeesta ei tullut mitään, mutta ei myöskään Viipurin läänin erottamishankkeesta.⁴

Vuoden 1910 puolivälissä Venäjän lehtien kirjoittelu asiasta hiljeni, joksikin aikaa. Kuitenkin saman vuoden lopulla Suomen asiain neuvottelukunta sai valmiiksi Viipurin läänin keisarikuntaan yhdistämistä koskevan muistion, jonka pohjalla ministerineuvosto laati kokouksessaan 25.7.1911 oman ehdotuksensa Kivennavan ja Uudenkirkon pitäjiä erottamisesta. Tämän ehdotuksen keisari hyväksyi 17.8.1911. Tieto erottamishdotuksen vahvistamisesta tuli 24.8. ja ennätti seuraavana päivänä suuren yleisön tietoon. Vastalauseita esitettiin lehtikirjoitusten – mm. aivan allekirjoitusta ja päiväystä myöten samassa muodossa kuin vuonna 1909 esitettiin läänin kaikkien kansanedustajien vetoisuus laitonta toimenpidettä vastaan – ja adressien muodossa, mielenosoitusten, kansalaiskokousten ja yksittäisten viranomaisten voimalla. Ainakin 32 eurooppalaisessa ja muutamassa amerikkalaisessakin lehdessä kirjoitettiin syksyn 1911 aikana erottamiskysymyksestä Venäjälle kielteisessä sävyssä.⁵ Suunnitella oli myös kysymystä käsittelevän venäjänkielisen kirjasen julkaiseminen; Tekla Hultinin arkistossa olevat kirjoitukset *Det närvarande läget i de hotande socknarna* ja *Historisk överblick* olivat aiotut tähän kirjaseen.⁶

Eduskunnan kannanotot supistuivat yllättävän vähiin: edustaja Airolan aloitteesta kaikki Viipurin läänin 10 sosialistista kansanedustajaa lukuunottamatta tuomari Kotosta tekivät 18.3.1912 anomusehdotuksen erottamishankkeiden sillensä jättämisestä. Perustuslakivaliokunta teki anomusehdotuksen pohjalta perusteellisen mietinnön kannaksen historiasta ja aiotun toimenpiteen laittomuudesta esittäen adressin lähettämistä keisarille. Mietinnön täysistuntokäsittelyssä puheenvuoron käyttäneet kansanedustajat ilmaisivat täysin hyväksyvänsä perustuslakivaliokunnan kannanotot.⁷ Tekla Hultinkin ilmaisi lyhyessä puheenvuorossaan poik-

1 Häkli, 1955, s. 393–394. T.H.:n kirje A.J.:lle on A.J.:n arkistossa Lohjan Virkkalan Rantalassa.

2 Arvid Järnefeltin kirje T.H.:lle 22.10.1909. TH XII.

3 Tekla Hultinin ja Arvid Järnefeltin isoisät omistivat peräkkäin Tohmajärven Hovilan kartanon ja kummankin isä on syntynyt Hovilassa. Vrt. s. 23 alaviite 1. – T.H. ja A.J. tunsivat toisensa ainakin jo Päivälehti-kaudeltaan. A.J.:n suhtautumiseen Karjalaan vaikutti osaltaan sekin, että hänen äitinsä oli viettänyt nuorena kesiään ja "suomalaistunut" Uudellakirkolla setänsä Pietari Clodt von Jürgensburgin omistamassa Halilan hovissa, Häkli, 1955, s. 13; "Elisabeth Järnefelt", Suomen nainen 4. 1919.

A.J. kirjoitti välittömästi T.H.:n kirjeen saatuaan Tolstoille selostaen Viipurin läänin ja välittäen Hultinin kirjeen sisällön. Matkalle Jasnaja Poljanaan hän lähti maaliskuussa 1910. Tolstoi ei suostunut kirjoittamaan sanaakaan Suomen puolustukseksi: "En tunne enkä voi tuntea mitään Suomea yhtä vähän kuin tunnen tai voin tuntea mitään Venäjää. Tunnen ainoastaan maapallon eri puolilla asuvia ihmisiä –". Häkli, 1955, s. 394–395, 398–399.

4 Seitkari, 1958, s. 280–281.

5 Eronen, Uudenkirkon ja Kivennavan erottamishanka, Hakkapeliitta 22, 1936, s. 678–681; Paavolainen, 1954, s. 154–174; Sirkiä, 1955, s. 95–103; Kiuru, Kivennapa, 1961, s. 19–20; Soikkanen, 1970, s. 153; Hämäläinen, 1974, s. 178–185, 191–199; Karjala 25.–26.8.1911.

6 TH LVI c; Hämäläinen, 1974, s. 193–194.

7 VP 1912 ptk. I, s. 86, II, s. 898–901, Liitteet I, Prvm. n:o 8, s. 31–41, Liitteet X, Adressiehdotus n:o 1 s. 9–11.

keuksellisen tunneperäisesti mielipiteensä: ”— — yhdyn kaikesta sydämestäni kannattamaan sitä vastalauseita, joka tässä mietinnössä pannaan jokaista yritystä vastaan, joka tai koittaa tämän läänin tai vähimmänsen sen osan erottamista pois Suomesta, jonka alueellinen ja kansakunnallinen ykseys on perustuslain pyhyydellä taattu ja joka on luonnon välttämättömyyteen ja korkeampaan maailmanjärjestykseen perustuva. Tässä kohdassa pitävät syvimmässä merkityksessä paikkansa sanat: mitä Jumala on itse yhdistänyt, eivät ihmiset saa erottaa.”¹ — Saman mielipiteen Tekla Hultin oli ilmaissut myös ulkomaalaisissa sanomalehdissä.

Helmikuun 3.1912 Tekla Hultin sai Sanomalehtien Uutistoimistosta tietää, että hänet on tarjottu erottaa Tilastollisen Päätoimiston toisen aktuaarin virasta rankaisutoimenpiteensä hänen edellisen vuoden syyskuussa Manchester Guardianissa julkaisemastaan kirjoituksesta ”Erään kansan silpominen”.² Artikkelin kirjoittaja piti keisarikunnan ministerineuvoston tekemää ehdotusta Kivennavan ja Uudenkirkon pitäjien erottamiseksi Suomesta ja yhdistämiseksi Venäjään Suomen siihen asti kokemista laittomuuksista ”brutaaleimpana”: yli 300 000 ihmistä oli vaarassa menettää perustuslain antaman suojan.³

Senaatin siviilitoimituskunta vaati Tekla Hultinilta selitystä artikkelista työpaikan, Tilastollisen Päätoimiston, kautta kahdeksan päivän kuluessa.⁴

Syytetty esitti lausunnossaan, että sekä virasta erottaminen että erottaminen mainitusta syyistä oli laitonta: ensinnäkään virasta erottaminen naissukupuolen vuoksi saadun erivapauden peruuttamisella — kuten oli suunniteltu — ei ollut mahdollista, koska hän oli kyllä hakenut ja saanut erivapauden, mutta saadakseen sukupuolestaan huolimatta hakea ja tulla nimettyksi Tilastollisen Päätoimiston toisen aktuaarin virkaan, ja toisekseen se, että hän omalla nimellään ja lisäyksellä ”Viipurin läänin vaalipiirin edustaja Suomen valtiopäivillä” oli kirjoittanut suunnitelmasta, josta paljon jyrkempiä lausuntoja julkaistiin oman maan lehdistössä, oli vain sen puheoikeuden käyttöä, joka perustuslaissa on vakuutettu jokaiselle Suomen kansalaiselle. Syytetty katsoi olevansa täysin oikeutettu julkaisemaan ko. kirjoituksen eikä saattanut käsittää, missä tarkoituksessa senaatti häneltä sen suhteen selitystä vaati.⁵ mecheliniäläisen metodin mukainen pienen kansan suuren asian vieminen suureen maailmaan oli kasvanut vuosikymmenien mittaan itsestänselvyydeksi.⁶

Tekla Hultinin kirjoitus Manchester Guardianissa ja lehden oma kannanotto asiasta pääkirjoituksen muodossa oli sikäli englantilaisittain merkityksellistä, että Manchester Guardian ei noudattanut Englannin virallista ulkopoliittista suuntaa, sillä Englanti ja Venäjä olivat liittoutuneet jo vuonna 1910, vaan selosti osin tapahtumien uutisarvon vuoksi asioita Suomelle myötämielisesti. Rinnalla sopii mainita ”virallisuontoinen” Times, joka esimerkiksi 21.3.

1 VP 1912 ptk. II, s. 900.

2 Hultin, The Mutilation of a People. A Protest from Finland. Manchester Guardian 11.9.1911. Lehti kirjoitti asiasta myös pääkirjoituspalstalla otsikolla A Voice from Finland. — Lehti on ollut käytettävissä The British Library Newspaper Libraryltä saatuna valokopiona.

3 Hultin, Manchester Guardian 11.9.1911.

4 Saapuneet kirjeet n:o 1021, N 8a/94 1912, TPA; Hultin, 1935, s. 480.

5 Saapuneet kirjeet n:o 1021, N 8a/94 1912, liitteenä ilman numeroa 16.2.1912 päivätty, Tekla Hultinilta vaadittu selitys, TPA; Hultin, 1935, s. 480–481; ”Tri Takla Hultinin selitys” Karjala 16.3.1912.

6 Hultin, 1935, s. 27, 33, 36, 38, 41, 45, 80, 82, 108; Nordenstreng II, s. 94, 174–176; Wiio, Sortokautta ulkomaiden lehdistössä, HA XIV, 1960, s. 155, 157–158; Hyvämäki, 1964, s. 304–307. Vrt. Leo Mechelin s. 67.

1910 julkaisemassaan kirjoituksessa "Venäjä ja Suomi" oli omaksunut suorastaan Suomelle vihamielisen asenteen.¹

Tekla Hultin itse oletti, että hänen vetoamisensa "sivistysmaailman yleiseen mielipiteeseen"² oli se, joka Venäjän hallitusta eniten loukkasi.³ Manchester Guardianissa julkaistu kirjoitus lainattiin naisten äänioikeuslehteen Jus suffragiin, ja se käännettiin ranskaksi erääseen belgialaiseen lehteen,⁴ ilmestyipä se Karjalan julkaisemana Viipurin läänissäkin, ja Venäjän hallitusta tuskin oli omiaan lauhduttamaan lehden näkemys, että kirjoitus sisälsi vain sen, "— — mitä Suomen kansa pitää oikeana."⁵

Englantilaislehtiä oli tsarirhallituksen syytä pitää silmällä, sillä Pietarissa toimi Suomalaisen Uutistoimiston haaraosastona⁶ "Suomalainen tietotoimisto" johtajanaan Manchester Guardianin entinen Pietarin kirjeenvaihtaja tohtori Herbert Williams,⁷ jolle kagaali maksoi palkan hänen Suomen-kysymystä koskevista kirjoituksistaan.⁸ Tekla Hultin tunsi hänet henkilökohtaisesti veljensä välityksellä, ja tämä jopa vieraili Hultineilla.⁹ Vastaavasti muuten naiskagaali maksoi Englannissa oleskelevalle Aino Malmbergille siitä, mitä hän teki Suomen hyväksi esitelmien ja lehdistön avulla.¹⁰

Jo maaliskuun puolivälissä Nya Pressen kertoi asian tulleen siviilitoimituskunnassa ratkaisuksi: syytetty oli pidätettävä kuudeksi kuukaudeksi virantoimituksesta menettäen kaikki palkkaedut. Sanomalehdissä tuli julkista myötätuntoa, kukkalähetyksissä yksityistä myötätuntoa, ja pidätetty ja pidätetyn ystävät olivat yksimielisiä, että pidätys, jos sellainen nyt kerran tulla piti, tuskin olisi voinut tulla sopivampaan aikaan, sillä parastaikaa istuva eduskunta antoi työtä ja työstä korvauksen ja tietoisuuden, että työn päälle sopi ansaitusti loma Jaakkiman Rantalassa.¹¹ — Noloa vain oli ennen pitkää se, että virallinen päätös pidätyksestä viiپی ja viiپی tullen vasta kesäkuun lopussa.¹² Rangaistus oli, kuten Nya Pressen oli epäviral-

1 Wiio, 1960, s. 166–167.

2 Hultin, Manchester Guardian 11.9.1911.

3 Hultin, 1935, s. 479. Luultavaa on, että Venäjä oli tietoinen myös siitä, miten juuri samana kesänä Kansainvälisen Naisten Äänioikeusliiton kokouksessa Suomen edustajat — Tekla Hultin muiden mukana — toivat selkein sanoin julki Suomen uhanalaisen aseman Venäjän yhteydessä ja katsoivat tilanteen vaativan suoraselkäisyyttä naisiltakin. The International ... 1911, s. 156.

4 Hultin, 1935, s. 479.

5 "Toht. Neiti Tekla Hultinin kirjoitus", Karjala 13.2.1912.

6 Jo 9.2.1906 Elis Hultin oli ehdottanut Leo Mechelinille vakinaisen suomalaisen lehtitoimiston perustamista Pietariin toimittamaan Suomea koskevaa materiaalia venäläisille lehdille. Nordenstreng II, 1937, s. 423.

7 T.H. käyttää tohtori Williamsista etunimiä Harald ja Herbert. Hultin, 1935, s. 357 ja Hultin, 1938, s. 62. — Erikoista on, että Copeland, The uneasy alliance, collaboration between the Finnish opposition and the Russian underground, 1899–1904, 1973, ei mainitse Williamsia, eikä ainakaan T.H. anna missään ymmärtää, että tämä nimi olisi ollut peitenimi.

Tri Williamsin kautta T.H. sai kirjoituksensa Manchester Guardianiin. Hultin, 1935, s. 235.

8 Hultin, 1935, s. 357.

9 Hultin, 1935, s. 356–358; Hultin, 1938, s. 62. T.H.:n veli Elis Hultin työskenteli Pietarissa Nobelin yhtiön palveluksessa ja käytti vapaa-aikaansa mm. Suomalaisen tietotoimiston hyväksi.

10 Aino Malmbergin kirjeet T.H.:lle 22.2.1911, 19.11.1913 ja 3.12.1913, TH XV.

11 Hultin, 1935, s. 482–483.

12 Senaatin siviilitoimituskunnan konseptipöytäkirjat 1912/JMA; Senaatin siviilitoimituskunta KD 192 N—59/424 28.6.1912 N—1131, VA.

lisesti julkistanut, kuuden kuukauden toimitusero 1.7. lukien ja rangaistuksen aikana viran palkkaetujen menetyt.

Lokakuun alussa Tekla Hultin matkusti Lontooseen, jossa hän oli käynyt vuonna 1909 Womens Freedom Leaguen kutsusta. Kahden kuukauden oleskelu Lontoossa merkitsi kielen opiskelun ohella vanhojen tuttavien muistamista, osallistumista naisasialiikkeen ja venäläisten vallankumouksellisten ja suomalaisten aktivistien pyrkimyksiin¹ suosivasti suhtautuvien piirien poliittisiin kokouksiin, haastatteluja, lehtikirjoituksia ja lausuntoja: hän oli nimikkeellä "Member of Parliament" englantilaisten suffragettien sisäpoliittinen unelma ja – omaksi ilokseen – Novoje Vremjan ulkopoliittinen kiusa.²

Ennen hänen lähtöään Lontoosta Anglo–Finnish Society järjesti illanvieton. Kutsukorteissa jo luki, että illan suomalainen kunniavieras tulee puhumaan. Paikalla oli myös Novoje Vremjan kirjeenvaihtaja, joka välitti lukijoilleen tiedon, että "Tekla Hultin jälleen harjoitti poliittista kiihoitusta."³ Paikalla oli myös Hufvudstadsbladetin kirjeenvaihtaja, jonka 7.12.1912 päivätyn kirjeen lehti 11.12. painoi. Lukijakunta saattoi lukea suoraan Tekla Hultinin tekstinä, että "Itsehallinto on jokaisen kansakunnan kehitykselle ensimmäinen ehto. Viimeisen viidenkymmenen vuoden kehitys Suomessa on täysin kokonaan tulosta maan itsehallinnosta, maan home rulesta." Niin ikään lehti välitti Tekla Hultinin mecheliniiläistä⁴ alkuperää olevan väittämän, että vielä tulee aika, jolloin pienten kansojen oikeuksia kunnioitetaan kansainvälisessä politiikassa.⁵

Tammikuun 1. 1913 Tekla Hultin ryhtyi hoitamaan virkaansa. 29.1. senaatin siviiltoimituskunta vaati salaisella kirjeellä virkateitse selitystä Anglo–Finnish Societyn illasta.⁶ Tuloksena oli pidätys virantoimituksesta kuudeksi kuukaudeksi 1.6. alkaen.⁷ Tällä kertaa ei ollut syytä torjua kagaalin toistamiseen tarjoamaa 1000 markan avustusta.⁸ "Loman" matka suuntautui nyt Budapestiin, jossa oli naisten kansainvälinen äänioikeuskongressi.⁹ Ystävät

1 Aino Malmbergin haastattelu 14. VII 1931, Parmasen kokoelma III, VA. Hella Wuolijoki (Wuolijoki, 1973, s. 48) mainitsee juuri ko. piirit Aino Malmbergin omiksi piireiksi.

2 T.H.:n kirje Leo Mechelinille 14.1.1909, L.M.:n kokoelma 57, VA.

3 Hultin, 1935, s. 487–488.

4 Mechelin katsoi, että kansainvälinen oikeustila on uhanalainen niin kauan, kuin kansainvälisölkedelliset perusaatteet eivät ole velvoittavana ja noudatettavana lakina kaikille valtioille, suurille ja pienille, niiden keskinäisissä suhteissa. Mechelin, *Om en International domstol*, 1873, s. 201–213.

5 Hufvudstadsbladet 11.12.1912. Osan esitelmästä julkaisi Manchester Guardian, ja amerikkalaisen The Christian Science Monitor -lehden kansainvälisessä painoksessa 31.12.1912 oli selostus T.H.:n puheesta otsikolla *Woman of Finnish Parliament advocates self - government*. Manninen, 1966, s. 66.

6 Senaatin siviiltoimituskunta Sal.D. N–5/19 29. tammik. 1913, VA. Mukana oli Hufvudstadsbladet n:o 339 11.12.1912. – Vaatimuksena oli, että Tilastollisen Päätoimiston johtaja 8 päivän kuluessa vaatii T.H.:lta keisarille osoitetun selvityksen ko. kokouksesta.

7 Tilastollinen Päätoimisto lähetti vaaditun vastauksen senaatin siviiltoimituskuntaan 13.2.1913, Senaatin siviiltoimituskunta Sal.D. 5/19 1913, VA. – Siviiltoimituskunta lähetti tiedon rangaistuksesta 21.5.1913, Senaatin siviiltoimituskunta KD N–59/430 N–1052, VA. – Otsikolla "Tri, neiti Tekla Hultinin kurinpidollinen rankaiseminen" Karjala julkisti tiedon 24.5.1913.

8 Hultin, 1935, s. 489.

9 The International ... 1913, s. 15; Hultin, 1935, s. 489; Alfthan von, 1966, s. 215–217; Naisten Ääni 1913, s. 114–115, 179–182. – Naisten Äänellä oli oma, nimeltä mainitsematon kirjeenvaihtaja kokouksessa. Lehden kahdessa kongressiselostuksessa ei mainita suomalaisten pitäen ainakaan virallisia puheita. T.H.:ta ei mainita edes matkalla mukana olleeksi, vaikka kuusi muuta onkin mainittu kuvien kera: ehkä T.H.:n mukanaoloa ei haluttu poliittisista syistä kuuluttaa, ehkä taustalla oli vanha päätoimittaja Maikki Fribergin ja T.H.:n välinen kiista. Vrt. s. 154–156.

kehottivat välttämään julkisia puheita ...¹ Tekla Hultin oli saanut kokea, että ”Valtiomiehen osa on ihana, mutta se voi olla myös katkera.”²

Pieni pidätettyä lepyttävä jälkinäytös tällä jälkimmäisellä puolen vuoden pidätyksellä oli: Anglo-Finnish Societyn puheenjohtaja Mr. MacCallum Scott meni Aino Malmbergin vaatimuksesta ja ystävänsä Edward Greyn neuvosta Venäjän Lontoon suurlähettilään luo selittämään, miten ”naurettavan aiheeton tuo rankaisutoimenpide oli.” Ja Venäjän suurlähettiläällä oli yhden sanan ytimekäs arvostelu Frans Albert Aleksandrovits Seynistä: ”An idiot.”³

Uhanalainen rajaseutu osoitti luottamusta puolustajalleen useallakin tavalla. Nuorsuomalainen puolue sai heinäkuun 1913 vaaleissa melkein kolmanneksen annetuista äänistä,⁴ ja Tekla Hultin keräsi vaalipiirinsä nuorsuomalaisista ehdokkaista suurimman äänimäärän, 7219 ääntä, mikä oli 1506 ääntä enemmän kuin seuraavalla sijalla olevalla Jonas Castrénilla.⁵ Viipurin kaupunki tarjosi syksyllä 1913 työtä työttömälle pyytämällä rahatoimistonsa toivomuksesta ja maistraattinsa ehdotuksesta kunnallisen tilastotyön seikkaperäistä työsuunnitelmaa ja kustannusarviota. Tekla Hultin otti tehtävän 500 markan korvauksesta vastaan, kävi perusteellisesti läpi Helsingin, Turun ja Pietarsaaren tilastolliset vuosikirjat sekä niiden Viipurin kunnallisten johto- ja lautakuntien vuosikertomukset, jotka sisälsivät tilastollisia tietoja, ja laati luettelon niistä ensisijaisen tärkeistä tilastollisista taulukoista, jotka antoivat yleispiirteisen kuvan kaupungin oloista ja elämästä.⁶

4. Itsenäisyyden ajaja:

– Jääkäriiliike ja itsenäisyysajatuksen synty

Naisten osallistuminen jääkäriiliikkeeseen lähtee naiskagaalin, vastarintahengen aktiivisten levittäjien ja ylläpitäjien piiristä. Joidenkin jäsenten kuuluminen aktivisteihin⁷ aiheutti järjestössä erimielisyyttä, sillä enemmistönä olevat perustuslailliset tuomitsivat aktiivisen vastarinnan. Tekla Hultin yritti saada aikaan ”entente cordialen” ja laati ilmeisesti sitä varten ohjelmaluonnoksenkin.⁸ Siinä hän korosti, että koska molemmilla suunnilla oli sama päämäärä, Suomen kansallisen ja poliittisen itsenäisyyden turvaaminen, niin oli ehdottomasti vältettävä työskentelyä toinen toistaan vastaan ja keskityttävä yhteisin voimin yhteiseen päämäärään. Kuitenkin – kirjoittaja erityisesti korosti – aktivistien oli aseellista kansannousua valmistellessaan vältettävä kaikkea, mikä oli omiaan rikkomaan yhteiskuntajärjestystä ja vähentämään

1 Hultin, 1935, s. 489.

2 T.H.:n kirje Cely Mechelinille 4.6.1890. Cely Mechelins samling 5, VA.

3 Hultin, 1935, s. 489–490. Annie Smith kirjoitti 1.1.1914 asiasta T.H.:lle.

4 Vrt. liite 11, s. 296.

5 Karjala 9.8.1913. Vrt. liite 4, s. 289.

6 TH LXI Ehdotus Viipurin kaupungin tilastoksi; T.H.:n ansioluettelo, TPA; ”Valtuuston papereista”, Karjala 31.10.1913.

T.H.:n ehdotus sisälsi noin 30 käsinkirjoitettua arkkia tietona kunnallistilastoista ja 160 taulukkoehdotusta, joista monesta on malli mukana.

7 T.H.:n läheisistä mm. Aino Malmberg kuului aktivisteihin. Rouva Aino Malmbergin haastattelu 14.VII.1931, Parmasen kokoelma III, VA.

8 Luonnos on vaiilla päiväystä ja selitystä tarkoituksesta. TH LV 8. Myös Hultin, 1935, s. 233–234.

lainkuuliaisuutta. Sovintoa ei syntynyt: aktivistit olisivat olleet "— — kyllä taipuvaisia rauhanpiippua polttamaan, mutta passivistien taholla pidettiin sellaista vielä ennenaikaisena."¹

Marraskuun manifestin jälkeen laillisten olojen palaamisen myötä monet naiskagaalin jäsenet katsoivat järjestön tehtävän tulleen loppuunsa toteutetuksi.² Hajaantuako-vai-ei-hajaantua -kysymys aiheutti pulmallista kahtiajakoa. Tekla Hultin ei voinut käsittää hajaantumista, sillä "Nykyinen asemamme on (päiväkirjamerkintä on tehty 10.12.1905), jos ottaa venäläisetkin olot huomioon,³ siksi epävarma, että mielestäni olisi järjetöntä lakkauttaa järjestö, jonka tehtävänä on ollut valtiollinen puolustus- ja vapautustyö. Laillisuus on tosin tällä haavaa palautettu ja maan luottamusta nauttivat miehet hallituksen peräsimessä, mutta Venäjällä taantumus jälleen nostaa päätään tuottaen meille uusia vaikeuksia tai ainakin vaikeutta puhdistustyötä, eivätkä omassa maassamme perustuslaillisuuden periaatteet suinkaan vielä ole ehdottomasti voitolla. Sosialistithan puhuvat ylenkatseellisesti jokaisesta laista, joka ei heitä miellytä, ja a k t i v i s t i m m e k i n tahtoisivat heittää vanhentuneet lait "rikkatunkiolle". Meiltä vaaditaan vielä paljon ponnistuksia perustuslaillisen käsitystavan vakiinnuttamiseksi."⁴

Vuoden 1906 tammikuun puolivälissä naiskagaali päätti olla hajaantumatta, vaikka varsinaisia kokouksia ei enää ollutkaan. Se asetti komitean "seuraamaan tapausten kehitystä".⁵ Ja ilmeisesti tapausten kehitys oli aktivismiin päin, sillä heti helmikuussa naiskagaali oli koolla ainakin pari kertaa harkitsemassa, miten menetellä Suomesta suojaa hakeneiden latvialaisten vallankumousmiesten auttamiseksi.⁶ Tämä tekohengitys ei enää palauttanut vanhaa kagaalihenkeä eloon, sillä toukokuun 27. samana vuonna Tekla Hultin kertoo päiväkirjassaan: "Naiskagaalilla oli vihdoin tänään "jäähyväisjuhla" Kaisaniemen "Merisalongissa". Mieliä oli iloinen ja sydämellisen harras — —"⁷ Kirjoittajankin mieliala oli iloinen; se oli suorastaan epäilyttävän iloinen ollakseen — niin sydämestään kagaalin kuin Tekla Hultin oli — kagaaliuden jäähyväismieliala. Selityksenä ilmeisesti onkin, että maamme tulevaisuuteen optimistisesti suhtautuvat jäivät pois järjestöstä ja pessimistisesti suhtautuvat jatkoivat, nyt yksimielisinä.⁸

Missä valheessa Tekla Hultinin kohdalla tuli "— — perustuslaillisten keskinäisestä pyhimyspalveluksesta loppu",⁹ ei käy päiväkirjamerkinnöistä ilmi. Ehkä mitään yhtäkkistä muutosta ei tapahtunutkaan. Edellä olevassa vuoden 1905 lausunnossaan hän on perustuslaillinen, vuonna 1907 ilmestyneessä "Suomen asema Venäjän valtakunnassa" — joka oli hedelmä Mechelinin kylvästä —¹⁰ hän vakuuttaa, että "Me suomalaiset emme perusta maamme val-

1 Hultin, 1935, s. 233–234.

2 Hultin, 1935, s. 52, 311. Hajaantumisasajasta ei voi ihmetellä, sillä aktivistipuolueenkin puoluekokouksessa 19.11.1905 oli esillä sama ajatus, ja 20.5.1906 puolue varsinkin nuorella enemmistöllä päätti jatkaa toimintaansa. Lauerma, Aktivismi, HA XIV, 1960, s. 153.

3 T.H. sai Pietarissa työskentelevän veljensä välityksellä ensi käden tietoja Venäjän oloista.

4 Hultin, 1935, s. 311. Harvennus V.K.

5 Hultin, 1935, s. 331.

6 Hultin, 1935, s. 339, 343.

7 Hultin, 1935, s. 381.

8 T.H.:n läheisistä mm. Maissi Erko kuului järjestön lakkautuksen puoltajiin. Maissi Erkon kirje T.H.:lle 13.1.1905, TH IV.

9 Hultin, Osakunnassa, Nuori Suomi, Päivälehdessä joulualbumi XXV, 1915, s. 155. Sanat ovat jääkäriilikettä kannattavan Heikki Turjan puheenvuorosta osakuntatovereilleen.

10 Hultin, 1935, s. 434.

tiollista asemaa väkivaltaan, se on totta, mutta me perustamme sen korkeampaan valtaan: lailliseen ja siveelliseen oikeuteen ja me luotamme nyt ja aina siihen, että tämä korkeampi oikeus on takaava maallemme turvallisemman aseman kuin minkä mitkään voimakie-not voisivat taata";¹ perustuslaillinen hän on vuonna 1908 tullessaan nuorsuomalaiseksi kansanedustajaksi,² ja vielä vuonna 1910 eduskunnan käsitellessä valtakunnanlainsäädäntöasiaa hän esitti lausunnossaan tyypillistä perustuslaillista näkemystä.³ Toisaalta edellisten rinnalla on selvää myötämielisyyttä aktivistien tekoihin, jopa omakohtaista aktivismijulistusta: Bobrikovin murhan hän hyväksyy täysin, "Se mies olisi todellakin ansainnut kuulansa paljon aikaisemmin",⁴ ja Eugen Schaumanista hän tekee sortovuosien idolin,⁵ runebergilaisen pilvenveikon,⁶ suomalaisen Wilhelm Tellin.⁷ Vuonna 1909 hän lausuu, että "Isänmaan edestä tulee uskaltaa henkensä ja omaisuutensa, sen puolesta tulee elää ja kaatua, omistaa kaikki tai ei mitään."⁸ Jos hän ei siis vielä aktivisteihin liittynytkään, niin hän tunsii myötämielisyyttä näitä kohtaan, kävi joskus näiden kokouksissakin⁹ ja oli selvillä ainakin Mechelinin¹⁰ ja herrakagaalin¹¹ kautta aktiivisesta ryhmästä kokien sen passiivisen vastarinnan hyväksyttäväksi täydentäjäksi.

Toisen sortokauden viiden ensimmäisen vuoden aikana naiskagaalin toiminta suuntautui maan rajojen ulkopuolelle. Missä määrin Tekla Hultin Mecheliniltä oppia saaneena oli tämän toimintamuodon takana, on lähteiden puuttuessa mahdotonta selvittää. Aktivisteihin kuuluva, "kagaaleista kagaalein"¹² Aino Malmberg oleskeli Englannissa vuosina 1909–13 naiskagaalin rahoittamana.¹³ Hän piti esitelmiä Suomesta, toimitti Suomea koskevaa materiaalia lehdistöön ja käytti Suomen hyväksi henkilökohtaisia ystävyyssuhteitaan piireihin, jotka suhtautuivat suopeasti niin Venäjän vallankumouksellisiin kuin Suomen aktivisteihin.¹⁴ Aina-kin Aino Malmberg itse koki työnsä arvokkaaksi, arvokkaammaksi kuin herrakagaalin "lähettilään" J. N. Reuterin työn, eli Aino Malmbergin temperamentikkaasti ilmaisemana "idi-

1 Hultin, 1907, s. 18.

2 Mm. TH LIV a Puhe Viipurissa venäläistytämispolitiikasta 5.12.1900; TH LIV a Puhe Snellmanin päivänä 1908.

3 Hultin, 1935, s. 73, 197, 204–205, 208, 378–379.

4 Hultin, 1935, s. 63.

5 TH XLV 249 Puhe Eugen Schaumanin haudalla, päiväys puuttuu; Hultin, 1935, s. 63.

6 TH XLV 249 Puhe Eugen Schaumanin haudalla, päiväys puuttuu.

7 T.H.:n kirje Leo Mechelinille 16.6.1904. L.M.:n kokoelma 47, VA.

8 Hultin, Mietteitä nykyisen asemamme johdosta, Suomalainen kansa 96, 28.4.1909.

Hultin, 1935, s. 243. — T.H. hyväksyi myös omaan maanmieheen kohdistuvan väkivallan. Soisalon-Soinisen murhasta hän kirjoittaa päiväkirjaansa: "Jokaisenhan täytyi käsittää, ettei asia voinut toisin päättyä, niin kuin prokuraattori oli uhmannut yleistä mielipidettä." Hultin, 1935, s. 105.

9 Leo Mechelin oli mukana syyskuussa 1903 Tukholmassa vastarintamiesten kokouksessa, "Tukholman valtiopäivillä", jossa nuoremmat jäsenet närkästyneinä vanhojen varovaisuuteen muodostivat oman ryhmänsä, tulevien aktivistien kantajoukon. Lauerma, 1960, s. 140; Copeland, 1973, s. 114–115. — Leo Mechelin ei hyväksynyt Eugen Schaumanin tekoa, joskin ymmärsi olosuhteiden vaikeuden: "Kas siinä nähdään, mihinkä on saatettu Suomi, joka tähän asti ei ole mitään tiennyt hirmutöistä ja verestä." Rein, 1915, s. 159. Ilmeisesti Rein liioittelee L.M.:n kielteistä suhtautumista Schaumanin tekoon, sillä Tekla Hultin hienotunteisena tuskin olisi kirjoittanut niin innostuneesti 16.6. -tapahtumasta kuin kirjoitti (T.H.:n kirje L.M.:lle 16.6.1904, L.M.:n kokoelma 47, VA.), jos Reinin väittämä olisi täysin

10 paikkansa pitävä.

Voima-liitossa aktivistit olivat johdossa, ja sen perustamisneuvotteluihin osallistui mm. kagaalin edus-11 taja. Lauerma, 1960, s. 152, 263; Lauerma, 1966, s. 29–31.

12 Wuolijoki, Hella, 1973, s. 48.

13 Vrt. s. 199.

14 Vrt. s. 200 alaviite 1.

ootti Reuterin”, joka ”— — ei tee ehdottomasti mitään.”¹ Naiskagaali kustansi Aino Malmbergin matkan myös Amerikkaan vuonna 1912, jolloin hän seitsemän kuukauden aikana piti 300 Suomea koskevaa esitelmää,² eli 10 esitelmää viikossa.

Kagaalin omien asiamiesten työskentely³ niin Englannissa kuin Yhdysvalloissa toisen sortokauden aikana oli sikäläkin perusteltua, että kansainvälisen lehdistön mielenkiinto Suomen asioihin väheni suursodan vaaran lisääntyessä vuodesta 1908 eteenpäin.⁴ Sitäpaitsi naiskagaalin toiminnalle Yhdysvalloissa oli kilpailuun houkuttava esikuva, sillä herrakagaalin J. N. Reuter oli ensimmäisen sortokauden aikana lähinnä amerikansuomalaisten tukemana saanut lupauksia taloudellisesta avusta oikeustaisteluun.⁵ Aino Malmbergin levittämän suomitietouden lisäksi Tekla Hultin kirjoitti naispappi Anne Shaw’lle pyytäen tätä tekemään voitavansa Suomen hyväksi,⁶ ja Aino Malmberg toisella matkallaan Yhdysvaltoihin vuonna 1915 yritti kääntyä presidentti Wilsonin puoleen, jotta tämä vaikuttaisi Suomen asemaan ensimmäisen maailmansodan rauhanneuvotteluissa.⁷ — Tulevien rauhanneuvottelujen Suomellekin antamiin mahdollisuuksiin tähtäsi niin ikään Tekla Hultinin huhtikuussa 1915 laatima päätöslauselmaehdotus Haagissa pidettävään naisten kansainväliseen rauhankokoukseen. Kokouksessa hyväksytty ehdotus, jolla ei tullut olemaan virallista merkitystä, vaati jokaiselle kansakunnalle oikeutta omintakeiseen kulttuuriin ja poliittiseen riippumattomuuteen.⁸

Aktivistit herättivät Suomen itsenäisyysajatuksen, ja heille kuuluu kunnia sen välittymisestä seuraavalle polvelle, jääkäripolvelle.⁹ Vuonna 1912 naiskagaalin toiminta vilkastui edellisistä vuosista, ja jääkäriliikkeen vaatiessa vuonna 1915 kannanottoa tapahtui toimintaa selkiinnyttävä kahtiajako: ”Yhden ainoan kerran mielipiteet piirissämme (naiskagaalissa) hajosivat. Se tapahtui kokouksessa, jossa syntyi kysymys aktiivisen politiikan, jääkäriliikkeen, kannattamisesta. Osaksi ehkä väärinkäsitysten vuoksi jotkut ryhmämme jäsenistä silloin kieltäytyivät kannattamasta uutta suuntaa, mutta ryhmään liittyi sen jälkeen uusia voimia, jotka s i l l o i s e n n u o r i s o n t a v o i n (harv. V.K.) innostuivat rohkeasti kannattamaan yritystä.

¹ Aino Malmbergin kirjeet T.H.:lle 10.11.1909 ja 19.11.1913, TH XV, A.M. moitti Reuteria myös siitä, että tämä piti kagaalin työtä Englannissa omana monopolinaan. Vrt. s. 143. herrakagaalin yleisestä suhtautumisesta naiskagaaliin.

² Naisten Ääni, 1918, s. 236–237.

³ Östenson, 1976, s. 226–227 ajoittamatta toimintaa ja kertomatta asianomaisten suhdetta naiskagaaliin mainitsee, että suomitietoutta levittivät ulkomaille Aino Malmbergin ohella mm. Dagmar Neovius Tukholmassa, Maikki Friberg Kööpenhaminassa, Hanna Lindberg Berliinissä, Marianne Nordenheim Dresdenissä ja taiteilijat Aino Achté ja Aina Mannerheim ja monet ulkomaille avoituneet.

⁴ Paasivirta, Suomen kuva Yhdysvalloissa 1800-luvun lopulta 1960-luvulle, 1962, s. 49–50.

⁵ Paasivirta, 1962, s. 41–43.

⁶ Hultin, 1938, s. 72. 28.9.1914. T.H.:n vastaanottamien kirjeiden kokoelmassa ei ole vastausta Anne Shaw’lta.

⁷ Aino Malmbergin kirjeet T.H.:lle 27.7.1915 ja 28.9.1915, TH XV; T.H.:n kirje Aino Malmbergille 7.11.1915, Aino Malmbergin kokoelma, Parmasen kokoelma II, VA; Hultin, 1938, s. 99–100, 103, 119–120.

⁸ Hultin, 1938, s. 128–129, 148–149; Manninen, 1966, s. 76–77.

⁹ Lauerma, 1960, s. 154.

Rahankeräys tapahtui sen jälkeen jääkäriasian ja vapaustaistelun valmistusten hyväksi.”¹ Näihin uusiin voimiin kuulunut maisteri Elsa Inberg (myöh. Bruun)² kertoo heidän piiriinsä kuuluneen vanhoina kagaaleina mm. Dagmar Neoviuksen, Gertrud Zilliacuksen, Karin Ramsayn, Tekla Hultinin, Katri Bergholmin ja Elin Nylanderin ja nuorina jäseninä itsensä ohella mm. Ebba von Bonsdorffin, Alice ja Louise-Marie Cronvallin.³

Norjan julistautuminen itsenäiseksi toukokuussa 1905 sai Tekla Hultinin suunnittelemaan, että eurooppalaiset suurvallat suojatakseen Skandinavian maita myöntäisivät puskurivaltiona toimivalle Suomelle itsenäisyyden ja takaisivat sen riippumattomuuden ehdolla, että maa ylläpitää miliisiä, mutta ei sotaväkeä.⁴ Hän keskusteli asiasta mm. Leo Mechelinin ja K. J. Ståhlbergin kanssa. Edellinen piti todennäköisenä, että suurvallat eivät puutu Suomen kysymykseen, jota pidetään Venäjän ”sisäisenä kysymyksenä”,⁵ ja jälkimmäinen, joka vieroksi sekä kagaaleja että nuorsuomalaisten ja ruotsalaisten perustuslaillisten yhteistyötä, suhtautui suunnitelmaan vielä kylmemmin: ”Vai niin, onko tarkoitus tehdä Suomesta ruotsalainen maakunta?”⁶

Tekla Hultin ei luopunut ajatuksestaan. Hän pyysi kirjeellisesti Fritiof Nansenilta lupaa saada tavata tätä. Kirje ei ole säilynyt,⁷ mutta ilmeisesti kirjoittaja aikoi selostaa Nanseniille ylläolevaa suunnitelmaa ja pyytää tämän apua Suomelle. Nansenin kohteliaan kielteinen vastaus tapamispyyntöön ei ennättänyt saapua⁸ ennen Tekla Hultinin Norjan-matkan alkamista kesäkuun lopulla 1905.⁹ — Tukholmassa Tekla Hultin tapasi maasta karkotetun Arvid Neoviuksen ja Axel Lillen, joilla oli ollut ”sama tuuma” kuin hänellä,¹⁰ eli herrakagaalin keskuudessa kallistuttiin näihin aikoihin ”haaveiluihin itsenäisyydestä”.¹¹ Koska Nanseniilla ei ollut aikaa

1 Hultin, 1935, s. 52. Huolimatta lähteen päiväkirjamaisuudesta tässä kohdin merkinnät on tehty perästäpäin ja päiväys puuttuu. — Kagaalin kautta varat kulkeutuivat jääkäriiliikkeen hyväksi. Apunen, Suomi keisarillisen Saksan politiikassa 1914–1915, 1968, s. 133–134.

Jo syksyllä 1914 oli nähtävissä erimielisyyttä, ja kokouksessa 7.2.1915 naiskagaali jakautui entente- ja saksalaismielisiin, joista jälkimmäiset työtään jatkaen pitivät ”kotinaan” tri ja rouva Henrik Zilliacuksen kotia. Käsikirjoituksia. Nuorsuomalaisen naisklubin historiikki. Naiskagaali v. 1902. Ignatius-Bergholmin kokoelma 5, VA; Hultin, 1935, s. 111; Inberg, Naiset ja jääkäriiliike, Suomen sotilas 1919, s. 104–105; Manninen, 1966, s. 75.

Elsa Inberg käyttää muistiinpanoissaan näistä naisista nimitystä ”Esiilotat”. Elsa Inberg, Kertomus naisten isänmaallisesta toiminnasta vv. 1915–1917. E. E. Kailan kokoelma. Ev. H. Nurmion jäämistö, 9, Sota-arkisto (SA).

2 Lauerma, 1966, s. 1086. Elsa Inberg on varsinaisista jääkärinaisista ainoa, joka on mainittu tässä teoksessa.

3 Bruun, Jääkäriiliikkeen puolesta, Vapaussodan kertomuksia II, 1935, s. 267–270. Sama kirjoitus on lehdessä Suomen vapaussota n:o 2, 1935, s. 41–43.

4 Hultin, 1935, s. 203.

5 Hultin, 1935, s. 203. Mechelin myönsi, että suurvallat voisivat sekaantua Suomen asioihin, jos itse Venäjällä tapahtuisi mullistus.

6 Hultin, 1935, s. 212.

7 Fr. Nansenin kokoelma, Norjan valtionarkisto, Oslo, ei sisällä T.H:n kirjettä. — Myöskään Norjan Nobel-instituutin johtaja, tohtori Tim Greve, jota pidetään parhaana Nansenin tuntijana, ei ole löytänyt T.H:n Nanseniille lähettämää kirjettä. Tohtori Tim Greven kirje 25.6.1975.

8 Fr. Nansenin kirje T.H:lle 27.6.1905, TH XVI. Fr. Nansen kirjoittaa, että hän mielellään ottaisi T.H:n vastaan, mutta ei kiireittensä vuoksi ennäätä tätä tehdä.

9 T.H. lähtee Norjaan 24.6.1905. Hultin, 1935, s. 213.

10 TH LIII.

11 Juva II, 1961, s. 303–304. — Vuoden 1906 alussa oli perustettu Voima-liitto, jonka lopullisena päämääränä oli Suomen itsenäisyys. Liiton perustajina olivat T.H:lle kagaalin piiristä ennestään tuttuina mm. P. E. Svinhufvud, Kustavi Grotenfelt ja Th. Schvindt. Haltsonen, 1947, s. 277; Lauerma, 1966, s. 31.

tavata Tekla Hultinia, tämä kääntyi Verldens Gangin päätoimittajan puoleen. Päätoimittaja O. Thommesen kyllä myönsi, että Suomi olisi suuri turva Venäjää vastaan, mutta muuten keskustelu ei johtanut käytännön tuloksiin.¹

Kymmenvuotiskautena 1905–14 Tekla Hultin ei ilmeisesti tehnyt uusia itsenäisyysuunnitelmia,² mutta innokas halu jatkaa naiskagaalin toimintaa ja taipumus aktivismiin lienee tulokittava haluksi olla valmiina soveliaan tilaisuuden tullen.

Tilaisuus tuli. Ensimmäinen maailmansota syttyi.

Tekla Hultin kirjoitti päiväkirjaansa 5. elokuuta 1914: "Voitto (Venäjän ja sen liittovaltain) saattaa muodostua oikeustaistelumme lopulliseksi häviöksi. Sotatappio ehkä tuottaa meille helpotusta."³

10. lokakuuta 1914: "Voittoon päättyvä sota on varmaan kohottava venäläistä kansallistuntoa, eikä tämä ole sietävä vieraita kansallisuuksia ja heidän erikoisoikeuksiaan valtakunnan rajoissa. Meitä uhkaa siis lisääntyvä vaara. Toisaalta aikaisempi kokemus osoittaa, että Venäjällä ulkonaisten vastuksien ja varsinkin onnettomasti päättyneiden sotien jälkeen on ollut ajanjaksoja, jolloin sisäinen kehitys on kulkenut vapaamielisempään suuntaan, ja n.s. "yhteiskunnallisille voimille" on myönnetty suurempi toimintavapaus. — — Oman etumme kannalta katsoen näyttää siis siltä, kuin Venäjän tappio olisi pikemmin toivottava kuin voitto, vaikkapa tämä ehkä tuottaisikin meille tuntuja taloudellisia uhrauksia lisättyjen verojen muodossa sodan loputtua."⁴

16. lokakuuta 1914: "Missä ikinä keskustelu alkaakin, se aina päättyy kysymykseen: saksalaisten puolestako vai niitä vastaan? ja: mitä meidän olisi odottaminen, jos saksalaiset valtaisivat maamme? Silloin aina joku vetää esiin heidän syntiluettelonsa omassa maassaan. Miten saksalaiset ovat kohdelleet puolalaisia, etelä-jyllantilaisia, Elsassin asukkaita. Kuinka kävisi maamme saksalaisena maakuntana? Mutta siitähän ei koskaan voi tulla puhuttakaan, johan maamme maantieteellinen asemakin tekisi sen mahdottomaksi. Että kansa voi seisoa omilla jaloillaan, sen useimmat unohtavat, ja jos heille siitä huomauttaa, niin heitä huimaa itsenäisyyden ajatuskin. Niin käy, kun on liian kauan istunut Egyptin lihapatojen ääressä."⁵

22. marraskuuta 1914: "Nyt se (Korevon komitea) avaa ainakin kaikkien silmät täällä kotimaassa, tai sen ainakin pitäisi avata kaikkien silmät näkemään, mikä meitä odottaa. Kun tämmöistä tapahtuu sota-aikana, jolloin luulisi yksinkertaisimman varovaisuuden vaativan peittämään meidän suhteen kynnet kypäliin, mitä on sitten tapahtuva, jos venäläiset aseet saavuttavat voiton nykyisessä voimainmittelyssä ja venäläinen kiihkokansallismielisyys pääsee kotkan lailla kohoamaan? Eräät venäläiset lehdet käsittävätkin, minkä epäedullisen vaikutuksen julkaistu ohjelma välttämättä on tekevä, ja koettavat sen vuoksi vähentää sen merkitystä. Se edustaa, ne sanovat, mennyttä ajanjaksoa, yleinen mielipide Venäjällä on muka nyt toinen, suomalaiset ovat osoittaneet uskollisuutensa valtakuntaa kohtaan, eikä enää ole mahdollista epäillä heidän lojaalisuuttaan. Sodan jälkeen on seuraava uudistuksia, joista Suomikin on tuleva osalliseksi y.m.s. Mutta kaikista näistä lausunnoista näkyy selvästi, etteivät parhaimmakaan venäläiset meitä vielä ymmärrä. Me emme tahdo Venäjän meitä onnellistavan, mikä ei koskaan olisikaan mahdollista — me tahdomme itse, itsenäisesti, voimiamme mukaan ja oman kansamme luonteen mukaisesti luoda onnemme."⁶

1 TH LIII.

2 Vrt. T.H:n perustuslaillisuus näinä vuosina, s. 202–203.

3 Hultin, 1938, s. 48–49.

4 Hultin, 1938, s. 77–78.

5 Hultin, 1938, s. 79–80.

6 Hultin, 1938, s. 89–90. — Me-sanalla on näihin aikoihin jo hyvin selvästi koko kansaa tarkoittava merkitys T.H:n muistiinpanoissa: "— — nykyisestä tilanteesta ja vieläkin enemmän tulevaisuuden päämäärästä vallitsee niin täydellinen yksimielisyys eri puoluerhyimiin kuuluvien henkilöiden kesken." Hultin, 1938, s. 86.

Syksyllä 1914 mielipiteet Suomessa jakautuivat kahtia: varovaisemmat kannattivat ehdoton- ta puolueettomuutta toivoen voittajan, oli se kumpi tahansa, palkitsevan Suomea siitä, roh- keammat eivät uskoneet mitään saatavan ilman omaa toimintaa ja heittivät ”Suomen arvan Saksan vaakaan” sen jälkeen, kun oli käynyt selväksi, ettei Ruotsilta ollut apua odotettavissa. Tämän suunnan, ns. myöhemmän aktivismin, kannattajiin Tekla Hultinkin kuului. Hän oli selvillä siitä, että entisen kagaalin Adolf von Bonsdorffin muutto yhdessä vaimonsa kanssa Tukholmaan syksyllä 1914 oli tarkoitettu mahdollistamaan vapaa toiminta sieltä käsin Sak- san avulla Suomen hyväksi,¹ hän käyttää joulukuussa 1914 päiväkirjassaan jääkäriiliikettä tarkoittavaa salamerkintää ”spes patriae”,² ja hän on valmis tammikuussa 1915 takaamaan lainan nuorelle ystävälleen, joka on lähdössä Saksaan.³

Tekla Hultinille tuli jääkäriiliike läheiseksi kahden⁴ omimpaan piiriin kuuluvan jääkäriin kaut- ta: hänen kummipoikansa, koulu- ja opiskeluvuosien hyvän ystävän Aino Malmbergin poika Lauri Malmberg saapui jo 6.3.1915 Saksaan,⁵ ja nuoruuden ihailun kohteeksi, tohtori K. A. O. Relanderin nuorempi poika Ilmari Relander lähti helmikuussa 1916.⁶ Varsinkin jälkimmäi- sen, ”meidän jääkärimme”,⁷ vaikutus oli jääkäriiliikkeeseen lähentävä.

Liikkeen syntypaikoista tietävänä Tekla Hultin otsikoi joulukuksi 1915 ilmestyneen jääkärikan- nanottonsa muotoon ”Osakunnassa”.⁸ Hänen jääkäriinsä Heikki Turja⁹ voisi olla kuka ta- hansa liikkeen ensimmäisistä, joihin kuului mm. Lauri Malmberg eteläsuomalaisen osakunnan jäsenenä.¹⁰ — Tekla Hultin oli mielellään mukana yrityksissä, joissa t o d e l l a k i n jotain

1 Hultin, 1938, s. 111.

2 Hultin, 1938, s. 97. T.H.:lla oli aihetta aiempaa enemmän panna toivonsa ylioppilaisiin, sillä karjalaisen osakunnan (T.H. puhuu kyllä savo-karjalaisesta osakunnasta, Hultin, 1938, s. 171) talkkunajuhlassa syksyllä 1914 oli esitetty ensimmäisen kerran Eino Lehikoisen Ensi päivä elokuuta — —, ja T.H. sai sii- tä heti tiedon Tauno Relanderin kautta. TH L 90 9.4.1923; TH L 94 18.4.1924. Vrt. s. 257.

3 Hultin, 1938, s. 112. — Samoihin aikoihin T.H. sai tietää upseeriston keskuuteen perustetusta ns. soti- laskomiteasta, jonka päämääränä oli isänmaan vapauttaminen venäläisestä sortovallassa. Hänen veljensä Elis Hultin oli läsnä mm. perustamiskokouksessa. Ignatius, 1927, s. 106.

4 Myös T.H.:n serkun poika Nils Ero Gadolin (1889—1944) kuului jääkäriin saapuen jo 5.3.1915 Sak- saan. Luettelo Pfadfinder- ja musketööriajana eli ennen syyskuuta 1915 Lockstedt’in leirille saapu- neista jääkäreistä, Jääkäri-invaliidi Jägarinvaliden 1935, s. 37; Suomen jääkärien elämäkerrasto, 1975, s. 120. Vrt. liite 1, s. 284—285.

5 Luettelo Pfadfinder ... Jääkäri-invaliidi Jägarinvaliden, 1935, s. 40; Suomen jääkärien elämäkerrasto, 1938, s. 445; Hannula, 1956, s. 18; Suomen jääkärien elämäkerrasto, 1975, 393.

6 Ilmari Relander aikoi lähteä jo helmikuussa 1915, mutta karjalaisen osakunnan valistussihteerinä hän katsoi voivansa tehdä isänmaallista työtä kotimaassakin, mm. muokata maaperää Karjalassa itsenäi- syyستاistelua varten. — Routavuosina vastarinnan tukikohtana Karjalassa oli Sortavalan seminaari, jonka johtajana oli K. A. O. Relander. V. 1916 K. A. O. R. vangittiin syytettynä vihamielisyydestä hallitusta kohtaan ja poikansa auttamisesta. Ilmari R. oli v. 1916 Spalernajassa samaan aikaan, kuin hänen isänsä odotti Peresiljanassa Pietarissa karkotusta Siperiaan. Relander, Vankilasta ja Siperiasta, 1918, s. 2, 226—227, 258; Wegelius, Rautaa ja rautaa IV, 1931, s. 406—407; Suomen jääkärien ... 1938, s. 638; Suomen jääkärien ... 1975, s. 543—544.

7 Hultin, 1938, mm. s. 330, 392.

8 Hultin, Osakunnassa, Päivälehdessä joulualbumi, Nuori Suomi XXV, 1915.

9 Turja-nimisiä T.H. myöhemmin etsi ja löysiikin sekä Lapuan että Helsingin kirkkomaalta. Hultin, 1938, s. 168—171; TH L 90 9.4.1923.

10 Suomen jääkärien ... 1975, s. 393.

tapahtui — mieluiten vielä jotain jännittävää¹ — ja jos on uskominen vuosisadan alun jyrkän vanhasuomalaista V. A. Koskenniemeä ja hänen teoriaansa, että valinta myöntöväisyyden, passiivisen ja aktiivisen vastarinnan välillä tapahtui ”temperamenttikysymyksen”,² niin 51-vuotiaalle Tekla Hultinille tulo jääkäriiliikkeeseen mukaan oli heikkiturjamaisittain hyvin luonnollista: ”Hiiteen jo runoilu. — — Aina meille puhutaan esi-isien suurtöistä, mitä Väinämöinen on laulanut, Runeberg runoillut, mitä Snellman on kirjoittanut ja mitä suomalaisuuden tienraivaajat ovat tehneet. Sanokaa meille mieluummin, mitä meidän on tehtävä ja juuri nyt. Emmehän voi tehdä uudelleen heidän töitään. — — Kansalliset ois uutta meillä ehkä saattaa olla, kansallista itsetuntoa tuskin nimeksi. Tulistua emme saa, ja innostua me emme enää osaa. Malti on julistettu korkeimmaksi uskonnoksi. — — Torpparisukua me olemme. Tottuneita hattu kourassa sietämään haukkumia ja korvapuusteja. — — Ja nyt hyvästi mammanpojat.”³ — Toista yhtä kantaottavaa kirjoitusta Tekla Hultinilta ei meikäläisestä kirjallisuudesta tai lehdistöstä ole löytynyt.⁴

”Osakunnassa” oli syntynyt ”halusta uhmalla julkisesti edistää jääkärivärväystä.” Monet ihmettelivät, että se läpäisi sensuurin,⁵ sillä vaikka siinä ei mainita sanaa jääkäri, niin asia oli yksiselitteisen selvä myös viranomaisille, jotka joulusta 1915 lähtien kohdistivat vainotomensa liikkeen piirissä työskenteleviin.⁶ ”Osakunnassa” oli syntynyt suuttumuksista ”sen johdosta, että meillä maailmansodan puhjettua niin heikosti vielä käsitettiin, että kansallinen itsetunto ja kunnia meiltä vaati tositoimia eikä vain puheita isänmaan pelastamiseksi”,⁷ ja sen johdosta, että Uusi Suometar, Helsingin Sanomat ja Hufvudstadsbladet olivat julistaneet masennukseen asti lojaalia suhtautumista Venäjään, ja tuskin vain sensuurin vuoksi.⁸

Jääkäri naiset halusivat toimia ja olla hyödyksi. Tulevaisuuden varalle käytiin samariittikursseja,⁹ jolla valmistauduttiin lähtemään mukaan sotatanttereelle, kun jääkärit palaavat Suomeen. Samoihin aikoihin tämän kanssa ryhdyttiin varustamaan tulevaa sotajoukkoa: sukkaa, alusvaatteita ja siteitä eli jääkäri naisten lyhyen osuvalla peitenimellä ”kudottiin harmaata sukkaa”.¹⁰ Toimintaa oli Helsingin ulkopuolellakin, ja niinpä jo vuoden 1916 syksyllä oli ensimmäiset varusesineet sijoitettu maan eri osiin. ”Kekseliäisyydellä ei juuri ollut tapana pettää” myöskään silloin, kun mm. vaatteita, tupakkaa ja kirjoja salakuljetettiin Saksaan jääkäreiden käyttöön.¹¹

1 Esim. päiväkirjassaan T.H. uhraa paljon tilaa suurlakolle ja vuodelle 1918, jolloin todella jotain tapahtui.

2 Koskenniemi, Vuosisadan alun ylioppilas, Kootut teokset IV, 1955, s. 324.

3 Hultin, 1915, s. 149–165.

4 Inberg, 1919, s. 105 välittää tiedon, että T.H. olisi kirjoittanut asiasta myös ulkomaisiin julkaisuihin. Näiden jäljille on ollut mahdotonta päästä, sillä T.H.:n oma arkisto ei sisällä edes mainintaa tämänlaatuisesta työstä. Myöskään Jääkäriiliiton arkisto ei anna valaistusta asiaan.

5 TH L 90 9.4.1923.

6 Hjelt II, 1920, s. 54. — Ensimmäiset tiedot jääkäriiliikkeestä venäläiset saivat jo huhtikuussa 1915. Manninen, Venäläisten ulkomailta saamat tiedot jääkäriiliikkeestä. Jääkäri-invalidi Jägerinvaliden 1933, s. 63.

7 TH L 90 9.4.1923.

8 Rommi, Suomen sisäpoliittiset rintamalinjat, Valvoja 4 1963–1964, s. 217–218.

9 Lyhyt kurssi, jonka tarkoituksena on tutustuttaa osanottajat tärkeimpiin tapaturmiin ja sairauksiin sekä antaa ohjeita ensiapuun. Nimitys johtuu Uuden Testamentin laupiaasta samarialaisesta. Otavan Iso Tietosanakirja 7, 1964, s. 1006.

10 Mm. Hultin, 1938, s. 232.

11 Inberg, 1919, s. 104–107. Kirjoittaja ei ajoita sanomaansa.

Suomen itsenäistyttyä ja sodan 1918 oltua ohi Tekla Hultin otti jääkärien asian omakseen uudella tavalla. Hän otti Jääkäritoimistosta selvää jääkärien taloudellisesta asemasta voidakseen osaltaan perustellusti ajaa näiden rahalahjaa eli kansallispalkintoa, josta eräät Etelä-Pohjanmaan aktivistit olivat tehneet aloitteet kesällä 1918.¹ Lähinnä Vihtori Kosolan aloitteesta perustettiin toimikunta, jonka tehtävänä oli valmistella asiaa eduskunnalle;² toisaalta Artturi Leinosen, Juho Ekolan ja Juho Kukkulan lähetystö esitti asian hallitukselle, ja sotaministeri Thesleff lupasi hoitaa sen.³ Marraskuussa 1918 hallitus vaihtui, Thesleffin tilalle tuli Walden, ja pääministeri Ingmanin toimesta ja ”ulkopoliittisista syistä” jääkäreille tarkoitettu määräraha poistettiin budjettiesityksestä.⁴ Asia oli esillä mm. eduskunnan porvarillisten ryhmien kokouksessa 14.12.1918⁵ ja kansallisen kokoomuksen eduskuntaryhmän kokouksessa 18.12.1918,⁶ jolloin Tekla Hultin puhui jääkärien palkitsemisen puolesta, ja 6.2.1919, jolloin Tekla Hultin oli tuhtunut: ryhmän varapuheenjohtaja Haataja ”— — koetti esittää asian niin että jääkärit olivat tulleet jo miltei liiankin palkituksi sillä, että olivat saaneet hyväpalkkaisia virkoja, että heidän joukossaan oli huonoja aineksia, seikkailijoita y.m. — Siis ei rahtuakaan käsitystä siitä isänmaallisesta teosta, jonka jääkärit ovat tehneet. Minä en malttanut olla sanomatta, mitä minä sellaisesta halpamielisestä käsityksestä ajattelin ja että jos tällaisilla perusteilla jokin rahasumma myönnetään, niin jääkärien ystävien täytyy katua, että ovat koko ehdotuksen tehneet. Sanoin suoraan käsitykseni olevan sen, että ellei jääkärejä olisi ollut, ei olisi koko vapaussodasta tullut mitään, ei yleensä olisi mitään kansannousua tullutkaan. — Oli toki toisia, jotka — vaikkapa laimeasti — puolsivat palkintomäärärahan ottamista budjettiin.” Asian hoitaminen jäi valtiovarainvaliokunnalle, ja Tekla Hultin päätti kohdistaa agitointiansa siihen.⁷

Olosuhteet muuttuivat, kun Kaarlo Castrén muodosti uuden hallituksen 17.4.1919. Vuoden 1920 budjettiin eduskunta hyväksyi jääkäreille jaettavaksi 10 miljoonaa markkaa, mikä ”Härmän kymppi”, teki 5000 markkaa jääkäriä kohti. — Asia tuli esille vielä vuonna 1922 käsiteltäessä valtiovarain tilaa vuonna 1919. Edustaja Helo osoitti esimerkein ”yhtämittaisen jakson perustuslain loukkaamisia ja niiden määräysten sivuuttamisia, joita eduskunta on an-

1 Kosola, Jääkärien kansallislahjan (Härmän kymppi) syntysanat, Jääkäri-invaliidi Jägarinvaliden, 1933, s. 36–37; Lauerma, 1966, s. 1023–1024. — Kirjailija Artturi Leinosen mukaan (Leinonen, Kohtalo miestä kuljettaa II, 1959, s. 263–264) rak. mest. Juho Kukkula esitti jääkärien lahja-asian Kauhavalla suojeluskuntain edustajain kokouksessa.

2 Kosola, 1933, s. 36–37.

3 Leinonen II, 1959, s. 263–264.

4 Hietala, Mannerheimin suhde jääkäriupseereihin 1918–1921. Suomen historian pro gradu -tutkielma Jyväskylän yliopistossa kevätlukukaudella 1975, s. 109–110. T.H. ei uskonut ulkopoliittisiin syihin, vaan epäili Mannerheimin olevan päätöksen takana. TH XLVIII 62 3.2.1919.

5 TH XLVIII 60 14.12.1918. T.H. n mukaan maalaisliittolaiset ”vaativat suurella ponnella” jääkärien palkitsemisasiän ratkaisua jo ennen joulua. Asia oli vieras ruotsalaisille, vanhasuomalaisille ja nuorsuomalaisille. T.H. sanoo, että hänellä oli aikomuksena ”— — itse herättää eduskunnassa palkintoasia anoumuksen muodossa.”

6 Kansallisen Kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 18.12.1918. Kansallisen kokoomuksen eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1918–24, Porvarillisen Työn Arkisto (PTA), Helsinki.

7 TH XLVIII 61 23.1.1919; TH XLVIII 62 6.2.1919; Kansallisen kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 6.2.1919. PTA.

tanut vuoden budjettia varten." Puhujan mukaan jääkäreille myönnetyt 10 miljoonaa oli käytetty väärin, ja jääkäriiliike oli niillä "prostituoitu".¹ Kannattaa tuskin mainita, että Tekla Hultin oli asiasta aivan eri mieltä.²

Toisellakin tavalla Tekla Hultin oli jääkärien tulevaisuudesta huolissaan. Helmi-maaliskuun vaihteessa 1918 suoritettu "jääkärikonfliktin" sovittelu merkitsi vain "venäläis-suomalaisten" ja "saksalais-suomalaisten" upseerien välistä aselepoa, ja jo ennen sodan loppumista kiista kävi jälleen avoimeksi. Venäjältä saapui runsaasti keisarillisen armeijan suomalaissyntyisiä upseereita, jotka sijoittuivat upseeripulaa potevassa Suomen armeijassa ikänsä ja upseeriarvonsa perusteella jääkärien esimiehiksi ja saattoivat kiinnittää pikkutarkkaa huomiota jääkärien puutteelliseen perus- ja sotilaskoulutukseen ja salonkikelvottomuuteen.³ Joulukuussa 1918 16 jääkäriupseeria erosi armeijasta.⁴ Tammikuun 8. 1919 eduskunnan käsitellessä asevelvollisuuslakia Tekla Hultin kysyi syytä lukuisien jääkärien eroamiseen armeijasta, joka tarvitsi tämän "ikäänkuin lahjaksi" saadun upseeriston.⁵ Seuraavana päivänä hän kävi sotaministerin luona tiedustelemassa asiaa. Suoraa vastausta hän ei saanut, mutta kumminkin aihetta iloita siitä, että "Ainakin viranomaiset nyt tietävät, että jääkärien asiaa valppaasti valvotaan ja että heidän puoltaan pidetään mahdollisia intriigejä vastaan."⁶

Tekla Hultin työskenteli jääkärien hyväksi myös eduskunnan ulkopuolella. Kun toukokuussa 1918 naiskagaali sai kuulla, että jääkärit aikovat hankkia yhteisen merkin, se päätti ryhtyä ajatuksen toteuttamiseen.⁷ Syntyi Jääkärimerkkikomitea.⁸ Jääkärien paluun ensimmäisenä vuosipäivänä 25.2.1919 Ellinor Ivalon suunnittelema merkki jaettiin Kansallisteatterissa pidetyssä kansalaisjuhlassa,⁹ joka "— — supistui ylhäältä päin tulleen painostuksen vuoksi jonkunlaiseksi suljetuksi perhejuhlaksi."¹⁰

1 TH XLIX 73 5. ja 6.12.1919; TH L 85 2.6.1922; VP 1921 ptk. III, s. 3062—3068 ed. Helo puhuesaan "prostitueeratuksi" tulemisesta siteerasi kertomansa mukaan erästä jääkäriä ja tämän mielipidettä kansallislahjan tultua myönnetyksi; Hietala, 1975, s. 110—111.

2 TH L 2.6.1922.

3 Virkkunen, 1954, s. 219—222; Leuerma, 1966, s. 937—938; Hietala, 1975, s. 100—101.

4 Hietala, 1975, s. 97.

5 TH XLVIII 61 8.1.1919; VP 1918 ptk. s. 326. Vrt. Rautkallio, Kaupantekoa Suomen itsenäisyydellä, 1977.

6 TH XLVIII 61 9.1.1919. T.H. ei selitä, ketkä valvovat jääkärien asiaa, mutta yksityisten henkilöitten ohella ainakin maalaisliittolaiset, jotka vuoden 1918 lopulla sekä valtiovarainvaliokunnassa että porvarillisten ryhmien kokouksissa ajoivat jääkärien kansalaislahja-asiaa (Kansallisen kokoomuksen eduskuntaryhmän ptk. 18.12.1918, PTA; TH XLVIII 60 14.12.1918), lienee katsottava valvojiin kuuluviksi.

7 Lauerma, 1966, s. 1020; Ivalo, Ellinor, Kuinka jääkärimerkki syntyi, Jääkäri-invaliidi Jägarinvaliden 1932, s. 5—7.

Jääkärimerkin aloitteen tekijöinä olivat Dagmar Neovius, Katri Bergholm, Ellinor Ivalo, Sanny Estlander, Olga Oinola, Aldyth Hultin, Tekla Hultin, Elin Malin, Gertrud Zilliacus, Elin Nylander ja Emma Saltzman. Jääkärimerkkeistä, Parole 1, 1971, s. 1—2. Jääkärimerkki oli myös 19.9.1918 toimintansa aloittaneen Jääkäritoimiston ohjelmassa. Jääkärimerkkeistä, Parole 1, 1971, s. 1—2.

8 T.H.:n mukaan Jääkärimerkkikomitean ja naiskagaalin välille olisi voinut merkitä yhtäläisyyssiivän. TH L 89 25.2.1923.

9 TH XLVIII 63 25.2.1919; Jääkärimerkkeistä, Parole 1, 1971, s. 1—2. Merkin käyttöä koskevat määräykset sotaministeriö antoi 13.3.1919. S.M. N:o 259 19 Ki "Sotilasvirkapuvut v. 1922—1923—1924: määräys koskien jääkärimerkkiä". SA.

10 TH XLVIII 63 25.2.1919.

Koko jääkärien hyväksi suorittamansa työn ajan Tekla Hultin kantoi pahaa mieltä siitä kiittämättömyydestä, jota suomalaiset hänen mielestään osoittivat sekä jääkäreille että myös saksalaisille. Hän odotti "edes myöhästynyttä julkista tunnustusta jääkäreille",¹ ja hän tunsi epäluuloa Mannerheimia² ja suorastaan vihaa Ståhlbergia kohtaan näiden omaksuman jääkäriasenteen vuoksi.³

– *Heinäkuun valtalaki ja itsenäistyminen*

"Mitkä mahdollisuudet avautuvatkaan nyt meille!"

Tekla Hultin päiväkirjassaan 12.3.1917.⁴

Venäjän liberaalien vallankumous maaliskuussa 1917 mahdollisti Suomessa siirtymisen perustuslaillisten oikeuksien puolustamisesta valtiollisen itsemääräämisoikeuden laajentamiseen, utopistisena pidetyn itsenäisyysajatuksen muuttumisen poliittiseksi ohjelmatavoitteeksi.⁵ Perustuslaillisten oikeuksien palauttaminen sanan-, paino-, kokoontumis- ja yhdistymisvapauksineen pohjusti vapaan mielipiteenmuodostuksen,

Venäjän väliaikainen hallitus kumosi 20.3. kaikki Suomea koskevat laittomat asetukset ja nimitti 26.3. sosialidemokraatti Oskari Tokoin johdolla muodostetun uuden senaatin, jossa voimasuhteet sosialistien ja porvarillisten puolueiden kesken jakaantuivat tasan 6–6. Huhtikuun 4. aloitti työnsä edellisenä vuonna valittu eduskunta, jossa sosialisteilla oli 103 paikan enemmistö.⁶

Erilaiset tulkinnat Suomen korkeimman vallan haltijasta hahmottuivat kahdeksi päälinjaksi: R. Hermansonin ja R. A. Wreden mukaan Venäjän väliaikainen hallitus saattoi käyttää suuri-ruhtinaan valtaa, R. Erichin mukaan edellinen käsitys ei ollut perusteltavissa valtio-oikeudellisilla näkökohdilla, ja eduskunnan tehtävänä oli valvoa, ettei Suomen aseman oikeudellisia perusteita määriteltäessä suomalaisen valtiovallan piiri pääse kaventumaan.⁷ Puolueiden keskuudessa tapahtui myös kahtiajako: olivat yhteistyötä Venäjän väliaikaisen hallituksen kanssa kannattavat ja itsenäisyyslinjan valinneet. Viimeksimainitut perustivat huhtikuussa oman äänenkannattajankin, Uuden Päivän.⁸

1 TH XLVIII 63 25.2.1919.

2 Mm. TH XLVIII 62 3.2.1919; Lauerma, 1966, s. 861–864, 937–940. Vrt. s. 315.

3 Vrt. s. 259.

4 Hultin, 1938, s. 175. — T.H. oli saanut jo 12.3.1917 tiedon Pietarissa puhjenneesta vallankumouksesta veljensä kautta; muuten ensimmäisiä epämääräisiä tietoja Venäjällä puhjenneesta vallankumouksesta saapui Suomeen vasta keskiviikkona, maaliskuun 14. päivänä. Juva V, 1967, s. 125.

5 Nuorsuomalaisilla itsenäisyys oli ohjelmassa jo vuodesta 1906 lähtien. E. N. Setälän mukaan "— — puoluetta tarvitaan voitettun vapauden voimassa pitämiseksi ja laillisen järjestyksen turvaamiseksi ja kansallisen edistyksen voittoon saattamiseksi kaiken tämän äärimmäisenä päämääränä SUOMEN ITSENÄISYYDEN SUOJELEMINEN." Setälä, Nuorsuomalaisen puolueen tehtävästä (puhe nuorsuomalaisten puolueuuvottelussa Viipurissa 3.10.1906), Karjala 26.10.1906. — T.H. oli puhujana samassa tilaisuudessa.

Poliittisen historian opetus oli Suomessa hyvin vähäistä, ja tämä osaltaan vaikutti, että niin monet epäilivät Suomen itsenäistymismahdollisuuksia. Ruuth, Itsenäisyyspolitiikan edellytykset ja alkuvaiheet, 1918, s. 8.

6 Juva V, 1967, s. 125–128.

7 Paasivirta, Suomen itsenäisyyskysymys 1917 I, 1947, s. 80–86.

8 Railo, Itsenäisyyslehti Uusi Päivä 1917–1918, 1944, s. 54–59; Juva V, 1967, s. 129–131; Soikkanen, 1975, s. 211–212; Manninen, 1966, s. 78.

Tekla Hultin oli alusta lähtien itsenäisyyslinjan kannalla. – Svinhufvudin Siperiasta paluun johdosta järjestetyssä kansalaisjuhlassa maaliskuun viimeisenä 1917 professori Ivar A. Heikel lausui – juhlinnan kohde ei vielä tähän aikaan ollut vakuuttunut aktiivisen itsenäisyystaistelun alkamisesta¹ – että Suomella on oikeus itsenäisesti päättää tulevaisuudestaan.² Samassa tilaisuudessa Tekla Hultin muistutti, Svinhufvudin äitiä ja vaimoa esimerkkinä käyttäen, äitien ja vaimojen suuresta merkityksestä isänmaallisessa taistelussa.³ Ainakaan naispuolisille juhlavieraille ei ollut uutta isänmaallisen taistelun päämäärä, vapaus, josta pari viikkoa aikaisemmin porvarillisten naisten kokouksessa Lucina Hagmanin luona illan emäntä oli puhunut.⁴

Perustuslaillisten olojen vapauduttua oli myöntöväisyyssuunnan ja passiivisen vastarinnan kohdalla suoritettava menettelytapatarkistus. Taktiset erot tasoittuivat, mutta eivät vielä aiheuttaneet puolueuudostusmuutoksia. Selvää ”erikoistumista” porvarillisella puolella kuitenkin tapahtui: huhtikuussa syntyi perustuslaillisten oikeuksien turvaamiseksi ja laajentamiseksi Suomen itsenäisyysyhdistys, jonka jäsen Tekla Hultinkin oli,⁵ ja lähinnä jääkäriiliikkeen kannattajat aloittivat itsenäisyysmiesten nimellä julkisen toiminnan käyttäen foorumina huhtikuun alussa perustettua Uutta Päivää ja Svenska Tidningiä.⁶ Koska Tekla Hultin oli ollut alusta asti mukana jääkäriiliikessä, oli itsestään selvää hänen kuulumisensa Uuden Päivän piiriin ja Uuden Päivän klubiin, sitten kun se lokakuun alussa perustettiin.⁷

Nuorsuomalaisten puoluekokous kutsuttiin 16.4.1917 käsittelemään kysymystä korkeimmasta vallasta. Tekla Hultin neuvotteli ennen kokousta Svinhufvudin ja muutamiin viipurilaisten kanssa, ja päätökseksi tuli, että itsenäisyysvaatimus on esitettävä mahdollisimman selvästi ja itsenäisyydestä on neuvoteltava venäläisten kanssa jo venäläisten itsensäkin takia.⁸ Kuitenkin puoluekokouksessa niukka enemmistö piti stählbergilais-setäläläisittäin kiinni yhteistyölinjasta Venäjän väliaikaisen hallituksen kanssa: sen mielestä itsenäisyysasian kytkeminen päivän politiikkaan oli tunteenomaista menettelyä; itsenäisyyskysymyksessä, kuten

1 Kuitenkaan Svinhufvudilla ”Ei kestänyt monta päivää, ennenkuin hän oli ehtinyt orientoida, ja hän liittyi koko suurella isänmaallisella sielullaan itsenäisyysmiehiin.” Ignatius, 1927, s. 124. – Juva II, 1961, s. 38 alaviite 1 siteeraa T.H.:n tietoa, että Svinhufvud hyväksyi täydellisesti itsenäisyysajatuksen vasta huhtikuussa 1917. Hultin, 1938, s. 196.

2 Hultin, 1938, s. 190–191; Paasivirta I, 1947, s. 103; Juva I, 1957, s. 514–517.

3 Hultin, 1938, s. 191; Hultin, Kaksi tapaamista, Vapaussodan kertomuksia III, 1938, s. 35; Juva I, 1957, s. 517–519; Hufvudstadsbladet 1.4.1917.

4 Oikeastaan maaliskuussa 1917 ei vielä ”miltään määrävältä taholta asetettu kyseenalaiseksi Venäjän väliaikaisen hallituksen oikeutta silloisissa oloissa edustaa Suomeen nähden keisarille ja suuriruhtinaalle kuulunutta korkeinta valtaa.” Juva II, 1961, s. 3–6. Tästä huolimatta ko. tilaisuudessa, jossa porvarillisten ryhmien naisetustajat neuvottelivat poliittisesta tilanteesta, selvästi todettiin, että ”täyden vapauden ja itsenäisyyden tulee nyt olla tunnuslauseemme.” Hultin, 1938, s. 181.

5 Yhdistys on perustettu Helsingissä 19.4.1917. T.H. oli jäsen, mutta jäseneksi tuloaika ei selviä yhdistyksen jäsenluettelosta. Hän ei kuulunut ainakaan johtokuntaan, ja muusta hänen toiminnastaan yhdistyksen piirissä yhdistyksen asiakirjat eivät kerro. Yhdistyksen viimeinen kokous arkistossa säilyneiden pöytäkirjojen mukaan on ollut 7.11.1917. Suomen itsenäisyysyhdistyksen arkisto. VA.

6 Railo, 1944, s. 17–23. Eino Railo kuuluu itse itsenäisyysmiehiin kirjoittaa yksipuolisesti korostaen jääkäriiliikkeen kannattajista ”eli” itsenäisyysmiehistä. Saman asian toteaa myös T.H., Hultin, 1938, s. 220–221. Paasivirta I, 1947, s. 110–111.

7 Hultin, 1938, s. 220; Paasivirta I, 1947, s. 111–112.

8 Hultin, 1938, s. 196; Juva I, 1957, s. 38–39, 69.

tähän asti oikeustaistelussa, oli noudatettava Suomen vastaisen aseman takaavaa perustuslaillista linjaa.¹ Tekla Hultin oli tyytymätön kokoukseen, ja erityisen tyytymätön hän oli Holshtiin, jonka mielestä Suomen oli ”— — vain passiivisesti odotettava kohtalonsa ratkaisua”, sillä tässä tilanteessa liian pitkälle menevät vaatimukset olivat ”maankavallusta”.² Jonkin verran kokouksen jälkeistä mielialaa tuli kohottamaan ”Hallan Ukon” johtama Kajaanin kihlakunnan lähetystö, joka esitti nuorsuomalaisen puolueen eduskuntaryhmälle toivomuksen, että ”— — eduskunta työskentelisi siihen suuntaan, ETTÄ SUOMI TULISI ITSENÄISEKSI VALTIOKSI — —.”³

Kysymys Venäjän väliaikaisen hallituksen oikeudesta käyttää korkeimman vallan oikeuksia tuli eduskunnassa ensimmäisen kerran ajankohtaiseksi huhtikuun 19., kun hallituksen esitys ”Venäjän kansalaisten oikeudesta elinkeinonharjoittamiseen Suomessa” esitettiin pantavaksi pöydälle.⁴ Tällä ongelmalla oli hallitseva asema vuoden 1917 ensimmäisillä valtiopäivillä: se johti eduskunnan hajottamiseen, ja se edisti poliittisten vastakohtaisuuksien kärjistymistä.⁵ — Talousvaliokunta pyysi perustuslakivaliokunnalta lausuntoa siitä, millaisia laillisia edellytyksiä se katsoi eduskunnalla olevan käsitellä hallituksen esityksiä 1 ja 2, jotka koskivat Venäjän kansalaisten elinkeinonharjoitusoikeuksia ja kunnallisia oikeuksia Suomessa, ja kuka vahvistaa lait.⁶

Suurta myönteistä huomiota⁷ kaikkien puolueiden keskuudessa herätti senaatin varapuheenjohtajan Oskari Tokoin eduskunnassa 20. huhtikuuta pitämä puhe: ”Nyt me olemme tulleet uuteen aikaan. Meillä on nyt vapaus tehdä työtä avonaisesti, rehellisesti kaikkien nähden, oman isänmaamme, oman kansamme, oman Suomemme hyväksi ja menestykseksi. — — Meidän kansamme koko kehitys, koko menneisyys, ja eletty historia on elävänä todistuksena siitä, että Suomen kansa on aikojen kuluessa kehittynyt ja kypsynyt itsenäiseksi kansaksi, täysin itsenäiseksi määräämään omasta oikeudestaan, omista asioistansa ja omista suunnistansa. — — Ja minä olen vakuutettu siitä, että Vapaan Venäjän, uuden Venäjän — sanoisinko — arvokkaan naapurin ja — minä pyydän lisätä — täysin arvokkaan liittolaisen, täytyy olla myös täysin itsenäisen kansan, sillä itsenäinen kansa ei saata kärsiä orjuutettua ja sorrettua naapuria ja sorrettua liittolaista.” Puhuja muistutti myös yhteiskunnallisten uudistusten välttämättömyydestä: se vaatii vallassa olevilta luokilta myönnytyksiä ja työväestöltä kykyä pyrkiä

1 Hultin, 1938, s. 196–198; Paasivirta I, 1947, s. 114–119; Blomstedt, 1969, s. 319–321.

2 Hultin, 1938, s. 196–197.

3 Wegelius IV, 1931, s. 420–423 (Liite n:o 11, Suomussalmen kansalaiskokouksen pöytäkirja 7.4.1917); Hultin, 1938, s. 198–199; Kokko, Hallan Ukko, 1939, s. 184–185. Vrt. ko. kokouksen vaatimukset Itä-Karjalan suhteen, s. 244.

Senaatin ja eduskunnan tietoon saatettiin vastaavasti heinäkuun 1917 alussa Lapualla pidettyjen herättäjäjuhlien ja Lapuan päivien ponsi, joka vaati ”täydellisen riippumattomuuden” hankkimista. Kares, Heränneen kansan vaellus V, 1952, s. 56–57.

4 VP 1917 ptk. I, s. 42–44; Polvinen, Venäjän vallankumous ja Suomi 1, 1967, s. 22–27; Lindman, 1968, s. 52.

5 Lindman, 1968, s. 43.

6 VP 1917 Asiakirjat I–III, tvm. n:o 1; Hultin, 1938, s. 206; Lindman, 1968, s. 53.

7 Tanner, Kuinka se oikein tapahtui, 1957, s. 86 sanoo, että Tokoin puheesta ”tavallaan tuli Suomen itsenäisyyden ensimmäinen julistus.” — Talas, Ei se niin tapahtunut, 1949, s. 28 myöntää, että Tokoin puhetta myös porvarillisissa piireissä tervehdittiin ilolla. — Karjala 20.5.1917 toteaa, että Tokoin puheesta lähtien on suurimmalle osalle Suomen kansaa ollut selvää, että itsenäisyys on Suomen päämäärä.

päämäärään arvokkaasti ja järjestystä noudattaen.¹ Suora johtopäätös oli, että Suomella oli aihetta siirtyä itsenäisyyspoliittisen toiminnan tielle. — Tekla Hultinista Tokoin puhe oli ”todellakin suuri, voimakas, suora ja valtioviisas”, ja hän oli valmis yhtymään eduskunnan puhujalle osoittamiin taputuksiin.²

Kun Tekla Hultin ei löytänyt tukea omasta puolueestaan eikä yleensä porvarillisista puolueista, hän oman oppinsa mukaisesti yhtyi sosialisteihin, joiden pyrkimyksenä oli estää eduskuntaa tunnustamasta Venäjän väliaikaista hallitusta Suomen korkeimman vallan haltijaksi.³ Erityisen lähellä häntä oli — näin sitten myös valtalain yhteydessä⁴ — sosialidemokraattisten itsenäisyyspoliittisten suuntaviivojen hahmottelijoista Yrjö Mäkelin, aktivisti, ka-gaali, jääkärin isä, josta itsenäistyminen oli oleva voimannäyte⁵ ja jonka mielestä yleispoliittisen tilanteen muodostuttua itsenäisyysliikkeelle edulliseksi eduskunnan oli otettava korkein valta haltuunsa ja esitettävä itsenäisyysjulistus.⁶ Toinen sosialistisen suunnan muokkaaja Otto Ville Kuusinen näki Venäjän väliaikaisen hallituksen imperialistisena ja porvarillisena marxilaisuuden kannalta katsoen,⁷ ja häneen Tekla Hultin ei voinut yhtyä kuten ei myöskään myöhempään leninismiin ja sen uskoon kansojen vapaaehtoisesta liittymisestä sosialistiseen maailmanvaltioon.⁸

Tekla Hultinin Pariisissa kipakoitunut jaakkimalaistemperamentti ei jaksanut käsittää Suomen porvariston lessez-faire-tyyliä näinä itsenäisyytemme etsikkokuukausina. Hän ei hyväksynyt suuriruhtinaallisen vallan jatkajaksi m i n k ä ä n l a i s t a v e n ä l ä i s t ä hallitusta: ei liberaalien, ei kadettien eikä bolševikkien.⁹ Hän pani toivonsa epämääräisellä naisen vaistolla Suomen kansaan¹⁰ ja jääkäriiliikkeenä kehittyneellä määrättyllä vaistolla aktivistien Tukholman valtuuskuntaan ja Saksaan.¹¹ Itsenäisyyskysymyksessä ja sitä sitten läheltä sivuavassa valtalakikysymyksessä hän oli yksinäinen ehkä enemmän kuin koskaan ennen, mutta ei auk-

1 VP 1917 ptk. I, s. 45–49. Oskari Tokoin Maanpakolaisen muistelmia, 1959, ei mainitse ko. puhetta, mutta puheen mukaiset mielipiteet esitetään mm. s. 171, 185. — Teos on kirjoitettu O.T.:n muistiinpanojen pohjalta.

2 Hultin, 1938, s. 200–201.

3 Paasivirta I, 1947, s. 131.

4 Vrt. s. 281–282. Sekä Tekla Hultin että Yrjö Mäkelin olivat perustuslakivaliokunnan jäseniä. VP 1917 ptk. II, s. 1178, 1189.

5 Kanerva, Yrjö Mäkelin, Suomalaisia sosialisteja III, 1943, s. 179, 208, 210; Paasivirta I, 1947, s. 134–135; Salkola, 1967, s. 30, 36, 37, 111. — Varaväpeli Leo Mäkelin ei vuonna 1918 osallistunut taisteluihin lainkaan. Lauerma, 1966, s. 848.

6 Paasivirta I, 1947, s. 135. Tämä on Y.M.:n lausunnosta sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmässä.

7 Hultin, 1938, s. 206; Paasivirta I, 1947, s. 132, 135–136.

8 Paasivirta I, 1947, s. 180–181; Polvinen I, 1967, s. 155–156, 159–160; Rinta-Tassi, Kuusinen valankumousvuosina, Otto Ville Kuusinen, 1970, s. 104–109; Truš, Lenin ja ulkopolitiikka, 1970, s. 15–17.

9 Hultin, 1938, s. 204, 207. Viittaus T.H.:n oleskeluun Pariisissa v. 1898. Vrt. s. 51, 110.

Karjala esitti samanlaista näkemystä näistä kysymyksistä kuin T.H. Mm. pääkirjoitus ”Sisäistä itsenäisyyttämme vastustetaan”, Karjala 25.4.1917, ”Valtiollinen ristiriita”, Karjala 16.5.1917.

10 T.H.:n vaisto oli oikeassa: Ruuth, 1918, s. 10 esittää, että kansa sivistyneistöä nopeammin jo maailmansodan alussa asettui epäilevälle kannalle Venäjän suhteen.

11 Aktivistien Tukholman valtuuskunnan puheenjohtajana oli Adolf von Bonsdorff ja jäseninä olivat mm. Rafael Erich, Herman Gummerus ja Jonas Castrén. Paasivirta I, 1947, s. 142; Lauerma, 1966, s. 250–252.

toriteetitön, vaikka niin väittikin: olihan hänellä kokemusta mecheliniälisestä metodista ratkaisuihin pyrittäessä¹ ja revoluution ammattilaisten, ranskalaisten, antamaa opetusta konjunkturipolitiikassa.²

Toukokuun 10. perustuslakivaliokunta antoi talousvaliokunnan pyytämän lausunnon hallituksen esityksistä 1 ja 2. Lausunnon takana olivat valiokunnan sosialidemokraatit ja yksi porvari — Tekla Hultin:³ ”— sisäisissä asioissaan Suomi valtiosääntönsä perusteella on alun pitäen ollut vapaa ja riippumaton Venäjän hallituslaitoksista, — ja Suomen Suuriruhtinaalle ennen kuuluneet oikeudet eivät ole, ilman Suomen suostumusta, voineet siirtyä sellaisellekaan Venäjän hallitukselle, kuin nykyinen Väliaikainen Hallitus on. — Hallitus ei ole minäkään entisen monarkkisen valtiomuodon elin, jota saattaisi verrata holhoojahallitukseen ja jolle itsestään kuuluisi myös Suomen Suuriruhtinaalla olleen vallan käyttäminen. Tämän vallan Venäjän Väliaikaiselle Hallitukselle siirtäminen edellyttäisi Suomen perustuslakien muuttamista, joka ei voi tapahtua ilman eduskunnan suostumusta.”⁴

Tekla Hultinin muista valiokunnan porvariedustajista poikkeava kanta ei ollut syntynyt keskustelutta. Nuorsuomalaisen Ståhlbergin ja ruotsalaisen Estlanderin mielestä keisarin ja suuriruhtinaan koko valta oli siirtynyt Venäjän väliaikaiselle hallitukselle, joten esitykset eduskunnassa oli käsiteltävä valtiopäiväjärjestyksen mukaisesti. Lisäksi Ståhlberg korosti niitä poliittisia etuja, joita Suomella olisi suuriruhtinaan vallan tunnustamisesta väliaikaiselle hallitukselle. Tekla Hultin myönsi edut, mutta kehotti ottamaan huomioon myös vaaran, sillä ”Emmehän voi tietää, kenen käsiin hallitusvalta vallankumouksen jatkuessa on Venäjällä joutuva ja lopuksi se venäläisen tulkinnan mukaan siirtyisi Venäjän kansalliskokoukselle.” Niinpä hän suositti valiokuntaa lausumaan kantanaan, että koska Suomella nyt ei ole suuriruhtinasta ja lainmukaisia edellytyksiä hallituksen esityksen lopulliseen käsittelyyn, niin eduskunta myötävaikuttaisi suomalaisen valtiovallan käyttämiselle välttämättömän väliaikaisen järjestyksen luomiseen.⁵

Valiokunta ei ottanut kantaa ehdotukseen. Kuitenkin se asetti jaoston, jonka miehityksen perusteella — Estlander, Kuusinen, Mäkelin, Ståhlberg — Tekla Hultin piti yhteiseen ehdotukseen pääsemistä kyseenalaisena;⁶ mutta hän luotti sosialisteihin, ”— jotka nyt ehkä selvemmin kuin porvarit käsittävät ajankohdan valtio-oikeudellisen tärkeyden Suomelle” ja ”myöskin nykyisissä oloissa paremmin kuin muut kykenevät tekemään sen, mikä asian hyväksi nykyoloissa on mahdollista.”⁷

Eduskunnan enemmistön ”kovan” linjan ja väliaikaiselta hallitukselta nimityksensä saaneen Tokoin senaatin vastakohtaisuus kävi selväksi senaatin ilmoitettua lähettävänsä kieltolain

1 Vrt. s. 65–68.

2 T.H. seurasi v. 1898 Pariisissa opiskellessaan mm. valtio- ja talousoppia sekä vallankumouksen historiaa koskevia luentoja.

3 Muut valiokunnan porvariedustajat olivat Ingman, Nevanlinna ja Retulainen (vanhasuom.), Ståhlberg (nuorsuom.), Estlander (ruots.), Alkio ja Nurmela (maalaisl.), jotka esittivät vastalauseensa perustuslakivaliokunnan lausunnosta. VP 1917 Asiakirjat I–III; Lindman, 1968, s. 54.

4 VP 1917 Asiakirjat I–III, perustuslakivaliokunnan lasunto on liitteenä talousvaliokunnan mietintöön n:o 1; Lindman, 1968, s. 54.

5 Hultin, 1938, s. 206–207.

6 Hultin, 1938, s. 209.

7 Hultin, 1938, s. 208–209.

Pietariin vahvistettavaksi: edustaja Helenius-Seppälä teki asiasta välikysymyksen ja senaatin piiristä lähti etukäteen huhu — suurena salaisuutena! — että jos eduskunta ei tyydy senaatin antamaan vastaukseen, senaatti katsoo olevansa pakotettu eroamaan.¹ Mielipiteiden uudelleenmuokkaaminen eduskunnassa ja varsinkin senaatin sosialidemokraattisten jäsenten keskuudessa aiheutti, että kieltolakia ei toistaiseksi lähetetty väliaikaiselle hallitukselle,² mutta sen sijaan kyllä välikysymys ja Tokoin siihen antama vastaus perustuslakivaliokuntaan.³

Asiasta perustuslakivaliokunnassa ja suuressa valiokunnassa äänestettäessä Tekla Hultin oli edelleen⁴ ainoana porvarina sosialistien kanssa samaa mieltä, että eduskunnan myötävaikutuksella on määrättävä lakien vahvistamisjärjestys ja hallitusvalta maan sisäisissä asioissa on siirrettävä Suomen senaatille.⁵

Näin selkeä ei tullut olemaan perustuslakivaliokunnan asiasta laatima epäjohdonmukainen mietintö, jossa tultiin hyväksymään väkijuomakysymyksen kiireellisyyden takia eduskunnalle lupa lähettää välikysymyksessä mainitut säännökset väliaikaisen hallituksen vahvistettaviksi, kuitenkin sillä nimenomaisella ilmoituksella, että eduskunta ei silti luovu oikeudestaan päättää, kenen tehtäväksi lakien vahvistaminen Suomessa on tuleva.⁶ Ståhlberg Tekla Hultinin mukaan oli se, joka piti nuorsuomalaisen eduskuntaryhmän kurissa — kuten oli Setälän tukemana pitänyt huhtikuussa nuorsuomalaisen puolueen puoluekokouksenkin⁷ — ”Mutta minä, jolla on aina ollut taipumusta vastarintaan ja jolla ei ole mitään auktoriteettiuskoa, minä en antanut masentaa itseäni.”⁸ Ei voi välttyä vaikutelmalta, että Tekla Hultin sanoo tässä enemmänkin kuin vain senkertaisen kantansa ryhmänsä toisin ajattelevasta johtajasta: Ståhlberg oli hänestä juuri sellainen itsepäinen juristi, joka ei tajunnut, että vallankumoustilanteessa, jossa on vaikea löytää johdonmukaista juridista oikeusnäkökohtaa, oikeuden on tukeuduttava enemmän kansan sisäiseen voimaan kuin juridiseen perusteluun.⁹ Sensijaan Tekla Hultinia varmasti miellytti perustuslakivaliokunnan puheenjohtajan, sosialidemokraatti Yrjö Mäkelinin kanta: ”Ei ole ajateltavissa, että voitaisiin panna orjuuden tilaan kansa, joka pitkäaikaisesta sorrosta ja vainosta huolimatta on kirkkaana säilyttänyt valtiollisen tajuntansa, rakentanut valtion, sitä kehittänyt ja luonut omaperäisen sivistyksen. Ei ole ajateltavissa, että voitaisiin pakkotoimin masentaa kansa, jonka pohjakerrokset ovat osoittautuneet kypsiksi valtiolliseen elämään. Me kuljemme valtiollista riippumattomuutta kohti, kuljemme ilman salajuonia, kuljemme tarkoituspäristämme tietoisena joukkona, jossa kansan pohjakerrokset muodostavat ydinaineksen. Kovia aikoja saattaa tulla, mutta ne on otettu ennakkolta lukuun. Jos niitä tulee, niin ne keestetään, mutta orjuuteen ja holhoukseen emme alistu.”¹⁰

1 Hultin, 1938, s. 208; Lindman, 1968, s. 57.

2 Lindman, 1968, s. 58.

3 VP 1917 ptk. I, s. 114–120.

4 T.H. oli molempien valiokuntien vars. jäsen. Vrt. liite 8 s. 293.

5 Hultin, 1938, s. 209. — Sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän ptk. tältä ajalta ovat kadonneet; ne alkavat v. 1917 västä 1.11.

6 Lindman, 1968, s. 58–59.

7 TH LI b; Hultin, 1938, s. 196–199; Virkkunen, Itsenäisen Suomen alkuvuosikymmeniltä, 1954, s. 34–35; Lindman, 1968, s. 61; Blomstedt, 1969, s. 320–322.

8 Hultin, 1938, s. 211.

9 Hultin, 1938, s. 221.

10 VP 1917 ptk. II, s. 689–690; sama sisältö on T.H.:n omassa puheessa 17.7.1917. VP ptk. II, s. 1014–1015.

Juuri ennen perustuslakivaliokunnan mietinnön julkistamista 18.5. oli väliaikaisen hallituksen kokoonpanossa tapahtunut muutos vasemmalle. Senaatin varapuheenjohtaja Tokoi, oikeustoimituskunnan puheenjohtaja Tulenheimo ja perustuslakivaliokunnan puheenjohtaja Mäkelin lähtivät Pietariin. Selvitykset matkan tapahtumista eroavat toisistaan, mutta ”joka tapauksessa näyttää siltä”, että Tokoi selvitteli ruhtinas Lvovin tavatessaan paitsi senaatin valansiirtoehdotusta,¹ myös sosialidemokraattien taholla syntynyttä suunnitelmaa monarkin valtaoikeuksien siirtämisestä – paitsi ulkoasioissa ja sotilaskysymyksissä – eduskunnalle eikä senaatille, eli sen lainsäädäntötoimen periaatteita, joka heinäkuussa tuli tunnetuksi valtalakina.² Väliaikainen hallitus hylkäsi senaatin ehdotuksen, ja senaatti ryhtyi muokkaamaan uutta ehdotusluonnosta, lex Tulenheimoa, josta väliaikainen hallitus antoi kesäkuun alkupuolella eduskuntaesityksen.³

Lex Tulenheimo tuli 13.6. perustuslakivaliokunnassa esille. Porvarillisten kanta oli, että on tyydyttävä väliaikaisesti siihen, mitä saadaan. Sosialistien mielestä tilanteesta oli hyödyttävä mahdollisimman paljon: senaatille on uskottava muut keisari-suuriruhtinaan valtaoikeudet, paitsi eduskunnan koollekutsumista, lopettamista ja hajoittamista koskevat oikeudet, jotka siirtyisivät uuteen hallitusmuotoon asti eduskunnalle itselleen.⁴ Tekla Hultin yhtyi jälleen sosialisteihin,⁵ joiden ehdotus hyväksyttiin.⁶

Sosialistit asettuivat puoluekokouksessaan kesäkuun 18.–19. jyrkästi Venäjän porvarillista hallitusta vastaan ja kääntyivät Venäjän työläis- ja sotamiesneuvostojen kongressin puoleen Suomen asian järjestämiseksi. Se hyväksyi päätöslauselmassaan ratkaisuvallan Suomen tulevista asemasta Venäjän perustuslakia säättävälle kansalliskokoukselle, vaikka bolševikit olivat kyllä jo endottaneet päätöslausemaa, jossa Suomen itsenäisyysvaatimuskin olisi tunnustettu.⁷

Sosialistien ja itsenäisyysmiestenkin mielestä Suomen mahdollisuudet olivat oleellisesti muuttuneet. Suuri valiokunta lopetti lex Tulenheimon käsittelyn ja pyysi perustuslakivaliokunnalta uutta ehdotusta korkeimman vallan järjestämiskysymyksestä. Perustuslakivaliokunnassa syntyi kaksi kilpailevaa ehdotusta, Ståhlbergin ja sosialistien, joista sosialistien ehdottama, ns. valtalaki, voitti ja tuli sellaisenaan täysistunnossa käsiteltäväksi.⁸

Nuorsuomalaisen puolueen eduskuntaryhmä käsitteli senaatin vallan laajentamista valtalain pohjalta 12. heinäkuuta. Svinhufvudin ja Ståhlbergin mielestä esitys oli puutteellinen ja tarvitsi – jos se hyväksyttiin – rinnalleen täydentävän lain, Setälä oli ministerivaltiosihteeri Enckelliltä saamiensa tietojen perusteella varma, ettei väliaikainen hallitus tule sitä hyväksymään, Hirvensalo piti sitä sosialistien seikkailupolitiikkana, ja Tekla Hultin yhtyi Talakseen,

1 Paasivirta, Suomen itsenäisyyskysymys 1917 I, 1947, s. 170; Lindman, 1968, s. 62.

2 Polvinen, 1, 1967, s. 67–68; Lindman, 1968, s. 65.

3 Blomstedt, 1969, s. 323.

4 Blomstedt, 1969, s. 324.

5 T.H.:n omassa päiväkirjassa ei ole muistiinpanoja 10.5.–14.7.1917.

6 Blomstedt, 1969, s. 324.

7 Blomstedt, 1969, s. 325.

8 Blomstedt, 1969, s. 325–326.

joka lupasi, vaikka esitys olikin puutteellinen, äänestää sekä sen kiireelliseksi julistamisen että hyväksymisen puolesta, jos vain muuten menetellään valtiopäiväjärjestyksen mukaisesti. Ryhmä ei tehnyt päätöstä nyt, mutta ei myöskään jäseniään sitovaa päätöstä kahdessa seuraavassa kokouksessa, 15. ja 18.7.¹

Valtalaki oli kolmannessa käsittelyssä 17.–18.7. ja Tekla Hultin käytti pitkähkön puhevuoron: ”— Me valitamme, että vastustajamme joukossa tällä kertaa tapaamme henkilöitä, jotka aikaisemmin vaikeissa vaiheissamme ovat Suomen asiaa puolustaneet silloisten vallanpitäjien sortotoimia vastaan. Mutta kiitollisuutemme silloisesta avusta ei mitenkään voi velvoittaa meitä luopumaan vaatimuksesta, joka on maamme ja kansamme elinehto ja jonka oikeutuksen vastustajammekin tunnustavat, vaikka nyt pyrkivät kieltämään siltä toteutumismahdollisuuden. Se valtioteko, johon nyt, sen toivon, ryhdymme, ei suinkaan ole mikään kiittämättömyyden eikä vihamielisyyden ilmaus Venäjää tai Venäjän vallankumousta kohtaan. Sehän päinvastoin juuri perustuu vallankumouksen luomaan asiain tilaan, ja me tiedämme myös, että sen hyväksyvät ne valtavat venäläiset kansalaispiirit, jotka nykyään Venäjän kansan tahtoa edustavat ja joiden oikeuden- ja ihmisyudentuntoa politiikan vallanpeli ei vielä ole ehtinyt sumentaa ja turmella. Tässä lakiehdotuksessa ei itse asiassa vaadita Suomelle mitään muuta kuin mitä sille valtiosääntönsä mukaan kuuluu — täydellinen itsehallinto. — Luonnollinen seuraus hallitsijavallan lakkaamisesta on, että julkinen valtiovalta siirtyy kansaa edustavalle eduskunnalle. Siitä johtuu, että myös toimeenpaneva valta joutuu eduskunnalle, joka taas vuorostaan siirtää sen varsinaisille hallintoelimille.

Sellaista lainsäädäntövallan ja toimeenpanovallan keskittämistä yksiin käsiin, jota jotkut ovat olleet tässä laissa näkevinään, ei käsittääkseni hetkeksikään synny, koska 3 §:ssä suoraan sanotaan, että ylintä toimeenpanovaltaa käyttäköön senaatin talousosasto, kunnes siitä toisin, s.o. uudessa hallitusmuodossa, ehkä toisin määrätään. Kaikkia lain puutteita korvaa kuitenkin käsittääkseni monin verroin se seikka, että laki selvästi tekee tiettäväksi, että korkeimman vallan käyttö Suomen sisällisissä asioissa kuuluu yksistään suomalaisille valtioelimille. — —

Siitä ei mielestäni voi vallita epä tietoisuutta, etteikö Suomen kansan yksimielinen, hartain pyrkimys ole päästä itsenäiseksi ja lopulta täysin riippumattomaksi. Edustajilleen on kansa jättänyt tämän asian valvomisen ja monella tavalla on tämä kansamme tahto ja toivomus tullut ilmi. — — Minä en puolestani epäile valitsijoitteni² tahtoa, että tilaisuutta nyt olisi käytettävä. Tulevaisuuteen ei katseemme voi tunkea. Emme tiedä, koittaako Suomelle se uusi päivä, joka kaikki muuttaa voi, vai onko vielä maamme monta uutta kärsimystä odottamassa. Mutta mitä tulevaisuus tuoneekaan, on käsittääkseni kansamme korkein velvollisuus olla uskollinen itselleen ja elämäntehtävälleen, joka on edistää omintakeisella sivistyselämällään ihmiskunnan onnea ja menestystä.”³ — Tekla Hultinille suhtautuminen valtalakiin oli asia-eikä asennekohtainen!⁴

Eduskunnan enemmistö ei enää ollut pidäteltävissä, ei varsinkaan kun saatiin kuulla väliaikaisen hallituksen joutuneen tiukalle Pietarissa puhjenneiden levottomuuksien vuoksi. Ennen ratkaisevaa loppuäänestystä Tokoi harhaanjohtavasti ilmoitti, että väliaikainen hallitus oli jo kukistunut ja että kellään ei ollut oikeutta asettua poikittain vallankumouksen tielle.⁵ —

1 Nuorsuomalaisen puolueen eduskuntaryhmän ptk. 12., 15. ja 18.7.1917, NSPA kansio 5, VA.

2 Vrt. s. 220.

3 VP 1917 ptk. II, s. 1014–1015; osa puheesta on myös TH LV Valtiopäivät 1917.

4 Tämä näkemys oli myös Yrjö Mäkelinillä (Salkola, 1967, s. 80, 96) ja sosialisteilla yleensäkin (Lindman, 1968, s. 60).

5 VP 1917 ptk. II, s. 1033; Enckell, 1956, s. 88; Juva II, 1961, s. 41; Polvinen 1, 1967, s. 83.

Valtalaki hyväksyttiin kiireelliseksi julistamisen jälkeen äänin 136–55, ja Lucina Hagman ehdotti ja eduskunta hyväksyi eläköön-huudon ”vapaalle Suomelle”.¹

Lvovin hallitus oli sisäpoliittisesti vallankumouksen armoilla. Bolševikit saivat yhä enemmän kannatusta. Heinäkuussa Lvov jätti paikkansa uudelle pääministerille Kerenskille, joka selviytyi vastoin odotuksia voittajana saman kuukauden bolševikkikapinasta.²

Suomen eduskunta etsi perääntymistietä, kieltäytyi lähettämästä valtakia väliaikaisen hallituksen vahvistettavaksi, mutta päätti lähettää erityisen adressin, jossa pyydettiin Suomen oikeuksien tunnustamista. Tosiasiaksi jäi kuitenkin, että välit väliaikaisen hallituksen kanssa oli rikottu, ja yksipuolista välirikkoa ei Venäjän taholta voitu hyväksyä ja jättää sillensä.³

Väliaikainen hallitus käytti 31.7. suuriruhtinaalle kuulunutta oikeutta hajottaa eduskunta ja määrätä uudet vaalit. Ministerivaltiosihteeri Enckell oli ehdottomasti vaatinut uusia vaaleja, ja kaiken kaikkiaan ne olivat suomalaisille porvareille tervetullut mahdollisuus muuttaa eduskunnan voimasuhteita ja panna sulku kevään ja kesän mittaan yhä jyrkkenevälle yhteiskunnalliselle vallankumoukselle.⁴ Senaatti päätti 2.8. kenraalikuvernöörin ja porvarillisten senaattorien äänin sosialidemokraatteja vastaan julkaista hajotuskäskyn. Päätöksestä jätettiin samana päivänä tieto eduskunnalle, mutta puhemies Manner ei katsonut aiheelliseksi ryhtyä sen johdosta toimenpiteisiin. Eduskunnalla ei siis ollut tilaisuutta määritellä kantaansa hajotuskäskyyn.⁵

Eri ryhmien keskuudessa ilmeni kuitenkin samanlaista jakaantumista kuin suhtautumisessa valtalakiin: sitä vastustanut vähemmistö kannatti hajotuspäätöstä, ja itsenäisyyssinjan valinneiden oli mahdotonta myöntyä toimenpiteeseen. Manner kutsui eduskunnan koolle elokuun 29. päiväksi. Kenraalikuvernööri vaikeutti itse kokoontumista ja mielipiteissäk in tapahtui hajaantumista. Sosialistit kannattivat eduskuntatyön jatkamista. Itsenäisyyismiehet ja maalaisliiton edustajat katsoivat, että vastalause hajotuspäätöksestä riittää, sen jälkeen on tyydyttävä odottamaan uusia vaaleja 1.–2. lokakuuta.⁶ – Tekla Hultinin johdonmukainen kanta oli, että koska korkein valta ei ole siirtynyt väliaikaiselle hallitukselle, ei myöskään hajotuspäätöksellä ole lainvoimaa. Niin ikään hän paheksui senaatin päätöstä julkaista manifesti. Hän noudatti⁷ Mannerin kokouskutsua 29.8., mutta katsoi, että vielä suurempien ristiriitojen välttämiseksi oli viisainta hajota. Kun Manner kutsui eduskunnan uudelleen koolle kuukautta myöhemmin, Tekla Hultin tuomitsi tämän ”Mannerin eduskunnan” katsoen sen aiheuttavan hämminkiä ratkaisevalla hetkellä.⁸

1 VP 1917 ptk. II, s. 1064–1065; Hultin, 1938, s. 212–213 (T.H:n omassa päiväkirjassa ei ole muistiinpanoja 26.7.–1.11.1917); Polvinen 1, 1967, s. 83; Lindman, 1968, s. 85; Soikkanen, 1975, s. 219.

2 Polvinen 1, 1967, s. 84, 88–91.

3 Paasivirta I, 1947, s. 15, 40–41; Polvinen 1, 1967, s. 92–93.

4 Paasivirta I, 1947, s. 46–47; Enckell, 1956, s. 91–92; Polvinen 1, 1967, s. 92–93.

5 Paasivirta I, 1947, s. 444.

6 Paasivirta I, 1947, s. 444–445.

7 Kutsua noudatti noin kaksikolmannelle edustajista. Juva V, 1967, s. 139; Soikkanen, 1975, s. 234–236.

8 Tämän kannan T.H. toi julki lausunnossaan Säätytalossa. (Heimolan kenraalikuvernööri oli sotilasosasto eristänyt. Juva V, 1967, s. 139); Manninen, 1966, s. 83; Karjala 30.8.1917, 30.9.1917.

Valtiollinen kysymys oli vaalitaistelussa pääkysymys. Itsenäisyysuunnan mukaan Suomen oli koottava rivit ja osoitettava Venäjän väliaikaiselle hallitukselle, että kansa "kokonaisuudessaan vaatii täyttä itsenäisyyttä."¹ Kansalla oli kaksi vaihtoehtoa -- valinta orjakansan ja itsenäisen kansan välillä.² Tekla Hultin kirjoitti, miten "on petytty Venäjän väliaikaiseen hallitukseen", miten "Luottamuksemme Venäjän kansanvallankin myötätuntoon on siis saanut kovan kolauksen", miten ei saa "rakentaa toiveita Venäjän varaan": Suomen on luotettava vain omaan itseensä.³ Karjala hyväksyi täysin vaalipiirinsä ehdokkaan mielipiteet ja mainosti tämän itsenäisen ja "miehekkään" esiintymisen valtakikysymyksessä juuri osoittavan, että "hän on aina ollut KANSANEDUSTAJA."⁴ – Tekla Hultin valittiin vaalipiirinsä nuorsuomalaisista – ei ensimmäisenä kuten edellisissä vaaleissa vuosina 1913 ja 1916 – vaan kolmantena Johannes Lundsonin ja Elias Sinkon jälkeen.⁵ Vaalin tulos muutti ratkaisevasti eduskunnan voimasuhteita, sillä sosialistit menettivät enemmistön ja saivat "vain" 92 paikkaa porvarillisten lisätessä paikkamääränsä 108:aan.

Uusi eduskunta kokoontui 1.11., ja sosialidemokraattien ja muiden puolueiden välisen kiihkeän voimakas laajeneminen ilmeni jo puhemiehistön vaalin yhteydessä.⁶ Nuorsuomalaisessakin ryhmässä riitoja enteillen stählbergilaiset erottuivat omaksi ryhmäkseen.⁷ Näihin aikoihin uskottiin vielä voitavan sopia väliaikaisen hallituksen kanssa sen korkeimmasta vallasta luopumisesta Suomen sisäisten asioiden osalta.⁸

Monenlaiset neuvottelut eduskunnan eri piireissä käynnistyivät. Tekla Hultin osallistui neuvotteluihin paitsi eduskunnassa ja omassa ryhmässään myös porvarillisten puolueiden valtuuskunnassa,⁹ Uuden Päivän klubissa¹⁰ ja itsenäisyysklubissa.¹¹

1 "Vaalien kynnyksellä", Karjala 30.9.1917.

2 "Vaalit ovat pian käsissä", Karjala 23.9.1917.

3 Hultin, Pettymyksiä opetus, Karjala 19.8.1917, pääkirjoituspalsta.

4 "Viipurin läänin läntisen vaalipiirin ehdokkaita", Karjala 22.9.1917.

Karjalan päätoimittajaksi oli tullut 1.1.1917 Erkki Paavolainen. Paavolainen, 1954, s. 235.

5 Karjala 17.10.1917. Vrt. liite 4 s. 289.

Tässä vaalissa nuorsuomalainen ja vanhasuomalainen puolue esiintyivät yhdessä nimellä "yhdistyneet suomalaiset puolueet".

6 Juva V, 1967, s. 142–143; Lindman, 1968, s. 154–155; Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1.11.1917. TA.

7 Hultin, 1938, s. 216; Lindman, 1968, s. 155; Blomstedt, 1969, s. 326–328.

8 Lindman, 1968, s. 157.

9 Valtuuskuntaan kuului porvarillisten eduskuntaryhmien vaikutusvaltaisia jäseniä, jotka neuvottelivat päivittäin eduskunnan päätettäviksi tulevista tärkeistä kysymyksistä. TH LV Eduskunnan itsenäisyysklubi, s. 2; Paasivirta, Suomi vuonna 1918, 1957, s. 247; Manninen, 1966, s. 85.

Estlander (Svenska riksdagsgruppens handlingar. Privata protokoll från senare Landtdagen år 1917, 20.10.1917–27.1.1918, SLS/ HYK) käyttää valtuuskunnasta nimitystä gemensamma delegationen. Siitä oli olemassa kaksi supistettua muotoa "gemensamma delegationen utan agrarer" ja "mindre delegationen", joista ensinmainitun työhön T.H. pöytäkirjojen perusteella päätellen on ottanut osaa.

10 Vrt. s. 212.

11 T.H. kutsuttiin Uuden Päivän klubin ensimmäiseen kokoukseen kunniavieraksi ja keskusteltaessa tulevasta eduskuntatoiminnasta oltiin yksimielisiä siitä, että eduskunnassa on muodostettava "itsenäisyysryhmä". Suunnitelma toteutui Säätytalolla 8. marraskuuta, kun itsenäisyysmiehiin ja maalaisliittoon lukeutuvat kansanedustajat perustivat itsenäisyysklubin. TH LV Eduskunnan itsenäisyysklubi s. 2, Jäsenluettelo s. 3 (sama myös Eduskunnan itsenäisyysklubi. Muistelmia itsenäisyystaistelusta eduskunnan jatkuu seuraavalla sivulla.

Porvarillisten puolueiden valtuuskunnsa käytyjen neuvottelujen tuloksena esitettiin marraskuun alussa manifestiehdotus, jonka mukaan laajoja oikeuksia siirrettäisiin suomalaiselle valtionhoitajalle,¹ mutta Venäjän väliaikaisella hallituksella olisi edelleen lopullinen ratkaisuvallta.⁵ Maalaisliitto vastusti ehdotusta ja yhtyi sosialisteihin,² jotka olivat yhä valtalain kannalla.³ Hultin, joka oli taipuvainen hyväksymään manifestiehdotuksen, luopui siitä heti kuuluttuaan maalaisliiton ja sosialistien kannalla.⁴

Valtalain kannalla hän oli 3.11. myös nuorsuomalaisessa eduskuntaryhmässä⁵ ja itsenäisyysklubissa, jossa – enteellisesti – vaikka sen piti yhdistää kaikki Suomen täyttäneen itsenäisyyttä harrastavat voimat,⁶ ei ollut jäsenluettelon mukaan yhtään sosialistia:⁷ lopullinen päämäärä, korkeimman vallan siirtäminen sisäisissä asioissa Suomen eduskunnalle ja kansainvälisten taiteiden saaminen riippumattomuudelle, oli mahdollinen vain eri kansaluokkien ja puolue-ryhmien sovinnolla; se taas edellytti porvareilta, ehkä myönnytyksiä tehden, neuvotteluja sosialistien kanssa.⁸ Itsenäisyysklubissa Tekla Hultin saattoi toivoa eniten ymmärtämystä kannalleen klubin 33 jäsenestä ruotsalaisten Otto Åkessonilta, joka juuri tähän aikaan ainoana ryhmässään ei ollut jyrkästi valtalakia vastaan,⁹ vanhasuomalaisen Wilhelmi Malmivaaralta, joka oli puhunut valtalain puolesta,¹⁰ ja Gustaf Arokalliolta, joka Tekla Hultinin äänestessä

11 jatkoa edelliseltä sivulta.

nassa v. 1917–1918, Albin Mannerin kokoelma, SA); Hultin, 1938, s. 215; Railo, 1944, s. 362; Uuden Päivän klubi, Uusi Päivä 8.10.1917; Manninen, 1966, s. 85.

Eduskunnan itsenäisyysklubi on eria asia kuin eduskunnan ulkopuolella toimiva, aktivistien muodostama itsenäisyysklubi. Molemmat klubit neuvottelivat kiinteästi keskenään. Kokko, 1939, s. 215.

1 Nuorsuomalainen Heikki Renvall oli jo lokakuun puolivälissä T.H.n mukaan eräässä ”itsenäisyysuunnan kokouksessa” ehdottanut korkeimman vallan siirtämistä suomalaiselle valtionhoitajalle. Hultin, 1938, s. 217.

2 Porvarillisten ryhmien neuvottelukokouksen ptk. 3.11.1917, Keskustan ja maaseudun arkisto (KMA); Hultin, 1938, s. 218.

3 Maalaisliiton eduskuntaryhmän ptk. 2.11.1917, s. 14–21. KMA.

4 Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän ptk. 1.11.1917, TA.

5 TH LI b Poliittisia muistiinpanoja 2.–3.11.1917; Svenska riksdagsgruppens..10.11.1917, Estlanderin kokoelma, SLS/HYK.

6 3.11. pidetyn kokouksen päätös valtalakiin nähden oli myönteinen, mutta seuraavana päivänä pidetyssä kokouksessa, edellisen päivän kokouksesta poissaolleiden Rudolf Holstin, Pekka Hälvän, Teuvo Kaitilan ja E. N. Setälän ollessa mukana, päätös muuttui valtalain vastaiseksi. TH LI b Poliittisia muistiinpanoja 2.–3.11.1917; TH LI b Nuorsuomalainen ryhmä 3.11.1917; Hultin, 1939, s. 218–220.

7 TH LI b Itsenäisyysklubin ptk. 29.11.1917; Eduskunnan itsenäisyysklubi ... Eduskunnan itsenäisyysklubin säännöt 1 §, Mannerin kokoelma, SA.

8 Klubin puheenjohtajana oli J. P. Kokko ja varapuheenjohtajana Onni Talas. Klubin jäsenluettelo on laadittu muistitietojen mukaan. TH LV Eduskunnan itsenäisyysklubin jäsenluettelo.

Klubin vaiheista yritettiin 1930-luvulla koota historiikki; yritys ei onnistunut. Eduskunnan itsenäisyysklubi ... Mannerin kokoelma, SA.

Itsenäisyysmiehet olivat kyllä ehdottaneet sosialidemokraattisille edustajille liittymistä ”klubiinsa”, mutta sosialistiedustajat epäilivät itsenäisyysmiesten ”syvempää tarkoitusta”. Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän ptk. 1.11.1917. TA.

9 TH LI b Itsenäisyysklubin ptk. 2.–3.11. ja 5.11.1917; Hultin, 1938, s. 218.

10 Hultin, 1938, s. 220; Paasivirta, 1947, s. 125–127.

11 Oravala, Wilhelmi Malmivaara, 1929, s. 290–292; Hultin, 1938, s. 212, 220; Kares V, 1952, s. 56–57; Alanen, 1976, s. 441.

perustuslakivaliokunnassa valtalain puolesta oli tälle valiokunnan ulkopuolisena voimakkaana tukena.¹ Samanmielisyyttä saattoi toivoa myös klubin maalaisliittolaisilta edustajilta, Alkiolta, Luopajarveltä, Lohelta ja klubin puheenjohtajalta Kokolta.²

Itsenäisyysklubin perustamisen aikoihin ei porvarillisten itsenäisyysradikaalien mielestä yhteistyö sosialistien kanssa ollut lainkaan mahdotonta, ei semminkään, kun "joiltakin revisiososialisteilta"³ tuli kädenojennuksen ohjelmaluonnoskin sosialistien ja itsenäisyysmiesten muodostamalle hallitukselle.⁴

Bolševikkien vallankumous alkoi 6.11.

Marraskuun 7. tuli tieto hallituksen kaatumisesta, bolševikkihallituksen asettamisesta, ja siitä Tekla Hultinin mukaan kuin suorana seurauksena, että nuorsuomalaisessa ryhmässä tuulen suunta ei ole enää stählbergilais-erkkolainen ja että hänkin kelpaa niihin valittuihin, jotka neuvottelevat muiden ryhmien kanssa: "Minusta vain tuntuu, että porvarit ovat olleet lyhynäköisiä, kun eivät ole "valtalakia" sinänsä hyväksyneet. — — Vielä olisi porvarien se viime tingassa hyväksyttävä, silloin saataisiin rintama ehyeksi ja tulevaisuus turvatuksi, väliäkö sillä tapahtuuko se jonkin verran porvarillisen vallanluovutuksen hinnalla."⁵

Porvarillisten puolueiden valtiolliset mielipiteet muuttuivat. Yhteistyölinjan kannattajat eivät enää halunneetkaan puolustaa valtio-oikeudelliseen seuraantoon perustuvaa käsitystään. Vahvistuvan omatoimisuuslinjan myötä itsenäisyysmiesten merkitys puolueiden keskuudessa kasvoi. — Sosialistit olivat nyt taipuvia yhteistyöhön Venäjän uusien johtajien kanssa uskoen suvereenisuuden olevan saavutettavissa sopimusteitse.⁶

Porvarillinen taho otti tilanteen selvittelyn lähtökohdaksi vuoden 1772 hallitusmuodon 38 §:n, joka antoi hallitsijasuvun sammuessa valtiopäiville oikeuden valtaistuimen haltijan asettamiseen.

1 Hultin, 1938, s. 211; Alanen, 1976, s. 452–453.

2 TH LI b Poliittisia muistiinpanoja 2.—3.11.1917; Hultin LV Eduskunnan itsenäisyysklubin jäsenluettelo; Eduskunnan itsenäisyysklubi ... ptk. 8.11.1917 § 2, Mannerin kokoelma, SA; Porvarillisten ryhmien neuvottelukokouksen ptk. 3.11.1917, KMA.

3 Revisiososialisteista käytetään myös nimitystä oikeistososialistit mm. Pöytäkirjakonsepti 21.11.1917, Eduskunnan itsenäisyysklubin pöytäkirjakonsepteja 8.11.1917–29.11.1917, Alopaeuksen kokoelma, SA; Eduskunnan itsenäisyysklubi ..., ptk. 21.11.1917, Mannerin kokoelma, SA; Sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän ptk. 1.11.1917, TA.

4 16.11.1917 tehtiin itsenäisyysklubissa päätös, että keskusteluihin hallituskysymyksestä on ryhdyttävä heti sosialistien kanssa. Yhteiseen neuvottelukuntaan tuli 5 sosialistia ja 5 itsenäisyysklubin jäsentä, nimittäin Alopaeus, Kokko, Malmivaara, Talas ja Åkesson. Pöytäkirjakonsepti 16.11.1917, Eduskunnan itsenäisyysklubin pöytäkirjakonsepteja 8.11.1917–29.11.1917, Alopaeuksen kokoelma, SA; Eduskunnan itsenäisyysklubi, Mannerin kokoelma, SA. Salkola, 1967, s. 84 sanoo, että sosialistien ja porvarillisten välisissä neuvotteluissa yhdysmiehenä oli "perinteelliseen tapansa" mm. Yrjö Mäkelin.

5 Hultin, 1938, s. 222–223.

6 Paasivirta II, 1949, s. 120–123; Rinta-Tassi, 1970, s. 104–109; Manninen, 1966, s. 87.

Käydyissä neuvotteluissa Tekla Hultin vaati, että sosialistien kanssa on pyrittävä sovintoon: nämä olivat nyt entistä vaarallisempia, sillä "voittavan bolshevismien aalto antaa meikäläisille sosialisteille vettä myllyyn, ja kyllä he kykenevät panemaan sen pyörimään."¹

14.11. yleislakko puhkesi ja Tekla Hultin lausui itsenäisyysklubissa: "Nyt alkanut suurlakko ei ole samanlainen kuin edellinen. Se yhdisti meidät kaikki, tämä hajottaa. En ole koskaan pelännyt konflikteja Venäjän kanssa, vaan kansalaissotaa minä pelkään."² Hän syytti onnettomasta tuloksesta porvarien juristeriaa, ja hän kaipasi Leo Mechelinia, joka "olisi löytänyt pohjan yhteiselle toiminnalle", sillä olihan hän "enemmän valtiomies kuin lakimies".³

15.11. eduskunta teki päätöksen ottaa korkeimman vallan itselleen. Maalaisliitto⁴ ja kymmenen porvaria – Tekla Hultin yhtenä – oli sosialistien kanssa päätöksen takana.⁵

Sosialismi ei ollut salonkikelpoista, ja oikeisto katsoi, että Tekla Hultin äänestäessään sosialistien kanssa samalla tavalla alistui sosialistien vaatimuksiin. Tekla Hultin itse – jälkiviisaa- nakin – katsoi olleensa koko ajan ajamassa oikeaa ratkaisua.⁶ Ehkä häntä lohdutti perustuslakivaliokunnan puheenjohtajan Mäkelinin luonnehdinta: "On tunnettua, etteivät yläluokkalaisryhmät missään maassa ole kansallisia, vaikkakin he tavallisesti pitävät suurta ja äitelää ääntä isänmaallisuudestaan. Kaikkialla nämä ainekset nojautuvat yleismaailmallisiin taantumustekijöihin. Poikkeuksen tästä säännöstä muodostavat vain eräät siveellisesti korkealla kannalla olevat yksilöt, jotka, huolimatta siitä, että ovat henkilöinä saavuttaneet yläluokkalaisaseman, ovat kansoilleen tosikansallisessa merkityksessä jääneet uskollisiksi."⁷ – Venäläisen tutkijan V. V. Pohlekinin mukaan Mäkelinin väite sopi ainakin suomalaisen porvaristoon: paitsi että se oli täysin Venäjän poliittisia asioita tuntematon, se ei myöskään pitänyt päämääränään Suomen irrottamista Venäjästä, vaan halusi entistä laajempia poliittisia ja taloudellisia erioikeuksia päästäkseen entistä suotuisammilla ehdoilla käsiksi Venäjän talousmarkkinoihin.⁸ Taloudellisia syitä näki myös Santeri Alkio porvariryhmän valtalakikiel- teisyyden takana.⁹

1 Hultin, 1938, s. 223–225.

2 TH LI b Eduskunnan itsenäisyysklubin ptk. 14.11.1917; Manninen, 1966, s. 88.

"– minä vakaasti pelkään KANSALAISSOTAA," lausui Alkio eduskunnassa seuraavana päivänä. T.VP 1917 ptk. I, s. 152; Alanen, 1976, s. 462.

3 T.VP 1917 ptk. I, s. 144; Hultin, 1938, s. 227.

4 Maalaisliiton eduskuntaryhmän kokouksissa 7. ja 8.11. Luopajarvi totesi: "Nyt saadaan nopein ratkaisu Valtalaisen vahvistamisen kautta" ja Niukkanen: "Julistuksessa on taattava Suomen itsenäisyys –". Maalaisliiton eduskuntaryhmän ptk. 7. ja 8.11.1917 s. 50, 52–56, KMA. 12.11.1917 maalaisliiton eduskuntaryhmä valtuutti Alkion ja Luopajarven tekemään ehdotuksen vallan siirtämiseksi eduskunnalle. Maalaisliiton eduskuntaryhmän ptk. 12.11.1917 s. 80, KMA.

Maalaisliiton ja sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmät neuvottelivat keskenään yhteisestä kannasta. Maalaisliiton eduskuntaryhmän ptk. 13.11. ja 14.11.1917 s. 82–92, KMA; Sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän ptk. 14.11.1917, TA.

5 Hultin, 1938, s. 229; Polvinen I, 1967, s. 125–131; Lindman, 1968, s. 173; Rinta-Tassi, 1972, s. 10, 16–19; Alanen, 1976, s. 459–461.

6 Jo 3.11.1917 T.H. porvarillisten ryhmien neuvottelukokouksessa sanoi, että koska maalaisliitto ja sosialistit vaativat valtalakia, ei ollut muuta mahdollisuutta kuin sovittelu valtalain pohjalta; yhteisen edun nimessä oli tingittävä periaatteista. Porvarillisten ryhmien neuvottelukokouksen ptk. 3.11.1917, KMA. Porvarillisten ryhmien neuvottelukokouksen ptk. 15.11.1917 liite III, KMA; Hultin, 1938, s. 234.

7 VP 1917 ptk. II, s. 880, Mäkelinin puheenvuoro 10.7.1917.

8 Pohlekin, Suomi vihollisena ja ystävänä 1714–1967, 1969, s. 173, 177. jatkuu seuraavalle sivulle

Tekla Hultinin esiintyminen valtakikikysymyksessä sosialistien tavoin on ymmärrettävissä hänen karjalaisen syntyperänsä ja karjalaisen vaalipiirinsä perusteella: 1890-luvulla sosialistit ja nuorsuomalaiset olivat muodostaneet yhteisen rintaman suhteessa Venäjään, suurlakon aikana sosialistit, joita elähdytti työläisaktivismi,¹ ja nuorsuomalaiset esiintyivät yhdessä radikaalimpina perustuslaillisina kuin perustuslailliset muualla maassa ja olivat valmiit kahden lähestymisen voimalla sovitteluun mm. Helsingin sosialistien ja nuorsuomalaisten perustuslaillisia riitoja.² Kaiken kaikkiaan sisäinen jännitys ei Karjalassa ollut yhtä suuri kuin muualla maassa,³ tästä hyvänä esimerkkinä mm. Tekla Hultinin kotipitäjä Jaakkima, jossa kesällä 1917 porvarilliset ja sosialistit muodostivat kunnallisen suojeluskunnan tarkoituksella toimia venäläisiä vastaan.⁴

Tekla Hultin sai tukea kannalleen "Karjalalta", joka ilmoitti olevansa suosiollinen valtalaille⁵ ja kirjoitti 18.7.1917, että eduskunta on noudattanut lakia ja tehnyt päätöksen, joka on Suomen oikeuksien kulmakivi ja jonka ympärille pitää rakentaa.⁶ "Karjala" oli lakkautettuna vuonna 1917 kahteen otteeseen, mutta väliaikoina se julisti Tekla Hultinin näkemyksen mukaista kantaa.⁷ — Tekla Hultin sai tukea Reinhold Sventorzetskiltä (myöh. Svento), joka

8 jatkoa edelliseltä sivulta.

Suomalaisen tutkimuksen mukaan sosialistit tunsivat Venäjän politiikkaa ja ymmärsivät taustaa valtalailleen siltä puolen. Heitä tukeneet porvarilliset aktivistit — joihin siis T.H. kuului — — — taustaa lähemmin tuntematta näkivät valtalaisa ainoastaan maan "sisäistä itsenäisyyttä" lisäävän puolen." Polvinen I, 1967, s. 83; Suomen työväenliikkeen historia, 1976, s. 85.

Santeri Alkio muistiinpanoissaan korostaa, että mitä seurauksia valtakikik päätös (heinäk. 1917) tuoneekin, niin "Suomen sosialidemokratia tällä kertaa esiintyi isänmaallisempänä kuin melkein koko suomettarelainen puolue, puolet nuorsuomalaisista ja ruotsalaisista." Yksityismuistiinpanoja VII 1917, Valtiopäiväin ajalta kesäk. 10 — heinäk. 27, s. 9—12, Santeri Alkion yksityiskokoele, Vaasan maakunta-arkisto (VMA); Alanen, 1976, s. 439—440.

9 Yksityismuistiinpanoja VII 1917, Valtiopäiväin ajalta kesäk. 10 — heinäk. 27, s. 9—12, Santeri Alkion yksityiskokoele, VMA.

1 Viipuri kuului työläisaktivismin vahvoin keskuksiin (Soikkanen, 1970, s. 82, 87; Soikkanen, 1975, s. 67—68) ja mm. Voima-liiton ja työläisaktivistien toiminta sulautui yhteen ainakin eräillä karjalaisilla paikkakunnilla (Soikkanen, 1970, s. 83).

2 Paavolainen, 1954, s. 57; Soikkanen, 1970, s. 85, 87, 96, 249—251.

3 Soikkanen, 1970, s. 248—251.

4 Soikkanen, 1970, s. 250—251.

5 Hultin, 1938, s. 211. Heinäkuun valtalain aikoihin T.H. tiedusteli toimituksen kantaa valtaista ja seemanse vastauksen perusteelle kirjoittaa: "— — — sain silloin ilokseni vakuuden siitä, että Valitsijani Viipurin puolella olivat täydellisesti minun kannallani, niinkuin minulla heidän aikaisemmasta jyrkästä kannastaan päättäen on ollut aihetta uskoakin. Minun on siis vain edelleen jatkettava selvää suuntaani."

6 "Onko perustus vankka?", Karjala 18.7.1917.

7 Karjala oli lakkojen vuoksi ilmestymättä 2.7—11.8.1917 ja 31.10.1917—1.5.1918.

— "Kalevalan päivänä", Karjala 28.2.1917: Kansallisen muistopäivän merkitys on siinä, että voimme arvioida menneitä ja luoda katseemme tulevaisuuteen. "Me saamme silloin tilaisuuden suunnitella uusia työaloja ja katsella kansallista tulevaisuuttamme uuden ajan valaistuksessa."

— "Kansamme kohtaloa ratkaistaessa", Karjala 18.3.1917: "Maan itsehallinto on saatava perustuslain voimalla turvatuksi. Kansamme luonnollinen oikeus määrätä itse oma kansallinen elämänsä on ikuisiksi ajoiksi pysyttävä."

— "Suomen kansan vapauskirja", Karjala 22.3.1917: 20.3. annettu manifesti "— — — tuo meille uuden päivän. Se on uusi päivä, joka kärsityt vääryydet poistaa ja joka voi kaikki muuttaa."

— "Sisäistä itsenäisyyttämme vastustetaan", Karjala 25.4.1917: Venäjän kansalliskokouksella ei ole valtaa ja oikeutta määrätä Suomesta. Myöskään väliaikaisella hallituksella ei ole tätä oikeutta.

— "Valtiollinen ristiriita", Karjala 16.5.1917: lehti puolustaa perustuslakivaliokunnan enemmistön kantaa valtakikikysymyksessä.

Karjala oli Suomen suurilevikkisin maaseutulehti: painosmäärä oli 1916—17 vaihteessa arkisin 17 000 ja sunnuntaisin 21 000. Paavolainen, 1954, s. 34, 226, 229.

venäläiset hyvin tuntevana arvioi, etteivät suomalaiset osaa käyttää tilaisuutta hyväkseen. Hänen näkemyksensä — jota Tekla Hultin piti ”aika järkevänä” — oli, että suomalaisten tuli kääntyä Venäjän työväen- ja sotaväenneuvostojen puoleen ja selittää heille, että Suomen täytyy pitää kiinni annetusta lupauksesta saada hoitaa omat asiansa.¹ Tekla Hultinin lähimmistä Svinhufvud ei kannattanut valtalakia, mutta myönsi, että ”se tavallaan edisti itsenäisyysasiaa”;² Mechelin mahdollisesti olisi kannattanut valtalakia, sillä hänestä jos puoluejako perustui rehellisesti omaksuttuihin mielipiteisiin, niin vaaran hetkellä riidat jätettiin sikseen, ja kaikki liittyivät yhteiseen puolustukseen.³ Oma vaikutuksensa Tekla Hultiniin on ollut sosialidemokraattien Yrjö Mäkelinillä, jonka mielestä Suomen työväestön vaarallisin vihollinen oli Venäjän virkavaltainen hallitus; ja koska työväestö ei voinut puolustaa Suomen oikeuksia yksin, sen oli tässä puolustustaistelussa turvaututtava vähemmän vaarallisen vihollisensa, porvariston, apuun; sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän oli hylättävä jyrkkä luokkataiteluasenteensa ja pyrittävä porvariston kanssa tehtävien kompromissien avulla saamaan yhteinen puolustusrintama.⁴

Tekla Hultinia oli omiaan karkottamaan porvarillisista piireistä ainakin liike- ja teollisuuspiirien osalta näiden itsekäs periaate kytkeä valtalaki ja omat taloudelliset intressit yhteen. Nämä piirit rikastuivat Venäjän armeijan hankinnoilla ja levittivät Ruotsista ja Saksasta käsin huhuja, että Suomen itsenäistyminen tulee johtamaan mitä tuhoisimpiin taloudellisiin seurauksiin.⁵ Voi vain arvata, millaisia tunteita tämä herätti henkilössä, joka vuosikymmeniä oli vedonnut yleiseen eurooppalaiseen mielipiteeseen Suomen autonomian ja Suomen itse-määräämisoikeuden puolesta.

Tekla Hultinista valtalaki ei ollut kapinaa eikä vallankumousta,⁶ ei poliittista periaatepolitiikkaa, vaan poliittista suhdannepolitiikkaa, jossa tarkoituksenmukaisuus oli ratkaiseva. Hänen itsensä ajattelunsa mukaan sosialistit ymmärsivät⁷ porvareita paremmin tilanteen ja Suomen itsenäistymismahdollisuuden. Se, että hän äänesti sosialistien tavoin, teki hänestä yhtä vähän sosialistin kuin käänteisesti teki sosialisteista teklahultineja.

Venäjän lokakuun vallankumouksen aikoihin Suomen porvaristossa syntyi suopeutta aktivisteja kohtaan. Kuitenkin aktivistien silmissä syksystä 1917 alkaen sosialistien itsenäisyys-

1 Hultin, 1938, s. 207—208. T.H. nimenomaan kävi R.S:n luona.

2 Juva II, 1961, s. 41.

3 Rein, 1915, s. 150—151.

4 Salkola, 1967, s. 111. Vrt. s. 290.

Itsenäistymisen ja sodan 1918 jälkeen T.H. oli eniten Mäkeliniin pettynyt (TH L 87 30.9.1922), ja Mäkelinin kuoleman jälkeen hän kirjoitti tämän tehneen oikein huomattuaan ”asiansa toivottomuuden” ja lopetettuaan itse ”hyödyttömän elämänsä” (TH L 92 7.10.1923). — Osuutensa muuttuneeseen kantaan saattaa olla silläkin, että Mäkelin ja sosialistit yleensä eivät hyväksyneet saksalaisia, joita he pitivät ”konservatismiin lipunkantajina” (Paasivirta, 1957, s.53), ja T.H. tunsu jatkuvaa kiittolisuudenvelkaa saksalaisia kohtaan ainakin näiden Helsinkiin saapumisesta lähtien (Hultin, 1938, s. 352—358).

5 Hannula, 1956, s. 15; Alanen, 1976, s. 439—440; Wuolijoki, Hella, Minusta tuli liikenainen, s.a., s. 198.

6 T.VP 1917 ptk. II, s. 1147, 24.5.1918, T.H.:n vastauksesta ed. Paasivuorelle.

7 Sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1.1.—11.11.1917 ovat hävinneet, ja sosialistien ymmärtämystä T.H.:ia kohtaan ei tätä tietä voida selvittää.

poliittinen arvovalta laski. Nämä olivat arvostaneet sosialisteja itsenäisyysasian ajajina luottaen työväen¹ vapaustahtoon ja kykyyn käyttää tarvittaessa radikaaleja menettelytapoja, jotka perusluonteeltaan muistuttivat heidän omia toimintamuotojaan, mutta vallankumousvuoden "vehkeilyilmiöt", eräiden suomalaisten työläisjoukkojen ja venäläisten sotilaiden yhteisiintymiset, nostattivat epäluuloja sosialisteja kohtaan.² — Tekla Hultin oli valtalin hyväksymisen jälkeen Setälän senaatin pyydettyä eroa valmis hyväksymään sosialistisen senaatin, koska se olisi tyydyttänyt kiihtyneitä joukkoja, mutta, kun suurlakko jatkui ja punakaarti häiritsi eduskunnan työskentelyä, hänen mielensä muuttui: Suomi tarvitsi voimakkaan hallituksen, joka ei taipunut painostuksen edessä ja pystyi lujittamaan maan riippumattomuuden.³

24.11. eduskunnalle esitettiin kaksi senaattorilistaa, sosialistien Tokoin lista ja porvarien Svinhufvudin lista. Itsenäisyysmiehet pitivät ovia auki vielä kolmennellekin listalle! Eduskunnan itsenäisyysklubi kokoontui 25.11. kuulemaan sosialistien puoluepäivillään tekemiä päätöksiä kolmannen senaattorilistan saamiseksi. Mitään ei kuulunut, ja Tekla Hultinin mukaan "porvarien t ä y t y y (harv. V.K.) liittyä kannattamaan Svinhufvudin listaa."⁴ Hän ei selitä sanaa porvarien, mutta tarkoittaa ainakin osaa eduskunnan itsenäisyysklubin jäsenistöä.⁵

27.11. eduskunta äänin 100--80 hyväksyi Svinhufvudin listan, ja Tekla Hultin, jonka sydäntä eduskunnan eripuraisuus särki, kirjoitti päiväkirjaansa, että "Peruuttamaton askel on toki vihdoin astuttu Suomen itsenäisyyttä kohti, — —."⁶

29.11. sosialistit ottivat vielä yhteyttä itsenäisyysklubiin, ja mm. Arokallio ja Tekla Hultin, jota Arokallio komensi kuin "mitäkin käskyläistä", yrittivät sovintoa.⁷ Porvarillisten ryhmien neuvottelukunnalla oli kokous 3.12., ja Tekla Hultin vielä kerran uudisti ehdotuksensa, eitä senaatti antaisi eduskunnalle valtalin periaatteelle perustuvan esityksen, josta kävisi selvästi ilmi eduskunnan enemmistön kanta, etteivät sen päätökset kaipaakaan minkään muun elimen vahvistusta. Neuvottelukunta ei hyväksynyt ehdotusta, mutta senaatti päätti antaa eduskunnalle valtalin periaatteiden mukaisen esityksen.⁸ — Syynä Tekla Hultinin ymmärtämykseen sosialisteja kohtaan v i e l ä k i n, vaikka suurlakko tätä uskoa vakaasti horjutti, oli hänen luottamuksensa näiden vilpittömään isänmaallisuuteen ja vakaumus, että heidän

1 Mm. Yrjö Mäkelinin isänmaallisista tarkoituspöeristä T.H. uskoi voivansa olla varma. Hultin, 1938, s. 213.

2 Paasivirta, 1957, s. 52–54. Vrt. T.H:n sosialisteihin suhtautumisen kehittyminen luvuissa Suomen työväenvaltuuskunta s. 127–134 ja Suhtautuminen vuoden 1918 sotaan ja sen osapuoliin s. 298–306.

3 TH LI b–c, Eduskunnan itsenäisyysklubin ptk. 17.11., 19.11. ja 21.11.1917; Hultin, 1938, s. 231 17.11.1917: "JOTAKIN pitäisi toki eduskunnan saada aikaan aseman parantamiseksi kaikella vallantäydellisytydellään, mutta se valtahan on vain paperilla ja todellisuudessa Siltsasaarella."; Manninen, 1966, s. 89

4 Hultin, 1938, s. 240 25.11.1917; Paasivirta II, 1949, s. 152; Juva II, 1961, s. 68–71, 73–74.

5 TH LI c Eduskunnan itsenäisyysklubin ptk. 25.11.1917.

Svinhufvudin senaattorilista oli valmis ja T.H. sai siitä tiedon 21.11., ja nuorsuomalaisessa ryhmässä se julkistettiin 23.11.1917. Hultin, 1938, s. 236–237; Juva II, 1961, s. 71–74.

6 T.VP 1917 ptk. I, s. 260; Hultin, 1938, s. 241 27.11.1917.

7 Sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän ptk. 29.11.1917, TA; Hultin, 1938, s. 242–243.

8 Gemensamma delegationen 3.12.1917, Svenska riksdagsgruppens ... Estlanderin kokoelma, SLS/HYK; Hultin, 1938, s. 243–244.

”bolševikkiliehittelynsä” oli itsenäisyyden hankkimiskeino yhtä kaikki, kuin porvarillisella puolella oli saksalaisliehittely, jonka Eetu Salin eduskunnassa paljasti.¹

Svinhufvudin senaatti jätti 4.12.1917 eduskunnalle esityksen uudeksi hallitusmuodoksi, jonka mukaan Suomi oli riippumaton tasavalta. Samalla se ilmoitti ryhtyvänsä tarpeellisiin toimenpiteisiin ulkovaltojen tunnustuksen saamiseksi suvereenisuudelle. Eduskuntakäsittelyssä 6.12. vallitsi yksimielisyys riippumattomaksi julistamisesta, mutta menettelytavasta oltiin eri mieltä: sosialistit vaativat itsenäisyyden toteuttamista Venäjän kanssa aikaansaataavalla sopimuksella, ja porvarillisten puolueiden julkilausumassa ei tällaista varausta ollut. Viimeksi mainittujen kannan mukainen itsenäisyysjulistus hyväksyttiin äänin 100–88.²

Tekla Hultinilla liittyi itsenäistymiseen vahva jankutuksen ja epäsovun lisämaku, joten ei ihme, jos hänestä vaikutti unennöoltä koko Suomen nuori tasavalta.³ Epäsopu ja jankutus jatkuivat itsenäisyysjulistuksen jälkeenkin, sillä Svinhufvud ei halunnut, mm. itsenäisyysklubin taholta tulleista huomautuksista huolimatta,⁴ pyytää bolševikkihallituksen tunnustusta. Tekla Hultinista oli käytettävä niiden apua, jotka olivat Suomelle suojeita: oli syytä säilyttää hyvät suhteet sosialisteihin, joilla oli vuorostaan hyvät suhteet bolševikkeihin, ja ”Kun Baijerin prinssi Leopold ja Hindenburg alentuvat neuvottelemaan bolshevikkien kanssa, kelpaa se, Jumala paratkoon, lopuksi meillekin.”⁵

Kun Saksan ja Ruotsin ulkopolitiikan johtavien henkilöiden neuvosta Svinhufvudin hallitus taipui, pyysi Venäjän tunnustusta ja sai sen, ei Tekla Hultin voinut olla tuntematta oikeassa olleen onnea: niin paljon kuin oikeistoporvarit ylenkatsoivatkin bolševikkeja ja niitä suomalaisia, jotka koettivat käyttää heidän apuaan itsenäisyyden saavuttamiseen, he ”— alentuivat toki nyt vastaanottamaan siltä taholta itsenäisyytemme tunnustuksen.”⁶

Tekla Hultinilla oli autonomian viimeisenä vuonna kaksi poliittista linjaa, joita hän ajoi osin päällekkäin ja osin rinnakkain: oli valtakilinja, joka takasi osittaisen itsenäisyyden ja oli vähintä, mitä noista olosuhteista oli pystyttävä hyödyntämään, ja oli täydellisen itsenäisyyden linja, joka merkitsi mahdollisuutta muuttaa valtiollinen unelma valtiolliseksi todellisuudeksi. Taistelun aikana häntä masensi sisäinen eripuraisuus, taistelun päätyttyä häntä tuli masentamaan havainto, etteivät ihmiset i t s e n ä i s e s s ä k ä ä n valtiossa muuttuneet ihanteiden kaltaisiksi — miehet eivät muuttuneet Pilven veikoiksi ja Saarijärven Paavoiksi, naiset Torpan tytöiksi ja Lotta Svärdeiksi, virkamiehet Maaherroiksi.⁷

1 T.VP 1917 ptk. I, s. 187–190; Hultin, 1938, s. 239; Paasivirta I, 1947, s. 135–139; Lehén, Punaisten ja valkoisten sota, 1967, s. 120. Vrt. T.H.:n näkemys saksalaisista s. 247–248.

Bolševikit olivat keväällä 1917 selvästi ja useassa yhteydessä esittäneet kannattavansa ”itsenäisyyden myöntämistä Suomelle aina Suomen eroamiseen saakka Venäjän valtakunnasta.” Menševikit halusivat samaan aikaan Suomen asian siirtämistä myöhemmin ratkaistavaksi. Hakalehto, Suomen sisällissodan tausta HAik, 1966, s. 244–255.

2 T.VP 1917 ptk. I, s. 366; Juva V, 1967, s. 149–151; Soikkanen, 1975, s. 252–253; Manninen, 1966, s. 90.

3 Hultin, 1938, s. 244–246.

4 Hultin, 1938, s. 250 1.1.1918. Eduskunnan itsenäisyysklubin ptk. päättyvät 29.11.1917, joten T.H.:n tietoa ei voi tarkistaa.

5 Sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän ptk. 6.12.1917, TA; Hultin, 1938, s. 250 1.1.1918.

6 Hultin, 1938, s. 253; Paasivirta, 1957, s. 28.

7 T.H.:n ystävästä mm. Aino Malmberg esittää kohdallaan samanlaista ihanteiden romahtamista. Malmberg, Maailmaa kierrellessä, 1922, s. 167–172.

Näkemyksistä syistä, jotka mahdollistivat itsenäisyyden, tuli vuosien mittaan realistiseksi.

1918: "Vasta niin jyrkät vallankumoukselliset kuin bolshevikit johtivat opeistaan äärimmäiset päätökset ja uskalsivat panna ne täytäntöön, s.o. tunnustivat Suomen itsenäisyyden" ja täytyy "— — myöntää, että tämä venäläisten vapaaehtoinen Suomen itsenäisyyden tunnustaminen on historiassa sangen harvinainen tapaus, jos sillä laisinkaan on vertaistaan."¹

1923: "Itsenäisyytemme ei siis ole mikään hetken tuote, ei mikään satunnainen onnensysäys. Se pohjautuu vuosisatojen työhön."²

1929: "Niin välttämätön kuin olikin sortovuosina laillisuuden pohjalla tapahtuva passiivinen vastarintamme ja vaikka se hankki maallemme suurta arvonantoa sekä rehellisten venäläisten että ulkomaisten silmissä, ei ole nyt perästäpäin kiellettävä, ettei se lopulta-kaan olisi kyennyt pelastamaan meitä. Väkivallan murtamiseksi tarvittiin näet voimakkaampia keinoja. Mutta älköön myöskään liiaksi kehuttako omia ansioitamme lopullisen voiton suhteen. On pidettävä mielessä, että silloiset olot olivat eräissä suhteissa meille erikoisen suotuisat. Venäjän voima oli jo etukäteen murrettu voimakkaammilla aseilla."³

1 Hultin, 1938, s. 253 5.1.1918.

2 TH L 90 1.5.1923.

3 Hultin, Puhe. Pidetty kokoomuspuolueen Viipurin järjestöjen juhlassa 18.1.1929, Suomen Nainen 2 1929, s. 18–19.

T.H.n aikalainen ja vuodesta 1918 puoluetoveri J. K. Paasikivi ajatteli samaan tapaan: "Meidät pelasti ensin Jaappanin sota ja sitten maailmansota 1914–18 — —." Tanner, Kahden maailmansodan välissä, 1966, s. 261. J. K. Paasikiven kirjeestä Väinö Tannerille. Kirje on päivätty Moskovassa 26.12.1940. Vrt. myös Paasikivi I, 1957, s. 78.

VII ITSENÄISYYDEN RAKENTAJA

A. Suhtautuminen vuoden 1918 sotaan ja sen osapuoliin

Vuoden 1917 kevään ja kesän poliittisissa vaikeuksissa oikeistososialistit ja keskustaporvarit olivat ymmärtäneet toisiaan. Myöhäisyyksyllä Venäjän otteen höltyessä ja itsenäisyyspolitiikan ajamisen helpottuessa sosialistit katsoivat tullessa syrjäytetyiksi.¹ Huolimatta joulu-kuun kuudennen vastakohtaisuuksista sosialistiset ja porvarilliset itsenäisyysmiehet suunnittelivat yhteistoimintaa käytännön toteutuksen jäädessä kuitenkin toiveajatteluksi. Vallankumoukselliset sosialistit eivät halunneet ylittää luokkarajoja edes itsenäisyysasiassa, ei varsinkaan sen jälkeen kun porvarillinen puoli omaksui saksalaissuuntauksen olosuhteiden vaatimaksi välttämättömyydeksi.²

Itsenäisyysjulistuksen yhteydessä esitetyistä vastalauseista ja mielen osoittamisista Tekla Hultin toteaa 6.12.1917: "Voi rikkiäistä Suomen kansaa, joka näin aloittaa täysi-ikäisyytensä!"³ Kolmea päivää myöhemmin on hänen päiväkirjastaan selvästi luettavissa, että ymmärtämys sosialistien tekoja ja motiiveja kohtaan on ohi: hän ei ymmärrä sosialisteja, jotka eivät vaadi venäläistä sotaväkeä jättämään maan, vaan pitävät sen tänne jäämistä suorastaan tarpeellisena "vallankumouksellisen Pietarin suojelemista varten", jotka välittävät niin vähän omasta maastaan, että ovat valmiit uhraamaan sen paitsi luokkaeduilleen myös Venäjän eduille, jotka eivät käsitä itsenäisyyden turvaamista vähintään yhtä tärkeäksi köyhälistölle kuin varakkaille kansanluokille, jotka vastustavat suomalaisen sotaväen järjestämistä maan turvaksi muka vastustaen siten "militarismia", jotka sallivat köyhälistön etujen puolesta aseiden käytön ja tuonnin Pietarista ja jotka – huhujen mukaan – "venäläisten veljiensä" avulla aikovat hajottaa eduskunnan ja hallituksen ja pystyttää tänne bolševistisen työläisdiktatuurin. Ja "Meidän muiden on pakko kaiken tämän uhatessa istua kädet ristissä välttääksemme sitä, mikä on pahinta kaikesta, kansalaissotaa."⁴

Tekla Hultin ei tällöin, 9.12., muista tai halua muistaa, että hänen päiväkirjamerkintöjensä mukaan 16.11. oli liikkunut huhuja saksalaisten maihinnoususta Ahvenanmaalle,⁵ että 24.11. sosialistit saattoivat "pirullisella tavalla" syyttää porvarillisia puolueita luottamukselta Saksan aseisiin ja toiveesta saada maa saksalaisten miehittämäksi⁶ ja että 29.11. edustaja Malmivaara "kuiskasi" pohjalaisten ilolla hyväksyvän saksalaisen prinssin kuninkaaksi.⁷ — Tekla Hultin tekee analyysin sosialisteista ja porvareista, mutta synteessin vain sosialisteista!

1 Paasivirta II, 1949, s. 185; Paasivirta, 1957, s. 21–22.

2 Paasivirta II, 1949, s. 183, 194–198; Paasivirta, 1957, s. 22.

3 Hultin, 1938, s. 246.

4 Hultin, 1938, s. 246–247 9.12.1917

5 Hultin, 1938, s. 232 17.11.1917.

6 T.VP 1917 ptk. I, s. 187–190; Hultin, 1938, s. 239.

7 Hultin, 1938, s. 242.

Tekla Hultinin muuttunut käsitys sosialisteista ei hänelle tyypillisenä herätä huomiota jyrkkyydellään mutta kylläkin jyrkkyyden nopealla kehittymisellä: vielä 24.11. hän "yhä" uskoi sosialisteihin, vaikka katsoikin lahtarikaarti- ja sosialistihurjastelija-nimen sopivan näille järkensä menettäneille.¹ Muutoksen selitys ehkä on siinä, että yhtä samoin kuin hän ennen joulukuun kuudetta 1917 hyväksyi kaikki ne ja kaikki ne keinot, joiden katsoi edesauttavan itsenäisyyden saavuttamista, hän joulukuun kuudennen jälkeen tuomitsi kaikki ne ja kaikki ne keinot, joiden u s k o i uhkaavan saavutettua itsenäisyyttä. Kyllä hän marras-joulukuun vaihteen tapahtumien yhteydessä kokee, että "Kohtalo leikittelee Suomen kanssa, vai leikimmekö me, sokeina, kohtalon kanssa?" mutta sittenkin arkipäiväisesti toteaa, että kaikki viime kädessä riippuu meistä itsestämme.²

Juopa sosialistien ja porvarillisten ryhmien välillä kasvoi eduskunnan annettua 12.1.1918 hallitukselle sen pyytämät valtuudet lujan järjestysvallan luomiseksi maahan.³ Tekla Hultin kannatti päätöstä,⁴ mutta oli huolissaan yleisen tilanteen kehittymisestä.⁵ Vielä 27.1. porvarillisten ryhmien neuvottelukunnassa oltiin suostuvaisia neuvottelemaan, vaikka "— — kukaan ei enää uskonut sosialisteilla olevan vakavia aikomuksia siihen suuntaan."⁶ Sodan puhkeamispäivänä 28.1. mm. nuorsuomalainen eduskuntaryhmä keskusteli eduskunnan kokoon-tumisen tarkoituksenmukaisuudesta. Tekla Hultinista oli parempi kokoontua ja panna avoin vastalause, silläkin uhalla että eduskunta hajotetaan tai porvarilliset edustajat vangitaan.⁷ Eduskunta ei kokoontunut, ja porvarillisten eduskuntaryhmien seuraavana päivänä päättämää vastalauseetta oli mahdoton levittää, koska tiedotusvälineet olivat punaisten kontrollin alaisina.⁸

Tekla Hultin vietti koko sodan ajan Helsingissä, "väärällä puolella",⁹ kuten hän asian ilmaisi. Erityisesti häntä kiusasi toimetttömyys ja eristyneisyys muusta maailmasta.¹⁰ Saadut uutiset olivat niukkoja, enimmäkseen vain huhuja, joiden todenperäisyys oli kyseenalainen ja risti-riittäisyys ilmeistä.¹¹ Huhujen lisäksi tietoja antoi "Työmies", "Yleisön (porvarillisen yleisön) uutisjanon tyydyttämiseksi" perustettu "Vapaita lehtisiä", "Uusi Päivä" ja "Vapaa Sana — Fria Ord",¹² jotka kolme viimeksi mainittua kiersivät kädestä käteen.¹³

1 Hultin, 1938, s. 235 20.11.; s. 237 23.11.; s. 239 24.11.1917.

2 Hultin, 1938, s. 239 24.11.1917.

3 Paasivirta II, 1949, s. 459; Juva V, 1967, s. 154—155; Rinta-Tassi, Punaisen Suomen keskushallinnon organisaatio. Suomen historian lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto 1972, s. 19—20.

4 T.VP 1917 ptk. I, s. 870.

5 Hultin, 1938, s. 258—262.

6 Hultin, 1938, s. 268; Manninen, 1966, s. 92.

7 Hultin, 1938, s. 269—271; Manninen, 1966, s. 92.

8 Hultin, 1938, s. 272—273; Manninen, 1966, s. 92. — Vastalause mm. Karjalan Kansalaisliiton arkistossa, kansio I, VA.

9 TH XLVIII 54 juhannusaattona 1918.

10 Hultin, 1938, s. 280. — Ainakin kerran päivässä T.H. kertoo lähenteensä ulos "onkimaan tietoja asemasta." Myös Aho, Hajanaisia mietteitä kapinaviikoilta I, 1918, s. 5 kertoo, että Helsingissä, vaikka se oli kuin suuri yhteisvankila, saattoi päivisin liikkua ulkona yksin tai kaksin.

11 Hultin, 1938, s. 280.

12 Hultin, 1938, s. 288, 313, 375; Paasivirta, 1957, s. 264; Lindsten, Miten Maiju Lassila kuoli, Helsingin Sanomat 14.12.1975.

13 Hultin, 1938, s. 288.

Tekla Hultinille kansalaissota oli järkytys, ja sodasta tuli käännekohta hänen mielipiteenmuodostuksessaan. Hän ei voinut käsittää, miten "— — näin suuri osa kansasta kadottaa kaikesta yhteistunnon omien kansalaisten kanssa ja mieluummin yhtyy muukalaisiin ja vihollisiin — —".¹ Hän jotenkin ymmärsi vielä suomalaista työmiestä, jonka sosialismin myrkyttämästä mielestä venäläinen vallankumouksellisuus löysi otollisen maaperän,² mutta sosialistien johtajia hän ei ymmärtänyt. Hän kyseli vastausta saamatta, miten sosialistien aikaisemmin viljelemät iskusanat "kansantahto", "kansanvalta", "yleinen äänioikeus", "vapaus", "kansalaisoikeus" soveltuivat yhteen punikkien "raudankovan diktatuurin kanssa."³ Häntä masensi Juhani Ahon tapaan nuoruuden yhteisten haaveiden ja mieliaatteiden näkeminen "väärennetyinä ja turmeltuneina, ylösalaisin asetettuina."⁴ Häneltä puuttui sodan syntyyn nähden kokonaan yhteiskunnallinen tarkastelukulma: hän ei näe "roistojen",⁵ "ryövärien", "hullujen",⁶ "roskaväen",⁷ "petomaisten ainesten",⁸ tyytymättömyyttä vanhaan yhteiskuntaan, asia joka "kapinaviikoilta" hajamietteitä päiväkirjaansa merkitsevälle Juhani Aholle oli jatkuvan pohdinnan aihe.⁹ Ei edes sodan päättyminen ja Mannerheimin paraati toukokuun 16. saa Tekla Hultinia huomaamaan aihetta itsetilitykseen ja tilannearviointiin: hän huomaa vain voittajat, joiden paraati teki "satumaisen vaikutuksen" ja sai hänen liikkuttamaan ja hurmaantumaan kyyneliin asti.¹⁰ Hän ei myöskään — ainakaan päiväkirjan mukaan — ajattele, miten tästä eteenpäin.¹¹

Tekla Hultinin poliittisen asenteen jyrkkemiseen vaikuttivat suuresti huhut punaisten julmuuksista.¹² Huhut saivat hänet kaksi kertaa painumaan maan alle, sillä kerrottiin hänenkin nimensä olevan punaisten proskriptiolistassa, johon merkityt oli tuomittu kuolemaan. Henkensä puolesta hän ei niinkään pelännyt, mutta hän piti tarpeellisena säilyttää "äänen" eduskuntaa varten.¹³ Tällaisen paineen alla hän menetti objektiivisuutensa ja totesi kapinasta, että "Sitä ei voi selittää muuksi kuin raivohullun purkaukseksi, joka oli sosialismin myrkyttämässä mielissä kauan salassa kytenyt meidän tietämättämme."¹⁴ — Se, mitä 1800-luvun loppun liberaalis-edistyksellisestä maailmankatsomuksesta oli jäljellä vuosien 1914—17 jälkeen, romahti kansalaissodassa vuonna 1918. Lopullisesti.

1 Hultin, 1938, s. 284.

2 TH LIV b, T.H.:n 6.1.1919 Lappeenrannassa pitämästä puheesta. Jutikkala (Uskonkappaleita ja tosioita, Suomalainen Suomi 6, 1961, s. 331—333) toteaa, ettei ainakaan torpparilaitosta voida pitää sodan syynä ja Hakalehto (HAik 1966, s. 220—237) puolestaan, että venäläisten vallankumouksellisten vaikutus oli ratkaiseva.

3 Hultin, 1938, s. 281.

4 Aho, Hajamietteitä kapinaviikoilta II, 1918, s. 20.

5 Hultin, 1938, s. 348.

6 Hultin, 1938, s. 383.

7 Hultin, 1938, s. 348, 384.

8 Hultin, 1938, s. 384. Samoja ilmauksia käyttää mm. Karjala: "Tulevaisuutta kohti" 3.5.1918 ja "Arvojen tuhlaus" 8.5.1918.

9 Aho I, 1918, s. 8, 16, 21, 28, 55; Aho II, 1918, s. 30, 44, 122; Aho, 1951, s. 345.

10 Hultin, 1938, s. 395—396.

11 T.H.:n rinnalla kannattaa mainita Santeri Alkio, joka, vaikka olikin sosialisteihin pettynyt, katsoi keväällä 1918, että "Kansa oli eheyttävä, maa lailla rakennettava." Alanen, 1976, s. 498.

12 T.H.:n lanko, Keravan apteekkari Nestor Lindström joutui punaisten pidättämäksi helmikuun 1918 alussa, pääsi pakoon teloituspaijalta, piileskeli Loviisan saaristossa ja saapui Tallinnan ja Danzigin kautta huhtikuun 1918 puolivälissä Helsinkiin. Hultin, 1938, s. 276—279, 312, 370.

13 Hultin, 1938, s. 274, 301—302.

14 TH LIV b, Puhe 19.1.1919.

Sodan aika vaikutti myös Tekla Hultinin saksalaissympatioiden voimistumiseen. Hän oli jo maailmansodan alussa kuulunut niihin, jotka näkivät Suomen kohtalon riippuvan Saksan menestyksestä ja jotka edelleen näkivät Saksassa Suomen ainoan turvan.¹ Saksalaisten tulo maahan oli hänestä hyvä jo senkin takia, että vieras sopi parhaiten riidan ratkaisijaksi ja vieraan tuomioon oli helpompi alistua.² Arvioidessaan vuonna 1919 Saksan osuutta Suomen itsenäistymiseen hän piti sitä ratkaisevana, sillä Saksan voitot olivat välillisesti – antaessaan sysäyksen bolševikkien vallankumoukselle – tehneet itsenäistymisen mahdolliseksi ja ilman saksalaisten apua Mannerheim olisi kohdannut Etelä-Suomen ”savuavina raunioina ja väestön sukupuuttoon hävitettynä”.³

Vaikein järjestyksen palauttamiseen liittyneistä kysymyksistä oli menettely hävinneisiin nähden. Huhtikuun alussa, sodan lopputuloksen alkaessa olla selvillä, Tekla Hultin kuulee punaisia paenneen Venäjälle: ”Venäjältä tulee nyt kaiken roskaväkemme kaatopaikka. Kunpa roistot iäksi jäisivätkin sinne. Mutta tarkoitus kuuluu olevan palata. — Jos milloinkaan rajan sulkeminen on tarpeellinen, niin tästälähin se ainakin on välttämätön. Jospa vain voisi tatuoida kaikki, jotka nyt pakenevat rajan yli, jotta heidät voisi estää tulevaisuudessa jälleen maahan hiipimästä.”⁴ Muutamaa päivää myöhemmin hän hyväksyy ainakin periaatteessa suunnitelman viedä punavangit Saksaan, ”— jossa he saavat oppia työtä tekemään. Sellainen rangaistus tuntuisi todellakin sekä inhimilliseltä että sopivalta, kun juuri työn teon kammo on vietelty useimmat hulikaanit liittymään punaliikkeeseen. (Muutamaa riviä aikaisemmin hän on todennut, että ”Monenhan on työnpuute melkein pakottanut pestautumaan punaiseen kaartiin.”⁵) Saksalaiselta kannalta katsoen ei myöskään olisi hullumpaa saada huokeata työvoimaa sen sijaan, mikä nyt on sodassa. Me välttysimme siten myös ratkaisemasta kiusallista rankaisukysymystä.”⁶ Ja toukokuun alussa hän suorastaan toivoo, että ”— saksalaiset ottaisivat heidät haltuunsa, veisivät pois maasta ja panisivat ankaraan työhön. Mutta saksalaiset eivät taida tällaisesta roskaväestä huolia, eikä sitä voi kummastella. Heillä on tosin nyt sodan aikana puute työvoimasta, mutta ei sen päätyttyä, ja mitä he viitsisivät ruveta vanginvartijoiksi.”⁷

1 Hultin, 1938, s. 314, 323. Skandinavismiin T.H. ei luottanut, sillä ”— aatehan hajosi kuin saippuakupla heti todellisuutta sipaistessaan.” Liioin hän ei luottanut Ruotsiin, joka ”— ei ole uskaltanut meitä auttaa edes Venäjän syvimmän rappeutumisen hetkellä —.”

2 Hultin, 1938, s. 344. — Suomessa sosialistit olivat saksalaista retkikuntaa vastaan, puhtaasti porvarilliset piirit olivat sille suopeita, ja maalaisliitto oli epävarma kannastaan. Nurmio, Suomen itsenäistymisen ja Saksa, 1957, s. 149–150. — Mannerheim katsoi, että jos valkoinen armeija saa aseita ja ammuksia, se voittaa sodan yksinkin. Nurmio, 1957, s. 195–200.

3 Hultin LIV b, Puhe 19.1.1919.

4 Hultin, 1938, s. 348 10.4.1918.

5 Hultin, 1938, s. 361 13.4.1918.

Hakalahdon (HAik. 1966, s. 221) mukaan syytteeseen pannuista 75 575 punakaartilaisesta ainoastaan 3.1 % oli torppareita tai mäkiupalaisia ja 5.3 % näiden omaisia.

Mikäli valkoisten sodan jälkeen laatimat vankiluettelot yleisesti kuvastavat punakaartien sosiaalista kokoonpanoa, niin voidaan katsoa punakaartilaisista 4/5 olleen työväkeä ja 1/5 torppareita ja maaseudun proletariaattia. Paavolainen, Vankileirit Suomessa 1918, 1971, s. 393.

Punaisista 78 % oli ”omistamattomia”. Suomen työväenliikkeen historia, 1976, s. 99.

6 Hultin, 1938, s. 361 13.4.1918.

7 Hultin, 1938, s. 384 3.5.1918.

Heinäkuun alussa eduskunnan käsitellessä valtiorikosrangaistusten täytäntöönpanoa Tekla Hultin mainitsee sotavankien maastasiirtämishankkeen olleen aivan oikean, vaistomaisen mielipiteen mukaisen. Hän kannattaa hallituksen esitystä, että vähintään kolmeksi vuodeksi pakkotyöhön määrätty vanki saadaan hallituksen päätöksellä siirtää suorittamaan pakkotyötänsä Suomen rajojen ulkopuolelle hallituksen määräämässä maassa ja sen hyväksymän valvonnan alaisena.¹ – Suunnitelmasta ei tullut mitään, sillä Saksan yleinen mielipide vastusti sitä, ja hallitus- ja sotilaspiirit pitivät sitä poliittisesti arveluttavana.² – Tekla Hultin kannatti myös kuolemanrangaistusta, tosin toivoen, ettei sitä kovin monissa tapauksissa tarvittaisi. Hän perusteli aikaisemman kuolemanrangaistusta vastustaneen mielipiteensä muuttumista (T.H. eduskunnan istunnossa 2.7.1918) ”viime kuukausien aikana” tapahtuneilla ”petomaisilla ihmisteurastuksilla ja kidutusmurhilla”.³ Ilmeisesti hän tarkoitti viittauksellaan samassa istunnossa hänen puheenvuoronsa jälkeen edustaja Wuorimaan paljastamia Harjun ja Kouvolan tapauksia,⁴ jotka mainittiin vielä uudestaan seuraavassa istunnossa 5.7. edustaja Paasivuoren lausunnossa seurauksiksi Tampereen valkoisten hirmuteoista.⁵

Punaiset vangit sijoitettiin vankileireille. Edustaja Hornborg (ruots.) teki eduskunnassa välikysymyksen 5.7. vankileirien oloista.⁶ Syntyneen keskustelun aikana Tekla Hultin muistutti punaisten vaikeuksista hoitaa niin elintarvike- kuin vankikysymyksensäkin punaisessa Suomessa alkuvuodesta 1918. Hän puolusti hallitusta katsoen sen tehneen tyydyttävästi voitavansa⁷ ja kannatti enemmistön tavoin siirtymistä yksinkertaiseen päiväjärjestykseen.⁸ Puheenvuorosta päätellen hänellä ei ollut omakohtaista tietoa vankileireistä⁹ niin kuin samassa istunnossa puheenvuoron käyttäneillä Bertta Pykälällä ja Eveliina Ala-Kuljulla, jotka olivat käyneet tutustumassa Suomenlinnan ja Santahaminan vankileireihin¹⁰ sen luvan perusteella, jonka 1.7. vankileirien päällikkö oli antanut muutamille – mukana Tekla Hultin – naiskansanedustajille.¹¹

1 T.VP 1917 ptk. II, s. 1479, Asiakirjat III, hallituksen esitys n:o 57 § 3; Paavolainen, 1971, s. 295. Oikeustoimituskunta sai huhtikuun 1918 alussa Vaasan senaatilta tehtäväkseen kapinallisten tuomitsemiseksi tarkoitettun lain valmistelun. Vankeinhoitohallitus esitti rangaistusehdotuksinaan kuolemanrangaistusta tai pakkotyötä, joka voitaisiin muuttaa maastakarkotukseksi. Hultin, 1938, s. 361; Paavolainen, 1971, s. 79–80.

2 Paasivirta, 1957, s. 300–301; Manninen, 1966, s. 96. – Asia oli vireillä lähinnä vankeinhoitohallituksen toimesta syyskuuhun asti. Paavolainen, 1971, s. 297–298.

3 T.VP 1917 ptk. II, s. 1478–1479.

4 T.VP 1917 ptk. II, s. 1483–1486.

5 T.VP 1917 ptk. II, s. 1512–1513.

6 T.VP 1917 ptk. II, s. 1492. Paavolainen, 1971, s. 303 sanoo selitykseksi Hornborgin välikysymysmotiiville, että ”Hornborgissa voi kuitenkin havaita tiettyä ärtymystä valkoisen ”psykoosin” johdosta.”

7 T.VP 1917 ptk. II, s. 1503–1504.

8 T.VP 1917 ptk. II, s. 1507.

9 T.H.n kantaan vaikutti varmasti hänen veljensä, joka vuoden 1918 aikana oli Helsingissä huolehtimassa sekä armeijan että vankien muonituksesta. Vrt. s. 27.

10 T.VP 1917 ptk. II, s. 1502–1505.

11 Paavolainen, 1971, s. 279. Luvan sai kaikkiaan 9 naiskansanedustajaa. – Paavolainen, 1971, s. 279 sanoo, että asianomaiset eivät liene kovinkaan suuressa määrin käyttäneet oikeutta. T.H.n päiväkirja ei kerro ko. oikeuden käytöstä.

Kysymys punaisten armahtamisesta tuli esille. Tekla Hultin ei suorastaan torjunut sitä, mutta painotti Svinhufvudille tämän kanssa käymässään keskustelussa, että jos yleiseen armahdukseen päädytään, niin pitää saada takeet sovinnosta ja yhteiskunnan rauhan palaamisesta; sitä ei vastapuoli saa käsittää katumuksen ja heikkouden merkiksi.¹ Kun armahduslakia käsiteltiin eduskunnassa keväällä 1921, Tekla Hultin käytti puheenvuoron, josta ainakin osittain selviää puhujan aikaisemmasta "lieventynyt" kanta punaisiin: "Vaikkapa kapinaan osaaottaneiden arvostelussa asettuisikin kaikkein lievimmälle katsantokannalle ja myöntäisi, että suurin osa heistä joutui kapinaan yhtyessään oman herkkäuskuutensa ja arvostelun puutteensa uhriksi, vaikka myöntäisi vielä sen, että useimmat heistä kenties ovat joutuneet kärsimään enemmän kuin mitä olisivat ansainneet, ellei pidetä yksinomaan silmällä heidän tekonsa rikollisuutta, vaan myöskin heidän henkistä vajavuuttaan, niin kuitenkin juuri tämän vuoksi on epäoikeutettua vaatia, että näin arvostelluukyvylle henkilöille ennen aikaa olisi palautettava takaisin täysi kansalaisluotamus ja sen mukana valta käyttää kansalaisen tärkeintä ja edesvastuullisinta oikeutta, valtiollista äänioikeutta."² Arveluttavaa hänestä oli, että tuhannet ehdonalaiseen vapausrangais- tukseen tuomitut vapautettiin rangaistusseuraamuksesta, mikä lain mukaan sisältää vain, että heidän tulee "elää hiljaisesti ja nuhteettomasti sekä välttää seurustelua pahamaineisten ihmisten kanssa, jotka eivät ole heidän läheisiä omaisiaan." Oikeudenmukaista puhujasta oli, että valtakunnan päämies käyttää armahdusoikeuttaan niin lukuisissa tapauksissa, kuin se on mahdollista tuottamatta vaaraa yhteiskunnalle.³

Päiväkirjassaan Tekla Hultin syytti armahduslaista presidentti Ståhlbergia,⁴ Tarton rauhaa⁵ ja tietysti sosialisteja, joille hänestä armahduslaki oli suuri parlamentaarinen voitto,⁶ jotka ajoivat Tarton rauhaa "etupäässä" sen ehtoihin kuuluvan amnestian vuoksi ja jotka suhtautuivat vihamielisesti Itä-Karjalan kysymykseen ja jättivät vaikutusvaltansa käyttämättä tavalla, joka olisi siirtänyt kysymyksen pois kansainvälisten kysymysten joukosta.⁷ — Tietysti niin Ståhlbergin kuin sosialistienkin kohdalla oli muitakin valtiollisia syntejä, joista Tekla Hultin suoritti keskitettyä korvapuustien jakoa juuri armahduskysymyksen yhteydessä.

Tekla Hultinille kehittyi sodan 1918 hävinneeseen rivimieheen jonkinlainen alentuva ymmärtämys. Poliittisen uhkapelurin huumorilla hän oppi suhtautumaan hävinneisiin johtajiin. Vielä vuoden 1918 valtiopäivillä käsiteltäessä poisjääneitä edustajia hän puolusti valtiopäiväjärjestystä, joka "— ei ole voinut edellyttää sellaista tapausta, että lähes puolet eduskunnan jäsenistä tekevät itsensä valtio- ja maanpetokseen syytäksi", ja vaati eduskuntaa jo oman arvonsa takia vapautumaan näistä.⁸ Mutta vuonna 1922 — kun hallitusmuotokiista ja Itä-

1 TH XLVII 32 20.10.1918.

2 VP 1921 ptk. I, s. 304—305. Harvennukset V.K.

3 VP 1921 ptk. I, s. 305. Presidentin tapauskohtaista armahdusoikeutta T.H. painottaa jo 17.2.1921 (TH XLVII 44) — Lainausta "Ehdotuksesta laiksi vuoden 1918 kapinaan osaaottaneiden henkilöiden armahtamisesta", suurvm. n:o 12.

4 TH XLVII 41 17.11.1919; TH XLVII 41 18.1.1920.

5 TH XLVII 44 1.12.1920; TH XLVII 44 19.2.1921. T.H:n mukaan rauhansopimukseen suostumisen jälkeen oli pakko suostua kaikenlaisiin "sen johtopäätöksiin".

6 TH XLIX 73 17.12.1919.

7 TH XLVII 44 1.12.1920; VP 1921 ptk. III, s. 3059.

8 VP 1918 ptk., s. 126—127 3.12.1918.

Karjalan kysymys olivat ohi – hän oli valmis jännityksellä odottamaan, että ”maanpetturit”, kommunistit, tulevat eduskuntaan päämääränään yrittää käyttää eduskuntaa astinlautanaan täydelliseen vallankumoukseen, ja, kuten Tekla Hultin rauhallisin äänenpainoin päiväkirjassaan toteaa, tämä kaikki hyvin läheisessä yhteistyössä rajantakaiseen ”vihollisen”.¹

B. Hallitusmuoto-ongelma

Oikeistopiireissä Saksan valtiollisen ja sotilaallisen järjestyksen ihannoiti saavutti von der Goltzin tullessa ”haltioituneisuutta lähentelevät mitat” ja kypsytti monarkia-ajatuksen poliitiseksi ”turvallisuuskäsitteeksi”. Tosin jo edellisenä vuonna, siis 1917, olivat aktivistit maan rajojen ulkopuolella esittäneet tasavallanvastaisia ajatuksia,² ja samaisen vuoden lopulla ainakin eduskunnan itsenäisyysklubissa oli keskusteltu saksalaisesta prinsistä ja mahdollisuudesta monarkkiseen hallitusmuotoon,³ joka oli Euroopassa vielä yleisesti vallalla oleva valtiollinen järjestysmuoto.

Demokratia sai kantaa vastuun käydystä sodasta. Sen jälkeinen ilmapiiri oli otollinen monarkia-ajatukselle ja ainakin porvarillisissa piireissä näkemykselle, että Suomen tulevaisuus itsenäisenä, laajentuvana valtiona on turvattavissa Jumalan ja Hindenburgin tai hätätilassa Mannerheimin ja Hoffmanin avulla.⁴

Huhtikuun 1918 puolivälissä pidetyssä supistetun perustuslakivaliokunnan⁵ kokouksessa Tekla Hultin oli vielä tasavaltalainen, tosin varmuuden vuoksi varaten ratkaisuvallan myöhemmäksi: ”Omasta puolestani olen sitä mieltä, että perinnöllinen kuningas luultavasti säästäisi meidät paljolta kiistalta ja riidalta, jota luultavasti tullaan tuhmaamaan presidentinvaaleihin, ja että monarkkinen hallitusmuoto ehkä lujittaisi maamme ulkonaista asemaa, mutta pelkään kuitenkin syvien kansanrivien, jotka eivät käsitä näitä etuja, nostavan kovin äänekkään sotahuudon ja vastarinnan sellaista ratkaisua vastaan.”⁶

1 TH L 86 20.8.1922. Päiväkirjamerkintä on tehty T.H.:n saatua tietää tullessaan vastoin toiveitaan valituksi eduskuntaan.

2 Nurmio, 1957, s. 149–150, 180–181, 192; Paasivirta, 1957, s. 262–263; Nurmio, Suomen ulkopoliitiikan suunnanmuutos syksyllä 1918 ja sen vaikutus kuningaskysymyksemme ratkaisuun, HArk. 58, 1961, s. 381. – Vrt. Hjelt II, 1920, s. 152 ja Santavuori, Suomen kuningas, 1965, s. 31, joiden mukaan jo v. 1914 oli aktivistien taholla suunniteltu monarkkista hallitusmuotoa Suomelle.

3 Hultin, 1938, s. 242; Paasivirta, 1957, s. 275.

4 TH LII Perustuslakivaliokunnan istunto 21.5.1918; Nurmio, 1957, s. 268–269, 285–288; Paasivirta, 1957, s. 256, 271–272, 275; Jääskeläinen, Itä-Karjalan kysymys, 1961, s. 42–45, 67, 182; Polvinen, Venäjän vallankumous ja Suomi 2, 1971, s. 29–38. – Ei T.H. eikä kukaan muukaan oikeistolaisista esittänyt perustuslakivaliokunnan kokouksessa kysymystä siitä, miksi Saksa koulutti jääkäreitä ja miksi Saksa lähetti Suomeen apuretirikunnan. Jos kysymys olisi esitetty, vastauksena tuskin olisivat olleet Saksan itsekkäät tarkoitukset. Enckell 1, 1956, s. 140–141, 293; Santavuori, 1965, s. 158–159. – ”Hoffman” oli tuolloin yleisnimi saksalaisista. Hultin, 1938, s. 306.

5 Saksalaisten saavuttua Helsinkiin 12.4.1918 porvarillisten kansanedustajien toiminta vilkastui, ja he pyrkivät varsinaisen eduskuntatyön aloittamiseen.

6 Hultin, 1938, s. 367.

Toukokuussa perustuslakivaliokunnassa hän edusti vielä omien muistiinpanojensa mukaan avointa kantaa: hänestä hallitusmuodon, oli se sitten mikä tahansa, piti sopia kansalle ja saada sen enemmistön tuki vaalien avulla taakseen; edelleen hän kuitenkin korosti monarkian vähentävän keskinäisiä riitoja.¹ Saman valiokunnan jäsenen Santeri Alkion muistiinpanoissa sanotaan, että "Hultin mielipidesuunnaltaan tasavaltalainen." Tosin muistiinpanojen puutteellisuuden takia on vaikea ehdottoman varmasti tietää, mitä Alkio tarkoitti äskeisen lainauksen jatkolla, "— — mutta kuningasvallalla on tärkeitä huomioon otettavia."² Tekla Hultin ehdotti kansanäänestystä, jossa valinta suoritettaisiin valiokunnan valmistaman monarkkisen ja tasavaltaisen hallitusmuotoehdotuksen välillä. Äänestyksessä monarkistit, joihin Tekla Hultin yhtyi, saivat asian jäämään pöydälle, kunnes asiasta oli neuvoteltu hallituksen kanssa.³ Nuorsuomalaisen eduskuntaryhmän tasavaltalaiset moittivat häntä horjuvuudesta ja vaativat häntä selvästi ilmaisemaan asennoitumisensa kysymykseen.⁴ Ryhmän mielipide ei häntä kiusannut, mutta kylläkin tietämättömyys valitsijoiden mielipiteestä, sillä "Karjala" piti monarkiaa Helsingin keksintönä⁵ eikä suinkaan katsonut sitä ulkopoliittiseksi välttämättömyydeksi.⁶ — Kun hallituksenkin taholta vastustettiin kansanäänestystä, Tekla Hultin luopui siitä.⁷

Kesäkuun alussa Tekla Hultin Alkion päiväkirjan mukaan oli edelleen kahden vaiheilla: "Tekla Hultin on huomannut, ettei kumpaakaan voida tehdä ehdottomasti toista paremmaksi. Monarkia on yhtä kansanvaltainen kuin tasavalta. Suomalaiselle luonteelle tasavalta paras. Se on mennyt kansaan. Mutta asialla on ulkopoliittikan kannalta puolensa. Siinä tarjoaa monarkia suuremmat takeet. Hän ajattelee sitä Karjalan kannalta."⁸ Lopullisen ratkaisunsa hän ilmoitti 10.6. perustuslakivaliokunnan käsitellessä hallituksen antamaa uutta hallitusmuotoesitystä, joka rakentui monarkkisille periaatteille. Hän tiesi oman eduskuntaryhmänsä enemmistön olevan tasavaltalaisia, hän uskoi lehdistön perusteella valitsijoiden enemmistön olevan tasavaltalaisia, mutta silti hän siirtyi monarkisteihin uskoen monarkian tasavaltaa paremmin takaavan Suomen itsenäisyyden ja alueellisen eheyden Venäjää vastaan.⁹

Tämän ratkaisun jälkeen Tekla Hultin vedettiin mukaan monarkistien johtavan ryhmän neuvotteluihin,¹⁰ ilmeisesti tähän vaikutti sekin, että perustuslakivaliokunnassa monarkistit ja tasavaltalaiset olivat jokseenkin tasoissa, ja monarkistien oli syytä pitää kiinni jokaisesta kannattajasta.

1 TH LII, Perustuslakivaliokunnan kokous 21.5.1918.

2 Muistikirja 4/5—5/6 1918, perustuslakivaliokunnan kokous 21.5.1918. Santeri Alkion yksityiskokoelema, VMA.

3 TH LII Perustuslakivaliokunnan kokous 21.5.1918.

4 TH LII Nuorsuomalainen ryhmä 22.5.1918; TH XLVIII 54 10.6.1918; Manninen, 1966, s. 99.

5 "Tasavalta vaiko kuningaskunta?", Karjala 5.5.1918.

6 "Tienhaarassa II", Karjala 18.5.1918.

7 TH LII Nuorsuomalainen ryhmä 30.5.1918. Ministeri Setälä vastasi T.H.:lle, ettei kansanäänestys suinkaan merkinnyt asiantuntemuksen avulla tehtyä ratkaisua. Manninen, 1966, s. 99.

8 Muistikirja 6/6—22/6 1918, s. 21, Santeri Alkion yksityiskokoelema, VMA.

9 TH XLVIII 54 10.6.1918.

10 TH XLVIII 54 16.6.1918. Ensimmäinen neuvottelu, jossa T.H. oli mukana, oli ilmeisesti 16.6.1918. Muut osanottajat olivat Enckell, Estlander, Ingman, Paasikivi, Svinhufvud, Talas ja Wrede.

Kesän 1918 kuluessa mielipiteet vakiintuivat. Eduskunnan nuorsuomalainen ryhmä jakautui jyrkästi kahteen osaan, monarkisteihin ja tasavaltalaisiin.¹ Tekla Hultin kuului edellisiin – yhä vakuuttuneemmin. Hän erotti selvästi toisistaan aatteellisen näkemyksensä ja senhetkisen tilanteen vaatimukset. Hän ehti kyllästyä jaaritukseen siitä, mikä on y l e e n s ä paras hallitusmuoto, kun sen sijaan oli valittava se hallitusmuoto, joka S u o m e l l e soveltui parhaiten. Huomioon ottaen kansan luonteen ja kehityksen sen tuli rakentua ”kansanvaltaisuuden periaatteille”. Jos hän olisi saanut ottaa huomioon vain omat mielitekonsa, hän olisi ”epäilemättä” kallistunut tasavaltaan, ja jos hän olisi ajatellut omia valitsijoitaan, tulos olisi myös ollut tasavalta, mutta: ”– – kysymys on suorastaan siitä, mikä hallitusmuoto on **kansamme turvallisuudelle, sen itsenäisyyden säilymiselle välttämätön.**” Ja tätä t ä r k e i m p ä n ä pitäen hän katsoi Suomen paremmin monarkiana kuin tasavaltana kykenevän säilyttämään itsenäisyytensä Venäjän naapurissa, rakentuipa Venäjän hallinto vastaisuudessa liittotasavallan tai keisariuden pohjalle. Erityisen vahva Suomi oli idästä tulevia kosiskeluja ja laajentumisaikeita vastaan, jos hallitsija oli maasta, joka merkitsi Suomelle aineellista ja sosiaalista turvaa.² Hän torjui lähinnä Norjan esimerkillä väitteet, että kansanvaltaisuutta voisi olla vain tasavallassa; ja väitteet suomalaisten perinteisestä vastenmielisyydestä kuningasta kohtaan olivat hänestä sikäli ennenaikaisia, ettei Suomella vielä koskaan ollut omaa hallitsijaa omassa maassa johtamassa hallintoa maan omien etujen mukaisesti.³ Kysymys suomalaisesta kuningaskunnasta oli juuri sillä hetkellä poliittisen älyn ja varovaisuuden asia, ja siihen liittyi toive suuresta Suomesta rajoinaan Aura ja Ääninen, Suomenlahti ja Ruija. Oli historiallinen hetki, joka tuskin toistui.⁴

Kesän 1918 kuluessa Tekla Hultin alkoi saada tietoja muuttuneista mielipiteistä myös Viipurin läänin alueella: monarkistien asennoitumisen erääksi perustekijäksi kehittyi ajatus suuresta Suomesta, ja se saavutti karjalaisessa ”Karjalassa” innostunutta vastakaikua. ”Karjala” julisti pääkirjoituksessaan 16.6., että ”– – ne, jotka vaativat monarkiaa, lähtevät realistisemmalta pohjalta ja painostavat sisäisen kysymyksen ohella ulkopoliittisia näkökohtia”,⁵ ja 22.6., 29.6., 3.7. ja 4.7. lehti Herman Stenbergin – ja myös Tekla Hultinin⁶ – kirjasen ”Kauko-Karjala suhteissaan Suomeen ja Venäjään” pohjalta vakuutti, että ”S e k u u l u u m e i l l e k i e l l e l l i s e s t i , k a n s a l l i s e s t i , s e o n o s a S u o m e a . ”⁷ Niin eduskunnassa kuin eduskunnan nuorsuomalaisessa ryhmässäkin vieraili elokuun 1918 alussa Viipurin läänin läntisestä vaalipiiristä lähetystö, joka vahvisti kuningas-ajatuksen olevan val-

1 TH LII Nuorsuomalainen ryhmä 26.9.1918; Nurmio, 1957, s. 267–272; Blomstedt, 1969, s. 361–362.

2 TH LIX ”Kysymys uudesta hallitusmuodosta ja käsitykseni siitä”, s. 1–4. Tämä kirjoitus julkaistiin Karjalassa 10.7.1918 otsikolla Kysymys uudesta hallitusmuodosta. – Samanlaisia ajatuksia T.H. esitti perustuslakivaliokunnassa 21.5.1918 (TH LII Perustuslakivaliokunnan istunto 21.5.1918), porvarillisten ryhmien neuvottelukokouksessa 8.7.1918 (Porvarillisten ryhmien neuvottelukokouksen ptk. 8.7.1918, KMA) ja eduskunnassa (T.VP 1917 ptk. II, s. 1678–1681).

3 TH LIX ”Kysymys uudesta hallitusmuodosta ja käsitykseni siitä”, s. 5–6.

4 TH XLVII 31 16.6.1918; TH LIX ”Kysymys uudesta hallitusmuodosta ja käsitykseni siitä”, s. 6; Nurmio, 1957, s. 288; Nurmio, 1962, s. 381; Jääskeläinen, 1961, s. 42–45, 182.

5 ”Yhteiselle pohjalle”, Karjala 16.6.1918, pääkirjoitus.

6 Vrt. s. 245.

7 Stenberg, Kauko-Karjala suhteissaan Suomeen ja Venäjään, 1918, s. 38–39; Kaukokarjala suhteissaan Suomeen ja Venäjään”, Karjala 22.6.1918; ”Kaukokarjalan kysymys” I 29.6.1918, II 30.6.1918, III 3.7.1918, IV 4.7.1918.

lalla ainakin vaalipiirin nuorsuomalaisissa¹ kunnissa.² Unohtaa ei sovi Tekla Hultinin kannan vakiintumisen kohdalla sitäkään vaikutusta, joka oli asioita "likeltä" seuraavalla, edesvastuussa olevalla Svinhufvudilla,³ ja Helsingillä, maan monarkistien keskuksella, joka antoi vääristyneen kuvan monarkian kannatuksesta koko maata ajatellen.⁴

Perustuslakivaliokunta hyväksyi hallituksen monarkkisen hallitusmuotoesityksen äänin 9–8; Tekla Hultin oli ainoa esityksen puolesta äänestänyt nuorsuomalainen.⁵ Suuri valiokunta hyväksyi ehdotuksen, ja se tuli 13.7.1918 eduskunnan toiseen käsittelyyn. Juuri ennen istuntoa Tekla Hultin selvitti monarkkista kantaansa valitsijoilleen "Karjalassa" kirjoituksessaan "Kysymys uudesta hallitusmuodosta".⁶ Äänestyksessä monarkkinen hallitusmuotoesitys voitti tasavaltalaisen äänin 57–52. Edellisen kannattajien vähäisen enemmistön vuoksi saksalaiset hallituspiirit Svinhufvudin toivomuksesta ilmoittivat, että Saksä katsoi maitten suhteitten kehittymisen kannalta monarkian tarkoituksenmukaiseksi. Tämä Saksan "ystävällinen huomautus" – kuten Tekla Hultin sitä luonnehti – ei kuitenkaan vaikuttanut tasavaltalaisten asenteisiin, ja Tekla Hultinin oli syytä närkästyneenä todeta: "He ovat tuijottaneet itsensä sokeiksi periaatteeseen, eivätkä näe todellisuutta ympärillään ja vielä vähemmän kauemmas tulevaisuuteen."⁷ "He" – termin takana olivat tasavaltalaiset ja heistä ensimmäisinä maalaisliittolaiset, jotka verhosivat "itsensä salaperäisyyden vaippaan"⁸ ja joilta ei edes uskaltanut kysellä "heidän ajatusmeininkiä, jotteivät sanoisi, että heitä "painostetaan" niin kuin ovat ennen valittaneet."⁹ Tekla Hultin puhui halveksien "Alkion laumasta", johon eivät tehoa sen paremmin perustelut kuin pelottelutkaan,¹⁰ ja arvostaan arasta Alkiosta, jota Paasikivi epäonnistuneen käännetystryityksensä jälkeen piti ylpeimpänä tapaamaan miehenä¹¹ ja von der Goltz epäonnistuneen pelotteluyrityksensä jälkeen fanaatikkona, "johon mikään järkipuhe ei tehoa."¹²

1 TH XLVII 31 5.8.1918. T.H. ei määrittele "nuorsuomalaisia" kuntia, mutta v. 1916, jolloin nuorsuomalainen puolue esiintyi vaaleissa viimeksi omana puolueenaan, se sai yli 30 % annetuista äänistä seuraavissa kunnissa: Viipuri, Lappeenranta, Hamina, Miehikkälä, Virolahti, Tytärsaari, Lemi, Luumäki, Suomenniemi, Savitaipale, Taipalsaari, Koivisto, Seiskari, Lavansaari ja Uusikirkko. Vrt. liite 11 s. 296.

2 TH XLVII 31 5.8.1918.

3 T.H.:n kirje Siviä Ruotzille 7.7.1918, S.R.:n kokoelma, VA; Manninen, 1966, s. 100.

4 Paasivirta, 1957, s. 263; Manninen, 1966, s. 103.

5 Paasivirta, 1957, s. 279; Manninen, 1966, s. 103.

6 Hultin, "Kysymys uudesta hallitusmuodosta", Karjala 10.7.1918. – Samoin E. N. Setälä esitti näkemystään uudesta hallitusmuodosta "Karjalassa" 12.7., 13.7. ja 25.9.1918.

7 XLVIII 55 8.–18.7.1918; Manninen, 1966, s. 101.

8 T.H.:n ilmaisu on sikäli outo, että hän oli läsnä siinä eduskunnan porvarillisten ryhmien neuvottelukokouksessa 8.7.1918, jossa ed. Kokko ja Alkio yksiselitteisesti totesivat, että kaikki maalaisliittolaiset ovat itsenäisyysmiehiä ja tasavaltalaisia. Eduskunnan porvarillisten ryhmien neuvottelukokouksen ptk. 8.7.1918, KMA.

9 T.H.:n kirje Siviä Ruotzille 30.9. (1918), S.R.:n kokoelma, VA.

10 TH XLVIII 57 29.9.1918. – Maalaisliittolaisia yritettiin käännettää mm. tutustuttamalla heitä von der Goltziin (TH XLVIII 55 4.7.1918; Alanen, 1976, s. 512–513). Alkio selitti myöhemmin, että maalaisliittolaisiin teki epäilyttävän vaikutuksen juuri Saksan monarkian tyrkyttäminen, sillä "– — se merkitsi Suomen alistumista Saksan johtovallan alaiseksi." VP 1919 ptk. I, s. 138 25.4.1919.

11 TH XLVIII 55 4.7.1918; TH XLVIII 56 26.9.1918.

12 TH XLVIII 55 4.7.1918.

Hallitusmuotoesityksen ratkaiseva käsittely oli eduskunnassa 7.8.1918, jolloin se ei saanut taakseen tarvittavaa enemmistöä kiireelliseksi julistamista varten; riittävästi kuitenkin ääniä jäädäkseen lepäämään yli vaalien.¹ Tämän mahdollisuuden varalta oli monarkistien keskuudessa edellisenä päivänä sovittu eduskunnalle jätettävästä anomusehdotuksesta, jonka mukaan eduskunnan oli kehotettava hallitusta ryhtymään vanhan hallitusmuodon 38 §:n nojalla valmistaviin toimenpiteisiin kuninkaanvaalia varten. — Tekla Hultin oli ko. anomusehdotuksen kannattaja, vaikka myönsikin, että menettely oli hänelle vastenmielinen.² Ratkaisun päivänä hän kirjoitti päiväkirjaansa: "Niin paljon kuin minäkin aiemmin olin epäillyt tätä menettelyä ensi kerran siitä kuullessani tuntui se nyt suorastaan siltä, kuin sen kautta maa pelastuisi soistumasta, johon kaikki uhkasi upota."³ Kun vastustajat epäilivät "tynkäparlamentin" oikeutta ratkaista kysymystä, Tekla Hultin torjui väitteet todeten, että istuva eduskunta on täysin pätevä suorittamaan vaalin.⁴

Tilanteen tässä vaiheessa tuli ohjelmaan kuningasehdokkaan löytäminen. Tekla Hultin toimi useimpien monarkistien lailla, että kuninkaaksi saataisiin keisari Wilhelmin poika Oskar. Tähän suuntaan hän kehotti monarkistien ja hallituksen yhteisessä neuvottelussa 10.8. hallitusta toimimaan: "— olisi koetettava, jos suinkin mahdollista, saada keisari Wilhelmin suostumus siihen, että hänen oma poikansa Oskar Gustaf Adolf rupeaisi Suomen kuninkaaksi. Jos tämä saataisiin, lakkaisi meillä itsestään porvarillisten tasavaltalaisten vastustelu. Maalaisliittolaisiinkin tekisi repäisevän vaikutuksen, jos Saksan Villen oma poika esitetään kuningasehdokkaaksi, niin suuri on Ville-keisarin Suomessa nauttima kunnioitus ja kansan suosio."⁵ Vielä saman päivänä Tekla Hultinilla oli tilaisuus keskustella asiasta von der Goltzin kanssa. Tämä ei ottanut selvää kantaa prinssi Oskarin ehdokkuuteen, mutta totesi ympärysaltojen saavan siitä aihetta väittää, että keisari huolehtii vain oman sukunsa eduista ja niiden takia käy sotaa. Von der Goltzin mielestä asia olisi toinen, jos "eduskunta yksimielisesti pyytäisi" prinssi Oskaria kuninkaaksi.⁶ — Kun Tekla Hultin sitten kesälomalta palattuaan syyskuun alussa kuuli Svinhufvudin käynnistä keisari Wilhelmin luona ja uudesta ehdokkaasta, Hessenin prinssi Friedrich Karlista, hän nopeasti mukautui uuteen tilanteeseen.⁷

Valtionhoitaja Svinhufvudin kutsusta ylimääräiset valtiopäivät kokoontuivat syyskuun lopulla käsittelemään jo kolmatta hallituksen antamaa hallitusmuotoesitystä kymmenen kuukauden sisällä.⁸ Monarkistien ja hallituksen välisissä neuvotteluissa lähtökohtana oli selviö, että Friedrich Karl saadaan kuninkaaksi vain, jos hän saa vaalissa riittävän kannatuksen; ja tähän taas tarvittiin sovinto tasavaltalaisten, erittäinkin maalaisliittolaisten, kanssa.⁹ Toinen selviö oli, että maalaisliittolaiset olivat vaikeasti käännytettäviä, sillä maalaisliiton Helsingissä 24.—25.9. koolla ollut puoluekokous antoi "jakamattoman ja yksimielisen tunnustuksensa"

1 Kiireelliseksi julistamisen puolesta äänesti 75, vastaan 32; yli vaalien siirtämisestä äänestettäessä olivat "jaa-äännet voitolla." T.VP 1917 ptk. II, s. 1857.

2 TH XLVIII 55 6.8.1918.

3 TH XLVIII 55 10.8.1918.

4 T.VP 1917 ptk. II, s. 1866—1867, 1891—1892; Manninen, 1966, s. 102.

5 TH XLVIII 56 10.8.1918; Manninen, 1966, s. 102.

6 TH XLVIII 56 10.8.1918.

7 TH XLVIII 56 1.9.1918.

8 Ylim. VP 1918 Pöytäkirjat sekä nimi- ja asialuettelot, s. 24.

9 TH XLVIII 56 22.9.1918.

puolueen eduskuntaryhmän siihenastiselle toiminnalle tasavaltaisen hallitusmuodon saamiseksi ja katsoi ainoaksi oikeaksi menettelyksi hallitusmuotokysymyksen alistamisen kansanäänestykseen taikka uusien vaalien toimittamiseen.¹ Tältä pohjalta saattoi Alkio eduskunnassa 4.10. heti käsittelyn alkajaisiksi lausua: ”— — ne, jotka luulevat Suomea voitavan hallita tällaisen hallitusmuodon mukaan, he vaeltavat tätä tehdessään satujen maailmassa. Tämä hallitusmuoto edellyttäisi tyytyväistä, vaatimatonta, nöyrää kansaa. Mutta Suomen kansa on tyytymätöntä, vaativaista ja ylpeää kansaa. Sen on Venäjän viimeinen hallitsija hallitusaikanaan tehnyt vihamieliseksi kaikelle vallankäytölle, joka ei perustu kansan omaan oikeustajuntaan. Viime vuosikymmenien valtiollinen kasvatus on tässä kansassa kutsunut esiin yhdenvertaisessa määrässä halun saada eduskuntansa kautta määrätä laeistansa ja laitoksistansa.”² Tekla Hultin käsitti puheen sisällön niin, että Alkio eduskunnassa ”manasi, syytteli, soimasi ja rukoili eduskunnan monarkisteja kääntymään pois väärältä tieltä.”³

Hallitus oli tehnyt omasta mielestään niin kansanvaltaisen hallitusmuotoesityksen, että sen piti tyydyttää tasavaltalaisten vaatimuksia ja — niin kuin Alkio eduskunnassa huhuja toisti — ”oikein hämmästyttää”.⁴ Alkion asteikon mukaan esitys oli ”naivi”, eikä hän kaihtanut sitä julkijulistaa heti käsittelyn ensimmäisessä puheenvuorossa.⁵

Hallitusmuotoesityksen ollessa perustuslakivaliokunnassa⁶ käsiteltävänä maalaisliittolaiset arvostelivat edelleen sen monarkkisia periaatteita ja leimasivat Suomen Saksan vasalliksi.⁷ Tähän Tekla Hultin huomautti, että ”Puolueettomuudella on hyvät puolensa, mutta ei se sovi meille, kun emme voi jäädä ilman ystäviä ja puolustajia.”⁸ Esityksen ollessa eduskunnassa kolmannessa käsittelyssä hän laajasti perusteli esityksen hyväksymistä ja osoitti moitteen sanat maalaisliitolle, joka itse uskoi edustavansa koko Suomen kansaa ja piti poissaolevien sosialistien — yhtä lukuunottamatta — puolia.⁹

Kun hallitusmuotoesitystä ei saatu julistettua kiireelliseksi, eduskunta päätti äänin 64—41 ryhtyä kuninkaanvaaliin vanhan hallitusmuodon nojalla. Suomen kuninkaaksi valittiin 9.10.1918 Hessenin prinssi Friedrich Karl.¹⁰— Monarkia hyväksyttiin, mutta Tekla Hultinin mukaan ”iloa ei ollut kenenkään mielessä”, mieliala oli ”apea”.¹¹ Maalaisliittolaiset olivat kieltäytyneet vaalista ja vastuusta¹² ja sosialisti Paasivuori ilveilystä.¹³

1 Paasikivi oli saanut nimenomaiseksi tehtäväkseen puhua Alkion kanssa tämän käännyttämismielessä (TH XLVIII 56 22.9.1918). Paasikiven yritys epäonnistui, ja maalaisliiton puoluekokouksessa Alkio sai puoluetoveriltaan valtuudet horjumattomaan tasavaltaisuuteen. Alanen, 1976, s. 527.

2 Ylim. VP 1918 Pöytäkirjat sekä nimi- ja asialuettelot, s. 25.

3 TH XLVIII 57 4.10.1918.

4 TH XLVIII 56 27.9.1918; Ylim. VP 1918 Pöytäkirjat sekä nimi- ja asialuettelot, s. 24.

5 Ylim. VP 1918 Pöytäkirjat sekä nimi- ja asialuettelot, s. 24.

6 Perustuslakivaliokunnan varapuheenjohtajana oli Alkio ja jäsenenä mm. T.H. TH XLVIII 57 1.10.1918; Ylim. VP 1918 Pöytäkirjat ja nimi- ja asialuettelot, s. 17.

7 Mm. amerikkalaisen näkemyksen mukaan Suomi oli tähän aikaan Saksan vasalli sodan aikana saamansa avun vuoksi. Paasivirta, Ensimmäisen maailmansodan voittajat ja Suomi, 1961, s. 85—86; Paasivirta, 1962, s. 56.

8 TH LII Hallitusmuotoesityksen käsittely; TH LXVIII 57 1.10.1918. Myös 25.10.1918 T.H. korosti (TH XLVIII 58) omaan voimaan luottamista parhaana, ”jos se vain kestäisi.”

9 Ylim. VP 1918 Pöytäkirjat ja nimi- ja asialuettelot, s. 62—64.

10 Ylim. VP 1918 Pöytäkirjat ja nimi- ja asialuettelot, s. 91—92.

11 TH XLVIII 57 10.10.1918.

12 Ylim. VP 1918 Pöytäkirjat ja nimi- ja asiakirjat, s. 121; Alanen, 1976, s. 529. — Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjoja tältä ajalta ei ole käytettävissä.

13 Ylim. VP 1918 Pöytäkirjat ja nimi- ja asialuettelot, s. 121. — Paasivuori oli eduskunnan 92 sosialisti-edustajasta ainoa paikalla oleva.

Kuninkaanvaali ei ratkaissut valtiomuototaistelua lopullisesti. Hallitus oli huolissaan vaalin vähemmän vakuuttavasta lopputuloksesta, hallitus ja monarkistit Saksan tappiosta ja neuvotteluista ympärysvalttojen kanssa ja Tekla Hultin Saksan kansasta, kun ”nyt toinen toisensa perästä sen liittolaisista hylkäävät sen ja se jääpi ihan vksin koko vihollismaailman sitä ahdistellessa niinkuin raivoisa koirakopla näännyksiin ajamaansa metsänotusta. — — Yksipuolisesta pakkorauhasta tulee vain uusi humbugi lisää, joka ei voi jäädä pysyväiseksi, ja maailma kaipaisi toki kuitenkin edes puolivuosisataisen hengähdysajan.”¹ Hallituksen keskuudessa heräsi ajatus sekä kansanäänestyksen suorittamisesta että lähentymisestä ympärysvalttoihin. Monarkistien neuvotteluissa Tekla Hultin vastusti kansanäänestystä turhan viivyttävänä; parempi olisi, jos Friedrich Karl tulisi mahdollisimman pian Suomeen ja vetoaisi itse kansaan. Toisaalta lähentyminen ententeen ei ollut hänestä mahdotonta, kunhan vain toimitaan ”täysin avonaisesti Saksan suhteen, jottei meitä epäiltäisi kaksimielisyydestä.”²

Kun ympärysvallat ilmaisivat kielteisen kantansa kuninkaanvaaliin nähden ja vaativat uusien vaalien toimeenpanemista, voimistui monarkistien keskuudessa mielipide, että prinssiä oli neuvottava luopumaan Suomen kuninkuudesta. Tällä kannalla oli mm. Svinhufvud, kun Tekla Hultin 20.10. neuvotteli hänen kanssaan. Tekla Hultin oli toista mieltä: hän vastusti edelleen uusia vaaleja eikä uskonut suunnan muutoksen tuovan reaalisia etuja, sillä hänestä Saksa ei lopullisessa rauhanteossa tullut olemaan niin pieni tekijä kuin luultiin.³ Friedrich Karl ilmoitti jäävänsä toistaiseksi odottavalle kannalle, hallitus epäröi, ja Tekla Hultin harmistui avainhenkilöiden, Svinhufvudin, Paasikiven ja Stenrothin, hitauteen ja horjuvuuteen.⁴ Hän ei ilmeisestikään ollut selvillä, että Svinhufvud oli kehittynyt monarkistiksi Vaasassa päämäärään Itä-Karjalalla laajennettu Suur-Suomi;⁵ ja oudoksui siksi Svinhufvudin entente-ystävällisyyttä, jolla oli selvät Suur-Suomi-motiivit: jos entente-vallat ryhtyvät todella palauttamaan järjestystä ja monarkiaa Venäjälle ja kukistamaan bolševismia, niin saaliin jaolle pääsy edellytti ainakin osallisuutta Pietarin kukistamiseen.⁶ Pahoja aavistuksia hänessä herättivät yhä useammin toistuvat puheet Mannerheimista,⁷ jonka suunnitelmaa järjestyksen palauttamisesta Venäjälle suomalaisin voimin hän piti ”lyhytnäköisyytenä”, jonka ainoa selitys oli Mannerheimin suosiollisuus Venäjää ja entisiä asetovereita kohtaan.⁸

1 TH LXVIII 57 7.10.—11.10.1918. T.H. herätti 25.11.1918 ajatuksen, että naiset osoittaisivat kunnioitusta saksalaisille korottamalla äänensä ententen aselepoehojen lieventämiseksi. TH XLVII 38 25.11.1918. (Tätä asiaa ei ole mainittu julkisuuteen tarkoitettussa käsikirjoituksessa. TH XLVIII 59 25.11.1918.) — Naiset luopuivat myöhemmin ajatuksesta. TH XLVIII 60 12.12.1918.

Yllättävää on, ettei T.H. kuulunut 17.9.1918 perustettuun Suomalais-Saksalaiseen Seuraan, johon johonkin saattoi kutsua ja sittemmin kutsuikin naisjäseniä. Suomalais-Saksalaisen Seuran säännöt, 1920; Suomalais-Saksalaisen Seuran pöytäkirjat 17.9.1918, 10.9.1920—2.3.1931. VA:

2 TH LII g; TH XLVIII 57 7.10.—10.10.1918.

3 TH XLVIII 58 20.10.1918. — T.H. sanoo Paasikiven saaneen Svinhufvudiinkin tarttumaan omat epäilyksensä.

4 TH XLVIII 58 25.10.1918; Stenroth, Puoli vuotta Suomen ensimmäisenä ulkoministerinä, 1931; Juva II, 1961, s. 230—234, 260—286.

5 Schauman, Valtiomuototaistelu Suomessa 1918, 1924, s. 35 mukaan Svinhufvud itse oli sanonut, ”että hänessä jo kauan ennen Helsinkiin paluutaan (toukokuun 1918 alussa) oli kypsynyt se luja vakaus, että Suomesta pitäisi tulla perustuslaillinen kuningaskunta.”; Juva II, 1961, s. 230.

6 TH XLVIII 58 20.10.1918.

7 TH XLVIII 58 25.10.1918.

8 TH XLVIII 54 2.6.1918. Julkisuuteen tarkoitettussa käsikirjoituksessa Mannerheimia koskeva arvostelu on pyyhitty yli.

Saksan häviö ja maan julistaminen tasavallaksi marraskuussa 1918 pakotti suomalaiset lopullisesti tilanteen uudelleen arviointiin. Tekla Hultin pelkäsi sosialistien hyötyvän eniten tilanteesta ja piti porvarillisten puolueiden välistä linnarauhaa välttämättömänä. Kokoomushallituksen suhteen hän oli kahden vaiheilla, sillä jyrkkien tasavaltalaisten ottaminen mukaan hillitsi hallituksen arvostelua, mutta heikensi myös sen työkykyä. Jyrkän kielteisesti hän suhtautui ajatukseen Svinhufvudin eroamisesta valtionhoitajan paikalta ja Mannerheimin valitsemista hänen tilalleen. Niin ikään hän vastusti uusia vaaleja ennen seuraavaa kesää.¹ – Johtavat monarkistit kulkivat jo toista tietä. Hallitusneuvottelut päättyivät 27.11. Ingmanin hallituksen muodostamiseen. Svinhufvud erosi 12.12., ja eduskunta nimitti Mannerheimin 31.12. hänen tilalleen. Mannerheim määräsi uudet vaalit pidettäväksi 1. ja 3. maaliskuuta 1919.² – Hallitusmuotokiistan loppuunsaattamisvaiheessa Tekla Hultin edustikin jo kansallista kokoomuspuoluetta.³

C. Itä-Karjalan kysymys ja Tarton rauha

”– – Karjalaa rakastan intohimoisesti.”⁴

Itäkarjalaisia kauppiaita vieraili muun muassa Sortavalan markkinoilla,⁵ ja Tekla Hultinin ensimmäinen kosketus Itä-Karjalaan saattaisi hyvin olla peräisin jo hänen sortavalalaisilta kouluvuosiltaan.⁶ Tuskin hän käyden viisi vuotta koulua 1870-luvun Sortavalassa ja asuen koko tämän ajan kaupungin eturivin suomalaisuusmiehiin kuuluvan sukulaisensa, apteekkari Relanderin luona iäi tietämättä siitä kansallishenkisestä ajattelusta, jota johti yksityisten toimesta vuonna 1880 Sortavalan seminaarin perustaminen henkiseksi yhdysiteeksi rajan molemmin puolin asuville karjalaisille.⁷

Suomalaisten suhteessa Itä-Karjalaan tapahtui muutos 1800-luvun lopulla. Siihen asti mielenkiintoa oli osoittanut lähinnä yliopisto osakuntineen tieteen ja kansanrunouden pohjalta, nyt yhä useammassa heräsi halu tutustua itse Kalevalan laulumaihin ja rajantakaiseen veljeskansaan; kesämatkat Venäjän Karjalaan tulivat muotiin,⁸ karjalaisuus eli renessanssiaan.

Tiennäyttäjänä vuosisadan lopun muutokseen oli A.W. Ervasti, joka vuonna 1879 kävi Venäjän Karjalassa ja julkaisi matkastaan seuraavana vuonna kirjan.⁹ Ervastian herättämänä O.A.

1 TH XLVIII 59 9.11.1918; TH LII i–h 11.11. ja 14.11.1918; Manninen, 1966, s. 105.

T.H. olisi mielellään nähnyt Svinhufvudin paikallaan ja Mannerheimin sota- tai ulkoasiain johdossa. TH XLVII 33 14.11.1918; TH LII i–h 14.11.1918.

2 Juva V, 1967, s. 203–204, 211.

3 Vrt. s. 258–259.

4 TH XLVIII 61 7.1.1919. – Karjalalla on T.H.:n toiminnassa niin keskeinen sija, että selvitys hänen kehittämisestään Itä-Karjalan-kysymyksen ymmärtäjäksi on katsottu tarkoituksenmukaiseksi.

5 Härkönen, Karjalan heimotyö, 1926, s. 7–8; Lehtinen, Vienan Karjalaisten Liiton – Karjalan Sivistysseuran viisikymmenvuotistaival, Suvulta suvulle, Karjalan Sivistysseuran viisikymmenvuotisjuhla-julkaisu, 1956, s. 6.

6 Vrt. s. 30–32.

7 Jääskeläinen, 1961, s. 51.

8 Jääskeläinen, 1961, s. 28–53; Sihvo, Karjalan löytäjät, 1969, s. 3, 49–55.

9 Ervasti, Muistelmia matkalta Venäjän Karjalassa kesällä 1879; Lehtinen, 1956, s. 6; Jääskeläinen, 1961, s. 51; Sihvo, 1969, s. 56–61.

Forström-Hainari suunnitteli retken Aunukseen vuonna 1882, ja retkellä olivat mukana mm. maisteri Julius Bergh (Lyly) ja ylioppilas Oskar Relander. Otsikolla ”Muutama viikkokausi Vienan Karjalassa” selosti retken johtaja Laatokka-lehdessä seuraavana vuonna retkeä ”utui- seen maahan.”¹ Berghin ja Relanderin mukanaolo takaa, että Tekla Hultinkin kuuli 1880-luvulla Itä-Karjalasta, joka ainakin Relanderille muodostui suorastaan ”pyhäksi maaksi.”²

Tekla Hultinin muistelmat eivät anna tukea olettamukselle, että hänen karelianisminsa olisi syntynyt oman toivoretken tuloksena, mutta häneltä ilmestyi jouluna 1891 Päivälehdessä joulualbumissa novelli Runonhaussa, joka on kirjoitettu siihen muotoon, kuin kirjoittaja olisi itse kokenut retkellään sen,³ mistä kirjoittaa: ”— — kaikki kolme, jatkolainen (Helsingin jatko-opiston oppilas), seminaarilainen ja minä — — olimme tulleet hakemaan täältä syrjäisestä aavan Laatokan huuhtomasta rantakylästä suuren alkuperäisen luonnon ihmisiä, virvokkeita ruumiillemme, vapaata teeskentelemätöntä yhteyttä rahvaan kanssa.”⁴ Merkittävää on, että kirjoittaja aivan ilmeisesti pitää kansaa samana rajan molemmin puolin: ”Avosydäminen, herttainen Karjalan kansani! Sydämeni on sykähäntynyt ilosta joka kerran kun olen kuullut muiden sinua kiittävän, yhtä paljon kuin se on kouristunut murheesta nähdessäni vikojasi ja kuullessani muiden niitä moittivan. On moitittu kaupittelemishaluasi, syylläkö vai syyttä, se jääköön siksensä, mutta kolmea minä varsin tiedän, ettet koskaan tule kaupittelemaan — et uskoasi, et nuorta vapauttasi etkä ystävyttäsi. Tuntemattomina vieraina saavuimme taloon, tuttavina ja ystävinä meidät otettiin vastaan ja omaisten tavoin meitä siellä pidettiin. Eikä tämä ole yksityinen esimerkki, samoile missä tahansa Karjalan kankaita, kun astut taloon ja teet hyvää päivää, aina Sinulle vieraanvaraisuutta osoitetaan.”⁵ — Kun Tekla Hultin puhui eduskunnassa Itä-Karjalan -kysymyksestä, hän puhui Karjalan-kysymyksestä,⁶ kansa rajan molemmin puolin oli samaa.

Itä-Karjalan asukkaiden poliittisen oma-aloitteisuuden jäädessä huomiotta Venäjän duumassa vuonna 1906 toiminta kääntyi yleisen kansanvalistuksen kohottamiseen, ja toimintakeskukseksi tuli Suomi. Vuonna 1907 syntyi Tampereella Vienan Karjalaisten Liitto, jonka päämääränä oli vienankarjalaisten henkisen ja aineellisen tilan kohottaminen.⁷ Toiminta laantui — vaikkakaan liittoa ei virallisesti purettu — sensuurin ankaruuden vuoksi vuoteen 1911 tultaessa.⁸ Liitto herätettiin henkiin keväällä 1917 Karjalan Sivistysseurana. Päämääränä oli

1 Sihvo, 1969, s. 61–63; Laatokka, 23.1., 6.2., 27.2., 6.3., 10.4., 1.5., 8.5., 15.5., 19.6., 28.8. ja 2.10. 1883.

Oskar Relander julkaisi v. 1889 artikkelin ”Nykyisestä kansanrunoudesta Itä Suomessa. Havaintoja runonkeruuretkiltä Salmin kihlakunnassa ja Ilomantsissa”. Valvoja, 1889, s. 325–338, 402–413. V. 1893 Relander julkaisi kirjan ”Karjalan kuvia”, joka on ”1890-luvun ehkä huomattavin Karjalaa esittelevä teos”. Sihvo, 1969, s. 67.

2 TH XLVIII 58 20.10.1918. Vrt. s. 207.

Päivälehdessä 1.10.1890 julkaistua kirjoitusta ”Karjala ja sen taiteellinen merkitys” on pidetty ”todellisenä karelianismin ohjelmana”. Sihvo, 1969, s. 81.

3 Jos T.H. on itse käynyt ”Runonhaussa”, hän on Päivälehdessä piirin ensimmäisiä karjalankävijöitä; Axel Gallen oli puolisonsa kanssa Karjalassa v. 1890, ja ”Runonhaussa”-kirjoituksen ilmestymisen jälkeen sinne lähtivät mm. Eero Järrefelt, Juhani Aho, Jean Sibeliuksen, Pekka Halonen, Eino Leino ja Ilmari Kianto. Sihvo, 1969, s. 90–115.

4 Hultin, Runonhaussa, Nuori Suomi, Päivälehdessä joulualbumi I, 1891, s. 146.

5 Hultin, 1891, s. 146.

6 Mm. VP 1921 ptk. III, s. 3059–3061.

7 Härkönen, 1926, s. 18–19, 25; Lehtinen, 1956, s. 12–20; Jääskeläinen, 1961, s. 13–16; Churchill, Itä-Karjalan kohtalo 1917–1922, 1970, s. 25–26.

8 Lehtinen, 1956, s. 30–31.

rajantakaisen Karjalan kansallisten liikkeiden elvyttäminen ja tukeminen ja alueen saattaminen Suomen avulla Suomen yhteyteen.¹ Heti syntymänsä jälkeen seura kääntyi väliaikaisen hallituksen puoleen. Alueen omatkin asukkaat heräsivät, ja 12.—3.7.1917 pidettiin Uhtualla itäkarjalaisten ensimmäinen suuri maakuntakokous, jossa hyväksyttiin ehdotus Vienan ja Aunuksen sisäiseksi hallitusjärjestelmäksi eli Venäjän muiden vähemmistökansallisuuksien tavoin autonomia poliittiseksi päämääräksi.²

Venäjän väliaikainen hallitus ei ryhtynyt ratkaisemaan kansallisuuskysymystä. Itäkarjalaisia rohkaisi poliittisissa pyrinnoissa valtaan nousseiden bolševikkien 15.11.1917 antama kansallisuuksia koskeva julistus, joka selvästi ja radikaalisti ilmaisi mm. periaatteen, että Venäjän kansoilla on itsemääräämisoikeus täydelliseen Venäjästä eroamiseen asti. Toisaalta bolševikkien julistus kaiken maan kansallistamisesta sai itäkarjalaiset epäilemään.³ Suhteet Suomeen olivat vähäiset, ja Itä-Karjalan väestön enemmistö ei tiennyt, miten Suomi suhtautuu heidän suunnitelmiinsa ja mitä suunnitelmia Suomella mahdollisesti oli heidän varalleen. Kuitenkin osa itäkarjalaisista oli selvillä Suomessa esitetyistä ajatuksista liittää Itä-Karjala Suomeen.

Huhtikuussa 1917 oli Suomussalmella aktivistien ja sosialistien toimesta pidetty kahteen tuhanteen nousevan kansalaisen läsnäollessa kokous, josta lähetettiin eduskuntaan kirkkoherra Nordlundin ja talollinen J.A. Heikkilän mukana kirjelmä. Siinä toivottiin eduskunnan työskentelevän Suomen itsenäistämiseksi⁴ ja rajantakaisten veljien, karjalaisten, nostamiseksi heidän "säälittävästä asemastaan", sillä "He kuuluvat meille, — he ovat lihaa meidän lihastamme ja verta meidän verestämme." Heidän asemansa turvataan liittämällä heidät Suomeen.⁵

Huhtikuun 18. 1917 lähestyöstö oli nuorsuomalaisen eduskuntaryhmän kokouksessa, ja Tekla Hultin merkitsi päiväkirjaansa suomussalmelaisten kirjelmän sisältöä tarkoittaen: "Ilmeistä siis on, että Suomen kansan sydämessä piilee tämä kaipuu, vaikkei se vielä kaikkialla ole päässyt ilmoille."⁶ Täysin vieras Vienan Karjalan asia ei ollut nuorsuomalaisille kansanedustajille, sillä 15.4.1917 alkaneessa nuorsuomalaisten puoluekokouksessa oli maisteri Kokko puhunut Suomen kartan laajentamisesta "sekä pohjoiseen, itään että länteen". "Kunpa sen voisi puheella suorittaa", huokasi Tekla Hultin.⁷ — Pääkaupungissa suomussalmelaisten asia sai kannatusta mm. Santeri Alkion, P. E. Svinhufvudin, Kullervo Mannerin ja Oskari Tokoin taholta. Nordlund esitti Vienan Karjalan hankkimismenetelmäksi ostamista ja sitä varten lainan ottamista joltain suurvallalta käyttäen vakuutena alueen metsävaroja.⁸ Suomen johtomiehet eivät olleet vielä tähän aikaan täysin kypsyneitä itsenäisyysajatuksien, ja kansanedus-

1 Härkönen, 1926, s. 41, 47–48, 58; Lehtinen, 1956, s. 32–35; Jääskeläinen, 1961, s. 61; Churchill, 1970, s. 32–33. — T.H. on maksanut Karjalan Sivistysseuran jäsenmaksun vv. 1922–24 (TH XLV 127), ja v. 1926 hän oli vuosijäsen (Härkönen, 1926, s. 95).

2 Jääskeläinen, 1961, s. 74. — 17.1.1918 Uhtualla pidetyssä kokouksessa päädyttiin kannattamaan täydellistä itsenäisyyttä Vienan ja Aunuksen läänien karjalaisille ja vepsäläisille osille. Lehtinen, 1956, s. 37.

3 Jääskeläinen, 1961, s. 74–75.

4 Vrt. s. 213.

5 Wegelius IV, 1938, s. 420–423. Pöytäkirjanote Suomussalmen itsenäisyyskokouksesta 7.4.1917; Jääskeläinen, 1961, s. 62–63; Churchill, 1970, s. 37–38.

6 Hultin, 1938, s. 198–199. T.H. merkitsee päiväkirjaansa harventaen "että Suomi tulisi itsenäiseksi valtioksi" ja että siihen "liitettäisiin myös Vienan Karjala". Ilmeisesti hän puhuessaan Suomen kansassa piilevästä kaipuusta tarkoittaa näitä molempia ohjelmakohtia. Vrt. s. 213.

7 Hultin, 1938, s. 197.

8 Jääskeläinen, 1961, s. 64.

tajienkin taholla epäiltiin, oliko viisasta ajaa rinnan itsenäisyysasian kanssa Itä-Karjalan liittämistä Suomeen. Suonussalmelaisten oma-aloitteisuus ei johtanut välittömiin seurauksiin, mutta se oli omiaan rohkaisemaan sekä kansan että johtomiesten keskuudessa niitä, joille asia ei ollut ennestäänkään vieras.

Jääkäri liikkeen organisoineiden ylioppilasaktivistien mielestä vain riittävä ulkonainen voima saattoi taata Suomen itsenäisyyden ja mahdollisuuden kehittyä kulttuurikansaksi. Aktivistit omaksuivat puolustuksellisista, heimokansallisista ja varsinkin nuoremmat monarkkisista syistä johdonmukaisen vaatimuksen liittää Itä-Karjala ja Kuolan niemimaa Suomeen,¹ eli kuten Libaussa keväällä 1917 Heikki Nurmio runoili Jääkärimarssin kolmanteen säkeistöön:² "Viro, Aunus, Karjalan kaunis maa, / yks' suuri on Suomen valta." Runon syntyä myöhemmin selittäessään Nurmio toteaa, että Vienan Karjalan liittämistä Suomeen on "ensi hetkestä saakka pidetty ohjelmistossamme."³ Näihin ohjelman luojiin kuului Tekla Hultinkin.

Tammikuusta 1916 eteenpäin toimi Tukholmassa Suomen vapauttamisen ulkomaan valtuuskunta, ja sen tärkein aikaansaannos Ruotsiin ja Saksaan suunnatussa kirjallisessa propagandatyössä oli maisteri, aktivisti K.H. Stenbergin⁴ toimittama kirja Ostkarelien im Verhältniss zu Russland und zu Finnland, joka ilmestyi Saksan sotasensuurin empimättä hyväksymänä Tukholmassa vuonna 1917.⁵ Seuraavana vuonna siitä ilmestyi kehityksen vaatimin korjauksin suomenkielinen painos Kauko-Karjala suhteissaan Suomeen ja Venäjään.⁶ Tekla Hultin oli työssä mukana ja kirjoitti Kauko-Karjalan asutusta, historiaa ja taloudellisia oloja kuvavat luvut.

Kirjanen syntyi "tarkoituksella suunnata Saksan vaikutusvaltaisten piirien huomio Kauko-Karjalan oloihin ja osoittaa, kuinka Kauko-Karjalan, Suomen ja Saksankin edut yhdistyivät vaatimaan Suomen ja Kauko-Karjalan yhteenliittämistä."⁷ "Kauko-Karjala ja Suomi kuuluvat yhteen kaikilta mahdollisilta näkökannoilta katsoen, mitkä ikinä saattavat tulla kysymykseen luonnollisesti ehyttä ja yhtenäistä valtioaluetta rajoitettaessa." Kauko-Karjala on yh-

1 Schauman, 1924, s. 14–15; Tolvanen, 1955, s. 80–81, 87, 96, 113; Jääskeläinen, 1961, s. 57–59.

2 Kyseessä on alkuperäisen ehdotuksen 3. säkeistö.

3 Nurmio, Jääkärimarssin syntyhistoria, Suomen sotilas, 1919, s. 101–102; Lauerma, 1966, s. 640–643. – Heinä-elokuun vaihteessa 1917 julistettuun kilpailuun jääkäripataljoonan marssin sanoista Heikki Nurmio lähetti ehdotuksen, josta ko. kohta Nurmion ja lautakunnan korjaustyön tuloksena – huomioon ottaen Saksan etupiiri-intressit Viroon – sai muodon "Häme, Karjala, Vienan rannat ja maa, / yks', suuri on Suomen valta." Lauerma, 1966, s. 641–643, 921.

Termi Suur-Suomi yleistyi ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheessa käytyjen heimosotien aikana, mutta varsinaista Suur-Suomi -ohjelmaa konkreettisessa muodossa ohjelma-sanan edellyttämällä tavalla ei ollut. Nygård, Suur-Suomi -ajatus ja heimoalueet heimopropagandaa tehneiden järjestöjen äänenkannattajien kirjoittelussa 1920- ja 30-luvulla. Suomen historian lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto toukokuussa 1973, s. 10, 13.

4 K.H. Stenberg toimi karjalaisen osakunnan kuraattorina vv. 1907–14 ja oli mukana mm. jääkäri liik-
keessä. Tolvanen, 1955, s. 37–38, 95.

5 Jääskeläinen, 1961, s. 59–60.

6 Stenberg, Kauko-Karjala suhteissaan Suomeen ja Venäjään, 1918, 41 sivua. Asian ajankohtaisuutta kuvaa, että teoksesta otettiin vuoteen 1919 mennessä kaikkiaan neljä painosta. – Nimen kirjoittaminen on kansilehdellä ja itse tekstissä väliviivan suhteen vaihteleva; suomennoksessa ovat maitten nimet vaihtaneet paikkaa.

7 Stenberg, 1918, s. 3; Enckell I, 1918, s. 325–326 (ilmeisesti Stenbergia lainaten).

tä maata muun Suomen kanssa maantieteellisesti, geologisesti, hydrografisesti, kasvistoalueellisesti, kansatieteellisesti, kielellisesti, kansallisesti, kansantaloudellisesti, viljelyhistoriallisesti, sotilaallisesti, strategisesti, valtiollisesti ja koska "molemmat kansat niin t a h t o v a t."¹

Tekla Hultinin mielipiteen muokkautumiselle vuosina 1916–17 merkittävää oli, että hän sai kahdelta hyvin omaksi ja läheiseksi kokemaltaan taholta samansuuntaisesti kehittäviä vaikutteita: toisaalta hän oli perillä a k t i v i s t i e n² perusteluista Itä-Karjalan Suomeen liittämiseksi, hän ymmärsi ja hyväksyi ne ja oli valmis toimimaan niiden mukaisesti, toisaalta hän koki Suomussalmen kansalaiskokouksen päätöksen r a j a k a n s a n s a heräämisen ja valppaan omantunnon spontaaniksi ilmaukseksi. Ensikäden tietoja konkreettisesta työstä rajakansan hyväksi tuli varmasti "omalta jääkäriltä" Ilmari Relanderilta, joka toimi mm. kansakouluja rajan molemmin puolin perustaneen karjalaisen osakunnan valistussihteerinä ja joka jo kotonaan oli oppinut pitämään Itä-Karjalaa "pyhänä maana".³

Suomessa maailmansodan kolme ensimmäistä vuotta olivat hiljaisia, mitä tulee Itä-Karjalan Suomeen liittämistä koskevien mielipiteiden vapaaseen vaihtoon. Lähinnä aktivistien ja Itä-Karjalan ystävien suppeassa piirissä tapahtui mielipiteiden muokkautumista.⁴

Kun maaliskuun 1917 vallankumouksen myötä vapaampi aika näytti koittavan, oltiin valmiit toimimaan. Suomen ja Venäjän Karjalan hyväksi toimintaa haluavat perustivat aikaisemmin mainitun Karjalan Sivistysseuran ja Karjalan Kansalaisliiton,⁵ aktivistista linjaa noudattavat itsenäisyysmiehet suunnittelivat Itä-Karjalan liittämistä Suomeen Saksan avulla,⁶ ja Helsingin Sanomien piiri Eero Erkon ja K.J. Ståhlbergin johdolla omaksui Rudolf Holstin ympärysaltoihin nojautuvan toiveen Itä-Karjalan saamisesta.⁷ — Itsenäisyysmiehet, joihin Tekla Hultin kuului, edustivat heimokansallisessa mielessä viimeksi mainittuja radikaalimpaa linjaa. Heidän äänenkannattajiensa Uuden Päivän ja Svenska Tidningin syntyminen pakotti laatimaan selvän itsenäisyyspoliittisen ohjelman, ja siihen sisältyi myös heimokansallinen päämäärä, eli "hallinnon kannalta olisi edullista liittää Itä-Karjala, kahtena uutena lääninä Suomeen, koska sille sen kautta parhaiten aukeaisi edistyksen tie."⁸

Suomen julistautuminen itsenäiseksi merkitsi ulkopoliittikan joutumista hallituksen virallisten edustajien ajamaksi: valtioneuvos Edv. Hjelt nimitettiin Suomen edustajaksi Berliiniin, ja näin yhdistettiin Suomen hallituksen virallinen edustus ja aktivistien Saksan toiminta, joka

1 Stenberg, 1918, s. 38–39.

2 Jääskeläinen, Suomen suhteet Neuvosto-Venäjään itsenäisyysjulistuksesta Tarton rauhaan. Itsenäisen Suomen ulkopoliittikan alkutaival. HA XV, 1962, s. 9.

3 TH XLVIII 58 20.10.1918. Vrt. s. 207.

4 Jääskeläinen, 1961, s. 61.

5 Jääskeläinen, 1961, s. 62.

6 Jääskeläinen, 1961, s. 64.

7 Jääskeläinen, 1961, s. 64–65. — Holstin omat vahvat anglosaksilaissympatiat olivat peräisin vuosilta 1909–11, jolloin hän toimi Helsingin Sanomien Lontoon kirjeenvaihtajana. Holsti oli jo ainakin v. 1916 omaksunut yllä olevan näkemyksen. Jääskeläinen, 1961, s. 65; Paasivirta, 1961, s. 57; Holsti, Suomen ulkopoliittikka suuntaansa etsimässä vuosina 1918–1922, 1963, s. 86–100.

8 Railo, 1944, s. 17–24; Nim. Sissi, Uuden Päivän 2. näyttenumero 15.5.1917.

ei ollut laajuutensa ja kiinteytensä vuoksi sivuutettavissa.¹ Mannerheim helmikuussa 1918 Antreassa valkoisille antamassaan päiväkäskyssä selvästi² — omista myöhemmistä päinvastaisista selityksistään huolimatta — toteaa,³ että olemme kyllin vahvat puolustamaan veljiämme Vienan Karjalassa ja karkottamaan venäläiset niin Suomesta kuin Vienan Karjalastakin.⁴ Mannerheimin miekkavala otettiin valkoisessa Suomessa vastaan ilosanomana, ja kun Saksan taholta ei ollut odotettavissa apua,⁵ päätti valkoisen Suomen hallitus suorittaa Itä-Karjalan valtauksen omin voimin. Valloitushankkeita kiirehditettiin siksi, että helmikuussa oli Pohjois-Suomesta paennut punaisia itärajan taakse ja pelättiin heidän voivan ryhtyä kokoamaan hyökkäystä Suomen puolelle, ja siksi, että itäkarjalaiset voitaisiin heidän osoitettuaan itseinäistymispyrkimyksiä saada mukaan taisteluun bolševikkeja ja paenneita suomalaisia vastaan.⁶

Heti sodan päätyttyä vallitsi voittajien keskuudessa voimakas saksalaismielisyys. Hallitus oli Itä-Karjalan kysymyksen kohdalla hyvin selvillä Saksan pidättyvästä asenteesta ja länsivaltojen taholta uhkaavasta sodasta. Hallitus jätti kesäkuun 11. eduskunnalle monarkkiselle pohjalle rakentuvan hallitusmuotoesityksen ja käytti Itä-Karjalan kysymystä painostuskeinona varsinkin maalaisliittoon: jos se hyväksyy monarkian, saadaan Itä-Karjala — käänteisesti hallitus painosti Saksaa: jos saadaan Saksan avulla Itä-Karjala, hyväksytään monarkia.⁷

Tekla Hultinin saksalaissuuntaus oli peräisin jo ainakin jääkäriiliikkeen alkua ajoilta.⁸ Sodan aikana hänen kiitollisuutensa saksalaisia kohtaan vain kasvoi.⁹ Hän uskoi — kuten monet muutkin¹⁰ — että Saksa puhtaasta ystävällisyydestä ja oikeudentunnosta¹¹ ”ihmisyyden ääntä” totellen¹² koulutti jääkäreitä¹³ ja avusti Suomea sodassa. Hän ei huomannut Saksan taistelevan suoraviivaisen realistisesti: Suomi oli maantieteellisesti erillinen operaatioalue, mutta liittyi elimellisesti Saksan sotilasjohdon sotilaalliseen ja sotataloudelliseen kokonaisuuteen.

1 Paasivirta, 1957, s. 43. — Suomalaisen naisliiton keskuhallinto kirjeitse esitti valtionhoitajalle, että Aino Malmberg arvokkaan Yhdysvalloissa suorittamansa työn perusteella otettaisiin huomioon nimitettäessä Suomen edustaja Yhdysvaltoihin. Naisten Ääni, 26, 1918, 237. — V. 1958 — 40 vuotta myöhemmin — Tyyne Leivo-Larssonista (1902–1977) tuli ensimmäinen naispuolinen suurlähettiläs.

2 Itkonen, Muurmannin suomalainen legioona, 1927, s. 31–32.

3 Suomen vapaussota IV, 1923, s. 429; Heinrichs, Mannerheim Suomen kohtaloissa I, 1961, s. 76, 138; Jääskeläinen, 1961, s. 86–87.

4 Jägerskiöld, Mannerheim 1918, 1967, s. 132. — Jägerskiöld, 1967, s. 131 tosin toteaa, että ”Tätä asiakirjaa ei pidä käsittää poliittiseksi ohjelmaksi eikä se ollut sellaiseksi tarkoitettukaan.”

5 Jääskeläinen, 1961, s. 86; Jääskeläinen, 1962, s. 11; Holsti, 1963, s. 21, 24; Nevakivi, Muurmannin legioona, 1970, s. 31–32.

6 Jääskeläinen, 1961, s. 86–87; Nevakivi, 1970, s. 24–25, 31–32.

7 Nurmio, 1957, s. 153–156; Ilvessalo, Suomi ja Weimarin Saksa, 1959, s. 1–3; Jääskeläinen, 1961, s. 121–123, 128.

8 Nuorsuomalaisessa puolueessa ei ollut yhtenäistä linjaa suhtautumisessa maailmansodan osapuoliin: oli puolueettomuuden, ympärysvaltojen ja Saksan kannattajia. Holsti, 1963, s. 13–14.

9 Mm. Hultin, 1938, s. 323.

10 Stenroth, 1931, s. 166–167.

11 Stenroth, 1931, s. 166–167; ”Saksan sankarillinen itsepuolustus”, Karjala 5.10.1918; ”Saksa ja ihmiskunta”, Karjala 21.11.1918.

12 Stenroth, 1931, s. 166–167. Lainausta on saksalaisten levittämästä lentolehtisestä.

13 VP 1918 ptk. s. 326. T. H. korostaa, että jääkärien koulutus oli lahja Saksalta. Vrt. s. 210.

maan.¹ Sodan jälkeen hävinneellä Saksalla ei ollut mitään mahdollisuutta painostuksen avulla vaatia palkkaa Suomelta, joten Saksan altruismiin oli niin helppo uskoa.² Hänen kiukkunsa kohdistui entente-ystävällisiin stählbergilaisiin ja erityisesti Holstiin, joka muistutti, että Saksan antama apu oli Saksan omiin operaatioihin liittyvää ja johtopäätelti, että maksaessaan avusta Suomi tosiasiaassa osallistui Saksan sotilasmenojen korvaamiseen.³

Tekla Hultin ”oleili”⁴ sodan ajan Helsingissä eikä ollut tarkoin selvillä Itä-Karjalaan lähtevistä vapaaehtoisretkikunnista, joiden toiminnan langat johtivat valkoiseen Vaasaan.⁵ Ensimmäinen merkintä, joka kertoo hänen tietävän retkikunnista, on 6. huhtikuuta: ”Siinä uudistuvat jälleen vuosisatojen perästä kainulaisten sissiretket, mutta nyt Vienan karjalaiset ovat kansallisuudestaan tietoisia ja yhtyvät heihin. Näin rakennetaan Suur-Suomea ennen kuin edes Suomi kokonaisuudessaan on vapautettu. Muutamat pitävät tätä seikkailupolitiikkana.”⁶

Sodan 1918 aikana Tekla Hultin ei intoutunut Itä-Karjalan kysymyksestä.⁷ Hän piti sisäisen järjestyksen palauttamista tärkeämpänä, koska siitä ratkaisevasti riippui Suomen itsenäisyys ja kyky torjua kaikki idän suunnalta tulevat sotilaalliset ja poliittiset vaarat. Itä-Karjala ajan-kohtaistui – mutta toissijaisesti – vasta sitten, kun se monarkia-mahdollisuuteen liittyen nousi Suomen turvallisuuskysymykseksi. 16.6.1918 hän kirjoitti päiväkirjaansa: ”Suomen turvallisuus näissä oloissa vaatii ehdottomasti, että siitä tehdään monarkia ja että tänne saadaan kuninkaaksi joku Hohenzollerilainen prinssi, joka auktoriteetillään ja koko voimallaan ottaa hoitaakseen Karjalan kysymyksen.”⁸ Valinta monarkian ja tasavallan välillä tapahtui monarkian hyväksi ennen muuta turvallisuussyistä, joista yksi oli Itä-Karjalan kysymys.⁹

Kesän ja syksyn 1918 kuluessa ei hänen päiväkirjastaan tapaa omaa kannanottoa kysymykseen – kysymystä sivuavia mainintoja lukuunottamatta¹⁰ – vaikka hän olikin hyvin selvillä mm. niistä sotilaallisista ja taloudellisista eduista, joita esimerkiksi Paasikivi vakuutti Itä-Karjalan valloittamisen tuovan,¹¹ vaikka hän rakasti Karjalaa ”intoshimoisesti” ja vaikka hän käsitti Karjalakseen rajan molemmin puolin olevan alueen. Tällä kertaa hallitusmuoto- ja puolueuudostuskysymykset olivat turvallisuuden kannalta Itä-Karjalaa tärkeämpiä.

Kun vuosien 1918–19 vaihteessa monarkiaunelma on haudattu ja kokoomuspuolue on pääsyt työnsä alkuun, Itä-Karjala nousee Tekla Hultinin poliittisessa tärkeysjärjestyksessä ensimmäiseksi. Mutta: poliittisten olojen kehittymisen realistinen seuraus myöhään mukaan eh-

1 Nurmio, 1957, s. 180; Paasivirta, 1957, s. 158; Holsti 1963, s. 54–55, 214–217; ”Tienhaarassa” Karjala 18.5.1918. Kirjoituksesta päätellen ”Karjala” näki vielä Saksan ajavan omia etujaan, mutta kehotti silti olemaan kiitollisia.

2 Schauman, 1924, s. 20–21; Stenroth, 1931, s. 166–167.

3 Ilvessalo, 1959, s. 52–53. Vrt. Saksan motiiveista auttaa Suomea Rautkallio, Kaupantekoa Suomen itsenäisyydellä, 1977, s. 377–390.

4 Hultin, 1938, s. 282.

5 Jääskeläinen, 1961, s. 95–96.

6 Hultin, 1938, s. 341. Ilmeisesti T.H. tarkoittaa ”muutamilla” lähinnä sosialisteja, joiden omana terminä hän käyttää ko. ilmausta myöhemmin VP 1921 ptk. III, s. 3059.

7 Ylläolevaa lainausta lukuunottamatta muut ohimennen Itä-Karjalaa koskevat maininnat ovat Hultin, 1938, s. 10.4., 27.4., 8.5., 16.5., s. 348, 379–380, 387, 396.

8 TH. XLVII 31 16.6.1918. Lainaus on Enckellin selonteosta, jonka sisällön T.H. hyväksyi.

9 Vrt. s. 236–238.

10 Maininnat mm. TH XLVII 32 20.10.1918 ja 23.10.1918.

11 TH LII ”Delegatsioonin” kokoukset 19.6. ja 8.7.1918.

tineelle oli pessimistinen räppäistunnelma. Maaliskuun 19:n 1919 kohdalla on päiväkirjassa merkintä: "Aunuksen retkestä ei tule mitään. — — Siihen raukeavat toiveet Suur-Suomen luomisesta."¹ Kuitenkin huhtikuussa 1919 kokoomuksen eduskuntaryhmä teki päätöksen, että se suhtautuu "myötätuntoisesti" niihin toimenpiteisiin, joihin hallitus oli ryhtynyt Karjalan auttamiseksi.² Hallituksen rahankäyttöä tässä asiassa Tekla Hultinkin joutui puolustamaan vielä vuoden 1922 valtiopäivillä.³ Itä-Karjalan kysymys ja rauhanteko alkoivat liittyä läheisesti yhteen.

Vuoden 1919 puolivälissä Tekla Hultinissa tapahtui muutos myös suhtautumisessa Pietariin. Lokakuussa 1918 hänestä riitti bolševikkeihin nähden se, mitä oli tehty Suomenmaan rajojen sisäpuolella.⁴ Helmikuussa 1919 hän kokoomuspuolueen edustajakokouksen suursuomalaisen mielialan vastapainoksi kyseli: "Mitä tehdä Pietarilla satoinetuhansine ryssineen, kun emme jaks hallita ja hillitä edes niitäkään tuhansia, jotka tänne pakolaisina ovat siirtyneet, mutta täällä vehkeilevät meitä vastaan."⁵ Hänen mielensä muuttivat Svinhufvud ja rajalle tehty tutustumismatka. Kesäkuussa 1919 Svinhufvud kirjoitti Tekla Hultinille, että suomalaisten olisi oltava mukana Pietarin valtauksessa etupäässä "bolshevikkien ruttopesäkkeen hävittämiseksi."⁶ Viikkoa myöhemmin kirjeen saaja vaikuttetut sisäistäneenä puhuu eduskunnassa, miten Pietari "bolshevismmin ruton pesäpaikkana" on raivattava tieltä, sillä "Ennen Suomen raja on ollut liian lähellä Pietaria, nyt Pietari on liian lähellä Suomen rajaa."⁷ Samoihin aikoihin Tekla Hultin oli eduskunnan retkikunnan mukana rajalla, koska hän halusi "päästä rintamalle". Retken tarkoitus oli osoittaa retkeläisille, että bolševikkien hyökkäyksen vaara oli olemassa ja että "paras puolustuskeino oli Pietarin valtaus."⁸

Lokakuussa 1919 eduskunta kokoontui viittä päivää sovittua aikaisemmin käsittelemään hallituksen puolesta jätettyä salaista tiedonantoa Neuvosto-Venäjän rauhantarjouksen johdosta.⁹ Sosialistit kannattivat rauhaa, kokoomuksellaiset, ruotsalaiset, edistyspuolueellaiset ja maalaisliittolaiset olivat rauhaa vastaan. Eduskunnan päätökseksi tuli kokoomuksen ehdotus,¹⁰ "— — ettei Suomella näytä olevan syytä¹¹ tällä hetkellä ryhtyä rauhanneuvotteluihin

1 TH XLVII 36 19.3.1919. Lainauksen sisällön T.H. toistaa TH XLVII 38 25.7.1919. — Lähin syy lainauksen mukaiseen johtopäätökseen oli, että hallitus oli kieltäytynyt antamasta taloudellista apua ns. Aunuksen komitealle. TH XLVII 36 19.3.1919. Vrt. s. 250–251.

2 TH XLVII 36 3.4.1919; Talvela, Muistelmat I, 1976, s. 38–39.

3 Vrt. s. 250–251, 264 alaviite 2; Piironen, Sosialidemokraattisen puolueen ja lehdistön suhtautuminen Itä-Karjalan kysymykseen vuosina 1918–1922. Suomen historian pro gradu Jyväskylän yliopistossa 1976, s. 100–101.

4 TH XLVII 32 20.10.1918.

5 TH XLVIII 62 3.2.1919.

6 T.H.:n arkistossa ei ole ko. kirjettä. Tieto on T.H.:n päiväkirjasta. TH XLIX 67 14.6.1919.

7 VP 1919 ptk. I, s. 989–991, 20.6.1919.

8 TH XLIX 67 18.6.1919. T.H. oli mukana sotaministerin luvalla.

9 VP 1919 ptk. I I, s. 139; TH XLVII 40 17.10.1919.

10 VP 1919 ptk. I I, s. 1102–1104; Jääskeläinen, 1973, s. 112.

11 Viittaus johtuu siitä, että Judenitšin armeija aloitti hyökkäyksen Pietaria kohti ja "Pietarin valtaus näytti vain muutaman päivän ehkäpä vain tunnin asiaksi." TH XLVII 40 17.10.1919; Polvinen 2, 1971, s. 273. Samoilla syillä myös pääministeri Vennola perusteli hallituksen kielteistä kantaa rauhaan. Jääskeläinen, 1973, s. 112.

Neuvosto-Venäjän kanssa.”¹ Tekla Hultinin mielestä rauhanteko bolševikkien kanssa joutui ”suorastaan naurun alaiseksi”, ja hän yhtyi Ilta-lehteen, joka ”vertasi sitä sattuvasti vihkimiiseen kuolinvuoteella.”²

Tekla Hultin kaipasi toimintaa. Kun bolševikeilla oli luultua enemmän tarmoa ja voimaa ja Pietari ei antautunutkaan, niin – ainakin hänen mielestään – hallitus v a i n neuvotteli ja neuvotteli Judenitšin lähestystön kanssa käyttämättä sitä ainoaa miestä, Mannerheimiä, ”joka tietää mitä hän tahtoo ja mihin hän kykenee.”³ Hallitus vastasi Judenitšin avunpyyntöön kieltävästi, vaikka Mannerheim avoimella kirjeellä presidentille pyrki osoittamaan, että ”sotilaallinen myötävaikutus Pietarin valloittamiseen on Suomen edun kannalta suotava, jopa välttämätön.”⁴

Tekla Hultinista Suomen osallistumattomuus Itä-Karjalan ja Pietarin kysymyksen hoitoon ratkesi presidentin vaalin päättyessä Ståhlbergin voittoon, Ståhlbergin, joka vastenmielisyydestä Mannerheimia kohtaan ei missään halunnut käyttää tämän apua.⁵ Tekla Hultinin ennestäänkin melkoinen vastenmielisyyttä Ståhlbergia kohtaan vain kasvoi, kun tämä maaliskuun alussa 1920 pääministeri Vennolan jätettyä eronpyynnön kaavaili hallitusta, jossa sosialistit olisivat mukana, ja katsoi, että rauha bolševikki-Venäjän kanssa oli välttämättömyys.⁶

Rauhanteon suhteen Tekla Hultin itsekin oli kahden vaiheilla. Jos ei tehdä rauhaa, voi tilanne pahentua entisestään. Jos tehdään rauha, se on ”kuin hautapatsas Karjalaan kiinnitettyjen toiveittemme haudalla”, se toistaa Viaporin antautumisen kansallista häpeää luovuttamalla Repolan ja Porajärven, se vähät välittää Repolan rahvaan avunpyynnöstä, ettei eduskunta solmisi rauhaa, jossa Karjalalle luetaan kiduttava kuolemantuomio.⁷ Tekla Hultinista rauha ei ollut ”maan edun, arvon ja kunnian mukainen”.⁸ Se oli häpeärauha. Sellaisena se hänestä myös kesti.⁹

Tilityksen suhteestaan Itä-Karjalan kysymykseen Tekla Hultin teki eduskunnassa toukokuussa 1922. Valtiovarainvaliokunnan sosialistiedustajien toimesta otettiin esille kysymys siitä, että vuoden 1919 tulo- ja menoarviossa maan turvallisuuden tukemiseen tarkoitetuista 25 miljoonasta markasta 20 miljoonaa olikin käytetty Aunuksen retkeen ja Porajärven ja Repo-

1 VP 1919 ptk. II, s. 1121 16.10.1919.

2 TH XLVII 40 17.10.1919; Blomstedt, 1969, s. 398.

3 TH XLVII 40 22.10.1919. Lauseen kieliopillisesta virheestä huolimatta T.H. tarkoittaa Mannerheimia, j o k a tietää, mitä tahtoo ja mihin kykenee.

4 TH XLVII 40 5.11.1919; Mannerheim, Muistelmat I, s. 434–435; Ilvessalo, 1959, s. 64; Polvinen 2, 1971, s. 292–300.

5 TH XLVII 40 8.11.1919. Blomstedt, 1969, s. 388 sanoo, että presidentti Ståhlbergin ensimmäisessä hallituksen istunnossa sanelema kiitoskirje entiselle valtionhoitajalle osoittaa, että Ståhlbergilla oli ”vilpittömän kunnioitus äskeistä vastaehdokastaan kohtaan.”

6 TH XLVII 42 1.–3.3.1920, 5.3.1920. Sosialisteilla ei ollut selvää kantaa mahdolliseen ehdotukseen tulla hallitukseen. Sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän ptk. 10.3., 21.3., 28.3.1919. TA.

7 TH XLVII 42 4.6.1920.

8 VP 1920 ptk. II, s. 1482–1486 30.11.1920; Virkkunen, 1954, s. 72–73.

9 TH XLVII 44 1.12.1920.

lan avustamiseen.¹ Tekla Hultin ei puhu Itä-Karjalasta vaan koko ajan Karjalasta, ja hän ihmettelee, että "Vasemmiston taholla ei ole ilmennyt vähintäkään heimoustunnetta,² vaikka tosiasiallisesti samanlaiset verisiteet ja kielellinen sukulaisuus yhdistävät sen jäsenet rajantakaisiin karjalaisiin" ja vaikka "— — sosialidemokraatit yleensä herttaisesti veljeilevät ventovieraittenkin kansojen ja kansallisuuksien kanssa. — — Välillisesti karjalaisten avustaminen samalla tarkoitti oman maamme "rajojen turvallisuuden tukemista", ja jos "— — valtion avustus Karjalalle aikanaan olisi ollut edes jonkun verran suurempi³ ja virallinen kannatus riva-kampi ja päättäväisempi, niin Karjalan asia varmaan nyt olisi onnellisemmassa vaiheessa.⁴ Ja varmana voi kai pitää, että jos sosialidemokraatit⁵ olisivat käyttäneet vaikutusvaltaansa Karjalan hyväksi esimerkiksi Tarton rauhaa tehtäessä, niin olisi tämä kysymys ehkä jo lakannut olemasta kansainvälinen kysymys." Puhujan mielestä sosialistit olivat toimineet epäkansallisesti ja hänestä oli aiheellista "kerrankin"⁶ porvarilliselta taholta todeta, "— — että Suomen kansan enemmistö ei sittenkään kadu niitä uhrauksia, ei rahallisia eikä toisia vieläkin kalliimpia, veren ja hengen uhrauksia, joita Karjalan hyväksi on tehty." Jos kaikki käy hyvin, niin tulevat "— — uhraukset aikanaan antamaan paljon suuremman osingon Karjalan ja Suomenkin hyväksi, kuin mitä nyt olisi oikeus odottaa noiden vaivaisten 23 miljoonan käyttämisestä. — — Mutta vaikkapa niin kävisikin, ettei nykypolvi saisi tällaista osingonjakoa nähdä, niin Karjalan avustusyrietykset rauenneinakin joka tapauksessa ovat muodostaneet kohottavan kohdan Suomen kansan ja varsinkin sen nuorison elämässä,⁷ kansallisen voimanilmauksen, joka sinänsäkin on ollut kansallishengen kasvulle suuriarvoinen ja luettava tälle maalle kunniaksi."⁸

Edustaja Hakkila ihmetteli puheen jälkeen: "Sen naisedustajan, joka sanoi että niitä uhreja, joita siinä on uhrattu, Suomen kansa ei kadu, lausunto oli verraten kylmää puhetta, kun ottaa huomioon, mitenkä paljon uhrattiin alaikäisiä lapsia Aunuksen retkellä. Minusta on sydämetöntä että naisihmiset vallankin harrastavat tällamoista hullua kiihkoilua — —"⁹ Tähän Tekla Hultin vastasi päiväkirjassaan: "— — miten saada hänenlaistaan käsittämään, miten jaloa mielenlaatua osottaa henkensä uhraaminen toisen puolesta ja että todellakin on olemassa meillä äitejä, jotka ylpeydellä muistelevat, että heidän omat poikansa ovat tämän tehneet."¹⁰

1 VP 1921 ptk. III, s. 3052–3072, Asiakirjat IV, vvm. n:o 37.

2 Jo v. 1919 T.H. ihmetteli, miksei vasemmisto innostu Karjalan asiasta. VP 1919 ptk. I, s. 174–175.

3 T.H. uskoo päiväkirjalleen, että vielä hän vakuuttelujen avulla uskoo, että Jumala hoitaa Ahvenanmaan Suomelle, mutta häntä huolestuttaa, miten Jumala on "onnistuva" hoitamaan Karjalan kysymyksen. TH L 81–82 1.5.1921.

4 Jo v. 1919 T.H. sanoo eduskunnassa, ettei Aunuksen asiaa ole hoidettu riittävän jämerästi. VP 1919 ptk. II s. 1503–1505, 25.11.1919.

5 T.H. laski sosialistien leiriin tässä kysymyksessä myös ruotsalaisten vasemmiston kellokkaan, ed. Schaumanin. TH XLVII 47 2.6.1922.

6 TH XLVII 47 2.6.1922.

7 Samaa T.H. esittää jo v. 1919 puhuessaan Itä-Karjalan auttamisen yhteydessä kansallisesta kunniatehtävistä. VP 1919 ptk. I s. 174–175 29.4.1919.

8 VP 1921 ptk. III, s. 3059–3061. Päiväkirjassaan T.H. alleviivaa sanat "kohottavan kohdan" ja "kunniaaksi". TH XLVII 47 2.6.1919.

9 VP 1921 ptk. III, s. 3061.

10 TH XLVII 47 2.6.1922.

Väinö Hakkila (1882–1958) oli sosialidemokraattinen poliitikko. — Sosialistien taholla pidettiin Itä-Karjalan kysymyksen ratkaisemista Saksan avulla vaarallisena sotkeutumisenä suurvaltojen välisiin ristiriitoihin; niin ikään sosialistien mielestä Venäjä ei ajanmittaan tule hyväksymään Itä-Karjalan menestystä, ja aluelajennus merkitsi Suomelle jatkuvaa uhkaa Venäjän taholta. Piironen, 1976, s. 67, 108–115.

Saman vuoden, siis 1922, heinäkuussa Tekla Hultin puhuessaan Lapualla katsoi voivansa esittää kantansa itärajan kysymyksestä vielä selvemmin kuin eduskunnassa: "Varmana pidän myös ettei Itä-Karjalan kysymys, Suomen tärkein valtiollinen kysymys, koskaan tule saamaan meille suotuisaa ratkaisua ilman että karjalaiset itse säilyttävät vapauden rakkautensa ja ilman pohjalaisten voimakasta kannatusta. — — meidän on aina oltava varuillamme idästä päin uhkaavaa vaaraa vastaan, ilmaantukoon se sitten sotilaallisena hyökkäyksenä tai taloudellisena tai kansallisena valtaushaluna. Pitkäaikaisen kokemuksen tuloksena on meillä vanha sananlasku 'Ryssä on ryssä, vaikka voissa paistaisi.'"¹

D. "Poliittinen Rubicon"

"On pyrittävä siihen, että meilläkin niinkuin muissa maissa tärkeimmät ajankysymykset määräävät puolueyhmyksen."²

Nim. Leikari (Erkki Kivijärvi) kirjoitti Helsingin Sanomissa 18.4.1924 Tekla Hultinin 60-vuotispäiväselostuksessa, että valtiomuotokiista lohkaisi "pääskysten" ryhmän irti päivälehteläisihanteista ja sai Tekla Hultininkin siirtymään vainovuosien aikaisten valtiollisten vastustajiensa leiriin.³ Syntymäpäiväsankari ei pitänyt esitettyä näkemystä oikeana. Perussyynä tapahtumaan ei hänen mielestään ollut "pääskysten" ja "varpusten" välinen ero sisäpolitiikassa vaan ulkopolitiikassa eli lähinnä suhtautumisessa Venäjään. "Varpuset" olivat Ståhlbergin suulla vaatineet heti itsenäistymisen jälkeen yhteiskunnallisia uudistuksia maan sisäiseksi eheyttämiseksi, ja "pääskysset" katsoivat maan turvallisuuden vaativan poliittisia toimenpiteitä ja porvarillisen rintaman lujittamista, hallitusmuoto oli oleellinen osa tätä kokonaisuutta.⁴

Muistelmien perusteella ei voi välttyä näkemykseltä, että hallitusmuotokysymys oli tärkeä, muttei ainoa ratkaiseva vaikutin Tekla Hultinin siirtymiselle kokoomuspuolueeseen. Jo ylimääräisten valtiopäivien kokoontuessa syksyllä 1918 hänelle oli selvää, että "Nuorsuomalainen puolue ritisee ja ratisee liitoksissaan niinkuin särkymisen edellä."⁵ Hän tunsi olevansa Danielin osassa siinä nuorsuomalaisten kokouksessa, jossa Ståhlbergin ja Erkon koulukunta esitti, miten "vanhoilliset ainekset pitäisi v i h d o i n" (harv. V.K.) saada puolueesta karkotetuiksi. Vanhoillisilla Tekla Hultin katsoi tarkoitettavan niitä, jotka kymmenen vuotta kestäneiden riitaisuuksien aikana olivat edustaneet jyrkkää linjaa suhtautumisessa Venäjään.⁶

1 TH XLVII 47 14.7.1922. — Lainattua virkettä tavataan eri puolilta Suomea, ja sananparren sisältö riippuu siitä, mikä tunneväri ryssä-sanalle annetaan. Yhteinen ryssä-viha oli omiaan lisäämään kansallista eheyttä ja voimaa. Klinge, Vihan veljistä valtiotalousmiiniin, 1972, s. 69—72.

2 TH XLVII 51 18.4.1924; Juva II, 1961, s. 297—298; Blomstedt, 1969, s. 371—372.

3 Helsingin Sanomat 18.4.1924. — Saman näkemysten esittäjä mm. Routavaara, Kansallisen kokoomuspuolueen vaiheita 1918—1948, 1948, s. 14.

4 TH XLVII 51 18.4.1924; Juva II, 1961, s. 297—298; Blomstedt, 1969, s. 371—372.

5 TH XLVII 32 26.9.1918.

6 TH XLVII 32 16.10.1918. — Nuorsuomalaisesta puolueesta siirtyivät kokoomukseen mm. E. N. Setälä, Onni Talas, Pekka Ahmavaara ja P. E. Svinhufvud.

Riitojen aika oli ollut riittävän pitkä kokoomuslaisuuteen valmentautumiseksi: jo vuonna 1911 hän oli eronnut mecheliläisestä linjasta, ja vuonna 1915, kun Uusi Suometar sai uuden päätoimittajan ylioppilaskunnan puheenjohtajasta ja savolaisen osakunnan kuraattorista P.J. Hynnisestä, hän oli valmis yhtymään lehden johtokunnan näkemykseen, että vaikka nuorilla oli toisenlainen poliittinen käsitys kuin vanhoilla, niin he tulevaisuuden määrääjinä saavat myös määrätä vanhasuomalaisen puolueen pää-äänenkannattajan suunnan. Nuorsuomalainen sanomalehtinainen oli jopa valmis avustamaan vanhasuomalaista lehteä.¹

Tekla Hultinia ei tarvinnut "karkottaa" puolueesta — hän päätti itse olla toista kertaa häiritsemättä "sakin yksimielisyyttä".² Ennen puolueen virallista hajoamista 8.12.1918 hän sai kuulla vielä uuden katkeroitettavan rinnastuksen puolueen jakautumisesta: lisätyn puoluehallinnon kokouksessa tasavaltalaiset korostivat omaa kansanvaltaisuuttaan ja leimasivat monarkistit kansanvallan vihollisiksi vaatien kurinpidollisia toimenpiteitä näitä vastaan.³

Nuorsuomalainen puolue hajosi 8.12.1918. Neljän äänen enemmistöllä puoluekokous hyväksyi ohjelmaan pykälän, että puolue kannattaa tasavaltaista hallitusmuotoa. Ero tasavaltalaisten ja monarkistien välillä oli selvä.⁴ Tekla Hultin oli toki selvillä, että jo vuosien 1906—08 vaiheilla nuorsuomalaisessa puolueessa oli henkilöskismoja kahden vallanhimoisen, Jonas Castrénin ja J. K. Ståhlbergin, ympärillä,⁵ mutta ennen muuta jälkimmäistä hän syytti puolueuudostuksen ajamisesta siihen pisteeseen, missä se oli joulukuussa 1918.⁶

Ståhlbergilla oli paljon puutteita: hän ei ymmärtänyt naisia, monarkisteja, itäkarjalaisia, saksalaisia,⁷ mutta hän ymmärsi sosialisteja; hän ei ymmärtänyt itsenäisyyttä ja jääkäreitä, mutta kylläkin yhteiskunnallisia uudistuksia. Hän oli kriitikko, "intrigooni" ja hyvin varovainen akateeminen stilisti.⁸ Yhden hyvän puolen Tekla Hultin hänestä sentään löysi: hän oli ahkera. Kuitenkaan se ei riittänyt, sillä Tekla Hultinin mielestä K. J. Ståhlbergin nimi ei kuulunut Suomen itsenäisyyden historiaan.⁹

1 Hultin, 1938, s. 139—140. T.H. ei missään myöhemmin mainitse avustaneensa lehteä. Lehden pääkirjoitusten laatijoiden luettelossa häntä ei mainita; muuhun lehden erittäin puutteellinen arkisto ei anna valaistusta. — Hynnisen tulo päätoimittajaksi merkitsi aktivistien veretöntä vallankaappausta ja suomettarelaiten ja pääskysten yhteistyön alkamista. Dosentti Pirkko Rommin antama tieto 4.2.1975. — Mahdollisesti puolueiden sisäisten erimielisyyksien vuoksi uusi puolueyhdistys olisi syntynyt jo ennen vuotta 1918, jos maailmansota ei olisi tullut väliin. Uudelleenryhmittäminen pääsi alkuun vuoden 1917 alusta. Borg, 1965, s. 125.

2 TH XLVII 32 16.10.1918.

3 TH XLVII 33 17.11.1918; TH XLVII 34 8.12.1918.

4 TH XLVIII 60 8.12.1918. E. N. Setälän ehdotusta, että "— — kansanedustajille jätetään vapaus päättää tästä asiasta sen mukaan, miten isänmaan etu ja kunnia silloin vaatii" ei hyväksytty.

5 TH XLVII 41 29.12.1918 ajoittamatta sanoo, että "Ei kestänyt kauan ennenkuin itse puoluehallituksessa syntyi kaksi ryhmää, toinen Jonaksen ja toinen Ståhlbergin ympärille." "Karjala" 24.4.1908 ja Paavolainen, 1954, s. 118, 120 tosittavat T.H.:n tiedon.

6 TH XLVII 37 14.6.1919.

7 TH XLVII 31 6.8.1918; TH XLVII 33 17.11.1918.

8 TH XLVII 37 14.6.1919; TH XLVII 41 29.12.1919.

9 TH XLVII 31 10.8.1918; TH XLVII 41 29.12.1919. T.H. on pyyhkinyt yli arvionsa K. J. S.:n nimen kuulumattomuudesta itsenäisyyden historiaan päiväkirjansa julkisuuteen tarkoitusta laitoksesta (TH XLIX 73). Samoin T.H. (TH XLVII 33 17.11.1918) kirjoittaa, että Ståhlberg on "minun silmissäni vain juristi ja puolueintrigooni, olkoot hänen tarkoituksensa mitkä tahansa." Tämäkin on myöhemmin (TH XLVIII 59) pyyhitty yli.

Kansallinen kokoomuspuolue syntyi Vanhalla ylioppilastalolla 9. joulukuuta 1918.¹

Muutokset puoluepolitiikassa olivat johdonmukaisesti kehittynyttä mukautumista sisä- ja ulkopoliittikan uusiin asetelmiin. Toisaalta porvaripuolueilla oli yhtenäinen rintama sosialisteihin nähden näiden läpimurtovuoden, vuoden 1907, jälkeen, toisaalta bobrikovilaisen ajan palattua toisen sortokauden muodossa ei enää syntynyt puolueiden kesken Venäjänpolitiikassa täydellistä vastakohta-asetelmaa, mutta kylläkin hajontaa menettelytapakysymyksistä puolueiden sisällä. Tämä mahdollisti nuorsuomalaisen konservatiivisen siiven ja vanhasuomalaisen radikaalin siiven lähentymisen ja luopumisen periaatepolitiikasta päivänpolitiikan hyväksi.² Merkkejä uudesta puolueuudostuksesta oli jo ennen joulukuuta 1918, sillä vuoden 1917 vaaleissa vanha- ja nuorsuomalaiset esiintyivät nimellä yhdistyneet suomalaiset puolueet, ja tarkoituksena oli koota kaikki porvarilliset suomalaiset itsenäisyysajatuksen ympärille,³ ja syksyllä 1918 juuri ennen ylimääräisten valtiopäivien alkua pieni ryhmä vanha- ja nuorsuomalaisia kokoontui alustavaan neuvonpitoon porvarillisten suomalaisten yhtymiseksi.⁴

Tekla Hultinista kansallisen kokoomuspuolueen synty eri kansalaispiirien yhtymisestä oli ”mitä suurin siveellinen voitto, vaikkei sen aineellinen merkitys tullutkaan niin suureksi kuin alussa toivottiin.”⁵ Tiukasti hän korosti, että v a n h a s u o m a l a i s e t ne opportunisteina ovat kantansa ja mielipiteensä m u u t t a n e e t, eivät Jonas Castrén ja P. E. Svinhufvud ja ”itsestäni minä myöskin vastaan.”⁶

Tekla Hultin tuli heti alusta alkaen puoluehallintoon toisena naisena Tilma Hainarin ohella⁷ ja eduskunnassa ryhmien väliseen neuvottelukuntaan kokoomuksen edustajana.⁸ Tämä oli hänestä, juuri toisesta puolueesta ”karkotetusta”, hieman äkkinäistä, ja hän tosissaan epäili, tokko puolivälissä kuuttakymmentä olevana enää saattoi ”kotiutua” uuteen seuraan,⁹ varsinkaan kun vanhat nuorsuomalaiset ihanteet tulivat mukana.¹⁰

Tammikuun puolivälissä 1919 hän suostui kokoomuspuolueen yleisehdokkaaksi omassa vanhassa vaalipiirissään.¹¹ – Valtiopäivien avajaisten yhteydessä huhtikuun ensimmäisenä syntyi kokoomuksen eduskuntaryhmässä ensimmäinen konflikti: ryhmän puheenjohtaja Arajärvi ehdotti, että asetettaisiin 7–8 hengen ryhmä valmistelemaan ryhmän kaikki kysymykset. Tekla Hultinista tämä merkitsi juntausta, ja hänestä se mikä sopi suomettelaisille talonpojille, ei sopinut nuorsuomalaisille; näkemystä ei tullut muuttamaan ehdotus hänen valitsemistaan ko. ryhmään: Tekla Hultin ei halunnut holhota eikä tulla holhotuksi.¹²

1 TH XLVIII 60 8.12.1918.

2 Rommi, Suomen sisäpoliittiset rintamalinjat, Valvoja 1963–1964, n:o 4 s. 213–218. Vrt. alaviite 12, s. 255.

3 Routavaara, 1948, s. 13, 17.

4 TH XLVIII 58 25.10.1918.

5 Hultin, 1929, s. 18.

6 TH XLVII 41 29.12.1919.

7 9.12.1918 kokouksessa T.H. valittiin kansallisen kokoomuspuolueen väliaikaisen puoluehallinnon toimeenpanevan valiokunnan jäseneksi. Puoluehallituksen kokousten pöytäkirjat 1918–1924. PTA.

8 Kansallisen kokoomuspuolueen eduskuntaryhmän ptk. 14.12.1918. PTA.

9 TH XLVII 34 12.2.1918; Routavaara, 1948, s. 14–18.

10 TH XLVIII 63 1.3.1919.

11 TH XLVII 35 13.1.1919.

12 TH XLVII 35 1.4.1919. Puolueessa olivat alussa vanhasuomalaiset poliittiset näkemykset johtavina. Rommi, Kansallisen kokoomuspuolueen murros 1920-luvun alussa, HAik. I, 1974, s. 13, 24.

Ensimmäisen kokoomuslaisen edustajakauden päätyttyä hän halusi vetäytyä syrjään, vaikka tunsikin olevansa fyysisesti hyvissä voimissa. Hän oli ”kylästyntynyt henkisesti” koko eduskunnan komentoon ainaisine jaarituksineen, joista hänen mielestään oli vähän tyydyttäviä tuloksia, ainakin vähemmistöön kuuluville. Häntä tympäisi, että keskusta painotti keskusta-asemaansa etupäässä taktisista syistä ja sitten seurasi vasemmistoa.¹ Hän ei viihtynyt omassa ryhmässään, jossa vallitsi oligarkkinen henki, jossa asiat päätettiin muutamien kellokkaiden sanelun mukaan ja jossa oli harvoin todellista mielipiteiden vaihtoa. Juuri tässä hänestä tuli näkyviin ero suomettarelaiten ja nuorsuomalaisten välillä. Ero oli niin masentavasti vaikuttava, että hän lakkasi kokonaan käymästä ryhmäkokouksissa. ”Nuorsuomalaisessa ryhmässä oli lopulta riitaa ja erimielisyyttä, mutta siellä oli samalla elämää. Eikä Ståhlberg, vaikka usein esiintyikin puheessaan ivallisena, koskaan koettanut tukahduttaa vastustajiensa mielipiteiden ilmaisua. Siinä ryhmässä se ei olisi onnistunutkaan.”²

Tilannetta ei tullut pelastamaan kokoomuspuolueen sisäinen kehityskään, jossa vanhasuomalaiset poliittiset katsomukset olivat aluksi väistyneet hallitsevasta asemastaan nuorsuomalaisten ”pääskysten” sopeutumisen helpottamiseksi.³ Kansallinen kokoomuspuolue ei ollut syntyessään ”puhdaspiirteinen konservatiivinen puolue”, vaan sen ohjelma oli synteesi vanhasuomalaisen ja nuorsuomalaisen puolueen pyrkimyksistä: vanhasuomalaiselta puolueelta se sai runsaasti konservatiivisia aineksia ja nuorsuomalaiselta puolueelta yhteiskunnallisia pyrkimyksiä. Puolueen syntyvaiheessa tärkeimmäksi koettiin valtakunnan sisäisen järjestyksen ja ulkoisen turvallisuuden varmentaminen,⁴ ja päämäärän katsottiin olevan saavutettavissa jyrkällä suhtautumisella bolševistiseen Venäjään ja monarkialla.

Tekla Hultinin poliittisia valintoja tarkasteltaessa huomio kiintyy siihen, että ne kaikki, liberalismi, työväenpuolue, passiivisen ja aktiivisen vastarinnan puolue nuorsuomalaisella pohjalla ja kokoomuspuolue, ovat olleet nuoria silloin, kun hän niihin liittyi. Ja ainakin päätellen siitä vastenmielisyydestä, joka hänellä kokoomusta kohtaan kehittyi, häntä houkutti puolueiden nuoruudessa niiden jähmettymättömyys ja vapaus, eli puolueen yksityisen jäsenen

1 Jo 25.10.1919 (TH XLVII 43) T.H. oli näkevinään kokoomuspuolueen jäsenten käyttävän samanlaisia perusteluja rauhan saamiseksi kuin sosialistit. Myös 22.2.1922 (TH XLVII 44) T.H. syytti puoluettaan myönnötyksistä vasemmalle.

2 TH XLVII 46 11.3.1922. T.H. mainitsee kellokkaina mm. Arajärven, Nevanlinnan, Suolahden ja Virkkusen. Julkisuuteen tarkoitettua käsikirjoituksesta on maininta kellokkaista pyyhitty yli (TH L 84). Vrt. Virkkunen, 1954, s. 39.

T.H:n kulttuuripoliittinen kanta näkyy siitä, että hän 12.9.1921 lahjoittaa aitosuomalaisen oikeaoppisesti Turun yliopiston kirjastolle 263 teosta eli 517 nidettä. 7.9.1940 hän lahjoittaa lisää 24 teosta eli 29 nidettä. Tekla Hultinin kokoelman luettelo, Turun yliopiston kirjasto; Volter Kilven kiitoskirje T.H.ille 17.11.1921, TH XXI. — Turun yliopistoa ei julkisesti perustettu aitosuomalaisten tunnuksin, vaan ”jalon kilpailun hengessä” Helsingin yliopiston rinnalle. Jutikkala, Suuntaus oikealle, Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–1939. HA XVI, 1964, s. 138; Jäntere, Turun yliopiston perustaminen, 1969, s. 49. 93–94, 306, 311.

3 Rommi, 1974, s. 24.

Vrt. Borg, 1965, s. 177: kokoomuspuolueen ohjelma sai (tarkoitetaan lähinnä vuoden 1922 puoluekokouksen ohjelmaa) ”selvästi vanhakonservatiivisen leiman”.

Vrt. Rantala, Konservatismi ja sen kannattajat, 1960, s. 16: ”Vuodesta 1922 lähtien kokoomuksen ohjelma alkaa saada — joko tietoisesti, olosuhteista johtuen tai muiden puolueiden radikalisoitumisen seurauksena — konservatiivisia piirteitä.”

Puoluekentässä oikealla olleiden puolueiden liukuminen yhä enemmän oikealle ei ollut ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa yksistään suomalainen poliittinen ilmiö. Rantala, Konservatiivinen puolueyhteisö, 1956, s. 20–21; Rantala, 1960, s. 15.

4 Kokoomuspuolueen ohjelmat vuosina 1919, 1921, 1922.

oikeus tehdä itsenäisiäkin ratkaisuja, ja jyrkkyys eli kompromissittomuus. Vapauden ja jyrkkyyden kaipuu saattoivat olla yhteydessä hänen temperamenttiinsa, karjalaiseen syntyperäänsä ja haluunsa toimia juuri rajan ihmisten luottamuksen arvoisesti; oma osuutensa valintoihin on ollut myös hänen omilla kellokkaillaan, Mechelinillä ja Svinhufvudilla,¹ joista jompi kumpi oli aina mukana uutta valintaa tehtäessä.

Väsyminen aktiiviseen puolue toimintaan 1920-luvun puolivälin paikkeilla oli yhteydessä siihen, että hän ei ollut parhaimmillaan tasaisessa, rauhallisessa kehityksessä. Hän etsi pioneerin synnynnäisellä vaistolla tilaisuuksia, joissa oli vastuksia, taistelua selvästi määriteltävän päämäärän saavuttamiseksi: itsenäisyys oli päämäärä, mutta sen rakentaminen tasaista tai epätasaista, selvää päämäärää vailla olevaa kehitystä. Rauhanaikaista kehitystä laimensi myös mielikuvituksen puute, mahdottomuus soveltaa suuria linjoja pieniin kuvioihin, suurvalta-politiikan sopimattomuus dimnutiiviseen politiikkaan. Sekin vähäinen yritys, joka suurvalta-politiikasta Suur-Suomi -unelman muodossa syntyi, kuivui kasaan.²

E. Kansallisen kokoomuspuolueen kansanedustajana vuosina 1919–1924

”Sydämmessäni tunnen olevani yhä vielä nuorsuomalainen.”

Tekla Hultin 18.4.1924.³

Ensimmäiset uuteen puoluejakoon pohjautuvat eduskuntavaalit olivat 1. ja 3. maaliskuuta 1919. Tilanne puolueiden kannatuksen ennustettavuuden kannalta oli oleellisesti samanlainen kuin yksikamarisen ensimmäisissä vaaleissa vuonna 1907. Sisä- ja ulkopoliittisesti monisärmäinen tilanne vaati vaalipuhujilta sekä selityksiä jo tapahtuneesta että ohjeita ja toivomuksia tulevaisuutta varten.

Tekla Hultin puhui vaalimatkojensa aikana yhdessätoista paikassa: Lappeenrannassa, Kotkassa ja Viipurissa ja kahdessa paikassa Luumäellä, Uudellakirkolla, Kuolemanjärvellä ja Koivitollla.⁴ Kaikki mainitut kunnat olivat hänelle nuorsuomalaisilta puhujamatkoilta tuttuja ja kuuluivat nuorsuomalaisten kanta-alueisiin Kotkaa⁵ lukuunottamatta, sillä vuoden 1916 vaaleissa, jolloin nuorsuomalainen puolue esiintyi viimeistä kertaa erillisenä puolueena vaaleissa, nuorsuomalaisten kannatus vaihteli näissä kunnissa 29 %:sta 43 %:iin ollen keskimäärin 38 %.⁶

1 T.H. tuo kirjoituksessaan ”Kaksi tapaamista” (Vapaussodan kertomuksia III, 1938, s. 38) selvästi julki, miten hän Mechelinin jälkeen kaipasi ihmistä, joka sallisi ”siltoin tällöin heittää silmäyksen hallitustoi-
mien salaisen esiripun taakse”, ja miten ”Jo sortovuosina Svinhufvud usein puhui minulle luottamuk-
sellisesti.”

2 TH XLIX 71 9.11.1919. T.H. sanoo mm. harrastaneensa vain todellista suurvaltapoliitiikkaa.

3 TH L 94 18.4.1924. Saman ajatussällön T.H. toistaa TH L 95 23.4.1925.

4 TH XLVIII 62 15.2.1919, 20.2.1919; TH LIV b Puhe poliittisesta tilanteesta Kotkassa (19.1.1919),
Esitelmä poliittisista olosuhteista Lappeenrannassa (6.1.1919); Karjala 4.1.1919, 17.1.1919, 12.2.
1919, 14.2.1919. – Kansallinen kokoomus sai ko. kunnissa 35 % annetuista äänistä ja 21 % puolueen
koko vaalipiirissä saamista äänistä. Vrt. liite 14 s. 299.

5 Kotkassa nuorsuomalaiset saivat vuoden 1916 vaaleissa 14 % annetuista äänistä. Vrt. liite 11 s. 296

6 Vrt. liite 11 s. 296.

Hän otti puheensa lähtökohdaksi¹ Eino Lehiköisen tunnetusta kupletista "Ensi päivä elokuuta vuonna neljätoista" säkeen "Suuret herrat Pietarissa näkee pahaa unta, Venäjä on rajamaa ja Suomi valtakunta."² Hän käsitteli puheissaan itsenäistymistä ja kokoomuspuolueen syntyä ja niitä vaatimuksia, joita siirtyminen epäitsenäisestä suuriruhtinaskunnasta itsenäiseksi valtioksi asetti kaikille vastuuntuntoisille kansalaisille, sillä isänmaan onni ja menestys oli saavutettavissa vain rakkaudella työhön, halukkuudella yhteistyöhön ja poliittisella, puolustuksellisella, taloudellisella ja sivistyksellisellä aktiivisuudella.³ Erikoiskiitoksen häneltä saivat jääkärit, joiden paluun ensimmäinen vuosipäivä sattui vaalitaistelun ajankohtaan.⁴

Kokoomuspuolueen lehdeksi julistautuneessa Karjalassa⁵ oli Tekla Hultinin vaalimainonta seitsemän edellisen vaalitaistelun jo vakiinnuttama:⁶ piirroksen kera esittely, jossa korostettiin toimintaa jääkäriliikkeen ja eheän Suomen hyväksi, kahta viikkoa ennen vaaleja ja Tekla Hultinin oma kirjoitus "Jääkärien vuosipäivänä" viikkoa ennen vaaleja.⁷

Tulos oli Tekla Hultinille, joka vaalitaistelun aikana pidetyssä puolueen ensimmäisessä varsinaisessa edustajakokouksessa oli valittu puolueen johtona toimivaan valtuuskuntaan,⁸ mairitteleva ja hipoi vuoden 1913 vaalien ennätyskellistä vertauslukua.⁹ Tulos oli sitäkin mairittelevampi, koska nuorsuomalaisten kantakunnista vain Viipurissa, Lappeenrannassa ja Haminaassa kokoomus näytti perivän nuorsuomalaisia äänestäjiä.¹⁰ Vähintään 30 prosenttisesti kokoomuslaisia kuntia olivat Kotka, Pyhtää, Kymi, Haapasaari, Suursaari, Seiskari ja Kuolemanjärvi.¹¹ Tekla Hultin oli pettynyt vaalin yleiseen tulokseen, sillä kokoomuspuolue oli odottanut saavansa 35–40 edustajaa läpi – ja sai 28; sosialistit saivat 80, maalaisliitto 42, edistys 26, ruotsalaiset 22 ja kristillinen työväenpuolue 2 edustajaa. Pettymykseen liittyi pelkoakin, sillä 76 % valituista oli uusia, valtiopäiväkokemusta vaille olevia edustajia.¹²

- 1 T.H. tunsii lähtökohtansa jo vuodelta 1914. Vrt. s. 207 alaviite 2. Hän sai tekijältä laulun sanat 60-vuotislahjaksi. TH 194 18.4.1924.
- 2 T.H:n oman ilmoituksen mukaan ko. säe oli mottona ainakin Kotkassa, Luumäellä ja Koivistolla. TH XLVIII 61 20.1.1919, TH XLVIII 62 15.2.1919 ja 20.2.1919.
- 3 TH LIV b.
- 4 TH XLVIII 60 20.2.1919; TH LIV b; Hultin, Jääkärien vuosipäivänä, Karjala 25.2.1919.
- 5 "Merkkipäivänä" Karjala 1.1.1919: "Kansallisessa kokoomuspuolueessa ovat lähinnä löydettävissä ne aatteet, joita olemme ajaneet." Karjalan 20-vuotisjuhlanumerossa 1.1.1924 korostetaan, että lehti on aina heijastanut sitä puoluetta, joka on taistellut Venäjää, itää ja slaavilaisuutta vastaan.
- 6 Vrt. s. 170–172.
- 7 "Kansallisen kokoomuspuolueen edustajaehdokkaista", Karjala 18.2.1919; Hultin, Jääkärien vuosipäivänä, Karjala 25.2.1919.
- 8 Kansallinen kokoomuspuolue 1919 I Pöytäkirjat, 1920 I Pöytäkirjat, 1921 I Pöytäkirjat. PTA.
- 9 Karjala on ollut ainoa lähde, josta edustajaehdokkaiden henkilökohtaisia tuloksia vuosien 1907–1922 vaaleista on ollut käytettävissä. Karjala ei vuosien 1917, 1919 ja 1922 vaalien kohdalla esitä ehdokkaiden saamia äänimääriä, ainoastaan vertausluvut. Vrt. liite 4, s. 289.
- 10 T.H. sai vuoden 1913 vaaleissa vertausluvukseen 17 805. Vrt. s. 172 ja liite 4 s. 289.
- 11 Ko. kunnissa vuoden 1916 vaaleissa nuorsuomalaiset saivat keskimäärin 43 % äänistä ja vuoden 1919 vaaleissa kansallinen kokoomus 47 % ja kansallinen edistyspuolue 22 % äänistä. Vrt. liitteet 12, 14 s. 297, 299.
- 12 Vrt. liite 14 s. 299.
Huomattakoon, että nuorsuomalaisen puolueen vahvimmita kanta-alueilta maan itäosista edistyspuolue ei saanut 1920-luvun puolivälistä lähtien yhtään ainoaa edustajaa, mutta kokoomus sai vv. 1919–39 2/3 puolueen edustajista Hämeen ja läntisen Karjalan vaalipiireistä. Noponen, Kansanedustajien sosiaalinen tausta Suomessa, 1964, s. 198–199.
- 13 TH XLVIII 63 14.3.1919; Juva V, 1967, s. 211.

Maaliskuun lopulla Tekla Hultin huolestuneena suomettarelaiten valta-asemasta puolueessa kutsui nuorsuomalaisia neuvottelemaan, miten lisätä nuorsuomalaista vaikutusvaltaa puolueessa. Läsniä kokouksessa kutsujan lisäksi olivat ainakin Arokallio, Brotherus, Erich, Homén ja Suolahti. Tärkein muutaman päivän kuluttua alkavilla valtiopäivillä esille tulevista kysymyksistä oli hallitusmuotokysymys. Useimmat – Tekla Hultin mukana – olivat sitä mieltä, ettei kannata estää tasavaltaisen hallitusmuodon kiireelliseksi julistamista, mutta kannatti ”– kieltäytymisen uhalla koettaa saada hallitusmuoto niin lujaksi kuin suinkin.”¹

Eduskunnan voimasuhteissa tapahtunut muutos teki hallituksen vaihdon välttämättömäksi. Uuden hallituksen kokoonpanosta ei yllämainitussa kokouksessa ehditty keskustella, mutta Tekla Hultinin mielestä porvarillisten tasavaltalaisten oli muodostettava hallitus muiden porvarillisten ryhmien jäädessä lojaaliin oppositioon. ”Miten usein onkaan minulla ollut tilaisuus ihmetellä miesten varmuutta omasta virkakelpoisuudesta”, oli hänen päiväkirjalleen uskomansa arvostelu Kaarlo Castrénin 17.4. keskustapuolueiden edustajista muodostamasta hallituksesta.²

Hallitusmuodon saaminen oli välttämättömyys. Koska kokoomus ei katsonut kestävänsä uusia vaaleja ja koska keskusta ja vasemmisto olivat valmiit eräisiin oikeiston tekemiin muutosehdotuksiin, kokoomuksen enemmistö asettui uusitun hallitusmuotoesityksen hyväksymisen kannalle; tietysti kokoomus toivoi, että Mannerheimista tulee presidentti. Tekla Hultin harkitsi asiaa monelta puolelta ja päätti pysyä oppositiossa, vaikka myönsikin, että sillä oli vain ”mielensäoittoksellinen merkitys”.³ Eduskunta hyväksyi tasavaltaisen hallitusmuodon 21.6. ja valtionhoitaja vahvisti sen 17.7.1919.

Neuvottelut presidenttiehdokkaista alkoivat. Tekla Hultinista Mannerheim oli itseoikeutettu presidentin paikalle, ja hän uskoi myös, että jos kansa saisi valitsijamiesten välityksellä suorittaa valinnan, Mannerheimin valinta olisi varma. Hän ei hyväksynyt poikkeuksellista menettelyä, että eduskunta valitsisi ensimmäisen presidentin.⁴ – Alunperin Tekla Hultin vierasti Mannerheimia tämän Venäjällä tapahtuneen ylenemisen vuoksi ja epäili häntä sympatioista sikäläisiä ”sotavereitaan” kohtaan. Hän suli Mannerheimille kevään ja kesän 1919 aikana: 16.5. hän ihasteli päiväkirjalleen, ”Kuinka viisas mies hän onkaan”,⁵ ja 16.8. hän tunnusti,

1 Kannattaa-ilmausta perusteltiin sillä, että kieltäytyminen tuottaa uudet vaalit ja mahdollistaa puolueelle uusia tappioita. TH XLVIII 64 28.3.1919.

Vieraat vitsailivat illan emännälle, että hän on avannut poliittisen salongin rouva Hella Wuolijoen tapan. T.H. jatkaa päiväkirjassaan. ”Kunpa olisikin minulla käytettävänä samanlaiset gulashirikkauudet kuin hänellä, niin sangen mielelläni avaisin kotini omansuuntaisen intelligen sin seurustelu- ja keskustelupaikaksi.” Vrt. Hella Wuolijoki, Minusta tuli liikenainen, s.a., s. 234–244.

2 TH XLVIII 64 28.3.1919; TH XLIX 65 18.4.1919; Juva V, 1967, s. 211.

3 TH XLIX 67 20.6.1919.

4 TH XLIX 68 21.–22.7.1919.

5 TH XLIX 66 16.5.1919. Sanat on lausuttu Mannerheimin ja valkoisen Suomen voiton kunniaksi 16.5.1919 järjestetyn juhlan innoittamana. Jägerskiöld, Valtionhoitaja Mannerheim, 1969, s. 275, 278, 280–281.

että "Nyt minä suorastaan hurmaannuin hänen ylväystään ja charmistaan. Ja se tapahtui viitisen minuuttia kestäneen politiikkaa koskevan keskustelun aikana."¹ – Ståhlbergin ehdokkuutta hän paheksui jyrkästi, ja luonne- ja menettelytapaeroista kasvanutta syvää henkilökohtaista vastenmielisyyttä Ståhlbergiin hän ei päiväkirjassaan peittele.²

Ståhlbergin ja Mannerheimin välillä oli eroja, joita on ammattipoliitikon ja ammattisotilaan välillä, ja kumpikin oli hyvin itsetietoinen ja tarkka vallastaan.³ Mikään itsestään selvä ehdokas Ståhlberg ei ollut, ja hän oli kauan haluton asettumaan Mannerheimin vastaehdokkaaksi.⁴

Sosialistien päätös asettua "parhaan mahdollisen porvariehdokkaan taakse" oli Ståhlbergista lojaalisuuden ilmaus; maalaisliitto Alkion johdolla myönsi, että Ståhlbergilta puuttui useita avuja, mutta luotti silti enemmän häneen kuin "kuninkaalliseksi" osoittautuneeseen Mannerheimiin; kokoomukselle ja ruotsalaisille Mannerheim oli ainoa mahdollisuus.⁵ Ennen vaaleja maassa vallitsi kiihtynyt mieliala. Uhattiin mm. upseerien erolla, jos Ståhlberg tulee valituksi,⁶ ja ainakin entisten aktivistien keskuudessa käytiin kamaripohdintaa vallankaappauksesta.⁷

Mutta: 25.7.1919 eduskunta valitsi 143 äänellä Ståhlbergin presidentiksi. Tekla Hultin istui tulosta julistettaessa edustaja Snellmanin kanssa ravintolan puolella; periaatteessa hän ei hyväksynyt tämänlaatuista mielenosoitusta, mutta silti ... Ansaitsihan presidentti vähemmän kuin gulašsi,⁸ yritti hoitaa viimeiseen asti Suomen ja Venäjän siteitä ja ennen kaikkea kutsui jääkäreitä maanpettureiksi.⁹ Myöhemminkään hän ei jaksanut ymmärtää tulosta, ja pohiessaan ratkaisua hän uskoi sen olleen "useiden keskenään ristiriitaisten voimien tulos, siis itsessään luonnottomuus, mutta tosiasiallisesti kuitenkin näiden voimien tasapainopiste."¹⁰

1 TH XLVII 39 16.8.1919. T.H. kävi E. N. Setälän ja Ilmi Hallstenin kanssa kokoomuspuolueen nimissä esittämässä Mannerheimille tervehdyksen ja valittelun, "että maamme nyt menettää hänenkaltaisansa miehen."

2 Vrt. s. 211, 216, 253.

Jotain Ståhlbergin ja T.H.:n väleistä sanoo se, että T.H.:lle osoitettuja S:n kirjeitä ei T.H.:n arkistossa ole yhtään, ja S:n arkistossa on yksi T.H.:n käyntikortti varustettuna omakätisellä lisäyksellä "Suurimmalla kunnioituksella ja myötätuntoisuudella". Päiväys kortista puuttuu.

Tekla, Aldyth ja Elis Hultin oleskellessaan Naantalissa kävivät 15.6.1923 Kultarannassa, ja T.H.:n täyttäessä 60 vuotta Ester Ståhlberg kävi T.H.:n luona onnittelekäynnillä. TH L 91 15.6.1923, TH L 94 18.4.1924.

3 Blomstedt, 1969, s. 382–383; Jägerskiöld, Mannerheim rauhan vuosina, 1920–1939, 1973, s. 12.

4 Hirvikallio, Tasavallan presidentin vaalit Suomessa 1919–1950, 1958, s. 15–16; Jägerskiöld, 1969, s. 259–260.

5 Sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän ptk. 23.7.1919; Hirvikallio, 1958, s. 11–12; Blomstedt, 1969, s. 377–379; Jägerskiöld, 1969, s. 259–260; Alanen, 1976, s. 546.

6 Virkkunen, 1954, s. 221; Hirvikallio, 1958, s. 17–18; Juva V, 1967, s. 222.

7 TH XLIX 78 26.11.1920; Hirvikallio, 1958, s. 10, 16, 20; Blomstedt, 1969, s. 301, 357–358, 378–380. Aktivistit väittivät Ståhlbergin pitäneen jääkäriiliikettä maankavalluksena, itsenäisyyspyrintöjä v. 1917 valtiollisena kevytmielisyytenä ja vapaussodan synnyttämää kiitollisuutta saksalaisia kohtaan arveluttavana oireena.

8 Mahtoiko T.H. pitää gulaššivarojen mittana Hella Wuolijoen ansaitsemaa omaisuutta, johon hän viittaa toisessa yhteydessä? Vrt. s. 258 alaviite 1. T.H. ja H.W. tunsivat toisensa jo H.W.:n ylioppilasvuosilta. Wuolijoki, 1973, s. 58.

9 TH XLVII 38 25.7.1919.

10 TH XLIX 75 21.3.1920.

Vaalin jälkeen Tekla Hultin oli masentunut. Isku oli seurannut toistaan. Ei osoitettu kunnioitusta jääkäreille,¹ ei kiitollisuutta saksalaisille,² ei tullut kansan valitseman eduskunnan valitsemana kuningas Friedrich Karl, vaan tuli "lehmänkauppoja" muistuttavalla tavalla presidentti Kaarlo Juho Ståhlberg, ja hänestä tämän suorana seurauksena ei tullut "Suomi suureksi ja Viena vapaaksi".³ Hän alkoi pelätä, että länsivaltojen hylkäämä Saksa kääntyy Venäjän puoleen ja on valmis saavuttaakseen tämän ystävyyden "uhraamaan" Suomen. Hänen saksalaisympätiänsä olivat edelleen voimakkaita, mutta hän ei enää voinut olla varma "kiitollisuuden merkityksestä politiikassa".⁴

Hän ei viihdy kokoomuspuolueessa; ja viihtymättömyys vain kasvoi, kun hänet syrjäytettiin vuoden 1919 valtiopäivillä porvarillisesta valtuuskunnasta ja vuonna 1921 kokoomuksen valtuuskunnasta ja valtiovarainvaliokunnasta. Tästä hän johtopääteli, että nuorsuomalaiset katsottiin jo tarpeettomiksi ja heidän tilalleen puolue-elimiin haluttiin valita luotettavia suomettarelaisia.⁵

Politiittiset vastoinkäymiset tekivät Tekla Hultinin aikaisempaa jyrkemmäksi ja yksipuolisemmäksi. – Nuorsuomalaisen puolueen vaihduttua kokoomuspuolueeksi vaihtui jumalakin taas Jumalaksi. Uskonnolle suojeaan ilmapiirin vallitessa 1910–1920-lukujen vaihteessa⁶ hän oli valmis puhumaan kaikkien kohtaloiden kaitsijasta⁷ ja valmis todistamaan – vastoin aikaisempaa vakaumustaan, jonka mukaan uskontoa ei saa vetää puolueagitaation palvelukseen⁸ – että Suomen kansan elämä on pitkään ollut "kuin Israelin lasten vaellusta erämaassa", että Jumala on johtanut meitä ihmeellisesti, että "Kaikkivaltiaan johdatusta kaikki tyyni."⁹ Silti kansallisen kokoomuksen Jumalan hyväksyminen ei merkinnyt luopumista 80-lukulaisuudesta, eivät edes käynnit Porvoon Näsinmäellä riittäneet tekemään häntä "uskovaiseksi", vaikka "olisi siihen tässä kyllin herätystä"; aikuisen ihmisen nöyräksi kompromissiehdotukseksi lie nee katsottava toivomus, että "hyvä Jumala" ottaa vastaan kahdenkymmentälukulaisetkin siinä missä kaikki muutkin "kaikkine vikoineen".¹⁰

Saavutetun itsenäisyyden turvaaminen oli Tekla Hultinin päämäärä, ja koska Karjalaa ja koko maata uhkasi vaara idästä, syrjäytti Venäjän-politiikka muut kysymykset hänen toiminnassaan. Hän oli huolissaan Kannaksen runsaasta venäläisestä siirtokunnasta ja teki,

1 Mm. TH XLVII 35 6.2.1919, 25.2.1919; TH XLVII 40 6.12.1919.

2 Mm. TH XLVII 34 27.11.1918, 28.11.1918, 6.12.1918.

3 TH XLVII 38 25.7.1919. Lainausta on Ilmari Kiannon samannimisestä romaanista (Hämeenlinna 1918).

4 TH XLIX 70 20.8.1919; Ilvessalo, 1959, s. 2–6; Manninen, 1966, s. 112.

5 TH XLVIII 63 1.3.1919; TH XLIX 73 29.12.1919; TH XLIX 74 14.2.1920; TH XLIX 75 18.3.1920. – T.H. lakkasi lopulta käymästä eduskuntaryhmänsä kokouksissa. TH L 84 11.3.1922; Manninen, 1966, s. 112.

6 Kares V, 1952, s. 56; Juva, Mikko, Kirkon parlamentti, 1976, s. 108–110.

7 TH LIV b.

8 Nim. TH Mietteitä nykyisen aseman johdosta, Suomalainen Kansa 96, 28.4.1909.

9 TH LIV b; TH XLIX 66 10.5.1919.

10 TH XLIX 66 10.5.1919. – Näsinmäki oli T.H.:n mukaan "Elämän touhun ja melun ylä- ja ulkopuolella", eikä siellä näkyneet "merkkiäkään kuoleman synkkyyydestä", se oli "vain lähempänä taivasta ja aurinkoa."

Huom. Eugen Schaumanin hauta oli Näsinmäellä.

estääkseen sen kasvun, vuonna 1919 esityksen laiksi muutoksista helmikuun 25. 1851 annettuun asetukseen oikeudesta Suomessa hankkia ja hallita kiinteää omaisuutta.¹ Itse hän piti esitystään² ”tärkeimpänä puolustustoimena idästä päin muuten uhkaavaa venäläistä tulvaa vastaan” ja puolusti sitä tarmokkaasti valtiopäivillä. Esityksen tultua hyväksytyksi 24.10. 1919 äänin 86–72 hän kirjoitti päiväkirjaansa: ”Tekisi mieleni sanoa kuin vanha Simeon: Herra, nyt annat palvelijasi rauhassa lähteä – valtiopäiviltä, sillä tätä tärkeämpää päätöstä ei minun ehkä enää onnistu täällä aikaansaada.”³

Puolustuslaitoksella oli avainasema itsenäisyyden turvaamisessa.⁴ Niinpä Tekla Hultin, joka aikaisemmin oli ollut pasifisti,⁵ joutui pian toteamaan: ”Minusta, joka nuoruudessani olin sangen kylmä sotilasasioille, on viime vuosina, eli siitä asti kuin maailmansota avasi mahdollisuuden Suomen itsenäisyydelle, tullut innokas militaristi. Enkä edes tätä nimitystä kainostelekaan. Päin vastoin minua tympäisee ilmassa leijailleva ikuisen rauhan haave, joka niin perin huonosti soveltuu nykyiseen todellisuuteen.”⁶ Hänelle annettu liikanimi ”eversti” tuntuu perustellulta.⁷ – Helmikuussa 1920 Setälä ensimmäisen kerran ”leikillään” totesi Tekla Hultinille, että hänet on päätetty kutsua sotaministeriksi uuteen hallitukseen. ”Hyvä, vastasin minä leikkipuhetta jatkaen, kunhan Turtiainen ja Niukkanen ovat ensin sotaministereinä epäonnistuneet, niin kyllä minä sitten olen valmis tulemaan isänmaan pelastamaan”, kirjoitti Tekla Hultin päiväkirjaansa.⁸

Asia sai kuitenkin julkisen jatkon. Eduskunnan keskustellessa 5.3.1920 budjetin yhteydessä armeijan määrärahoista Tekla Hultin käytti lyhyen puheenvuoron todeten, että ”Jokainen sotilasmäärärahojen vähennystä tarkoittava ehdotus osoittaa viholliselle puuttuvaa puolustus-halua – —.”⁹

Edustaja Laherma¹⁰ pyysi puheenvuoron vain ilmoittaakseen, miten ”hyvä Jumala on rangaissut ed. Hultinia antamalla hänen syntyä naiseksi tähän maailmaan, koska hänestä olisi tullut hyvä sotaministeri tai sotajoukkojen ylipäällikkö.”¹¹

”Yleistä naurua.”¹²

Edustaja Hultin pyysi puheenvuoron huomauttaakseen, että hänkin on ”tehnyt havainnon, että kohtalo on oikullinen, niinpä esim. ed. Laherman suhteen. Valiokunnassa hän osottaakseen antisotilaallisuuttaan vakuutti, ettei hän koskaan ole ottanut kivääriä käteensä eikä koskaan tule semmoista ottamaanakaan. Ed. Laherman ajatustapaa seuraten voisi joku ehkä tästä tehdä sen johtopäätöksen, että hän alkuaan oli tarkoitettu – vaimoihmiseksi.”¹³

”Koko eduskunta nauroi.”¹⁴

1 VP 1919 ptk. III, s. 2732, Liitteet III, s. 239–244.

2 T.H. päätti ajaa tämän läpi eduskuntaesityksenä eikä hallituksen esityksenä, koska silloin hallitus, jos sitä painostetaan, voi sanoa, että laki on ollut kansan tahto. TH XLIX 71 26.10.1919.

3 TH XLIX 71 26.10.1919 (T.H. itse kutsui esitystään Lex Careliaksi.) VP 1919 ptk. I, s. 91, ptk. III, s. 1142–1143, 1145, 1196, Liitteet III s. 239–244; Hämäläinen, 1974, s. 228–229. – Esityksen nopeaan ratkaisuun vaikutti varmasti sekin, että 22.10.1918 annetulla asetuksella Venäjän alamaisten ja laitosten kiinteimmistöjen hankintaan ja hallintaan nähden Suomessa suodut oikeudet ja edut, joita muiden valtioiden alamailla ei ollut, oli lakkautettu. VP 1919 Liitteet III, s. 239–244. T.H. vielä v. 1936 (Hultin, Miten ja miksi, Etelä-Savo 12.12.1936) korosti juuri tämän lain hänelle tuottamaa tyydytystä.

4 Mm. Hultin, Rauhanpuhetta, Suomen nainen 6, 1922, s. 127–129. jatkuu seuraavalle sivulle

Seuraavana päivänä Suomen Sosialidemokraatin pakinoitsija Sasu Punanen julkaisi hallituslistansa, jonka johdossa oli maalaisliiton V. Joukahainen ja sotaministerinä Tekla Hultin, joka oli "tehnyt erinäisiä palveluksia vapaussodan ajoilla saaden mitalin urhoollisuudesta."¹

laan. Niike on. Jänneolla on monta rautaa tulesja. Mitä ajatellaipin jennaa-wasta ministerilistasta, jolo on kireessä jelin inhotta, mutta jänneon nykyiset pyri-lyngket huomioonottaen:

Pääministeri **Wilho Joukahainen**, kansatouluopettaja, runoilija, luomettarelainen maalaisliittolaisten joutosja.

Sinausministeri **Santeri Ailio**, ent. maafauppias.

Ulkoministeri **H. J. Procopé**, ollut w. 1918 teijällä neuwotteluisja Berliinisja neuwostohollituksen Ionisjaarin Borowffin fansja.

Sotaministeri **Tekla Hultin**, tehnyt erinäisiä palveluksia vapaussodan ajoilla saaden mitalin urhoollisuudesta.

Maanviljelysministeri **Juhó Snellman**, talollinen Kerttulasta, jossa omistaa Stopuro nimisen tilan, tunnetaan kotipuolesaan, jossa Snellman nimeä ei olata ääntää munten kuin Kelmanninji, Stopuron Jusfin nimellä.

Sijäministeri **Eino Suolahti**, tohtori, ent. waltiollinen poliisi.

Vapautestujen alueiden ministeri **J. P. Koffo**, kansatouluopettaja Raubusta, tunnetusti äläinen pohewifeille.

Sosjalministeri **Elli To wastähti**, jonka erifoisana on waiwaa, ette wai waiin jolaorwot jaiji liitoja waltion woroja.

Sasu Punanen.

Ote Sasu Punasen ehdotuksesta ministerilistaksi.
"Niitä näitä. Hallitusta synnyttämässä."
Suomen Sosialidemokraatti 6.3.1920.

-----
jatkoa edelliseltä sivulta.

5 Hultin, 1935, s. 112.

6 TH XLIX 74 29.2.1920.

7 Torvinen, Poliitikko ja tiedenainen Tekla Hultinin syntymästä 100 vuotta vuotta. Helsingin Sanomat 18.4.1964.

8 TH XLIX 74 29.2.1920.

9 VP 1919 ptk. III, s. 2522. T.H. puhui budjettiasioista myös kokoomuksen Viipurin läänin vaalipiirin edustajainkokouksessa Viipurissa. Karjala 14.3.1920.

10 T.H. käyttää ed. Lahermasta nimitystä "valtiovarainvaliokunnan pahin bolshevikki". TH XLIX 75 5.3.1920.

11 VP 1919 ptk. III, s. 2523.

12 TH XLIX 75 5.3.1920.

13 VP 1919 ptk. III, s. 2526.

14 TH XLIX 75 5.3.1920.

1 "Niitä ja näitä", Suomen Sosialidemokraatti 6.3.1920. Viittaus T.H.:lle 13.9.1918 myönnettyyn III luokan Vapaudenristiin (TH XLV 69).

Puheissa ministerin virasta saattoi olla totta enemmän kuin toinen puoli. Tekla Hultin ei missään suoraan sano, että hän toivoi ministeriksi, mutta: palkittiinhan Mannerheim ja jääkärit, ja ehdotettiinhan lähettilään virkaa palkintona mm. Jonas Castrénille ja Aino Malmbergille.¹ Miksi sitten ei vastaavaa hänelle? Hän ei totea ministereitä taitamattomiksi, mutta ihmettelee miesten "varmuutta omasta virkakelpoisuudesta"² ja huomauttaa sotaministeri Jalanderista, että tämä ennen eroaan oli "oppimaisillaan", miten eduskuntaan vaikutetaan, ja sotaministeri Niukkanesta, että tämä puhui kuin "koulupoika".³ Hänellä oli Mechelinin ja Svinhufvudin kautta enemmän tietoa hallituksen työskentelystä kuin monella ministeriksi nimitetyllä, ja kaiken aikaa hän itse halusi paikalle — mm. vuonna 1919 porvarillisten ryhmien väliseen neuvottelukuntaan⁴ — josta hallituksen työtä saattoi seurata mahdollisimman läheltä. Tekla Hultinin epäonnea oli, että silloin kun Leo Mechelin olisi voinut vaikuttaa hänen nimitykseensä, ei Tekla Hultin itse eikä yhteiskunta ollut valmis siihen,⁵ ja kun Svinhufvud oli ratkaisevalla paikalla, Tekla Hultinin poliittinen aika oli jo ohi. Sitä paitsi Mechelin ja Svinhufvud johtivat maata aikoihin, jotka eivät olleet omiaan poliittisiin kokeiluihin.

Miina Sillanpäästä, joka oli "piioista kiukkuisin", "emäntien kätyri" ja "palvelijain pahahenki",⁶ tuli vuonna 1926 Linda Tannerin ehdotuksesta⁷ Väinö Tannerin hallituksen toinen sosiaaliministeri; tosin jotkut kyllä vihjailivat, että hän sekä etunimensä että "piikakenraali"-maineensa perusteella olisi paremmin sopinut puolustusministeriksi.⁸ Miina Sillanpään voimana oli sosialidemokraattinen puolue, joka sukupuolten tasa-arvoisuuskysymyksessä oli muita puolueita liberaalimpi.⁹

Pilailulla saattoi olla osuutensa siihen, että Tekla Hultin valittiin vuonna 1920 sotilasasiainvaliokuntaan.¹⁰ Ala oli hänelle outo, mutta sotalaitoksen kehittäminen todella kiinnosti häntä, sillä siitä viime kädessä riippui "rauhamme, itsenäisyytemme ja vapautemme".¹¹

1 TH XLIX 73 29.12.1919. Vrt. s. 247 alaviite 1; s. 264 alaviite 1.

2 TH XLIX 65 18.4.1919. Vrt. s. 258.

3 TH L 93 15.12.1923.

4 TH XLVIII 64 1.4.1919.

5 Suurlakon yhteydessä Miina Sillanpäästä kyllä jo vihjattiin senaattoriehdokkaaksi. Salmela-Järvinen, Miina Sillanpää, 1973, s. 32.

6 Vallinharju, Miina Sillanpää, Tiennäyttäjät 2, 1967, s. 295, 320; Salmela-Järvinen, 1973, s. 13, 18, 35; Soikkanen, 1975, s. 452. — Keskenään ristiriitaiset nimitykset selittyvät sillä, että Miina Sillanpäästä eivät edes kaikki hänen ammattitoverinsa hyväksyneet.

7 Tanner, 1966, s. 80. Linda Tanner, Tämän olen kokenut, 1965, ei mainitse ko. seikkaa, jonka Väinö Tannerin lisäksi tosittavat mm. Salmela-Järvinen, 1973, s. 94 ja Anttikoski, Puoli vuosisataa sitten: Kun piikakenraali Miina Sillanpäästä tuli Suomen ensimmäinen naisministeri, Helsingin Sanomat 12.12.1976.

Maailman ensimmäinen naisministeri nimitettiin Brittiläisessä Kolumbiassa Kanadassa. Karjala 19.3.1921.

8 Vallinharju, 1967, s. 297.

9 "Kumpiko otaksuminen lienee oikea" (pääkirjoitus), Naisten Ääni 24.31.12.1926; Anttikoski, Helsingin Sanomat 12.12.1976.

10 TH XLVII 42 24.3.1920. — Ehkä tämä valiokunta korvasi pettymystä, jonka T.H. sai v. 1918 toivoessaan pääsevänsä asevelvollisuusvaliokuntaan ja joutuessaan perustuslaki- ja ulkoasiainvaliokuntaan.

TH XLVIII 59 13.11.1918.

11 Hultin, Rauhanpuhetta, Suomen nainen 6, 1922, s. 127–129.

Hän tiesi etukäteen, että sotilasmäärärahojen supistajien, lähinnä maalaisliiton Niukkasen ja Turtiaisen, ja hänen välillä syntyy kiivaita yhteenottoja. Ennen pitkää hän sai aiheen huomauttaa, että ”Niin heikkoa valiokuntaa kuin tämä en ole vielä ikinä nähnyt. Tunnen todellakin kuuluvani siellä viisimpiin.”¹ – Puheenvuoroilla myös itse eduskunnassa Tekla Hultin osoitti jatkuvan kiinnostuksensa puolustusvoimiin.²

Suomelle ja ns. reunavaltioille yhteinen Venäjän uhka johti nämä maat keskinäisiin neuvotteluihin mahdollisen puolustusliiton solmimiseksi. Helmikuun alussa 1922 ulkoministeri Holsti selosti käytyjä neuvotteluja puolueille. Useimpien edustajien lailla Tekla Hultin epäili eniten Puolan ja Ranskan välistä liittoa, jonka katsottiin olevan tähdätyn Saksaa vastaan. Tekla Hultin kannatti puolustusliiton pikaista solmimista, mikäli väitteet Neuvosto-Venäjän hyökkäysvalmisteluista olivat totta. Holsti allekirjoitti maaliskuussa 1922 Varsovassa ns. Varsovan sopimuksen, mutta kun asia tuli esille eduskunnassa, katsottiin hänen ylittäneen hallitukselta saamansa valtuudet. Holsti sai epäluottamuslauseen – ja koko Vennolan hallitus erosi.³

Tekla Hultin keskittyi ulko- ja sisäpoliittisiin turvallisuuskysymyksiin niin, että häneltä riitti vain laimeaa⁴ mielenkiintoa itsenäisyyden ajan alun ensimmäisten valtiopäivien muihin kiistakysymyksiin. Niinpä esimerkiksi uskonnonvapauslaista, joka oli esillä vuosien 1920–22 valtiopäivillä, hän ei käyttänyt eduskunnassa yhtään puheenvuoroa. Ahvenanmaan kysymyksestä hän toteaa, että ahvenanmaalaisilla ei ole ”mitään syytä, saatikka sitten riittäviä syitä, eroon pyrkimykseensä”, mutta että kansallisen eheyden kannalta sovintoon pääsy oli tärkeää.⁵ Kielikysymys oli hänelle toisarvoinen, ja hän oli valmis – päinvastoin kuin puolueensa enemmistö – myöntämään ruotsin kielelle suuria oikeuksia.⁶ Jo vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä hyväksytystä kieltolaista, jota pyrittiin täydentämään ja ajanmukaistamaan vielä vuosien 1919–23 valtiopäivillä, hän ei käyttänyt eduskunnassa yhtään puheenvuoroa, joskin päiväkirjassaan selvästi toteaa, ettei ”voi hyväksyä sitä puoluepeiliä, jota harjoitetaan kieltolakiasiaassa”, sillä ”vaikka useimmat yksityisesti tunnustavat, että tämä laki on johtanut umpikujaan ja että se on tuottanut kaikenlaisia vahingollisia seurauksia, ei sitä julkisesti uskalleta tunnustaa, ainakaan suomalaisella taholla, vaan agitation pelosta pidetään yhä puolueohjelmassa ”tabuna”, johon ei saa kajota.”⁷

1 TH XLVII 42 24.3.1920. T.H.:n mukaan kaikki hymyilivät, kun hän tuli ensimmäisen kerran valiokuntaan. Hän vastasi tähän ilmoittamalla ottavansa vastaan jäsenyytensä valmennuksena sotaministerin virkaan.

Tervämäki, Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917–1939, 1964, s. 232 mainitsee T.H.:n kuuluneen niihin, jotka kehittyivät ”maanpuolustuspoliittisten kysymysten asiantuntijoiksi.”

2 Mm. T.H. puhuu muutoksista väliaikaiseen asevelvollisuuslakiin 29.5. ja 31.5.1920 (VP 1920 ptk. I, s. 694–696, 730), puolustaa armeijan määrärahoja 10.3.1921 (VP 1920 ptk. III, s. 2932–2933), korostaa armeijan sisä- ja ulkopoliittista merkitystä 22.2. ja 17.10.1922 (VP 1921 ptk. II, s. 1992–1995, VP 1922 ptk. I, s. 478–479).

3 TH L 83 8.–9.2.1922, 14.2.1922, 2.3.1922; TH L 84 2.4.1922; Holsti, 1963, s. 161–168, 176–184, 195–208; Juva V, 1967, s. 235.

4 Tämän T.H. huomaa itsekin. TH XLVII 46 11.3.1922.

5 TH XLIX 71 20.10.1919; TH L 82 1.5.1921; VP 1919 ptk. II, s. 1243–1244; Jääskeläinen, Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938, Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII, 1973, s. 35–36; Manninen, 1966, s. 113. Vrt. s. 328, alaviite 3.

6 TH XLVIII 62 12.2.1919; TH L 90 10.4.1922 (tämän kohdan T.H. on viivannut käsikirjoitukselta yli); Jääskeläinen, 1973, s. 132–136; Manninen, 1966, s. 113.

7 TH XLVII 46 11.3.1922; VP 1919–23 ptk.; Jääskeläinen, 1973, s. 182–184.

Edustajakautenaan 1919–22 Tekla Hultin oli itse eduskunnassa hyvin aktiivinen: puheenvuoroja oli vuoden 1919 valtiopäivillä 58, 1920 27 ja 1921 54, joista ensiksi ja viimeksi mainittu olivat hänen koko edustajauransa ennätysiksi.¹ Kuitenkin vuoden 1919 valtiopäivillä hän teki viimeiset aloitteensa² ja valiokuntatyökin supistui hänellä yhteen valiokuntaan valtiopäiviä kohti³. Häntä tympäisi ”koko meininki”.⁴

Vuonna 1922 Tekla Hultin kieltäytyi ehdokkuudesta. Kuitenkin hän peruutti päätöksensä, kun Lappeenrannan ja Viipurin kokoomukselaiset naiset painostivat häntä suullisesti ja kirjallisesti, yksilöiden ja joukon voimalla ja kun kävi ilmi, että kokoomuspuolue ei mahdollisesti saa yhtään naisedustajaa; ja ”Sitä iloa en miehille anna”, merkitsi suostuteltu päiväkirjaansa.⁵

Vaaliagitaatio oli laimeaa. Tekla Hultin kävi puhumassa vain Lappeenrannassa ja Lemillä,⁶ jotka kokoomukselaisittain edustivat keskivertokuntia.⁷ ”Karjalakin” esitellessään kokoomuspuolueen ehdokkaita mainitsi Tekla Hultinin olevan niin tutun, ettei häntä tarvitse esitellä.⁸ Näin tietysti asian laita olikin, joskin tuttuuden mainostaminen osoittautui tappiolliseksi vaalivalistukseksi.

K o k o m a a s t a kokoomuspuolue sai vain yhden naisedustajan — Tekla Hultinin,⁹ joka kaikilla valtiopäivillä oli ollut edustamansa puolueen ainoa naisedustaja Viipurin läänin läntisestä vaalipiiristä. Kokoomuksen ainoankin naisedustajan läpimeno oli täpärällä, sillä Tekla Hultin sai Viipurin läänin läntisen vaalipiirin 17 valitusta edustajasta pienimmän vertausluvun.¹⁰

Vuoden 1922 valtiopäivien alettua Tekla Hultin koki iloksi pääsyn varajäseneksi lakivaliokuntaan, jossa aviopuolisoiden oikeussuhteita koskeva hallituksen esitys tuli käsiteltäväksi. Ilo jäi lyhyeksi, sillä asia ei edistynyt näillä eikä vielä seuraavillakaan valtiopäivillä.¹¹ Hänen eduskunta-aktiivisuutensa oli alimmillaan: vain 9 puheenvuoroa!¹²

1 Vrt. liite 9 s. 294.

2 Vrt. s. 261 ja liite 7 s. 292.

3 Vrt. liite 8 s. 293.

4 TH L 85 3.6.1922. T.H.:n väitettä tosittaa sekin, että Suomen kansanedustuslaitoksen historia VI, joka käsittelee vuosien 1917–18 valtiopäiviä, mainitsee henkilöhakemistossaan T.H.:n 26 kertaa ja saman tutkimuksen VII osa, joka käsittelee vuosien 1919–38 valtiopäiviä, mainitsee hänet vain kerran.

5 TH XLVII 46 9.3., 11.3. ja 23.3.1922; T.H.:n kirjeet Siviä Ruotzille 11.3. ja 28.6.1922. S.R.:n kokoelma, VA. Kokoomuspuolue oli saanut vuoden 1919 vaaleissa 4 naisedustajaa. Noponen, Kansanedustajien sosiaalinen tausta Suomessa, 1964, s. 177.

6 TH L 85 5.6.1922; T.H.:n kirje Siviä Ruotzille 28.6.1922, S.R.:n kokoelma, VA; Karjala 22.6.1922. — T.H.:n piti puhua myös Savitaipaleella, mutta tämä viime hetkellä estyi. TH I 85 5.6.1922; Karjala 22.6.1922.

7 Ko. kunnissa kokoomus sai 45 ja 23 % annetuista äänistä, koko vaalipiirissä vastaava prosentti oli 27. Vrt. liite 15 s. 300.

8 ”Edustajaehdokkaitamme”, Karjala 22.6.1922. Karjala julkaisi myös piirroksen T.H.:n esittelyn yhteydessä.

9 Karjala 16.7.1922.

10 Karjala 16.7.1922. — Mainittakoon, että eduskuntaan valittiin vuoden 1922 vaaleissa 20 naista, mikä oli siihenastinen ennätys. Mm. Noponen, 1964, s. 177.

11 Vrt. s. 182–183.

12 Vrt. liite 8 s. 293.

Vuoden 1923 valtiopäivillä hänen aktiivisuutensa ei oleellisesti lisääntynyt.¹ – Kun poliisi syksyllä 1923 pidatti kommunistiset kansanedustajat, se ei hänen mielestään tehnyt uusia vaaleja tarpeellisiksi. ”Koska suurilla joukoilla valitsijoita on ollut niin vähän arvostelukykyä, että ovat valinneet edustajikseen henkilöitä, jotka ovat sekaantuneet valtiopetollisiin vehkeisiin, ei ole muuta kuin kohtuullinen rangaistus, että he menettävät moiset edustajansa”, hän huomautti.²

Presidentti Ståhlberg hajotti kuitenkin eduskunnan tammikuussa 1924. Tekla Hultin tuli lopullisesti jättämään eduskunnan: ”Valtiolliset asiat tulevat kyllä aina minua intresseeraamaan, mutta puoluepolitiikkaan olen kyllästynyt. Se näyttelee liian suurta osaa nykyään parlamentaarisisessa ja valtiollisessa elämässä. Siitä johtuu sekä meillä että muualla yhä lisääntyvä parlamenttiväsymys. – – Vaikuttava äänilippu minulta siis vastedes tulee puuttumaan. Mutta jäähän minulle aina, jos haluan sitä käyttää – vapaa kynäni. Ja onhan silläkin vaikutusvaltaa.”³

Tekla Hultinin ”perijäksi” vaalipiirin naiset valitsivat ”pitäen maineensa poliittisesti valppaina ja oikeuksistaan tietoisina naisina” Siviä Ruotzin,⁴ jonka puolesta Tekla Hultin esitti ”Karjalassa” vetoomuksen⁵ ja joka otti tehtävän vastaan ”jonkinlaisena asevelvollisuutena” pyytäen Tekla Hultinin apua pieniin ja suuriin kysymyksiin.⁶

Tekla Hultin tunsi olevansa vapautunut ja helpottunut jäädessään edustamaan vain itseään.⁷

1 T.H. käytti 12 puheenvuoroa. Vrt. liite 8 s. 293.

2 TH L 92 7.10.1923.

3 TH XLVII 50 19.1.1924.

4 Siviä Ruotzi oli 44-vuotias lappeenrantalainen kirjakauppias. Hän oli ollut mukana poliittisessa elämässä perustuslaillisella linjalla ainakin vuodesta 1905, jolloin perustettiin Lappeenrannan Kansanvaltais-Perustuslaillinen Klubi. Hän toimi ko. klubin sihteerinä 4.11.1906–23.11.1907. Lisäksi hän oli mm. Suomalaisen Naisliiton Lappeenrannan osaston puheenjohtajana vuodesta 1907. Lappeenrannan Kansanvaltais-Perustuslaillisen Klubin pöytäkirjat, VA; Suomen nainen 3, 1924; Karjala 20.3.1924.

5 Hultin, Vaalikehotus naisille, Karjala 30.3.1924. – Vetoomuksessa T.H. kiittää 16-vuotisesta luottamuksesta ja käskirjoituksen mukaan – Karjalan toimitus pyyhki tämän yli – kehottaa naisia olemaan äänestämättä miehiä, jotka jarruttavat avioliittolainsäädäntöä eduskunnassa. T.H.:n päiväkirjan mukaan piikki oli tarkoitettu kokoomuksen edustaja Vanhalaa vastaan. – Vanhala valittiin eduskuntaan, ja Tekla Hultin päätteli, että naiset vielä enemmän kuin miehet ovat puolueiden ohjattavissa. TH L 94 24.1.1924 (päiväys on tässä kohdin epätarkka).

6 Siviä Ruotzin kirje T.H.:lle 17.IV 1924, TH XVIII.

7 TH L 94 18.4.1924.

F. Presidentin vaali vuonna 1925

Episodinluontoisesti Tekla Hultin joutui palaamaan valtiolliseen politiikkaan, osallistumaan presidentinvaalin lehmäkauppoihin; ja hän sai ”sangen ikävän muiston”.¹

Presidentti K.J. Ståhlbergin kuusivuotinen toimikausi oli päättyvä helmikuun viimeisenä 1925. Tammikuun 15. ja 16. 1925 suoritettiin ensimmäiset vuoden 1919 hallitusmuodon mukaiset valitsijamiesvaalit. — Vaikka Ståhlberg oli jo keväällä 1924 ilmoittanut, ettei hän suostu ehdokkaaksi, oli myös kokoomuksen ja ruotsalaisten joukossa niitä, joiden kielteinen suhtautuminen häneen oli vuosien mittaan liehtynyt ja jotka olisivat mielellään suoneet hänen jatkavan. Selvää oli, ettei mikään puolue yksin voinut määrätä presidenttiä; lisäksi oikeistolle oli selvää, että presidentti oli saatava porvarillisten puolueiden yhteistoiminnalla. Kysymys oli enemmän puolueista kuin henkilöistä.²

Kokoomuspuolue ei nimennyt omaa ehdokasta. Se jätti kysymyksen valitsijamiestensä harkintaan, mutta kuten Tekla Hultin Viipurin kokoomukselaisten naisten järjestämässä juhlassa 10.1.1925 sanoi, niin paras mies oli kyllä selvillä: ”Hän on miehekkyyden perikuva, johon on yhtynyt urhokkuus, luonteenlujuus, mielenjalous ja siveellinen kunto. Eikä hänen urhokkuutensa, niin kuin monen muun, koskaan ole ollut pelkkää sanahelinää tai vain muiden kehottamista, vaan se on ollut aina omakohtaista osoittautuen teoissa ja töissä.”³ Seuraavana päivänä ”Karjala” kirjoituksessaan ”Kansallisen kokoomuspuolueen vaalijulistus” selvästi toi julki, että Svinhufvud oli puolueen pääehdokas.⁴ Muina niminä kokoomuksen piirissä mainittiin Antti Tulenheimo, Rafael Erich, Paavo Virkkunen ja Hugo Suolahti.⁵

Sammutetuin lyhydin vaaliin menivät myös ruotsalainen kansanpuolue ja maalaisliitto, joka⁶ viimeksi mainittu yritti vielä 15.2.1925 taivuttaa Ståhlbergia peruuttamaan päätöksensä ja jonka piirissä mainittiin omina niminä Kyösti Kallio, Eero Pehkonen, Juho Sunila ja puolueen oikeistosiiven itäsuomalaisten L.Kr. Relander. Edistyspuolueella oli ehdokkaana Risto Ryti, sosialisteilla Väinö Tanner ja kommunistit päättivät antaa äänensä Matti Väisäselle, joka parhaillaan oli kärsimässä hänelle langetettua vapausrangaistusta maanpetokselliseksi katsotusta toiminnasta.⁷

Äänestysprosentti vaaleissa jäi vähän alle 40: maaseudulla oli kelirikko, sosialistit eivät turhaan tuhlanneet varoja propagandaan, ja ruotsalaiset suhtautuivat muuten vain penseästi vaaliin.⁸ Sosialistit saivat 79, maalaisliitto 69, kokoomus 68, ruotsalaiset 35, edistyspuolue 33 ja

1 TH XLVII 51 17.2.1925.

2 Hirvikallio, 1958, s. 20–22; Juva II, 1961, s. 331–335; Jutikkala, Suuntaus oikealle. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–1939, HA XVI, 1964, s. 41–42.

3 TH LIV b Puhe presidentin vaaleista ym. (Viipuri 10.1.1925).

4 Karjala 11.1.1925.

5 Hirvikallio, 1958, s. 24–25; Juva II, 1961, s. 333.

6 Ståhlbergin luona olivat Santeri Alkio, Paavo Silvasti ja Väinö Wuolijoki, ja Alkio ilmoitti esiintyvänsä oikeastaan viiden puolueen, myös ruotsalaisten ja kokoomuksen nimissä. Alanen, 1976, s. 616.

7 Hirvikallio, 1958, s. 28; Juva II, 1961, s. 332–333; Alanen, 1976, s. 616–617.

8 Juva II, 1961, s. 335; Jutikkala, 1964, s. 40–41; Karjala 20.1.1925.

kommunistit 16 valitsijamiestä. Kokoomus sai 8 valitsijamiestä Viipurin läänin läntisestä vaalipiiristä; Tekla Hultin valittiin neljänneksi suurimmalla vertausluvulla.¹

Kokoomuksen edustajat kokoontuivat Helsinkiin 12.2. Äänin 53–8 ryhmä piti Svinhufvudia ehdokkaanaan. Kuitenkin ryhmä oli valmis, jos Svinhufvud ei saa keskustalta kannatusta, päätöksensä mahdollisesti peruuttavan Ståhlbergin taakse, jota Tekla Hultin piti keskustan ehdokkaista ensimmäisenä² ja jota erityisesti maalaisliitto suositti. Ensimmäinen virhe Tekla Hultinin mukaan oli se, että maalaisliiton kannustamina ja yhdessä maalaisliiton kanssa oltiin valmiit Ståhlbergin taakse, mutta siltä varoin että Ståhlberg pysyy päätöksessään, ei maalaisliitolta vaadittu vastalupausta. Maalaisliitto toi kyllä sekä julkisesti että yksityisesti esiin kielteisen suhtautumisensa Svinhufvudiin, joka oli ”liian kova ryssän vihollinen”, joka harrasti liikaa suojeluskunnan asiaa ja joka oli nuoroikeistolaisten suosima kuninkaantekijä. Svinhufvudin taakse maalaisliitto ei halunnut asettua.³ Toinen virhe, masentava virhe, Tekla Hultinin mielestä oli se, että ryhmäkeskusteluissa jo ennen vaalia enemmistö oli valmis hylkäämään Svinhufvudin. Näissä keskusteluissa hän itse pysyi Svinhufvudin takana ja häveten totesi, että valitsijamiehissä oli niitä – entisiä suomettarelaisia – jotka käyttivät Svinhufvudia pelkkänä vaalisyöttinä.⁴ – Myöhemmissä arvioinneissa on esitetty, että maalaisliitto taktikoi vaalista Svinhufvudin Relanderille vaarallisena kilpailijana,⁵ että kokoomus meni ruotsalaisten ansaan⁶ ja että kansanedustajia oli niin vähän valitsijamiesten joukossa, että Svinhufvudin kannalla olleen kokoomuksen eduskuntaryhmän vaikutus ei päässyt tuntumaan.⁷

Ratkaisevassa äänestyksessä Relander sai maalaisliitolta, kokoomukselta ja ruotsalaisilta⁸ 172 ääntä.⁹

Tekla Hultin tunsii Relanderin pikkupojasta asti¹⁰ ja käytti tästä mm. nimitystä ”ikuinen koulupoika”.¹¹ Ehkä lausumaan sisältyi yleisempääkin arvostelua, sillä Väinö Tannerin mukaan Relander itse totesi: ”Kyll’ mie tiän mitä työ minusta aattelette, ett’ mie oon sellanen karjalainen poika”, ja Tanner jatkaa, että ”Sitä hän vähän olikin–”.¹² Toisaalta Tekla Hultin

1 Juva II, 1961, s. 336; Jutikkala, 1964, s. 40–41; ”Vaalien tulos Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä”, *Karjala* 24.1.1925. – Sekä äänestysprosenttiin että vaalin tulokseen saattoi merkitystä olla silläkin, että sivistyneistö suhtautui 1920-luvulla politiikkaan kielteisen arvostelevasti. Noponen, 1964, s. 115.

2 Hirvikallio, 1958, s. 5, 37; TH XLVII 51 17.2.1925.

3 TH XLVII 51 17.2.1925; Alanen, 1976, s. 616–617. Alkio ”Ilkassa” jo marraskuussa 1924 totesi Svinhufvudin maalaisliitolle sopimattomaksi.

4 TH L 95 17.2.1925.

5 Hirvikallio, 1958, s. 38, 40–42.

6 Rommi, Presidentin vaali v. 1925 ja kokoomuspuolue, HA 1 1971, s. 30–31. – Tanner, 1966, s. 72 esittää, että hänen kysymyksensä, miksi ruotsalaiset olivat asettuneet Relanderin taakse, Georg Schauman vastasi: ”Int’ röstade vi på Lauri Kristian utan fru Relander.” (Rouva Relander oli ruotsinkielinen.)

7 Hirvikallio, 1958, s. 38.

8 Rommi, 1971, s. 30–31.

9 Hirvikallio, 1958, s. 40–42; Juva II, 1961, s. 337; Jutikkala, 1964, s. 42; Alanen, 1976, s. 618. – Ryti sai 109 ääntä, lisäksi äänestyksessä jätettiin 18 tyhjää lippua ja yksi lippu hylättiin. – Svinhufvud ei saanut yhtään ääntä edes ensimmäisessä äänestyksessä.

10 Relander oli lapsena äitinsä sairauden aikana hoidettavana tätiensä luona Jaakkimassa. TH XLIX 77 22.10.1920; TH L 95 17.2.1925.

11 TH XLVII 36 2.4.1919. Julkisuuteen tarkoitettua päiväkirjasta (TH XLVIII 64 2.4.1919) on arviointi viivattu yli.

12 Tanner, 1966, s. 72.

piti Relanderia käytökseltään ”miellyttävänä ja rakastettavana, oikeana karjalaisluonteena”, joka – vaikka omai omankin vakaumuksen – koetti olla kaikille mieliksi.¹ Hän oli onnellinen siitä, että nyt rajaseutu ja Karjala yleensä saattoi toivoa osakseen enemmän ymmärtämystä, kuin olisi voinut toivoa jonkun toisen tullessa valituksi.²

19.2.1925 kokoomuspuolue tarjosi Svinhufvudille pullakahvit. ”Etteivät hävenneet!” tuhahtaa Tekla Hultin päiväkirjaansa. Svinhufvud n ä y t t i olevan hyvällä tuulella – ja Tekla Hultin o l i pahalla tuulella.³ Häntä ei vähääkään lientänyt oman puolueen edustajien valoisaa näkemys porvarillisten puolueiden yhteisrintamasta.⁴ H ä n e l l e tämä oli henkilövaali, ja hänen näkemyksensä mukaan i h m i s i s t ä ei hierota l e h m ä n k a u p p o j a.⁵

Tekla Hultin tunsi Svinhufvudin todella hyvin ja tiesi, miten sittenkin vaalitaktikointi sattui tähän. Se tuli selvästi ilmi kokoomuspuolueen pyytäessä Svinhufvudia uudelleen presidenttiehdokkaaksi viitisen vuotta myöhemmin.⁶

G. Helsingin kaupunginvaltuutettu vuosina 1925–1930

Tekla Hultinin siirtymistä yksityiselämään oli omiaan tasoittamaan iällisesti myöhäinen muukaantulo kunnallispolitiikkaan⁷: hän täytti 60 vuotta huhtikuussa 1924, ja saman vuoden joulukuussa hänet valittiin kokoomuksen ehdokkaana Helsingin kaupunginvaltuuston jäseneksi. Uuden kunnallislain mukaisesti pidettiin joulukuussa 1925 uudet kunnallisvaalit, ja vanhan lain mukaan edellisenä vuonna valittujen toimikausi jäi vain vuoden mittaiseksi. Tekla Hultin valittiin valtuustoon toimikaudeksi 1926–28. Joulukuussa 1928 pidetyissä vaaleissa hänet valittiin uudelleen toimikaudeksi 1929–31, mutta vuonna 1930 säädettyjen ns. kommunistilakien toimeenpano edellytti vaalien järjestämistä jo joulukuussa 1930, ja nyt hän ei asettunut enää ehdokkaaksikaan.⁸

1. TH XLVII 43 22.10.1920; TH L 95 17.2.1925.

2. TH L 95 17.2.1925. – Lauri Kristian Relander, Presidentin päiväkirja 1–2, 1967–1968, ei mainitse Tekla Hultinia.

3. TH L 95 19.2.1925; Juva II, 1961, s. 339.

4. Hirvikallio, 1958, s. 45.

5. T.H. oli vuosina 1918–1919 keskusteltaessa monarkia-tasavalta-periaatteesta voimakkaasti korostanut, että juuri presidentinvaalit tulevat olemaan poliittisia lehmäkauppatilanteita, joissa ei suinkaan ratkaiseva ole ehdokkaiden todellinen kyvykkyys.

6. Paavo Virkkunen sai osakseen Svinhufvudin suuttumuksen ryöpyn esittäessään puolueensa pyynnön Svinhufvudin ryhtymisestä presidenttiehdokkaaksi: ”Svinhufvudin puheesta luiskahti sana, joka selitti minulle kaiken. ”Minä en toista kertaa rupea teidän – ” sanoiko hän ”narriksi” tai ”nappulaksi”, en muista, todennäköisesti sana oli edellinen.” Virkkunen, 1954, s. 359.

Huomattakoon, että T.H. laati tilastaselvityksen ”Tasavallan presidentin valitsijamiesvaalit Suomessa vuonna 1925”. Vrt. s. 55.

7. Vv. 1919–39 64 % kansanedustajista oli toiminut kunnallisissa tehtävissä ennen eduskuntaan tuloaan. Samoina vuosina kansanedustajina toimineista kokoomuksen edustajista vain 9 % ei omannut kunnallista kokemusta ennen eduskuntaan tuloaan. Kokoomuspuolueen edustajista 7 % toimi kunnallisissa tehtävissä kansanedustajauransa jälkeen. Noponen, 1964, s. 251–252.

8. Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1925, 1927, s. 1, 146; 1926, 1929, s. 1; 1927, 1929, s. 1; 1928, 1930, s. 1, 147; 1929, 1932, s. 1; 1930, 1933, s. 1, 178; Uusi Suomi 3.–4.12.1930. Huomattakoon, että Leo Mechelin tuli Helsingin kaupunginvaltuuston jäseneksi v. 1875 toimien valtuuston 1. puheenjohtajana. Puheenjohtaja hän oli myös vv. 1876–1878, 1892–1899. Rein, 1915, s. 43–44.

Huomiota herättävää on hänen osallistumisaktiivisuutensa kokouksiin: vuodessa oli keskimäärin 20 kokousta,¹ ja näistä hän oli poissa keskimäärin kolmesta.² Huomiota herättävää ovat myös hänen harvat puheenvuoronsa – vain kolme neljä vuosittain³. – Ei voi välttyä päättelyltä, että hän edelleen tunsii tarvetta olla mukana, mutta voimat ja mielenkiinto eivät enää riittäneet aktiiviseen osallistumiseen.

Kaupungin sosiaalilautakunnan valvonnassa toimivan Helsingin työväenopiston suomalaisen osaston johtokunnan jäseneksi hänet valittiin vuoden 1925 alusta, ja hän toimi jäsenenä vielä, varsinaisen valtuustokautensa päätyttyä, vuoden 1931.⁴ Johtokunnan puheenjohtajana oli vuosina 1925–26 professori Väinö Voionmaa ja vuosina 1927–31 esittelijäneuvos Einar Böök,⁵ Johtokunnan suurena saavutuksena oli työväenopiston oman talon saaminen vuonna 1927 ja opiston jakautuminen kahtia, Helsingin suomalaiseksi ja ruotsalaiseksi työväenopistoksi, vuonna 1928.⁶

-
- 1 Kokouksia oli seuraavasti: 1925 20, 1926 20, 1927 21, 1928 20, 1929 18, 1930 21. Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1925–1930. Helsingin kaupunginarkisto (HKA).
  - 2 T.H. oli poissa kokouksista seuraavasti: 1925 3, 1926 4, 1927 1, 1928 3, 1929 1, 1930 3 kertaa. Poissaolot ajoittuvat kesään, ja aivan ilmeinen selitys on vuosiloman aikainen oleskelu Jaakkimassa. Helsingin kaupunginvaltuuston ptk. 1925–30. HKA.
  - 3 T.H. käytti puheenvuoroja seuraavasti: 1925 5, 1926 3, 1927 6, 1928 3, 1929 4, 1930 2. Lisäksi oli v. 1925 yksi puheenvuoro koskien käytettyä kieltä ja v. 1928 yksi puheenvuoro tehdyn esityksen julkisena puoltona. Helsingin kaupunginvaltuuston ptk. 1925–30. HKA.
  - 4 Helsingin kaupungin kalenteri 6 1926, 1926, s. 143; Helsingin kaupungin kunnalliskalenteri 7 1928, 1928, s. 152; 8 1930, 1930, s. 135; Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1924, 1927, s. 168; 1925, 1927, s. 150; 1926, 1929, s. 128; 1927, 1929, s. 138; 1928, 1930, s. 147; 1929, 1932, s. 147; 1930, 1933, s. 181; Kommunalkalender för Helsingfors stad 6 1925, 1925, s. 155; 7 1927, 1927, s. 148; 8 1929, 1929, s. 135; 9 1931, 1931, s. 169.
  - 5 Leo Mechelin teki v. 1897 aloitteen työväenluokan aseman parantamiseksi ja kuuluen itse tämän aloitteen pohjalta perustettuun komiteaan laati parannusehdotuksen, johon yhtenä kohtana sisältyi suunnitelma työväestön alkeiskurssien järjestämiseksi. Näiden kurssien pohjalta kehittyi työväenopisto. Rein, 1915, s. 103.
  - 5 Halila, Väinö Voionmaa, 1969, s. 196–197, 247, 254–258; Helsingin kaupungin kalenteri 6 1926, 1926, s. 153; Helsingin kaupungin kunnalliskalenteri 7 1928, 1928, s. 152; 8 1930, 1930, s. 135; Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1927, 1929, s. 120–121; 1929, 1932, s. 132; Kommunalkalender för Helsingfors stad 6 1925, 1925, s. 155; 7 1927, 1927, s. 16; 8 1929, 1929, s. 135; 9 1931, 1931, s. 169.
  - 6 Saukkonen, Helsingin kunnalliselämä vv. 1918–1945, Helsingin kaupungin historia V:1, 1962, s. 403, 409–410.

VIII POLIITTINEN KIRJAILIJA

Kynän käyttäminen poliittisena vaikutusvälineenä ei Tekla Hultinille entisenä lehtinaisena ollut toki vierasta. Aikaa pitkäjänteiseen kirjalliseen työhön ei aikaisemmin ollut ollut, mutta aiheita kylläkin: oli suurlakko, jossa hän aikoi julkaista kokoomateoksen ja suoritti sitä varten jo alustavia toimenpiteitäkin,¹ oli naiskagaalin historia, jonka kirjoittajaksi hänet oli valittu,² ja oli vapaaehtoinen lupautuminen ”privaatisihteeriksi” Svinhufvudille, jos tämä ryhtyisi kirjoittamaan muistelmiaan.³ Kaikki nämä suunnitelmat olivat jääneet sivuun päivän politiikan rinnalla.

Kun Jonas Castrén lokakuussa 1922 kuoli, alkoi työ hänen elämäkertansa varten kahden viikon kuluttua.⁴ Ilmeisen lähellä oli työn keskenjääminen, sillä kaikkiaan kolme kertaa Karjalan Kulttuurirahaston Säätiö pyysi Tekla Hultinia elämäkerran kirjoittajaksi ja kaikkiaan kolme kertaa hän suostui ottamaan tehtävän vastaan.⁵ Huomiota herättävää tässä on sekin, että rahasta tämän elämäkerran syntyminen ei ollut kiinni, ei myöskään siitä, etteikö kulttuurirahaston suoranainen velvollisuus olisi ollut kunnioittaa näin Jonas Castrénia, joka oli testamentannut rahastolle koko suuren omaisuutensa.⁶

Tekla Hultinille aiheeseen velvoittavaa oli se monikymmenvuotinen ystävyys, jota ilman ”moni puhe olisi jäänyt pitämättä, moni kirjoitus kirjoittamatta.”⁷ Hänelle Jonas Castrén oli vuosien mittaan yhä enemmän sitä, mitä Ståhlberg ei ollut. Hän ihaili tätä ollessaan koulutytty, kokematon lehtinainen, kokenut poliitikko, kypsä vanhuuden lepoon; kumminkaan Jonas Castrén ei muuttunut,⁸ pikemminkin iän mukana vain korostuivat kiivaus, hyökkäisyys, taistelumielisyyys, hakkaapäälle - asenne.⁹ Selitys on, että elämäkerrankirjoittajakaan ei muuttunut, vaan oli ikuinen 80-lukulainen, ikuinen kagaali, ikuinen nuorsuomalainen. Pohjimmiltaan.¹⁰ – Tekla Hultinille työ oli ystävienkin arvion mukaan ”rakas työ”.¹¹

Vuonna 1927 ilmestyi ”Taistelun mies”; kulttuurirahaston toivomuksesta juuri tällä nimellä.¹² Jonas Castrénin persoona oli ehkä siinä määrin kannanottoa vaativa, että arvostelu otti teoksen vastaan arvostellen enemmän elämäkerran kohdetta kuin kirjoittajan onnistumista

1 Vrt. s. 146 alaviite 8.

2 TH XLIX 66 11.5.1919. Vrt. s. 139 alaviite 1.

3 TH XLVII 34 15.12.1918. Juva II, 1961, ei mainitse T.H.:n lupausta.

4 TH XLVII 48 10.10.1922.

5 TH XLVII 48 10.–12.10.1922, 1.11.1922; TH XLVII 52 24.10.1924, 30.11.1926.

6 Hultin, 1927, s. 180–182.

7 XLVII 41 29.12.1919.

8 Vrt. s. 333.

9 Hultin, 1927, s. 173–174, 177–178; Hultin, 1938, s. 100.

10 Vrt. s. 333, 336.

11 Eva Moltensenin kirje T.H.:lle 17.10.1927. TH XVI. E.M. oli saanut ”Jonaksen”, kiitti ja totesi: ”Det måste för dig ha varit ett kårt arbete.”

12 TH XLVII 1.11.1912.

kohteen kuvaamisessa. "Karjala" – Hultinin ja Castrénin lehti – kiinnitti huomiota kirjoittajan helläkätisyyteen kuvattavaansa kohtaan, joka tunsikin vain kovapanosammuntamenettelyn ja joka oli valmis "kagaaliseen" yksin, jos muut eivät huolineet häntä joukkoonsa.¹ Selvää sympatiaa kuvattavaansa kohtaan löytää myös Herman Gummerus Nya Arguksessa ja odottaisi enemmän siihen asti tuntemattomista Castrénin puolista, nuoruudesta ja toiminnasta ulkomailla.² B. Estlander Historisk Tidskriftissa toivoi laajemman materiaalin avulla Castrénin persoonallisuuden syventämistä.³ Aamulehti viittasi kirjoittajan vaikeuksiin pysyä puolueettomana kuvatessaan läheistä taistelutoveria, jonka vikojen huomaamiseksi ei tarvinnut olla sielutieteilijä,⁴ ja Helsingin Sanomat tyytyi vain muistelemaan nuorsuomalaisia aikoja.⁵ Elämäkerrankirjoittajan itsellensä asettaman päämäärän toteutumista löysivät eniten Ilkka, Uusi Suomi ja Sininen kirja: "Teos ansaitsee suuren lukijakunnan ja sen kautta nuori polvi pääsee tutustumaan omintakeisimpaan ja itsenäisimpään persoonallisuuteen Suomen viimeisten 40–50 vuoden valtiollisista taisteluista",⁶ "Nautinnolla luettava esitys viime vuosikymmenien historiaa",⁷ kirjoittaja on nostanut elämäkerran "sille ihanteiden tasolle, minne se suuntansa ja pyrkimyksensä ansiosta kuuluu."⁸

Tänä päivänä huomio kiintyy siihen, että tästä historiantutkijan kirjoittamasta 182-sivuisesta elämäkerrasta puuttuvat tyystin lähdeviitteet ja hyväksikäytetyt lähteet ja että 1920-luvun lopulla Tekla Hultinin oli 'helppo' kirjoittaa Jonas Castrénista, sillä jaettiinpa yhteiskunta kahtia punaiset-valkoiset – tai punaiset-mustat -jaon mukaan, niin he kumpikin kuuluivat voittaneeseen ja siis 'oikeassa' olleeseen ryhmittymään.

Tekla Hultin kirjoitti "Taistelun miestä" hoitaen toisen aktuaarin tehtävien ohella aluksi kansanedustajan ja sitten Helsingin kaupunginvaltuutetun tehtäviä. Odottaisi, että kun hän 1920–30-lukujen vaihteessa jäi eläkkeelle Tilastollisesta Päätoimistosta ja vapautui kaupunginvaltuutetunkin luottamustehtävistä, hän vapaana kirjailijana olisi pystynyt tuotteliaaseen kirjalliseen toimintaan. Toisin kuitenkin oli: kaikki, mitä hän kirjoitti, rakentui vanhalle, jo aiemmin kirjoitetulle pohjalle ja vaati vain muokkaamista, uusiin kehyksiin asettamista.⁹ – Vuonna 1931 ilmestyi Finsk Tidskriftissa "Gulnade blad från en stormig tid", jossa kirjoittaja muokkasi kaunokirjalliseen asuun vuonna 1884 kuolleen Lorenz Fabian Alopaeuksen äidilleen kirjoittamia kirjeitä Krimin sodasta.¹⁰ Vuonna 1933 ilmestyi "30 vuotta sitten", jo-

1 Nim. K.R. Karjala 18.9.1927.

2 H.G(ummerus) Nya Argus 1927, s. 216–218. Tähän arvosteluun T.H. vastasi. Nya Argus 1927, s. 254–255.

3 B. Estlander, Historisk Tidskrift 1927, s. 139–142.

4 Nim. Kankare, Aamulehti 29.11.1927 ja 3.12.1927. T.H. on lisännyt arkistossaan olevaan leikkeeseen nimimerkin kohdalle huomautuksen "Rantakari?", TH XLV.

5 Nim. Z.C. Helsingin Sanomat 6.10.1927.

6 Ilkka 12.10.1927. Kirjoittajaa ei ole mainittu, mutta T.H. on lisännyt arkistossaan olevaan leikkeeseen huomautuksen "Santeri Aikio", TH XLV.

7 Nim. J.P. Uusi Suomi 2.11.1927. Mahdollisesti nimimerkki on Samuel Johannes Pentti, joka oli Uuden Suomen toimituksen jäsen 1927–28 ja päätoimittaja alkaen vuodesta 1932. Aikalaiskirja 1934, 1933, s. 508.

8 Kirjamarkkinat, Sininen kirja 8, 1927, s. 72.

9 Oman elämän varrella koottujen ja säilyneiden muistelmien julkaiseminen on tyypillinen osa vanhuuden kirjallista tuotantoa. Salomaa, Ikäkausien vaihtelu, 1945, s. 175.

10 Hultin, Gulnade blad från en stormig tid, Finsk Tidskrift, 1931, s. 210–225.

ka kertoo sensuurin vuonna 1903 kieltämästä, mutta samana vuonna Yhdysvalloissa ja vuonna 1906 Suomessa ilmestyneestä "Kirjeitä" – kirjoitelmasta.¹ Vuonna 1936 ilmestyi "Kaksi tapaamista", joka oli osittain omien muistiinpanojen pohjalle rakentuva kertomus kahdesta eri tapaamisesta Svinhufvudin kanssa,² vuonna 1938 "Punaisen vallan viimeiset hetket Helsingissä ja kaupungin vapautuminen"³ ja vuonna 1935 omien muistiinpanojen ensimmäinen ja vuonna 1938 toinen osa. Valmiina olivat aina otsikoita myöten kolmas, neljäs ja viides osa, jotka jäivät ilmestymättä nähtävästi osin siksi, että lukeva yleisö alkoi olla kiinnostuneempi siitä, mitä tänään ja huomenna tapahtuu, kuin siitä mitä eilen tapahtui.

Tekla Hultinin omat muistiinpanot vuosilta 1899–1926 ovat alunperin 51 pieneen mustakantiseen vihkoon merkityt. Ne eivät sisällä "tunnustuksia" eivätkä "salaisuuksia", vaan kuvaavat sitä, mitä maamme politiikassa "ainakin n.s. perustuslaillisten taholla todenperäisyytenä pidettiin."⁴ Kirjoittajan sanan mukaan ne eivät olleet aiotut julkaistaviksi, mutta kun ne sitten julkaistiin,⁵ kirjoittaja ei halunnut korjata niitä peläten tekevänsä vääryyttä sille inspiraatiolle, jonka vallassa ne oli kirjoitettu yrittämättäkään olla objektiivinen, vailla omia tunteita ja omia mielipiteitä. – Tämän tutkimuksen yhteydessä alkuperäiset, pääasiallisesti ruotsiksi kirjoitetut päiväkirjat ovat olleet runkolähteinä, joita on verrattu kirjoittajan julkisuuteen saattamaan tai julkisuuteen aikomaan tekstiin. Korjauksia ei todellakaan alkuperäis-tekstiin ole tehty kuin aivan henkilökohtaisten seikkojen, välttämättömiksi katsottujen selvennysten ja muutamien, ilmeisesti kohtuuttomiksi punnittujen arvostelujen kohdalla.

Päivätessään kesäkuun 28.1935 Päiväkirjani kertoo -teoksen ensimmäisen osan kirjoittaja esipuheessa esitti rakkaimpana toivomuksenaan että "– – nykyinen Nuori Suomi, näihin muistelmiin ehkä tutustuessaan, niistä löytäisi vaikkapa heikonkin kajastuksen siitä maamme ajanvaiheesta, jolloin valtiollisen sorron alla kasvoi ja voimistui kansamme valtiollinen itsetietoisuus ja se suomalainen sisu, joka sitten vapaussodassa saavutti päämääränsä, minkä jatkuva suojeleminen ja kehittäminen on nykyisen ja tulevien sukupolvien velvollisuus."⁶

Arvostelu kiitti kirjaa tuoreudesta,⁷ rikassisältöisyydestä⁸ ja hyvän kuvan antamisesta kagaleista ja Leo Mechelinistä,⁹ ja kirjoittajaa varmasti tyydytti Helsingin Sanomat, joka katsoi teoksen täyttävän sitä aukkoa, joka meillä routavuosisikirjallisuudessa oli, ja olevan tarpeen nuorille, jotka "varsinkin nykyaikana" pyrkivät väheksymään vanhempien työtä.¹⁰ – Kirjoit-

1 Vrt. s. 93.

2 Hultin, Kaksi tapaamista, Suomen vapaussota 12, 1936, s. 77–80; sama myös Vapaussodan kertomuksia III, 1938, s. 33–38; osittain sama Hultin, 1938, s. 188–190.

3 Hultin, Punaisen vallan viimeiset hetket Helsingissä ja kaupungin vapautuminen, Suomen vapaussota 1938, s. 128–140, 157; osittain sama Hultin, 1938, s. 337–369, 5.4.–16.4.1918.

4 Hultin, 1935, s. 6.

5 Julkaistu on siis vain vuosia 1899–1918 koskevat osat.

6 Hultin, 1935, s. 8.

7 Nim. E.H., Nya Argus 6 1936, s. 82; nim. H.E.V. (Hilja Vilkkemaa), Naisten Ääni 3 1936, s. 37.

8 Karjala 1.12.1935.

9 Nim. H.R. (Heikki Renvall), Uusi Suomi 18.12.1935.

10 Helsingin Sanomat 23.12.1935.

taja itse on sanonut pitäneensä Leo Mechelinin selvää, yksinkertaista ja suppeaa tyyliä mallinaan.¹

---

1 T.H.:n kirje Leo Mechelinille 4.1.1914. L.M.:n kokoelma 67, VA.

Huomattakoon, että Työmies 18.4.1914 ei mainitse T.H.:n 50-vuotispäiviä, Suomen Sosialidemokraatti ei liioin 18.4.1924 hänen 60-vuotispäiviään. — T.H.:n päiväkirja v. 1935 ei saanut arvostelua Suomen Sosialidemokratissa, ei mainintaa joulun kirjasadon yhteydessä, ei liioin kirjoittaja mainintaa joulukirjallisuuden iskunimien joukossa. Suomen Sosialidemokraatti, joulukuu 1935.

IX YKSITYISHENKILÖ

Suurlakon ja maaliskuun vallankumouksen yhteydessä Tekla Hultin hyvin voimakkaasti koki, että ”On ihanaa elää!”¹ Kun Suomi itsenäistyi, hän tunsu kiitollisuutta saadessaan elää aikana, ”jolloin kehitys tapahtuu näin pitkin askelin.”² – Yhtäkaikki hän oli 1880-luvun ylioppilaana surrut silloista ja tulevaa aikaa, jolloin ei tapahdu mitään,³ arvaamatta, että hän vuonna 1918 toivoo kehityksen pyörän Suomenkin kohdalla jo hieman hiljentävän vauhtia.⁴ Hän odotti taistelua ja tapahtumia; kun niitä sitten tuli, hän oli mukana usealla rintamalla; kun taistelu oli ohi, hän oli valmis vetäytymään viisaan, väsyneen ja osin pettyneen lepoon.

Julkisuuden henkilönä Tekla Hultin sai osakseen henkilökohtaistakin arvostelua. Puoluetoveri Heikki Renvall kirjoitti Uudessa Suomessa vuonna 1935: ”Niin miehinen kuin Tekla Hultin onkin, aaltoilevat hänen sielussaan naisellisen voimakkaina tuskan, odotuksen ja pettymyksen tunteet”;⁵ ja Arvo Inkilä kirjoitti Helsingin Sanomissa vuonna 1964, että hän oli ”järki-ihminen, joka ei tunteillut asioita käsitellessään.”⁶ Näille ilmeisen oikeaan osuneille – keskenään osin ristiriitaisille – arvioinneille antavat tukea De kvinnligan ja naiskagaalin naisuttavat, jotka kuvaavat hänet vilkkaaksi, kekseliääksi, aktiiviseksi, kokehtiviksi, harkittujen mielipiteiden esittäjäksi, kaiken tietäväksi, kaikesta kiinnostuneeksi, joka omasi ”miehen järjen”.⁷ Aino Malmberg, ystävästä ehkä pitkäaikaisin, väitti hänen herkkyyttään ja kyynelaltiututtaan tarkoittaen, että jos muille De kvinnligan jäsenille sopii muistopatsas, niin ”— Teklan täytyy saada suihkukaivo.”⁸ Poliittisen vastapuolen edustajista ainakin Sulo Wuolijoki oli valmis antamaan tunnustusta Tekla Hultinin hyvästä sydäimestä.⁹

1 Hultin, 1938, s. 188.

2 Hultin, 1938, s. 252.

3 Hultin, Puhe kokoomuspuolueen ... Suomen nainen 2, 1929, s. 17; Hultin, 1938, s. 114.

4 TH XLVIII 56 10.8.1918.

5 Uusi Suomi 18.12.1935. Kyseessä on H.R.:n arvostelu T.H.:n Päiväkirjani kertoo - teoksen ensimmäisestä osasta.

6 Helsingin Sanomat 18.4.1964. Kyseessä on T.H.:n syntymän 100-vuotismuiston yhteydessä esitetty arviointi.

7 TH XLV 238; Söderhjelm II, 1930, s. 122–123; Bergholm, 1946, s. 155; Hällström, 1956, s. 124.

8 Söderhjelm II, 1930, s. 124. Söderhjelm esittää tämän Aino Malmbergin lausuntona.

9 Sulo Wuolijoki, Yksikamarisen arkielämää, 1934, s. 103: ”Toistakin naistohtoria, (Jenny af Forsellesin ohella) Tekla Hultinia, hra Kairamo kerran tuli loukanneeksi valtiovarainvaliokunnassa. Oli esillä leimaverolaki. Kysymyksessä oli korotettu maksu katusoitosta. Joku lausahti, että sietääkin posetiivareille, noille kuljeksiville hulttioille, korottaa hiukan veroa. Tohtori Hultinin hellä sydän kuohahti. Minkätähden tässä ruvettiin nimittelemään hulttioiksi kunniallisia ihmisiä? Hän ojensi tiukalla äänellä edellistä puhujaa:

”On aivan väärin sanoa ylimalkaan kaikkia posetiivinsoittajia hulttioiksi, minä tunnen monta heistä ja tiedän, että he ovat aivan kunnan ihmisiä.”

Kairamo pyysi puheenvuoron ja vastasi:

”Minä tosin tunnen italialaisia posetiivinsoittajia ainoastaan ulkomuodolta, mutta siitä huolimatta äänestän korotetun veron puolesta.” Nyt punoittivat vuorostaan Tekla-tohtorin posket.”

Tekla Hultin itse sanoi olevansa enemmän tunnelmaihminen kuin järjestyksenihminen, lieposti syttyvä karjalainen optimisti,¹ johon vuosien mittaan kehittyi "eräänlainen" konservatiivisuus.² Paljon oli — nuorena ja vanhana — niitä tilanteita, joissa "rillejä piti vähän päästä kuivata",³ ja paljon niitä tilanteita, joissa hän tunsii olevansa "kylmäverinen, neuvokas ja urhoollinen".⁴ Mm. vuonna 1914 hän koki tiedollisena kauheutena "normaalin" naisen tilanteen istua kotona "sukanneule käsissä tai jonkin tusinaromaanin ääressä."⁵ Jyrkäksi hän muuttui vuonna 1918: vasemmistolaiset muuttuivat isänmaan vihollisiksi, venäläiset rysiksi, raja railoksi.

Tekla Hultinin aktiivinen osallistuminen valtiolliseen politiikkaan vuosina 1899—1924 ja kunnalliseen politiikkaan vuosina 1925—30 selittyy sillä, että hänestä yhteiskuntarakennuksen telineitä ei pureta koskaan,⁶ niitä käyttäen yhteiskuntaa voitiin muuttaa ja sitä piti muuttaa; siinä muuttamisessa oli ELÄMÄN maku.

Tekla Hultin saattoi antautua viranhoidon ohella harrastuksilleen, sillä perhe ei sitonut häntä, ja taloudenhoitaja huolehti kodin rutiinitehtävistä.⁷ — Itse hän väitti kolmannen etunimensä Virginian suorastaan predestinoineen hänet naimattomaksi,⁸ mutta saattoihan tähän oma osuutensa olla myös hänen uudenaikaisilla ajatuksillaan avioliitosta. Hän puolusti siviili-avioliittoa jo ennen vuotta 1917, jolloin se virallisesti hyväksyttiin valinnaiseksi, koska hänestä avioliitto ei tullut siveelliseksi papin ja kirkon siunauksella; ei varsinkaan, jos muistettiin, "kuinka usein avioliittoja solmittiin myötäjäisten vuoksi, miten usein morsian valittiin lehmänsä tai lampaansa tai pankkitalletuksensa vuoksi, miten moni tyttö meni miehelle vain siksi, että hän sen kautta pääsi ihmisten silmissä arvokkaampaan asemaan, emännäksi eli rouvaksi ja pelastui joutumasta pilkattujen vanhain piikain kirjoihin." Avioliitto oli yhteiskunnan kannalta katsoen lasten vuoksi välttämätön, mutta se perustui aivan liian usein käskijän ja käskyläisen periaatteelle ja merkitsi käskyläiselle oman persoonallisuuden menettämistä.⁹

Tekla Hultinin nimeltä tunnetuista vakavan ihastuksen kohteista ensimmäinen oli pikkuserku, filosofian tohtori Karl Adolf Oskar Relander, joka toimi Jyväskylän seminaarin suomen kielen lehtorina vuosina 1897—1905¹⁰ ja Sortavalan seminaarin rehtorina vuosina 1907—28.¹¹ Relander oli saman poliittisen suunnan edustaja kuin hänkin, savo-karjalaisen osakunnan kasvatti,¹² joka oli Jyväskylässä ja Sortavalassa sivussa maan politiikasta, mutta kumminkin santar-

1 TH L 85 5.6.1922.

2 TH L 94 18.4.1924. — Näyttää ilmeiseltä, että T.H.:n konservatiivisuus syntyi tavalla, jota Leo Mecheilin kuvaa seuraavasti: "Juuri vapaamielisyys saattaa joskus johtaa vanhoillisuuteen, kun pyritään mikäli mahdollista säilyttämään vanhastaan olevaa, kansalaisvapautta turvaavaa yhteiskuntalaitosta kumoukselliselta mielivallalta." Rein, 1915, s. 53.

3 Mm. TH L 85—86 14.7.1922; Hultin, 1938, s. 213, 221, 251, 260, 396.

4 Hultin, 1938, s. 75.

5 Hultin, 1938, s. 75. T.H. korostaa, miten hän "suutahtaa" sähkösanomautisten "idioottimaisuudesta", josta saattoi vain arvaille "joutavia".

6 TH LXI.

7 Rouva Maija Rähän haastattelu 4.7.1971 Pornaisten Jokimäessä.

8 TH LIII Ungdomsminnen till 1900 a-vihko. T.H. sai Virginia-nimen äitinsä erään romaanin päähenkilön mukaan.

9 TH LXI.

10 Haila, 1963, s. 345.

11 Kemppinen, 1969, s. 168—169, 331.

12 Vrt. s. 78.

miston silmälläpidon alainen sillä seurauksella, että hän oli vuosina 1916–17 karkotettuna Volgan varrelle.¹ Kodin vaikutusta ilmeisesti oli, että nuoremasta pojasta Ilmari Relanderista, tuli sekä Lockstedtin että Spalernajan kävijä.² – Hultinien ja Relanderien välillä valitsi mitä lämpimän ystävyys: vierailuja tehtiin puolin ja toisin, vaihdettiin tervehdyksiä,³ Ilmari Relander oli ”meidän jääkärimme” ja Tauno Relander, Relanderien vanhempi poika, asui opiskeluaikanaan ”Tekla-tädin” luona. Joskus vain Tekla Hultinin mieleen tuli kysyä, millainen Relanderien koti olisi ollut, jos hän olisi ollut siellä äitinä, niin kuin hän ”kerran nuoruudessaan siitä salaisesti uneksi.”⁴

Toinen, ajallisesti yhtä pitkä, ihastuksesta ystävyudeksi kehittynyt suhde Tekla Hultinilla oli ranskalaiseen Lucien Dantier’hen, johon hän tutustui vuonna 1898 ollessaan Pariisissa opiskelemassa ja jonka hän tapasi ainakin vielä kaksi vuotta myöhemmin käydessään Pariisiin maailmannäyttelyssä.⁵ Perheenjäsenistä Elis Hultin ja Leo Mechelin tutustuivat häneen, ja Leo Mechelin käytti hänestä nimitystä ”Din Dantier.”⁶

Tämä ”vuoden 1898 pariisilainen” oli vuosina 1898–1931 lähettämiensä kirjeitten perusteella päätellen kiinnostunut naisten tasa-arvoisuusvaatimuksista, Suomen sortokausista, laillisuustaistelusta, itsenäisyydestä ja kulttuurista, ja niin ilmeisen vaikutuksen ”pikku suometar” oli tehnyt, että jokaisessa uuden vuoden toivotuksessa on onnentoivotus myös ”pour votre patriae”, joissakin jopa terveisiä Runebergin patsaalle. Ranskasta oli ilmeisesti peräisin myö se ”etelämaista ihanuutta” tuoksuva orkidea, joka myöhästyneenä ilahdutti 50 vuotta täyttävää Tekla Hultinia.⁷

Lucien Dantier elätti toiveita suomalaisesta aviovaimosta – turhaan. Milloin nämä toiveet raukenivat, ei ole kirjeenvaihdosta pääteltävissä, ei liioin se milloin hän avioitui ranskalaisen kanssa. Aviovaimosta ei missään yhteydessä puhuta, mutta viimeiset tähän ystävyYTEEN liittyvät kirjeet ovat rouva Jeanne Dantier’ltä, joka vuonna 1933 ilmoitti miehensä kuolemansa.⁸ – Missä määrin Tekla Hultinia tämän ystävyYTEEN yhteydessä lienevätkään vaivanneet

1 Kemppinen, 1969, s. 257–258. Vrt. s. 207 alaviite 6.

2 Pekkola-Auer, Kalerijääkärit III, 1935, s. 47–53; Hultin, 1938, s. 174, 176. Vrt. s. 269.

3 TH V ja XVIII.

4 TH XLVII 35 7.1.1919. Tämän kohdan T.H. on poistanut julkaistavaksi aiotusta päiväkirjasta (TH 61 7.1.1919).

5 Lucien Dantier’n kirjeet T.H.:lle mm. 5.7., 18.7., 13.9.1900. TH III.

6 L.D.:n kirje T.H.:lle 15.1.1909. TH III.

Leo Mechelin tunsii L.D.:n ensin T.H.:n kirjeiden perusteella. T.H.:n kirjeet L.M.:lle 27.6. ja 1.8.1899. L.M.:n kokoelma 34, VA. L.M. oleskeli kesällä 1899 Pariisissa ja tapasi L.D.:n monta kertaa: T.H. oli onnellinen ”molempien puolesta”. T.H.:n kirjeet L.M.:lle 9.6. ja 1.8.1899. L.M.:n kokoelma 35, VA; L.M.:n kirje T.H.:lle Pariisista 16.7.1899. L.M.:n kokoelma 70 a, VA.

7 Lucien Dantier’n kirjeet T.H.:lle 1899–1931. TH III. – Hultin, 1938, s. 103 (3.1.1915) väittää ranskalaisen ystävän kortin tulleen ”joka vuosi 25 vuoden kuluessa”. Lähempänä oikeaa oli 15 vuotta.

8 Osa L.D.:n kirjeistä ja korteista on hävinnyt tai hävitetty, sillä mm. vuosien 1931–33 välillä on kirjeetön ja kortiton aika, ja kuitenkin J.D. toteaa kirjeessään miehensä muistaneen T.H.:ia loppuun asti. L.D.:n ja J.D.:n kirjeet T.H.:lle 1899–1933, TH III.

Rousseaun antamat Ranskan naiskasvatuksen suuntaviivat tarkoituksella luoda heikkoja, kärsiviä, miestään miellyttämään¹ opetettuja Sophie-tyyppejä?²

Tekla Hultinilla ei siis ollut perhettä, mutta hänellä oli kiinteä sisaruspiiri. Hän asui yhdessä sisarensa Aldythin kanssa, ja heidän luonaan asui jatkuvasti suvun nuorta opiskelevaa polvea. Hän ei vanhemmitenkään oppinut harrastamaan raittiusasiaa,³ rauhanasiaa, kirkonasiaa, mutta hän harrasti edelleen ruuanlaittoa, käsitöitä,⁴ maalausta, kukkia. Hän viihtyi kagaalin, naiskagaalin ja entisten naisylioppilaiden seurassa. Hän rakasti Karjalaa, Jaakkimaa ja ennen kaikkea Rantalaa.⁵

Kun hän vuoden 1929 lopussa erosi Tilastollisesta Päätoimistosta ja jäi vuonna 1930 pois Helsingin kaupunginvaltuustosta, jäi aikaa edellä lueteltuihin harrastuksiin entistä enemmän. Toisaalta ystävien joukko harveni, ja vuoden 1932 jälkeen ei enää ollut Jaakkiman Rantalaa. Tosin vanhan Rantalalan tavarat olivat uudessa Rantalassa, Muisto-huvilassa, langon, apteekkari Nestor Lindströmin omistaman Myllypuron kartanon alueella, mutta – muistot kirvelivät.⁶

Voimat ehtyivät tultaessa 1930–40-lukujen vaihteeseen. Ulkomaailma ei enää kiinnostanut, eivät enää edes sanomalehdet; tilanne, jota hän voimainsa päivinä ei ikinä olisi uskonut mahdolliseksi.⁷

Tekla Hultin kuoli 31.3.1943, ja hänen uurnansa laskettiin 14.4.1943 sukhautaan Jaakkimaan.⁸

1 Tekla Hultinin ulkonäköä kuvaa Hällström, 1956, s. 331: "Tekla Hultin oli hyvin erikoinen ulkomuodoltaan. Hän oli lyhytkasvuinen, köyryselkäinen, ja hänellä oli epäsuhtaiset kasvot ja punainen tukka. Mutta kun hän puhui ja vilkastui, elävöittivät äly ja henkevyys hänen ilmeensä ja lievensivät huomattavasti ensi näkemältä saatua epäedullista vaikutusta." – Valokuvien ja Eero Järnefeltin vuodelta 1911 olevan, Ateneumin kokoelmiin kuuluvan maalauksen perusteella kuvaus tuntuu liioitellulta. Vrt. s. 137.

2 Hultin, Kasvatusopillisia... 1892, s. 547–548. Sophie-tyypin attribuutit ovat ko. T.H.:n suomennoksesta.

3 T.H. kuului niiden 80 kansalaisen joukkoon, joiden toimesta maaliskuussa 1927 saatettiin päivälehtiin julkilausuma "Kieltolaki ja eduskuntavaalit". Julkilausumassa kieltolaki todettiin erehdykseksi. Alanen, 1976, s. 656.

4 T.H. lahjoitti Viipurin kaupungille v. 1932 itse suunnittelemansa ja valmistamansa ryijyn kaupungin vapautumisen 14-vuotisjuhlan kunniaksi. Ryijy sijoitettiin Viipurin linnan divisioonan komentajan virkahuoneeseen. Karjala 29.4.1932.

5 TH XLIX 74 31.1.1920; Hultin, 1938, s. 91, 115, 123–124; Maija ja Jussi Rähän haastattelut 4.7. ja 18.10.1971 Pornaisten Jokimäessä.

6 Maija ja Jussi Rähän haastattelut 4.7. ja 18.10.1971 Pornaisten Jokimäessä.

7 Hultin, 1938, s. 123–124. Rouva Maija Rähä on haastattelussa 4.7.1971 Pornaisten Jokimäessä todennut sekä tätinsä että äidinäitinsä sairastaneen tautia, johon oleellisena kuului välinpitämättömyys ulkomaailmaa kohtaan.

8 Maija ja Jussi Rähän haastattelut 4.7. ja 18.10.1971 Pornaisten Jokimäessä; Karjala 2.4.1943; Uusi Suomi 2.4.1943; Jaakkiman Sanomat 14.4.1943.

Tekla Hultinin ei tarvinnut nähdä Suomen ja Neuvostoliiton välistä rajaa jälleen Jaakkiman länsipuolella.

X LOPPUTARKASTELU

Tekla Hultinin 78 vuoden mittainen elämä kattaa Suomen historian tähän asti värikkäimmät vuodet: hänen syntyessään 1860-luvun autonomisen Suomen poliittinen taivas osoitti kirjastumisen merkkejä, hänen kuollessaan 1940-luvun itsenäisen Suomen poliittinen taivas oli synkkä; väliin mahtuvat sortovuodet, itsenäistyminen ja tasavallan vakiinnuttaminen, Venäjän-Japanin sota ja suurlakko, ensimmäinen maailmasota, kansalaissota ja vielä osa toistakin maailmansotaa.

Rajan pinnassa karjalaisen vapaissa oloissa kasvanut "poikatyttö" Tekla Hultin sai Sortavalassa sukulaisensa, fennomaani Oskar Relanderin kodissa ne kansalliset herätteet, joiden omaksuminen antoi hänelle jo tyttökoululaisena fennomaanin maineen. Sukulaisuussuhde johtavaan liberaaliin Leo Mecheliniin merkitsi mahdollisuutta tutustua liberalismiin "sisältä päin" ja mahdollisuutta saada sitä tukea ja rohkaisua, jota nainen tarvitsi voidakseen uhmata perinteistä näkemystä naisen asemasta ja päästäkseen sinne, missä politiikan "piiri pieni pyörii". Samaan aikaan jatko-opistolaisen ja nuoren ylioppilaan harrastukseksi kehittyvä politiikan seuraaminen opetti sekä ihaillemaan fennomaani Jonas Castrénia että omaksumaan castrénilaisen fennomanian. — Suuren yleisön tietoon Tekla Hultin tuli ennen muuta tieteellisillä ansioillaan ja sanomalehtityöllään.

Ensimmäisen sortokauden alkaminen vuonna 1899 pakotti valitsemaan aseet. Kansallismielisyydestä tuli Tekla Hultinin poliittisen toiminnan määräävä tekijä. Kuitenkaan hänelle, joka lapsuudestaan asti oli ollut tasapuolisessa kanssakäymisessä suomalaiseseen ja ruotsalaiseen kulttuuriin, se ei merkinnyt taistelua ruotsia ja ruotsalaisuutta vastaan, vaan sortovuosien aikana taistelua Suomen autonomisista oikeuksista, maailmansodan aikana taistelua Suomen itsenäisyydestä ja joulukuun 6:n 1917 jälkeen taistelua Suomen ulkopoliittisesta turvallisuudesta. Hän kohdisti sympatiansa ja antipatiansa eri puolueisiin sortovuosina sen mukaan, miten ne suhtautuivat Venäjän sortotoimiin, ja itsenäisyyden aikana sen mukaan, miten voimakkaasti ne korostivat itärajan vahvistamista ja voimakkaan armeijan merkitystä. Karjalalla oli tärkeä merkitys itärajan puolustuksessa, ja Karjalan kehittämiseen oli puolustuksellisiakin syitä. Tietysti "intohimoisesti" kotimaakuntaansa rakastavalle Tekla Hultinille sen kehittäminen muutenkin oli sydämenasia.

Hänen osallistumisensa naisasialiikkeeseenkin lähtee kansallismielisyyden pohjalta: snellmanilaisittain hän uskoi, ainakin poliittisen toimintansa alkupuolella, sivistyksen voimaan. Hänestä Suomen voimat olivat varmimmin kaksinkertaistettavissa herättämällä naiset vaatimaan oikeuksiaan ja opettamalla heidät täyttämään valvollisuutensa sekä ihmisinä että valveutuneina kansalaisina, miesten rinnalla.

Tekla Hultin oli pitkän poliittisen uransa aikana hämmästyttävän usein "mukana sisimmässä keskuksessa Suomen historiata luomassa."

Hän oli 1880-luvun lopulta lähtien Leo Mechelinin ystävä, uskottu ja sihteeri. Mechelinin

opastamana hän osallistui oikeustaisteluun sekä omilla kirjoituksillaan että kirjoituksilla, joissa hän lähinnä popularisoi Mechelinää. Toisaalta Mechelin juuri hänen intonsa ja poliittisten lahjojensa vakuuttamana saattoi perustellusti vaatia äänioikeutta naisillekin.

Hän oli valtiopäivä kautenaan vuosina 1908–24 naisedustajista ”kuuluvin” ja ”muuta korkeammalla” ja kuului koko eduskunnan huomioon ottaen 20–30 aktiivisimman edustajan joukkoon. Hän oli omimmillaan valtiollisissa ja taloudellisissa asioissa, joita toisen sortokauden valtiopäivät ymmärrettävän yksipuolisesti joutuivat käsittelemään ja joihin myös tasavallan ensimmäisinä vuosina turvallisuuskysymysten ohella valtiopäivien päähuomio keskityi.

Mecheliniläisen koulutuksen saaneesta Tekla Hultinista se, joka sai kokea suurlakon ja maaliskuun vallankumouksen, ”ei koskaan enää” voinut luopua tulevaisuuden toivosta: ”Oli ihaanaa elää!” Hän oivalsi, porvareista ensimmäisiin kuuluvana, Venäjän muuttuneen tilanteen avaamat mahdollisuudet. Hän luotti sosialisteihin ja jääkäreihin ja oli valmis näiden kautta yhteistyöhön bolševikkien ja saksalaisten kanssa, jos siten voitiin turvata itsenäisyyden saaminen. Kuitenkin kansalaissodan aikana jääkärit muuttuivat sankareiksi ja saksalaiset ystäviksi, sosialistit maanpettureiksi ja bolševikit perivihollisiksi. Hänen yhteiskuntansa jäi, vieläpä aikaisempaa jyrkemmin, kahtia jakautuneeksi: myöntöväisyys suunnan edustajia vastasi nyt vasemmisto, perustuslaillisia oikeisto.

Hallitusmuoto – ja Suur-Suomi – kysymys olivat hänelle itsenäisyyden turvaamisen ja kansainvälisen arvostuksen vuoksi tärkeitä, ja epäonnistuminen näissä, semminkin kun hän hallitusmuotoneuvotteluissa oli kuulunut avainhenkilöihin, merkitsi vaikeasti hyvitetävissä olevaa pettymystä.

Tekla Hultinin luonteelle on ominaista tietty alistumattomuus eli auktoriteettittömyys, kuten hän sitä itse kutsui. Hän oli ilmeisen rehellinen omalle itselleen ja uskalsi siihen pohjaten kulkea omaa tietään ja noudattaa omia periaatteitaan, vaikka ne olisivat olleet ristiriidassa ajan yleisten käsitysten kanssa. Esimerkiksi voi vain arvata, millaisia vaikeuksia oli 1890-luvun Suomessa tieteellistä työtä tekevällä lehtiniaisella ja millaisia ennakkoluuloja vastaan vuosisadan alun Suomessa sai taistella Pariisissakin opiskellut, kagaalin toimintaan osallistuva naimaton naistohtori.

Poliittisella puolella tämä alistumattomuus näkyy tinkimättömyytenä. Jos hän kerran oli omaksunut jonkin mielipiteen, hän ei siitä hevin luopunut. Hänen omastakin mielestään muut saattoivat vaihtaa mielipidettä ja poliittista leiriä, hän EI. Aatetoverit saattoivat luottaa häneen ja kertoa avoimestikin ”sisimmän keskuksen” suunnitelmista. Leo Mechelinin ohella huomattavimpia näistä salaisuuksien uskojista olivat Jonas Castren ja P. E. Svinhufvud. Toisaalta tinkimättömyys merkitsi Tekla Hultinin politiikan heikkoutta. Hän ei helposti myöntynyt kompromisseihin, koska hänestä ne olivat selvä merkki heikkoudesta ja periaatteettomuudesta. Tämä menettely antoi hänelle sortovuosina, jolloin Venäjä harjoitti Suomeen nähden yksipuolista sanelupoliitiikkaa, nuhteettoman ja kunniakkaan perustuslaillisen maineen, mutta yhtä kaikki aiheutti itsenäisyyden ajan alettua ja päätösten muututtua neuvotelupoliittisiksi kompromisseiksi jäämisen vähemmistöön, katkeroitumisen ja havainnon, että jos yleensä aikoo politiikassa jotain aikaansaada, on PAKKO joustaa. Tekla Hultinia ei pakko missään yhteydessä miellyttänyt!

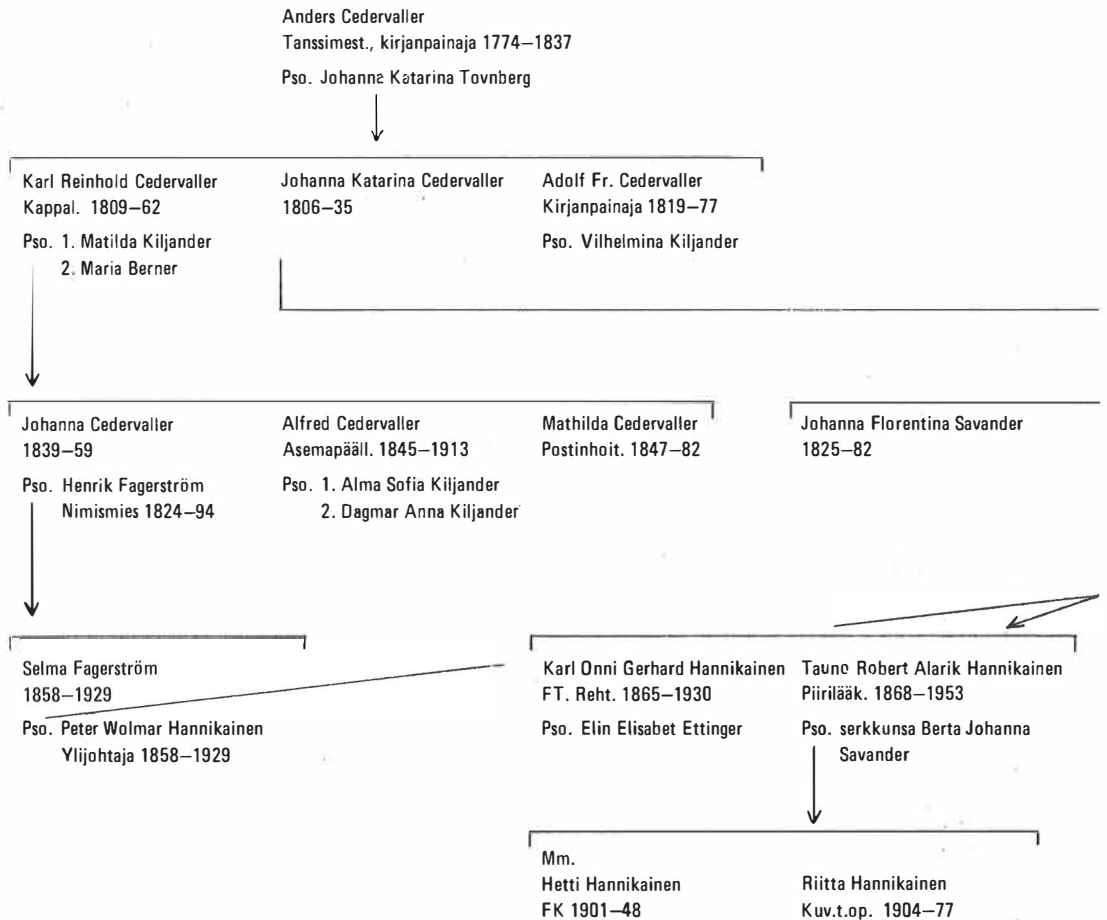
Tekla Hultin tilitti elämänsä 60-vuotispäivänään 18.4.1924 seuraavasti: "Sydämessäni tunnen olevani yhä vielä **nuorsuomalainen**. Tosin ovat mielestäni elämän vierieissä karisseet erinäiset nuoruuden ihannekuvittelut, jotka tuskin koskaan maailmassa toteutuvat. Tämän kehityksen katson olevan tervejärkiselle maailmaa kokeneelle ihmiselle luonnollisen. Eräänlainen konservatiivisuus seuraa luonnollisesti iän mukana, samalla kuin se mielestäni on nuorisolle kuta kuinkin luonnon. Mutta vanhoillinen, vielä vähemmän taantumuksellinen en vieläkään tunnusta olevani. Mutta vapaamielisyydessä ja uudistuksissa pitää joka tapauksessa olla **sisältö ja järkevä**, tähän maailmaan soveltuva sisältö, muuten ne jäävät vain ontoksi, kiliseväksi sanahelinäksi. Tämä on minun elämästä saamani kokemus."¹

---

1 TH L 94, 18.4.1924.

LIITTEET

Liite n:o 1: Tekla Hultinin äidinpuoleinen suku

Lähteet:

Valtionarkiston luettelo 602:76;
Tekla Hultinin kokoelma I–LIII, VA;
Carl Reinhold Cedervallerin kokoelma, VA;
Tekla Hultinin sisarentyttären, rouva Maija
Räihän ja tämän puolison Jussi Räihän haastattelut
4.7. ja 18.10.1971 Pornaisten Jokimäessä.

Johan Henrik Savander
Vänrikki 17 –1827
Pso. Anna Kristina Winter

Pehr Gabriel Savander
Kruununvouti 1792–1858

Pso. 1. Johanna Katarina Cedervaller 1806–35
2. Johanna Kristina Machelin 1811–38
3. Ebba Charlotta Johansson (os. Ammond)

Alexandra Amalia Savander
1830–78

Emilie Johanna Savander
1827–1910

Robert Salomon Savander
Kenr.maj. 1833–1901

Edla Katarina Savander
1835–97

Pso. Pietari Hannikainen
Maanmitt., kirjailija
1813–99 (hänen 2. aviol.)

Pso. Mathilda Ahrenberg
1840–1901

Pso. Julius Hultin
Henkikirj. 1818–85

Aina Helena Savander
1862–1939

Edith Matilda Savander
1863–1928

Georg Savander
Ev.ltn. 1865–1929

Berta Johanna Savander
1869–1944

Pso. Guido Gadolin
Kenr.maj. 1851–1932

Pso. Bror v. Fieandt
Lääninsiht.

Pso. 1. Elin Fabritius
2. Sigrid Bremer

Pso. serkkunsa Tauno Hannikainen
Piirilääk. 1868–1953

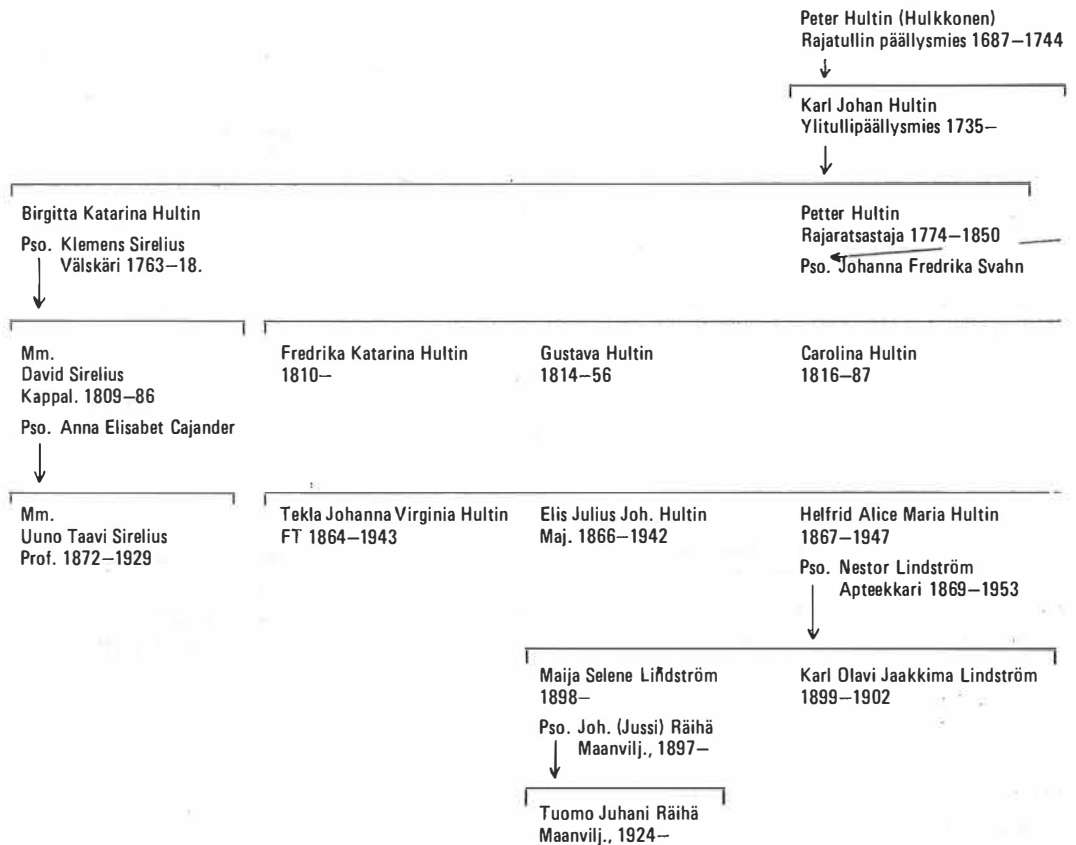
Mm.
Leila Gadolin
Arkkitt.

Nils Ero Gadolin
Ev.ltn. 1889–1944

Pso. Ragnar Enberg
vuorineuvos
1886–1959

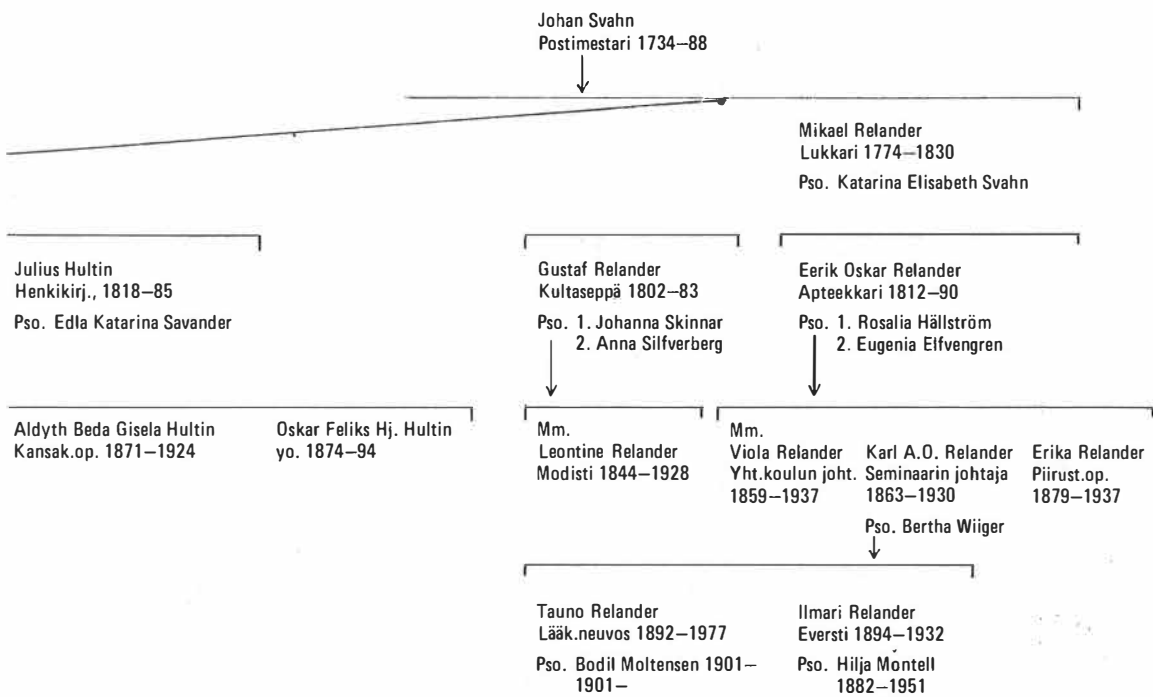

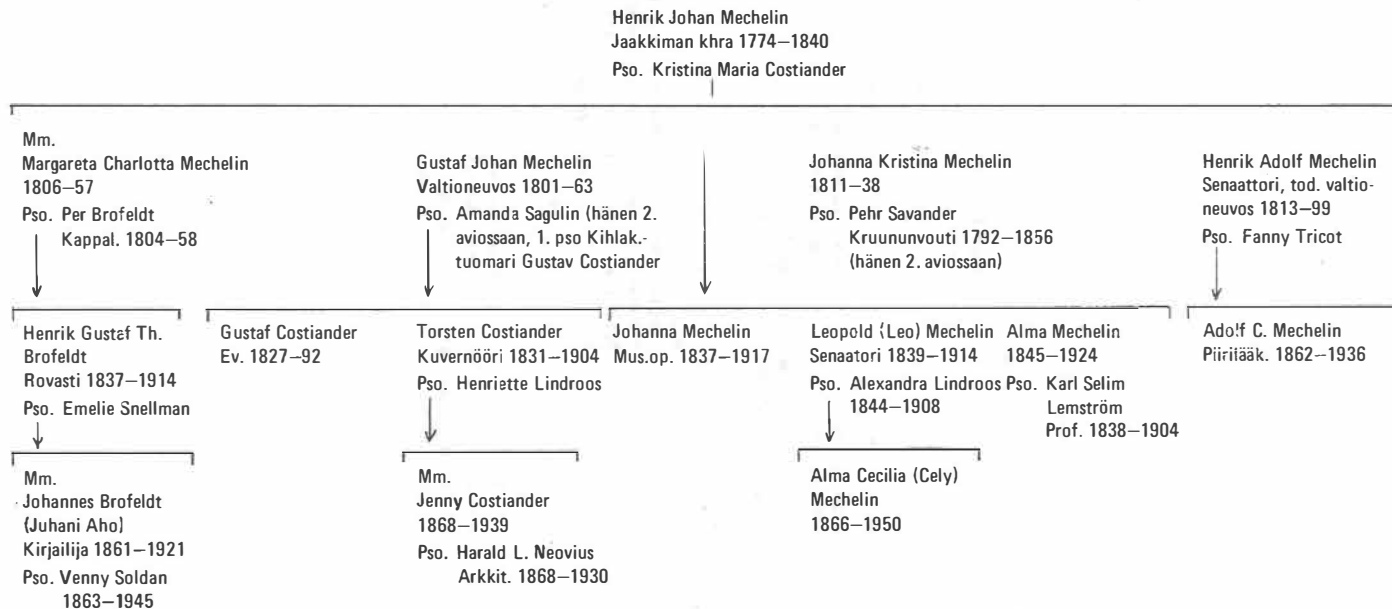
Liite n:o 2: Tekla Hultinin isänpuoleinen suku

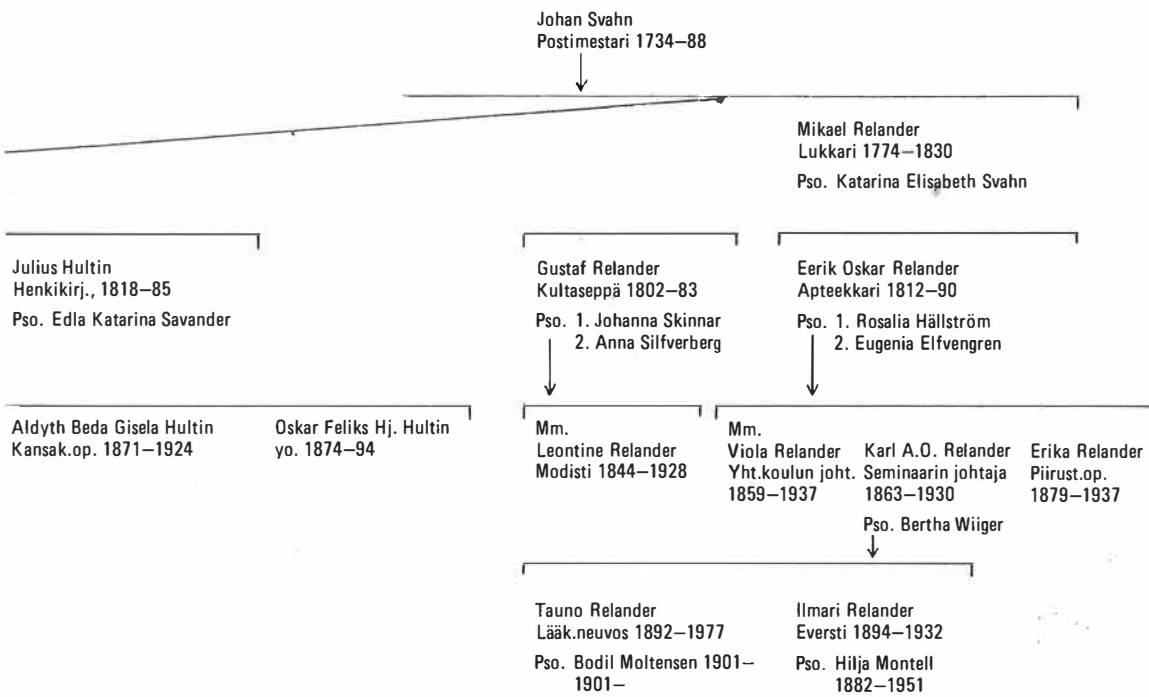
Lähteet:

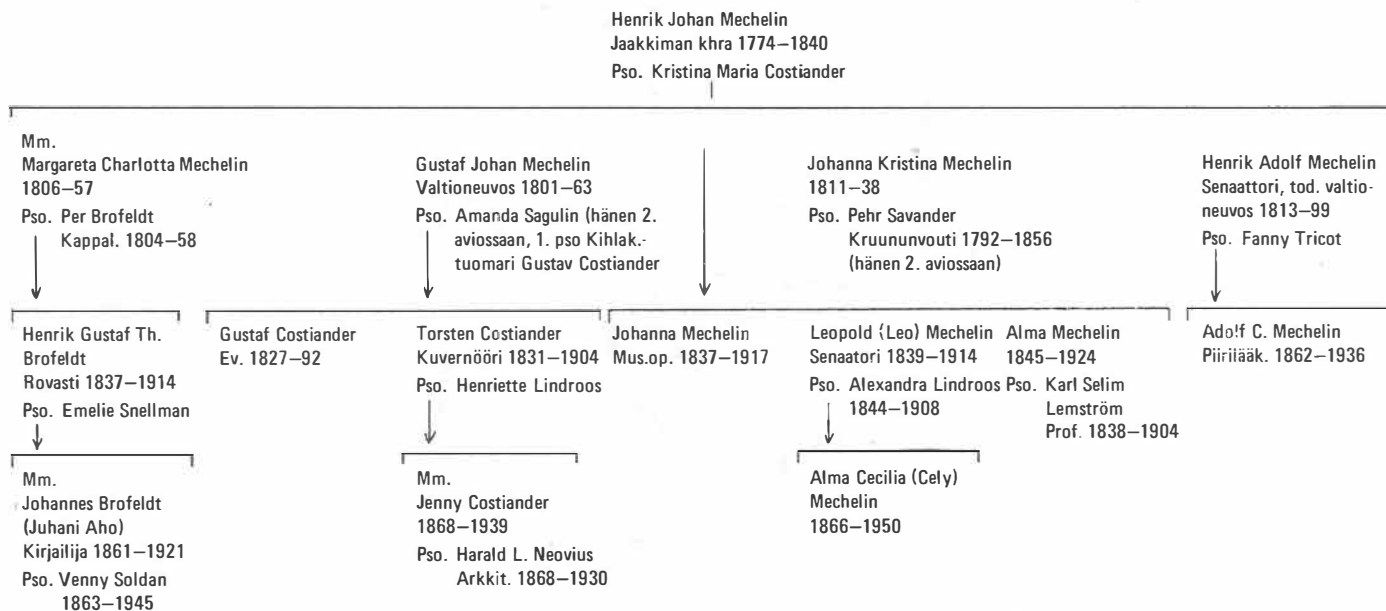
Valtionarkiston luettelo 602:76;
 Tekla Hultinin kokoelma I–LIII, VA;
 Lehtonen, U.T. Sirelius ja kansatiede, 1972, s. 12–13;
 Tekla Hultinin sisarentyttären, rouva Maija Rähän ja
 tämän puolison Jussi Rähän haastattelut 4.7. ja 18.10.
 1971 Pornaisten Jokimäessä

Lähteet:

Valtionarkiston luettelo 602:76;
Tekla Hultinin kokoelma I–LIII, VA;
Nordenstreng I, 1936; Aho I–II, 1951;
Tekla Hultinin sisarentyttären, rouva Maija Rähän ja tämän
puolison Jussi Rähän haastattelut 4.7. ja 18.10.1971 Pornais-
ten Jokimäessä.

Lähteet:

Valtionarkiston luettelo 602:76;
Tekla Hultinin kokoelma I–LIII, VA;
Nordenstreng I, 1936; Aho I–II, 1951;
Tekla Hultinin sisarentyttären, rouva Maija Rähän ja tämän
puolison Jussi Rähän haastattelut 4.7. ja 18.10.1971 Pornais-
ten Jokimäessä.

Liite n:o 4: Tekla Hultinin valinta eduskuntaan Viipurin läänin läntisestä vaalipiiristä vuosina 1908–22.

Vaalivuosi	Edustajat	Äänimäärä	Vertausluku ¹	Lähde
1908	Castrén	6 436	19 940	Karjala 12.7.1908
	Riihelä	5 550	9 970	
	Wikman	4 980	6 646	
	Hultin	4 411	4 985	
1909	Hultin	7 286	20 841	Karjala 16.5.1909
	Riihelä	6 924	10 420	
	Castrén	6 398	6 947	
	Sinkko	4 579	5 210	
1910	Riihelä	10 534	20 059	Karjala 9.2.1910
	Hultin	7 948	10 029	
	Castrén	7 703	6 686	
	Pietinen	5 454	5 014	
1911	Castrén	9 287	22 398	Karjala 12.1.1911
	Hultin	8 001	11 173	
	Riihelä	7 019	7 451	
1913	Hultin	7 219	17 805	Karjala 9.8.1913
	Castrén	5 713	8 823	
	Kykkling	5 275	5 945	
	Sinkko	5 245	4 041	
1916	Hultin	5 787	16 032	Karjala 19.7.1916
	Sinkko	5 261	8 018	
	Castrén	4 769	5 347	
1917	Lundson	— ²	27 596	Karjala 17.10.1917
	Sinkko	—	13 759	
	Hultin	—	9 237	
	Särkkä	—	5 499	
1919	Hultin	— ²	17 174	Karjala 18.3.1919
	Homén	—	8 612	
	Nikkanen	—	5 719	
	Mannonen	—	4 290	
1922	Renvall	— ²	18 961	Karjala 16.7.1922
	Nikkanen	—	9 514	
	Vanhala	—	6 325	
	Kilpeläinen	—	4 764	
	Hultin	— ³	3 797	

1 Desimaaleja ei ole otettu huomioon

2 Äänimääriä koskevat tiedot lehdistä puuttuvat. Vrt s. 220.

3 T.H.:lla oli vaalipiirin 17 valitusta edustajasta pienin vertausluku. Karjala 16.7.1922.

Liite n:o 5: Nuorsuomalaisen puolueen menestyminen Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä vuoden 1907 eduskuntavaaleissa.¹

Kunta	Äänioikeutettuja	Äänestäneitä	Äänestys-% ²	Nuorsuom.saa- neet ääniä	Nuorsuom. saamat ää- net %: na annetuista äänistä ²
Sortavala	1 148	712	62	281	39
Käkisalmi	602	405	67	187	46
Joutseno	2 120	1 585	75	482	30
Ruokolahti	5 341	3 957	74	1 855	47
Rautjärvi	2 347	2 026	87	494	24
Kirvu	3 861	2 882	75	1 014	35
Jääski	3 940	3 282	83	260	8
Antrea	5 483	4 221	77	1 002	24
Kivennapa	6 710	4 582	68	1 012	22
Muola	7 442	4 602	62	404	9
Heinjoki	1 602	1 213	76	87	7
Valkjärvi	3 752	2 630	70	732	28
Rautu	2 622	1 364	52	84	6
Sakkola	2 695	2 100	78	239	11
Metsäpirtti	2 011	1 130	56	334	30
Pyhäjärvi	3 087	2 215	72	211	10
Räisälä	3 075	2 116	68	193	9
Käkisalmen maask.	1 247	866	70	139	16
Kaukola	1 910	1 299	68	680	52
Hiitola	3 288	2 236	68	103	5
Kurkijoki	4 251	2 847	67	1 090	38
Parikkala	7 145	5 006	70	855	17
Jaakkima	6 428	3 554	55	450	13
Sortavalan maask.	8 266	5 612	68	130	2
Uukuniemi	2 360	1 522	65	90	6
Ruskeala	2 400	1 504	63	70	5
Soanlahti	978	545	56	54	10
Suistamo	2 959	1 376	47	438	32
Korpiselkä	1 092	705	65	129	18
Suojärvi	2 322	672	29	45	7
Salmi	4 901	1 257	26	271	22
Mantsinsaari					
Kitelä	4 897	2 360	48	175	7
Impilahti					
Muista vaalipiireistä lähe- tettyjä vaalilippuja		468		156	33
	112 262	72 854	65	13 746	19

1 Tilaston lähteenä SVT XXIX. Vaalitilasto. Eduskuntavaalit vuonna 1907. Taulut I b ja II b.

2 Prosentit ovat pyöristetyt.

Liite n:o 6: Nuorisuomalaisen puolueen menestyminen Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä vuoden 1907 eduskuntavaaleissa.¹

Kunta	Äänioikeutettuja	Äänestäneitä	Äänestys-% ²	Nuor.suom. saaneet ääniä	Nuorisuom. saaneet ääniä %:na annetuista äänistä ²
Viipuri	9 440	6 127	65	1 120	18
Lappeenranta	1 435	751	50	290	39
Hamina	1 795	896	50	223	25
Kotka	3 277	2 362	73	122	5
Pyhtää	1 926	1 439	75	87	6
Kymi	4 575	3 874	85	193	5
Sippola	3 250	2 675	82	584	22
Vehkalahti	4 908	4 061	83	899	22
Miehikkälä	1 861	1 498	81	619	41
Virolahti	4 041	3 323	82	1 818	55
Säkkijärvi	5 970	4 131	68	906	22
Suursaari	417	324	78	47	15
Tytärsaari	195	158	81	7	4
Lapvesi (Lappee)	6 279	4 949	79	1 289	26
Lemi	2 213	1 775	80	1 525	86
Luumäki	3 354	2 618	78	915	35
Valkeala	7 460	5 974	80	314	5
Suomenniemi	1 071	627	59	398	63
Savitaipale	3 625	2 695	74	1 030	38
Taipalsaari	2 064	1 480	72	1 037	72
Viipurin maask.	16 866	12 892	76	691	5
Johanneksen pit.	2 970	2 229	76	57	3
Koivisto	3 752	2 290	61	1 229	54
Seiskari	303	259	86	237	92
Lavansaari	476	331	70	47	14
Kuolemanjärvi	2 300	1 466	64	323	22
Uusikirkko	6 914	4 889	71	1 973	40
Muista vaalipiireistä lähetyttyjä vaalilippuja		706		124	18
	102 737	76 799	75	18 104	24

1 Tilaston lähteenä SVT XXIX. Vaalitulasto. Eduskuntavaalit vuonna 1907. Taulut I b ja II b.

2 Prosentit ovat pyöristetyt.

Liite n:o 7: Tilasto Tekia Hultinin vuosien 1908–23 valtiopäivillä tekemistä aloitteista.

Aloitteet	T.VP 1908	T.VP 1909	VP 1910	VP 1911	VP 1912	VP 1913	VP 1914	VP 1917	T.VP 1917	VP 1918	VP 1919	VP 1920	VP 1921	VP 1922	VP 1923	Yhteensä	Lähde
Rikoslain 43 luvun 5 §:n uudistaminen x		x														2	T.VP 1908. II s. 2342;
Aviovaimon oikeuksien ja toimivallan lapsiinsa nähden laajentaminen	x	x	x													3	VP 1909 ptk. s. 46–47;
Naisen oikeuttaminen valtion virkoihin x					x	x	x	x								5	T.VP 1909 ptk. II s. 1454;
Senaatin oikeusosaston muuttaminen KO:ksi		x	x													2	VP 1910 ptk. II s. 1170;
Määrärahan myöntäminen kansanlastentarhoille		x		x												2	Ylim.VP 1910 ptk. s. 75;
Määrärahan myöntäminen keuhkotaudin vastustamiseen			x													2	VP 1911 ptk. II s. 990–991;
Määrärahan myöntäminen kotiseutututkimuksen edistämiseksi			x													1	VP 1912 ptk. II s. 949;
Toimenpiteitä kansankirjastojen edistämiseen			x													1	VP 1913 ptk. II s. 996;
Oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 2 §:n muuttaminen				x												1	VP 1914 ptk. II s. 1083;
Kotitalouskoulujen valtionavun korottaminen				x												1	VP 1917 ptk. II s. 1178;
Vankiloiden tarkastuksen lisääminen					x											1	T.VP 1917 ptk. II s. 1929;
Rangaistusten täytäntöönpanoasetuksen 4 luvun 2 §:n muuttaminen				x	x											2	VP 1918 ptk. s. 881;
Määräraha kiertävien kättilöiden ja sairaanhoitajien palkkaamiseen				x	x											2	Ylim.VP 1918 ptk. s. 138;
Avioliittolainsäädännön uudistaminen				x	x											2	VP 1919 ptk. III s. 2732;
Aviottomien lasten oikeudellisen aseman parantaminen		x						x								2	VP 1920 ptk. III s. 3064;
Naisen kelpuuttaminen tuomariksi ja oikeudenkäymiskaaren 1 luvun 6 §:n ja 15 luvun 3 §:n muuttaminen							x	x								2	VP 1921 ptk. III s. 3196;
Muutokset helmik. 25 p:nä 1851 annettuun asetukseen oikeudesta Suomessa hankkia ja hallita kiinteätä omaisuutta									x							1	VP 1922 ptk. II s. 1175;
Yhteensä	3	5	4	4	3	1	2	3	1	1	2					29	VP 1923 ptk. II s. 1843;

Huom. VP 1909 ja ylim. VP 1910 ja 1918 eivät poikkeuksellisuutensa vuoksi ole mukana tilastossa.

Liite n:o 8: Tilasto Tekla Hultinin osallistumisesta vuosien 1908–23 valtiopäivillä eduskunnan ja sen valiokuntien työhön.

Valtiopäivät	Ee.	Ae.	Lausunnot	Jäsen	Varajäsen	Lähde
T. 1908	3		12	Prv. Suurv. Tarkv.	Työv.	T.VP 1908 ptk. II s. 2342.
1909				Prv.	Lv.	VP 1909 ptk. s. 46–47.
T. 1909	1	4	20	Vv.	Lv. Tarkv.	T.VP 1909 ptk. II s. 1454.
1910		4	11	Vv.	Tarkv.	VP 1910 ptk. II s. 1170.
Ylim. 1910			2	Vv.		Ylim.VP 1910 ptk. s. 75.
1911	1	3	13	Vv.	Prv. Toimv.	VP 1911 ptk. II s. 990–991.
1912	1	2	18	Vv.	Lv. Toimv.	VP 1912 ptk. II s. 949.
1913		1	18	Vv.	Tarkv. Antellin val- kunnan valitsijak.	VP 1913 ptk. II s. 996.
1914		2	21	Prv. Tarkv.	Tulliv.	VP 1914 ptk. II s. 1083.
1917	1	2	26	Val.-mies Prv. Suurv.	Tarkv. Antellin val- kunnan valitsijak.	VP 1917 ptk. II s. 1178.
T 1917		1	40	Prv.	Toimv.	T.VP 1917 ptk. II s. 1929.
1918		1	21	Prv. Ulkv. Toimv.	Lv.	VP 1918 ptk. s. 881.
Ylim. 1918			3	Prv. Suurv.	Tarkv.	Ylim.VP 1918 ptk. s. 138.
1919	2		58	Vv.		VP 1919 ptk. III s. 2732–2733.
1920			27	Sotv.		VP 1920 ptk. III s. 3064–3065.
1921			54	Vv. Vv II os. Vv.		VP 1921 ptk. III s. 3196.
1922			9	Kulkv. Tarkv.	Lv.	VP 1922 ptk. II s. 1775.
1923			12	Suurv.	Lv. Tarkv.	VP 1923 ptk. II s. 1843.

Liite n.o 9: Iekla Hultinin puheenvuorot vuosien 1908–23 valtiopäivillä.

Valtiopäivät	T.H.:n puheenvuorojen lukumäärä	T.H.:ia enemmän puheenvuoroja käyttäneiden kansanedustajien lukumäärä	T.H.:ia enemmän puheenvuoroja käyttäneiden naiskansanedustajien lukumäärä	”Puheliammat”, naiskansanedustajat, jäljessä puheenvuorojen lukumäärä	Lähde
T. 1908	12	58	4	Sohlberg 17 Neovius 15 Nissinen 13 Käkikoski 13	T.VP 1908 ptk. II s. 2326–2383.
T. 1909	20	31	1	Pärssinen 25 Käkikoski 20	T.VP 1909 ptk. II s. 1444–1476.
1910	11	34	1	Käkikoski 13	VP 1910 ptk. II s. 1164–1188.
1911	13	31	—	(Sohlberg 12)	VP 1911 ptk. II s. 984–1009.
1912	18	21	—	(Pärssinen 15)	VP 1912 ptk. II s. 942–968.
1913	18	32	1	Pärssinen 19	VP 1913 ptk. II s. 988–1017.
1914	21	22	—	(Pärssinen 16)	VP 1914 ptk. II s. 1077–1107.
1917	26	24	—	(Pärssinen 25)	VP 1917 ptk. II s. 1169–1202.
T. 1917	40	19	—	(Pärssinen 19)	T.VP 1917 ptk. II s. 1920–1956.
1918 ¹	21	20	—	(Furuhjelm 5 Pykälä 5)	VP 1918 ptk. II s. 877–893.
1919	58	21	—	(Sillanpää 19)	VP 1919 ptk. III s. 2722–2756.
1920	27	51	—	(Sillanpää 22)	VP 1920 ptk. III s. 3054–3089.
1921	54	21	—	(Sillanpää 40)	VP 1921 ptk. III s. 3185–3220.
1922	9	76	3	Sillanpää 28 Lehtokoski 13 Leinonen 12	VP 1922 ptk. II s. 1768–1798.
1923	12	45	4	Seppälä 25 Lehtokoski 14 Leinonen 14 Sillanpää 13	VP 1923 ptk. II s. 1835–1866.

1 Eduskunta vajaalukuinen

Huom. VP 1909 ja ylim. VP 1910 ja 1918 eivät poikkeuksellisuutensa vuoksi ole mukana tilastossa.

Liite n:o 10: Karkea¹ jaottelu Tekla Hultinin vuosien 1908–18 valtiopäivillä eduskunnassa käyttämistä puheenvuoroista puheenvuorojen sisällön perusteella.²

	T.VP 1908	T.VP 1909	VP 1910	VP 1911	VP 1912	VP 1913	VP 1914	VP 1917	T.VP 1917	VP 1918	Yhteensä
Naisten oikeudet	1		1	1	1	1	1	1			7
Rikoslain uudistus	1				4			1			6
Elinkeinonharjoitus	1										1
Tehdas- ja sukuoikeustilat	1										1
Elinkeinonharjoittajain maanostot	1										1
Maanvuokralaki	1										1
Rahastot	1	1		1		2	1				6
Koulut ja oppivelvollisuus	1		2	1	1	2			1		8
Eläinsuojelu		3					1				4
Kansanlastentarhat		1									1
Suomen Pankki		1								1	2
Kielikysymys										2	2
Verot ja budjetti		4	3	3	6	5	5		7	5	38
Juutalaiset		1									1
Puolustusvoimat									1	1	2
Nevan silta	1										1
Elintarvikelaki									2		2
Siviiliavioliitto				1							1
Oikeudenkäymiskaari, oikeudenhoito				2	2			2	6		12
Kapinaan liittynyt									5	5	10
Suomen lippu									1		1
Uusikirkko ja Kivennapa					1						1
Venäjän alamaisten oik. Suomessa						1		2		1	4
Lasten oikeudet						5					5
Antellin kokoelma						1					1
HM, hallinto, hallitus	3		3	1	2		5	11	15	5	45
Vankilat							3	2			5
Mooseksenuskoiset								2	1		3
Ulkomaankauppa, valuutta-, tulli- ja lisenssiasiat							1				1
Metsästysasetus		2		1							3
Työväensuojelulainsäädäntö		6				1					7
Osuustoiminta								5			5
Terveydenhoito			1						1		2
Tiet ja rautatiet		1	1	2	1		4			1	10
Yhteensä	12	20	11	13	18	18	21	26	40	21	200

1 Jaottelu on epätarkka, sillä mm. Verot ja budjetti -kohdan puheenvuorot voisivat usein sisältönsä perusteella olla muidenkin nimikkeiden kohdalla.

2 Lähteenä ovat vuosien 1908–18 valtiopäivien pöytäkirjojen Tekla Hultinin edustajatoimintaa koskevat yhteenvedot.

Huom. VP 1909 ja ylim. VP 1910 ja 1918 eivät poikkeuksellisuutensa vuoksi ole mukana tilastossa.

Liite n:o 11: Nuorsuomalaisen puolueen saama kannatus (%) Viipurin läänin läntisessä vaali-
piirissä vuosien 1907–16¹ eduskuntavaaleissa.²

Kunta	1907	1908	1909	1910	1911	1913	1916	1907–16
Viipuri	18	42	46	48	50	51	41	42
Lappeenranta	39	43	42	41	45	45	43	43
Hamina	25	44	47	47	46	49	45	43
Kotka	5	16	16	18	19	13	14	14
Pyhtää	6	20	34	36	39	33	28	28
Kymi	5	7	7	8	9	7	6	7
Sippola	22	21	20	22	22	18	13	20
Vehkalahti	22	23	25	26	26	21	17	23
Miehikkälä	41	41	41	44	46	47	36	42
Virolahti	55	52	52	50	51	50	36	49
Säkkijärvi	22	35	32	29	34	32	23	30
Suursaari	15	15	12	— ³	10	20	25	16
Tytärnsaari	4	22	21	— ³	36	56	47	31
Lapvesi (Lappee)	26	27	25	21	26	21	17	23
Lemi	86	87	86	85	86	86	73	84
Luumäki	35	37	36	39	38	39	40	38
Valkeala	5	8	8	9	12	9	10	7
Suomenniemi	63	55	50	53	52	40	32	49
Savitaipale	38	35	33	37	41	41	39	38
Taipalsaari	72	73	69	68	70	73	67	70
Viipurin maasrk.	5	12	10	11	13	13	11	11
Johanneksen pit.	3	6	7	6	7	7	6	6
Koivisto	54	42	48	42	52	48	39	41
Seiskari	92	71	77	74	79	70	68	76
Lavansaari	14	12	15	16	30	42	53	26
Kuolemanjärvi	22	25	24	25	37	35	29	28
Uusikirkko	40	44	42	43	49	53	38	44
Nuijamaa	—	—	—	—	—	19	9	14
Haapasaari	—	—	—	—	—	—	18	18
Keskiarvo	24	29	29	29	32	29	24	28

1 T.H. edusti nuorsuomalaista puoluetta myös vuoden 1917 eduskuntavaaleissa, mutta silloin nuorsuomalainen ja vanhasuomalainen puolue esiintyivät yhdessä nimellä yhdistyneet suomalaiset puolueet.

2 Taulukko on tehty käyttäen lähteenä SVT XXIX. Vaalilasto. Eduskuntavaalit vuosina 1907–1916, Taulu II b, jossa ovat eriteltynä puolueiden saamat äänimäärät ja yhteisäänimäärät vaalipiireittäin ja kunnittain. Prosentit ovat pyöristetyt.

3 Tiedot puuttuvat.

Liite n:o 12: Nuorsuomalaisen puolueen vuoden 1916 eduskuntavaaleissa ja kansallisen koomuspuolueen ja kansallisen edistyspuolueen vuoden 1919 eduskuntavaaleissa saama kannatus (%) Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä.¹

Kunta	Nuorsuomalainen puolue	Kansallinen edistyspuolue	Kansallinen koomuspuolue
Viipuri	41	20	52
Lappeenranta	43	31	36
Hamina	45	16	54
Kotka	14	12	43
Pyhtää	28	9	47
Kymi	6	13	30
Haapasaari	18	24	69
Sippola	13	9	13
Vehkalahti	17	8	28
Miehikkälä	36	3	7
Virolahti	36	11	12
Säkkijärvi	23	9	9
Suursaari	25	40	55
Tytärsaari	47	81	11
Lapvesi (Lappee)	17	17	12
Lemi	73	21	17
Luumäki	40	54	26
Valkeala	10	14	17
Suomenniemi	32	34	2
Savitaipale	39	58	14
Taipalsaari	67	60	6
Nuijamaa	9	3	5
Viipurin mlk.	11	14	14
Johannes	6	7	10
Koivisto	39	36	24
Seiskari	68	59	31
Lavansaari	53	86	10
Kuolemanjärvi	29	16	40
Uusikirkko	38	33	22
Keskiarvo	24	21	23

¹ Taulukko on tehty käyttäen lähteenä SVT XXIX. Vaalilasto. Eduskuntavaalit vuosina 1916 ja 1919, Taulu II b, jossa ovat eriteltynä puolueiden saamat äänimäärät ja yhteisäänimäärät vaalipiireittäin ja kunnittain. Prosentit ovat pyöristetyt.

Liite n:o 13: Karkea¹ jaottelu Tekla Hultinin vuosien 1919–23 valtiopäivillä eduskunnassa käyttämistä puheenvuoroista puheenvuorojen sisällön perusteella.²

	VP 1919	VP 1920	VP 1921	VP 1922	VP 1923	Yhteensä
Esikaupunkiolot	1					1
Kätilöt	1					1
Urheilun edistäminen	1					1
Suot ja rämeet	1					1
Suomen koskivoima	1	1				2
Huoneenvuokrasäännöstely	1	1	3			5
Köyhäinhoitolaki			2			2
Lain vast. hankitut kiinteistöt			1			1
Karjalaa koskevaa	2	2	4			8
Ahvenanmaata koskevaa	1					1
Virkamiesten oikeudet			3	2	3	8
Kielilaki		1	1			2
Valtion asuntopolitiikka				2		2
Apteekkilaitos					1	1
Koulut ja oppivelvollisuus		3			1	4
Verot ja budjetti	25	12	20	3	5	65
Puolustusvoimat		2	2	1		5
Kapinaa koskevaa			2			2
Lasten oikeudet			6			6
HM, hallinto, hallitus	13		3	1	1	18
Ulkomaankauppa, valuutta-, tulli- ja lisenssiasiat	3	3	4			10
Rautatiet					1	1
Työolot	1					1
Kiinteän omaisuuden hankinta	6					6
Venäjän hallitukseen liittyvää	1					1
Rauhansopimus		1				1
Kaupansäännöstely		1				1
Ulosottolaki			2			2
Ulkomaalaisten Suomessa oleva omaisuus			1			1
Yhteensä	58	27	54	9	12	160

1 Jaottelu on epätarkka, sillä mm. Verot ja budjetti -kohdan puheenvuorot voisivat usein sisältönsä perusteella olla muidenkin nimikkeiden kohdalla.

2 Lähteenä ovat vuosien 1919–23 valtiopäivien pöytäkirjojen Tekla Hultinin edustajatoimintaa koskevat yhteenvedot.

Liite n:o 14: Kansallisen kokoomuspuolueen menestyminen Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä vuoden 1919 eduskuntavaaleissa.¹

Kunta	Äänioikeutettuja	Äänestäneitä	Äänestys-% ²	Kok.-p. saanut ääniä	Kok.-p. n saamat äänet %:na annetuista äänistä ²
Viipuri	13 628	7 534	55	3 641	52
Lappeenranta	1 862	883	47	289	36
Hamina	1 607	878	55	455	54
Kotka	3 425	2 210	65	882	43
Pyhtää	1 948	1 432	74	657	47
Kymi	5 083	3 401	67	980	30
Haapasaari	151	126	83	82	69
Sippola	3 789	2 984	79	378	13
Vehkalahti	4 553	3 623	80	995	28
Miehikkälä	1 943	1 499	77	108	7
Virolahti	3 808	2 828	74	326	12
Säkijärvi	5 814	3 689	64	321	9
Suursaari	416	154	37	82	55
Tytärsaari	244	73	30	8	11
Lapvesi (Lappee)	7 430	4 726	64	556	12
Lemi	2 290	1 806	79	311	17
Luumäki	3 526	2 591	74	680	26
Valkeala	9 241	6 327	69	1 059	17
Suomenniemi	1 122	735	66	15	2
Savitaipale	3 804	2 666	70	367	14
Taipalsaari	1 997	1 440	72	76	6
Nuijamaa	1 860	1 319	71	70	5
Viipurin mlk.	21 356	13 214	62	1 723	14
Johannes	3 074	1 667	54	158	10
Koivisto	4 337	2 323	54	549	24
Seiskari	384	182	47	56	31
Lavansaari	585	342	59	35	10
Kuolemanjärvi	2 602	1 395	54	523	40
Uusikirkko	7 413	3 902	53	860	22
Muista vaalipiireistä lähetettyjä vaalilippuja		3 341 ³		963	29
	119 301	75 949	64	17 205	23

1 Taulukko on tehty käyttäen lähteenä SVT XXIX. Vaalitulasto. Eduskuntavaalit vuonna 1919. Taulut I b ja II b.

2 Prosentit ovat pyöristetyt.

3 Ko. luku sisältyy äänestäneiden kuntakohtaisiin lukuihin.

Liite n:o 15: Kansallisen kokoomuspuolueen menestyminen Viipurin läänin läntisessä vaalipiirissä vuoden 1922 eduskuntavaaleissa.¹

Kunta	Äänioikeutettuja	Äänestäneitä	Äänestys-% ²	Kokoomuspuolue saanut ääniä	Kokoomuspuolueen saamat äänet %:na annetuista äänistä ²
Viipuri	12 742	6 995	55	3 775	22
Lappeenranta	1 793	874	49	391	45
Hamina	1 217	819	67	372	47
Kotka	4 970	3 034	61	903	31
Pyhtää	2 202	1 450	66	580	40
Kymi	6 207	3 971	64	995	25
Haapasaari	145	193	64	43	49
Sippola	4 376	2 954	68	404	14
Vehkalahti	4 709	3 305	70	1 073	33
Miehikkälä	2 132	1 347	63	156	12
Virolahti	4 058	2 677	66	376	14
Säkkijärvi	5 546	2 736	49	331	12
Suursaari	440	156	36	37	24
Tytärsaari	253	67	27	17	10
Lapvesi (Lappee)	8 481	5 005	59	680	14
Lemi	2 366	1 877	79	418	23
Luumäki	3 380	2 368	70	881	37
Valkeala	4 628	2 783	60	480	18
Kouvola	1 732	996	58	244	26
Suomenniemi	1 135	598	53	23	4
Savitaipale	3 919	2 205	56	419	19
Taipalsaari	2 016	1 250	62	111	9
Nuijamaa	1 867	1 180	63	94	8
Viipurin mlk.	19 984	11 346	57	1 899	17
Vahviala	2 255	1 544	69	227	15
Johannes	3 077	1 654	54	163	10
Koivisto	4 281	2 363	55	981	42
Seiskari	386	145	38	17	12
Lavansaari	579	194	34	105	55
Kuolemanjärvi	2 603	1 474	57	634	43
Uusikirkko	7 238	3 718	51	1 333	36
Muista vaalipiireistä lähetettyjä vaalilippuja.		2 587 ³		870	34
	120 717	71 178	59	19 022	27

¹ Taulukko on tehty käyttäen lähteenä SVT XXIX. Vaalilasto. Eduskuntavaalit vuonna 1922, Taulut I b ja II b.

² Prosentit ovat pyöristetyt.

³ Ko. luku sisältyy äänestäneitten kuntakohtaisiin lukuihin.

L Ä H T E E T

I. ARKISTOLÄHTEET

1. KOTIMAISET

V A L T I O N A R K I S T O (VA)

Kenraalikuvernöörin kanslia:

Salaisia ansioluetteloita suomalaisista virkamiehistä 1900-luvulla. Numeroimattomia.

Senaatin arkisto:

Taloussosasto

AD 1869; KD 1900; VD 1900.

Siviilitoimituskunta

KD 1912, 1913; Konzeptipöytäkirjat 1912; Sal.D. 1913.

III Painoasiain yllhallitus

KD 1900; Kirjekonseptit 1900.

Tjenste-förteckningar för Embets-och tjenstemännen vid Landsstaten i Wiborg.

Nuorsuomalaisen puolueen arkisto (NSPA).

Suomalaisen puolueen arkisto (SPA).

Karjalan Kansalaisliiton arkisto.

Lappeenrannan Kansanvaltais-Perustuslaillisen Klubin arkisto.

Naiskagaalin arkisto.

Perustuslaillinen klubi-Konstitutionella klubben 1905–1906. Arkisto.

Suomalais-Saksalaisen Seuran arkisto.

Suomen itsenäisyysyhdistyksen arkisto.

Jonas Castrénin kokoelma.

Carl Reinhold Cedervallerin kokoelma. (Tekla Hultinin lahjoitus 16.10.1931)

J.H. Erkon kokoelma.

Aug. Hjeltin kokoelma.

Ignatius-Bergholmin kokoelma. Käsikirjoituksia. Nuorsuomalaisen naisklubin historiikki.

Naiskagaali v. 1902.

Tekla Hultinin kokoelma:

A. Kirjeenvaihto (I–XLIV)

B. Biografica Tekla Hultin (XLV)

C. Päiväkirjoja ja muistiinpanoja (XLVI–LIII)

D. Puheita ja esitelmiä luonnoksineen (LIV a–c)

E. Poliittisluontoisia asiakirjoja (LV 1–2)

F. Käsikirjoituksia (LVI–LIX)

G. Tieteellistä aineistoa (LX–LXI)

H. Muita asiakirjoja (Naisylioppilaat, "Nuori Suomi" -albumi LXII)

I. Sanomalehtileikkeitä (LXIII–LXIV)

J. Poliittisia kuvia ja piirroksia (LXV)

K. Painotuotteita yms. (LXVI–LXXI)

L. Muuta aineistoa (LXXII).

Tekla Hultinin kokoama suurlakkoa koskeva aineisto.

(Käytettäessä lähteenä Tekla Hultinin kokoelmaa lähdeviitteenä on lyhennys TH ja kokoelman kansion numero. Käytettäessä hänen kirjallista aineistoaan lähdeviitteenä on Hultin ja ao. kirjoituksen ilmestymisvuosi. Muiden Hultin-suvun jäsenten kirjoitusten yhteydessä käytetään viitteenä koko nimeä ja ao. kirjoituksen ilmestymisvuotta.)

Cely Mechelins samling.

Leo Mechelinin kokoelma.

Parmasen kokoelma:

- I/1 Dagmar Neoviuksen muistiinpanot. Naiskagaali.
- I/3 K. Zilliacus, "Sortovuosilta".
- II Aino Malmbergin kirjeet.
- III Rouva Aino Malmberg antaa haastattelussa 14/VII 1931 seuraavat aktivistien toimintaa koskevat tiedot.
- VII/13 Luettelo ns. kagaalin maaseutuasiamehistä.
- XIX/VI Toht. J.A. Lylyn kokoelma.
- XXXIII Eero Erkon kirjeenvaihto.

Siviä Ruotzin kokoelma.

E.N. Setälän kokoelma.

Ester Ståhlbergin kokoelma.

K.J. Ståhlbergin kokoelma.

Ehba Östensonin kokoelma (järjestämättä vielä kesällä 1977).

Tutkijain luettelot 1.1.1888–31.12.1895, 1.1.1896–30.8.1902.

Valtionarkiston luettelo 602:76.

J Y V Ä S K Y L Ä N M A A K U N T A - A R K I S T O (JMA)

Senaatin arkisto:

Siviilitoimituskunnan kirjekonseptit 1901.

Siviilitoimituskunnan konseptipöytäkirjat 1901, 1912.

S A V O - K A R J A L A N M A A K U N T A - A R K I S T O (SKMA), Mikkeli

Ilomantsin kruununvoudin veronkantokirjat koskien Tohmajärveä vuosina 1800–1838.

Tohmajärven rippikirjat vuosilta 1805–1838.

Sortavalan yksityisen tyttökoulun koulumatrikkeli vuosina 1863–1904.

Ylöskanto-luettelo sisäänkirjoitus- ja lukukausi-maksuista Sortavalan suomalaisessa tyttökoulussa, "Skola för minderåriga barn" -koulun oppilaat 1857–1863.

Lakkautettujen seurakuntien arkisto:

Jaakkiman kirkonarkisto: Historiakirjat.

V A A S A N M A A K U N T A - A R K I S T O (VMA)

Santeri Alkion kokoelma. Muistiinpanot vuosilta 1917–1918.

E D U S K U N N A N K I R J A S T O (EK)

Memoriaalipöytäkirjat yl. anomusvaliokunnassa valtiopäivillä 1897.

Memoriaalipöytäkirjat talousvaliokunnassa valtiopäivillä 1900.

Pöytä- ja asiakirjat valtiovarainvaliokunnassa vuosina 1904–05, 1905–06.

Pöytäkirjat seuraavista valiokunnista valtiopäivittäin:

perustuslakivaliokunta T. 1908, 1909, 1914, 1917, T. 1917, 1918,
suuri valiokunta T. 1908, 1917,
tarkastusvaliokunta T. 1908, 1914,
ulkoasiainvaliokunta 1918,
valtiovarainvaliokunta T. 1908–1914.

HELSINGIN YLIOPISTO

Filosofian laitos

Filosofisen yhdistyksen arkisto (FYA):
Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873–1915.
Filosofisen yhdistyksen jäsenluettelo.

Suomen kielen laitos

Kotikielen Seuran arkisto (KSA):
Kotikielen Seuran pöytäkirjat vv. 1876–18- I.
Kotikielen Seuran Nimikirja ja Kotikielen Seuran pöytäkirjat vv. 1886–1890 III.

HELSINGIN YLIOPISTON ARKISTO (HYA)

Konsistorin pöytäkirjat 1885, 1891, 1892, 1895.

Talousoaston pöytäkirjat 1890, 1900.

Nimikirjat 1853–1887.

Historiallis-filologisen osaston pöytäkirjat 1896.

HELSINGIN YLIOPISTON KIRJASTO (HYK)

Savo-karjalaisen osakunnan nimikirja 1886–.

Savo-karjalaisen osakunnan pöytäkirjat 1864–.

Savo-karjalaisen osakunnan historiikkikirjat 1881–1896.

Historiallisen yhdistyksen pöytäkirjat 1890–1897.

Instruktion för Pensionatet vid Privata flickskolan i Fredrikshamn.

Ernst Estlanderin kokoelma. Svenska riksdagsgruppens handlingar. Privata protokoll från senare Landtdagen år 1917. SLS.

E.G. Palménin kokoelma. Kirjeenvaihto.

TURUN YLIOPISTON KIRJASTO (TYK)

Tekla Hultinin 12.IX 1921 ja 7.IX 1940 lahjoittamien teosten luettelo.

TILASTOLLISEN PÄÄTOIMISTON ARKISTO (TPA), Tilastokeskus

Utgående Diarium 1900, 1901,
Ankomna Bref 1901,
Lähteneet kirjeet 1912, 1913,
Saapuneet kirjeet 1912, 1913, 1928, 1929,
Kirjeet A. Valtioneuvostolle 1929,

Palkkalistat 1901, 1902,
Tekla Hultinin ansioluettelo (päiväämätön),
Martti Koveron ansioluettelo 29.7.1951.

S U O M A L A I S E N A L K E I S O P I S T O N A R K I S T O, Helsingin I Normaali-
koulu, Helsinki

Vuosien 1885–86 toimintaan liittyvät asiakirjat.

H E L S I N G I N K A U P U N G I N A R K I S T O

Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat vuosilta 1925–30.

S O T A - A R K I S T O (SA)

Sotaministeriön lähteneitä ja saapuneita kirjeitä vuodelta 1919.

Erik Alopaeuksen kokoelma. Eduskunnan Itsenäisyysklubin kokousten pöytäkirjakonsepte-
ja 8.11.1917–29.11.1917.

E.E. Kailan kokoelma. Ev.H. Nurmion jäämistö. Elsa Inberg: Kertomus naisten isänmaalli-
sesta toiminnasta vv. 1915–1917.

Albin Mannerin kokoelma. Eduskunnan Itsenäisyysklubi. Muistelmia itsenäisyystaistelusta
eduskunnassa v. 1917–1918.

S U O M A L A I S E N K I R J A L L I S U U D E N S E U R A N A R K I S T O (SKS)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pöytäkirjat vuosilta 1888 ja 1891.

Juhani Ahon kirjeet.

Minna Canthin kirjeet.

K E S K U S T A N J A M A A S E U D U N A R K I S T O (KMA), Helsinki

Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat vuosilta 1917–18.

Porvarillisten ryhmien neuvottelukokousten pöytäkirjat vuosilta 1917–18.

P O R V A R I L L I S E N T Y Ö N A R K I S T O (PTA), Helsinki

Kansallisen kokoomuspuolueen ja kansallisen kokoomuspuolueen eduskuntaryhmän toimin-
taan liittyvät asiakirjat vuosilta 1918–24.

T Y Ö V Ä E N A R K I S T O (TA), Helsinki

Työväenvaltuuskunnan pöytäkirjat vuosilta 1893–1899.

Ensimmäisen, Toisen ja Kolmannen työväenyhdistyksen edustajain kokouksen pöytäkirjat
vuosilta 1893, 1896, 1899.

Sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1.11.1917–23.1.1918, 1919.

SANOMA OSAKEYHTIÖN HISTORIAALLINEN ARKISTO,
Helsinki

Päivälehdien johtokunnan pöytäkirjat vuosilta 1893–1901.

Päivälehdien kassakirjat vuosilta 1893–1901.

Nuoren Suomen Klubia koskeva aineisto.

Erkko-suvun arkisto.

JÄÄKÄRILIITON ARKISTO, Helsinki

Jääkäriliiton arkisto naisten toimintaa koskevalta osin.

YKSITYISTEN OMISTAMA ARKISTOAINEISTO

Rouva Maija Räihä (o.s. Lindström), Pornainen:

Tekla Hultinin päiväkirja vuodelta 1871.

Minnen från barnaår till silverhår. (Sukukronikka)

2. ULKOMAISET

RUOTSIN VALTIONARKISTO, Tukholma

Skrivelser till Kongl. Riksarkivet 1894–1895. Ämbetsarkivet.

Diarium öfver Forskare i Riksarkivet och arkivalier som af dem begagnas 1895 Jan – 1897.

II JULKAISTU ALKUPERÄISAINAINEISTO

Asetuskokoelma 1929, Hki 1929.

Asiakirjat valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1897, V, V₂, Hki 1897.

Asiakirjat valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1900, I–V, Hki 1900.

Bergholm, Herman, Kagaalin arkistoa, Hki 1939.

Ensimmäisen työväenyhdistyksen edustajain kokouksen pöytäkirja. Hki 1894.

Puoluekokousten pöytäkirjat 1893–96–99, Hki 1901–03.

Kansallisen kokoomuspuolueen ohjelmat 1919, 1921, 1922, Hki 1919, 1921, 1922.

Keisarillisen Majesteetin Armollisen Opinnon ja Järjestyksen Ohjesääntö

Suomen Aleksanderin Yliopiston oppilaille, Hki 1873.

Keisarillisen Suomen Aleksanterin yliopisto. Luettelot. Syyslukukaudet 1885–96, Hki 1885–96.

Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 38 1925, 1927, 39 1926, 1929, 40 1927, 1929, 41 1928, 1930, 42 1929, 1932, 43 1930, 1933. Hki.

Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistyksen edustajain kokouksen pöytäkirja 1899, Tre 1899. Puoluekokousten pöytäkirjat 1893–96–99. Hki 1901–03.

Kommunalkalender för Helsingfors stad 6 1925, 1925, 7 1927, 1927, 8 1929, 1929, 9 1931, 1931. Hfors.

Kutumuskirja Maisterin- ja tohtorin promotsiooneihin toukokuun 31.P. 1897. Hki 1897.

Kvinnosaksförbundet Unionens årsberättelse för år 1892, 1901, 1902, 1903, 1904, 19₂¹⁰ 05–19₂¹⁰ 06, 1906, 1909. Hfors 1893–1909.

- Naisasialiitto Unionin vuosikertomukset 1906, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915. Hki 1907–16.
- Nuorsuomalaisen puolueen ohjelma 6. ja 7. huhtikuuta 1906. Hki 1906.
- Nuorsuomalaisen puolueen ohjelma 9. ja 10. joulukuuta 1906. Hki 1906.
- Nuorsuomalaisten kokous Palokunnan talolla Helsingissä 6–7 p. huhtikuuta v. 1906. Hki 1906.
- Suomalaisen naisliiton säännöt. Hki 1907.
- Suomen Historiallisen Seuran pöytäkirjat 15.12.1892–4.6.1894. HArk. 13, 1893.
- Suomen Suuriruhtinanmaan Asetus=Kokous 1872, 1884, 1885. Hki 1873, 1885, 1886.
- Suomen Pappissäädyn Pöytäkirjat Valtiopäiviltä 1897, I, Hki 1897.
- Toisen työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja 1896. Tre 1897. Puoluekokousten pöytäkirjat 1893–96–99. Hki 1901–03.
- Valtiopäivien pöytäkirjat, asiakirjat ja liitteet vuosilta 1907–23.

III JULKAISEMATTOMAT TUTKIMUKSET

- Hietala, Juhani*, Mannerheimin suhde jääkäriupseereihin 1918–1921. Suomen historian pro gradu – tutkielma Jyväskylän yliopistossa kevätlukukaudella 1975.
- Kaurinkoski, Tuula*, Naisehdokkaat Suomen eduskuntavaaleissa. Valtiotieteellisen tiedekunnan pro gradu Helsingin yliopistossa 1958.
- Lonka, Eino*, Maamme työväenliikkeen ja kirkon suhteet vuosina 1922–1926. Suomen historian pro gradu -työ Jyväskylän Kasvatusopillisessa Korkeakoulussa 30.6.1964.
- Manninen, Pulmu*, Tekla Hultin poliitikkona. Poliittisen historian pro gradu Helsingin yliopistossa 1966.
- Mäkitalo, Mirja*, Nuorsuomalaiset päätoimittajat vuosina 1889–1917. Suomen historian pro gradu Turun yliopistossa 1974.
- Nygård, Toivo*, Suur-Suomi -ajatus ja heimoalueet heimopropagandaa tehneiden järjestöjen äänenkannattajien kirjoittelussa 1920- ja 30-luvulla. Suomen historian lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto toukokuussa 1973.
- Piironen, Kaija*, Sosialidemokraattisen puolueen ja lehdistön suhtautuminen Itä-Karjalan kysymykseen vuosina 1918–1922. Suomen historian pro gradu Jyväskylän yliopistossa 1976.
- Rantatupa, Heikki*, Elintarvikkeiden säännöstely Suomessa vuosina 1914–1919. Lisensiaattitutkimus Jyväskylän yliopistossa 1974.
- Rinta-Tassi, Osmo*, Punaisen Suomen keskushallinnon organisaatio. Suomen historian lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto 1972.
- Salmi, Aimo*, Valtiopäivävaalien edustajaehdokkaat vuonna 1907. Suomen historian pro gradu Helsingin yliopistossa 1962.
- Veharanta, Anna-Mari*, Maalaiskoulujen johtokuntien sosiaalinen rakenne lukuvuosina 1874–75 – 1880–81. Suomen historian pro gradu Helsingin yliopistossa 1958.

IV TEKLA HULTININ KIRJOITUKSET

- Hultin, Tekla*, Muutama sana painovapaudesta. Suomen naisyhdistyksen kalenteri Excelsior. Hki 1889.
- Hultin, Thekla*, Runonhaussa. Nuori Suomi. Päivälehdessä joulualbumi I. Hki 1891.

- Hultin, Tekla*, Bertta. Eräs tyyppi. Nuori Suomi. Päivälehden joulualbumi II. Hki 1892.
- Hultin, Tekla*, Kasvatusopillisia mietteitä viime vuosisadalta. Valvoja 1892.
- Hultin, Tekla*, Nykyajan valtion tehtävistä. Esitelmiä kansantaloudellisessa yhdistyksessä 1:nen osa. Porvoo 1893.
- Hultin, Tekla*, Tasa-arvoisuutta kohti. Nuori Suomi. Päivälehden joulualbumi III. Hki 1893.
- Hultin, Tekla*, Hovin mamselli. Nuori Suomi, Päivälehden joulualbumi V. Hki 1895.
- Hultin, Tekla*, Työväen toivomukset 1894 v. valtiopäivillä. Työväen kalenteri III. Turku 1895.
- Hultin, Tekla*, Historiska upplysningar om bergshandteringen i Finland under svenska tiden. I. Jernbruken. Hfors 1896.
- Hultin, Tekla*, Historiallisia tietoja Suomen vuoritoimesta Ruotsin vallan aikana. Suomen Teollisuushallituksen tiedonantoja 26. vihko. Hki 1896.
- Hultin, Tekla*, Selskoje naselenije. D. Protopopov: Finjlandija. Peterburg 1898.
- Hultin, Tekla*, Lainmääräyksiä työpäivän pituudesta. Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistyksen edustajain kokouksen pöytäkirja 1899. Tre 1899. Puoluekokousten pöytäkirjat 1893–96–99. Hki 1901–03.
- Hultin, Tekla*, Leo Mechelin. Muutamia ääripiirteitä. Nuori Suomi. Päivälehden joulualbumi IX. Hki 1899.
- Hultin, Tekla*, Maanjakosuhteet Venäjällä. N:o 1. Kirjasia kansalaisille. N.S.K.:n toimittamia. (Ylipainos Päivälehdestä) Hki 1899.
- Hultin, Tekla*, (Nim. T.H.), Mikä on perustuslaki? Vuoropuhelu lautamiehen tuvassa. N:o 7. Kirjasia kansalaisille. N.S.K.:n toimittamia. Hki 1899.
- Hultin, Tekla*, Tietoja elinkeinolainsäädännöstä Ranskassa ja Belgiassa. Liite. Alamainen mientö, jonka on antanut Elinkeinokomitea. Valtiopäivien komiteamietinnöt 1899, 9. Hki 1899.
- Hultin, Tekla*, Etat social. Notices sur la Finlande Publiées à l'occasion de l'exposition universelle à Paris en 1900. Hfors 1900.
- Hultin, Tekla*, Keskustelu kirkonmäellä. Tukholma 1901.
- Hultin, Tekla*, (Nim. Karjalainen) Poikien päätös. Keskustelu kunnantuvassa. Isänmaallista lukemista n:o 7. Berlin 197 (1902–03?).
- Hultin, Tekla*, Kirjeitä. Nuori Suomi. XVI^{des} joulualbumi. Hki 1906.
- Hultin, Tekla*, Perustuslaillinen hallitus ja suomettarelainen hallitus. Esitelmä pidetty nuor-suomalaisten kokouksissa syksyllä 1906. Hki 1906.
- Hultin, Tekla*, Suomen asema Venäjän valtakunnassa. Esitelmä pidetty Suomalaisen naisliiton luentokursseissa 18p. lokak. 1907. Suomalaisen naisliiton kirjasia 3. Porvoo 1907.
- Hultin, Tekla*, Vielä kerran suomettarelainen hallitus. Vastaus sen nimettömälle asianajajalle. Hki 1907.
- Hultin, Tekla*, Yötyöntekijättäret Suomen teollisuudessa. Työtilasto XI. Hki 1911.
- Hultin, Tekla*, Osakunnassa. Nuori Suomi XXV. Hki 1915.
- Hultin, Tekla*, Taistelun mies. Piirteitä Jonas Castrénin elämästä ja toiminnasta. Hki 1927.
- Hultin, Tekla*, Puhe. Pidetty kokoomuspuolueen Viipurin järjestöjen juhlassa 18.1.1929. Suomen nainen 2, 1929.
- Hultin, Tekla*, Me ja meidän ystävämme. Päivälehden muisto 1889–1929. Hki 1929.
- Hultin, Tekla*, 30 vuotta sitten. Nuori Suomi XLIII. Hki 1933.
- Hultin, Tekla*, Päiväkirjani kertoo I 1899–1914, II 1914–1918. Hki 1935, 1938.
- Hultin, Tekla*, Kaksi tapaamista. Vapaussodan kertomuksia III. Hki 1938.

V KIRJALLISUUS

- Aho, Antti J.*, Juhani Aho I–II. Porvoo 1951.
- Aho, Juhani*, Hajamietteitä kapinaviikoilta I–II. Porvoo 1918.
Aikalaiskirja 1934. Hki 1933.
- Alanen, Aulis J.*, Santeri Alkio. Porvoo 1976.
- Alanen, Yrjö J.E.*, Gustaf Johansson. Porvoo 1947.
- Alfthan von, Märtha*, Seitsemän vuosikymmentä. Joensuu 1966.
- Alkio, Santeri*, Joitakin päivälehdeläisen kauden muistelmia. Päivälehden muisto 1889–1929.
Hki 1929.
- Apunen, Osmo*, Suomi keisarillisen Saksan politiikassa 1914–1915. Hki 1968.
- Bergholm, Katri*, Paljon toivoa, paljon toteutumista. Hki 1964.
- Berhard Fredrik Godenhjelm* 18 7/3 40 – 19 30/IX 12, Naisten Ääni 1912.
Biograafisia tietoja Suomen naisista eri työaloilla. Hki 1896.
- Björklund, Joh.*, Suomen papisto 1800-luvulla. Hki 1939.
- Blomstedt, Kaarlo*, Kustavi Grotenfelt. Valvoja-Aika 1928.
- Blomstedt, Yrjö*, K.J. Ståhlberg. Keuruu 1969.
- Borenius, Ingrid*, Flickskolan i Wiborg 1788–1937. Wiborg 1937.
- Borg, Olavi*, Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964. Porvoo 1965.
- Bruun, Elsa*, Jääkäriiliikkeen puolesta. Vapaussodan kertomuksia II. Hki 1935.
- Churchill, Stacy*, Itä-Karjalan kohtalo 1917–1922. Porvoo 1970.
- Copeland, William R.*, The uneasy alliance, collaboration between the Finnish opposition and the Russian underground 1899–1904. Hki 1973.
- Dahl, Gustaf*, Svenska Fruntimmersskolan i Wiborg 1904–1905. Förteckning öfver elever, som varit inskrivna i Töchterschule zu Wiburg samt Svenska Fruntimmersskolan i Wiborg 1805–1905. Wiborg 1905.
- Enckell, Carl*, Poliittiset muistelmani I. Porvoo 1956.
- Enäjärvi-Haavio, Elsa*, Emma Irene Åström. Porvoo 1933.
- Erkko, Eero*, "Nuori Suomi". Nuori Suomi. Päivälehden joulualbumi I. Hki 1891.
- Erkko, Eero*, Muistelmia Päivälehden perustamisesta. Päivälehden muisto 1889–1929.
Hki 1929.
- Eskola, Seikko*, Sosiaalipolitiikka suomalaisen puolueen ohjelmassa vuonna 1906. Historical.
Jl 1962.
- Finlands svenska kvinnoförbund 25 år. Hfors 1933.
- Frenckell-Thesleff von, Greta*, Minna Canth. Hki 1944.
- Furuhjelm, Annie*, Gryningen. Hfors 1939.
- Gardberg, Carl-Rudolf*, Kirjapainotaito Suomessa Turun palosta vuoteen 1918. Hki 1973.
- Gebhard, Hedvig*, Suomen naiset eduskuntatyössä. Suomen naisyhdistyksen 50-vuotisjuhla-julkaisu. Hki 1934.
- Godenhjelm, B.Fr.* Naissivistys ja naisopistot I–II. Valvoja 4,6,1883.
- Godenhjelm, B.Fr.*, Suomalaisen naissivistyksen työmailta I–II. Porvoo 1912.

- Grotenfelt, Arvi*, Thiodolf Rein Filosofisessa yhdistyksessä. Hki 1918.
- Grotenfelt, Kustavi*, Venäläisestä mir-laitoksesta ja sen taloudellisista vaikutuksista. Esitelmää kansantaloudellisessa yhdistyksessä I:nen osa. Porvoo 1893.
- Gummerus, Herman*, Aktiivisilta taisteluvuosilta. Hki 1925.
- Gummerus, Herman*, Konni Zilliacus. Jlä 1933.
- Haavio-Mannila, Elina*, Suomalainen nainen ja mies. Porvoo 1968.
- Hagman, Lucina*, Minna Canthin elämäkerta I—II. Hki 1911.
- Hakalehto, Ilkka*, Suomen sisällissodan tausta. HAik. 1966.
- Halila, Aimo*, Suomen kansakoululaitoksen historia IV. Turku 1950.
- Halila, Aimo*, Jyväskylän seminaarin historia. Porvoo 1963.
- Halila, Aimo*, Väinö Voionmaa. Suomalaisia historiantutkijoita. Porvoo 1965.
- Haltsonen, Sulo*, Theodor Schvindt. Hki 1947.
- Hannula, J.O.*, Suomen vapaussodan historia. Porvoo 1956.
- Havu, Ilmari*, Snellmaniana. Hki 1970.
- Heinrichs, Erik*, Mannerheim Suomen kohtaloissa I—II. Hki 1960—61.
- Helsingin nuorsuomalainen yhdistys 1906—1916. Hki 1916.
- Helsingin suomalainen alkeisopisto 1871—1887. Hki 1921.
- Helsingin suomalainen jatko-opisto 1881—1929. Hki 1929.
- Helsingin työväenyhdistyksen toimintakertomus. Hki 1893.
- Hirvikallio, Paavo*, Tasavallan presidentin vaalit Suomessa 1919—1950. Hki 1958.
- Hjelt, Edv.*, Vaiherrikkailta vuosilta I—II. Hki 1919—1920.
- Hjelt, Ester*, Lannistumaton. Maikki Fribergin elämäkerta. Jlä 1945.
- Holsti, Kalevi J.*, Suomen ulkopoliittikka suuntaansa etsimässä vuosina 1918—1922. Hki 1963.
- Homén, Th.*, Passiivinen vastarintamme. Poliittisia kirjoituksia 1899—1904. Hki 1907.
- Hyvämäki, Lauri*, Suomalaiset ja ulkopoliittikka. Porvoo 1964.
- Hyvönen, Antti*, Suomen vanhan työväenpuolueen historia. Hki 1959.
- Häkli, Pekka*, Arvid Järnefelt. Porvoo 1955.
- Hällström, Elli*, Naisylioppilaat, "De kvinnliga" 1893—1895. Muistikuvia III. Keuruu 1956.
- Hämäläinen, Vilho*, Karjalan kannaksen venäläinen kesäasutus ja sen vaikutus Suomen ja Venäjän suhteiden kehitykseen autonomian ajan lopulla. Tre 1974.
- Härkönen, Iivo*, Karjalan heimotyö. Hki 1926.
- Idman, K.G.*, Maamme itsenäistymisen vuosilta. Porvoo 1953.
- Ignatius, Hannes*, Sortovuosista itsenäisyyteen. Hki 1927.
- Iivessalo, Jaakko*, Suomi ja Weimarin Saksa. Hki 1959.
- Inberg, Elsa*, Naiset ja jääkäriiliike. Suomen sotilas 1919.
- Innala, Aune*, Suomen naisen alkutaival lainsäätäjänä 1907—17. Joensuu 1967.
- Ivalo, Santeri*, Päivälehdessä ensi vuodelta. Päivälehdessä muisto 1889—1929. Hki 1929.
- Jaakkima*, Lappeenranta 1955.
- Jokipii, A.E.*, Sivistyneet ja kirkko. Porvoo 1937.
- Jukola, Martti*, Juhana Heikki Erkkö. Hki 1939.
- Jussila, Osmo*, Vuoden 1905 suurlakko Suomessa venäläisten silmin. HAik. 3 1975.
- Juva, Einar W.*, Laiton asevelvollisuuslaki, kutsuntalakko ja virkamiesten erottamiset. HA XIV. Porvoo 1960.

- Juva, Einar W.*, P. E. Svinhufvud I–II. Porvoo 1957, 1961.
- Juva, Einar W.*, Suomen kansan historia V. Keuruu 1967.
- Juva, Mikko*, Valvojan ryhmän synty. THArk. XI 1951.
- Juva, Mikko*, Rajuilman alla. Porvoo 1956.
- Jutikkala, Eino*, Poliittisia ilmastoja ja ilmastonvaihteluita. Suomalainen Suomi 2 1955.
- Jutikkala, Eino*, Suomen talonpojan historia. Hki. 1958.
- Jutikkala, Eino*, Säätyvaltiopäivien valitsijakunta, vaalit ja koostumus. Suomen kansanedustuslaitoksen historia IV. Hki 1962.
- Jutikkala, Eino*, Suuntaus oikealle. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–1939. HA XIV. Porvoo 1964.
- Jutikkala, Eino*, Laittomat asevelvollisuuskutsunnat ja torpparikysymys. Suomalainen Tiedekatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1969. 1970.
- Jägerskiöld, Stig*, Mannerheim 1918, Hki 1967.
- Jägerskiöld, Stig*, Valtionhoitaja Mannerheim. Hki 1969.
- Jägerskiöld, Stig*, Mannerheim rauhan vuosina 1920–1939. Hki 1973.
- Jääkärimerkeistä. Parole I 1971.
- Jääskeläinen, Mauno*, Itä-Karjalan kysymys. Hki 1961.
- Jääskeläinen, Mauno*, Suomen suhteet Neuvosto-Venäjään itsenäisyysjulistuksesta Tarton rauhaan. Itsenäisen Suomen ulkopoliittikan alkutaival. HA XV 1962.
- Jääskeläinen, Mauno*, Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938. Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII. Hki 1973.
- Kanerva, Veikko*, Yrjö Mäkelin. Suomalaisia sosialisteja III. Tampere 1943.
- Kansallinen elämäkerrasto I–V. Porvoo 1927–34.
- Kares, Olavi*, Heränneen kansan vaellus V. Porvoo 1952.
- Karvonen, A. H.*, Päivälehti yhteiskunnallisten kysymysten ajajana ensi vuosinaan. Päivälehdien muisto 1889–1929. Hki 1929.
- Katsaus maamme työväenliikkeeseen viimeisimpinä vuosina 1898–1903. Työväen kalenteri VI. 1899.
- Kemppinen, Ivar*, Sortavalan seminaarin historia. Hki 1969.
- Kertomus Suomen Teollisuusvaliokunnan Keskuskomitean toiminnasta vuosina 1901–1904. Hki 1904.
- Ketonen, Liisa*, Suomen tyttöoppikoulut autonomian aikakaudella. Hki 1977.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki*, Hilja Pärssinen. Suomalaisia sosialisteja II. Tampere 1944.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki*, Suomen työläisnaisliikkeen historia. Pori 1953.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki*, Hilja Pärssinen. Tiennäyttäjät I. Porvoo 1967.
- Klinge, Matti*, Ylioppilaskunnan historia III 1872–1917. Porvoo 1968.
- Kohtamäki, Ilmari*, Pietari Hannikaisen "Kanava". Turku 1959.
- Kokko, Arvo*, Hallan Ukko. Porvoo 1939.
- Koskimies, Rafael*, Elävä kansalliskirjallisuus I. Hki 1944.
- Koskimies, Rafael*, Suomen kirjallisuus IV. Hki 1965.
- Koskenniemi, V. A.*, Vuosisadan alun ylioppilas. Kootut teokset IV. Porvoo 1955.
- Koskenniemi, V. A.*, Maila Talvion vuosikymmenet I. Porvoo 1963.

- Kuujo, Erkki – Tiainen, Jorma – Karttunen, Eeva*, Sortavalan kaupungin historia. Jlä 1970.
- Laine, Eevert*, Suomen vuoroitomi 1809–1884 II Ruukit. Hki 1948.
- Laine, Y. K.*, Suomen poliittisen työväenliikkeen historia I–III. Hki 1945–46.
- Lappalainen, Pekka*, Aukusti Juhana Mela. Vammala 1959.
- Lappalainen, Pekka*, Realistisen valtavirtauksen aatteet ja niiden kontinuitiivisuus Suomen kirjallisuudessa vuosisadan alkuun saakka. Jlä 1967.
- Lauerma, Matti*, Aktivismi. HA XIV. Porvoo 1960.
- Lauerma, Matti*, Jääkäriliike. HA XIV. Porvoo 1960.
- Lauerma, Matti*, Kuninkaallinen Preussin jääkäripataljoona 27. Porvoo 1966.
- Lehtinen, Erkki*, Vienan Karjalaisten Liiton – Karjalan Sivistysseuran viisikymmenvuotis-taival. Suvulta suvulle. Karjalan Sivistysseuran viisikymmenvuotisjuhlatilaisuus. Valkea-koski 1956.
- Leroy-Beaulieu, Paul* (suom. Tekla Hultin), Yleisen kansantalouden pääpiirteet. Porvoo 1891. Liberaalisen puolueen ohjelma. Valvoja 1 1881.
- Lindman, Sven*, Eduskunnan aseman muuttuminen 1917–1919. Suomen kansanedustuslai-toksen historia VI. Hki 1968.
- Mannerheim, G*, Muistelmat I. Hki 1951.
- Markkanen, Erkki*, Juho Lallukka. Jlä 1976.
- Mechelin, Leo*, Suomen perustuslakien sisälllys. Hki 1896.
- Mechelin, Leo*, Valda tal af L. Mechelin. Högtids- och minnestal utgifna af R. F. v. Willebrand. Hfors 1915.
- Meurman, Agathon*, Muistelmia. Hki 1909.
- Minna Canthin kirjeet. Vammala 1973.
- Minnesblad från Festen den 24. sept. 1898. Hfors 1898.
- Minnesblad från Festen den 18. oktober 1913. Hfors 1913.
- Minnesblad från festen den 20. oktober 1918. Hfors 1918.
- Murtorinne, Eino*, Papisto ja esivalta routavuosina 1899–1906. Hki 1964.
- Naisasialiitto Unioni 25-vuotias. Naisten Ääni 5 1917.
- Nevakivi, Jukka*, Muurmannin legioona. Hki 1970.
- Nikander, Gabriel*, Finlands äldre järnindustri. HArk. XXXV 1926.
- Noponen, Martti*, Kansanedustajien sosiaalinen tausta Suomessa. Hki 1964.
- Nordenstreng, Sigurd*, Haminan kaupungin historia III. Hamina 1912.
- Nordenstreng, Sigurd*, Leo Mechelin I–II. Hfors 1936–37.
- Nousiainen, Jaakko*, Puolueet puntarissa. Hki 1959.
- Numminen, Jaakko*, Vuoden 1880 liberaalisen puolueen ohjelman allekirjoittajat. HAik 1951.
- Nurmio, Yrjö*, Jääkärimarssin syntyhistoria. Suomen sotilas 8–9. 1919.
- Nurmio, Yrjö*, Suomen itsenäistyminen ja Saksa. Porvoo 1957.
- Nurmio, Yrjö*, Suomen ulkopoliittikan suunnanmuutos syksyllä 1918 ja sen vaikutus kunin-gaskysymyksemme ratkaisuun. HArk. 58. 1962.
- Nyberg, Paul, Z.* Topelius II. Porvoo 1950.
- Nyholm, Pekka*, Suomen eduskuntaryhmien koheesio vuosien 1948–1951 vaalikaudella ja vuoden 1954 valtiopäivillä. Hki 1961.

- Osmonsalo, E. K.*, Perustuslaillisen kehityksen kausi. Suomen historian käsikirja II. Porvoo 1949.
- Paasikivi, J. K.*, Paasikiven muistelmat sortovuosilta I–II. Porvoo 1957.
- Paasivirta, Juhani*, Suomen itsenäisyyskysymys 1917 I–II. Porvoo 1947–49.
- Paasivirta, Juhani*, Suomi vuonna 1918. Porvoo 1957.
- Paasivirta, Juhani*, Ensimmäisen maailmansodan voittajat ja Suomi. Porvoo 1961.
- Paasivirta, Juhani*, Suomen kuva Yhdysvalloissa 1800-luvun lopulta 1960-luvulle. Ääriviivoja. Porvoo 1962.
- Paavolainen, Erkki*, Sanomalehti Karjalan kohtaloita 1904–05. Lahti 1954.
- Paavolainen, Jaakko*, Vankileirit Suomessa 1918. Hki 1971.
- Parmanen, Eino I.*, Taistelujen kirja I–IV. Porvoo 1936–41.
- Paunonen, Heikki*, Kotikielen Seura 1876–1976. Virittäjä 3–4 1976.
- Pekkola, Sulo-Weikko – Auer, Into*, Kalterijääkärit I–III. Porvoo 1930, 1931, 1935.
- Pohjoismaista naisasiatyötä. 3. pohjoismainen naisasiakongressi Helsingissä kesäkuun 3–5 päivinä 1924.
- Pohjolan-Pirhonen, Helge*, Kustavi Grotenfelt. Suomalaisia historiantutkijoita. Porvoo 1965.
- Pohlebbkin, V. V.*, Suomi vihollisena ja ystävänä 1714–1967. Porvoo 1969.
- Polttila, Brita*, Hertta Kuusinen – ihmisen tie. Hki 1975.
- Polvinen, Tuomo*, Maailmansodan vaikutus Suomen asemaan. HA XIV. Porvoo 1960.
- Polvinen, Tuomo*, Venäjän vallankumous ja Suomi 1–2. Porvoo 1967, 1971.
- Privata flickskolan i Fredrikshamn. Fredrikshamn 1887.
- Puoli vuosisataa naisasiatyötä. Suomen naisyhdistyksen 50-vuotisjuhlajulkaisu. Hki 1934.
- Puntila, L. A.*, Suomen poliittinen historia 1809–1966. 5. p. Hki 1971.
- Railo, Eino*, Itsenäisyyslehti Uusi Päivä 1917–1918. Hki 1944.
- Rajainen, Maija*, Vanhan Suomen koulut I. Normaalikoulut 1788–1806. Hki 1940.
- Rajainen, Maija*, Yleiset äänioikeusteorioiden ja naisten äänioikeusliike Suomessa. HAik. 1959.
- Rajainen, Maija*, Naisliike ja sukupuolimoraali. Vammala 1956.
- Rantala, Onni*, Konservatiivinen puolueyhdistys. Vammala 1956.
- Rantala, Onni*, Konservatismi ja sen kannattajat. Hki 1960.
- Rantala, Onni*, Suomen poliittiset alueet I. 2. p. Turku s.a.
- Rantala, Onni*, Eduskunnan vaalien tulokset. Suomen kansanedustuslaitoksen historia IX. Hki 1971.
- Rantala, Onni*, Äänestysosanotto. Suomen kansanedustuslaitoksen historia IX. Hki 1971.
- Reijonen, Erkki*, Muisteloita Päivälehdessä ensi vuosikymmeneltä. Päivälehdessä muisto 1889–1929. Hki 1929.
- Rein, Th.*, Leo Mechelinin elämä. Hki 1915.
- Rein, Th.*, Muistelmia elämän varrelta. Hki 1918.
- Reuter, J. N.*, Kagalen, ett bidrag till Finlands historia 1899–1905 I–II. Hfors 1928–30.
- Rinta-Tassi, Osmo*, Kuusinen vallankumousvuosina. Otto Ville Kuusinen. Jlä 1970.
- Rommi, Pirkko*, Suomen sisäpoliittiset rintamalinjat. Valvoja 4 1963–64.
- Rommi, Pirkko*, Myöntäväisyysuuntauksen hahmottuminen Yrjö-Koskisen ja suomalaisen puolueen toimintalinjaksi. Hki 1964.
- Rommi, Pirkko*, Ernst Gustaf Palmén. Suomalaisia historiantutkijoita. Porvoo 1965.

- Rommi, Pirkko*, Presidentin vaalit v. 1925 ja kokoomuspuolue. HAik. 1 1971.
- Rommi, Pirkko*, Kansallisen kokoomuspuolueen murros 1920-luvun alussa. HAik. 1 1974.
- Routavaara, Akseli*, Kansallisen kokoomuspuolueen vaiheita 1918–1948. Hki 1948.
- Ruuth, J. V.*, Viipurin kaupungin historia II. Viipuri 1908.
- Ruuth, Y. O.*, Itsenäisyyspolitiikan edellytykset ja alkuvaiheet. Jlä 1918.
- Ruutu, Martti*, Savo-karjalaisen osakunnan historia II 1857–1887. Porvoo 1939.
- Rytkönen, Allii*, Päivälehden historia I–III. Hki 1940, 1946, 1949.
- Salkola, Marja-Leena*, Julistaja ja poliitikko. Yrjö Mäkelinin elämä ja toiminta. Hki 1967.
- Salmela-Järvinen, Martta*, Miina Sillanpää. Porvoo 1973.
- Salmelin, Pentti*, Järjestölehdessä puoluelehdistöön. Vammala 1967.
- Salminen, V.*, Jaakkiman pitäjän historia I. 2. p. Hlinna 1967.
- Saukko, Anni*, Sortavalan suomalainen tyttökoulu 1911–1912. Piirteitä Sortavalan tyttökoulun vaiheista 1857–1912. Sortavala 1912.
- Schauman, Georg*, Valtiomuototaistelu Suomessa 1918. Porvoo 1924.
- Schulman, Hugo – Nordenstreng, Sigurd*, Finska kadettkårens elever och tjenstemän 1812–1912. Hfors 1912.
- Seitkari, O.*, Eduskuntalaitoksen uudistus 1906. Suomen kansanedustuslaitoksen historia V. Hki 1958.
- Sihvo, Hannes*, Karjalan löytäjät. Tampere 1969.
- Sirenus, Sigfrid*, Elis Bergroth. Porvoo 1954.
- Soikkanen, Hannu*, Suurlakko. HA XIV. Porvoo 1960.
- Soikkanen, Hannu*, Sosialismin tulo Suomeen. Porvoo 1961.
- Soikkanen, Hannu*, Kunnallinen itsehallinto. Kansanvallan perusta. Hki 1966.
- Soikkanen, Hannu*, Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia. Hki 1970.
- Soikkanen, Hannu*, Kohti kansan valtaa 1. Vaasa 1975.
- Sorainen, Kalle*, Filosofinen yhdistys 75 vuotta. Ajatus XV. Filosofisen yhdistyksen vuosikirja 1948, 1949.
- Sortavalan tyttökoulu ja Sortavalan tyttökoulun jatkoluokat 1857–1944. Loviisa 1962.
- Steinby, Torsten*, Suomen sanomalehdistö. Porvoo 1963.
- Stenberg, Herman*, Kauko-Karjala suhteissaan Suomeen ja Venäjään. Hki 1918.
- Stenroth, Otto*, Puoli vuotta Suomen ensimmäisenä ulkoministerinä. Hki 1931.
- Ståhlberg, Ester*, Mathilda Wreden testamentti. Porvoo 1951.
- Ståhlberg, Ester*, Mathilda Wrede. Porvoo 1966.
- Suomen jääkärien elämänkerrasto. Puolustusministeriön sotahistoriallisen toimiston julkaisu- ja IV. Porvoo 1938.
- Suomen jääkärien elämänkerrasto 1975. Vaasa 1975.
- Suomen kartasto 1909, Hki 1910; 1925, Hki 1925–28.
- Suomalaisia sanomalehtimiehiä I. Nuori Suomi. Päivälehden joulualbumi IV. Hki 1894.
- Suomen sanomalehtimiehet v. 1900. Hki 1900.
- Suomen työväenliikkeen historia. Joensuu 1976.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): XXIX Eduskuntavaalit vuosilta 1907–22, XXIX 12 Tasavallan presidentin valitsijamiesvaalit vuonna 1925.
- Suurlakkovuosi 1905. Kuopio 1955.

- Söderhjelm, Alma*, Min värld II–III. Stockholm 1930–31.
- Talas, Onni*, Muistelmia. Porvoo 1960.
- Tanner, Linda*, Tämän olen kokenut. Hki 1965.
- Tanner, Väinö*, Kuinka se oikein tapahtui. Hki 1957.
- Tanner, Väinö*, Kahden maailmansodan välissä. Hki 1966.
- Teljo, Jussi*, Suomen valtioelämän murros 1905–1908. Porvoo 1949.
- Teperi, Jouko*, Vanhan Suomen suomalaisuusliike I–II. Hki 1965–67.
- Tervasmäki, Vilho*, Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917–1939. Mikkeli 1964.
- Tohtori J. A. Lyllyn muistolle 19²¹_{VI}03. Viipuri 1903.
- Tokoi, Oskari*, Maanpakolaisen muistelmia. Hki 1959.
- Tolvanen, Jouko*, Karjalainen osakunta 1905–1954. Hyvinkää 1955.
- Tommila, Päiviö*, Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1960. Porvoo 1963.
- Tommila, Päiviö*, Kenraalikuvernööri Bobrikov ja suuri adressi. HAik. 1964.
- Tommila, Päiviö*, Carl von Bonsdorff. Suomalaisia historiantutkijoita. Porvoo 1965.
- Tommila, Päiviö*, Keski-Suomen lehdistö 2 1886–1917. Jlä 1973.
- Torvinen, Taimi*, J. R. Danielson-Kalmari Suomen autonomian puolustajana. Porvoo 1965.
- Torvinen, Taimi*, Nuorsuomalainen sanomalehtimiesyhdistys liberaalisessa toimintakentässä 1906–1966. Hki 1966.
- Tuominen, Uuno*, Yötyön ongelma Suomen sosiaalipolitiikassa. HArk. 55, 1955.
- Tuominen, Uuno*, Autonomian ajan yksikamarinen eduskunta 1907–1916. Suomen kansanedustuslaitoksen historia V. Hki 1958.
- Tuulio, Tyyni*, Ottilia Stenbäck ja hänen aatemaailmansa. Porvoo 1950.
- Tuulio, Tyyni*, Aleksandra Gripenberg. Porvoo 1959.
- Tuulio, Tyyni*, Suomen naisyhdistyksen yhdeksän vuosikymmentä, HArk. 67, 1975.
- Unionen. Kvinnosaksförbund i Finland. Tioårsberättelse 1892–1902. Hfors 1903.
- Unionen. Kvinnosaksförbund i Finland 25 år 1892–1917. Hfors 1917.
- Uranuurtajanaisia. Suomen naisyhdistyksen 40-vuotisjuhlaulkaisu 1884–1924. Hki 1924.
- Vainio, Emil*, Ludviginkadulta. Nuori Suomi XXV. Hki 1915.
- Wegelius, K. A.*, Routaa ja rautaa IV. Porvoo 1931.
- Wiio, Osmo*, Sortokautta ulkomaiden lehdistössä. HA XIV. Porvoo 1960.
- Wilkama, Sisko*, Naissivistyksen periaatteiden kehitys Suomessa 1840–1880-luvuilla. Hki 1938.
- Virkkunen, Paavo*, Agathon Meurman III. Keuruu 1957.
- Virkkunen, Paavo*, Itsenäisen Suomen alkuvuosikymmeniltä. Hki 1954.
- Wuolijoki, Hella*, Yliopistovuodet Helsingissä. 2. p. Hki 1973.
- Wuolijoki, Hella*, Minusta tuli liikenainen. Hki s.a.
- Wuolijoki, Sulo*, Yksikamarisen arkielämää. Jlä 1934.
- Zilliacus, Konni*, Sortovuosilta. Hki 1920.
- Östenson, Ebba*, Kvinnor under ofärdsår. Historiska och litteraturhistoriska studier 51. Hfors 1976.

VI SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDISTÖ

1. *Kotimaiset*

Aamulehti 1927

Dagbladet, 1888, 1889.

Etelä-Savo 1936.

Finland 1888.

Finnländische Rundschau 1901-1902 I–IV. Leipzig.

Helsingin Sanomat 1906, 1907, 1911, 1914, 1916, 1924, 1935, 1964, 1975, 1976, 1977.

Hufvudstadsbladet 1896, 1904, 1912, 1917.

Iltalehti 1924.

Isänmaan Ystävä 1897–1900.

Itä-Suomen Sanomat 1908, 1909.

Jaakkiman Sanomat 1906, 1907, 1929, 1943.

Karjala, 1901, 1904, 1906–25, 1927, 1943.

Kotiliesi 1924.

Käkisalmen Sanomat 1907, 1914.

Laatokka 1883.

Naisten Ääni 1906–24, 1935.

Nya Argus 1936.

Nya Pressen 1894, 1899, 1912.

Pohjalainen 1896.

Palvelijatar 1906.

Päivälehti 1889–1901.

Suomalainen 1894, 1896.

Suomalainen Kansa 1907–11.

Suomen nainen 1919, 1921–24.

Suomen Sosialidemokraatti 1920, 1924, 1935.

Työmies 1914.

Uusi Päivä 1917.

Uusi Suometar 1869, 1885, 1886, 1888, 1907.

Uusi Suomi 1927, 1930, 1934, 1935, 1943.

Vapaita lehtisiä 1900–05. Tukholma.

Viikon varrelta 1903.

Viipurin Sanomat 1901.

2. *Ulkomaiset*

Manchester Guardian 1911.

VII HAASTATTELUT

Tekla Hultinin sisarentyttären, rouva Maija Rähän (o.s. Lindström) ja tämän puolison, maanviljelijä Jussi Rähän haastattelut 4.7. ja 18.10.1971 Pornaisten Jokimäessä.

Opetusneuvos Hilja Vilkemaan puhelinhaastattelu 9.4.1973.

Dosentti Pirkko Rommin puhelinhaastattelu 4.2.1975.

VIII KIRJEET

Norjan valtionarkisto 15.2.1975.

Norjan Nobel-instituutin johtaja, tohtori Tim Greve 5.6.1975.

Fil. tri. Alli Rytönen 8.2.1977.

SUMMARY

TEKLA HULTIN, A POLITICIAN

Tekla Hultin was born in Jaakkima in 1864 and she died in Helsinki in 1943. Her lifetime covers the most colourful years, so far, in the History of Finland: at the time of her birth the political sky of autonomous Finland showed signs of clearing up; when she died the political sky of independent Finland was gloomy: the Continuation War was still going on. In between there was a multitude of varying periods: the era of oppression, the gaining of independence, the establishing of the republic, the Russian – Japanese war, the General Strike, the First World War, the Civil War, and even part of the Second World War.

Tekla Hultin was the eldest of the five children of Julius Hultin, a government clerk. She first attended private girls' schools in Sortavala and Hamina and later a Finnish continuation school in Helsinki graduating as a teacher. This type of education, however, was not very unusual in the 1870s and -80s in Finland. The actual pioneer phase began at the University in 1886, resulting in a Doctor's Degree in 1896 – the first one ever achieved in Finland by a woman. A similar pioneer achievement in the press world started in 1888 when Tekla Hultin became a temporary contributor for "Dagbladet" and ended in her becoming a permanent editor of "Päivälehti" in 1893. With this she continued till 1901, also becoming the chief editor of "Isänmaan Ystävä" in 1900. – Tekla Hultin's actual professional career was that of a second actuary at the Central Bureau of Statistics during the period 1901–1929.

Tekla Hultin, a boyish girl, who was brought up in the liberal Carelian atmosphere near the Russian border, adopted at the home of her relative, the Fennoman Oskar Relander, those new national ideas which even at the girls' school gave her the reputation of being a Fennoman. – However, it is quite obvious that her active interest in politics is due to the influence of another relative, Leo Mechelin, a distinctive figure of the liberal group.

Leo Mechelin was an authoritative enough person to make easy his "pupil's" part at a time when women's chances of becoming involved in social activities were non-existent, due to both their own prejudices and social prejudices and tradition.

From the end of 1880 Tekla Hultin was Leo Mechelin's friend, confidante and secretary. Guided by Mechelin, she took part in the struggle concerning the rights of autonomous Finland, both with her own writings and, mostly by making Mechelin's ideas popular in

other writings. On the other hand, Mechelin, who at the end of 1905, after the General Strike, became Vice Chairman of the Senate's Economic Department, could with good grounds demand the franchise for women, assured as he was by her zeal and political talents.

The beginning of the first era of oppression in 1899 meant for Tekla Hultin, now in her middle forties, her first definite political challenge. It forced her to choose her weapons. Nationalism became the determining factor of the political activity. However, for her, who since childhood had been impartially associated with both Finnish and Swedish culture, it did not mean a fight against Sweden or "Swedishness". Instead it meant a struggle for Finland's autonomous rights during the eras of oppression, a struggle for her independence during the World War and from 6th December, 1917, a struggle for the security of independent Finland's foreign policy. — According to her own words she always chose the course she considered to be the most "anti-Russian". Her attitude towards other parties was determined by their anti-Russian activities.

Because of what has been said previously it is very understandable that her course led her via passive resistance and the *Kagal* (a secret society) to action and the *Jaeger* movement. She was close to the early activist vanguard and in 1917 belonged to the independence men, who in the Parliament supported co-operation with the socialists.

The First World War caused Tekla Hultin to lose her ideals and the war of 1918 her left-wing favour. On the other hand, with her "Mechelinian" education, she was of the opinion that one who had experienced the General Strike and the March Revolution "could never more" give up hope for the future: "It was wonderful to live." She realized, one of the first bourgeois to do so, the possibilities that opened up with the changed situation in Russia during the World War. She trusted in the socialists and the *Jaegers* and she was ready to cooperate through them with the bolsheviks and the Germans if that would secure the gaining of independence. — The Civil War became the divide of her political opinions. During that time the *Jaegers* changed into heroes and the Germans to friends, socialists to traitors and the bolsheviks to arch enemies. Her society remained — even more radically than earlier — divided in two: the left corresponded now to the representatives of submissive policy during the era of oppression in independent Finland, the right to the constitutionals. Her party, the Young Finns, into which she had grown with "*Päivälehti*", and which she represented at the Diet during 1908–1918, was dissolved in December, 1918. Consequently a new party was formed in the right wing of the political field, the National Coalition party, which she, according to her own words still a Young Finn, was to represent at the Diet of 1919–1923.

Even her participation in the women's suffrage movement is based on nationalism: like Snellman she believed, at least in the beginning of her political activity, in the power of education. She thought that all recourses in Finland could be most positively strengthened by rousing the women to demand their rights and by teaching them to fulfil their duty both as human beings and enlightened citizens along with the men. She never kept silent: she fought for opportunities and used them and she grieved when she saw how discordantly and how little the women particularly utilized these possibilities. She was women's mouthpiece in other than women's traditional questions also, and above all she represented those large civic groups who could not, did not wish or did not dare to express their own will.

During the period 1908–1924 she was the “most audible” and the “most highly estimated” female member of Parliament and in the entire Parliament she must be regarded as one of the 20–30 most active representatives. She was well trained for the political and financial matters which the Diet of the second era of oppression with understandable one-sidedness had to deal with also during the first years of the republic, along with the security question, were the main issues of the Diet.

With regard to both the assuring of independence and to international opinion the questions of the constitution and Greater Finland were important for Tekla Hultin, and failure in them meant a disappointment hard to compensate, even more so since she had been one of the key figures at the constitutional negotiations. The observing of the facts that independence did not have the power of making miracles and that arguments and envy between people continued created a political fatigue which led to a voluntary resignation from Parliament in 1924, at the age of only 59.

In her public appearances Tekla Hultin was primarily a Finn, in the second place a Carelian; in her private life she was first a Carelian and then a Finn. She loved Carelia “passionately”, but still, through her reason she understood that the matters of the whole country must be taken care of first and only then does the turn come of its parts, the first of them being Carelia.

Characteristic of Tekla Hultin’s disposition is a certain lack of submissiveness i.e. a “non-authoritarianism”, as she calls it. She was apparently sincere to herself and on that basis she was not afraid to follow her own path and her own principles, even though they may have contradicted common ideas of the time. One can for example only guess what difficulties a female journalist met with in Finland in the 1890s and what prejudices a single woman Doctor, who had even studied in Paris and was participating in the Kagal activities, had to fight against in the early 1900s.

On the political side this lack of submissiveness shows itself in a refusal to compromise. Once she had adopted an opinion she did not part with it easily. Even if she thought that others could change their opinions and political beliefs- she could not. Her confreres could trust in her and quite freely let her in on the “inner circle” plans. Apart from Leo Mechelin the most distinguished of these secret informers were Jonas Castrén and P.E. Svinhufvud. – On the other hand, no compromise meant a certain weakness in Tekla Hultin’s political behaviour. She couldn’t agree to compromises because she considered them a plain sign of weakness and lack of principle. This course of action gave her the reputation of an irreproachable and honourable law-abiding person during the eras of oppression when Russia practised a one-sided administrative policy towards Finland. Nevertheless, this same course of action resulted in her remaining with the minority when independence had begun and decisions had changed to compromise through negotiations. It also caused bitterness and the perception that if one intends to achieve anything at all in politics one has to be adaptable. Tekla Hultin did not like compulsion in any connection.

Although the work of even the greatest individual seems unimportant in the process of development necessary for an entire nation to grow conscious of its identity, its political and cultural duty — in other words, its sovereignty among other nations, it can clearly be seen that some individuals more consciously and prior to others realize the demands of national identity. To give a complete picture of the history of Finland in the nineteenth and twentieth centuries one has every right to write the biographies of the men and women who have had a decisive effect on the development and concrete victory in 1917 of the Finnish-national ideal. Tekla Hultin is one of them.